LAVINIA BETEA

Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist

Din 2001, când a apărut prima ediție, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist* a cunoscut o serie de revizuiri și actualizări ale informațiilor, datorate apariției în circuitul public a unor noi documente de arhivă și a unor cercetări istoriografice recente. Complexul dosar al anchetei, al procesului și al reabilitării lui Pătrășcanu este tratat din perspectivă psihosociologică. Abordarea științifică și elementele care o apropie de romanele polițiste și de spionaj fac din această lucrare o scriere unică. Adevărul istoriei recente a fost rareori mai captivant.

© Imaginea de pe clapă: *Fototeca online a comunismului românesc*, 7/1946, portret Lucrețiu Pătrășcanu din fotografia #FA007.

LAVINIA BETEA

Lucreţiu Pătrăşcanu

LAVINIA BETEA a absolvit Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai" și a obținut doctoratul în psihologie la aceeași universitate. În prezent, predă psihologie socială și politică la Universitatea „Aurel Vlaicu", din Arad. Este abilitată pentru coordonare de doctorate în științe umaniste de Universitatea „Paul Valéry", Montpellier III, și pentru coordonare de doctorate în științele comunicării de Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.

Jurnalistă de presă scrisă și televiziune, a înființat și a condus secțiunea de Istorie Recentă a ziarelor *Jurnalul Național* (2004–2011) și *Adevărul* (2011–2013). Actualmente este colaboratoare a TVR și coordonatoarea colecției „Istoria" a Editurii Corint (București).

APARIȚII EDITORIALE (selecție): *Povești din Cartierul Primăverii*, Curtea Veche Publishing, București, ediția a II-a, 2017; Lavinia Betea (coord.), *Viața lui Ceaușescu. Tiranul*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2015; Lavinia Betea (coord.), *Viața lui Ceaușescu. Fiul Poporului*, Editura Adevărul, București, 2013; Lavinia Betea (coord.), *Viața lui Ceaușescu. Ucenicul partidului*, Editura Adevărul, București, 2012; *Stăpânul secretelor lui Ceaușescu. I se spunea Machiavelli. Ștefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Adevărul, București, 2011; Lavinia Betea (coord.), *21 august 1968 – Apoteoza lui Ceaușescu*, Editura Polirom, Iași, 2009; Lavinia Betea, Alexandre Dorna (coord.), *Psihologia politică – o disciplină societală*, Curtea Veche Publishing, București, 2008; *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, București, 2008; *Bărbați și femei. Întâlniri cu Serge Moscovici*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2007; *Am făcut Jilava în pantofi de vară. Convorbiri cu Ioana Berindei*, Editura Compania, București, 2006 (ediția a II-a, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016); *Mentalități și remanențe comuniste*, Editura Nemira, București, 2005; *Linul balans al memoriei*, Editura Fundației Culturale „Ioan Slavici", Arad, 2002; *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, Editura Humanitas, București, 2001, Curtea Veche Publishing, ediția a II-a (2006) și ediția a III-a (2011) – Premiul Academiei Române, 2003; *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2001 (ediția a II-a, Editura Concordia, Arad, 2007; ediția a III-a, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2009); *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iași, 2001; prefață, selecție a textelor și note la cartea lui Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000; *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997; *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Fundației „Ioan Slavici", Arad, 1995 (ediția a II-a, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000); *Sfârșitul libertății*, Editura Mirton, Timișoara, 1993.

LAVINIA BETEA

Lucrețiu Pătrășcanu.

Moartea unui lider comunist

Ediția a IV-a, revizuită

CURTEA VECHE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BETEA, LAVINIA
Lucreţiu Pătrăşcanu : moartea unui lider comunist / Lavinia Betea.
Ed. a 4-a, rev.. -Bucureşti : Curtea Veche Publishing, 2018
Conţine bibliografie
Index
ISBN 978-606-44-0118-2
94

Redactor: Ludovic-Ştefan Skultéty
Corector: Elena Tătaru
Tehnoredactor: Dana Ionaşcu

CURTEA VECHE PUBLISHING
str. Aurel Vlaicu nr. 35, Bucureşti, 020091
redacţie: 0744 55 47 63
distribuţie: 021 260 22 87, 021 222 25 36, 0744 36 97 21
fax: 021 223 16 88
redactie@curteaveche.ro
comenzi@curteaveche.ro
www.curteaveche.ro

© Curtea Veche Publishing 2006, 2011 şi 2018,
pentru prezenta ediţie

ISBN 978-606-44-0118-2

Nimic nu este mai imprevizibil,
sub comunism, decât trecutul.

G. Orwell

Ferească Dumnezeu să trăieşti
în timpuri interesante!

B. Brecht

Prefață la ediția a patra

Reamintesc în preambulul acestei a patra ediții a cărții câteva date și observații menționate și în prefețele edițiilor anterioare.

Câteva aspecte, în primul rând, care țin de contextul documentării și redactării acestui studiu de caz pe tema celui mai lung proces politic din istoria comunismului. Biografia personajului său central, Lucrețiu Pătrășcanu, a fost rescrisă și resemnificată în repetate rânduri, în funcție de comandamentele fiecărei etape a ideologiei și propagandei partidului. Iar metamorfoza unui intelectual revoluționar în lider comunist, apoi în șeful unui complot imperialist contra statului român, pentru ca *reabilitarea* din 1968 să-i confere aura eroică a *naționalistului comunist*, sacrificat din interesele unei sordide *lupte pentru putere* din nucleul regimului Dej, a transformat cazul Pătrășcanu în exemplu ilustrativ al manipulărilor într-un regim totalitar.

Demersurile studierii cazului Pătrășcanu le-am inițiat, de altfel, din perspectiva psihosociologică asupra relațiilor de putere și a tehnicilor de influență în relațiile lideri-mulțime din regimul comunist. Proiectul – concretizat în final prin capitolul „Scenarii și procese politice" (*Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2001) și recontextualizat în „Procesul Ceaușescu – ultimul proces stalinist" (*Mentalități și remanențe comuniste*,

Editura Nemira, București, 2005) – s-a dovedit a fi însă un „meandru de viață" cu o durată de patru ani.

Ceea ce ar fi părut relativ simplu neinițiatului în cercetarea arhivelor istoriei recente – redactarea biografiei unui om politic din secolul XX – s-a dovedit complicat din motive diverse și, uneori, impredictibile.

Cel mai opresiv dintre ele a fost balastul cutumelor comuniste. Conform hotărârilor interne ale Biroului Politic al PCUS condus de Stalin, biografiile reale ale liderilor comuniști erau secrete de stat. Toate documentele referitoare la membrii Partidului Comunist din România se întocmeau și se păstrau la Moscova (unde se află, de altfel, și în prezent). Nu e ușoară și lipsită de risc nici identificarea efectelor *rescrierii istoriei*. În cazul comunismului românesc au fost etape succesive. Pronunțat și persistent, efectul acestor manipulări se resimte în reprezentarea unei confruntări în partid a două grupări – una *națională*, cealaltă *cominternistă* – pe parcursul perioadei 1921–1957. În acest punct al analizei, însăși comunitatea istoricilor s-a arătat rezistentă la schimbare. Decontextualizată de seria proceselor staliniste postbelice, drama lui Pătrășcanu a fost (și încă este) explicată în termenii *luptei pentru putere* preluați din manipularea efectuată de Hrușciov (1956), în algoritmul căreia s-a făcut și *reabilitarea* din 1968. Alte stereotipuri și clișee ale istoriografiei de partid au funcționat în „extragerea" primului ministru comunist român din textura relațiilor București–Moscova, partid–servicii speciale ori realitatea mulțimii celor peste o sută de anchetați și a procesului din 1954 soldat nu cu una, ci cu două execuții și 28 de condamnări la închisoare.

A fost apoi și rămâne dificultatea selecției datelor. Plăceri și răsfățuri ale omului recent, precum continua conectare la surse multiple de informații, riscă să-i blocheze acestuia mecanismele de evaluare și control asupra realității. În cazul cercetătorului din științele socio-umane, el este norocosul beneficiar al deschiderii unor imense arhive. Metodologia și

tehnicile de lucru cu asemenea surse, clasificarea și selecția informației, aspectele ce țin de pluridisciplinaritatea interpretării datelor pun însă câteodată insurmontabile praguri în fața obiectivelor sale.

Câteva detalii asupra etapelor documentării cazului Pătrășcanu sunt ilustrative în această privință. Am intrat în sala de lectură a Arhivelor SRI în 1996 cu permisul numărul 6, semnat de Virgil Măgureanu, directorul SRI, prin intermediul purtătorului său de cuvânt, Nicolae Ulieru. Locuiam în Arad, iar cererea mi-a fost aprobată pe temeiul bunelor relații cu presa. Intuiția mea că nici măcar liderii partidului nu cunoșteau istoria partidului lor devenise certitudine după interviurile cu Ion Gheorghe Maurer, Alexandru Bârlădeanu, Gheorghe Apostol și Paul Sfetcu publicate în *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României* (Editura Fundației „Ioan Slavici", Arad, 1995). Ancheta și procesul Pătrășcanu le erau și acestora precar cunoscute.

În Arhivele SRI, în 1996, documentele „cazului Pătrășcanu" se aflau la Fondul Penal, în 204 volume. Lectura lor integrală, mi s-a spus, cuprinde 7 080 000 de pagini. Cum voi reuși?! Pe parcurs, timpului și cheltuielilor de documentare li s-au alăturat alte piedici. În volumele 1–12 erau îndosariate declarațiile și procesele-verbale de interogatoriu ale lui Lucrețiu Pătrășcanu, sintezele informative din diferite etape ale anchetei, făcute de colectivele de anchetatori, și documentele de la proces. Urmau volume ce purtau ca titlu nume necunoscute pentru istoria PCdR (Ștefan Popescu, Ion Cleante Gheorghiu sau Paul Ozias). După două sau trei sute de pagini de lectură din asemenea dosare, încă-mi părea că declarațiile au ajuns în „cazul Pătrășcanu" din greșeală, atât de puțin viețile acelor oameni păreau să aibă legătură cu cazul știut. Tot astfel, dosarele cu declarațiile și documentele condamnaților în proces (îndosariate de obicei în ordinea cronologică a arestării lor) ridicau semne de întrebare în selecția afirmațiilor veridice. De regulă, începeau cu declarații libere, succesive, olografe,

în genul *autobiografiilor* și *autocriticilor* de partid, repetate succesiv tot mai detaliat. După aceea, când anchetatul era supus torturii („punerea în probă", în jargonul Securității), afirmațiile inițiale se modificau în cazul unor teme precum relațiile cu Lucrețiu Pătrășcanu, „activitatea dușmănoasă" și altele. Asemenea declarații erau, de obicei, scrise de mâna anchetatorului și dublate de copii dactilografiate (uneori în câte trei sau cinci exemplare răspândite prin diverse dosare, unele traduse și în limba rusă). Abia după lectura integrală a documentelor, cu ajutorul rapoartelor de sinteză și al anchetei din 1967–1968, am stabilit o grilă de selecție și clasificare a informațiilor.

Chiar și numele persoanelor la care se referă anchetații și anchetatorii sunt scrise deseori diferit (spre exemplu, Pătrășcanu scrie totdeauna Stîrcea, și nu Mocsonyi-Styrcea, Silber, și nu Zilber, grafie pe care, împreună cu editorul, am hotărât să o menținem în toate fragmentele citate). Numele anchetatorului-șef Ioan Șoltuțiu apare, de asemenea, în diverse forme (Șoltuz, Șoltuț), ca să nu mai amintim numele consilierilor sovietici sau ale ilegaliștilor ce au purtat diferite identități.

Edițiile ulterioare volumului publicat de Editura Humanitas (2001) au fost „actualizate" cu informații provenite din Arhiva Cancelariei CC al PCR pusă în circuit de Arhivele Naționale Istorice Centrale. Și cu informațiile noi datorate unor martori, lucrărilor memorialistice și dicționarelor apărute în istoriografia comunismului românesc. Referitor la informațiile sistematizate de dicționare, menționez opțiunea de a reproduce parțial datele biografice ale liderilor comuniști implicați – până la data procesului. Cât despre memorialistică, am ales menționarea anumitor aspecte, pe cât mi-a stat în putință evitând dezacordurile dintre declarațiile date în anchetă și amintirile supraviețuitorilor peste ani.

Revăzută, această nouă ediție *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ca orice carte despre istorie, rămâne deschisă deopotrivă nuanțării semnificațiilor și îmbogățirii conținutului.

N-aș vrea să închei această prefață fără exprimarea mai vechilor sentimente de gratitudine pentru toți contributorii ei.

Adresez calde mulțumiri specialiștilor din instituțiile arhivistice pe care le-am frecventat – Arhivele SRI, Arhivele CNSAS, Arhivele Naționale Istorice Centrale –, totdeauna receptivi și sensibili în sprijinirea competentă a cercetătorilor. În special doamnei Frusinica Moraru de la Arhivele SRI, instituție care gestiona în perioada primei mele documentări documentele fostei Securități.

Le sunt recunoscătoare celor care au luminat multe din neclaritățile și îndoielile mele prin împărtășirea unor amintiri personale din lumea puterii ori din aceea a închisorilor.

Le mulțumesc și numeroșilor cititori care prin interesul lor pentru cunoașterea trecutului apropiat au făcut necesară această a patra ediție a cărții. Istoricilor și jurnaliștilor care, de-a lungul timpului, au scris cronici, recenzii și comentarii la această carte sau au citat-o în lucrările lor. Și, desigur, juriului care i-a conferit, în 2003, Premiul „Nicolae Bălcescu" al Academiei Române.

În cele din urmă, dar în mod deosebit, mulțumesc Editurii Curtea Veche Publishing. Doamnelor Cristiana Chiriac și Doina Jela, domnului director Grigore Arsene, care, cu profesionalism și cu încredere, au finalizat și acest proiect.

Lavinia Betea

Prescurtări utilizate:

ASRI	—	Arhivele Serviciului Român de Informaţii
ANIC	—	Arhivele Naţionale Istorice Centrale
BMŢ	—	Blocul Muncitoresc Ţărănesc
BND	—	Blocul Naţional Democrat
BP	—	Biroul Politic
CC	—	Comitetul Central
CSP	—	Comitetul de Stat al Planificării
DGSP	—	Direcţia Generală a Securităţii Poporului
FND	—	Frontul Naţional Democrat
ICS	—	Institutul Central de Statistică
MAI	—	Ministerul Afacerilor Interne
MAN	—	Marea Adunare Naţională
NKVD	—	Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne din Uniunea Sovietică (1934–1946)
ONU	—	Organizaţia Naţiunilor Unite
PC(b)US	—	Partidul Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice
PCdR	—	Partidul Comunist din România (1921–1943)
PCR	—	Partidul Comunist Român (1943–1948; 1965–1989)
PMR	—	Partidul Muncitoresc Român (1948–1965)
PSD	—	Partidul Social Democrat
RPR	—	Republica Populară Română (1947–1965)
SSI	—	Serviciul Special de Informaţii
UAP	—	Uniunea Artiştilor Plastici

CAPITOLUL I
Andrei

Cine-a fost Lucreţiu Pătrăşcanu?

Reţinem o sinteză a vieţii sale, alcătuită, în septembrie 1952, de şeful anchetei care a finalizat *procesul Pătrăşcanu*: „Eu, lt.-col. Şoltuţiu Ioan, am interogat în calitate de anchetator pe arestatul Lucreţiu Pătrăşcanu, născut la 4 noiembrie 1900 în Bacău, cetăţean român, de naţionalitate română, membru PCR din anul 1921, Dr. în ştiinţe economice, statistică şi filozofie, licenţiat în Drept, de profesie avocat-profesor universitar la Facultatea de Drept din Bucureşti, cu ultimul domiciliu în Bucureşti, str. Vasile Lascăr, nr. 100, căsătorit, fără copii, soţia arhitectă decoratoare, originea socială – tatăl intelectual scriitor, fără avere. În 1919 a intrat în partidul socialist iar în 1921 în PCR până în 1948. A luat parte la toate alegerile şi a fost deputat în 1931. Decorat cu «Steaua României» în 1945 şi «Meritul Cultural» în 1946 dată de Voitec[1] şi în 1947 o decoraţie a Guvernului Maghiar. Serviciul Militar satisfăcut la Şcoala Militară Adm. Bacău şi la Regt. 21 Infanterie. A fost în Italia în 1920 şi 1940; Germania: 1920, 1923, 1926, 1929, 1930, 1931, 1933, 1935, 1944; Franţa: 1929, 1946, 1947; Belgia: 1947; Anglia: 1930; Ungaria: 1948; studii

1 NP: Specificarea anchetatorului se datorează, probabil, faptului că, la data întocmirii sintezei, fostul ministru al învăţământului Ştefan Voitec se afla „în atenţia" Securităţii.

și activitate politică. A fost judecat în 1932 și în 1939 pentru activitate politică fără condamnare."[1]

Autobiografia depozitată în arhivele Cominternului conține și amănunte referitoare la părinți: „Tatăl meu – declarase Lucrețiu Pătrășcanu, în 1933, la Moscova – este de specialitate profesor și provine dintr-o veche familie boierească. Mama este dintr-o familie nobilă. Copil fiind, am avut o viață destul de bogată."[2] Când „recunoaște" acestea, lucrurile par firești de vreme ce și Lenin provenea dintr-un mediu aristocratic! Tatăl lui Pătrășcanu, profesorul Dumitru D. Pătrășcanu (1872–1937), s-a distins ca prozator, autor de manuale de istorie și promotor, alături de Garabet Ibrăileanu și Constantin Stere, al revistei *Viața românească*. O experiență politică nefericită îi marcase destinul.[3]

Să fi influențat, oare, eșecul politic al tatălui, după abandonarea mișcării socialiste, hotărârea fiului de a se înscrie în cea mai radicală aripă a stângii politice? Puțin comunicativ și deloc dispus la confesiuni – după cum îl caracterizează toți apropiații săi –, Lucrețiu Pătrășcanu a mărturisit

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 367.

2 *Apud* Gheorghe Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 344. (Autobiografia e datată „Moscova, 26 octombrie 1933" și semnată „tovarășul Grigorescu".)

3 La începutul secolului XX, influența lui Stere era atât de mare, încât atunci când în 1902–1903, la invitația lui Ionel Brătianu, acesta a trecut la liberali, întregul grup de la *Viața românească* l-a urmat. Ostilitatea față de țarismul rus și dorința de a vedea Basarabia revenită între granițele României l-au determinat pe Stere să pledeze pentru intrarea țării în război împotriva Rusiei. D.D. Pătrășcanu l-a urmat pe Stere și la liberali, și în adoptarea poziției filogermane, ceea ce, la finele Primului Război Mondial, a dus la compromiterea lor politică. Maniu a avut un rol hotărâtor în scoaterea lui Stere și a adepților săi de pe scena politicii românești interbelice, conform declarațiilor lui Alexandru Bârlădeanu în Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997, pp. 11–13.

puține amintiri și gânduri din copilărie și tinerețe. Din ele reies puternica influență a tatălui, a cărui profesie își dorea, în copilărie, să o urmeze, și sensibilitatea lui Coca (așa i se spunea copilului Lucrețiu în familie), care, impresionat de verile petrecute cu cenaclul *Vieții romînești* la Mănăstirea Neamțului, parcurge o criză religioasă. Lecturile sale sunt tipice mediului și timpului: Sadoveanu, Caragiale, Brătescu-Voinești, literatura sămănătoristă. Printre cele recunoscute a-l fi „călăuzit": Dostoievski, Turgheniev, *Sonata Kreutzer*, de Tolstoi, *Rusia subterană*, de Stepniak și, evident, romanul de căpătâi al *revoluționarilor de profesie*, *Ce-i de făcut?*, de Cernîșevski.[1]

Și, cum intrarea în acest ordin al *revoluționarilor de profesie* reclamă ruperea legăturilor cu familia, cu prietenii, cu legile și obiceiurile societății în care te-ai născut, relațiile lui Lucrețiu Pătrășcanu cu membrii familiei sale, la maturitate, sunt rare, iar referirile la ei, sporadice. A avut un frate, ofițer, despre care n-a vorbit niciodată în timpul anchetei[2], și o soră, Zizica (Elise), măritată cu avocatul Petre Pandrea. Referindu-se la această soră, D.I. Suchianu afirmă că avea „cusururi insuportabile" provenite din „mitocănia și lipsa de măsură a maică-sii."[3]

---

1 Ion Biberi, „De vorbă cu L. Pătrășcanu", în culegerea de interviuri Lumea de mâine, Editura Forum, București, 1945; dialog reprodus de revista *Magazin istoric*, mai 1968, pp. 29–34; în ediția de la Curtea Veche Publishing, 2001, la pp. 88–100.

2 Anumiți autori de literatură memorialistică emit versiunea că fiul acestui frate a fost studentul legionar Nutzi Pătrășcanu, condamnat la moarte în „procesul reeducării de la Pitești" din 1954, sentință comutată ulterior în muncă silnică pe viață. Pe tot parcursul anchetei nu s-a făcut însă nicio referire la existența unei legături directe între fostul ministru comunist al justiției și mișcarea legionară.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 4, f. 195 (Declarația lui D.I. Suchianu din 10 martie 1950).

Văzută din interior, povestea familiei Pătrășcanu apare însă ca diferită de versiunea criticului, scrisă la Securitate. Cum era și firesc, profesorul D.D. Pătrășcanu s-a îngrijit de educația celor trei copii ai săi. Elise își făcuse studiile la Sorbona. Dumitru era ofițer, căsătorit cu profesoara universitară Maria Alexandrescu (fosta soție a poetului Dan Botta), epurată din învățământul superior în 1948. De ce n-au fost anchetați? Pentru că „nu se băgaseră în față" în viața lui Pătrășcanu nici atunci când acesta era ilegalist, nici după ce ajunsese în cercul puterii.[1]

Pe Lucreția Pătrășcanu (numită în familie Nonina) o cunoaștem mai bine din relatările foștilor agenți de poliție. Aceștia o descriu blestemându-și furioasă fiul pentru perchezițiile cauzate de politica lui sau alergând pe la cabinetele oamenilor politici ai vremii (rude sau foști elevi ai profesorului D.D. Pătrășcanu) pentru a implora eliberarea acestuia. Ca orice mamă, a continuat să spere într-un viitor mai bun pentru fiul ei, astfel că, la perchezițiile periodice ale agenților, nu se sfia să-i sfătuiască: „Mai lăsați-mi fiul în pace că ăsta o să fie om mare și o să răspundeți!"[2] Când previziunea i s-a împlinit, avea să-l vadă și mai puțin, soția lui Pătrășcanu detestându-și soacra.[3]

În paralel cu studiile încheiate prin absolvirea Facultății de Științe Juridice a Universității din București, tânărul Pătrășcanu face politică. „M-am ocupat singur de problemele politice și am studiat cea mai mare parte a operelor lui Marx, Engels și Lenin (apărute în limba germană), declară el în aceeași autobiografie din 1933. În anul 1919 [imediat după bacalaureat, *n.a.*] am intrat în Partidul Socialist Român, încă

1 Interviu cu Nadia Marcu (nepoata lui Lucrețiu Pătrășcanu și fiica lui Petre Pandrea), septembrie 2005.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 5, f. 271 (Declarația fostului agent de poliție N. Gușe din 25 februarie 1953).

3 *Ibidem*, vol. 60, f. 68 (Declarația lui H. Brauner din 2 martie 1950).

înainte de dizolvarea sa. Până la crearea Partidului Comunist, eu am avut legături cu tovarăşii, insistând pentru crearea de uniuni comuniste ale tinerilor. După crearea Partidului şi arestarea tuturor delegaţilor care s-au pronunţat pentru [afilierea la] Internaţionala a III-a, la sfârşitul anului 1921, eu şi alţi trei tineri tovarăşi am început să editãm revista *Tânărul Socialist*. În 1921 deja, în jurul acestei reviste s-au grupat elemente care, ca şi noi, erau afiliate Partidului Comunist. Eu sunt membru al Partidului Comunist din momentul creării lui şi nu am fost niciodată în afara rândurilor sale. După crearea Partidului, am lucrat până în toamna anului 1922 ca membru al CC al Partidului în organizaţia de tineret. Din 1922 până în 1925, cu mari întreruperi, când eu am fost în ţară, m-am aflat în Germania, unde am lucrat mai mult de un an în cadrul Partidului Comunist German."[1]

Socoteşte, aşadar, puţin potrivit să insiste, la Moscova, asupra faptului că în 1925 şi-a luat doctoratul la Leipzig, în specialitatea economie politică, cu obiecte secundare statistica şi istoria filozofiei. Tema tezei de doctorat: „Reforma agrară din 1918–1921 din România".[2] Motivul îl găsim în autobiografia altui comunist român, scrisă de asemenea la Moscova, care menţionează că „Partidul [Comunist din România, *n.a.*] a fost împotriva plecării la studii în Germania a lui Pătrăşcanu".[3] De altfel, la Moscova, Pătrăşcanu nu are motive de laudă cu studiile sale, de vreme ce noii conducători ai URSS nu excelează la acest capitol! Mai mult decât atât: Stalin dispreţuia teoreticienii, al căror efect îl compara cu acela al unei furtuni într-un pahar cu apă, în raport

1 *Apud* Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 345.

2 *Scînteia*, 22 aprilie 1946.

3 *Lichidarea lui Marcel Pauker. O anchetă stalinistă (1937–1938).* Documente traduse şi adnotate de George Brătescu, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995, pp. 58–59.

cu „revoluționarii de teren". Mai târziu va afirma public că a plecat la studii, în Germania, urmând lozinca timpului: „Cine nu știe nemțește nu poate deveni un bun marxist." Profesorii însă nu i-au prilejuit simpatii și ataşamente („erau șovini și reacționari, cu excepția lui Hans Driesch, figură blândă și îngăduitoare").[1] În timpul petrecut în Germania, se arată entuziasmat de realitățile occidentale care „prevestesc", conform analizelor Cominternului,[2] revoluția proletară: „Germania e azi punctul central al revoluției mondiale și pentru aceea pentru mine e de două ori mai importantă", scrie tânărul de 23 de ani unei prietene bucureștene, Anca. A văzut aici, i se confesează el, lucruri mari și minunate care i-au umplut sufletul de mari nădejdi și au distrus „multe rămășițe de mic-burghez". „Sunt membru al partidului nostru de aici, dar din cauza limbii nu pot activa", se plânge el. Din dorința de a cunoaște bine marxismul, citește pentru început *Materialismul istoric* al lui Buharin[3]. O altă scrisoare adresată aceleiași prietene, la mai puțin de un an, reia progresele în studiul marxismului: *Capitalul* lui Marx („care-mi dă viață și suflet") și Adam Smith.[4]

1 Ion Biberi, *op. cit.*, p. 97.

2 Internaționala a III-a Comunistă (Comintern), organizație fondată în 1919 la Moscova, cu scopul de a ființa ca un organism centralizat (un „partid comunist unic, cu filiale în diferite țări", după cum se exprima Grigori Zinoviev, primul ei conducător).

3 Nikolai Buharin (1888–1938), membru al PCUS din 1906, participant la Revoluția din Octombrie. Membru al BP al PC(b)US (1924–1929). S-a afirmat ca teoretician marxist. Considerat conducătorul „opoziției de dreapta", va fi înlăturat de Stalin în 1929–1930. Pentru scurt timp a fost redactor-șef al ziarului *Izvestia*. Arestat, condamnat la moarte și executat în 1938, sub acuzații false.

4 Scrisorile lui Lucrețiu Pătrășcanu datate Leipzig, 23 februarie 1923, respectiv 1 decembrie 1923; din colecția istoricului Cristian Popișteanu.

Remarcabilă este absența dorinței sale de a practica meseria pentru care se pregătise: „Totdeauna am avut oroare de avocatură, și aceasta explică pentru ce, în afara apărării în procesele noastre, n-am practicat-o aproape niciodată", motivează el, în 1949, opțiunea pentru o carieră universitară.[1] În publicistică preferă scrisului activitatea de coordonare a unui ziar: „Timp de mai mulți ani, am fost redactor-șef al presei noastre legale [se referă la ziarele *Socialistul* și *Tineretul Socialist*, *n.a.*]", mărturisește, la Moscova. „Am publicat numai câteva note în reviste."[2] În campania electorală din 1946, perioada aceasta va fi prezentată în maniera *romantismului revoluționar*: „Într-o gheretă, în care ziua se vindea pâine, în fața palatului ziarului *Universul*, Pătrășcanu strânge noaptea o mână de tineri comuniști și redactează *Tineretul Socialist*, săptămânal care a coalizat, într-o singură voce, protestul maselor populare împotriva asupririi mișcării muncitorești și a întemnițării conducătorilor ei." Primul pseudonim – care va rămâne numele său preferat de comunist – este Andrei Moldovanu. „Și astăzi, încă, luptătorii din vechea gardă îl mai numesc Andrei!" clamează gazetarul.[3]

În legătură cu *viața de partid* a comuniștilor, din primii ani de la înființarea partidului, aduce puține informații. Fapt explicabil, având în vedere spinoasa chestiune a *fracționismului de partid* care tulbură comunitatea comuniștilor români încă de la apariția ei. Între grupările care scindau mișcarea social-democrată, înainte de înființarea PCdR, tânărul Pătrășcanu se plasase în grupul „maximaliștilor",

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. I, f. 105 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 10 noiembrie 1949).

2 Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 344.

3 *Scînteia*, 15 noiembrie 1946.

reprezentați de Alexandru Dobrogeanu-Gherea[1] și Boris Stefanov[2]. Nucleul care a dus la constituirea PCdR era alcătuit din Gheorghe Cristescu-Plăpumaru (primul conducător al grupării comuniste din România), Marcel Pauker[3], Ilie Moscovici, David Fabian. În 15 decembrie 1920, o delegație a acestei facțiuni a fost primită de însuși Lenin, după care noua grupare a fost oficializată prin congresul de constituire a PCdR, ținut la 8–12 mai 1921. Înființarea unei mișcări politice ce propaga revoluția proletară mondială, desființarea ordinii de stat, o mișcare subordonată direct unui centru cu sediul în străinătate, declarând statul român ca *stat imperialist* prin reîntregirea granițelor sale cu provinciile istorice Ardeal, Basarabia, Bucovina și Dobrogea și propunându-și să militeze pentru desprinderea lor, a panicat oficialitățile vremii. Astfel că, la 12 mai 1921, poliția a pus capăt congresului și i-a arestat pe cei care votaseră pentru afilierea la Comintern. Cel de-al doilea congres, mai curând o continuare a primului, a avut loc la Ploiești, în octombrie 1922.

---

1 Alexandru Dobrogeanu-Gherea (1879–1938), fiul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Membru al PSD din 1910, deputat în Parlamentul României în 1920 și 1922. În 1924 a fost și secretar general al PCdR. În 1932 a emigrat în URSS. Executat în 1938 în cadrul unui proces stalinist.

2 Boris Stefanov (1883–1969), militant în PSD din 1914. A făcut parte din organele superioare de conducere ale PCdR încă de la înființarea acestuia. În 1926 a fost arestat și condamnat la opt ani închisoare. După eliberare, a emigrat în URSS. În 1934 a fost desemnat de Comintern conducător al PCdR, funcție pe care a exercitat-o până în 1939. După cel de-al Doilea Război Mondial s-a stabilit în Bulgaria.

3 Marcel Pauker (1896–1938), cu numele conspirativ Luximin, membru al PSD din 1918, fondator al PCdR, membru al PC(b) US în 1930–1932. Membru al conducerii PCdR și reprezentant al Cominternului în diversele filiale ale partidului comunist din Europa Vestică. Sancționat în mai multe rânduri pentru activitate fracționistă. În 1938 a fost executat la Moscova ca „spion în favoarea României".

Participanții – printre care și Lucrețiu Pătrășcanu – s-au declarat constituiți în „Partidul Comunist din România, secțiune a Internaționalei Comuniste".[1]

În octombrie 1922, Pătrășcanu călătorește la Moscova ca delegat al noului partid la Congresul al IV-lea al Cominternului, ocazie cu care l-a văzut și pe Lenin. „Impresiile profunde" produse de această călătorie, spune el în 1945, plănuiește să le împărtășească în memoriile proiectate a fi scrise „la anii bătrâneții".[2]

Nu mult după înființarea PCdR apar grupările disidente în interiorul partidului. În 1923, fracțiunea reprezentată de Marcel Pauker acuză CC al PCdR, condus de Cristescu-Plăpumaru, de „inactivism" și susține că în România s-a creat o „situație revoluționară" și că sarcina partidului este să treacă imediat la luarea puterii.[3] După propriile-i declarații, printre comuniștii pe care Pauker conta ca fiindu-i apropiați în gândire se afla și tânărul Pătrășcanu.[4]

În 1924, după intrarea în vigoare a „legii Mârzescu", prin care PCdR este scos în afara legii, Lucrețiu Pătrășcanu a fost arestat pentru prima dată. „Douăzeci și patru de zile, declară el, toate petrecute în greva foamei și setei." În acel timp a fost anchetat o singură dată, în celulă, polițistul fiind însoțit și de ziaristul Costa-Foru.[5] În articolele propagandistice din campania electorală a anului 1946, episodul arestării a fost

1 Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994, pp. 25–51 (traducere a autorului după ediția a II-a, tipărită în 1968 în Anglia și SUA).

2 Ion Biberi, *op. cit.*, p. 32.

3 *Socialismul*, 28 februarie 1924.

4 *Lichidarea lui Marcel Pauker*, *op. cit.*, p. 72.

5 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 112 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

romanțat și cu amănuntul închiderii în aceeași cameră cu patru nebuni.[1]

După congresul al III-lea[2], PCdR apelează la „noi forme de luptă" prin crearea de organizații legale, a căror conducere era, de fapt, ilegală. Una dintre primele asemenea organizații este Blocul Muncitoresc-Țărănesc înființat în 1926. A face însă față directivelor Cominternului și a te strecura în politica unei țări care repudia sovietele, pe conducătorii și adepții lor nu era lucru ușor. Faptul reiese și din cele declarate de Pătrășcanu în legătură cu redactarea programului BMȚ: „În primăvara anului 1926, după reîntoarcerea mea din Germania și cu prilejul înființării BMȚ, Dori Goldstein[3], care era legătura mea cu conducerea Partidului, a venit la mine și *mi-a propus să redactez un program al BMȚ*[4], care era o formațiune legală. Am pus mai multe articole pe hârtie și am ajuns la chestia autodeterminării. Cum urma să fie formulată? Deoarece BMȚ era o organizație legală, părerea mea a fost că dacă vom pune lozinca întreagă: «autodeterminarea până la despărțirea de stat», riscăm să ilegalizăm BMȚ chiar de la început. Am propus deci în programul BMȚ să trecem doar «autodeterminarea», fără a doua jumătate. Dori Goldstein a acceptat propunerea mea, și lozinca a fost astfel definitiv redactată."

Faptul nu a rămas fără urmări: „În 1931, la cel de-al V-lea congres al Partidului, Bela Kun, care a luat parte ca reprezentant al I[nternaționalei] C[omuniste], a ridicat chestiunea, ca o acuzare împotriva mea, că am rupt lozinca lui Lenin în

1 *Scînteia*, 15 noiembrie 1946.

2 Congresul al III-lea al PCdR a avut loc în august–septembrie 1924, la Viena.

3 Dori Goldstein (? –1938), instructor al CC ales în Biroul Politic al PCdR în 1928. S-a implicat în lupta fracționistă din partid între anii 1929–1930 de partea fracțiunii Pauker. Executat în 1938 la Moscova.

4 Subliniere în original.

două – ceea ce a fost socotit ca o greşeală. Am recunoscut, în timpul discuţiei, că în adevăr nu a fost just punctul meu de vedere şi legalitatea BMŢ nu trebuia apărată cu o cedare principială."[1]

„Lozinca autodeterminării" la care se referă Pătrăşcanu în declaraţia sa este un alt aspect trecut sub tăcere de istoria partidului în anii *naţionalismului comunist*. În conformitate cu documentele Cominternului, după care au fost adoptate toate rezoluţiile congreselor PCdR, propaganda comuniştilor trebuia să conducă la destrămarea României Mari. Transilvania, Basarabia, Bucovina de Nord şi Dobrogea, prin „autodeterminarea" locuitorilor ei, urmau să se desprindă de România (considerată un *stat imperialist*). Revolta de la Tatar-Bunar (1924) a fost modelul după care ar fi trebuit să acţioneze comuniştii în toate provinciile amintite şi totodată evenimentul decisiv în urmă căruia a fost adoptată legea prin care era interzis Partidul Comunist în România.

Dificultăţile practicării unui asemenea gen de politică sunt sporite şi de configuraţia conducerii PCdR: în ţară se afla o conducere operativă – Comitetul Central, un alt grup aflat în emigraţie (la Praga sau Viena) alcătuia Biroul Politic, în timp ce la Moscova fiinţa o a treia conducere – Comisia Română de pe lângă Comintern. Fiecare dintre aceste grupuri se erija în postura de adevărat reprezentant al conducerii partidului. Directivele venite din exteriorul ţării se ciocneau cu hotărârile luate în ţară, astfel că, în 1928, din cauza *luptelor fracţioniste* (reprezentate în principal de Vitali

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 456 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1952).

Holostenko/Barbu[1] și M. Pauker/Luximin), PCdR se afla la un pas de lichidare.[2]

În 1928, Pătrășcanu a fost arestat a doua oară, „o jumătate de oră", în împrejurări descrise astfel: „Din străinătate a venit un reprezentant al KIM-ului[3] care a luat legătura cu mine. Am ținut o ședință cu membrii CC de atunci, împreună cu franțuzul, la Belu — cimitir. Apoi o a doua ședință la Herăstrău, împreună cu un activist de la UTC. În drum spre oraș, pe șoseaua Kiseleff, am fost arestat împreună cu el și duși la Siguranță. [...] La Siguranță am fost ascultați de Vintilă Ionescu [comisarul brigăzii „comuniști", *n.a.*]. Vintilă Ionescu a dispus lui Bănciulescu să fiu trimis la Parchet. Eu[,] profitând de un moment de neatenție din partea lor, am fugit din Siguranță. Am publicat imediat un protest în *Dimineața*, făcând lucrul public, fapt pentru care Siguranța nu m-a urmărit."[4]

Episodul va fi cercetat îndelung de anchetatori astfel că, în dosarele anchetei, declarațiile lui Pătrășcanu sunt îmbogățite cu amănunte ce i-au rămas necunoscute protagonistului. Datorită lor aflăm că reprezentantul KIM-ului a fost Léon Mauvais, unul dintre cei patru secretari ai PC Francez. Iar arestarea s-a datorat denunțului Mariei Borcescu, îngrijitoare

---

1 Vitali Holostenko (1900–1938), cu numele conspirativ de Barbu, a luptat în 1918 împotriva trupelor române în Basarabia. Membru fondator al PCdR, implicat în procesul din Dealul Spirii. După 1922 a plecat la Moscova. În 1928 a fost desemnat conducător al PCdR, funcție în care rămâne până în 1930. În 1938 este executat într-un proces stalinist.

2 *Istoria PCR*, manuscris dactilografiat, „Fondul Miron Constantinescu", constituit prin donație testamentară în 1974 la biblioteca Școlii Normale „Dimitrie Țichindeal", din Arad.

3 KIM – Internaționala Comunistă a Tineretului (înființată la Berlin în 1919).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 3, f. 113 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

la cimitirul Bellu şi informatoare a Siguranţei. Legătura ei cu această instituţie se făcea prin agentul Ivan Mathonys, zis „Vranghelistul" (cu care „se afla în dragoste"), agent care-l avea în supraveghere pe Lucreţiu Pătrăşcanu.[1] Nu este aceasta singura „fugă" a lui Pătrăşcanu, care, datorită unor complexe de împrejurări precum cele descrise, favorizează diverse speculaţii. În 1926, bunăoară, Pătrăşcanu i se adresase lui Remus Koffler pentru a-l ascunde. Tocmai fugise de la o întâlnire cu Boris Stefanov şi un alt comunist, care „căzuseră" în respectiva împrejurare.[2]

Călătoreşte în URSS în 1928[3], în 1930 şi 1931[4]. Dacă în 1928 şi 1931, Pătrăşcanu fusese în URSS ca delegat al PCdR la congresele sale ce avuseseră loc pe teritoriul sovietic, conform informaţiilor Siguranţei din 1930, în acel an, Pătrăşcanu fusese la Moscova pentru a prezenta Cominternului raportul asupra situaţiei din România, în vederea celui de-al V-lea Congres al Internaţionalei Comuniste.[5] Aceste călătorii în *patria sovietelor* şi legăturile reale dintre PCdR şi Moscova au fost trecute sub tăcere de istoria oficială a partidului şi în timpul vieţii lui Pătrăşcanu, şi după *reabilitarea* sa, când a fost prezentat de fiecare dată ca erou al *naţional-comunismului* românesc.

---

1 *Ibidem*, ff.. 330–331 (Declaraţia din 13 februarie 1952 a Mariei Borcescu, deţinută la închisoarea Mislea, în urma unei condamnări de patru ani ca *turnătoare* la Siguranţă).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 45, f. 43 (Autobiografia lui R. Koffler, datată 1949).

3 În iunie–iulie 1928 a avut loc Congresul al IV-lea al PCdR, lângă Harkov, la Ciuguevo.

4 În decembrie 1931 a avut loc Congresul al V-lea al PCdR, lângă Moscova, la Gorkovo.

5 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 10, f. 468 (Copie după raportul prezentat Secretariatului General al MAI de către Direcţiunea Poliţiei de Siguranţă în 25 mai 1943 cu privire la L. Pătrăşcanu).

Importanța dobândită de Pătrășcanu în mișcarea comunistă este atestată și de faptul că la congresul din 1931 a fost desemnat membru al CC al PCdR. Prezintă interes în acest context aprecierile și hotărârile reuniunii. Astfel, se făcea estimarea că „în teritoriile străine, ocupate de România" trăiesc circa opt milioane de „neromâni"; partidul era denumit „organ de luptă revoluționară pe bază de front unic"; s-a trasat sarcina formării de sindicate proprii, ilegale; iar social-democrații erau stigmatizați ca social-fasciști (în opinia reprezentantului Cominternului, Manuilsk, „dictatura burgheziei se sprijină pe doi gemeni: fascismul și social-fascismul, între care nu există deosebire principială").[1]

În 1931, Pătrășcanu scria la revista *Viața romînească* articole despre „adevăratul 1848", semnate cu pseudonimul Ion C. Ion.[2] În această perioadă este și secretarul avocatului Nicolae N. Stănescu, membru marcant al PNȚ.[3]

Evenimentul cel mai însemnat din această etapă a vieții sale este succesul în alegerile din 1931: Lucrețiu Pătrășcanu ajunge deputat comunist în Parlamentul României prin participarea la alegeri pe listele BMȚ. Cei cinci deputați ai BMȚ, L. Pătrășcanu, I. Aladar, D. Ștefan, M. Sami și C. Obrad, stârnesc dezbateri aprinse, știut fiind că organizația este un paravan de acțiune al partidului comunist interzis. În Parlament se solicită invalidarea lor invocându-se pretextul că prin candidatura lui Imre Aladar cu documente falsificate se încălcase legea electorală. Alți deputați protestează deschis împotriva folosirii Parlamentului pentru propagarea ideilor comuniste. În apărare, Lucrețiu Pătrășcanu susține că manifestul difuzat în numele PCdR, cu conținutul: „Prin

1 *Istoria PCR, op. cit.*, p. 115.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 128, f. 34 (Declarația lui P. Pandrea din 20 octombrie 1952).

3 *Idem*, vol. 9, f. 191 (Declarația lui C. Titel Petrescu din 17 februarie 1953).

foc, arme, bombe sau orice alte mijloace trebuie să răsturnăm ordinea socială!", este opera Siguranței. Oprindu-l din cuvântare, deputatul cuzist Nichifor Robu l-a luat în brațe și l-a scos cu forța din sală.[1] În biografia candidatului Lucrețiu Pătrășcanu la alegerile din 1946, momentul este evocat astfel: „Să fie invalidați, scria *Curentul* lui Pamfil Șeicaru [cu referire la cei cinci deputați BMȚ, *n.a.*]. Dacă se poate pentru un motiv legal, dacă nu se găsește motivul legal, printr-o violare a legilor. [...] Când cuzistul Robu l-a întrebat [pe Pătrășcanu, *n.a.*], surprins de curajul lui, «cine ești d-ta?», răspunsul cade ca o palmă pe obrajii jefuitorilor poporului, aleși prin fraude: «Reprezentăm aici muncitorii și țăranii din această țară prea mult jefuită și exploatată.»"[2]

La noile alegeri din 1932, la „trei zile după depunerea listei, Pătrășcanu a fost arestat și încarcerat la Văcărești", scrie, după 1944, *Scînteia*.[3] Dacă, propagandistic, momentul n-a fost exploatat, anchetatorii i-au cerut, în schimb, protagonistului multe amănunte: „O zi și o noapte după arestare", declară Pătrășcanu în anchetă, „am fost introdus în biroul lui Vintilă Ionescu unde se afla și Eugen Cristescu [șeful Serviciului Special de Informații, *n.a.*]. Au încercat să mă ancheteze, dar eu am cerut să fiu trimis la Parchet, refuzând orice discuție cu Vintilă Ionescu și Eugen Cristescu. După zece zile am fost trimis la Văcărești și izolat tot zece zile, după care am cerut să fiu trimis în grupa comuniștilor – unde erau cca 40 de persoane. După terminarea instrucției am fost eliberat, împreună cu un grup de 16 acuzați."[4] În 1933, la Moscova,

---

1 *Monitorul Oficial*, partea a III-a (dezbateri parlamentare), nr. 1, 4 și 6 din 18, 22 și 24 iunie 1931.

2 *Scînteia*, 15 noiembrie 1946.

3 *Ibidem*.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 113 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

raportează cifre diferite: „La proces – eu și 13 tovarăși am fost eliberați. 16 tovarăși au fost condamnați."[1]

Arestările se corelau cu tulburările sociale din perioada crizei economice, cominterniștii fiind considerați emisarii periculoși ai Moscovei. Grevele ceferiștilor din 1933 vor prilejui cea de-a treia arestare a lui Lucrețiu Pătrășcanu (pentru instigări și îndemnuri la grevă printre muncitorii de la Atelierele CFR Grivița, după cum menționează raportul Siguranței).[2] „Am fost arestat o săptămână după incidentele de la Grivița, la ieșirea din Tribunal", declară protagonistul în 1949. „Am fost ținut 9 zile la Prefectura Poliției și de acolo trimis la Jilava. Aici m-a anchetat un comisar regal și după cca 2 luni de zile am fost pus în libertate cu un grup de cca 200 ceferiști."[3] „Din februarie 1933, m-am aflat în stare de arest timp de cinci săptămâni și eliberat împreună cu 70 de ceferiști și tovarăși", afirmase însă despre același eveniment, mai demult, la Moscova.[4]

Nu întâmplător i se solicită amănunte despre motivele eliberării în condițiile în care ceilalți reprezentanți sau adepți ai Cominternului din România primesc pedepse dure. „Prima dată când am fost eliberat – pe bază de garanție", motivează Pătrășcanu la Moscova. „A doua oară, fără nicio formalitate, întrucât ca arestat țineam de justiția militară. Nu am fost supus represaliilor, față de mine recurgându-se numai la metode de represiune morală. În cursul ultimei mele arestări, am menținut legătura permanent cu Secretariatul nostru. Prima dată am stat în închisoare cu [Alexandru]

1 *Apud* Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 346.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 10, f. 168.

3 *Idem*, vol. 2, f. 113 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

4 *Apud* Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 346.

Dobrogeanu-Gherea, Lenuța Filipovici[1]. Restul nu erau în partid. La a doua arestare cu Bela Brainer[2], Moscu Kohn[3], Foriș[4] ș.a. În al treilea rând – cu Doncea[5], Gheorghiu[6],

---

1 Elena (Lenuța) Filipovici sau Filipescu, alias Maria Ciobanu (1903–1937), membră fondatoare a PCdR, implicată în procesul din Dealul Spirii. Fostă secretară a CC al UTC, membră a comisiei de femei a CC al PCdR. În 1935–1937 a reprezentat PCdR pe lângă Comitetul Executiv al Cominternului. Executată în *anii Marii Terori*.

2 Bela Brainer (1896–1940), alias Kelemen Ștefan, Balogh, Ghiță Orlov etc., conducător al PCdR în 1939–1940.

3 Gheorghe Stoica, pe numele lui real Moscu Kohn (1900–1976). Membru fondator al PCdR, implicat în procesul din Dealul Spirii. Unul dintre activiștii cominterniști marcanți, a coordonat și organizat infiltrarea sindicatelor din România, avându-i, în subordine, printre alții, pe Vasile Luca și Gheorghiu-Dej. În timpul războiului s-a aflat în URSS. Activitatea lui de până în 1944 este trecută sub tăcere tocmai din dorința de a crea imaginea unui partid comunist național. A revenit în țară cu trupele de prizonieri români încorporate în Armata Roșie. În 1948 are de altfel gradul de general-maior. A ocupat funcții înalte în diverse sectoare (sindicat, partid, diplomație) și s-a bucurat întotdeauna de un statut aparte atât pe lângă Gheorghiu-Dej, cât și pe lângă Ceaușescu. În 1968, Ceaușescu l-a numit președintele Comisiei de partid care a cercetat cazul Pătrășcanu.

4 Ștefan Foriș, alias Bătrânul, Hahn, Arion etc. (1892–1946), membru fondator al PCdR, jurnalist, responsabil al Ajutorului Roșu. A lucrat în emigrație la Moscova, Viena, Berlin. Din decembrie 1940 și până în aprilie 1944 a condus PCdR.

5 Constantin Doncea (1904–1973), membru al PCdR din 1931, președinte al *sindicatului revoluționar* care a condus grevele de la Atelierele CFR Grivița din februarie 1933. Condamnat la douăzeci de ani închisoare, a evadat, cu ajutor sovietic, împreună cu Gheorghe Vasilichi și Dumitru Petrescu, în URSS. Participant la *războiul civil* din Spania. A revenit în țară, în 1944, cu Divizia „Tudor Vladimirescu". Pe motiv de „încălcare a disciplinei de partid" în 1958 a fost exclus din partid și trimis la *munca de jos*.

6 Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965), muncitor ceferist. Arestat după grevele din 1933 și condamnat la 12 ani închisoare. În închisoare devine secretarul organizației de partid a comuniștilor deținuți. Din 1945 și până la moarte a condus PCR/PMR.

Wurbrand [sic][1] ș.a. (dar eu tot timpul am fost izolat complet de restul acuzaților). De aceea, eu nu-i cunosc bine. În cursul celei de-a doua arestări, noi am organizat cercuri, astfel că erau peste 30 de tovarăși." Mai departe insistă asupra altei spinoase chestiuni a vremii – colaborarea cu agenții Siguranței: „Niciodată nu am dat declarații la Siguranță. În cursul tuturor arestărilor mele nu s-au găsit materiale doveditoare privind activitatea mea. La fel cu prilejul tuturor percheziților făcute la domiciliul meu." Alte episoade menționate: în anul 1929, a fost bătut („până la leșin"), la Cernăuți, de către un grup de „studenți fasciști", iar în 1933 a trecut ilegal în URSS. Pentru că în tipicul unei autobiografii intră și indicarea tovarășilor care pot confirma declarațiile autorului, în cadrul procedurii numite *verificare de partid*, Pătrășcanu menționează: „În anii 1919–1931 am lucrat cu tovarășul Cristin[2]. Din 1922, printre alții, cu tovarășii (Gustav Leonardovici) Blank[3], Maria[4] ș.a. Din anul 1928, aproape cu toți membrii de atunci ai CC al Partidului nostru."[5]

Din 1944 și până la arestarea sa, Pătrășcanu a fost prezentat de scrierile propagandistice ale partidului său ca un

---

1 Richard Wurmbrandt (1909–2001), ilegalist. În 1937 s-a convertit la creștinism. A devenit pastor protestant și a fost condamnat la închisoare (1948–1964), sub acuzația de „fost turnător la Siguranță". Emigrat în SUA, a continuat ca pastor și ca memorialist să militeze contra comunismului.

2 Cristin, pseudonim al lui Leon Lichtblau (1901–1938), membru fondator al PCdR. A emigrat la Moscova, unde a deținut funcții de conducere în cadrul Institutului de Statistică al URSS. A căzut victimă proceselor staliniste.

3 G.L. Blank, ilegalist cu biografie necunoscută în urma bibliografiei consultate.

4 Pseudonim al Elenei Filipovici.

5 Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 346.

politician extrem de popular în rândurile mulțimii. „Depus în cazematele Jilavei", scrie în *Scînteia* cu referire la arestările amintite, „este pus în libertate după scurt timp, sub presiunea campaniei de masă împotriva arestărilor, dar este totuși dat în judecată." Despre plecarea lui Pătrășcanu în URSS nu se suflă însă niciun cuvânt.[1]

Cum a fost arestat în 1933 și cum a scăpat totuși Pătrășcanu de condamnare? După 15 februarie 1933, o delegație din care făceau parte Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ilie Pintilie s-a dus la Ministerul Transporturilor să prezinte revendicările greviștilor, unde au fost arestați. Astfel au început represaliile și arestările celor cunoscuți ca instigatori la tulburări sociale.[2] A fost arestat și Pătrășcanu, care, potrivit declarațiilor cumnatului său, avocatul Petre Pandrea, a fost salvat de la condamnare datorită relațiilor de familie. Arestații încarcerați la Jilava au fost împărțiți în două loturi. Primul lot trimis în judecată, din care făceau parte Constantin Doncea, Gheorghe Vasilichi, Dumitru Petrescu (ei vor evada în 1935, cu ajutor sovietic, din închisoarea de la Craiova)[3], Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, a primit condamnări mari, de peste zece ani. Pentru cel de-al doilea lot – compus din nouăsprezece persoane, în frunte cu Pătrășcanu –, avocatul Pandrea declară că a conceput o tactică de tergiversare a termenului de judecată. „Ajutați și de intervenții și mituiri la puternicii timpului, procesul s-a judecat abia în 1938, întregul lot fiind achitat."[4] Comuniștii muncitori – cu funcții nesemnificative în partid

1 *Scînteia*, 15 noiembrie 1946.

2 Constantin Negrea, „Vasile Roaită nu e... Vasile Roaită!", în *Magazin istoric*, iunie 1996, p. 60.

3 Gheorghe Vasilichi, „Cum am evadat din închisoare", în *Magazin istoric*, mai 1968 (număr care, din dispoziția Secției de propagandă a CC al PCR, nu a fost difuzat).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 128, f. 36–37 (Declarația lui P. Pandrea din 20 octombrie 1952).

comparativ cu Pătrășcanu – ispășeau în această perioadă pedepse mari în închisoare. Discrepanța între felul în care fuseseră tratați de autorități prin comparație cu cel în care fusese tratat intelectualul comunist n-a putut fi, desigur, trecută cu vederea fără bănuieli și mai ales fără resentimente de către cei închiși.

În 1933–1934, Lucrețiu Pătrășcanu este reprezentant al PCdR pe lângă Comintern, prilej cu care vede și alte aspecte din *țara sovietelor* decât realitățile Hotelului Lux, în care erau cazați cominterniștii. Printre evenimentele pe care crede potrivit să le consemneze sunt participările la manifestațiile din Piața Roșie din 1 Mai 1933 și 1934 și deschiderea Congresului al XVII-lea al PCUS, când îl zărește și pe Stalin.[1] În mai 1934, în urma publicării unui articol în *Internaționala Comunistă*, în care caracteriza situația din România, intră în divergențe cu Biroul Politic al PCdR, aflat atunci la Praga. Biroul Politic trimite o scrisoare la Moscova, în care dezavuează articolul, iar „executiva Cominternului" (după cum se exprimă el într-o declarație) hotărăște încetarea reprezentanței sale la Comintern și înlocuirea cu Lenuța Filipovici. Rămâne în continuare însă salariat al Cominternului.[2] În toamna anului 1934, Biroul Politic al PCdR este chemat de la Praga la Moscova, iar Pătrășcanu solicită să fie trimis „la muncă ilegală, în țară". În 1934 însă, Pătrășcanu mai intrase în conflict și cu Waletzki, conducătorul Secției balcanice, prin urmare șeful său, pe care-l acuzase, într-o ședință a Cominternului, că neglijează lucrările secției.[3] Drept urmare, Waletzki și un funcționar de la serviciul de cadre al Cominternului se opun ideii reîntoarcerii în țară a lui Pătrășcanu și propun trimiterea sa la un institut din Moscova (unde, desigur, putea fi mai

1 *Idem*, vol. 1, f. 68 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

2 *Idem*, vol. 14, f. 540 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 22 octombrie 1952).

3 *Ibidem*, f. 199 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 15 aprilie 1951).

bine supravegheat). Însă Biroul Politic al PCdR a luat hotărârea trimiterii lui Pătrăşcanu în România, iar aparatul tehnic al Cominternului a făcut formalităţile necesare.

Relatarea lui Pătrăşcanu asupra acestei călătorii ne ajută să înţelegem mai bine viaţa *revoluţionarului de profesie*, prototipul comuniştilor ilegalişti din acele vremuri: „Formalităţile au durat cam două luni", relatează el în 1951. „Mi s-au pus la dispoziţie un paşaport franţuzesc, bani şi legătura cu aparatul tehnic al BP de la Praga. Prin luna februarie 1935 am luat trenul de la Moscova şi am plecat spre graniţa sovieto-polonă. Graniţa polonă am trecut-o fără nicio dificultate şi am ajuns la Varşovia, unde conform instrucţiunilor date de aparatul tehnic m-am oprit două zile, unde mi s-a vizat paşaportul pentru plecarea în Cehoslovacia, la Praga. În timpul celor două zile, cât am stat la Varşovia, n-am avut absolut nicio dificultate şi nici nu am luat legătura cu vreo persoană. După două zile am plecat mai departe la Praga – trecând frontiera polono-cehă, fără nicio dificultate. Sosind la Praga, am luat legătura cu aparatul tehnic al BP prin «iafcă»[1] şi parola dată de BP la Moscova. Legătura am luat-o cu un tovarăş blond, al cărui nume nu-l ştiu. Precizez că aparatul tehnic era înştiinţat de la Moscova de venirea mea la Praga. La Praga am stat cinci zile, până când tehnicul mi-a făcut legătura cu oameni de la graniţa ceho-română – pentru a-mi organiza trecerea ilegală a Tisei – frontieră. În timpul cât am stat la Praga n-am avut nicio dificultate. Am stat tot timpul cu paşaportul franţuzesc la hotel. La plecarea spre frontieră, am dat tehnicului BP paşaportul franţuzesc. De la Praga am plecat într-un orăşel ceh de frontieră, unde am avut o «iafcă» şi o parolă, la un magazin de lemne. Aici am intrat în legătură cu cei care organizau trecerile peste frontieră. Peste două zile în mijlocul nopţii, am fost trecut peste Tisa, împreună cu alţi doi tovarăşi din Sighet, pe care nu i-am

1 *Iafcă* – întâlnire conspirativă.

cunoscut. Am trecut frontiera ceho-română fără nicio dificultate. Ajungând la Sighet, am luat trenul spre București. De la Sighet la București – ca măsură de prevedere – am făcut drumul în două etape: Sighet–Bușteni, Bușteni–Ploiești cu trenul și Ploiești–București – cu un taxi de piață. Când am luat mașina de la Ploiești, pentru București, șoferul a oprit la o stație de benzină – ultima spre București și atunci m-a întrebat dacă mai poate lua doi călători care erau lângă depozitul de benzină." Spre stupoarea sa, descoperă că pasagerii erau fostul director al închisorii Văcărești – „un anume Gorăscu" – și un inspector de la Siguranță, care, „fiind beți", nu l-au recunoscut. La București, Pătrășcanu merge „la un doctor simpatizant", după care se prezintă la *iafcă* după parola dată de *tehnicul* de la Praga. Printr-un alt *tehnic* din București este pus în legătură cu Secretariatul din care face parte și Moscu Kohn (Gheorghe Stoica). În fața membrilor Secretariatului raportează despre activitatea sa de la Moscova și drumul parcurs. Secretariatul îi cere să aștepte hotărârea ce se va lua în privința sa. Hotărârea, adusă la cunoștință prin Moscu Kohn, nu-i este favorabilă: va fi trimis în Moldova, ca membru al „biroului regional", responsabil cu activitatea culturală. Până la sfârșitul anului 1935 trăiește în ilegalitate la Iași și Piatra Neamț, după care, prin Marcel Pauker, Secretariatul îl recheamă la București. Din 1936 și până în 1938, Pătrășcanu „ține legătura cu Foriș, lucrând pe linie legală".[1] Conform noilor sarcini primite, va fi legalizat pentru a participa la „acțiunea de Front Popular" și pentru a „organiza apărarea în procesele comuniste".[2]

Acesta este timpul proceselor intentate comuniștilor. Cel mai mare dintre ele a fost cel din vara lui 1936 (5 iunie – 7 iulie) de la Craiova. Printre cei nouăsprezece ilegaliști

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 103–104 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 22 noiembrie 1951).

2 *Idem*, vol. 14, f. 160 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 22 mai 1951).

judecaţi se aflau chiar componenţii Secretariatului PCdR: Ana Pauker[1], Şmil Marcovici şi Dimităr Ganev[2]. În instanţă au fost aduşi şi Alexandru Moghioroş[3], Alexandru Drăghici[4], Stela Radoşoveţkaia (viitoarea soţie a lui Moghioroş). Din relatările presei legate de proces reiese că, în noaptea de 12 iulie 1935, în casa soţilor Kaufman din Bucureşti, unde se ţinea o întâlnire conspirativă la care au participat cei trei membri ai conducerii PCdR, a pătruns poliţia. La percheziţie a fost găsită şi o tipografie clandestină. Au fost arestate

---

1 Ana Pauker (1893–1960), născută Rabinsohn, intrată în mişcarea de stânga din adolescenţă. Arestată în 1922, este eliberată împreună cu soţul său, Marcel Pauker, după care amândoi vor pleca în Elveţia. Activează în cadrul PC Francez. Revine în România, dar este arestată şi condamnată în 1936 la zece ani închisoare. În 1940 este predată sovieticilor la schimb cu un unionist basarabean. Până la finele războiului este considerată, la Moscova, comunistul român de cel mai înalt rang. Joacă un rol important în constituirea Diviziilor „Tudor Vladimirescu" şi „Horia, Cloşca şi Crişan". Revine în România în septembrie 1944. Ocupă importante funcţii până în 1952, când este acuzată de *deviaţionism de dreapta* şi înlăturată din viaţa politică.

2 Dimităr Ganev, comunist bulgar, reprezentant al Cominternului pentru PCdR. A făcut închisoare pe teritoriul românesc, fiind eliberat în 1940 de la Doftana. Ca reprezentant al Cominternului cu cea mai înaltă funcţie în perioada de detenţie, la eliberarea sa îl desemnează pe Gheorghiu-Dej lider al comuniştilor din închisori. Va reveni după 1944 ca ambasador al Bulgariei în România.

3 Alexandru Moghioroş (1911–1968), membru de partid din 1926. Condamnat în procesul de la Craiova (1936) la aproape zece ani închisoare. După 1944 organizează judeţenele de partid din Hunedoara şi Mureş. Ocupă importante funcţii de partid şi de stat până la moarte.

4 Alexandru Drăghici (1913–1993), membru de partid din 1934, condamnat în procesul de la Craiova (1936) la zece ani închisoare. Acuzator public la Tribunalul Poporului (1945–1946), după care va ocupa diverse funcţii de coordonare şi organizare pe linie de partid şi servicii speciale. Printre cele mai importante, a fost ministru de Interne (1955–1965) şi membru al CC al PMR/PCR (1948–1968).

gazdele, membrii PCdR, alți paisprezece comuniști fiind arestați într-o altă casă conspirativă, la începutul lui iulie 1935, cu ocazia unei plenare a UTC. Au fost ținuți unsprezece luni în arest, după care a urmat „procesul de la Craiova".

Echipa apărării a fost compusă din douăzeci și patru de avocați, printre ei aflându-se și Lucrețiu Pătrășcanu și Ion Gheorghe Maurer. Procesul este cunoscut ca fiind cel mai mare „proces anticomunist" din România. La reputația sa a contribuit prezența a numeroși jurnaliști străini și comuniști francezi. Apărarea a citat șase mii de martori. Dintre aceștia au apărut patru sute. Cu ajutorul, lor apărarea voia să demonstreze că „infracțiunile" acuzaților fuseseră generate de starea de spirit din România. În 1936 însă, Garda de Fier a încheiat o înțelegere tacită cu guvernul național-liberal condus de Gheorghe Tătărescu de a declanșa o campanie anticomunistă utilizând propaganda antisemită. La 26 iunie 1936, în deschiderea ședinței Consiliului de Judecată, prim-comisarul regal Popescu-Cetate a adus la cunoștință suspendarea avocatului apărării Lucrețiu Pătrășcanu de baroul de avocați Ilfov din cauza implicării sale în „tulburările de la Grivița". Pătrășcanu fusese desemnat să susțină peste o săptămână pledoaria finală în favoarea acuzaților. A ripostat spunând că tribunalul de la Craiova avea caracterul unei Curți cu Juri, deci putea pleda oricine, dar nu a fost luat în seamă. Pedepsele aplicate acuzaților au fost de o extremă duritate.[1]

Pentru „19 intelectuali și muncitori învinuiți de răspândirea unor tipărituri" – cum sintetizează, în 1946, Pătrășcanu – „s-au dat 162 de ani de închisoare grea". *Scînteia* mai relatează cum „cărturarul și apărătorul antifasciștilor" a fost eliminat din instanță și radiat din barou. În locul său s-a prezentat Maurer. Atitudinea „presei reacționare" este plină de invidie („artileria grea a apărării a început").[2]

1 R. Iutis, „Procesul de la Craiova", în *Jurnalul Național*, 25 mai 2005.

2 *Scînteia*, 7 noiembrie 1946.

Amintirea unui martor al apărării în „procesul Constantinescu-Iaşi", care a avut loc la Chişinău în acelaşi an, 1936, îl înfăţişează pe Lucreţiu Pătrăşcanu ca pe „un instructor destul de încrezut". Instrucţia făcută de acesta în vederea pregătirii procesului a fost eficientă, de vreme ce profesorul Constantinescu-Iaşi a fost condamnat la numai doi ani şi jumătate închisoare pentru articolele sale antifasciste în acea perioadă de ascensiune a dreptei legionare în Moldova.[1] Ca şi la Craiova, în procesul de la Chişinău, Pătrăşcanu a fost secondat de Ion Gheorghe Maurer, alt avocat ce va face carieră politică datorită acestor începuturi de apărător în procesele intentate stângii. Să mai semnalăm că, în relatările tuturor persoanelor care au venit în contact direct cu Pătrăşcanu, acesta este prezentat ca fiind în permanent conflict cu diferiţi tovarăşi de-ai săi. Iată, bunăoară, portretul pe care i-l face un alt fost ilegalist, Richard Wurmbrandt, referindu-se la perioada 1924–1933: „Se arăta în permanentă opoziţie cu diferitele Comitete Centrale care s-au perindat în decursul tuturor acestor ani. Era în opoziţie cu linia CC chiar şi în perioada când dânsul făcea parte din el. Vedeai în el mereu atitudinea intelectualului lezat de faptul că nu i se acordă de către «inculţi» cinstea şi locul de conducere cuvenit. [...] Era, însă, foarte abil. Ştia să disimuleze. Când i se cerea o precizare de atitudine, dădea înapoi şi tăgăduia că ar fi în opoziţie." Astfel că, în divergenţele dintre activul de partid din Bucureşti şi CC (în fruntea opoziţiei aflându-se Sami Margulies, apropiat de Pătrăşcanu, în acel timp), Pătrăşcanu era numit „naşul opoziţiei", deşi nu semnase declaraţia activului de partid din Bucureşti.[2]

Şi mai acuzatoare sunt declaraţiile lui Ion Popescu-Puţuri, care se cunoştea cu Pătrăşcanu din 1927–1928 şi care va face

1 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 60–61.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 4, f. 44 (Declaraţia lui R. Wurmbrandt din 30 august 1951).

parte din comisia de partid numită de Ceaușescu pentru *reabilitarea* lui Pătrășcanu din 1968.

Condamnat la șase ani închisoare „în urma unui articol provocator al lui Wurmbrandt", Popescu-Puțuri i se adresase lui Pătrășcanu în calitate de avocat. A fost însă arestat pe când ieșea din casa acestuia, declarația din 1953 insinuând că Pătrășcanu „l-a turnat" Siguranței. Trimiterea lui Pătrășcanu la *munca de jos* în Moldova în 1935 este explicată de Popescu-Puțuri ca fiind cauzată de *deconspirarea* ce-o făcuse la Praga („trăise cu o femeie ușoară" care, urmărindu-l, a anunțat poliția unde se țineau ședințele Biroului Politic ale PCdR). Din cele relatate de Popescu-Puțuri reies și absența dorinței lui Pătrășcanu de a se *legaliza*, refuzul de a avea ca legături de partid anumite persoane pe care le considera mult inferioare capacităților sale, neîncrederea în „capacitatea politică" a conducerii de partid. Conflictul dintre Popescu-Puțuri și Pătrășcanu – care era *legătura sa superioară de partid* – s-a acutizat prin acuzații reciproce: Popescu-Puțuri îl învinuia pe Pătrășcanu că „ridică steagul fracționismului în partid", iar Pătrășcanu, la rândul său, îl declară colaborator al Siguranței. Metodele utilizate de comuniști nu sunt prea cavalerești: „Foriș – declară Popescu-Puțuri – „mi-a spus că Pătrășcanu a făcut o scrisoare către Internaționala Comunistă în care arăta, printre altele, că eu sunt agent al Siguranței, calomnie pe care o înscenaseră împotriva mea Marcel Pauker și Elena Filipovici. Acea scrisoare nu a ajuns la Internațională și a căzut în mâna unor oameni cinstiți la Praga, care aceștia au trimis-o prin aparatul tehnic CC al PCR din România. După aceea la o ședință la care au participat Ilie Pintilie și Foriș, eu am caracterizat linia politică a lui Pătrășcanu ca Buharinistă. În urma acestei ședințe m-am întâlnit cu Gh. Iliescu[1], căruia de asemenea i-am împărtășit punctul meu de vedere la o

---

1 Eroare în declarația lui Popescu-Puțuri. E vorba de Alexandru Iliescu (tatăl viitorului președinte al României, Ion Iliescu), comunist

afirmație a acestuia că Pătrășcanu este unul din marii noștri conducători în PCR."[1] În final, Pătrășcanu se adresează Secretariatului, cu un protest împotriva lui Popescu-Puțuri. În consecință, Foriș îl somează pe pârât să dea două declarații în care să spună pe ce anume își bazează afirmațiile când îl compară pe Pătrășcanu cu Buharin.

Contrar versiunilor acreditate în perioada *naționalismului comunist* din vremea lui Ceaușescu, în acel timp, comuniștii români nu se manifestă ca opozanți ai Moscovei. Fapt imposibil, de altfel, deoarece în chiar momentul înființării PCdR fondatorii săi votaseră condițiile de afiliere la Internaționala a III-a. Printre acestea fiind precizarea că deciziile Cominternului și ale Comitetului său Executiv sunt obligatorii pentru toate partidele afiliate. Cum în interiorul partidului funcționa *principiul centralismului democratic*, iar dezbaterile de idei nu făceau parte dintre practicile unui partid ilegal, poziția lui Pătrășcanu nu putea fi diferită de a celorlalți.

În 1936, Lucrețiu Pătrășcanu a cunoscut-o pe viitoarea sa soție, Herta Schwamen, de profesie arhitect-scenograf, născută în 1914, la Cernăuți. Herta mărturisește că a fost atrasă de mișcarea comunistă de la 16 ani. Plecată la studii, la Viena, în timpul tulburărilor create de ascensiunea nazismului, a devenit membră a Partidului Comunist din Austria. Colaborarea la redactarea unei reviste ilegale pentru marinari, numită *Dunărea Roșie*, și participarea la o demonstrație antinazistă (în urma căreia a fost bătută până la pierderea cunoștinței) sunt activitățile sale revoluționare. Ca și alți etnici evrei din România, precum soții Lili și Egon Weigl (deveniți între timp fruntași ai PCdR), Herta se „repatriază" în 1936, în urma măsurilor antievreiești. La

---

ilegalist, internat în lagărul de la Târgu Jiu. A murit la scurtă vreme după război.

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 4, f. 223–237 (Declarația lui Ion Popescu-Puțuri din 25 aprilie 1953).

București află că are de executat o condamnare de două luni închisoare, datorită participării la activitățile comuniste din Viena. Apelează la avocatul Iosif Schraer (alt apărător în procesele anticomuniste), dar cel care o ajută să scape de închisoare este Lucrețiu Pătrășcanu. Se căsătoresc în 1939, rugându-l pe părintele Gala Galaction să-i aranjeze Hertei un botez, deoarece în timpul guvernării Goga-Cuza căsătoriile între evrei și români nu erau admise. Astfel, Herta, botezată Elena, devine doamna Pătrășcanu.[1]

Concepțiile lui Pătrășcanu despre femei și dragoste din anii tinereții păreau potrivnice ideii de căsătorie. Teoria bolșevică a dragostei, comparată cu un pahar de apă pe care-l bei atunci când ți-e sete – exprimată de Aleksandra Kollontai[2] –, și-o însușise și Pătrășcanu. La 23 ani, îi scria de la Leipzig unei prietene bucureștene, cu referire la lectura comună a *Sonatei Kreutzer*, de Tolstoi, despre „stupidele și micile prejudecăți" care împiedică acest „lucru complicat, profund și minunat", care se întâmplă de la sine. Cât ține o astfel de dragoste? „Atâta timp cât vom mai avea ceva să ne spunem, cât timp vom gândi împreună și simți împreună. [...] Pe urmă ne vom strânge prietenește mâinile ca toți oamenii înțelepți care știu că tot ce are un început are și un sfârșit și fiecare dintre noi va apuca drumul lui. În dragoste, ca și în politică, trebuie să știi unde să te oprești."[3]

Căsătoria nu a fost agreată de niciunul dintre membrii familiei Pătrășcanu. Mama, sora, fratele și cumnații priveau

1 *Idem*, vol. 187, f. 140–147 (Declarația Elenei Pătrășcanu din 20 februarie 1950).

2 Aleksandra Kollontai (1872–1952), una dintre puținele femei care au făcut carieră politică în PCUS și în diplomație; între 1930 și 1945 a fost ambasadoarea URSS la Stockholm.

3 Scrisoarea expediată de Lucrețiu Pătrășcanu în 23 februarie 1923 din Leipzig la București cu titlul „Dragă Anca" (colecția istoricului Cristian Popișteanu).

critic ambiţiile, eleganţa şi prietenii Hertei, motiv pentru care între ei relaţiile aproape că încetează. O considerau pe tânăra soţie a lui Lucreţiu „piaza rea" a familiei lor.[1]

Ce putem cunoaşte despre relaţiile soţilor Pătrăşcanu? Faţă de soţia sa, cu aproape cincisprezece ani mai tânără decât el, Lucreţiu Pătrăşcanu este întotdeauna protector. Acesta va fi unul dintre motivele pentru care îi va împărtăşi puţine dintre grijile şi ambiţiile sale. Bunăoară, deşi soţia sa este comunistă, despre anii petrecuţi în URSS nu-i relatează aproape nimic. În conversaţiile dintre ei se strecoară, totuşi, sentimentele de insatisfacţie cauzate de faptul că la Moscova s-a stins „suflul revoluţionar din anii '20" şi îndoiala că tovarăşii lui Lenin, executaţi în timpul proceselor staliniste, erau cu adevărat vinovaţi.

Cei doi soţi se adresează, însă, unul altuia, în intimitate şi în cercul de prieteni, cu nume ruseşti. Saşa i se spune soţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu, iar lui, după primul nume de ilegalist – Andrei.[2]

1 Interviu cu Nadia Marcu (nepoata lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi fiica lui Petre Pandrea), septembrie 2005.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 187, f. 140–147 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 20 februarie 1950).

CAPITOLUL II
Sub trei dictaturi

Politica externă a singurului stat din lume unde se plăsmuia „visul de aur al omenirii" nu putea decât să-i deruteze pe adepţii comunismului din celelalte ţări şi să sporească neînţelegerile dintre ei cu privire la conduita politică de adoptat. Propaganda anticomunistă pe care naziştii începuseră să o facă în Germania — tot atât de virulentă ca şi antisemitismul lor – l-a determinat pe Stalin la o schimbare radicală a politicii sale. La cel de-al VII-lea şi ultimul congres al Cominternului (1935), raportul lui Dimitrov promovează ca linie directoare propunerea lui Thorez: *frontul popular* ia locul tacticii *clasă contra clasă*. O tactică eficientă ce va aduce popularitate şi voturi comuniştilor care par să nu mai agite drapelul Republicii Sovietelor, ci stindardul antifascismului democratic.[1]

Socialiştii europeni (anterior etichetaţi de propaganda sovietică drept „social-fascişti") privesc cu rezerve alianţa propusă, atribuind-o oportunismului sovietic în faţa agresiunii germane. Pactul sovieto-nazist din august 1939 confirmă justeţea acestei rezerve. Cuvântul de ordine al lui Stalin – comuniştii să renunţe la *lozinca frontului*, să se ridice împotriva propriului guvern şi a războiului – spunea exact

1 François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 241.

contrariul ultimelor directive oficiale ale Cominternului. Ambiguitatea şi complexitatea implicării URSS în războiul civil din Spania (1936–1939) şi amploarea *epurărilor* ce decimează cominterniştii din întreaga Europă sporesc confuzia.

În fapt, documentele din arhivele sovietice demonstrează, fără putinţă de tăgadă, calculele lui Stalin din momentul semnării Pactului Ribbentrop-Molotov, din 1939. La 7 septembrie 1939, în prezenţa lui Molotov, ministrul de Externe, şi Jdanov, ideolog al partidului, Stalin dă curs întâlnirii solicitate de Gheorghi Dimitrov, conducătorul Cominternului, pe tema pactului recent încheiat. Între ai săi, conform stenogramei, Stalin se exprimă foarte direct. Războiul ce se desfăşoară în Europa e un conflict al ţărilor capitaliste. Un lucru bun pentru ţelul revoluţiei mondiale, de vreme ce, luptându-se între ei, imperialiştii se vor slăbi reciproc. Dispariţia Poloniei, din punctul său de vedere, înseamnă doar că un stat burghez a încetat să existe cu beneficiul că nimeni nu se plânge de faptul că sovieticii cuceresc noi teritorii şi populaţii. După aceste explicaţii, Stalin le cere participanţilor la întâlnire ca orice propagandă antifascistă să înceteze. Nu cumva să-i dea ocazia lui Hitler de a spune că pactul nu este respectat şi să-i acuze pe sovietici de ostilităţi din partea Cominternului. Războiul actual este un război imperialist, spune Stalin. În nicio ţară, clasa muncitoare, şi cu atât mai puţin partidul comunist, să nu-l sprijine, astfel că deputaţii comunişti trebuie să voteze împotriva creditelor de război. Iar duşmanul partidelor comuniste, împotriva cărora acestea „trebuie să treacă pretutindeni la o ofensivă decisivă", este... social-democraţia![1]

Succesiunea rapidă a evenimentelor războiului, culminând cu invadarea URSS şi alianţa celor „trei mari" – Uniunea Sovietică, SUA şi Marea Britanie –, creează

---

1 Edvard Radzinski, *Stalin*, Editura Aquila '93, Bucureşti, 2003, pp. 502–528.

situații politice cărora conducerile filialelor Kremlinului din celelalte țări europene nu le mai pot face față. Situația se acutizează în condițiile în care legăturile lor cu centrul moscovit sunt întrerupte de liniile frontului de Est, iar autodizolvarea Cominternului (1943) pare a legitima posibilitatea de a adopta decizii proprii. Totodată, conducătorii filialelor Kremlinului din Europa, numiți de Comintern, devin nelegitimi. Faptele contravin principiilor promovării *internaționalismului proletar* și au drept consecință imediată amplificarea *fracționismului fără principii*[1].

Ce era și ce făcea filiala din România a partidului comunist? Rescrierea succesivă a istoriei și falsurile operate după principiile sale ideologice creează complicații în realizarea unor reprezentări adecvate. De aceea recurgem la descrieri ale respectivelor perioade de către contemporani. Astfel, în martie 1933, Eugen Cristescu[2] a prezentat, la solicitarea ministrului de externe spaniol, un referat de șase pagini referitor la mișcarea comunistă din România. Documentul se încadrează într-un schimb de informații despre acțiunea agenților sovietici în cele două țări. PCdR este afiliat la Internaționala a III-a – arată Cristescu –, de la care primește fonduri și instrucțiuni prin Biroul Federației Comuniste Balcanice cu sediul la Berlin. În România, conducerea este asigurată de un comitet central, reprezentat de un secretariat (Biroul Politic), asupra unor asociații legale și clandestine. Asociațiile legale sunt: Sindicatele Profesionale Unitare Revoluționare (afiliate la Profintern – Internaționala Sindicală Roșie cu sediul la Moscova), Ajutorul Muncitoresc

1 Concept stalinist ce semnifică *lupta pentru putere* în interiorul partidului.

2 Eugen Cristescu (1895–1950), director al Siguranței, apoi organizator și director al Serviciului Special de Informații, creat de mareșalul Antonescu. Condamnat la muncă silnică pe viață în 1946 în „Procesul Marii Trădări Naționale".

Roşu, Blocul Muncitoresc-Ţărănesc. Asociaţiile ilegale sunt mai numeroase: Uniunea Tineretului Comunist (afiliată, de asemenea, la Internaţionala Tineretului Comunist – KIM, în abrevierea rusă), Ajutorul Roşu Internaţional (cu sediul la Moscova), Cercul Studenţilor Revoluţionari, Tehnica Comitetului Central al partidului comunist (ce se ocupa de tipărirea materialului de propagandă). Alte organizaţii şi mecanisme semilegale — între care menţionează presa cu caracter comunist – funcţionau în sprijinul propagandei sovietice. Mişcarea comunistă din România este, de altfel, caracterizată ca fiind în „perioada agitatorică propagandistică".[1]

Alt document oficial care sintetizează activitatea comunistă din România, întocmit în 1941 de Constantin Maimuca, directorul adjunct al Siguranţei Statului, menţionează aceleaşi structuri organizatorice. Lozincile comuniştilor sunt considerate periculoase de către regimurile de dictatură instaurate după 1938, atacând principiile statu-quoului şi măsurile stării de război în care se afla ţara. Propagarea dreptului naţionalităţilor de a-şi hotărî singure soarta, până la despărţirea de stat, figurează pe primul loc, urmată de revendicări ca: pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, desconcentrarea generală, izgonirea trupelor germane aflate în ţară. Compoziţia naţională a PCdR este prezentată astfel: „90% evrei, 5% alte naţionalităţi şi 5% români". Raportul nu semnalează că partidul comunist are vreo influenţă în raportul forţelor aflate la putere în ţară.[2]

O viziune din interior a tensiunilor din micul partid al comuniştilor din România – cel mai mic partid comunist din

1 Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu: asul serviciilor secrete româneşti*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1994, pp. 31–35.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 10, f. 463–467 (Referat adresat de C. Maimuca Direcţiei Politice a Ministerului Afacerilor Străine în 15 ianuarie 1941).

țările europene unde Cominternul avea filiale – ne dezvăluie declarațiile lui Marcel Pauker din ancheta NKVD. Din cele relatate în fața anchetatorilor moscoviți reies sfâșierile dintre „tovarășii români" pe tema implicării partidului în politica românească, divergențele în materie de propagandă, relațiile cu Siguranța, dezavuarea „inițiativelor individuale", denunțurile și certurile dintre comuniști.[1]

Starea descrisă de Pauker contravine principiilor lui Stalin privind prototipul și activitățile *revoluționarilor de profesie*. După epurarea *gărzii lui Lenin* – alcătuită din intelectuali vizionari, predispuși la confruntări ideologice –, Stalin impune în numele *luptei de clasă* prototipul comunistului activ, de o loialitate desăvârșită față de conducător, ale cărui calități politice sunt apreciate după impactul acțiunilor sale propagandistice și organizatorice de masă.[2] Aprecieri de felul „pus în posturi de conducere fără nicio muncă de jos", „crunt individualist mic-burghez", „n-avea nimic comun cu interesele clasei muncitoare", „plin de sine, disprețuind masele", „respingea critica", „orgolios din cale-afară, arogant și încrezut" (scrise despre Marcel Pauker de însăși soția sa, Ana Pauker)[3] sunt de actualitate în respectiva etapă.

Lumea comunistă românească, cu debutul ei jalnic, înainte de preluarea puterii, a fost caracterizată de către Belu Zilber, prietenul și mai târziu acuzatorul lui Pătrășcanu, astfel: „Unguri și bulgari care doreau despărțirea de România, muncitori care se vedeau stăpâni pe uzine, evrei îngroziți de antisemitism, șomeri fără profesiune definită sau profesioniști mediocri, politicieni nerealizați sau nerealizabili în alte partide, casnice urâte sau bovarizate, copii sătui

1 *Lichidarea lui Marcel Pauker*, *op. cit.*

2 Lilly Marcou, *Stalin. Viața privată*, Editura Antet, București, 1997.

3 *Lichidarea lui Marcel Pauker*, *op. cit.*, pp. 274–276 (Declarație dată în 1952 de Ana Pauker).

de şcoală; din această lume se recrutau înainte de război activiştii de partid."[1]

Nici în această perioadă, nici mai târziu, Lucreţiu Pătrăşcanu nu pare să sesizeze regulile după care funcţionează categoria *revoluţionarilor de profesie* în conducerea cărora voia să fie. După Congresul al VII-lea al Cominternului, conducerea PCdR numeşte o delegaţie din care făcea şi el parte, în scopul înfiinţării Frontului Popular în ţară. Delegaţia avea sarcina de a lua legătura cu reprezentanţii partidelor democrate şi a-i convinge să adere. În acele discuţii, sesizează un alt tovarăş, Pătrăşcanu introducea nuanţe personale avansând ideea realizării alianţei într-un viitor mai îndepărtat. Criticat că provoacă greutăţi, Pătrăşcanu întreabă despre originea directivei: a promovat-o conducerea locală a partidului sau Cominternul?[2] Contrazicerea superiorilor şi pretenţia de a primi informaţii suplimentare sunt proceduri interzise de cutumele comuniste. Pătrăşcanu se justifică însă prin aceea că el nu este „un membru de partid de rând, să înghită ce-i dă fiecare".[3] În ancheta din 1948–1950 îşi nuanţează „poziţia fracţionistă" (cum este clasat faptul acum) prin invocarea complicatei situaţii politice româneşti, unde erau greu de aplicat directivele Cominternului. „Linia politică" ce-i fusese adusă la cunoştinţă de Foriş, în 1937, ar fi însemnat sprijinirea naţional-ţărăniştilor, deşi Maniu încheiase un pact electoral

1 Herbert (Belu) Zilber, *Actor în procesul Pătrăşcanu*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 58.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 105 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 7 mai 1951).

3 *Idem*, vol. 15, f. 148–150 (Declaraţia lui Ovidiu Şandru din 28 mai 1953).

cu Corneliu Zelea-Codreanu[1]. Foriș, Pătrășcanu și Macavei[2] fuseseră delegați să-l determine pe Maniu să renunțe la alianța cu legionarii. Misiunea neavând efectul scontat, Pătrășcanu susține un nou punct de vedere: „încheierea unui Front Unic Muncitoresc îndreptat împotriva dreptei (Maniu, Garda) și împotriva grupării troțkiste Ghelerter-Voitec".[3]

În urma divergențelor cu conducerea partidului pe tema „alianței", la conferința din primăvara lui 1938, Pătrășcanu este scos din Comitetul Central și pus la dispoziția Comitetului Capitalei. De atunci și până în primăvara lui 1944, nu va mai desfășura „activitate continuă de partid"[4]. În spiritul practicilor *criticii* și *întrajutorării*, ceilalți tovarăși „nu pot rămâne indiferenți la poziția lui Pătrășcanu". Teohari Georgescu[5] și Iosif Chișinevschi[6] au primit *sarcină de partid* să stea de vorbă cu el. Discuția (petrecută în timpul dictaturii legionare) este elocventă pentru falsificarea ulterioară a istoriei comuniste.

---

1 Corneliu Zelea-Codreanu (1899–1938), șeful mișcării legionare, aflată în acel moment în plină ascensiune. Asasinat din ordinul regelui Carol al II-lea.

2 Mihai Macavei, comunist ilegalist, provenit dintr-o familie bogată, avocat. După 1944 a fost trimis în diplomație.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f. 79 (Declarația lui L. Pătrășcanu, reprodusă de „Sinteza generală asupra problemei Pătrășcanu – iunie 1952").

4 *Idem*, vol. 2, f. 105 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 7 mai 1951).

5 Teohari Georgescu (1908–1976), membru de partid din 1929, component al Secretariatului PCdR din 1940. Arestat în 1941, a fost trimis la închisoarea din Caransebeș. În octombrie 1945 este ales membru al Secretariatului CC, în 1948–1952 fiind ministru de interne. Exclus din partid în 1952 și anchetat ca deviaționist de dreapta.

6 Iosif Chișinevschi, pe numele lui real Iosif Roitman (1905–1963), membru de partid din 1928, membru al Secretariatului PCdR (1936–1941). Închis împreună cu Teohari Georgescu în 1941 la Caransebeș, cei doi îi vor convinge și pe ceilalți deținuți că Foriș este agent al Siguranței.

Remarcăm din relatarea lui Teohari Georgescu că niciunul dintre cei trei *revoluționari de profesie* nu optase pentru tactica unor acțiuni în forță. Pătrășcanu propusese chiar ca toate cadrele de partid să fie trimise în Uniunea Sovietică pentru a fi salvate de furia legionară. La observația că nu pot fi părăsiți comuniștii din închisori (de altfel, retragerea era imposibilă fără ordinul Moscovei), Pătrășcanu obiectează că „oricum, nu o să-i putem ajuta cu nimic".[1]

Instaurarea dictaturii regale (10 februarie 1938) marcase o „cotitură în istoria României, pregătind accesul cu pași repezi spre putere al extremei drepte în România", teoretiza Pătrășcanu timpul deosebit în care intrase.[2] Îndepărtat din nucleul conducerii comuniste din țară, timp de aproape șase ani, el va petrece perioade alternative de deportare în lagăr și de domiciliu obligatoriu. Acolo se va ocupa de redactarea unor lucrări de factură social-politică în prelungirea preocupărilor tezei de doctorat. Proclamarea „statului național legionar" (14 septembrie 1940) și recunoașterea Gărzii de Fier ca singura mișcare politică legală sunt urmate de măsuri severe de supraveghere a fruntașilor politici din celelalte partide. Antibolșevismul extremei drepte și declanșarea războiului împotriva URSS s-au repercutat dur asupra comuniștilor. Bine informate, serviciile speciale române organizează supravegheri și întreține legături discrete cu anumiți simpatizanți sau comuniști, ceea ce provoacă masive *căderi* în rândurile organizației. Cei clasați ca „periculoși" datorită „agitației comuniste" pe care o provoacă în aglomerări urbane fac obiectul proceselor politice, ceilalți sunt izolați special, din dispoziția mareșalului Ion Antonescu, prin internarea în lagăre.

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 294 (Stenograma discuțiilor cu Teohari Georgescu din 23 octombrie 1967).

2 Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, Editura 100+1 Gramar, București, 1996, p. 84.

În ceea ce privește „activitatea de lagherist" a lui Lucrețiu Pătrășcanu, aceasta începe în iulie 1940. Arestat la Târgu Secuiesc, unde venise tocmai cu scopul de a i se pierde urma de către autorități, a fost dus în lagărul de la Miercurea Ciuc. A rămas acolo circa o lună, după care (consecință a Dictatului de la Viena) lagărul s-a mutat la Caracal. După o criză de ficat, Pătrășcanu a fost internat „în completă izolare" la spitalul militar din Brașov. Externat, a fost dus sub pază la Siguranța Generală din București, unde a fost închis în aceeași cameră cu „prințul roșu" Scarlat Callimachi. Pe rând, boierul moldovean, simpatizant al ideilor comuniste, și doctorul în filozofie Pătrășcanu sunt duși în cabinetul lui Alexandru Ghika, directorul general al Siguranței. Urmând o bine cunoscută tactică politică a vremii, Ghika încearcă să-l determine pe Pătrășcanu (cu siguranță și pe Callimachi) să treacă de cealaltă parte a baricadei. Îi vorbește de „planurile sociale ale legiunii", care, argumentează el, sunt asemănătoare cu cele ale comuniștilor în scopul binelui celor mulți și asupriți. Pentru a-și spori puterea de convingere, Ghika anunță că în curând intelectualii nepericuloși vor fi eliberați din lagăr. A doua zi, și Pătrășcanu, și Callimachi au fost puși în libertate.

În 1949, fostul director Ghika explica astfel tactica pe care vrusese s-o aplice în cazul lui Pătrășcanu: „A transforma pe un adversar într-un indiferent, apoi pe un indiferent într-un prieten și, dacă s-ar fi putut, pe un prieten într-un membru al mișcării legionare".[1] Anchetat în 1951, despre motivele eliberării lui Pătrășcanu, fostul subdirector general al Siguranței Ion P. Stănescu a declarat că bunăvoința superiorului său se

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 5, ff. 240–242 (Declarația lui Alex. Gr. Ghika din 3 februarie 1949).

datora în mare măsură demersurilor mamei lui Pătrășcanu, care parveneau pe diverse canale.[1]

Libertatea și bunele intenții politice durează puțin. La începutul lunii februarie 1941, Pătrășcanu este arestat de doi agenți. Imediat, Lucreția Pătrășcanu îi telefonează unui văr, colonelul Ștefan Stoica, un om cu o poziție bună în acel moment, pentru a interveni în favoarea fiului său, la noul director al Siguranței și Poliției Statului, generalul Emanoil Leoveanu. Pe motive de boală, mama solicita favoarea de a i se fixa fiului domiciliu obligatoriu într-o vilă a familiei situată la Poiana Țapului. Scăpat astfel de internarea în lagăr, Pătrășcanu rămâne cu soția la Poiana Țapului până în 2 ianuarie 1943, când este ridicat și dus în lagărul de la Târgu Jiu. Ajuns acolo, solicită să fie internat la „grupa II – comuniști". În august 1943, pe lângă numeroase eliberări și trimiteri pe frontul de Est (cazul lui Ion Gheorghe Maurer, absolvent de liceu militar[2]), comisia de triere îi aprobă, din nou, lui Pătrășcanu domiciliul obligatoriu la Poiana Țapului. Îngăduința colonelului Gelep, președintele comisiei de triere, a fost motivată, în cazul lui Pătrășcanu, prin mituirea ofițerului cu 50 000 de lei, trimiși de familie printr-un avocat. De altfel, mituirea era o practică utilizată de sectorul „apărare" din structura organizatorică a partidului comunist, iar autoritățile, ca și generalul Emanoil Leoveanu, îl socoteau pe Pătrășcanu „om cult și subțire", care „nu poate ajunge în situația de organizator de sabotaje".[3]

Pus sub pază și predat postului de jandarmi de la Poiana Țapului, acesta rămâne în domiciliu obligatoriu până în ianuarie 1944. În noiembrie 1943 i s-au aprobat două săptămâni

---

1 *Ibidem*, ff. 179–180 (Declarația lui Ion P. Stănescu din 29 august 1951).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 14, f. 234 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 24 mai 1951).

3 *Idem*, vol. 15, f. 6 (Declarația lui E. Leoveanu din 31 mai 1951).

de tratament medical la București, unde a luat legătura cu conducerea partidului „pe baza indicațiilor date de alt conducător al partidului, la Târgu Jiu" (din declarație deducem că e vorba despre Gheorghiu-Dej). În ianuarie 1944 este învoit, pentru același motiv, alte șase zile la București. După o nouă aprobare similară, în mai 1944 se ilegalizează pentru a se ocupa de tratativele cu ceilalți lideri politici și cu Palatul în vederea scoaterii României din război.

Am urmărit amănunțit arestările și eliberările lui Lucrețiu Pătrășcanu așa cum apar ele în declarațiile sale[1], confirmate de foștii jandarmi și foștii comandanți de lagăre ce l-au avut „în obiectiv". Interogați în timpul anchetei din 1948–1952 cu scopul obținerii unor declarații care să confirme legătura lui Pătrășcanu cu Siguranța și calitatea sa de informator al respectivei instituții, niciunul nu-l recunoaște ca „fost agent al siguranței burghezo-moșierești", acuzație adusă lui Lucrețiu Pătrășcanu în chiar mandatul de arestare emis în 24 august 1948.[2]

Singurele „dovezi" ale acuzării sunt angajamentele luate de Pătrășcanu față de autoritățile vremii de „a nu activa politiceşte sub nicio formă" în cazul în care va fi menținut în domiciliu obligatoriu. Astfel, în memoriul înaintat la 7 februarie 1941 directorului general al Poliției, Lucrețiu Pătrășcanu invocă nedreptatea ce i se face prin privațiunile pe care este nevoit să le îndure de la autorități. Încă din octombrie 1940, scrie el, și-a luat angajamentul verbal față de fostul director general Alexandru Ghika, angajament pe care l-a ținut „fără nici cea mai mică abatere".[3] Alte angajamente, de același fel, a semnat la eliberarea din lagărul de la Târgu Jiu

1 *Idem*, vol. 2, ff.. 112–116 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 24 mai 1951).

2 *Idem*, vol. 1, f. 1 (Mandat de arestare pentru Lucrețiu Pătrășcanu).

3 *Idem*, vol. 13, ff. 66–67 (Memoriul lui L. Pătrășcanu adresat Direcției Generale a Poliției în 7 februarie 1941).

şi în domiciliul obligatoriu de la Poiana Ţapului. Aceste angajamente puteau fi, de altfel, în concordanţă cu linia partidului dintr-un anumit moment. În lagărul din Miercurea Ciuc – declară Pătrăşcanu –, unul dintre comunişti i-a transmis directiva CC al PCR de autorizare a semnării de angajamente că nu vor desfăşura activitate politică în schimbul eliberării din lagăr.[1] Respectiva directivă putea fi încadrată în chiar etica *revoluţionarului de profesie*, care susţine ca un principiu de bază al moralităţii proletare orice acţiune care slujeşte cauzei revoluţiei. Faptul că Pătrăşcanu a semnat în acest spirit angajamentele sale se confirmă şi din referatul adresat de Direcţia Generală a Poliţiei, în mai 1943, Ministerului Afacerilor Externe. Documentul atestă, fără putinţă de tăgadă, urmărirea continuă a comunistului Pătrăşcanu de către agenţii Siguranţei şi menţionează că acesta nu-şi respectă angajamentele asumate, ci continuă activitatea politică.[2]

Peste ani însă, Pătrăşcanu va fi nevoit să recunoască în aceste angajamente „o gravă încălcare a disciplinei de partid". „Angajamentele luate în diferite cereri adresate Ministerului de Interne privind reţinerea mea de la orice activitate politică eu nu le-am adus la cunoştinţa Partidului niciodată", declară el în 1951. "Acest lucru l-am făcut pe cont propriu şi pe răspundere proprie – dată fiind situaţia politică de atunci."[3] Cu certitudine că şi atunci când „a acţionat pe cont propriu" şi când scrie aceste declaraţii, Pătrăşcanu ştie că relaţiile de familie de care a beneficiat nu sunt în măsură să-i sporească creditul în lumea tovarăşilor săi. În 1940, bunăoară, când Pătrăşcanu primise paşaport pentru a se deplasa la Milano, unde soţia sa făcea scenografia expoziţiei româneşti, beneficiase de garanţia verilor săi, ofiţerii superiori Stoica şi

1 *Idem*, vol. 14, f. 106 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 7 februarie 1950).

2 *Idem*, vol. 10, ff. 468–469 (Referat datat 25 mai 1943).

3 *Idem*, vol. 1, f. 164 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 iunie 1951).

Ulea.[1] De asemenea, ușile ce i se deschid Lucreției Pătrășcanu se datorează fie unor relații de rudenie, fie prestigiului profesorului D.D. Pătrășcanu (generalul Constantin Anton, spre exemplu, fost inspector general al Jandarmeriei, fusese elevul tatălui lui Lucrețiu Pătrășcanu).

O altă acuzație – cu implicații tot atât de grave pentru viitorul lui Pătrășcanu ca și cea de *informator* – se referă la încercările acestuia de a prelua conducerea organizațiilor de partid din lagărele Miercurea Ciuc și Târgu Jiu. În acest punct, converg atât declarațiile acuzaților și martorilor din proces, cât și amintirile unor foști lideri comuniști. Astfel, fostul comandant al lagărului din Târgu Jiu, generalul Șerban Leoveanu, declară, în detenție, că imediat după sosirea sa în lagăr, Pătrășcanu a înființat o delegație a comuniștilor (împreună cu Andrei Neagu și Dumitru Stanciu). Delegația și-a asumat, din proprie inițiativă, atribuțiile de a susține în fața conducerii lagărului anumite cereri ale internaților din grupa a doua în legătură cu îmbunătățirea condițiilor de lagăr.[2] Simțindu-și puterea uzurpată, Ovidiu Șandru, fostul reprezentant al „grupei comuniștilor", „ia atitudine". Martor al acuzării în *procesul Pătrășcanu*, îl va învinui pe baza acestor episoade de *fracționism*, „spargere a unității internaților" și „acțiuni provocatoare". Faptul că Pătrășcanu încercase să-i determine pe comuniștii din lagăr să-și aleagă o nouă conducere va fi raportat ca „acțiune provocatoare" și conducerii de partid din afara lagărului.[3]

Cine și-l imaginează pe Lucrețiu Pătrășcanu departe de asemenea ambiții meschine va fi contrazis de înseși declarațiile acestuia. În lagăr, declară el, l-a „demascat" pe

1 *Idem*, vol. 87, f. 109 (Declarația Elenei Pătrășcanu din 7 februarie 1950).

2 *Idem*, vol. 6, ff. 220–221 (Declarația lui Ș. Leoveanu din 6 noiembrie 1953).

3 *Idem*, vol. 10, ff. 148–151 (Declarația lui O. Șandru din 28 mai 1953).

Ovidiu Şandru, care a fost dat afară din partid. Apoi Şandru şi un anume „Tudorică de la Constanţa" au scos un manifest în care-l prezentau pe Pătrăşcanu „agent al Gestapoului trimis în lagăr"[1]. Întrebat mai târziu de comandantul lagărului de ce nu mai vine pe la el, Pătrăşcanu i-a răspuns că nu mai are niciun rol, deoarece delegaţia s-a desfiinţat, iar conducerea comuniştilor din grupa a doua a luat-o Gheorghiu-Dej („muncitor şi simpatizat mai mult de internaţii din grupa a doua"). Pătrăşcanu i-a mai spus comandantului că avusese la sosirea în lagăr neînţelegeri şi cu Gheorghiu-Dej, dar lucrurile s-au liniştit: Dej este şef, iar el, Pătrăşcanu, îşi vede de treabă.[2]

Relaţia în care se afla Gheorghiu-Dej cu ceilalţi deţinuţi scapă înţelegerii celor ce nu cunosc cutumele ilegaliştilor. Chiar supravieţuitorii au lăsat să se creadă că Gheorghiu-Dej dobândise statutul de lider printre ceilalţi comunişti închişi la Doftana datorită personalităţii sale şi respectului faţă de condamnarea sa. Dincolo de asemenea argumente, decisivă a fost desemnarea lui de către Dimităr Ganev, în 1940, în funcţia de înlocuitor al său ca secretar al organizaţiei de partid din închisori.[3] Dej fiind numit pe linia superiorului din Comintern, şefia lui era incontestabilă. Astfel că între Pătrăşcanu şi ceilalţi deţinuţi din lagărul de la Târgu Jiu încetează disputele: venise şeful numit.

Cum s-a păstrat imaginea lui Pătrăşcanu în amintirea târzie a tovarăşilor săi de lagăr? Orgoliul şi dorinţa de a-şi afirma cu orice prilej superioritatea sunt trăsături unanim subliniate

---

1 *Idem*, vol. 2, f. 224 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 20 iunie 1950).

2 *Idem*, vol. 6, f. 222 (Declaraţia lui Ş. Leoveanu din 3 noiembrie 1953).

3 *Apud* Dan Cătănuş, Ion Chiper, *Cazul Ştefan Foriş, lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu. Documente 1940–1968*, Editura Vremea, Bucureşti, 1999, pp.260–261 (Stenograma declaraţiei tov. Pintilie Gh. dată în faţa comisiei la data de 30 octombrie 1967).

de cei care l-au cunoscut. „Era împreună cu Trandafirescu și Iliescu în conducerea organizației de partid din lagărul Miercurea Ciuc", declară peste o jumătate de veac Gheorghe Apostol. „Era atât de colțos că nu se putea înțelege cu nimeni."[1] Când a fost eliberat din lagăr, la plecare nu și-a luat rămas-bun de la niciunul dintre tovarășii săi. La Târgu Jiu, *lupta fracționistă* a durat câteva luni. Se formaseră trei grupe. Una în frunte cu Ovidiu Șandru, susținut și de Iliescu, alta cu Pătrășcanu și cea de-a treia cu un anume „Maxim de la Galați". A venit Gheorghiu-Dej cu Chivu Stoica, în august 1943, și s-a terminat lupta, relatează același Apostol.[2] Între doctorul Facultății de Filozofie din Leipzig, delegat la congresele Cominternului, și organizatorii unor greve sindicale fusese și era o prăpastie în fundul căreia cel dintâi nu-și închipuia că va ajunge tocmai în virtutea *luptei de clasă*! Și cum i s-ar fi putut trece cu vederea, oare, privilegiul eliberărilor când muncitorii condamnați la ani mulți de închisoare după grevele din 1933 avuseseră în partidul comunist poziții inferioare misiunilor lui Pătrășcanu?

Mai subtil în nuanțarea politică a conduitei lui Pătrășcanu, Ion Gheorghe Maurer[3] relatează, de asemenea, despre starea

---

1 Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Fundației „Ioan Slavici", Arad, 1995, p. 271.

2 Convorbire cu Gheorghe Apostol, noiembrie 1997. Gheorghe Apostol (1913–2010), comunist ilegalist, deținut politic în 1937–1944. Președinte al sindicatelor muncitorești, membru al CC și al Biroului Politic din 1945, a fost îndepărtat de Ceaușescu din conducerea partidului în 1969, fiind trimis ambasador în America Latină. De la 19 aprilie 1954 până la 1 octombrie 1955, Apostol a fost prim-secretar al CC al PMR.

3 Ion Gh. Maurer (1902–2000), comunist ilegalist, cunoscut ca avocat al apărării în procesele intentate comuniștilor. Membru al CC al PCR/PMR/PCR (1945–1975), ministru de externe (1957–1958), președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale (1958–1961), președinte al Consiliului de Miniștri (1961–1974).

conflictuală cu tovarăşii în care-l aducea dorinţa de a obţine funcţii de partid. Maurer îi reproşa că, încercând să organizeze alegeri printre deţinuţi, atrăgea atenţia asupra comuniştilor din lagăr, faptul putând determina împuşcarea acestora de către nemţi, la intrarea sovieticilor în ţară.[1] La proces, asemenea fapte vor degenera în grava acuzaţie că Pătrăşcanu şi-a „organizat" internarea în lagăr. Ar fi voit să dobândească astfel „prestigiul de lagherist" pentru a se putea „strecura" apoi în conducerea partidului.[2] O logică pe de-a-ntregul falsă de vreme ce în acel moment nimeni nu şi-ar fi putut imagina ajungerea comuniştilor la putere în România.

Amintirile lui Mihai Novicov, fost *lagherist* la Târgu Jiu, ne ajută să înţelegem mai bine temele şi formele divergenţelor existente între comuniştii internaţi acolo. Pentru a beneficia de avantajele statutului de deţinut politic, tactica ilegaliştilor ce fuseseră închişi la Doftana se bazase pe îndeplinirea normelor de lucru date de conducerea închisorii. După intrarea României în război alături de Germania, în iunie 1941, Foriş a dezavuat participarea comuniştilor închişi la Caransebeş la lucrări de utilitate militară şi mai apoi la Târgu Jiu la construcţia căii ferate Bumbeşti–Livezeni. Pe considerentul că munca acestora contribuie la susţinerea eforturilor de război împotriva URSS, a cerut înlăturarea conducerii organizaţiei de partid din lagăr, impunându-l ca secretar, printr-o scrisoare, pe Ovidiu Şandru. Între nou-venitul în lagăr, Lucreţiu Pătrăşcanu, şi conducătorul impus de Foriş (conform normelor *centralismului de partid*) a izbucnit un conflict violent, Pătrăşcanu avându-l ca principal susţinător pe Alexandru Iliescu. După sosirea lui Gheorghiu-Dej în lagăr, acesta a fost văzut o zi întreagă plimbându-se şi discutând cu Pătrăşcanu pe platoul dintre barăci. La puţin

1 Lavinia Betea, op. cit., p. 47.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f. 668 (Rechizitoriul procesului Pătrăşcanu).

timp după sosirea sa la Târgu Jiu, Gheorghiu-Dej a preluat conducerea comuniștilor din lagăr. Și-a creat chiar un loc de comandă: camera mică de la capătul barăcii 53 – smulsă administrației lagărului sub pretextul izolării unor bolnavi TBC –, unde locuia cu Chivu Stoica, Nicolae Ceaușescu și Alexandru Trofimovici. „Nu mi s-a lipit de suflet", își amintea, în 1957, Novicov despre Pătrășcanu. „Probabil din cauza felului lui distant de a se comporta față de cei mai tineri și în general față de toți acei pe care-i socotea sub nivelul său de teoretician și ideolog. [...] Îi plăcea să povestească episoade din viața lui, mai ales deputația de cinci zile din 1931."[1] De remarcat că niciunul dintre martorii conflictelor nu cunoștea originea șefiei lui Gheorghiu-Dej, în ilegalitate neavând loc *ședințele de dări de seamă și alegeri* practicate după preluarea puterii.

Dacă Pătrășcanu nu este iubit de comuniștii din lagăre și închisori, nici celor rămași în ilegalitate nu le este simpatic. „Când am avut în 1939–1940 legătura cu Bela Brainer, care conducea atunci Partidul" – relatează unul dintre membrii Secretariatului reprezentat de Foriș – „a venit vorba despre Pătrășcanu, și Brainer mi-a spus că de când este Pătrășcanu în Partid întotdeauna a avut devieri fie oportuniste de stânga, trotkiste, fie oportuniste de dreapta și că, în fond, Pătrășcanu este un «liberal». Brainer mi-a povestit că Pătrășcanu este foarte ușuratic, astfel că, la Praga, Pătrășcanu a fost căutat la locul conspirativ, unde se ținea plenara, de către o fată de stradă căreia îi dăduse adresa."[2] Mai târziu, când s-a schimbat conducerea partidului, Pătrășcanu a vrut să ia legătura

---

1 Mihai Novicov, *Moartea lui Grigore Preoteasa... Catastrofa de pe aeroportul Vnukovo (1957)*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1998, pp. 107–108.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 45, f. 247 (Declarația lui R. Koffler din 21 august 1950).

cu noii şefi prin Maurer, dar nu a primit răspuns, semn că legătura îi era refuzată.[1]

Între o internare şi alta, la Poiana Ţapului, unde stătea împreună cu soţia, Pătrăşcanu lucrează intens. Perioada poate fi considerată cea mai fertilă din perspectiva activităţii sale intelectuale. Astfel, în aprilie–octombrie 1941 scrie *Sub trei dictaturi*. În 1942 definitivează lucrarea *Un veac de frământări sociale. 1821–1907* (la care începuse să lucreze din 1933 şi din care, în 1937, publicase fragmente în *Viaţa românească* sub pseudonimul Ion C. Ion). În 1942–1943 scrie *Problemele de bază ale României*, care va apărea între octombrie 1944 – ianuarie 1946 în trei ediţii succesive. Mai târziu, referatele depuse de ideologii stalinişti despre cărţile aflate în dosarele *anchetei Pătrăşcanu* vor denunţa „abaterile grave de la linia partidului" ale acestuia prin susţinerea alianţei proletariatului cu o parte din burghezie şi cu întreaga ţărănime în etapa de consolidare a *regimurilor democrat-populare*. După august 1944 va mai scrie o singură carte, apărută în octombrie 1945, *Curente şi tendinţe în filozofia românească*, o analiză din perspectivă marxistă a gânditorilor români, ale cărei repere şi aprecieri vor fi mult utilizate de autorii manualelor şi ai cursurilor de filozofie din *epoca Ceauşescu*.

Multe dintre materialele documentare utilizate în scrierile sale i-au fost procurate şi trimise de fostul coleg de şcoală Belu Zilber (devenind astfel *legătura sa de partid* în organizarea evenimentelor de la 23 august 1944) şi de cumnatul său Petre Pandrea. Materialele aduse de Zilber proveneau de la Institutul Central de Statistică, trimise cu ştiinţa directorului Sabin Manuilă, cunoscut fruntaş ţărănist, şi a sociologului Anton Golopenţia.[2] Alte cărţi pe care le-a utilizat ca bibliografie la lucrările scrise la Poiana Ţapului i-au fost furnizate de criticul D.I. Suchianu, lămuriri pentru unele chestiuni în

1 *Idem*, vol. 87, f. 5 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu, nedatată).

2 *Idem*, vol. 78, f. 115 (Declaraţia lui N. Betea din 29 noiembrie 1951).

domeniul filozofiei științei fiindu-i date de matematicianul Grigore Moisil.[1] O fostă colegă de școală a Elenei Pătrășcanu, avocata Edith Marcovici, îi vizitează, aducându-i bibliografia solicitată. Ea va îndeplini mai târziu și rolul de *tehnică*[2] a lui Pătrășcanu.

Cum îl văd supraveghetorii direcți? Jandarmul din Poiana Țapului Alexandru Moraru își manifestă compasiunea față de surghiunit, văzându-l „complet lipsit de cele necesare existenței sale și familiei sale". Dosarul pe care-l primise referitor la *obiectivul* de supravegheat îl caracterizase pe Pătrășcanu ca „mare doctrinar comunist", incapabil de „acte de teroare". Omul avusese însă și neplăceri din cauza lui Pătrășcanu. În timpul dictaturii legionare, chemat la raport, lui Alexandru Moraru i se aplică zece zile de arest deoarece fusese un „jandarm slab". „Acest derbedeu trebuia să nu mai existe" dacă ar fi fost un „jandarm bun", i-au explicat noii superiori.[3]

Cursul războiului schimbă optica în cercurile politice românești și modifică atitudinea supraveghetorilor. Toate partidele și-au dat seama de rolul important pe care îl va juca PCdR dacă trupele sovietice vor intra în România, explică, mai târziu, Traian Borcescu, fost adjunct al șefului SSI.[4] Așa se justifică atenția lor față de Lucrețiu Pătrășcanu, aprobarea domiciliului obligatoriu și aducerea lui la București pentru încheierea de înțelegeri în eventualitatea ieșirii din războiul împotriva URSS.[5] Considerându-l „intelectual mai ponde-

---

1 *Idem*, vol. 2, f. 360 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 11 ianuarie 1950).

2 Tehnicul/tehnica, în limbajul ilegaliștilor, desemnează persoana de legătură cu superiorul de partid sau cu ceilalți comuniști din grup.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 4, f. 73 (Declarația lui Al. Moraru din 25 octombrie 1951).

4 *Ibidem*, f. 230 (Declarația lui T. Borcescu din 8 octombrie 1952).

5 *Ibidem*.

rat", „partidele istorice se vor servi de Lucreţiu Pătrăşcanu, pe care îl socoteau mai accesibil şi mai abil".[1]

În urma intoxicării operate de propaganda de partid, s-a format o anumită reprezentare a partidului comunist („stegar al luptei antifasciste", „organizator şi conducător al revoluţiei antifasciste şi antiimperialiste") din care se putea înţelege că la evenimentele din 23 august 1944 au participat mari mulţimi de oameni, cu arma în mână, conduşi de comunişti. În realitate, tratativele iniţiate de conducerea PCdR au fost întâmpinate cu ostilitate de celelalte partide. Scrisoarea redactată de Foriş în 1943 pentru constituirea unui Front Unic Muncitoresc îndreptat împotriva războiului fascist a fost respinsă de preşedintele social-democraţilor, Constantin Titel Petrescu, pe motiv că „de la comunişti n-are voie să primească nimic". Maniu i-a urmat exemplul.[2] Bătăliile de la Stalingrad şi Uman, relaţiile dintre partenerii Alianţei şi intenţiile lor de viitor, dar mai ales comunicarea făcută de N.V. Novikov (ambasadorul URSS la Cairo) emisarilor „opoziţiei româneşti unite" – Constantin Vişoianu şi Barbu Ştirbey –, de a-i încadra pe comuniştii români în coaliţia antifascistă, au schimbat opiniile liderilor politici.[3]

O enigmă ocolită de istoria oficială a PCR este prezenţa lui Lucreţiu Pătrăşcanu ca reprezentant al partidului comunist în Blocul Naţional Democrat de vreme ce el nu se aflase, în timpul războiului, în conducerea partidului. Cum a ajuns Pătrăşcanu să reprezinte partidul este o chestiune destul de dificil de lămurit fără apelul la biografia sa de excepţie în lumea *revoluţionarilor de profesie*. Reţinem, în primul rând, amănuntul că în oricare dintre regimurile de dictatură prin

1 *Ibidem*, ff. 243–245 (Declaraţia lui T. Borcescu din 7 mai 1952).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 46, f. 74 (Declaraţia lui R. Koffler din 17 ianuarie 1950).

3 Mihai Rădulescu, *Tragedia lui Lucreţiu Pătrăşcanu, Convorbiri cu Corneliu Coposu*, Editura Ramida, Bucureşti, 1992, p. 36.

care a trecut România în acea perioadă, în posturile înalte se află cunoscuți, rude și prieteni ai părinților lui Pătrășcanu. Cu asemenea antecedente, la sfârșitul lui 1943, Pătrășcanu s-a înființat la generalul Piki Vasiliu – cunoștință a mamei sale din anii copilăriei – cu ideea de a prezenta, la Moscova, propunerile mareșalului Antonescu de ieșire a României din război. Mareșalul refuză însă să-l primească, sperând, probabil, într-o redresare a Germaniei pe front.[1] În anchetă, Pătrășcanu relatează numai despre solicitarea pe care i-a făcut-o Piki Vasiliu în primăvara lui 1944. Adus la cererea acestuia de la Poiana Țapului la București, lui Pătrășcanu i s-a comunicat că mareșalul Antonescu se gândește să încheie un armistițiu cu URSS, urmând să se formeze o delegație care să înceapă tratativele. Pătrășcanu a declarat că „numai o reprezentanță reală a poporului poate să facă acest pas și nicidecum un regim de dictatură". Răspunsul transmis de Piki Vasiliu nu i-a plăcut lui Antonescu, de aceea nu a mai vrut să-l întâlnească pe Pătrășcanu, fapt confirmat de mareșal la proces.[2] De data aceasta, Pătrășcanu „a raportat" partidului, Bodnăraș[3] și Rangheț[4] autorizându-l să stea de vorbă cu Antonescu

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 8, f. 19 (Declarația lui C.N. Tobescu din 13 martie 1950).

2 *Idem*, vol. 1, f. 264 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 18 ianuarie 1950).

3 Emil Bodnăraș (1904–1976), ofițer de carieră, a dezertat în URSS în 1932. Revine în țară cu misiuni speciale, dar este arestat și condamnat în 1934. Eliberat din închisoarea Caransebeș în 1942, va îndeplini cunoscutele misiuni de partid în pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944. Împreună cu Iosif Rangheț și Constantin Pîrvulescu alcătuiesc la 4 aprilie 1944 Secretariatul, care îl îndepărtează pe Foriș. După august 1944 va fi conducător al SSI, ministru de război, vicepremier, îndeplinind până la moarte înalte funcții.

4 Iosif Rangheț (1904–1952), membru de partid din 1930, activează până în 1943 în Transilvania. Sosit la București, intră în dispute cu Foriș. Îndeplinește funcții importante pe linia cadrelor și a

pe tema încheierii armistițiului.[1] Întrebat în anchetă din inițiativa și cu aprobarea cui a luat legătura cu Iuliu Maniu, Lucrețiu Pătrășcanu răspunde: „Din însărcinarea nimănui, ci din proprie inițiativă, cu scopul de a discuta formarea frontului antihitlerist." Își explică inițiativa prin antecedentele anului 1937, când Comitetul Central „îl însărcinase" să țină legătura și să discute cu liderul național-țărănist. „Această însărcinare nu mi-a fost retrasă niciodată și pe această bază am ținut legătura cu el. [...] Ultima conversație cu Maniu, din toamna lui 1943, nu am putut-o raporta CC deoarece omul de legătură nu a venit la întâlnire."[2] Despre această acțiune „neraportată CC" a relatat nu în anchetă, ci peste o jumătate de veac Corneliu Coposu, șeful de cabinet al lui Maniu: „La 28 noiembrie 1943, Lucrețiu Pătrășcanu (aflat în domiciliu supravegheat la Poiana Țapului) solicită (fără încuviințarea factorilor de decizie ai secției comuniste «interne») o întrevedere cu Iuliu Maniu (prin «tehnica» sa, Edith Marcovici). Acceptând propunerea, Maniu se întâlnește cu Pătrășcanu, succesiv în locuința lui Corneliu Coposu [...] și în locuința lui Emil Ghilezan [...] de trei ori, în cursul anului 1943 și de două ori la începutul anului 1944 și analizează împreună cu el modalitățile răsturnării situației interne din România și ale încetării războiului din Răsărit."[3]

---

controlului de partid. Momentul de culme al carierei sale politice este apartenența la triumviratul condus de Pîrvulescu, în aprilie 1944.

1 ASRI, fond. P, dosar 40002, vol. 1, f. 246 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 18 ianuarie 1950).

2 *Idem*, vol. 14, f. 361–363 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 11 august 1951).

3 Corneliu Coposu, „Preludii politico-diplomatice ale loviturii de stat de la 23 august 1944", în Gheorghe Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Editura Moldova, Iași, 1991, p. 201. În anchetă însă, niciunul dintre personajele implicate în aceste acțiuni nu va aminti de întâlnirile care aveau loc în locuința lui Corneliu Coposu.

Un participant la o întâlnire confirmă impresia că Pătrășcanu este liderul Partidului Comunist. Acordul asupra primei chestiuni – colaborarea celor două partide pentru răsturnarea lui Antonescu – s-a pertractat imediat. „Dl Maniu a voit să știe" – declară Nicolae Penescu în 1953 – „de ce forțe dispune PCR, în special în Capitală, la care dl Pătrășcanu a dat răspuns vag, evitând preciziuni. Dl Maniu a pus ca condițiune a colaborării cu PCR o declarație a acestuia în favoarea Basarabiei. Dl Pătrășcanu nu a acceptat această condițiune. Atunci dl Maniu a cerut ca cel puțin PCR să intervină pe lângă PC al URSS în favoarea Basarabiei, la care dl Pătrășcanu nu a dat un răspuns afirmativ. De aceea conversațiunea nu a avut rezultat."[1] Același martor, răspunzând la întrebarea anchetatorului cu privire la cunoștințele celor din anturajul său despre PCdR, relevă importanța minoră acordată comuniștilor de fruntașii politici din România. Până în martie 1944, când a participat la tratativele pentru crearea Blocului Național Democrat, nu a avut informații despre forța PCdR. Atunci a auzit pentru prima dată despre Emil Bodnăraș („care ar organiza, eventual, pe muncitori pentru lupta de stradă"). Pe Pătrășcanu îl considera însă cel puțin purtător de cuvânt al comuniștilor.

Legătura cu cercul din jurul Regelui este la fel de greu de precizat. La una dintre întrebările anchetatorului Ioan Șoltuțiu – de ce Palatul a luat legătura cu el când se știa că nu face parte din conducerea partidului –, Pătrășcanu dă un răspuns care suscită alte întrebări: Mihai Ralea (care era atunci membru al PNȚ) „i-a spus că s-ar putea lua legătura cu Palatul"; „cineva din conducerea partidului l-a autorizat să ia legătura cu Palatul".[2] Deoarece ancheta nu este interesată de stabilirea adevărului cu privire la desfășurarea unor

1 ASRI, fond P., dosar 40002, vol. 13, ff. 354–355 (Declarația lui N. Penescu din 9 martie 1953).

2 *Idem*, vol. 2, f. 185 (Proces-verbal de interogatoriu din 8 iunie 1951).

evenimente istorice, ci de posibilitățile de incriminare a anchetaților oferite de ele, cursul faptelor și contribuția reală a participanților sunt greu de stabilit.

Din cele declarate de baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea, mareșal al Curții Regale (funcție deținută până la 1 mai 1944, când este înlocuit cu generalul Constantin Sănătescu pentru a se camufla adevăratul scop pentru care acesta se afla atât de des în apropierea Regelui), reiese că prima lui întâlnire cu Pătrășcanu a avut loc în aprilie 1944. Întâlnirea s-a desfășurat la ferma din Pantelimon a vărului lui Pătrășcanu, colonelul Octav Ulea, maestru de ceremonii al Curții Regale. Discuțiile s-au purtat pe tema constituirii BND pentru scoaterea României din războiul antisovietic. În toate tratativele ce-au urmat, baronul Mocsonyi-Styrcea rămâne pentru Pătrășcanu omul de legătură cu Palatul.[1]

Legătura cu Mocsonyi-Styrcea prin vărul său, Octav Ulea, conține, de asemenea, detalii nedeclarate în anchetă de Pătrășcanu. Colonelul Ulea funcționa în cadrul casei militare a Palatului și înaintea adoptării legislației antievreiești făcuse parte din consiliul de administrație al firmei negustorului Safianu (Berger), furnizor al Curții. Când Pătrășcanu l-a rugat pe Ulea să-i facă rost de o casă conspirativă în București, acesta l-a dus în casa lui Safianu de pe Calea Moșilor. În schimbul găzduirii, Pătrășcanu urma să-i acorde consultanță juridică lui Safianu. Negustorul era direct interesat, de altfel, să facă servicii Casei Regale, astfel că toate întâlnirile dintre Mocsonyi-Styrcea și Pătrășcanu s-au ținut în casa lui.[2]

În ceea ce privește raporturile PCdR și PSD din timpul războiului, Constantin Titel Petrescu, liderul social-democraților români, declară că, până în iarna anului

1 *Idem*, vol. 69, ff. 35–36 (Declarația lui I. Mocsonyi-Styrcea din 23 iunie 1951).

2 Grigore Răduică, *Crime în lupta pentru putere*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1999, p. 72.

1943, acestea nu au existat. Atunci „de către subsemnatul s-a propus dlui Maniu, cu care aveam contact mai dinainte, ca să luăm legătura și cu conducerea PCR pentru a acționa împreună contra regimului Antonescu", declară Constantin Titel Petrescu, în anchetă, în 1953. „Dl Maniu a fost de acord și mi-a indicat să iau contact în acest sens cu Lucrețiu Pătrășcanu." Din relatarea lui Titel Petrescu reiese că, în decembrie 1943, Maniu, prin Constantinescu-Iași, i-a comunicat lui Pătrășcanu să ia legătura cu el. Pătrășcanu s-a prezentat acasă la Titel Petrescu ca fiind delegatul PCdR pentru acțiune. După aceea au început întâlnirile în patru (C.I.C. Brătianu, Maniu, Pătrășcanu și Titel Petrescu), prima întâlnire fiind în martie sau aprilie 1944. Atunci s-a discutat necesitatea răsturnării lui Antonescu și eventuala întoarcere a armelor contra Germaniei. La 4 mai 1944 a avut loc o întâlnire în care se redactează convenția BND, cei patru semnatari obligându-se ca după reușita loviturii de stat să împartă puterea în patru.[1] Întâlnirea a fost organizată în casa lui Ioan Hudiță, secretar general al PNȚ.[2]

Următoarele întâlniri au avut loc cam o dată pe lună până la sfârșitul lui iulie. La începutul lui iulie 1944, prin Belu Zilber, Pătrășcanu i-a cerut lui Constantin Titel Petrescu o întâlnire personală în care i-a comunicat necesitatea unor presiuni asupra lui Maniu pentru a grăbi deznodământul. Pătrășcanu propune și legătura cu Gheorghe Tătărescu, „în vederea lărgirii acțiunii, lărgire care era refuzată de Maniu și Brătianu". În 19 august 1944, Titel Petrescu se întâlnește, de asemenea, conspirativ cu Pătrășcanu pentru a merge împreună la Palat. Întâlnirea de la Palat fusese aranjată de Pătrășcanu prin baronul Mocsonyi-Styrcea. La Palat ajunseseră înainte Maniu și Brătianu iar discuțiile s-au purtat între cei patru,

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 15, ff. 195–198 (Proces-verbal de interogatoriu al lui C. Titel Petrescu din 11 februarie 1953).

2 Interviu cu Ioana Berindei (fiica lui Ioan Hudiță), martie 2004.

Rege şi generalul Sănătescu. „Am discutat şi arătat regelui că suntem de acord să împărţim puterea în 4 şi să colaborăm", declară Titel Petrescu. „Subsemnatul, Brătianu şi Pătrăşcanu eram de acord ca Maniu să prezideze guvernul, dar Maniu, în ultimul moment (chiar în seara aceea) şi fără ştirea noastră, a convenit cu regele – având şi adeziunea lui Brătianu – ca guvernul să fie prezidat de gen. Sănătescu, iar noi, cei 4, să intrăm în guvern ca miniştri secretari de stat fără portofolii, având direcţia guvernării, iar miniştrii efectivi să fie militari atât timp cât va dura războiul contra Germaniei." În după-amiaza zilei de 23 august – declară Titel Petrescu – s-a întâlnit acasă la Sabin Manuilă cu Pătrăşcanu şi Constantin Agiu. În jurul orei 17:00, Mocsonyi-Styrcea le-a adus vestea arestării lui Antonescu pe care-o aşteptau cei prezenţi.[1]

Din toate materialele parcurse reiese că persoana în jurul căreia gravita responsabilitatea actului din 23 august 1944 era Iuliu Maniu. Iniţiatorul ei fusese însă tânărul rege Mihai. Din *ancheta Pătrăşcanu* s-a păstrat o lungă relatare scrisă în 1951 de baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea. „Suveranul" – scrie acesta – „avea o concepţie proprie net diferită de aceia a unora dintre personagiile cu care încă din vara lui 1942 avea legături în vederea răsturnării: 1. caracterul strict democrat pe care dorea să-l aibă actul de răsturnare a dictaturii antonesciene şi de eşire a României din războiul alături de Axă; 2. concomitenţa ambelor acţiuni." Această viziune a tânărului rege va fi generatoare de conflicte între participanţii la evenimente şi va alimenta diversitatea interpretărilor istoriografice. Acelaşi Mocsonyi-Styrcea declara că „partidele politice sunt acelea care paralizează progresul pregătirilor nefiind în stare să găsească o formulă de înţelegere pe care coroana să se poată bizui în mod definitiv". În spiritul „caracterului democrat", „regele refuza categoric să ia în consideraţie

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 15, ff. 195–198 (Proces-verbal de interogatoriu al lui C. Titel Petrescu din 11 februarie 1953).

preferința șefilor partidelor de opoziție pentru un guvern militar, sau de tehnicieni sau de compunere mixtă, dar în orice caz sub președinția unui general". Ar fi fost considerat un guvern regal – motivează regele – care angajează doar răspunderea sa. Deși în cele din urmă are parte de promisiunile dorite, finalul de după arestarea Antoneștilor este relatat de Styrcea astfel: „Pătrășcanu a fost primul dintre cei patru reprezentanți ai partidelor de opoziție care a răspuns la apelul Suveranului [...], urmat, cred după un scurt timp, de către dl Titel Petrescu, mi se pare că după emisiunea de la orele 22, a radioului București de dl C.I.C. Brătianu, iar abia în dimineața zilei de 24 august la ora 9,15, când regele nu se mai afla în București, de către dl Iuliu Maniu."[1]

În viziunea liderilor PNȚ – așa cum reiese din declarațiile acestora în anchetă –, acțiunea din 23 august (plănuită, de fapt, pentru 26 august) trebuia să se desfășoare în trei direcții: prin manifestații de stradă contra regimului Antonescu; printr-o acțiune de convingere pe lângă regele Mihai pentru a-l determina să schimbe guvernul și prin contactarea unor comandanți și ofițeri superiori din armată pentru a-i câștiga în vederea încheierii armistițiului.[2] În acest ultim scop, cei patru semnatari ai convenției BND îl împuternicesc la 17 august 1944 pe generalul Aurel Aldea să semneze armistițiul cu URSS, gândindu-se și la soluția trimiterii acestui emisar român, peste liniile frontului, la Moscova.[3] În cazul în care lovitura de palat ar fi eșuat, se făcuseră și pregătiri de emigrare a regelui și a celorlalți implicați în organizarea ei

1 *Principiul Bumerangului. Documente ale Procesului Lucrețiu Pătrășcanu*, Editura Vremea, București, 1996, pp. 105–131 (Declarația lui I. Mocsonyi-Styrcea din 23 iunie 1951).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 15, ff. 292–295 (Declarația lui G. Pop din 12 martie 1953).

3 *Idem*, vol. 10, f. 479 (Mandat datat 17 august 1944, semnat de reprezentanții BND).

(printre care și Pătrășcanu). Informațiile primite de Maniu prin intermediul lui Mihalache – care s-a întâlnit la 22 august cu mareșalul Antonescu și a aflat că acesta se grăbea să plece pe frontul de Est – au precipitat evenimentele.[1]

În legătură cu aceste manevre secrete, cu ajutorul industriașului Alexandru Ștefănescu, legat prin afaceri de capitalul englez, Maniu organizase comunicarea cifrată cu legația engleză de la Cairo. Membrii „Operațiunii Autonomous" – De Chastelain, Ivor Porter și Silviu Mețianu –, parașutați în România în decembrie 1943, îl înștiințaseră asupra necesității colaborării cu comuniștii în acțiunile de scoatere a României din război.[2] Prin inginerii Emil Calmanovici și Jacques (Jac) Berman, comuniști și susținători financiari ai partidului, Ștefănescu informează conducerea PCdR din acea vreme despre conținutul și rezultatele tratativelor.

În februarie 1950, ca răspuns la întrebarea anchetatorului „Cine a elaborat și a prezentat planul loviturii de stat din 23 August 1944?", Pătrășcanu sintetizează astfel activitatea sa:

„Planul loviturii de stat eu l-am discutat cu generalul Sănătescu – trimis de rege – în mai 1944 în casa lui Safianu.

Acolo am discutat trei ipoteze și ne-am oprit apoi asupra celei realizate, adică o lovitură în București. Planul celor trei ipoteze a fost elaborat de mine și generalul Sănătescu, cu această ocazie. Eram numai noi doi. La a doua întâlnire au fost trimiși Buzești și Stârcea – tot din partea fostului rege. Apoi s-a constituit o comisiune cu câțiva generali: Sănătescu, Mihail, Dămăceanu, Vasiliu-Rășcanu, la care a participat apoi și Bodnăraș, în mod regulat. Platforma politică a colaborării în vederea loviturii de stat a constituit o proclamație citită

1 *Idem*, vol. 13, f. 312–314 (Declarația lui I. Mihalache din 28 august 1953).

2 Ivor Porter, *Operațiunea „Autonomous"*, Editura Humanitas, București, 1991.

de fostul rege în noaptea de 23 August, proclamație scrisă de mine și aprobată de conducerea Partidului. Condiții politice pentru perioada de după lovitura de stat nu au fost propuse participanților – în afară de cele cuprinse în proclamație.

La prima întâlnire cu generalul Sănătescu mi-a pus întrebarea: atitudinea PCR față de monarh. Fiind luat pe neașteptate[,] am răspuns următoarele: PCR este și rămâne un partid republican, dar pentru scoaterea României din axă și încheierea războiului antisovietic înțelege să colaboreze cu monarhia. Această formulă am comunicat-o imediat conducerii Partidului, întâi prin Hagiu și apoi direct la Rangheț, Bodnăraș și Pîrvulescu, conducerea Partidului fiind complet de acord cu această formulă.

Pentru epoca de după lovitură, nu am intrat în niciun fel de discuție. În proclamație se afirmă lupta pentru democratizarea țării, desființarea legiuirilor rasiale etc. – ca program de după război."[1]

În 22 iunie 1944, generalul Sănătescu notează în jurnalul său opiniile care atestă afirmațiile lui Pătrășcanu din anchetă și speranțele pe care și le punea el însuși în sprijinul comuniștilor: „Mai în fiecare noapte ne întrunim discret în diferite case pentru a lucra în detaliu acțiunea internă în cazul când se va pune în aplicare separarea de Germania. În mod permanent la aceste întâlniri iau parte: generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu, col. Dămăceanu, Buzești, Stîrcea, Pătrășcanu și Bodnăraș. De aceștia din urmă am mare nevoie ca să organizez muncitorii din fabrici, pe care contez să-mi suplinească lipsa de trupe."[2]

De unde provine iluzia forțelor de care dispune partidul comunist? Un posibil răspuns oferă Belu Zilber, care declară

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 292 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 28 februarie 1950).

2 Constantin Sănătescu, *Jurnalul generalului Sănătescu*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 162.

că, în mai sau iunie 1944, Pătrășcanu i-a adus de la Comitetul Central, pentru a fi dată mai departe, „situația forței militare comuniste", unde „capitala figura cu 12 000 oameni". Cifră lipsită de orice suport real, de vreme ce numărul comuniștilor din libertate și închisori nu depășea cifra de o mie.[1] În aprilie 1945, în spatele ușilor închise ale ședinței ținute de miniștrii comuniști, se emite o altă importantă informație în raport cu mistificările ulterioare. Numărul comuniștilor din București la 23 august 1944 – spune Rangheț – împreună cu *tehnicii* lor (nemembri de partid) fusese de numai 80![2]

Ca și Revoluția rusă din 7 noiembrie 1917, „insurecția națională antifascistă și antiimperialistă", rebotezată ulterior „revoluție", s-a desfășurat în spatele ușilor închise. Alt martor al evenimentelor, secretarul regelui, Mircea Ionnițiu, relatează că, în jurul orei opt seara – în ziua „revoluției"! –, Lucrețiu Pătrășcanu a venit la Palat. Adusese textul proclamației regale și textele decretelor de amnistiere a deținuților politici și de desființare a lagărelor de concentrare. La puțină vreme după Pătrășcanu și-a făcut apariția Titel Petrescu. După zece seara – când textul proclamației regale fusese difuzat la radio – a apărut și „inginerul Ceaușu" (alias Emil Bodnăraș). „Parcă trecuse o veșnicie de când fusese arestat mareșalul și nici până acum nu primisem o veste directă de la «bătrânii șefi» de partide, Maniu și Brătianu", notează Ionnițiu. Deoarece planurile de plecare pe front ale mareșalului îi luaseră pe nepregătite pe autorii complotului (în chiar ziua de 23 august urmau să discute compoziția noului guvern) și cunoscând preferința lui Maniu pentru „un guvern de tehnicieni", s-a hotărât să fie însărcinat cu formarea sa generalul Sănătescu. De altfel, singurul civil desemnat în acest guvern a fost Grigore Niculescu-Buzești, pentru Ministerul

1 Herbert (Belu) Zilber, *Actor...*, pp. 50–54.

2 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 31/1945 (Stenograma ședinței Secretariatului CC al PCR din 24 aprilie 1945).

de Externe. Către ora unu noaptea, după ce aprobase ca mareşalului Antonescu să i se dea hârtia cerută pentru a-şi scrie testamentul, regele Mihai părăseşte Capitala pentru a se pune la adăpost. Mai reţinem şi că Ion şi Mihai Antonescu au fost încredinţaţi „inginerului Ceauşu", la propunerea lui Pătrăşcanu de a se organiza un grup de civili reprezentând cele patru partide, care să preia temporar paza mareşalului până la reorganizarea poliţiei şi jandarmeriei. Deoarece voluntarii promişi de celelalte partide lipsesc, la asigurările lui Pătrăşcanu – în numele său personal şi al PCdR – cu privire la tratamentul arestaţilor, Ion şi Mihai Antonescu au fost predaţi, în jurul orei două noaptea, lui Emil Bodnăraş şi „gărzilor" sale.[1] Astfel, cel mai puternic om al României, şeful statului şi al armatei până în urmă cu câteva ceasuri, ajunge să fie păzit de doi bărbaţi neînsemnaţi şi de o femeie: Florica Munzer, viitoarea soţie a lui Bodnăraş, şi *tehnicii* săi.[2]

Ţara – adică aceia dintre cetăţenii care posedau aparate de radio – află despre cele petrecute din *Proclamaţia Maiestăţii Sale Regelui către Ţară*. „România a acceptat armistiţiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii", declară regele. „Naţiunile Unite ne-au garantat independenţa Ţării şi neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena, prin care Transilvania ne-a fost răpită."[3]

În realitate, respectivul armistiţiu a fost semnat abia la jumătatea lui septembrie, iar problema Transilvaniei se va

1 Mircea Ionniţiu, *Amintiri şi reflecţiuni*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, pp. 50–54.

2 *Apud* Dan Cătănuş, Ion Chiper, op. cit. pp.131–155 (Stenograma convorbirii dintre C. Pîrvulescu şi E. Bodnăraş privind pregătirea şi punerea în aplicare a planului de înlăturare a lui Şt. Foriş din conducerea PCR din 30 octombrie 1952).

3 *Apud* Ion Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999, pp. 583–584.

discuta la Conferința de Pace din vara lui 1946. Consecințele știrii false din proclamația citită de rege au fost dramatice pentru soldații români de pe front, care s-au predat sovieticilor, mulți dintre ei rămânând în prizonierat în Uniunea Sovietică. În seara lui 23 august 1944 însă, bucureștenii entuziasmați îl aclamă pe tânărul rege, care, din balconul luminat al Palatului Regal, se bucură înaintea plecării de manifestația de simpatie.

În „guvernul de tehnicieni" prezidat de generalul Sănătescu, Lucrețiu Pătrășcanu devansează poziția hotărâtă pentru semnatarii convenției Blocului Național Democrat. După ce a prezentat textele proclamației și decretelor-lege, a cerut regelui să-i încredințeze Ministerul Justiției. Regele a acceptat ca numirea să fie temporară, „ad-interim". Din această funcție, Pătrășcanu devenea raportorul guvernului. „Cred că aveam de-a face cu o trăsătură de amor propriu", observă unul dintre martori.[1]

Ulterior s-au făcut numeroase speculații pe tema relațiilor cu sovieticii din acea perioadă. Acestea n-au existat însă în pregătirea lui 23 august 1944, fapt dovedit fără putință de tăgadă de discuțiile secrete dintre reprezentanții de vârf ai comuniștilor.[2] Neputându-și explica participarea comuniștilor la evenimente, înșiși politicienii vremii au acreditat versiuni conform cărora fie Pătrășcanu, fie Bodnăraș ori alt emisar comunist trecuse liniile frontului și ajunsese la centrul de comandă moscovit. Diplomatul Bossy, bunăoară, relatează în jurnalul său o convorbire cu Constantin Argetoianu, care se prezintă a fi fost omul de legătură al regelui Mihai, care, prin Ralea, stabilise o legătură cu Pătrășcanu. Acesta din urmă ar fi trecut liniile frontului pentru a aduce

1 Mircea Ionnițiu, op. cit., p. 54.

2 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 31/1945 (Stenograma ședinței Secretariatului CC al PCR din 24 aprilie 1945).

răspunsurile solicitate de rege de la Moscova.[1] Menționăm însă că toți cei implicați în desfășurarea lui 23 august 1944 și aflați în țară au fost anchetați în 1953 de Securitate pe tema participării lui Pătrășcanu la evenimente și niciunul dintre aceștia nu atestă legături cu sovieticii în respectiva perioadă.[2]

La fel ca în pregătirea și desfășurarea evenimentelor din august 1944, Pătrășcanu va avea în continuare priceperea și intuiția de a se așeza pe creasta valului ce-l va propulsa în fruntea tovarășilor săi, fără știrea și învoirea acestora.

1 Raoul Bossy, *Jurnal (2 noiembrie 1940 – 9 iulie 1969)*, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 258–259.

2 Contrar celor afirmate de Corneliu Coposu după 1990, în documentele anchetei nu se menționează calitatea sa de mediator al întâlnirilor dintre Maniu și Pătrășcanu.

CAPITOLUL III
Primul comunist la guvernare

La 24 august 1944, Lucreţiu Pătrăşcanu, ministru ad-interim al Justiţiei, se ocupă de tipărirea ziarului *România Liberă*, care din 1943 apăruse sporadic. Împreună cu patru tipografi, găsiţi cu mare greutate de Belu Zilber, şi bazându-se pe un tânăr ce se autodeclara scriitor, Ştefan Popescu, funcţionar la Institutul Central de Statistică, editează primele numere legale ale *României Libere*, ziar al partidului comunist.[1]

În aceeaşi zi, întreaga presă publică decretele de amnistiere pentru toţi deţinuţii politici (cu excepţia legionarilor) şi de desfiinţare a lagărelor. În expunerea de motive, noul ministru al justiţiei consideră lagărele „practici ale regimurilor dictatoriale".[2] În 1945, lagărele pentru deţinuţi politici vor fi reînfiinţate, iar în 1948, împânzeau ţara.

Ce preocupări a avut, în continuare, primul comunist din istoria României ajuns ministru va relata el însuşi, peste numai câţiva ani, în faţa anchetatorului:

„În prima şedinţă a Consiliului de Miniştri a guvernului Sănătescu care a avut loc în ziua de 25 august în subsolul BNR[3] s-a ridicat chestiunea începerii imediate a tratativelor

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 7, ff. 123–130 (Declaraţia lui Ştefan Popescu din 3 ianuarie 1950).

2 Libertatea, 24 august 1944.

3 Banca Naţională a României.

de Armistițiu. Pe front se luase deja contact între comandamentul sovietic și cel românesc. Maniu a propus, când a început discuția, ca din partea României să fie trimis un general. Chestiunea începerii tratativelor de Armistițiu a ridicat-o ministrul de externe de atunci, Niculescu-Buzești[1]. M-am ridicat împotriva propunerii lui Maniu, care cu această propunere se menținea pe vechea lui poziție de a nu lua niciun angajament politic – ca șef al PNȚ [–] în ce privește Armistițiul. Eu am cerut să se trimită o delegație mai largă – în care să fie reprezentat și elementul politic din noul guvern. Întrucât – în ce mă privește – socoteam că cea dintâi și principala problemă după reușita loviturii de stat este de a asigura o cât mai rapidă și efectivă participare a României la războiul antihitlerist și pentru a avea siguranța că delegația trimisă va merge hotărâtă și fără rezerve pe această linie – am propus ca și eu să fac parte din delegația de Armistițiu, tocmai în vederea scopului de mai sus. În fața argumentelor mele și a propunerii făcute, Maniu a cedat, s-a declarat de acord cu o delegație reprezentativă și a propus ca Ghiță Pop — pe atunci secretar general al PNȚ – să facă parte din delegație. Am fost de acord cu această propunere și cu desemnarea din partea Consiliului a lui Dămăceanu – subsecretar de stat la Război —, care urma să discute partea militară a Armistițiului. Delegația a fost completată cu Ion Christu, desemnat de Externe[,] și cu col. Focșăneanu, de la Marele Stat Major. Eu m-am propus să fac parte din delegație – dar fiind singurul ministru în delegație, mi-a revenit prin acest fapt președinția delegației. Asupra președinției delegației nu a fost niciun fel de discuție, chestiunea rezolvându-se, în acest fel, automat.

Întrucât după noaptea de 23 August au început bombardamentele masive nemțești și legătura cu Partidul a

1 Grigore Niculescu-Buzești (1908–1949), membru al PNȚ, ministru secretar de stat la Afacerile Străine (23 august 1944 – 4 noiembrie 1944), a emigrat în 1945.

fost pentru patru zile întreruptă – şi fiind în situaţia de a lua o atitudine imediată –, propunerea de mai sus în forma în care am făcut-o a fost din iniţiativă proprie şi pe răspundere proprie.

În prima şedinţă cu Secretariatul Partidului în ziua de 26 sau 27 August, am comunicat cele discutate în Consiliul de Miniştri relativ la Armistiţiu şi Secretariatul a aprobat să plec în calitate de preşedinte al delegaţiei la Moscova."[1]

Notându-şi evenimentul şedinţei în jurnal, prim-ministrul Sănătescu consemnează că a fost „nevoit să-l trimită ca preşedinte al comisiei pe Lucreţiu Pătrăşcanu, care spune că are legături cu persoane politice ruse". Maniu şi Brătianu refuzaseră să plece „pe motiv că nu pot semna un act prin care se recunoaşte cedarea Basarabiei şi Bucovinei".[2]

La rându-i, Pătrăşcanu i-a trimis o scrisoare lui Molotov, ministrul de Externe al URSS, în care-şi explică participarea ca delegat la semnarea armistiţiului „nu pentru a apăra interesele burgheziei", ci în calitate de comunist.[3] Menţionăm că speranţele pe care şi le punea generalul Sănătescu în relaţiile lui Pătrăşcanu cu oficialităţile sovietice erau destul de iluzorii: auzind la radio despre evenimentele de la Bucureşti din 23 august 1944, Molotov îl chemase pe Valter Roman, care răspundea de emisiunile radio în limba română transmise de Moscova, pentru a-l întreba cine este acest Pătrăşcanu, reprezentantul comuniştilor din România.[4]

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, ff. 289–290 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 24 iulie 1951).

2 Constantin Sănătescu, op. cit., p. 168.

3 Convorbire realizată în iulie 1997 cu Al. Bârlădeanu, care a tradus respectiva scrisoare din rusă în română la cererea Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului.

4 Constantin Zane, *Memorii (1939–1974)*, Editura Expert, Bucureşti, 1997, p. 73.

Documentele provenite din surse sovietice confirmă contextul hazardat al plecării lui Pătrășcanu la Moscova. În scrisoarea din 30 august 1944 adresată lui Molotov, Pătrășcanu cere: „Vă voi rămâne recunoscător dacă mi-ați facilita o întâlnire cu unul din membrii grupului român de la Moscova, Ana Pauker sau Vasile Luca."[1]

Peste două zile a fost primit de A.I. Vîșinski[2], prim-locțiitor al lui Molotov. Procurorul de tristă faimă al proceselor staliniste din anii „Marii Terori" va fi, începând din acest moment, coordonatorul stalinizării României. Contrar legendei de opozant al sovieticilor în chiar discuțiile privind încheierea armistițiului, Pătrășcanu va avea întâlniri cu Vîșinski, secrete pentru ceilalți membri ai delegației. Lui îi va raporta „ca de la tovarăș la tovarăș" că reprezentantul PNȚ din delegație inițiază discuții în delegație contra semnării armistițiului. Conform notelor de convorbiri ale reprezentantului sovietic, „la rugămintea lui Pătrășcanu de a-i da unele sfaturi, i-am răspuns că-mi este foarte dificil să-i ofer ceva concret". Totodată, Pătrășcanu „a ridicat problema posibilității unei legături cu Ana Pauker și cu alți membri ai Partidului Comunist Român" deoarece „o asemenea legătură i-ar facilita mult situația".[3]

Tot astfel cum Secretariatul partidului a fost luat prin surprindere de poziția de ministru a lui Pătrășcanu

---

1 *Misiunile lui A. I. Vîșinski în România.* Documente secrete, Academia Română, INST, București, 1997, p. 63 (Scrisoarea șefului delegației române, L. Pătrășcanu, către comisarul poporului pentru Afacerile Străine ale URSS).

2 Andrei Vîșinski (1883–1954), jurist și diplomat sovietic. Între 1933 și 1939 – adjunct al procurorului general și procuror general al URSS, considerat inițiatorul regiei marilor procese politice din timpul epurărilor staliniste. Între 1945 și 1953, adjunct al ministrului Afacerilor Externe și ministru al Afacerilor Externe al URSS.

3 Misiunile lui A.I. Vîșinski în România, pp. 67–68 (Notă de conversație a lui A.I. Vîșinski din 1 septembrie 1944).

și de președinția asumată de acesta pentru delegația ce urma să semneze armistițiul cu URSS, surprinși au fost și reprezentanții PCdR de la Moscova – Ana Pauker și Vasile Luca – de „lovitura de stat" (cum o numește însuși Pătrășcanu) organizată în România. Amănunte se pot afla din declarațiile Elenei Pătrășcanu, care își însoțise soțul la Moscova cu scopul de a scrie reportaje din URSS pentru *România Liberă*. Mai întâi au fost peripețiile călătoriei cu o escală neprevăzută la Odessa, unde membrii delegației române au fost nevoiți să stea mai multe ore într-un beci, din cauza bombardamentelor. Ajunși la Moscova, după prima întâlnire cu Ana Pauker, Pătrășcanu i-a comunicat soției impresia că sovieticii nu sunt mulțumiți de ceea ce se întâmplase la 23 august în România. Impresia este confirmată de relatările ziarelor sovietice despre „cucerirea orașelor românești". Delegația română – sporită prin prezența lui Constantin Vișoianu și Barbu Știrbey, veniți de la Cairo – este ținută într-o tensionată așteptare. La un moment dat li se cere să se mute într-un alt hotel, ceea ce-i face să se teamă că ar putea fi arestați.[1]

La Moscova, Pătrășcanu încearcă să grăbească încheierea armistițiului știind că pe front armatele sovietice îi tratau ca prizonieri pe ofițerii și soldații români ce acționaseră în conformitate cu proclamația regelui Mihai din 23 august 1944.[2] De aceea, încearcă să intervină pe lângă A. Harriman, ambasadorul SUA, și A. Clark Kerr, ambasadorul Marii Britanii în URSS. Întrevederea cu ei îi confirmă impresia că totul

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 87, f. 45 (Declarația Elenei Pătrășcanu din 26 ianuarie 1950).

2 O bogată literatură memorialistică tratează subiectul prizonieratului la sovietici din cauza anunțării unui armistițiu care nu fusese semnat. Aurel State (*Drumul crucii*, Editura Litera, București, 1993) semnalează prizonierii din această categorie, întâlniți în lagărele din URSS, iar Mihail Sturdza (*România și sfârșitul Europei*, Editura Fronde, Alba Iulia – Paris, 1990) indică numărul de 175 000 de români făcuți prizonieri în URSS în perioada 23–25 august 1944.

depinde de sovietici.[1] În cele din urmă sunt primiți de ministrul de Externe al URSS, același V.M. Molotov, care în 25 august reafirmase, într-un document dat publicității, mai vechea sa declarație din 2 aprilie 1944 cu privire la viitorul României: „Moscova nu are de gând să dobândească vreo parte din teritoriul român sau să schimbe ordinea socială ce există în România."[2]

Peste ani, una dintre cele cinci persoane care au semnat Convenția de Armistițiu, generalul Dumitru Dămăceanu, povestește astfel istoria ei:

„În ziua de 30 sau 31 august – nu-mi amintesc precis ziua – am fost anunțați că vom fi primiți de Molotov. [...] Am intrat într-o sală suficient de mare, cu geamuri larg deschise. Am așteptat suficient de mult și începuse o îngrijorare din partea noastră. Se aștepta întunecarea; ca la un moment dat să vedem pe cerul Moscovei o ploaie de artificii acompaniată de numeroase lovituri de tunuri.

După acest lucru, ca din întâmplare, pentru prima oară intră un funcționar și îl întrebăm: «Ce este cu această manifestare?» Și răspunsul lui a fost că se sărbătorește «ocuparea Bucureștiului». Era în ziua de 30 sau 31 august, deși Bucureștiul fusese ocupat, propriu-zis intrarea se făcuse în ziua de 26 seara, când lupta încetase, iar frontul pe 28 august era la Gherghița. Deci eliberarea se făcuse cel puțin cu 4 zile înainte dacă ne-a primit la 30 august sau 5 zile dacă ne-a primit la 31 august.

După câtva timp ne primește, în sfârșit, Molotov. Atmosfera greoaie din timpul cât am fost în această sală de așteptare nu a fost înlăturată cu nimic de atitudinea lui

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 153 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 31 mai 1951).

2 *Apud* Șerban Rădulescu-Zoner, Daniela Bușe, Beatrice Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, Editura Cavallioti, București, 1995, p. 6.

Molotov, deoarece nu a făcut decât un singur gest: ne-a întins mâna fără să spună nimic; ne-a arătat să luăm loc şi singurele cuvinte care le-a pronunţat sunt acelea că: «Convenţia de armistiţiu nu se va putea încheia decât mai târziu».

Am plecat. Am stat şi am aşteptat apoi până în seara de 11 septembrie când a fost şedinţa specială. În această sală ne-am întrunit, însă, după cum se vede: la centru, Molotov; la stânga lui, ambasadorul Statelor Unite ale Americii – E. Harriman[1], iar la stânga acestuia, ambasadorul Marii Britanii – C. Clerk; la dreapta lui Molotov se afla Vîşinski şi la dreapta acestuia, generalul Malinovski; în spatele lor se aflau experţii între care, în spatele lui Malinovski[,] era generalul Vinogradov, care începând imediat după data de 12 a venit în ţară ca reprezentant al Comisiei Aliate de Control, fiind înlocuit ulterior. În faţa lor, dar în jurul mesei suficient de mari, cu un diametru de 2 m, eram noi, cei cinci. Era o distanţă apreciabilă între ei şi noi.

S-a început şedinţa [...], o şedinţă pur formală deoarece nu s-a făcut altceva decât să se citească aşa-numitul proiect de armistiţiu care în realitate a fost definitivat, cu o singură excepţie.

La citirea diferitelor articole de către Molotov în ruseşte – nu ştiu dacă în faţa lui C. Clerk şi a lui E. Harriman se găseau şi texte în limbile respective, dar citirea s-a făcut în ruseşte.

După fiecare articol, Molotov se întorcea la stânga, unde se aflau C. Clerk şi E. Harriman. Aceştia nu au răspuns de la început şi până la sfârşit decât un singur cuvânt: «egrement». La fiecare articol spuneau aşa: «egrement».

La unele articole, ca de exemplu art. 1, art. 17 şi 19 am ridicat obiecţiuni şi anume:

---

1 Averell Harriman (stenograful notează cu E. iniţiala prenumelui, conform pronunţiei. De asemenea, notează numele Clark în respectiva declaraţie. „Egrement" este de asemenea o transcriere fonetică a stenografului).

La articolul 1: se prevedea în proiect că noi am întrerupt ostilitățile față de Germania hitleristă și am intrat în război alături de aliați odată cu semnarea convenției de armistițiu, adică la 12 septembrie.

Vă rog să mă scuzați că trebuie să încep cu mine pentru că am cerut și în același timp mi-am îngăduit să vorbesc ca cunoscând îndeaproape problema deoarece am făcut parte din Comitetul Militar[,] care a avut un anumit rol la insurecția armată[,] și că ruperea relațiilor cu Germania hitleristă s-a făcut în cel mai rău caz în noaptea de 23 spre 24 august, odată cu Proclamația de la orele 22,00 citită de rege. Sau în dimineața zilei de 24 august, orele 4,00, când am început în mod efectiv luptele în Capitală.

Spre surprinderea noastră, Molotov împreună cu ceilalți au fost de acord și au trecut acest lucru în Convenția de armistițiu.

La articolul 17 se prevedea că administrația română își va exercita drepturile legale pe teritoriul României în urma unei zone de teren care se va întinde între 50 și 100 km de la frontieră îndărăt. Și tot eu am cerut cuvântul și am crezut că aduc un argument cu care îl dau gata pe Molotov în sensul că 100 km pentru România înseamnă mai mult decât 100 km pentru Uniunea Sovietică. Și atunci Molotov, pentru prima și ultima oară l-am văzut zâmbind și a spus că «nu am ce să fac dacă teritoriul Uniunii Sovietice este mai întins decât al României» și nu s-a aprobat cu tot zâmbetul.

La articolul 19 se prevedea că clauza Dictatului de la Viena va fi anulată, urmând ca Transilvania (sau cea mai mare parte din ea) să fie restituită României. La acest articol a cerut să ia cuvântul Ghiță Pop și a arătat că drepturile noastre asupra Transilvaniei sunt de necontestat și a solicitat să se scoată paranteza «sau cea mai mare parte din ea» și să rămână că Transilvania va fi retrocedată.

Acest lucru nu s-a aprobat și Molotov a spus verbal: «acest lucru urmează să se definitiveze la Tratatul de pace». Nu îmi

amintesc dacă s-a angajat cu ceva, adică să spună «sper sau credem că va fi modificat». Nu știu dacă a spus acest lucru. Cert e că a spus că acest lucru va fi rezolvat la Tratatul de pace.

Am plecat a doua zi seara într-un alt local decât cel în care a avut loc ședința din seara de 12 septembrie.[1] Seara s-a semnat acordul de armistițiu și l-au semnat din partea noastră cele 4 persoane[2], precum și Malinovski. Cred că nu a semnat nici C. Clerk și nici E. Harriman. Erau numai sovietici la semnare. Bineînțeles, în asistența lui Molotov și Vîșinski.

După actul de semnare a avut loc o mică recepție în care eu am avut amabilitatea să-i spun lui Molotov că suntem fericiți că s-a încheiat armistițiul și că vom semna în curând și Tratatul de pace. Molotov a spus că Tratatul de pace va fi ceva mai târziu. Și într-adevăr tratatul a fost semnat în 1946.

Al doilea fapt e că C. Clerk a vrut să adreseze câteva cuvinte și printre altele a spus: «...Într-adevăr România care se găsește la sudul Dunării...» Atunci i-am spus că România se găsește la nordul Dunării. Aceasta a fost cu C. Clerk. [...] La plecare, nu mai reținem data, mi se pare în ziua de 13 septembrie, ni s-a pus la dispoziție un avion ultraelegant, tapisat în mătase bleu și escortat până la Odessa de 4 avioane."[3]

Am reprodus această relatare a evenimentelor făcută de un martor tocmai pentru a contracara speculațiile ulterioare pe tema unor discuții contradictorii între Lucrețiu Pătrășcanu și delegația sovietică privind textul Convenției de Armistițiu. Alt martor și semnatar al convenției, Ghiță Pop, declară că în plenul ședinței privind convenția, Lucrețiu Pătrășcanu nu a făcut altceva decât să susțină punctul de vedere al întregii

1 Autorul se referă la seara zilei de 11 septembrie 1944.

2 Lucrețiu Pătrășcanu, Ghiță Pop, Barbu Știrbey și Dumitru Dămăceanu.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, f. 222–224 (Declarația lui D. Dămăceanu în fața comisiei de anchetă din 1968).

delegații „ca România să contribuie la războiul antihitlerist numai până la vechile granițe ale României și nu până la completa lichidare a hitlerismului". De asemenea, relatează martorul, „punctul de vedere al Dlui Pătrășcanu precum și al întregii noastre delegații era ca imediat după terminarea ostilităților, armatele sovietice să părăsească țara".[1]

Din notele de conversație ale lui Molotov reiese că anterior semnării convenției, în 31 august 1944, o delegație a guvernului român alcătuită din Pătrășcanu, Vișoianu și Dămăceanu a fost primită de către Molotov și Vîșinski „în legătură cu problema armistițiului". Este o discuție preliminară întâlnirii cu reprezentanții celor trei mari puteri, din care se subînțelege că de fapt cuvântul hotărâtor este al sovieticilor, fie și numai datorită faptului că armatele române au fost în război cu această țară. În ceea ce-l privește pe Pătrășcanu, ca șef al delegației, menționează o problemă cu „caracter de urgență": faptul că deși Armata Română primise ordin de luptă împotriva nemților din 23 august 1944, chiar și în data de 28 august (când ei plecaseră la Moscova) trupele române continuau să fie dezarmate și făcute prizoniere pe frontul sovietic. Această problemă trebuie clarificată, insistă Pătrășcanu, cu atât mai mult cu cât armata s-a angajat să lupte împotriva naziștilor pentru eliberarea Transilvaniei. „Or", zice Pătrășcanu, „acest plan rămâne irealizabil, deoarece unități ale armatei pe care a mizat guvernul, alcătuind acest plan, rămân dezarmate în acest moment și nu pot participa la operațiunile militare." Molotov însă îi reamintește că războiul durează de trei ani iar acum e nevoie de câteva săptămâni pentru trecerea la noile condiții. Conform acelorași

1 *Idem*, vol. 13, f. 286–287 (Declarația lui G. Pop din 7 octombrie 1952).

note, nicio altă opinie discordantă nu poate fi reținută din convorbire.[1]

Conștient că anchetatorii dețin și textul stenogramei discuțiilor ședinței în care s-a semnat Convenția de Armistițiu și că ancheta este coordonată de consilieri sovietici, Lucrețiu Pătrășcanu nu-și asumă în declarații atitudini de opoziție și opinii contrare față de textul convenției prezentat de sovietici: „Când ne-a fost adus proiectul de armistițiu, toți am găsit că clauzele lui sunt ușoare față de aportul adus [sic!] de România în războiul antisovietic. În special ne-a bucurat suma despăgubirilor. Vișoianu a împărtășit și el bucuria noastră, dar a spus că unele clauze sunt cam elastice, așa încât totul va depinde de felul în care va fi aplicat textul convenției de armistițiu."[2] Referitor la Pătrășcanu, Dămăceanu îl prezintă ca adresându-se, de fiecare dată când erau obiecții ale membrilor delegației, *legăturii de partid*. „Trebuie să iau contact", spunea Pătrășcanu și, după cât știe Dămăceanu, contactul se referea la persoana Anei Pauker, „prin Ana cu Molotov, direct nu", și niciodată cu Stalin sau alți membri marcanți ai PCUS.[3]

În cele din urmă, Pătrășcanu a fost pus în contact cu Ana Pauker. Din cele declarate de ea miniștrilor comuniști din guvern, în aprilie 1945, reiese că sovieticii au fost surprinși de evenimente. La câteva luni după consumarea faptelor, sunt apreciate ca un obstacol nedorit în impunerea, fără complicații, a regimului comunist în România. 23 august, zice Ana Pauker, a fost „un act de salvare a burgheziei" datorită căruia s-a creat „situația că de la 23 august până la 6 martie am avut guverne reacționare". Dacă nu se produceau

1 Misiunile lui A.I. Vîșinski..., pp. 64–66 (Note de conversație ale lui V.M. Molotov din 31 august 1944).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 14, f. 72 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 4 ianuarie 1950).

3 *Idem*, vol. 202, f. 225 (Declarația lui D. Dămăceanu din 1968).

respectivele evenimente, „apoi cum ar fi intrat Armata Roșie în țară, poporul s-ar fi ridicat și ar fi gonit armata germană și reacțiunea". Așadar, ar fi fost impus imediat un guvern comunist și luate „o serie de măsuri importante de dare la cap fasciștilor și o altă serie de măsuri pentru a ușura drumul".[1] Întâlnirile de la Moscova s-au consumat acasă la Ana Pauker, Pătrășcanu fiind însoțit de soția sa. Aceasta va produce o impresie de neșters fiicei mai mari a amfitrioanei, pe-atunci adolescentă: uimită de pantofii de ultimă modă ai soției lui Pătrășcanu, decupați la călcâie, tânăra crede că sunt o dovadă a sărăciei din România, unde nici măcar pentru încălțările unei soții de ministru nu există suficient material.[2]

Întors în țară, Lucrețiu Pătrășcanu apare, în continuare, în opinia publică drept cel mai activ lider comunist. La 20 septembrie, în ședința Consiliului de Miniștri (în care-i ținuse locul, în timpul absenței, Ion Gheorghe Maurer) depune un proiect de lege cu privire la arestarea și judecarea „celor care poartă răspunderea materială și morală a dezastrului țării". Proiectul este urmarea prevederii din Convenția de Armistițiu prin care partea română se angaja „să dizolve formațiunile de tip fascist, cât și orice organizații care duc propagandă ostilă Națiunilor Unite și în special Uniunii Sovietice" și „să colaboreze cu Înaltul Comandament Aliat (sovietic) la arestarea și judecarea persoanelor acuzate de crime de război".[3] Atmosfera din ședințele Consiliului de Miniștri este, în continuare, tensionată. „În special domnii Maniu și Pătrășcanu erau într-o veșnică polemică, câteodată pe un ton violent, care ne răpea zilnic timpul și ne împiedica să lucrăm efectiv", își amintea generalul Aurel Aldea cu

1 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 31/1945 (Stenograma ședinței Secretariatului CC al PCR din 24 aprilie 1945).

2 Interviu cu Tatiana Brătescu (fiica Anei Pauker), septembrie 1999.

3 *Apud* Șerban Rădulescu-Zoner și colab., op. cit., p. 11.

puțină vreme înainte de a muri, în 1949, în Penitenciarul Aiud.[1]

În 21 septembrie 1944 apare *Scînteia*, oficios al CC al PCR, al cărei model este *Pravda* sovietică. Ziarul îl are ca director pe Miron Constantinescu[2]. În „comitetul de direcție" se află și Lucrețiu Pătrășcanu (alături de Gheorghe Vasilichi, Iosif Chișinevschi, Leonte Răutu, Alexandru Buican și Nicolae Popescu-Doreanu).[3] În cel de-al doilea număr al ziarului, pe prima pagină apare fotografia lui Constantin Pîrvulescu[4] cu mențiunea „secretar general al Partidului Comunist din România".[5]

Foarte curând după încheierea Convenției de Armistițiu, în Capitală și în țară încep mitingurile și demonstrațiile inițiate de comuniști. De altfel, încă de la ședința Consiliului de Miniștri din noaptea de 26/27 august, Pătrășcanu protestase că Ministerul de Interne pune piedici propagandei

---

1 *Apud* Alexandru Duțu, Florica Dobre, „Drama generalilor români: Generalul Aurel Aldea", în *Magazin istoric*, august 1996, p. 21.

2 Miron Constantinescu (1917–1974), membru de partid din 1936, arestat în 1941 și condamnat la zece ani închisoare. Membru al Biroului Politic (1945–1957), președinte al CSP, redactor-șef al *Scînteii*, exclus din conducerea partidului în 1957 ca deviaționist de stânga. Revine după 1965 în conducerea partidului ca ministru al Învățământului și secretar al CC, iar apoi, ca președinte al Marii Adunări Naționale.

3 *Scînteia*, din 21 septembrie 1944.

4 Constantin Pîrvulescu (1895–1992), membru fondator al PCdR. În timpul Primului Război Mondial, revoluția sovietică l-a prins la Odessa, unde trece în rândurile Armatei Roșii. A petrecut ani mulți în URSS și a îndeplinit diverse funcții în PCdR. Între 1936–1939 a fost închis la Jilava. Membru al Secretariatului PCdR, lider al partidului după eliminarea lui Foriș. Între 1945–1961, președintele Comisiei de Control a partidului.

5 *Scînteia*, 22 septembrie 1944.

comuniste în fabrici și organizării muncitorilor.[1] În 24 septembrie, pe stadionul ANEF[2] din București are loc primul mare miting al sindicatului muncitoresc nou creat. Cuvântările liderilor comuniști reclamă principalul scop al mitingului: demisia guvernului format la 23 august și înlocuirea lui cu altul care să cuprindă „reprezentanții tuturor forțelor patriotice: un guvern FND". Tactica prin care se urmărea creșterea ponderii comuniștilor la guvernare prin includerea unor formațiuni-satelit ale partidului (Uniunea Patrioților, Frontul Plugarilor, MADOSZ, Partidul Socialist Țărănist) nu era însă de inspirație autohtonă, patentul fiind aplicat cu succes în toate țările ce vor fi sovietizate. În Bulgaria, bunăoară, la 9 septembrie, așa-numitul „Front al Patriei" preluase, cu sprijinul ocupanților sovietici, puterea.[3] Coloanele de demonstranți primeau *cuvânt de ordine* să scandeze o lozincă sau alta, uneori fără să știe ce anume cer prin cuvintele scandate. „Vrem guvern FND!", „Vrem pe Gheorghiu-Dej în guvern!" s-a strigat, iar unul dintre participanți își amintește că atunci a auzit pentru prima dată numele lui Gheorghiu-Dej.[4]

Ce gândește și ce simte în legătură cu toate acestea Lucrețiu Pătrășcanu, care, după spusele prietenilor, în acea vreme încă mai credea că poate fi considerat reprezentantul partidului?[5] Indiferent de gândurile și sentimentele sale, se manifestă într-un deplin acord cu interesele tovarășilor săi.

---

1 Șerban Rădulescu-Zoner și colab., op. cit., p. 8.

2 Stadionul Republicii, după 1948.

3 Jakub Karpinski, *Istoria comunismului polonez și mondial*, Editura de Vest, Timișoara, 1993, pp. 10–14.

4 Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Prefață, selecție și note de Lavinia Betea, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 35.

5 ASRI, fond P, dosar 40002 vol. 60 f. 126 (Declarația lui Hari Brauner din 24 februarie 1950).

Astfel, la mitingul din 8 octombrie 1944, desfăşurat pe acelaşi mare stadion, Lucreţiu Pătrăşcanu, semnatarul înţelegerii de constituire a Blocului Naţional Democrat în numele căruia se înfăptuiseră schimbările politice din august, acelaşi Pătrăşcanu ce se angajase ca în cadrul guvernării puterea să fie împărţită între cele patru partide semnatare, susţine în cuvântul său că BND este „un instrument politic cu totul insuficient" şi că trebuie „să avem curajul s-o spunem, el este astăzi o piedică".[1]

Dacă în plan intern, mitingurile şi pretenţiile comuniştilor nu par să tulbure prea mult şi pentru timp îndelungat conştiinţa publică, convorbirile desfăşurate la Moscova între Stalin şi Churchill, în 9–18 octombrie 1944, pecetluiesc viitorul României. Ceea ce va urma părea însă cu neputinţă de prevăzut de către contemporani. Prezentul era un haos fără posibilităţi vizibile de orientare. Elocventă este descrierea stării generale a ţării din octombrie 1944 în jurnalul prim-ministrului Sănătescu: „Mare bătaie de cap cu ruşii, care nu respectă nimic. Devastările şi jafurile continuă şi nu pricep că asta duce la o sărăcie de care se vor resimţi şi ei. Au mare înclinare de a dezorganiza totul. Nu se pot face semănăturile de toamnă fiindcă ridică fără nicio socoteală vitele de pe câmp, aşa că nu este exclus ca în anul viitor să suferim şi în privinţa hranei [...]. Dificultăţi am şi în guvern. Comuniştii, care nu însemnau nimic până la venirea ruşilor, acum au protecţia lor şi, mai ales cu fondurile ce le au puse la dispoziţie, au devenit foarte combativi şi, dirijaţi de ruşi, au uitat că sunt români şi pun interesul partidului mai presus de acela al ţării. Le-a fost uşor să-i organizeze pe muncitorii din fabrici şi cu ameninţări să-i scoată mereu la manifestaţii spre a face dificultăţi guvernului prin provocarea de agitaţii şi diminuarea producţiei [...]. Am dificultăţi şi cu aplicarea armistiţiului. Ruşii nici nu se gândesc a-l respecta. Transportă

1 *România Liberă*, 9 octombrie 1944.

tot ce pot la est de Prut fără nicio socoteală. Ne-au lărgit calea ferată pe valea Siretului până la Ploiești pentru a veni direct cu trenurile lor aici și a lua tot petrolul fără socoteală, iar noi nu mai putem circula cu trenurile noastre către Moldova și Bucovina. Nu vor să ne dea prizonierii făcuți după 24 august, când au încetat ostilitățile [...]. Datorită fondurilor procurate de ruși au apărut numeroase jurnale de stânga care atacă violent guvernul pe motivul că nu procedează energic la arestarea legionarilor și a vinovaților de dezastrul țării, precum și la darea în judecată a criminalilor de război [...]. Comuniștii lucrează după planul bine-cunoscut după care s-a lucrat în Rusia și probabil că este un regizor trimis de la Moscova, care conduce toată campania de propagandă, fiindcă din comuniștii noștri nu este niciunul atât de capabil încât să conducă această operă, în plus nici unul nu are vreo experiență [...]. Am ajuns la convingerea că totul este condus de ruși, spre deosebire de Maniu, care încă mai crede că rușii nu se amestecă [...]. Rușii pretind mari sume de bani pentru întreținerea Comisiei de Control și a trupelor, ceea ce ne va duce la inflație sigur. Apoi au stabilit arbitrar rubla lor la 100 de lei și au invadat piața cu ruble."[1]

În presă și ca reprezentant al comuniștilor la negocierile cu celelalte partide, Pătrășcanu continuă să apară ca primă personalitate a partidului său, ale cărui interese le exprimă public. Astfel, în 13 octombrie, după demisia sa și a lui Titel Petrescu din BND, Pătrășcanu declară: „Am demisionat din Bloc, nu din guvern. În Bloc reprezint partidul iar în guvern partidul m-a delegat ca reprezentant."[2] Declarația, aparent lipsită de logică, exprimă flexibilitatea poziției sale și asumarea rolului de executant al ordinelor partidului. O vreme, Pătrășcanu și Titel Petrescu n-au participat la ședințele Consiliului de Miniștri, spre satisfacția celorlalți. „Lipsa lor

1 Constantin Sănătescu, op. cit., pp. 177.

2 *Scînteia*, 14 octombrie 1944.

face să fie liniște în consiliu și să se lucreze mai cu spor", se bucura, bunăoară, Sănătescu.[1] Bucuria i-a fost însă de scurtă durată. În fața șicanelor continue, culminând cu interzicerea manifestației național-țărăniste ce ar fi trebuit să aibă loc în 15 octombrie, Iuliu Maniu demisionează din guvern, provocând exact ceea ce doreau comuniștii: o criză politică. „Guvernul trebuie să plece. Și imediat! Să nu aștepte ca țara – țara în fierbere – să-l constrângă să plece", declară Lucrețiu Pătrășcanu cu acest prilej.[2]

În aceste guverne, pretutindeni în statele unde au intrat armatele sovietice, comuniștii au funcția de „cai troieni".[3] În 1944–1947, în cadrul procesului de pre-comunizare, numit „regimul democrațiilor populare", s-a săvârșit distrugerea societăților tradiționale. Totodată, s-au pus pilonii modelului societal patentat în Rusia sovietică. Această etapă în sovietizarea țărilor Europei de Est și Centrale poate conta ca *marea manipulare* a secolului XX, ale cărei efecte vor conduce, în final, la instaurarea puterii comuniste.[4]

Urmărind stenograma unei ședințe a reprezentanților BND în guvern, se poate deduce că rolul lui Pătrășcanu a fost de prim rang în realizarea acestor manipulări. Astfel, ședința din 25 octombrie 1944 în care se discută reforma agrară și președinția guvernului, deși acolo se află Gheorghiu-Dej și Teohari Georgescu, este condusă de Lucrețiu Pătrășcanu. Pătrășcanu este cel care o și deschide cu „Începem". Liberalii își manifestă nemulțumirea că s-a hotărât de către comuniști reforma în agricultură. Spre deosebire de reprezentantul liberalilor – care ar vrea reformă, dar mai târziu –, țărăniștii,

---

1 Constantin Sănătescu, op. cit., p. 176.

2 *Scînteia*, 21 octombrie 1944.

3 Jean-Paul Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 30.

4 Lavinia Betea, *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2001, pp. 128–143.

prin Ghiță Pop, se declară de acord. Dej pare conciliant (dacă celelalte partide acceptă reforma agrară nu înseamnă că se trece imediat la fapte – aceasta se va putea face mai târziu, chiar dacă sunt date unele legi). Concluzia este că trebuie redactat proiectul legii, însă Mihalache nu e de față. Așadar Maniu tergiversează prin absența trimișilor mandatați în anumite chestiuni. O tactică fără sorți de izbândă însă în acest context istoric. În așteptarea lui Mihalache, se trece la punctul doi – președinția guvernului. Liberalii n-au candidat, țărăniștii îl propuseseră pe Rădescu, iar comuniștii, pe Petru Groza. Pătrășcanu presează și cere trecerea la punctul trei – repartizarea funcțiilor pentru că „aici intră mai mulți factori, inclusiv ce se întâmplă la punctul doi". Propune un minister al propagandei pentru anihilarea urmelor lăsate de hitlerişti și de legionari. Ceilalți nu sunt de acord.

Țărăniștii vin cu propunerea „ca la fiecare departament al Frontului Dvs. să fie un subsecretariat de al nostru și invers". Răspunsul lui Pătrășcanu este un categoric „nu". Reprezentanții comuniștilor cer voie să se retragă pentru discuții, o metodă pe care o vor practica continuu în asemenea ședințe. Când revin, Pătrășcanu prezintă punctul lor de vedere – nu acceptă propunerea țărăniștilor. Când unul dintre participanți încearcă să-l convingă („sunteți un partid tânăr și trebuie să ridicați oamenii..."), replica lui Pătrășcanu este brutală și jignitoare: „La școala partidelor istorice să-i ridicăm?"[1]

Tulburările generate de comuniștii sprijiniți de prezența și sfaturile sovieticilor s-au soldat cu numirea la 3 noiembrie 1944 a unui nou guvern Sănătescu, în cadrul căruia o treime din portofolii și postul de viceprim-ministru (dr. Petru Groza) aparțin Frontului Național Democrat. Comuniștii

1 ANIC, Fond cancelarie CC al PCR, Dosar 18/1944, Ședința BP din 25 octombrie 1944 după-amiaza cu delegațiile național-țărănistă, liberală și participarea social-democraților.

nu sunt mulţumiţi. În urma cererilor acestora de a controla Ministerul de Interne şi Ministerul de Război, în 2 decembrie, semnatarii BND au fost primiţi în audienţă la rege. În urma audienţei, generalul Rădescu a fost însărcinat cu formarea noului guvern, lipsit şi acesta de viabilitate, din motivele enunţate anterior. În 6 martie 1945, scopul „guvernului FND, de largă concentrare democratică" a fost atins de comunişti. În toate pertractările politice soldate cu guvernarea dr. Petru Groza, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost vârful de lance prin care Partidul Comunist şi-a exprimat interesele.

În paralel cu negocierile pentru creşterea puterii comuniştilor în guvern, ca ministru al justiţiei, Pătrăşcanu are cea mai însemnată răspundere pentru pregătirea structurilor legislative şi implicit sociale, în vederea sovietizării României. Aceasta începe cu distrugerea vechiului sistem politic şi înlăturarea personalităţilor sale. La 30 septembrie 1944, toate ziarele din România publică şi comentează decretele apărute în Monitorul Oficial cu privire la epurarea Justiţiei, a aparatului de stat central şi a administraţiei locale de elementele considerate fasciste şi profasciste. Peste o săptămână se dă publicităţii decretul-lege privind purificarea administraţiei publice.[1] Peste o lună, cu prilejul unei vizite la Curtea de Casaţie, ministrul Justiţiei declară că trebuie pedepsiţi nu numai autorii materiali ai aservirii României faţă de Germania nazistă, ci şi cei „care prin cuvântul lor au constituit un suport moral al regimurilor dictatoriale trecute".[2] Declaraţia, ca şi altele ce vor urma, este o invitaţie la denunţ, metodă care, ca şi în URSS, va conduce la majoritatea arestărilor. Ministrului Justiţiei, Lucreţiu Pătrăşcanu, i se datorează şi prezentarea în prima şedinţă a celui de-al doilea guvern Sănătescu a textului decretului-lege privind

1 Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., op. cit.

2 *Scînteia*, 10 noiembrie 1944.

restituirea în termen de cinci zile a bunurilor luate de pe teritoriul URSS.[1]

O cascadă de decrete-lege instituie teroarea noilor justiţiari în numele cărora Lucreţiu Pătrăşcanu cere „sancţiunea exemplară a tuturor criminalilor de război şi tuturor celor vinovaţi pentru dezastrul ţării".[2] La începutul lui februarie 1945 a fost dată publicităţii prima listă cu 66 de „criminali de război" în frunte cu Ion Antonescu, toţi cei nominalizaţi fiind arestaţi.[3] La puţină vreme devine public decretul-lege (redactat de Pătrăşcanu) ce precizează culpa de „criminal de război", pedepsele prevăzute şi înfiinţarea de Tribunale ale Poporului, textele fiind redactate de Pătrăşcanu după modelul celor din URSS. spre deosebire de ceea ce se întâmpla în „justiţia burgheză", cercetarea şi instruirea celor învinuiţi se vor face de *acuzatori publici* numiţi la propunerea Ministerului de Justiţie. Aceştia nu trebuiau să fie magistraţi sau să aibă studii de specialitate. Se mai menţiona şi că hotărârile Tribunalului Poporului erau inatacabile.[4] Pentru a avea o imagine mai clară a celor petrecute în România, amintim observaţia lui C.V.R. Schuyler, reprezentantul SUA în Comisia Aliată de Control, care cu prilejul unei vizite la Sofia notează, în 31 martie 1945, că în Bulgaria „tribunalele poporului funcţionau de mai multe luni, în bilanţul lor intrând, până la acea dată, peste zece mii de condamnări la moarte ale unor persoane vinovate de «simpatii şi activităţi fasciste»".[5]

La sfârşitul lui martie 1945, la propunerea aceluiaşi ministru al Justiţiei, este promulgat „decretul-lege pentru purificarea administraţiei publice". Invocându-se prevederile

1 *Idem*, 6 noiembrie 1944.

2 *Idem*, 5 februarie 1945.

3 *Idem*, 1 februarie 1945.

4 *Idem*, 1 aprilie 1945.

5 Cortlandt V. R. Schuyler, *Misiune dificilă. Jurnal, 28 ianuarie 1945 – 20 septembrie 1946*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 83.

sale, vor fi epurați toți cei care „au activat sub orice formă în scopul instaurării sau menținerii regimurilor dictatoriale în România".[1] Urmează o foarte activă perioadă pentru Tribunalele Poporului și pentru ministrul comunist al Justiției: în 5 mai 1945 este dat publicității completul de judecată, aprobat de Pătrășcanu, pentru primul lot de criminali de război[2]; în 30 mai începe „procesul ziariștilor criminali de război[3]; în 30 iunie este condamnat al treilea lot de criminali de război[4]; un alt tribunal al poporului își începe activitatea în 22 iunie la Cluj[5]; în aceeași lună este condamnat aspru cel de-al patrulea lot de criminali de război[6]; în august și septembrie, ziarele relatează pe larg despre procesele foștilor angajați ai Siguranței Generale, organizațiilor teroriste „T" și „Tinerimea română". În 15 decembrie 1945, într-o cuvântare la radio, Lucrețiu Pătrășcanu prezintă și o statistică: într-o singură lună, 15 septembrie – 15 octombrie 1945, instanțele de judecată au pronunțat 2 048 de condamnări și 608 achitări în procese de speculă; s-au respins 1 850 de cereri de recurs![7] Acesta este anul 1945, dar morile justiției comuniste vor măcina din plin și în anii ce urmează.

În fiecare săptămână, spre deosebire de ceilalți miniștri, ministrul Justiției organizează conferințe de presă, comunicările și activitățile sale fiind amplu mediatizate de *Scînteia* în această perioadă. Cu ajutorul noilor legi și al propagandei, în România a fost declarat „război speculei". La una dintre aceste conferințe de presă, Pătrășcanu declară că „vom înăspri la

1 *Scînteia*, 30 martie 1945.

2 *Idem*, 5 mai 1945.

3 *Idem*, 31 mai 1945.

4 *Idem*, 1 iulie 1945.

5 *Idem*, 23 iunie 1945.

6 *Idem*, 28 iunie 1945.

7 Șerban Rădulescu-Zoner și colab., *op. cit.*, p. 104.

maximum pedepsele existente", încunoștințând auditoriul că „în Franța s-a introdus pedeapsa cu moartea pentru speculă și ea se aplică din plin".[1] În octombrie 1946, *Scînteia* publică anteproiectul „Decretului-lege privitor la combaterea speculei cu produse alimentare", care prevede pedepse aspre – de la amenzi (între zece milioane și zece mii de milioane lei) până la muncă silnică pe viață – pentru „cei care cu știință distrug în total sau în parte produsele care servesc ca hrană; cei care dosesc produsele pentru hrană; cei care îndeamnă la călcarea obligațiilor legale cu privire la predarea produselor care servesc pentru hrană; cei care fără a fi comercianți sau producători dețin produse ce servesc pentru hrană în cantități ce învederează infracțiunea de speculă prin vădita lor disproporție față de nevoile deținătorilor". Referitor la noua lege, Lucrețiu Pătrășcanu mai declară: „Este o datorie cetățenească de a ajuta la punerea ei în practică! Cetățeni, controlați și supravegheați aplicarea legii!"[2]

În decembrie 1946, „cazul Nelu Mihăilescu" este tratat de presa comunistă la fel ca un subiect de scandal în presa occidentală. Pentru că un anume Nelu Mihăilescu – proprietar de magazin acuzat de stocarea de mărfuri alimentare – fusese achitat, ministrul Justiției a suspendat și a pus sub anchetă întregul complet de judecată de la Curtea de Apel, secția a VIII-a.[3]

Zilnic, *Scînteia* publică în rubricile sale permanente „Palatul Justiției", „Cronica judiciară", „Din carnetul unui speculant" informații despre confiscările, amenzile și pedepsele aplicate celor care încalcă legea. De fapt, spiritul legii (care s-a bucurat de o bună primire în rândul populației sărăcite de război), declarațiile ministrului Justiției și campania propagandistică din presă conțin și îndemnuri la denunț.

1 *Scînteia*, 15 octombrie 1946.

2 *Idem*, 19 octombrie 1946.

3 *Idem*, 7 decembrie 1945.

Prin prevederile legii, denunţătorii urmau să primească o cotă-parte din valoarea mărfurilor descoperite cu ajutorul lor. Înscenările politice şi denunţurile vor fi, de altfel, formele de declanşare şi desfăşurare a *luptei de clasă* în ţările-satelit ale URSS.

Mediatizarea lui Pătrăşcanu nu s-a făcut însă de la sine. Chemat la ordine din cauză că nu paginase corespunzător importanţei sale cuvântarea ministrului Justiţiei despre reforma justiţiei din 1947, redactorul-şef al *Scînteii* a fost neplăcut surprins de vanitatea acestuia.[1]

Un eveniment al vremii a fost procesul mareşalului Antonescu şi principalilor săi colaboratori, cunoscut sub numele de „Procesul Marii Trădări Naţionale". Pe parcursul desfăşurării sale (6–12 mai 1946), ziarele au publicat ample relatări menite să inducă în opinia publică convingerea că acuzaţii sunt adevăraţii vinovaţi de dezastrul ţării, iar pedepsirea lor aspră va fi o dovadă a purificării sociale. Deşi potrivnic politicii şi autoritarismului mareşalului Antonescu, generalul Sănătescu notează revoltat în jurnalul său inadvertenţele de procedură judiciară. Impresionat de demnitatea mareşalului, notează că dezbaterile au durat mai puţin decât la celelalte procese deşi „acest proces este de o importanţă capitală". Apărarea s-a făcut noaptea de către apărători din oficiu care au pledat fără curaj. „Majoritatea condamnaţilor n-au absolut nicio vină", scrie Sănătescu la aflarea sentinţei.[2]

La 1 iunie 1946, ministrul Justiţiei a prezentat regelui Mihai cererile de comutare a pedepselor celor şapte condamnaţi la moarte. Ele erau însoţite de două scrisori, semnate de Lucreţiu Pătrăşcanu, prin care „în numele şi din însărcinarea guvernului" ministrul Justiţiei are „onoarea de

1 Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist*, Editura Compania, Bucureşti, 2004, pp.280–281.

2 Sănătescu, *op. cit.*, pp. 224–225.

a propune Majestății Voastre, pentru înalte rațiuni de stat, respingerea cererilor de grațiere făcute de Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Constantin Vasiliu și Gheorghe Alexianu și comutarea în muncă silnică pe viață a pedepsei cu moartea aplicată condamnaților Constantin Pantazi, Radu Lecca și Eugen Cristescu."[1]

Cât de limitată era puterea ministrului Justiției și de ce tocmai în cazul lui Eugen Cristescu, fostul șef al serviciilor speciale, ceruse el comutarea pedepsei de condamnare la moarte în închisoarea pe viață, aflăm din declarațiile lui Pătrășcanu în fața altor justițiari: „Lista celor grațiați și a celor ce urmau să fie împușcați am arătat-o numai la doi oameni, la Comisia de Control, unde am fost întâi și apoi la Partid, unuia dintre conducători."[2] Dintr-o altă declarație aflăm că la Comisia de Control a fost la șeful acesteia, generalul sovietic I.Z. Susaikov. Când a vrut să-i detalieze motivele propunerii făcute regelui, Susaikov l-a oprit spunându-i că „aceasta este o chestiune care privește exclusiv guvernul român".[3] „La partid" s-a adresat – după toate probabilitățile – Anei Pauker, care răspundea de „problemele de partid", în acea vreme Gheorghiu-Dej având ca sarcină răspunderea pentru problemele economice.

De ce a intervenit pentru comutarea de la pedeapsa cu moartea tocmai în cazul lui Eugen Cristescu este o întrebare stăruitoare în raporturile lui Pătrășcanu cu anchetatorii, deși de la prima declarație pe această temă, lucrurile par limpezi pentru o logică normală. Prin Radu Xenopol, soția lui Eugen Cristescu intervenise la Pătrășcanu cu această solicitare promițând că, în schimbul vieții, soțul ei își ia angajamentul

1 *Apud* Șerban Rădulescu-Zoner și colab., op. cit., p. 144.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 326 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 29 martie 1950).

3 *Idem*, vol. 2, f. 176–277 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 18 iulie 1951).

să dea pe mâna organelor statului aparatul Intelligence Service-ului care activează în România. S-a întâmplat însă ca Pătrășcanu să nu comunice nimănui acest angajament, nici măcar ministrului de Interne, Teohari Georgescu, „bănuind că Cristescu nu este la Interne, ci în alt loc" (explicație plauzibilă în contextul anchetării anterioare a principalilor condamnați în URSS).

Propunerea referitoare la Cristescu „am făcut-o din proprie inițiativă, așa cum am procedat și cu ceilalți", menționează în 1951 Pătrășcanu.[1] Hărțuindu-l periodic cu întrebarea referitoare la motivele salvării de la moarte a lui Eugen Cristescu, anchetatorii insinuează tainice legături între activitățile celor doi. Bunăoară, în 1952, anchetatorul i se adresează astfel: „Ce a însemnat acest lucru când d-ta, ministru al Justiției în funcțiune, ai intrat în legătură cu criminalul de război Eugen Cristescu prin Radu Xenopol și ai luat măsuri de a-l salva dintr-o situație peste capul Ministerului de Interne și al organelor sale?" Exasperat, Pătrășcanu răspunde: „Nu a însemnat nimic. Așa am considerat că trebuie eu să fac și am procedat excelent."[2]

Un alt fapt petrecut în 1946, pe marginea căruia *ancheta Pătrășcanu* va zăbovi îndelung, se referă la prelungirea acțiunii legii pentru pedepsirea criminalilor de război. În timp ce atribuțiile ministrului de Justiție au fost preluate de Teohari Georgescu, Pătrășcanu se afla la Paris ca delegat la Conferința de Pace fără ca schimbarea să fi fost adusă la cunoștința opiniei publice. Acesta și-a exprimat părerea că efectul respectivei legi trebuia prelungit. Mai târziu, Pătrășcanu declară: „Eu am cercetat la Minister ce s-a judecat în lipsa mea și am constatat că ultimul grup de miniștri importanți de-ai lui Antonescu fusese judecat. Am ajuns la

1 *Ibidem.*

2 *Idem*, vol. 2, f. 290 (Proces-verbal de interogatoriu, anchetator I. Șoltuțiu, anchetat L. Pătrășcanu, 10 septembrie 1952).

concluzia că restul – inclusiv saşii – poate fi lichidat pe căile obişnuite penale. Am făcut totuşi un proiect de prelungire a legii criminalilor de război, dar proiectul a fost respins de Petru Groza. În acele zile am avut o audienţă la ex-regele Mihai. Regele şi-a exprimat părerea contrară prelungirii legii criminalilor de război. Părerea mea intimă era contra prelungirii. Am început campania electorală, eu am plecat la Arad şi problema prelungirii legii de pedepsire a criminalilor de război nu a mai fost ridicată."[1]

Peste doi ani, la aceeaşi întrebare, răspunde cu convingerea că încercările sale de justificare în faţa anchetatorilor sunt inutile: „Adevărul este că eu nu am prezentat decretul-lege de prelungire a criminalilor de război, întrucât convingerea mea intimă era că după o mie opt sute de condamnări, România s-a achitat de obligaţiile Armistiţiului."[2]

Cum văd apropiaţii interesele şi priorităţile ministrului Justiţiei în această tensionată perioadă politică? În toamna şi iarna lui 1944, Pătrăşcanu a fost preocupat de negocierile politice în vederea formării guvernului, succesul cărţilor sale şi activitatea ministerială, declară Belu Zilber. În iarna şi primăvara lui 1945 a muncit intens la scrierea cărţii *Curente şi tendinţe în filozofia românească*, a fost interesat de catedra de la Universitate şi foarte puţin de partid. În restul anului 1945, treburile de la Minister, discursurile, conferinţa partidului din octombrie şi intrarea în Biroul Politic au fost acaparatoare. Până în toamna lui 1946, pregătirea concursului pentru titularizarea ca profesor la Universitate, pregătirea pentru Conferinţa de Pace de la Paris şi pentru alegeri l-au absorbit.[3]

Greu de imaginat, dar în acest vacarm politic în care trăieşte, Pătrăşcanu a consacrat o mare parte a timpului

1 *Idem*, vol. 1, f. 332 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 aprilie 1950).

2 *Idem*, vol. 2, f. 365 (Proces-verbal de interogatoriu, 23 octombrie 1952).

3 *Idem*, vol. 38, f. 321 (Declaraţia lui B. Zilber din 10 noiembrie 1950).

preocupărilor intelectuale. În octombrie 1945 a finalizat cartea *Curente şi tendinţe în filozofia românească*, cu care şi-a propus să definitiveze ciclul de analize marxiste, ale fenomenului social românesc. Absenţa totală a unor asemenea lucrări, într-un timp care-şi propune să înlăture „cultura putredă burgheză", asigură cărţii lui Pătrăşcanu un extraordinar succes. Primele două ediţii s-au epuizat în mai puţin de două săptămâni, o a treia ediţie fiind tipărită de Editura Socec în aprilie 1946.[1]

Cărţile lui Pătrăşcanu nu sunt doar o chestiune de prestigiu pentru autorul care-şi ipostaziază astfel vocaţia de „doctrinar", ci şi o sursă de mari venituri băneşti prin vânzarea tirajelor masive în România şi din traducerile realizate în străinătate. În anchetă, Pătrăşcanu îşi contabilizează astfel veniturile lor: „În Octombrie-Noiembrie 1944 a apărut primul meu volum *Problemele de bază ale României*, a cărei primă ediţie de 5 000 exemplare s-a epuizat în trei săptămâni. A doua ediţie a fost pusă în vânzare încă în iarna anului 1944. Din drepturile de autor realizate am încasat în Noiembrie-Decembrie 1944 o sumă de cca trei sau patru milioane lei. Cum nu aveam să dau nicio întrebuinţare acestor bani, am subscris la împrumutul în aur, chiar atunci lansat, dispunând astfel de 60 sau 80 de monezi de aur. Când în 1945 am văzut că şi cel de-al doilea volum *Sub trei dictaturi* se vinde încă şi mai bine (şi mai aveam pregătite în manuscris încă alte două volume), am hotărât să-mi fac o casă de vară la Snagov."[2]

Iată, aşadar, cum contrar cutumelor lumii *revoluţionarilor de profesie*, Lucreţiu Pătrăşcanu devine un om bogat şi decide să-şi dezvolte proprietatea particulară, construindu-şi o vilă la Snagov! Contrar aceloraşi uzanţe, Pătrăşcanu acţionează şi în cariera profesională. „Fără a încunoştinţa partidul" se prezintă

1 *Scînteia*, 22 mai 1946.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 291 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 29 martie 1950).

la concurs pentru ocuparea unui post de profesor universitar. „Printre candidați [scrie *Scînteia* fără a preciza câți și care au mai fost, *n.a.*] s-a prezentat și tov. Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul Justiției. D-sa a fost admis la concurs pe baza titlurilor academice (doctor de la Leipzig, în 1925, cu specialitatea Economie politică și obiecte secundare: statistica și istoria filozofiei) și a lucrărilor prezentate: *Problemele de bază ale României*, *Un veac de frământări sociale* și altele."[1] Juriul format din patru profesori universitari, sub președinția prof. Constant Georgescu, a examinat candidatul în cadrul unui colocviu, după care acesta a ținut două lecții cu subiecte alese prin tragere la sorți. „În unanimitate", aflăm din *Scînteia*, Lucrețiu Pătrășcanu a fost declarat titular al catedrei de Economie Politică teoretică a Universității din București. Mediatizat în continuare de ziarul partidului ca niciun alt om de cultură, la 1 martie 1947, Lucrețiu Pătrășcanu și-a deschis cursul la Facultatea de Drept din București cu prelegerea „A încetat Economia politică să fie o știință economică?" Descriind entuziasmul studenților față de noul profesor și participarea ministrului Educației Naționale, Ștefan Voitec, a subsecretarului de stat Miron Niculescu și a rectorului Universității, Al. Rosetti, *Scînteia* publică pe prima pagină și fotografia lui Pătrășcanu.[2] Mai târziu, în anchetă, Pătrășcanu își justifică aspirația către o carieră universitară prin „credința că aș face lucruri folositoare, pătrunzând, ca marxist, în focarul de reacțiune și obscurantism reprezentat atunci de Facultatea de Drept".[3]

Aceste performanțe îi asigură un mare prestigiu printre intelectualii vremii. Chiar dacă nu i se aprobă teoriile, opiniile lui Pătrășcanu sunt temute: valoarea lor este asigurată

1 *Scînteia*, 22 aprilie 1946.

2 *Idem*, 3 martie 1947.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 105 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 10 noiembrie 1949).

de convingerea că reprezintă linia politică de urmat. Iată, bunăoară, ce reacții stârnește, la începutul anului 1945, o conferință ținută de Pătrășcanu pe tema filozofiei românești, Constantin Rădulescu-Motru comentând astfel evenimentul în jurnalul său:

„20 ianuarie 1945. București. În împrejurări normale când există o judecată critică în atmosfera societății, părerile pe care un agitator politic, și poate chiar un bărbat politic le are despre filozofie nu sunt prea mult luate în seamă. Cu câțiva ani în urmă, nimeni nu ar fi dat atenție la părerile dlui Lucrețiu Pătrășcanu bunăoară, cu toate că numele lui Pătrășcanu are un oarecare răsunet în lumea intelectualilor noștri prin amintirea lăsată de Dumitru Pătrășcanu, tatăl lui Lucrețiu Pătrășcanu. Astăzi însă lucrurile stau altfel. Lumea intelectualilor noștri, complet aiurită în urma schimbărilor de front a politicii noastre, nu mai are ochi și urechi decât pentru agitatorii comuniști partizani ai Sovietelor. În condițiile acestea, anunțarea conferinței dlui Pătrășcanu Lucrețiu, șeful comuniștilor și ministru de Justiție, despre filozofia românească a produs mare senzație. Amfiteatrul Fundației Regale Carol I a fost plin cu vârf. A asistat și domnul prim-ministru, general N. Rădescu. Conferința a fost, din punct de vedere filozofic, pe de-a-ntregul lipsită de seriozitate. Dl Pătrășcanu și-a propus să dovedească că filozofia românească este prevestitoare de o schimbare de regim. Că adică filozofii români, în mod inconștient bineînțeles, au pregătit atmosfera pentru schimbarea de front a României și pentru revoluția bolșevică. Cum se dovedește această pregătire? Prin faptul că filozofia românească are un caracter mistic. (...) În conferința sa primă, de la 18 ianuarie, s-a ocupat de mine, de Blaga, de Nae Ionescu și de P.P. Negulescu; în treacăt de I. Gherea. Pe mine m-a găsit idealist, în directă filiație cu Kant, și cu concepțiile finaliste de personalism, deci mistic. Pe Blaga, cu drept cuvânt, ca metafizician, și deci mistic. Pe Nae Ionescu, sceptic și lipsit în genere de onestitate

filozofică, deci tot un fel de mistic, deși în formă degradată. Pe P.P. Negulescu, inconsecvent. Plecând de la pozitivism a căzut în scepticism. Deci, iarăși o formă de misticism. (...) Nu știu dacă dl Pătrășcanu va face corecturi în manuscrisul său citit la conferință. Probabil că nu. Nici nu va întârzia publicarea lui. (Publiciștii români sunt în genere nerăbdători să se vadă tipăriți, dl Pătrășcanu în special, în două trei luni de când este ministru a publicat două volume.) Va rămâne astfel de pomină caracterizarea filozofiei europene din secolul al 19-lea – secolul invențiilor tehnice! – drept filozofie mistică."[1]

Privit din exterior de către contemporani, Pătrășcanu trăiește în 1944–1946 un timp de glorie; toate ambițiile par să i se împlinească nesperat de repede și peste așteptări. Căci, așa cum va declara Belu Zilber, omul cel mai apropiat din acea vreme: „Pătrășcanu avea ambiția de a intra în istorie; de aceea a plecat la Moscova să semneze armistițiul, de aceea a ținut să plece prima dată la Paris, de aceea scria cărți."[2]

1 Constantin Rădulescu-Motru, *Revizuiri și adăugiri*. 1945, Editura Floarea Darurilor, București, 1999, pp. 22–24.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 37, f. 455 (Declarația lui B. Zilber din 12 octombrie 1949).

CAPITOLUL IV
„Neînțelegerile cu tovarășii"

Relațiile lui Lucrețiu Pătrășcanu cu ceilalți conducători ai Partidului Comunist cristalizează într-o imagine de ansamblu a *vieții de partid* tulburată de continue disensiuni. „Neînțelegerile cu tovarășii" – cum este desemnat acest aspect în ancheta ce urmează – se referă, în special, la ocuparea funcțiilor de conducere.

Interesante și dificil de precizat sunt raporturile lui Pătrășcanu cu conducerea comuniștilor din închisori (reprezentată de Gheorghiu-Dej) și cu Secretariatul din ilegalitate (condus de Ștefan Foriș). În cele ce urmează consemnăm ca puncte de reper ultima misiune încredințată de vechiul Secretariat lui Pătrășcanu și prima sarcină trasată de nucleul condus de Gheorghiu-Dej. Timp de trei săptămâni – la sfârșitul lui 1940 și începutul lui 1941 –, Pătrășcanu, avându-l ca *legătură superioară de partid* pe Teohari Georgescu, a îndeplinit sarcina de a reface organizația semilegală „Amicii URSS". Au urmat rebeliunea legionară, trimiterea sa în domiciliu obligatoriu la Poiana Țapului și pierderea *legăturii de partid*.[1] În cursul lui 1941 și-a trimis soția la avocatul Ion Gheorghe Maurer pentru refacerea legăturii. Neprimind

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 34 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 28 aprilie 1951).

niciun răspuns, înțelege că „CC a refuzat legătura" cu el.[1] Evident că, fie și numai în urma acestui fapt, Foriș nu putea să se bucure de simpatia lui Pătrășcanu.

Dizolvarea Cominternului în 1943 îi pune, de altfel, în situații grele pe conducătorii filialelor Internaționalei Comuniste, rămași în diferite țări din Europa fără sprijinul Kremlinului și chiar fără legături cu el. Evaluată în acest context politic, „debarcarea" lui Foriș nu poate fi apreciată ca o simplă și reușită manevră de culise a comuniștilor din închisori sprijiniți de o fracțiune rămasă în ilegalitate. În 1943, în lagărul de la Târgu Jiu, Pătrășcanu discută cu Gheorghiu-Dej despre înlăturarea lui Foriș. În urma acestor discuții – subînțelese ca *sarcină de partid* –, eliberat din lagăr, Pătrășcanu a strâns „mulți bani" necesari găsirii de noi gazde și *case conspirative* pentru schimbarea ce urma.[2]

„După cele discutate cu tov. Gheorghiu în 1943, în lagărul din Târgu Jiu și după ce am luat contactul cu Bodnăraș și Rangheț, am fost foarte mulțumit că m-am întors la muncă, în rândurile Partidului", declară despre acel moment Pătrășcanu. În continuare mărturisește surprinderea și nemulțumirea că „în aprilie sau mai, Bodnăraș mi-a comunicat hotărârea transmisă de tov. Gheorghiu din lagăr, ca eu să nu fac parte din Secretariat". Înțelegem din cele declarate mai departe că în locul noului Secretariat compus din Pîrvulescu, Rangheț și Bodnăraș, Pătrășcanu propusese „un comitet central restrâns, alcătuit din cinci tovarăși", din care voia să facă parte. Ceilalți n-au fost de acord iar el s-a supus hotărârii lor.[3] După venirea Anei Pauker și a lui Vasile Luca în țară (septembrie 1944) s-a instituit o conducere de

1 *Idem*, vol. 1, f. 390 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 15 aprilie 1951).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 189 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 4 ianuarie 1950).

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 103 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 10 noiembrie 1949).

partid similară celei propuse de el („s-a făcut un CC restrâns alcătuit din cinci tovarăși"), din care, iarăși, el lipsește. În cele declarate nu nominalizează membrii acestei conduceri, limitându-se numai la a aprecia măsura ca provizorie și jignitoare pentru el.[1]

Curând se ivește un alt motiv de nemulțumire. După 7 noiembrie 1944 – când și la București se aniversează cu mare fast „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie" –, fără să i se comunice motivul, numele său nu mai este pomenit în *Scînteia*. Faptul îl determină să-și declare nemulțumirea noii conduceri, în primele zile ale anului 1945. „Ana (Pauker) a încercat să-mi explice că este la latitudinea organelor de conducere pe cine să popularizeze și în ce formă și pe cine nu", relatează Pătrășcanu finalul acestui episod, menționând că după aceea lucrurile au intrat în normal.[2]

Liniștea nu durează mult. La mijlocul lunii februarie, generalul Anton, comandantul jandarmeriei (alt fost elev al tatălui său), îl informează pe Lucrețiu Pătrășcanu că „un om al Gestapoului" pregătește un atentat împotriva lui. Conform uzanțelor, generalul raportase, fără consecințe, și superiorului său, Teohari Georgescu, informația primită. În aceeași perioadă, bolnav de gripă, Pătrășcanu a primit acasă vizita lui Emil Bodnăraș. O vizită pe care o consideră ciudată de vreme ce relațiile dintre ei nu erau amicale. Corelând-o cu veștile primite, Pătrășcanu a intuit „unele planuri fanteziste ale lui Bodnăraș și la posibilitatea de a fi gândit că un atentat împotriva mea ar fi putut fi foarte bine utilizat împotriva reacționarilor și a dușmanilor noștri".[3] Stratagema și efectele scontate sunt plauzibile. În aceeași perioadă, propaganda

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 104.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 86 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

3 *Ibidem*, ff. 123–124 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 12 noiembrie 1949).

de partid prezenta împușcarea, din greșeală, a lui Gheorghe Apostol de către comunistul Andrei Pătrașcu, într-o încăierare la Malaxa, ca fiind opera reacțiunii legionare.[1]

Temerile lui Pătrășcanu că tovarășii vor să-l sacrifice în folosul cauzei se amplifică în preajma mitingului din 24 februarie 1945. Cu puțin înainte, Ana Pauker l-a înștiințat că „din însărcinarea CC" trebuie să vorbească mulțimii adunate în Piața Palatului. Imediat ce a luat cuvântul, a început să se tragă în demonstranții care, cuprinși de panică, au început să se împrăștie. A doua zi, în *Scînteia* a apărut o fotografie ce-l reprezenta vorbind, însoțită de un amplu text ce descria condițiile dramatice în care și-a ținut discursul.[2] Din nou a conexat faptele cu amănuntul dat de generalul Anton că „este un organ de al nostru care stă în spatele acestei urmăriri"[3], bănuind că „organul" este Serviciul Special de Informații, coordonat pe linie de partid de Emil Bodnăraș.

De ce bănuielile cad asupra lui Bodnăraș, care în pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944 apare ca apropiat colaborator al lui Pătrășcanu? „Imediat ce am venit de la Moscova, în septembrie 1944" – declară Pătrășcanu – „am aflat că Emil Bodnăraș a însărcinat pe tov. Didenco[4] să mă urmărească cu o mașină. [...] Explicația am avut-o totuși chiar de la Bodnăraș, care[,] într-o conversație care avea loc chiar atunci, mi-a

1 *Idem*, vol. 203, f. 310 (Stenograma discuției cu Teohari Georgescu din 23 octombrie 1967).

2 *Idem*, vol. 1, f. 145–146 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 14 noiembrie. 1949).

3 *Ibidem*, ff. 145–146 (Declarația lui L. Pătrășcanu, nedatată).

4 Vanea Didenko, agent NKVD, arestat în timpul războiului pe teritoriul României. A evadat din lagărul de la Târgu Jiu împreună cu Gheorghiu-Dej. După 23 august 1944 rămâne în România și, sub numele de Gheorghe Vidrașcu, ocupă importante funcții în serviciile speciale și în Comisia Centrală de Revizie a partidului.

spus de față că, în două săptămâni, exact cât stătusem eu la Moscova, oricine putea deveni un trădător sau un spion.“[1]

La rându-i, Lucrețiu Pătrășcanu avea aceeași purtare „tovărășească“ față de Emil Bodnăraș. Astfel, în momentul în care înaintează regelui, spre semnare, lista cu membrii guvernului dr. Petru Groza – deși cu certitudine propunerea venea din partea conducerii PCR –, Pătrășcanu i-a solicitat să nu confirme numirea lui Emil Bodnăraș în funcția de secretar de stat în Ministerul de Interne. A doua zi, în 7 martie 1945, i-a spus prietenului său, Belu Zilber, jubilând de bucuria succesului: „L-am ars pe Emil, nu vine la Interne.“ Aceluiași Zilber îi spune, cu scârbă, despre Bodnăraș: „Unde lucrează, lasă în urma lui duhoare.“[2] Altădată i-a reclamat pe Bodnăraș și SSI condus de el Anei Pauker și lui Teohari Georgescu pentru diverse motive: eliberarea unor deținuți în schimbul unor sume în valută, colaboratori și informatori de proastă calitate (acuză la care Bodnăraș i-ar fi răspuns că „numai cu curvele se lucrează bine“), intervenții în favoarea unui cumnat, Țabrea (magistrat „decorat pentru serviciile făcute naziștilor în Transnistria“ care „a refuzat apoi să se reabiliteze“ prin prezidarea tribunalului care a judecat primul lot de criminali de război).[3]

Sursă a neînțelegerilor lui Pătrășcanu cu tovarășii săi este și necunoașterea viitorului ce-i este destinat României de către conducerea URSS. La 7 martie 1945, un agent al Oficiului de Servicii Strategice (azi CIA) își informa superiorii despre „conferința de la București“ privind „planul de comunizare a României“: în decursul a trei ani, instituțiile comuniste urmând să se dezvolte în cadrul a două planuri,

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 52 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 3 ianuarie 1949).

2 *Idem*, vol. 37, f. 455 (Declarația lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

3 *Idem*, vol. 1, f. 60 (Declarația lui L. Pătrășcanu, „Despre SS“, nedatată).

fiecare cu o durată de cinci ani. Raportul precizează următoarea participare: Ana Pauker, Constantin Doncea și Constantin Pîrvulescu – partea română și cinci reprezentanți sovietici. Planul prevedea: „desăvârșirea reformei agrare prin confiscarea marilor moșii și ruinarea moșierilor, desființarea armatei în forma ei actuală [...] ca și din toți ofițerii care activează pe teritoriul sovietic [...]; micile gospodării țărănești trebuie desființate pentru a-i lipsi pe țăranii mici proprietari de pământ, de mașini și de vite; abdicarea regelui și exilul familiei regale [...]; suprimarea partidelor istorice prin arestarea, uciderea și răpirea membrilor lor; crearea unei organizații politice, întemeiată pe o «miliție populară» de tipul NKVD" și alte asemenea „amănunte" care au devenit în chiar mai puțin de trei ani realități ale vieții românești.[1] Chiar dacă respectiva întâlnire nu a avut loc (în documentele de partid nefiind menționată), ea se încadrează în directivele emise de NKVD pentru statele europene care urmau a fi sovietizate.[2]

Necunoscând directivele Moscovei, Pătrășcanu făcea haz cu prietenii săi de intențiile lui Vasile Luca de a înființa soviete, în România, în decursul câtorva luni și de planurile Anei Pauker de a copia regimul și instituțiile din URSS în decursul a trei ani.[3] Bombardat de măruntele treburi ale zilei și hărțuit de numeroasele obligații politice și guvernamentale, Pătrășcanu nu reușește, în acea perioadă, să-și reprezinte ansamblul schimbărilor postbelice și să stabilească legăturile

1 *Apud* Ion Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, Editura Iconica, București, 1993, pp. 135–137. („Planul de comunizare a României transmis de un agent al Oficiului de Servicii Strategice, 7 martie 1945, București, Oficiul de Servicii Strategice").

2 „Directivele de bază ale NKVD pentru țările din orbita sovietică, Moscova 2–6–1947 (strict secret), K-AA/CC 113. Indicația NK/ oo3/47", în revista *Memoria*, nr. 8/1993.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 37, f. 458 (Declarația lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

cauzale și de similaritate între venirea Anei Pauker și a lui Vasile Luca de la Moscova, în același timp și în același mod cu viitorii conducători din statele vecine. În orgoliul său, Pătrășcanu nu-și poate imagina neplăcuta surpriză a Anei Pauker de a-l fi întâlnit în august 1944, la Moscova, ca reprezentant al comuniștilor din România. „Ce-a căutat ăla acolo? De ce l-ați trimis?" îi va reproșa Ana Pauker la sosirea în București lui Teohari Georgescu, referindu-se la Pătrășcanu.[1]

Intelectualul Pătrășcanu nu-și reprezintă adecvat nici raporturile stabilite de Stalin în cadrul conducerii de partid. Socotindu-se îndreptățit de cultura și meritele sale revoluționare, îndrăznește să propună o linie politică proprie. În noiembrie 1944, într-un document cerut de Secretariat pentru Vîșinski, Pătrășcanu apreciase că vor fi necesari cel puțin cinci ani pentru „desăvârșirea revoluției burghezo-democratice în România", iar în acest timp politica de colaborare cu o parte din burghezie trebuie continuată. Printre manevrele politice propuse de Pătrășcanu era și aceea a „utilizării din plin a guvernelor de colaborare pentru a pătrunde mai ales în masa micii burghezii sătești, dar și a celei orășenești". „Și propuneam" – declară el în 1949 – „să se facă o distincție în burghezie, izolând pe cei mai serioși adversari ai noștri (serioși prin aderența pe care o mai aveau în masa țărănească, prin caracterul mai organizat al partidului): pe Maniu și acea parte a conducerii PNȚ care îl urmează. Am propus, deci, o colaborare temporară cu liberalii care să ducă, într-un stadiu, la izolarea și slăbirea pozițiilor lui Maniu – pe atunci adversarul nostru Nr. 1."[2]

În identificarea *tovarășilor de drum* – strategie teoretizată de Lenin pentru cucerirea puterii –, altă neînțelegere a fost dezacordul cu Ana Pauker pe tema colaborării cu

1 *Idem*, vol. 203, f. 296 (Stenograma discuției cu Teohari Georgescu din 23 octombrie 1967).

2 *Idem*, vol. 1, f. 328 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 5 aprilie 1950).

„tătărăscienii" în guvernul instaurat la 6 martie 1945. „Tătărăscu personal și gruparea lui fiind formată din escroci, șantajiști și cunoscuți șperțari", își motivează Pătrășcanu refuzul prin această caracterizare, în anchetă. „Ce n-am înțeles eu, atunci?" își face el, cu întârziere, autocritica. „Că, în realitate, colaborarea cu o parte din burghezie trebuie redusă la o chestiune pur formală, că, dimpotrivă, interesul nostru este de a ne alia cu formația cea mai slabă și lipsită de constanță politică, că tempoul desfășurării luptei de clasă este mult mai rapid, că faza desăvârșirii revoluției burghezo-democratice merge spre sfârșit." El propusese o colaborare cu liberalii lui Dinu Brătianu și înțelesese greșit „manevrarea" național-țărăniștilor. Nu reușise, se autoînvinuiește el, să aprecieze corect rolul jucat de prezența Armatei Roșii în această parte a Europei.[1]

Aceste divergențe sunt însă aduse la cunoștință sovieticilor de însuși Pătrășcanu, care manifestă inițiativa informării asupra lor. La începutul lui decembrie 1944, locțiitorul șefului Secției Politice a Comisiei Aliate de Control informează Moscova că în conducerea partidului comunist „între Pauker, pe de o parte, și Pătrășcanu, pe de alta, există unele divergențe teoretice".[2]

Mai grav decât asemenea greșite aprecieri tactice, în timpul „crizei constituționale" din 23 august 1945 – 8 ianuarie 1946, Lucrețiu Pătrășcanu comite o veritabilă „crimă" din perspectivă stalinistă încercând „să negocieze", direct cu regele, un nou guvern fără a avea aprobarea, fără măcar a-i încunoștința pe tovarășii săi. Încurajat de reprezentanții

1 *Ibidem*, ff. 51–53 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 18 noiembrie 1949).

2 Misiunile lui A.I. Vîșinski în România, op. cit., pp. 101–102 (Nota de convorbiri din 6 decembrie 1944 a locțiitorului șefului Secției Politice a Comisiei Aliate de Control din România, S.P. Kirsanov, cu L. Pătrășcanu despre formarea noului guvern condus de N. Rădescu).

diplomatici ai SUA și Marii Britanii la București – care caracterizează guvernul Groza ca „nereprezentativ" – și de sprijinul partidelor istorice, regele Mihai se retrage din viața politică și se izolează la Palatul Elisabeta. În felul acesta urmărea să-l determine pe Petru Groza să demisioneze, declanșând prin „greva regală" o criză constituțională (conform constituției, regele avea dreptul de a numi și demite guvernul).

În septembrie 1945, Pătrășcanu se întâlnește, în două rânduri, cu Victor Rădulescu-Pogoneanu și cu Grigore Niculescu-Buzești, cu scopul de „a-l determina pe rege să reia legăturile cu guvernul prin însărcinarea sa ca ministrul cel mai vechi" cu președinția Consiliului de Miniștri.[1] Întrevederile sunt mijlocite de Lena Constante și au loc în casele lui Florin Teodoru și Herant Torosian, utilizate anterior de Pătrășcanu în întâlnirile pentru pregătirea înlăturării mareșalului Antonescu.[2] În același scop, se întâlnește, în secret, cu Radu Xenopol, rugându-l să se intereseze prin Negel, mareșalul Palatului, cu care acesta era prieten, care este starea de spirit în anturajul regelui.[3] În vederea atingerii aceluiași scop – postul de prim-ministru –, Pătrășcanu l-a contactat și pe Gheorghe Tătărescu.[4] Ceea ce nu-l împiedicase pe Pătrășcanu să-i facă prim-ministrului Petru Groza următoarea dedicație pe cartea sa *Un veac de frământări sociale 1821–1907*: „Nu «dlui Prim Ministru» — omului politic înțelept și curajos, nu confratelui întru ale literaturii, cuvântătorului cu duh; ci iubitorului «frate mai mare» Pătru Groza,

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 202 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 9 aprilie 1951).

2 *Idem*, vol. 65, f. 168 (Declarația Lenei Constante din 23 septembrie 1951).

3 *Idem*, vol. 5, ff. 1–4 (Declarația lui R. Xenopol din 18 februarie 1950).

4 *Idem*, vol. 110, f. 220 (Declarația lui Gh. Tătărescu din 20 august 1953).

cu inimă bună și suflet generos – în semn de toată afecțiunea și prietenia pe care i-o poartă autorul. 28.V. 1945."[1]

Conștient de încălcarea disciplinei de partid prin demersurile sale, Pătrășcanu va nega la începutul anchetei întâlnirile sale secrete cu Victor Rădulescu-Pogoneanu și Grigore Niculescu-Buzești (plecat clandestin din țară, în 1946, cu sprijinul misiunii militare americane).[2] În momentul recunoașterii, atenuează interesele sale personale cu justificarea: „În legătură cu zvonul care circula atunci că aș putea fi însărcinat – ca cel mai vechi ministru – cu președinția Consiliului de Miniștri, ca o formulă provizorie, am discutat această formulă cu cei doi mai sus pomeniți, arătând că ar putea fi o soluție care să meargă pe linia tranșării crizei constituționale în cadrul nostru intern – ceea ce eu credeam că ar fi însemnat un fapt politic pozitiv și ar fi înlăturat amestecul anglo-americanilor în afacerile noastre interne."[3] Motivația lui Pătrășcanu este corelată cu răspunsurile ce i-au parvenit de la Palat: regele se menține pe vechea poziție, sperând ca anglo-americanii să intervină cu solicitarea unui guvern care să reprezinte partidele istorice; a înțeles însă, în cele din urmă, că totul depinde de sovietici și că Petru Groza are acordul lor.[4] „Ce urma să se întâmple cu Petru Groza?" îl întreabă anchetatorul, urmărind stabilirea unei cât mai mari vinovății prin reușita combinației politice inventate de Pătrășcanu. „Planul era ca dr. Petru Groza să plece bolnav la Deva, iar eu urma să preiau președinția Consiliului

1 *Apud* Dorin-Liviu Bîtfoi, *Petru Groza, ultimul burghez*, Editura Compania, București, 2004, pp. 364–365.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 13, f. 33 (Proces-verbal de confruntare între I. Mocsonyi-Styrcea și L. Pătrășcanu din 24 iulie 1953).

3 *Idem*, vol. 1, f. 320 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 29 martie 1950).

4 *Ibidem*, f. 286 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 24 martie 1950).

de Miniștri", răspunde Pătrășcanu.[1] A raportat partidului discuțiile purtate, cu excepția părților referitoare la persoana sa, deoarece, motivează el, prin reușita propunerii, „conducerea Partidului urma să nu ignoreze persoana și activitatea mea".[2]

Consecință firească, demersurile lui Pătrășcanu nu scapă observației și analizei reprezentanților Puterilor Aliate la București. Anglo-americanii îl percep ca posibil exponent al unei fracțiuni în Partidul Comunist, raporturile cu această fracțiune și, desigur, crearea disensiunilor între comuniști urmând a fi încurajate. În iulie 1945, un raport al unui înalt funcționar al Misiunii SUA la București semnalează „polemici" între „ministrul comunist de Justiție Pătrășcanu și ministrul Comunicațiilor Gheorghiu-Dej" (cel dintâi susținut de „aripa română" a partidului, iar cel de-al doilea, de „cominterniști").[3] În 28 septembrie 1945, generalul Schuyler notează pe marginea unei conversații a lui Pătrășcanu cu Sam Brewer, corespondent american de presă: „El [Pătrășcanu, *n.a.*] afirmă că există disensiuni grave în interiorul guvernului și că nici măcar Moscova nu este mulțumită de modul cum se desfășoară lucrurile. [...] Este destul de limpede că el personal vânează postul de premier și că, în cazul în care și l-ar putea asigura, ar fi dispus să facă concesii serioase liderilor liberali și național-țărăniști."[4] Mai târziu, Schuyler notează în jurnalul său despre sfatul dat

1 *Idem*, vol. 2, f. 402 (Proces-verbal de interogatoriu cu L. Pătrășcanu din 20 octombrie 1952).

2 *Ibidem*, f. 366 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 9 aprilie 1951).

3 *România, Viața politică în documente, 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994, pp. 309–310 (Raportul lui Roy M. Melbourne, funcționar diplomatic la Ambasada SUA din București, din 30 iulie 1945).

4 Cortlandt V. R. Schuyler, op. cit., p. 179.

de Pătrășcanu regelui de a solicita o audiență la Susaikov[1]: Regele însă așteaptă să primească „răspunsurile oficiale ale celor trei guverne la cererea sa de asistență în conformitate cu Convenția de la Ialta".[2] De remarcat din asemenea observații că nici reprezentanții Americii și Marii Britanii la București nu cunosc înțelegerile referitoare la zonele de influență stabilite de Stalin și Churchill, și nu se așteaptă la sovietizarea României. Mai ales nu într-un ritm atât de rapid.

Din rapoartele trimise Moscovei de reprezentanții sovietici în Comisia Aliată de Control de la București reiese că aceștia erau mult mai activi în desfășurarea unor acțiuni de influențare și manevre de culise în chiar anturajul regelui. În aceste vremuri tulburi, apropiații regelui (mareșalul Negel și secretarul personal al acestuia, Ionnițiu) încearcă „să fie bine" cu noii stăpâni. Sovieticii exersați în astfel de manipulări nu se lasă induși în eroare, manifestându-și neîncrederea și acționând în funcție de slăbiciunile umane ale fiecăruia dintre cei pe care vor să-i câștige. Pasiunea pentru mașini a tânărului rege Mihai, bunăoară, este speculată de ambele părți —americanii i-au făcut cadou două automobile, iar sovieticii îi procură cauciucuri.[3]

În acest teren de înfruntare a influenței marilor puteri, în rapoartele agenților infiltrați în diverse cercuri politice apar diverse informații. Cu certitudine că și rapoartele SSI (coordonat pe linia comuniștilor de către Bodnăraș) fac referiri la colaborarea lui Pătrășcanu cu cercurile de la Palatul Regal și la aprecierile reprezentanților anglo-americani din România cu privire la poziția sa diferită de a celorlalți lideri

1 Ivan Susaikov, general sovietic, președintele Comisiei Aliate de Control la București.

2 Cortlandt V. R. Schuyler, op. cit., pp. 217–218.

3 Misiunile lui Vîșinski..., pp. 180–181 (Memoriul locțiitorului președintelui Comisiei Aliate de Control, I.Z. Susaikov din 20 mai 1945).

comuniști. Poziția prietenului său, Belu Zilber (considerat de generalul Schuyler „legătura noastră neoficială cu Partidul Comunist de aici“[1], angrenat totodată în agentura sovietică de informații de pe teritoriul României), accentuează „neîncrederea“ în Pătrășcanu.

Firească, după cele consemnate, este întrebarea cu privire la justificarea speculațiilor pe tema diferențelor de opinii și convingeri comuniste dintre Pătrășcanu și ceilalți tovarăși ai săi. Relevante pentru găsirea unui răspuns sunt câteva episoade din trecutul său, rememorate nu de tovarășii de partid, ci de adversarii lor politici. Astfel, declarațiile, de o remarcabilă demnitate, date de fruntașul țărănist Ion Mihalache evocă momente trecute sub tăcere pentru neconcordanța cu calitățile atribuite propagandistic, după 1968, lui Lucrețiu Pătrășcanu. Bunăoară, după 23 august 1944, ministrul comunist Pătrășcanu i s-a adresat lui Ion Mihalache cu propunerea de a forma un guvern al muncitorilor și țăranilor („după modelul celui din URSS“), cerându-i să desprindă o fracțiune din PNȚ, fără Maniu. După ce a relatat propunerea lui Maniu, Mihalache a fost informat de acesta că Pătrășcanu făcuse o propunere asemănătoare liberalilor. La a doua întâlnire cu Pătrășcanu, Mihalache a primit explicația: „Practica politică cere a dezuni adversarii, iar nu a-i uni.“[2] Referindu-se la întâlnirile din timpul crizei constituționale, Victor Rădulescu-Pogoneanu declară că a rămas cu impresia că, în ideea de colaborare a lui Pătrășcanu, condițiile privind participarea partidelor istorice la o guvernare „ar fi putut fi chiar mai rele decât cele oferite de dl Groza în martie 1945, adică maximum două portofolii pentru partidele național țărănesc și

1 Cortlandt V. R. Schuyler, op. cit., p. 303.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 3, f. 266 (Declarația lui I. Mihalache din 26 septembrie 1951).

național liberal". De aceea i-a și răspuns că socotea exclusă o colaborare pe asemenea baze.[1]

În această tensionată atmosferă politică are loc Conferința Generală a PCR. Conferința începe în 16 octombrie 1945 și se finalizează public cu alegerea CC al PCR (din care face parte și Lucrețiu Pătrășcanu) și a Biroului Politic (în comunicatul dat de *Scînteia* numele său nu apare). Totodată se adoptă și se dă publicității statutul PCR, „legea" după care vorbesc și acționează public comuniștii români. Reținem din cuprinsul său articolul 7, în spiritul căruia Pătrășcanu va fi anchetat în primii patru ani de după arestare: „PCR se călăuzește după principiul centralismului democratic, adică: toate hotărârile se iau în urma discuției libere. Dar din momentul în care o hotărâre a fost luată în unanimitate sau cu majoritate, toți membrii partidului sunt obligați să o îndeplinească, minoritatea supunându-se majorității. Disciplina este deopotrivă obligatorie pentru toți membrii de partid."[2]

În plan propagandistic, Lucrețiu Pătrășcanu apare ca bucurându-se din plin de încrederea tovarășilor săi. Deși mai târziu va recunoaște ca motiv al „atitudinilor nepartinice" și faptul de a nu fi fost „atras în pregătirea Conferinței pe Capitală" ce avusese loc în vara lui 1945.[3] În octombrie, însă, Pătrășcanu face parte din prezidiul Conferinței pe țară. În a treia zi de desfășurare a luat cuvântul „dezbătând probleme economice și a alegerilor".[4] „Cuvântarea tovarășului Lucrețiu Pătrășcanu" este reprodusă integral de *Scînteia*[5], iar în ziua de 27 octombrie 1945, articolul de fond al ziarului, intitulat

1 *Ibidem*, f. 251 (Declarația lui Victor Rădulescu-Pogoneanu din 21 aprilie 1951).

2 *Scînteia*, 29 octombrie 1945.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 158 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 18 noiembrie 1949).

4 *Scînteia*, 26 octombrie 1945.

5 *Ibidem*.

„Noi apărăm poziții teoretice și practice de neînvins", are ca subtitlu „Pe marginea discursului tov. Pătrășcanu".[1]

A doua zi, oficiosul CC al PCR publică lista membrilor Comitetului Central (unde Pătrășcanu este pe poziția a noua) și a membrilor Biroului Politic.[2] Aici numele lui Pătrășcanu lipsește. „Ba se știa, ba nu se știa că este membru al Biroului Politic", declară în 1968 un fost component al lui. Printre chestiunile discutate cu Stalin de către Ana Pauker și Gheorghiu-Dej s-a aflat, la un moment dat, și chestiunea prezenței lui Pătrășcanu în nucleul puterii comuniste din România. Verdictul lui Stalin fusese în favoarea cooptării lui Pătrășcanu, pe motivul popularității sale.[3]

Interiorul și culisele acestei „ședințe istorice a Partidului [...] prima ședință a Comitetului Central în condițiuni de legalitate" (cum o numește Teohari Georgescu) ne sunt dezvăluite de stenograma păstrată[4], document important în evaluarea raporturilor de putere. În anchetă (convins că anchetatorii nu au de unde cunoaște amănuntele ședinței), Pătrășcanu declară sintetic: „Când cuțitul mi-a ajuns la os, am avut o ieșire, de față fiind Ana, Ghiță, Teo și Bodnăraș", făcându-l, în față, răspunzător pe Bodnăraș de atmosfera de suspiciune creată în jurul lui.[5]

Dintr-o altă declarație, aflăm că „ieșirea" s-a produs cu prilejul alegerii membrilor Comitetului Central. Minimalizând în mod evident meritele lui Pătrășcanu,

1 *Scînteia*, 27 octombrie 1945.

2 *Idem*, 28 octombrie 1945.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 319 (Stenograma discuției cu D. Petrescu din 13 noiembrie 1967).

4 „Stenograma Ședinței Plenare a CC al PCR din ziua de 22 octombrie 1945" (Arhiva Biroului Politic al CC al PMR), în Sfera Politicii, nr. 37, aprilie 1996.

5 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 58 (Declarația lui L. Pătrășcanu nedatată).

Apostol l-a propus în CC al PCR cu recomandarea de „avocat", apărător al comuniștilor în procesele intentate lor. Cea de-a doua recomandare, a lui Gheorghiu-Dej, a conținut și critica „rămășițelor mic-burgheze din gândirea sa". După „ieșire", „Ghiță a luat cuvântul, îndreptând în oarecare măsură atacul lui Gh. Apostol, apoi am luat și eu cuvântul și am accentuat asupra disciplinei și unității partidului", declară Pătrășcanu în anchetă.[1]

Conform stenogramei, în prima ședință plenară a CC al PCR, la punctul trei al ordinii de zi (primele două puncte fiind „Alegerea Biroului Politic și a Secretariatului CC al PCR" și „Alegerea Comisiei de Control") figurează ca temă de dezbatere „Atitudinea tov. Pătrășcanu după critica făcută la Conferința Națională a PCR (1945) de către tovarășii Gheorghe Gheorghiu-Dej și Gheorghe Apostol". În stenograma ședinței sunt consemnate numele participanților astfel: Ana Pauker, Gheorghe Gheorghiu-Dej (pe poziția a doua, deși tocmai fusese ales conducătorul partidului), Vasile Luca, Teohari Georgescu, Constantin Pîrvulescu (ales în aceeași ședință președintele Comisiei de Control), I. Rangheț, Emil Bodnăraș, I.Gh. Maurer, Lucrețiu Pătrășcanu, Miron Constantinescu și restul de membri până la treizeci și cinci, câți numără primul CC al PCR. Conform protocolului *vieții de partid*, poziția în cadrul enumerării indică importanța în ierarhia de partid (viitorul secretar al partidului, Nicolae Ceaușescu, fiind situat în 1945 pe a treizecea poziție).

Discuția referitoare la Pătrășcanu se deschide, conform acelorași cutume, cu cuvântul acestuia. Contrar obiceiului, Lucrețiu Pătrășcanu nu începe prin a-și face autocritica, a mulțumi tovarășilor pentru sprijinul critic acordat și asumarea unor angajamente de viitor.

---

1 *Ibidem*, ff. 85–91 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

„Aţi fost toţi martori la ceea ce s-a petrecut cu ocazia propunerilor de candidaţi”, îşi începe el expozeul. „Nu este, tovarăşi, o simplă întâmplare cele afirmate de tov. Apostol. În al doilea rând, mai grav, că tov. Gheorghiu-Dej a manifestat lipsa de încredere a vechei conduceri faţă de mine ca membru de Partid [se referă la Secretariatul condus de Foriş, *n.a.*]. Pentru că oricine poate afirma orice prostie sau infamie, dar faptul că nimeni din Prezidium n-a luat cuvântul să-l rectifice imediat pe tov. Apostol. [...] Iar intervenţia tov. Gheorghiu-Dej a fost mai gravă, cu afirmarea că un membru cu 27 ani de politică continuă să fie o rămăşiţă burgheză în Partid. Tov. Gheorghiu-Dej a confundat ce înseamnă a fi intelectual şi a fi burghez. Sper că a fost o afirmare involuntară. Apoi, mai grav, că am încurcături teoretice. Când se afirmă de un tov. care are răspundere că are devieri teoretice, este un lucru deosebit de grav pentru noi. Şi nu am vrut să fac o situaţie dificilă tov. Gheorghiu-Dej, dar l-aş fi întrebat care sunt aceste încurcături teoretice.

Tov. Gheorghiu-Dej: Ai fi făcut Conferinţei un mare serviciu, pentru că ai fi fost pus în situaţia de a răspunde.

Tov. Pătrăşcanu: Fără încredere nu poate exista colaborare nicăieri. Propunerea mea este în faţa acestei situaţii să fiu desărcinat de orice însărcinare în CC şi să mi se dea muncă de jos în celulă.[1] Nu este pentru prima oară că fac acest lucru. Vechea conducere a lui Foriş a luat o astfel de hotărâre şi am fost şase luni de zile la munca de jos. Nu este nicio desonoare. [...] În ce priveşte Ministerul de Justiţie, iarăşi nu s-a protestat din partea Prezidiului. În această situaţie eu nu mai pot sta la Ministerul de Justiţie nici un ceas. Eu azi mă voi adresa lui Groza cu următoarea scrisoare: Din motive de sănătate... (citeşte). În condiţiile create când la prima Conferinţă a Partidului nostru mi se aduce o acuzare atât de gravă, că nu

1 Celula de partid – unitate organizatorică de bază a PCR în ilegalitate şi până în perioada de consolidare a puterii.

mi-am făcut datoria ca tovarăș și ca om însărcinat, nu mai am autoritatea de a mă întoarce la Ministerul de Justiție."

Vasile Luca[1] vrea să ia cuvântul. Imperturbabil, Gheorghiu-Dej îl împiedică, solicitându-i lui Pătrășcanu să-și motiveze absența din momentul când se dădeau rezultatele alegerilor în CC. „Pentru că m-am simțit foarte prost, tovarășe, foarte prost moralmente", răspunde Pătrășcanu. Pare că tocmai mărturisirea acestei slăbiciuni declanșează atacul celorlalți:

„Tov. Vasile Luca: Apoi, tovarăși, metoda, forma în care a ridicat tov. Pătrășcanu aici această problemă, atitudinea, direct peste capul CC a adresat demisia din guvern – tocmai dovedește aceste rămășițe. Tovi, se poate să procedeze astfel un vechi comunist, să puie ambiția sa personală deasupra intereselor partidului? Se poate să aibă asemenea manifestări după Conferință? Să se adreseze primului ministru care nu este comunist?

„Tov. Ana Pauker: Și când?"

Vasile Luca preia urgent sensul întrebării Anei Pauker și califică atitudinea lui Pătrășcanu ca fiind o trăsătură a întregii sale activități: „Îl criticăm pentru a părăsi simțul acesta permanent de persecuție care s-a manifestat permanent de la 23 August încoace", spune el, pentru „forma în care a început să se manifeste această tendință de a forma grupuri în jurul

---

1 Vasile Luca (1898–1963), participant, în Transilvania, la revoluția bolșevică a lui Béla Kun (1919). În aceste împrejurări conjuncturale devine agent cominternist. Printre misiunile sale au fost și acelea de infiltrare a sindicatelor cu comuniști, organizări de manifestații și greve. Arestat în 1939, la trecerea în URSS, cedarea Bucovinei de Nord (iunie 1940) îl surprinde în închisoarea din Cernăuți. Devine unul dintre liderii sovietici ai orașului. În timpul războiului se va ocupa cu recrutarea prizonierilor români pentru diviziile românești care vor intra cu Armata Roșie în țară. Până la arestarea sa ca deviaționist de dreapta (1952) este unul dintre cei mai importanți lideri ai României.

său." Vasile Luca mai acuză că „tov. Pătrășcanu calcă disciplina de partid și refuză activitatea în Partid" cu următoarele argumente: „Noi îi dădusem anumite însărcinări. Le-a refuzat, nu le-a pus în aplicare. Între timp a scos o serie de broșuri pe care noi le putem discuta și putem găsi abateri ideologice, teoretice. Și acestea le-a scos peste capul nostru care ne-am trezit cu aceste broșuri gata tipărite. [...] Iar atitudinea tov. Pătrășcanu este cea mai mare demonstrație a rămășițelor intelectuale mic-burgheze în care pune «eul» deasupra Partidului."

În acest punct al interpelării, la propunerea lui Bodnăraș, se supune la vot limitarea intervențiilor vorbitorilor la maximum șapte minute. În partea imediat următoare a stenogramei avem posibilitatea să intrăm în contact cu subtilitatea dialecticii discursive a Anei Pauker, apreciată ca fiind cea mai pregătită ideologic dintre participanți.[1] Critica la adresa lui Pătrășcanu este de la început dură. Întâi pentru cele afirmate de curând (a folosit expresia „orice prostie și infamie" pentru spusele lui Apostol și Gheorghiu-Dej, precum și comparația nepotrivită dintre actuala conducere a partidului și „conducerea ticăloasă" din timpul lui Foriș). Îl critică, de asemenea, pentru schimbarea de atitudine față de ziua precedentă, când și-a făcut autocritica („a fost o declarație de buze, cum spun bolșevicii"). „Mergi împotriva Partidului", îl acuză ea direct, amintindu-i o întâlnire cu Mircea Durma, ministrul Finanțelor, neraportată partidului, și reacțiile guvernelor englez și american față de guvernul dr. Petru Groza. Semn că tovarășii lui Pătrășcanu erau mult mai bine informați decât credea el cu privire la lucrurile pe care voise să le ascundă!

Remarcabilă, în sensul caracterizării personajului, este luarea de cuvânt a lui Miron Constantinescu, care glosează pe marginea ideilor enunțate de Ana Pauker (mentorul său

---

1 Ion Chiper, Florin Constantiniu, „Modelul stalinist de sovietizare a României", în Arhivele Totalitarismului, INST. nr. 3/1995, pp. 28–42.

spiritual în acel moment)[1], agravându-i acuzațiile. Întâi critică prestația de teoretician a lui Pătrășcanu, care s-a pronunțat pentru „libertatea totală a presei" („Libertate pentru cine? Pentru fasciști, pentru reacționari?", clamează indignat redactorul-șef al *Scînteii*). Apoi pentru că a propus o linie economică burgheză („supraveghere la producție, și nu la comerț"). Cu mai multă duritate, trece la critica activității de ministru al Justiției („este singurul Minister unde nu este celulă de partid", „servește nu numai dușmanii Partidului nostru, dar și dușmanii poporului nostru"). În concluzia lui Miron Constantinescu, Pătrășcanu „are rămășițe puternic individualiste" care pe el, vorbitorul („element nou în conducere, un element nou în Partid"), îl umplu de indignare.

În continuare, Iosif Rangheț evocă alte greșeli din lungul trecut de comunist al lui Pătrășcanu, care, înainte de 23 august, „a propus un guvern cu Gigurtu, un bandit, un călău". Reproșul putea fi adus și altora, însăși Ana Pauker, aflată în exil în URSS, fiind autoarea unui proiect de guvern prezidat de colonelul Nicolae Cambrea, comandantul Diviziei „Tudor Vladimirescu".[2] „Tov. Pătrășcanu este un tov. foarte învățat, mai învățat ca noi", spune Rangheț, „dar el se învârtește zi și noapte în mediul burghez și suferă această influență."

După Rangheț, găsește de cuviință să intervină, și mai dur, Emil Bodnăraș. La început, Bodnăraș îi reproșează scrisoarea de demisie („prin critica ce i-au făcut-o, tovarășii au dovedit tocmai încrederea în cel criticat") și absențele de la „reuniunile" tovărășești cu ajutorul cărora s-a încercat crearea unei apropieri. În esență, „atitudinea lui este foarte greșită și nu poate avea decât aspect de dușmănie față de linia și interesele Partidului azi". Cel de-al treilea membru al triumviratului care a înlocuit Secretariatul condus de Foriș, Constantin

1 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu*..., p. 91.

2 Marian Ștefan, Gheorghe Neacșu, „Piese noi la Dosarul Anei Pauker", în *Magazin istoric*, nr. 10/octombrie 1992, pp. 23–25.

Pîrvulescu, invocă, de asemenea, „greșelile“ lui Pătrășcanu în pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944. Pe deasupra, Pîrvulescu îl învinuiește pe Pătrășcanu că se declarase de acord cu guvernul prezidat de Sănătescu fără a fi cerut în prealabil acordul partidului, care „aprobase un guvern alcătuit din reprezentanții BND“. Președintele Comisiei de Control a partidului se comportă deja ca și cum adevărata istorie a lui 23 august se ștersese din mintea tuturor. Pîrvulescu se declară revoltat și de modul în care Pătrășcanu răspunde „onorei de a fi primul comunist în guvern“; cât despre „greșelile și lipsurile de la Ministerul Justiției“ – „prea puțin au arătat antevorbitorii!“

„La noi este un proverb“, preia ștafeta Gheorghe Vasilichi[1]. „Că dacă zece oameni îți spun că arăți rău și ești bolnav, chiar dacă ești sănătos ca piatra, tot trebuie să te duci să te arăți doctorilor.“ După sfătoasa introducere, Vasilichi îl îndeamnă pe Pătrășcanu, care se plânge că e persecutat ca intelectual, să-și amintească de distincția făcută de Lenin între „intelectualii care trec cu tot bagajul la clasa muncitoare“ și intelectualii care „vor ei să conducă Partidul, și nu partidul pe ei“.

Din nou intervine Miron Constantinescu (în acel timp socotit „copilul teribil al partidului“[2]), care dorește să accentueze criticile făcute lui Pătrășcanu de ceilalți. „Tov. Vasilichi a calificat ca o dezertare purtarea tov. Pătrășcanu“, spune el, dar în actualele împrejurări interne și internaționale „nu este o simplă dezertare“.

---

1 Gheorghe Vasilichi (1902–1974), membru de partid din 1927, condamnat în urma grevelor din 1933 la 12 ani închisoare. Cu sprijin sovietic, evadează împreună cu Constantin Doncea și Dumitru Petrescu, revenind în țară împreună cu Divizia „Tudor Vladimirescu“. A ocupat importante funcții guvernamentale.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 37, f. 458 (Declarația lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

Este rândul lui Apostol, care amintește adunării atitudinea nepotrivită a lui Pătrășcanu în lagărul de la Târgu Jiu. În critica sa se referă însă mai ales la calitatea de ministru a lui Pătrășcanu, pentru că „la tov. Pătrășcanu niciodată nu pot pătrunde delegații sindicali pentru că este înconjurat de secretari de cabinet". Situația s-a schimbat în mai bine „pentru că am început să-l amenințăm pe secretarul pe care îl ai acolo că dacă nu își bagă mințile în cap o să luăm atitudine publică contra lor". Apostol „nu înțelege" supărarea lui Pătrășcanu în urma criticii făcute, pentru că el s-a simțit „foarte bine" criticat de Gheorghiu-Dej.

Ca o insectă supărătoare, Miron Constantinescu intervine iarăși făcând apologia „învățăturilor din închisoare" (cu care Pătrășcanu nu se poate lăuda): „Noi la închisoare așa am învățat: să ne simțim bine când ni se face critica." Apostol își continuă discursul cu informația că „radio Londra vorbește de o aripă dreaptă a Partidului în frunte cu tov. Pătrășcanu" și îl critică pe acesta pentru „un fel de mentalitate așa... fracționistă [...] când pune mai presus orgoliul lui decât interesele Partidului".

Alexandru Moghioroș, care nu avusese în ilegalitate relații cu Pătrășcanu, apelează în aprecierea lui la „instinctul de clasă", argumentul infailibil care-i permitea lui Stalin să-i judece pe ceilalți și unul dintre principiile de aplicare ale *terorii roșii* în anii instalării puterii în Uniunea Sovietică. „Eu am instinct și instinctul îmi spune că tov. Pătrășcanu...", se laudă Moghioroș. Ca și cum n-ar fi fost suficientă această referință la *clasa conducătoare* în viziunea comunistă, Moghioroș reia: „Eu sunt muncitor, nu sunt atât de vechi membru de partid, dar vă spun: nu am făcut niciodată și nu voi face niciodată astfel de lucruri." Ceea ce a făcut Pătrășcanu este calificat drept „crimă" deoarece „spiritul, conținutul, limbajul, felul cum a pus chestiunea este străin de principiile Partidului".

„Chestiunea demisiei este o chestiune necunoscută în Partid", subliniază Iosif Chișinevschi alt principiu

de bază al disciplinei *revoluționarului de profesie* și ulterior a activistului de partid. Pe finalul propoziției rostite de Chișinevschi, Pătrășcanu iese din sală și, din nou, același Miron Constantinescu încearcă să atâțe spiritele cu întrebarea: „Dar cum iese tov. Pătrășcanu, așa?“ Intervențiile agresive ale tânărului Miron Constantinescu displac, probabil, comuniștilor cu mai vechi state de serviciu – Teohari Georgescu și Vasilichi –, care-l scuză pe Pătrășcanu („a fost chemat“, „tovarășul are și alte însărcinări“). Stenograma continuă cu momentul revenirii lui Pătrășcanu. Chișinevschi reia chestiunea demisiei lui Pătrășcanu, corelând-o cu episodul demisiei lui Zinoviev[1] și Kamenev[2], care „cu câteva zile înainte de Revoluția din Octombrie [...] și-au dat demisia din CC și au publicat în ziar o declarație că nu sunt solidari cu răscoala“, fapt apreciat ulterior de Lenin și Stalin ca „trădare“. Într-un crescendo de acuzații, maestrul propagandei staliniste din România creează impresia că pregătește de pe acum rechizitoriul procesului lui Pătrășcanu: „Cum poți gândi astfel, în acest moment, când întreaga reacțiune este mobilizată pentru a răsturna guvernul, pentru a răsturna întreaga situație din Balcani? Când reacțiunea anglo-americană lucrează din plin la răsturnarea Frontului patriotic bulgar, când iar se fac presiuni asupra lui Tito prin demisia lui Subasici?“ În asemenea împrejurări, afirmă Chișinevschi, problema demisiei lui Pătrășcanu din guvern „întrece orice închipuire omenească“.

1 Grigori Zinoviev (1883–1936), președinte al Cominternului (1919–1926), considerat unul dintre „oamenii lui Lenin“, cu rol decisiv după moartea acestuia în preluarea puterii de către Stalin. Condamnat la moarte și executat în 1936.

2 Lev Kamenev (1883–1936), revoluționar de profesie, care după preluarea puterii de către bolșevici a îndeplinit înalte funcții. După moartea lui Lenin a încheiat o înțelegere secretă cu Stalin și Zinoviev care a dus la înlăturarea lui Troțki. Condamnat la moarte și executat într-un proces politic din 1936.

Remarcabil, în perspectiva viitorului, este și discursul lui Alexandru Drăghici, care relatează despre neregulile constatate la Ministerul Justiției de către comisia de control din partea județenei de partid din care făcuse și el parte. Deși s-a constatat că vinovatul este Poulopol, secretar general în minister, logica partinică funcționează imperturbabil: „dacă oamenii tăi, mâna ta dreaptă lucrează împotriva partidului", Pătrășcanu „desigur că face jocul reacțiunii".

Tonul discuțiilor ajunse în acest punct critic și gravitatea acuzațiilor sunt calmate, în final, de Teohari Georgescu și Gheorghiu-Dej. Se pare că atitudinea celor doi lideri comuniști, ca și includerea acestui punct în ordinea de zi a importantei ședințe s-au făcut la indicațiile reprezentanților sovietici din România. Pătrășcanu va declara mai târziu că „în legătură cu pasul ce voia să-l facă" (demisia din CC și Ministerul Justiției) a fost la Susaikov[1], dar nu mai știe dacă a spus sau nu cuiva că a discutat cu el.[2]

În concordanță cu uzanțele *vieții de partid* și cu cererile exprimate, Pătrășcanu și-a făcut în finalul ședinței *autocritica*.

Remarcăm din sinteza stenogramei reproduse că niciunul dintre membrii noului CC nu a luat cuvântul în apărarea lui Pătrășcanu. S-au întrecut unul pe celălalt în găsirea unor acuzații cât mai grave la adresa lui. Printre soliștii corului de acuzatori nu se află însă Nicolae Ceaușescu, a cărui tăcere ar putea fi interpretată, în contextul manipulărilor ce vor urma, ca semn de solidaritate cu cel acuzat. În realitate, tăcerea celui mai tânăr membru al CC se datorează criticilor dure cu care fusese primită propunerea intrării în CC. Cu puțină vreme mai înainte, Ceaușescu fusese aspru criticat pentru „atitudine neprincipială" în închisoare. Având însărcinarea

1 ASRI, fond P., dosar 40002, vol. 1, ff. 103–111 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 10 noiembrie 1949).

2 *Idem*, vol. 2, f.. 158 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 18 noiembrie 1949).

de a gospodări alimentele primite de deținuții comuniști, Ceaușescu își însușise, fără știrea acestora, o parte. Prins asupra faptului, motivase că, fiind cel mai tânăr, dreptul lui de a supraviețui e mai mare decât al celorlalți.[1] Orice ar fi făcut sau spus Ceaușescu, de la nivelul său, în situația lui Pătrășcanu de-atunci, n-ar fi contat!

„Profund jignit" după ședința în care tovarășii nu s-au purtat cu el în „spirit tovărășesc", ci, ca „totdeauna", l-au pus „în fața unor atacuri care plesneau ca o bombă, pe neașteptate"[2], timp de trei săptămâni, Pătrășcanu nu a mai trecut pe la sediul CC. Dar nici nu l-a chemat nimeni. Încearcă să urmeze, totuși, sfaturile primite și să se apropie de ai lui. Invită câțiva tovarăși din conducere și pe Susaikov la el acasă, dar atmosfera nu este cea dorită. De ziua lui Vasile Luca se duce neinvitat la petrecere, dar ceilalți invitați tocmai se ridică de la masă, la venirea lui. O vreme a fost pus să țină locul lui Gheorghe Vasilichi, plecat în concediu, în Biroul Politic. După asemenea încercări, orgoliosul Pătrășcanu începe să facă „chestii pe cont propriu".[3]

În rapoartele sovietice din această perioadă el este însă deja vizat. La începutul lui ianuarie 1946, Vîșinski are o lungă convorbire cu Gheorghiu-Dej despre tactica Partidului Comunist în guvern și cu dușmanii acestuia – țărăniștii și liberalii. Conform notelor înaltului reprezentant sovietic, el îi semnalase lui Dej următoarele: „I-am mai arătat de asemenea, că lipsa de acțiune a Ministerului Justiției față de elementele profasciste, ceea ce a fost demonstrat prin încetarea activității Tribunalelor Poporului, din motive formale, precum și prezența masivă în instituțiile de stat a elementelor fasciste și profasciste (mai ales în astfel de organe precum

1 Convorbire cu Gheorghe Apostol, noiembrie 1997.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 159 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 18 noiembrie 1949).

3 *Ibidem*, f. 91 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

Poliția, Justiția, Ministerul de Externe) sunt inacceptabile și nu contribuie la întărirea autorității partidului comunist și a guvernului, în care partidul comunist are un rol hotărâtor. Gheorghiu-Dej a fost de acord."[1] Excluzând alte rapoarte către sovietici de care noi nu avem cunoștință încă, cea mai plauzibilă ipoteză privind motivația focalizării criticilor demnitarului sovietic asupra lui Pătrășcanu ține de personalitatea acestuia. Este firesc, așadar, ca procurorul Vîșinski să fie interesat de justiție și s-o critice în raport cu succesele sovietice ale acesteia în instaurarea stalinismului deplin. Prins în vârtejul multelor sale preocupări, va fi avut Pătrășcanu în vedere și acest aspect?

Anul 1946 este un an plin: procese politice, epurări din aparatul administrativ și judecătoresc, lupta împotriva *dușmanilor poporului* — sabotorii și speculanții. Două evenimente majore din viața politică a României, derulate în acel an, îl acaparează pe Pătrășcanu: Conferința de Pace de la Paris și primele alegeri postbelice.

În 11 august 1946, delegația României a plecat la Conferința de Pace de la Paris. O delegație extrem de numeroasă – alcătuită din șaptezeci și trei de membri, treisprezece delegați principali, douăzeci și doi de consilieri tehnici cărora li se adaugă secretarii și multe soții ale membrilor delegației (printre care și soția lui Pătrășcanu). Și extrem de bine retribuită prin diurnele acordate.[2] Au fost constituite patru comisii, Pătrășcanu fiind șeful Comisiei teritoriale și politice (în componența căreia intrau Ștefan Voitec, ministrul Educației Naționale, și Richard Franasovici, ambasadorul României la Londra), iar Gheorghiu-Dej, șeful Comisiei economice.[3] În perioada 31 august – 5 septembrie,

1 Misiunile lui Vîșinski..., p. 251. (Notele lui A.I. Vîșinski de conversație despre discuția cu Gheorghiu-Dej din 9 ianuarie 1946.)

2 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 84.

3 *Scînteia*, 12 august 1946.

Comisia politică și teritorială pentru România a discutat problema graniței româno-ungare.

Puțin interesați de aceste aspecte politice, anchetatorii au inclus în dosare doar o copie după dosarele de la Tratatul de Pace în care figurează și discursul lui Pătrășcanu, „În legătură cu cobeligeranța". În preambul, Lucrețiu Pătrășcanu remarcă „nejusta prețuire" a participării României pe frontul antihitlerist și combate afirmația din documentele prezentate de Aliați conform căreia România s-a găsit cu Germania în stare de război abia din 12 septembrie 1944, data semnării Armistițiului cu URSS. Toate datele din discursul lui Pătrășcanu cu privire la efectivele, pierderile și succesele armatei române pe frontul antihitlerist vor figura în manualele de istorie a României după retragerea trupelor sovietice din țară. Partea care va fi întotdeauna trecută sub tăcere este „războiul cu Ungaria". „Tratatul de pace se ocupă de războiul pe care România l-a dus împotriva Germaniei hitleriste, dar ignoră faptul că România s-a găsit în stare de război și a dus efectiv război împotriva Ungariei", declară Lucrețiu Pătrășcanu adevărul în discordanță cu principiile *internaționalismului proletar*.[1]

Șeful comunist al întregii delegații este, în fapt, Gheorghiu-Dej, care îl supraveghează atent pe Lucrețiu Pătrășcanu. În momentul în care este nevoit să se întoarcă în țară pentru pregătirea alegerilor, Gheorghiu-Dej îl însărcinează pe Ion Gheorghe Maurer, eminența sa cenușie, să-l urmărească îndeaproape.[2] De altfel, Pătrășcanu sesizează „atmosfera pe care unii dintre delegați o făceau în jurul meu chiar la Paris", referindu-se la „Maurer, Dămăceanu și unii delegați ca Neculce și

1 ASRI, fond. P, dosar 40002, vol. 10, ff. 130–140 (Discursul lui L. Pătrășcanu „În legătură cu cobeligeranța").

2 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu*..., pp. 80–82.

Moruzi".[1] Propria „neîncredere" a lui Gheorghiu-Dej părea a fi mascată de interesul unor activități comune. Bunăoară, în 27 august 1946, Gheorghiu-Dej și Lucrețiu Pătrășcanu au avut la sediul CC al Partidului Comunist Francez o întâlnire cu liderii acestuia, Maurice Thorez și Jacques Duclos.[2]

Pe tot parcursul conferinței, Pătrășcanu a fost foarte mediatizat de *Scînteia*. Întors în țară, la conferința de presă săptămânală cu care-i obișnuise ministrul Justiției pe gazetari, printre noutățile din domeniul „reformei justiției", Lucrețiu Pătrășcanu îi mulțumește lui Teohari Georgescu, ministrul de Interne, „pentru sarcina grea pe care și-a luat-o" – adică interimatul Ministerului Justiției în perioada în care titularul fusese la Paris. „Spiritul de colaborare care a caracterizat activitatea departamentelor noastre s-a dovedit și de astă-dată viu și eficace", declară public Pătrășcanu.[3] Dincolo de gratitudinea adresată lui Teohari Georgescu prin *Scînteia*, din documentele anchetei de peste câțiva ani, aflăm că, în timpul în care a avut *sarcină de partid* să-l înlocuiască pe Pătrășcanu la Ministerul Justiției, Teohari Georgescu a dat ordin de percheziționare a birourilor și a înlocuit aproape tot aparatul funcționăresc din minister (angajat sau menținut de Pătrășcanu fără aprobarea cadrelor de partid) cu oameni de categoria lui Vasile Stoican, acuzator public după 1944.[4]

Din documentele anchetei mai aflăm și că, la Paris, Lucrețiu Pătrășcanu a avut o discuție cu Gheorghiu-Dej în care i s-a plâns de atmosfera creată în jurul său. Din cele

---

1 ASRI, fond. P, dosar 40002, vol. 1, f. 262 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 31 ianuarie 1950).

2 ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 24/1946, ff. 3–4 (Notă asupra vizitei tov. Gheorghiu-Dej și Lucrețiu Pătrășcanu la sediul CC al Partidului Comunist Francez din 27 august 1946).

3 *Scînteia*, 16 octombrie 1946.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 280 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 14 februarie 1950).

declarate în anchetă, înțelegem că Dej l-a sfătuit să încerce să recâștige încrederea tovarășilor săi prin rezultatele din campania electorală. „Urmând cuvintele lui Ghiță, m-am aruncat apoi în campania electorală" deoarece „munca în campania electorală va fi hotărâtoare pentru prețuirea unui membru de partid".[1]

Nu se știe de ce, în campania electorală, Lucrețiu Pătrășcanu a fost trimis să candideze, împreună cu comuniștii Ion Vincze și Aurel Vijoli, pe listele Blocului Partidelor Democratice, la Arad. Preferința sa ar fi fost orașul Ploiești, oraș marcat pozitiv pe harta tradițiilor revoluționare muncitorești prin amploarea grevelor din 1929–1933.[2]

Timp de aproape două luni cutreieră județul Arad ținând cuvântări sau stând de vorbă cu oamenii.[3] Relatările din presa locală de stânga[4] și amintirile unor participanți la mitingurile electorale îl prezintă ca un foarte bun orator, stârnind multă admirație printre femeile care în cadrul acestor alegeri aveau pentru prima dată în România drept general de vot.[5] „Am căutat să dau un caracter cât de larg, de masă acestei campanii, nu limitându-mă la simple întruniri, ci organizând adevărate discuții de masă care durau ceasuri întregi și luau uneori caracter deosebit de viu în tot județul Arad", relatează el în anchetă.[6] Cu ocazia deplasărilor în județ încearcă să câștige noi membri pentru Partidul Comunist, oameni ce vor avea ulterior de suferit pentru că au primit recomandarea de

1 *Ibidem*, f. 219 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 9 decembrie 1949).

2 *Idem*, vol. 60, f. 108 (Declarația lui H. Brauner din 22 februarie 1950).

3 Convorbire cu Adalbert Cercel, din Arad (fost secretar al Comisiei județene electorale Arad în 1946), februarie 1998.

4 Ziarul *Patriotul*, din Arad, octombrie–noiembrie 1946.

5 Convorbire cu Romulus Galu, din Arad, ianuarie 1998.

6 ASRI, fond. P, dosar 40002, vol. 14, f. 52 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 ianuarie 1950).

intrare în partid de la Lucrețiu Pătrășcanu.[1] Principala acțiune electorală este organizarea unei întruniri la „căminul cultural din Arad" (Palatul Culturii), unde Pătrășcanu și-a prezentat auditoriului biografia, insistând asupra misiunii sale de „cărturar" și „legiuitor". „Mulțimea adunată [...] au simțit [sic!] că votul lor nu poate merge decât pe un asemenea luptător", conchide *Scînteia* în relatarea evenimentului.[2]

BPD obține în județul Arad din cele 202 127 de voturi exprimate un număr de 117 041 de voturi, iar PNȚ – 38 588, scrie *Scînteia*.[3] Desigur că BPD a obținut un număr mult mai mic de voturi decât cele declarate, spre marea deziluzie a lui Pătrășcanu. „Cât de timorat era dl Pătrășcanu, îmi amintesc, de alegerile din 1946" – declară în anchetă unul dintre însoțitorii săi de atunci –, „când conducând alegerile de la Arad și la rugămintea unui membru al Comitetului Central ca să se prezinte în scris o situație reală a acestor alegeri – 12 sau 19 la sută obținuserăm noi – m-a rugat să nu comunic deoarece aceasta îi face situația și mai grea, socotindu-se că nu are o popularitate foarte mare chiar dacă nici în celelalte regiuni n-a fost mai mare procentul."[4] Pătrășcanu crezuse sincer că va atrage în mod cinstit voturile alegătorilor datorită farmecului și puterii sale de convingere.[5]

În realitate, ca pretutindeni în țară, alegerile au fost măsluite prin aceleași metode ca în toate *țările de democrație populară*. Din declarațiile celor ce l-au însoțit pe Pătrășcanu reiese că, la Arad, au fost trimiși pentru organizarea campaniei electorale și a alegerilor în favoarea BPD circa patruzeci de oameni: inspectori de la Controlul Economic (condus de

1 Convorbire cu Dan Ivan, din Arad, ianuarie 1998.

2 *Scînteia*, 16 noiembrie 1946.

3 *Idem*, 25 noiembrie 1946.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 79, f. 98 (Declarația lui N. Betea din 29 noiembrie, 1951).

5 *Idem*, vol. 38, f. 282 (Declarația lui B. Zilber din 9 noiembrie 1950).

Mihai Levente), funcționari de la Institutul de Conjunctură (condus de Belu Zilber) și de la Institutul Central de Statistică (al cărui nou director devenise sociologul Anton Golopenția). Alegerile trebuiau să pară libere, nimeni nu a fost oprit de la votare (declară unul dintre organizatori), dar măsluirea rezultatelor începea cu alegerea biroului electoral. Aceasta se făcea însă în fața reprezentanților tuturor partidelor participante la alegeri.

Se puneau într-o căciulă bilețele cu numele celor propuși pentru a fi președinții secțiilor de votare. Dar după ce extrăgea biletele, indiferent de conținutul lor, președintele Comisiei județene electorale (reprezentantul guvernului, prin urmare al BPD) rostea numele celor memorați anterior de pe listele cu oamenii BPD. După vot, procesele-verbale se întocmeau după cum voia președintele secției de votare, „ales cinstit, prin tragere la sorți“.[1]

Cu toate acestea, prăpastia dintre Pătrășcanu și tovarășii săi continuă să se adâncească. „Nu mă iubesc băieții. Ce vrei să fac?“ reflectează el, cu amărăciune, la starea de fapt. Nici el nu-i iubea însă pe ei. „Nu-i plăcea că înjură – mai ales Ana Pauker –, nu-i plăcea cum mănâncă, nu-i plăcea că erau băutori (el nu este), nu-i plăcea că au patimi politice“, îl pârăște prietenul Zilber.[2]

Rupt de tovarășii de partid, cât de singur se va fi simțit Lucrețiu Pătrășcanu? Răspunsul compensațiilor sale îl aflăm sintetizat cu întârziată luciditate de el însuși: „Oamenii care dețin – într-o formă sau alta – putere găsesc admiratori și devotați.“[3]

---

1 Anton Rațiu, *Cumplita odisee a grupului Lucrețiu Pătrășcanu. Adevăruri dureroase*, Editura Gestiunea, București, 1996.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 37, ff. 454–455 (Declarația lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

3 *Idem*, vol. 1, f. 107 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 10 noiembrie 1949).

CAPITOLUL V
Admiratori şi devotaţi

„Andrei a fost pentru mine în decursul a 14 ani de convieţuire tot ce am mai scump pe lume [...] chiar mai scump decât Partidul", declara, în *autocritica* din anchetă, soţia lui Pătrăşcanu despre trecutul său.

În realitate, convieţuirea lor nu este nici romantic-sentimentală, nici „revoluţionară", Pătrăşcanu lăsând cunoscuţilor din primii ani de căsnicie impresia de „bărbat sub papucul nevestei".[1] Propulsaţi din postura de prigoniţi şi ostracizaţi în înalta societate politică, Pătrăşcanu, cu grijă de bărbat mai vârstnic, îşi protejează continuu soţia de evenimentele şi informaţiile ce puteau să-i producă neplăceri. Mândru de frumuseţea, tinereţea, cultura şi eleganţa ei, Pătrăşcanu pleacă aproape întotdeauna în ţară şi străinătate având-o ca însoţitoare. Calităţile acesteia şi mai cu seamă afişarea lor ostentativă displac celorlalţi tovarăşi şi soţiilor acestora care, în respectiva perioadă, erau aproape în totalitate foste *tehnice* sau tovarăşe de ilegalitate mândrindu-se cu anii de închisoare.

Eleganţa şi atitudinea Elenei Pătrăşcanu îi repugnă Anei Pauker încă de la prima întâlnire, petrecută în august sau septembrie 1944 la Moscova, în discuţiile cu referire la ea,

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 87, f. 49 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 26 ianuarie 1950).

numind-o – nu se ştie de ce – „vipera palidă".[1] Nu a plăcut-o, de la prima vedere, nici Gheorghiu-Dej, care, în discuţia purtată la Paris cu Pătrăşcanu, îi atrage acestuia atenţia că „spiritul de ambiţie mic-burgheză al Elenei îl împinge să cadă în greşeli".[2] Elena Pătrăşcanu va simţi antipatia acestuia, punând-o pe seama originii sale evreieşti. Susaikov, auzise ea, îl sfătuise pe Gheorghiu-Dej să nu facă greşeala altor tovarăşi din conducerea partidului de a se căsători cu evreice.[3]

După principiile neuzitate de politicienii români până la comunişti, Pătrăşcanu îşi va trage după sine soţia în diverse funcţii. Directoare a Teatrului de păpuşi „Ţăndărică" – patroana lui, în fapt, până la naţionalizare[4] –, membră în diverse comitete şi comisii ca şi soţiile celorlalţi puternici ai zilei (membră a comitetelor de iniţiativă a Apelului către femei pentru încadrarea lor în Uniunea Patrioţilor[5], şi pentru constituirea Uniunii Femeilor Antifasciste[6], membră a nou înfiinţatului consiliu consultativ de pe lângă Ministerul Propagandei şi conducătoare a grupării artistice din Uniunea Patrioţilor[7]), meritele artistice ale Elenei Pătrăşcanu sunt elogiate cu diverse prilejuri de *Scînteia*, în al cărei colectiv redacţional se afla şi soţul ei.[8] Bucurându-se din plin de avantajele poziţiei de soţie de ministru, este, în acelaşi timp, puţin dispusă la concesiile „atmosferei tovărăşeşti" pentru

1 Dina Cocea, „Ăia sunt de-ai lui Pătrăşcanu", în Dilema, 31 mai – 6 iunie 1996.

2 *Idem*, vol. 64, f. 208 (Declaraţia Lenei Constante din 6 martie 1950).

3 *Idem*, vol. 88, f. 58 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 25 aprilie 1951).

4 *Idem*, vol. 5, f. 17 (Declaraţia lui Radu Xenopol din 19 februarie 1950).

5 *Scînteia*, 4 septembrie 1944.

6 *Idem*, 10 aprilie 1945.

7 *Idem*, 6 aprilie 1946.

8 *Idem*, 6 decembrie 1947 (articolul „Ţăndărică cheamă pe copii la circ").

care nu avusese cum și când să se pregătească. În serile petrecute cu prietenii, când discuțiile erau mai deschise, Lucrețiu Pătrășcanu o sfătuiește să întrețină relații mai apropiate cu soțiile celorlalți tovarăși. Arhitecta licențiată la Viena răspunde însă că „afinitățile" sale o conduc spre alți oameni („ori artiști, ori foarte inteligenți"), conversațiile despre menaj, copii și rochii plictisind-o de moarte.[1]

După ieșirea din ilegalitate, soții Pătrășcanu s-au mutat în strada Vasile Lascăr, numărul 100, într-un apartament moștenit de la profesorul D.D. Pătrășcanu. Vor păstra aceeași locuință până la arestare, spre deosebire de tovarășii ieșiți din închisoare, care, din *revoluționarii de profesie* ce fuseseră înainte, preiau repede obiceiurile și condițiile de viață ale lumii burgheze, atât de disprețuite în vorbe. Celelalte relații de familie sunt însă nerelevante în viața lui Pătrășcanu. Mama, care în urmă cu puțină vreme bătea la ușile sus-pușilor pentru a-i îndupleca în favoarea băiatului ei, nu mai poate intra în casa fiului devenit ministru din cauza antipatiei nurorii.

O scrisoare ce i-a fost adresată lui Pătrășcanu în 20 aprilie 1945 de cumnatul său, avocatul Petre Pandrea, ca protest la afirmația că „face afaceri în numele lui Pătrășcanu", dovedește neîncrederea cu care este urmărită cariera acestuia de rudele sale, care până nu de mult, îl consideraseră un ratat definitiv. „Om lipsit de meserie și de omenie", „n-ai nici onoare, nici profesie, nici copii, nici familie, ești singur cuc", „nemernicule" sunt câteva dintre invectivele pe care i le aduce Pandrea cumnatului său. Amintindu-i că a fost un „avocat leneș, fără clientelă", ajutat și hrănit „în vremuri grele" de rudele sale, își avertizează profetic cumnatul: „Să nu mai dai automobilul brânzoiului Ministerial, soacrămii și nevestimii fiindcă nu vreau să le văd mai târziu în postura Veturiei Goga, la controlul averilor pentru conturi de benzine și uleiuri. Tu le-ai

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 64, f. 204 (Declarația Lenei Constante din 6 martie 1950).

învăţat cu milogiala, iar nu cu munca şi chiverniseala, bursier etern al familiei, Domnul Goie, mitocan de Bucureşti."[1]

Relaţiile cu tovarăşii de idei şi cu rudele apropiate fiind cele descrise, ce-i mai rămâne lui Lucreţiu Pătrăşcanu? După critica primită în Conferinţa CC al PCR din octombrie 1945 se apropiase de Belu Zilber, Lena Constante, Torosian, Hari Brauner şi Betea, care „îmi recunoşteau marile mele calităţi", se autoironizează el mai târziu cu amărăciune.[2] „În loc să văd Partidul şi prin atitudinea şi activitatea mea concretă să caut eu să dovedesc tovarăşilor că se înşală în aprecierea pe care o făceau despre mine, eu am început din ce în ce să mă retrag în sinea mea şi în cercul unor prieteni ca Belu, Lena sau Torosian, să-mi consum aici necazul şi jignirile mele"[3], îşi face el *autocritica*. Aceşti prieteni, scrie altădată, care „ofereau atmosfera călduţă a laudelor şi admiraţiei şi care constituiau un suport personal pentru neplăcerile pe care le sufeream în partid". Regretă, în arest, că în alegerea lor a manifestat „totală lipsă de vigilenţă şi de atenţie, pe care eu ca membru al CC nu-mi era permis să o am."[4]

Belu (Herbert) Zilber (Pătrăşcanu îi scrie numele Silber) a fost omul cel mai apropiat de el, din 1944 şi până în momentul arestării sale din februarie 1948.

Relaţia apropiată dintre ei datează din ianuarie 1944. Zilber activa în cadrul partidului ca om de legătură la „Ajutorul Roşu". Atunci Pătrăşcanu a venit la el acasă, întrebându-l dacă vrea să fie *tehnicul* său.[5] După evenimentele

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 10, ff.. 410–411 (Scrisoarea lui P. Pandrea din 20 aprilie 1945 trimisă lui „Coca", numele de alint al lui Pătrăşcanu din copilărie). (Am redat întocmai ortografia autorului.)

2 *Idem*, vol. 1, f. 89 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

3 *Ibidem*, f.. 103 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

4 *Ibidem*, f.. 260 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 27 ianuarie 1950).

5 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 17, f. 42 (Interogatoriul acuzatului B. Zilber în proces).

din august 1944, care le-au schimbat soarta, Zilber venea aproape în fiecare seară acasă la soții Pătrășcanu. Dacă îi găsea cinând – amândoi se întorceau târziu de la lucru –, Zilber lua masa cu ei. Deseori petreceau serile împreună cu pictorița-scenografă Lena Constante și prietenul acesteia, folcloristul Hari Brauner. Cuplul de prieteni Constante-Brauner ajunsese în anturajul lui Pătrășcanu prin intermediul lui Zilber. Pe Lena Constante, Zilber o cunoștea din 1934. Ea, la rându-i, îl întâlnise pe Brauner în 1931, lucrând în aceeași echipă monografică a Institutului Social Român, condus de profesorul Dimitrie Gusti.[1] Discuțiile dintre ei sunt sintetizate ulterior de Lucrețiu Pătrășcanu drept conversații despre faptele zilnice, întâmplări, informațiile gazetelor. Ascultau câteodată discuri, mai rar emisiuni la radio. Pentru că-l știa pe Belu „limbut", Pătrășcanu se ferea să discute de față cu el chestiuni politice. Pătrășcanu știa și că Belu e mai mult decât un vorbăreț obișnuit („lucra pentru un organ sovietic de informații – lucru pe care mi l-a afirmat și a cărui confirmare am avut-o în faptul că acest organ l-a trimis la Paris, la Conferința de Pace, și l-a propus consilier economic în America").[2] Știa și că legătura lui Belu Zilber cu agentura NKVD din România este Petea Goncearuk (Goncearuc, în alte declarații), alias colonelul Petea Petrescu, „un vechi membru de partid, fost mulți ani la Doftana".[3]

Cunoștința lui Pătrășcanu cu Zilber începuse în clasa a IV-a de gimnaziu, când fuseseră colegi. S-au reîntâlnit în 1918–1919 la sediul PSD, după care s-au văzut sporadic până prin 1928–1929, când Zilber i-a dat lui Pătrășcanu o mașină de scris și bani din partea partidului comunist. Faptul s-a

1 *Ibidem*, f. 80 (Interogatoriul acuzatei Lena Constante în proces).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 48 (Declarația lui L. Pătrășcanu, nedatată).

3 *Idem*, vol. 37, f. 72 (Declarația lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

repetat de câteva ori în 1936–1939, banii fiind transmişi prin soţia lui Pătrăşcanu.

Viaţa lui Zilber este un exemplu de existenţă plină de întâmplări cu deznodăminte greu de crezut ori de explicat şi arestări. Exmatriculat din ultima clasă de liceu (scrisese foiletoane despre greva tipografilor din 13 decembrie 1918, după cum declară el), după ce-şi dă examenele în particular, în toamna lui 1919 pleacă la Paris pentru continuarea studiilor. Un timp mai important decât cel acordat studiilor îl dedică activităţii politice de stânga: timp de doi ani a fost unul dintre conducătorii Federaţiei Iserului, iar în 1921 a fost delegatul Comitetului ilegal al Tineretului Francez la Congresul de la Jena. Lipsindu-i două examene, se întoarce acasă fără diploma de inginer.[1] Ceea ce nu-l împiedică să-şi confecţioneze o merituoasă biografie ştiinţifică, prezentându-se până la moarte, chiar şi celor mai apropiaţi prieteni ai săi, ca licenţiat în matematică la Universitatea din Grenoble şi inginer licenţiat al Institutului electrotehnic din acelaşi oraş.[2]

În contextul epurărilor corpului profesoral universitar şi ocupării locurilor vacante cu oameni fideli noului regim – atribut ce prevalează asupra calităţilor ştiinţifice –, Zilber devine cadru universitar. Faptul este semnalat şi în rapoartele misiunii americane la Bucureşti, care remarcă plasamentul celor doi comunişti Alexandru Graur şi Herbert Zilber la Facultatea de Litere, acţiune prin care comuniştii au pus mâna pe Universitate.[3] Cu puţină vreme în urmă, Zilber obţinuse doctoratul în filozofie la Universitatea din Bucureşti cu teza *Imperialismul unor ţări înapoiate*. Alegerea

1 *Idem*, vol. 38, f. 35 (Declaraţia lui B. Zilber din 8 noiembrie 1950).

2 George Brătescu, prefaţă la Andrei Şerbulescu, *Monarhia de drept dialectic*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, pp. 7–8.

3 România. Viaţa politică în documente. 1947, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994, p. 131 (B. J. Berry, „Raport din 5 noiembrie 1947 al Misiunii Statelor Unite din Bucureşti").

subiectului și maniera de tratare (evident că România este statul imperialist înapoiat, în conformitate cu tezele defunctului Comintern) îi displac până și lui Chișinevschi, care refuză să avizeze publicarea ei. Astfel, Zilber cel fără studii universitare încheiate devine, în 1947, profesor universitar, șef de catedră la Universitate, titular al cursului de Economie Politică și Socială. O disciplină care, desigur, nu figurase vreodată în programele instituțiilor de învățământ superior frecventate. Cu toate acestea, raportul comisiei universitare prezidate de Andrei Oțetea, care-i acordă titlul, menționează, fără dubii, studiile și competențele pe care Zilber le probase numai verbal.[1]

Alte episoade conturează și mai bine personalitatea și ascensiunea personajului. În cursul anului 1927, un prieten de familie pe nume Iosif Stromingher îi încredințase spre păstrare temporară un depozit de patru mii de dolari. Banii veneau din URSS, fiind destinați propagandei comuniste în România. Zilber a cheltuit pentru nevoile proprii o parte însemnată. În aceeași perioadă a fost trimis în calitate de curier al CC al PCdR să ducă anumite documente din partea lui Sami Margulies (condamnat după 1948 ca fost agent al Siguranței) lui Victor Aradi (condamnat pentru spionaj în „procesul Skoda"). La Viena i s-a comunicat că în contul banilor însușiți i se vor cere anumite servicii.

În timpul în care se afla în străinătate, cu banii primiți de la un fost coleg de studii la Grenoble importă piese radio. Colegul știa că vor deschide împreună un atelier la București și vor împărți câștigul. Zilber deschide atelierul, câștigul de pe urma lui este bun, dar prietenului nu-i mai dă vreun semn de viață. În *autocritica* pe care și-o face în relatarea pe sute de file a episoadelor de viață, Zilber se învinuiește de „necinste

1 Andrei Șerbulescu, op. cit., pp. 171–176.

materială şi morală". În partid nu ajunsese în calitate de „voluntar", ci de „hoţ care-şi expiază păcatul".[1]

După ce „organizaţia de spionaj Victor Aradi–Sami Margulies" a căzut sub acuzaţie de spionaj, în 1930 a fost arestat şi Zilber. Dus la Siguranţă recunoaşte – după propria-i relatare – că a făcut spionaj în favoarea URSS între anii 1927 şi 1930. Din cauza lui, la Siguranţă a fost adusă şi scriitoarea Henriette Yvonne Stahl (referindu-se la timpul petrecut în această iubire, Zilber se acuză de a fi trăit cinci ani „între o dugheană şi o femeie"). Condamnarea de doi ani pe care Zilber o primeşte la proces provoacă o dramă în familia sa. Tatăl moare din cauza unui atac de cord, asupra sa găsindu-se o scrisoare prin care anunţă că se va sinucide pentru a atrage atenţia asupra fiului său.[2] Memorabilă este şi drama lui Aradi. Achitat în 1933 de un tribunal militar, face greva foamei pentru a i se aproba plecarea în URSS. După împlinirea dorinţei, în 1952 şi-a găsit sfârşitul într-un lagăr sovietic.[3]

În timpul anchetei, Zilber l-a cunoscut pe Vintilă Ionescu (şeful brigăzii „comunişti" de la Siguranţa Statului, decedat în cursul anului 1944). De faţă la interogatoriu au fost şi Mihail Moruzov (şeful Serviciului Secret Român) şi Eugen Cristescu (directorul general al SSI). Despre relaţiile cu Moruzov, Zilber relatează: „O dată a cerut să fiu bătut iar a doua oară m-a întrebat câţi bani am luat pentru a vinde ţara." Întrebare la care Vintilă Ionescu a comentat: „El nu a vândut ţara, a dăruit-o." Ulterior, a mai vorbit („două-trei ore") cu Moruzov pe când se afla la închisoarea Jilava.[4] Pentru că fusese eliberat după proces, fără să fi ispăşit nimic din condamnare, relaţiile

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 38, f. 30 (Declaraţia lui B. Zilber din 8 noiembrie 1950).

2 *Idem*, vol. 37, f. 28 (Declaraţia lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

3 Herbert (Belu) Zilber, *Actor*..., p. 146.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 37, f. 29 (Declaraţia lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

lui Zilber cu agenții Siguranței vor fi îndelung cercetate în anchetă. Despre acestea a fost pus să dea o declarație și Eugen Cristescu, care exprimă convingerea că între Zilber, Vintilă Ionescu și Moruzov fuseseră strânse legături (cel din urmă caracterizându-l pe Zilber „periculos de deștept").[1]

Eliberarea lui Zilber stârnește suspiciunea tovarășilor din conducerea PCdR, care, considerându-l informator al Siguranței, întrerup legăturile de partid cu el. Zilber continuă să frecventeze cercurile intelectuale și artistice bucureștene. Articolele sale din presa de stânga, semnate cu pseudonimul Andrei Șerbulescu, erau apreciate în lumea acestora.[2] Se angajează la Institutul de Conjunctură (creat de Malaxa), unde, după spusele sale, ajunsese foarte repede „din referent fără salariu" să fie considerat „conducătorul efectiv al Institutului".

În miile de pagini pe care Zilber și-a scris declarațiile, nicăieri nu este menționat anul primirii sale în partid. Spune chiar despre sine, referindu-se la alți funcționari comuniști sau simpatizanți de la Institutul de Conjunctură (Petre Năvodaru, Ștefan Voicu, Gogu Rădulescu, Ilie Constantinovschi), că, intrând în cercul lor, ajunsese să fie „considerat comunist".[3]

„Căzusem la partid", spune despre sine și fixațiile sale, acoperindu-se, în spirit autocritic dus la extremă, cu noroiul altor invective: „declasat politic și profesional"[4], „îmi place să par mai mult decât sunt, mai deștept decât sunt, mai capabil

1 *Idem*, vol. 30, ff. 39–43 (Declarația lui E. Cristescu din 7 decembrie 1948).

2 Mihail Sebastian, *Jurnal*, Editura Humanitas, București, 1996.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 17, f.. 40 (Interogatoriul acuzatului B. Zilber în proces).

4 *Idem*, vol. 38, f. 40 (Declarația lui B. Zilber din februarie 1950).

decât sunt"[1]. În *autocriticile* şi *autocaracterizările* din arest se declară „abulic" şi „amoral", învinuindu-se de a nu aparţine speciei „homo faber" (în patruzeci şi opt de ani de viaţă nu crease nimic: „nici copii, nici idei, nici lucruri"[2]).

Acesta este omul ales de Pătrăşcanu pentru a-i fi *legătură de partid* în realizarea ambiţioaselor sale proiecte de pregătire a răsturnării lui Antonescu. De la prima întâlnire, din ianuarie 1944, ambii proscrişi fuseseră de acord că „partidul e condus de un nebun şi că în afară de bani, case şi *România Liberă* nu se face mai nimic". Zilber a fost emisarul şi omul de încredere ieşit în calea lui Pătrăşcanu în acel moment când acesta avea nevoie de *case conspirative* şi întâlniri cu fruntaşii politici ce doreau scoaterea României din războiul în care intrase alături de Germania nazistă.[3]

După reuşită, foştii colaboratori rămân nedumeriţi să afle că „Belu nu este membru în Comitetul Central şi nici chiar în judeţeană, iar în guvern nici măcar secretar general". De aici „nervozitatea lui Belu [...], lipsa de satisfacţii care a resimţit-o mai puternic ca reflex al sentimentului de inferioritate care îl dădea fizicul său"[4] (era mult sub înălţimea medie masculină). Prin comparaţie cu ascensiunea celorlalţi ilegalişti, Zilber pare nedreptăţit. În raport cu meritele personale şi posibilităţile din vremurile de normalitate socială, cariera lui Zilber este însă uluitoare: în august 1944, Pătrăşcanu l-a numit în comisia de conservare a bunurilor sovietice, peste un an este consilier în Ministerul de Externe, apoi director al Institutului de Conjunctură, reprezentant al PCR la CEC şi totodată profesor universitar!

---

1 *Idem*, vol. 37, f. 470 (Declaraţia lui B. Zilber din februarie 1948).

2 *Idem*, vol. 38, f. 97 („Autocritica" lui B. Zilber din februarie 1949).

3 *Idem*, vol. 17, f. 41 (Interogatoriul acuzatului B. Zilber în proces).

4 *Idem*, vol. 78, f. 260 (Declaraţia lui N. Betea din 4 decembrie 1950).

El este omul care rămâne cel mai mult în preajma lui Pătrășcanu și după 1944. În continuare, ministrul Justiției se înconjoară de oameni de încredere și colaboratori pe care i-i prezintă Zilber. Unii sunt foste *gazde conspirative* din prima jumătate a anului 1944 (Lena Constante și Herant Torosian), alții (precum Nicolae Betea și Anton Rațiu) provin din *celula de partid* de la Institutul Central de Statistică. Zilber se bucura de simpatia directorului Institutului, profesorul Sabin Manuilă, fost bursier Rockefeller, cunoscut fruntaș țărănist, căruia îi luase apărarea printr-un articol din *Universul* atunci când a fost acuzat că falsificase datele recensământului din 1930 în favoarea evreilor.[1]

Relația cu Sabin Manuilă și cu sociologul Anton Golopenția se menține și în timpul războiului. În perioada premergătoare lui 23 august 1944, Institutul Central de Statistică ajutase pregătirea unei proiectate evadări a deținuților politici din închisoarea de la Caransebeș. Acțiunea nu s-a finalizat din cauza refuzului comuniștilor din închisoare, care au considerat-o o *provocare*.[2] Casa lui Sabin Manuilă a fost folosită de Lucrețiu Pătrășcanu pentru întâlnirea avută cu Maniu în dimineața zilei de 23 august 1944, persoana lui Manuilă nefiindu-i cunoscută liderului comunist până în septembrie 1944.[3]

Cunoștința cu altă fostă *gazdă conspirativă* găsită de Zilber, pictorița scenografă Lena Constante, s-a aprofundat prin angajarea ei la Teatrul „Țăndărică" și simpatia Elenei Pătrășcanu. O „persoană cultă, săritoare, ajutătoare la nevoie, un om discret, vesel și talentat": este descrierea pe care soția lui Pătrășcanu o face Lenei Constante în primele

1 *Idem*, vol. 37, f. 360 (Declarația lui B. Zilber din 29 octombrie 1949).

2 *Idem*, vol. 82, f. 170 (Declarația lui A. Rațiu din 10 aprilie 1948).

3 *Idem*, vol. 1, f. 196 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 14 decembrie 1949).

declaraţii date în închisoare.[1] Un portret caustic este însă rezultatul descrierii lui Belu Zilber (care de altfel recunoştea că „mâna sa nu poate scrie ceva laudativ, ca şi cum ar fi străin de funcţia ei naturală"): „Macedoneancă deşteaptă, harnică şi vitează (am văzut-o luptându-se cu legionarii). Pictoriţă? Nu. Un meşteşugar bun şi îndemânatic. [...] După 23 august a devenit comunistă harnică, pentru că nu voia să renunţe nici la prietenia Pătrăşcanilor, nici la maşina şi nici la trenul ministerial."[2]

Lena Constante cunoaşte bine cercurile culturale cosmopolite din Bucureşti. Mama era evreică, iar tatăl un macedonean instruit care a străbătut drumuri lungi prin Europa, fiind unul dintre puţinii români martori ai naşterii „lumii noi" în Rusia, experienţă descrisă într-un jurnal de călătorie.[3] Deşi nu trăieşte în bunăstare, familia se îngrijeşte să le asigure celor trei fete o bună educaţie, la care vor contribui şi rudele răspândite în alte capitale europene. Strădaniile lor dau roade: una dintre surorile Lenei, Viorica, se va căsători cu matematicianul Grigore Moisil, ambasador al României la Ankara, în 1946. În ceea ce-o priveşte pe Lena, face două clase primare la Paris, urmează timp de şapte ani studiile la Belle Arte în Bucureşti, iar în decembrie 1932 este trimisă cu o bursă la Paris. În timpul studenţiei participă la cercetările monografice iniţiate şi coordonate de sociologul Dimitrie Gusti cu finanţarea Fundaţiilor Regale. Lena Constante a lucrat în echipele de cercetători care au întocmit monografiile de la Drăguş, Runc, Conova, împreună cu Anton Golopenţia, Henri Stahl, Mircea Vulcănescu, Matei

1 *Idem*, vol. 87, f. 49 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 26 ianuarie 1950).

2 *Idem*, vol. 37, f. 399 (Declaraţia lui B. Zilber din 3 noiembrie 1949).

3 Constantin Constante, *Colindând prin Rusia Sovietică. Note şi impresii de călătorie*, Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2004.

Socor. Se împrietenește acolo cu Hari Brauner, asistentul lui Constantin Brăiloiu, directorul Arhivei de Folclor.

Deși conștientă de defectele lui Lucrețiu Pătrășcanu („era reclamagiu", „aplauzele îi făceau plăcere prea mare", „nu găsea satisfacție în lucru decât dacă acest lucru era public și aplaudat"[1]), atenția specială pe care i-o acordă ministrul Justiției și apropierea de el îi produc Lenei Constante o mare satisfacție. „Eram extrem de măgulită" – declară ea – „pentru că eu, în genere, nu aveam succese și nici nu le căutam [...], în afară de Hari și de două vagi flirturi, bărbații nu mă interesau." Din perspectiva Lenei, relația cu Pătrășcanu evoluează într-un mod special. „Toată viața am avut oroare de a trăi cu un bărbat însurat", dar „Pătrășcanu a fost singurul om pe care l-am iubit în felul ăsta", declară ea. Din toamna lui 1945 și până în primăvara lui 1948 au fost „trei ani de viață cu Pătrășcanu, au fost trei ani de gelozie și așteptare. În starea de nervi în care eram veșnic, îmi ardea prea puțin de problemele lui politice. Eu nu doream decât un lucru, să știu dacă mă iubește, cât mă iubește, dacă îi e și lui dor de mine... Cu Pătrășcanu nu aveam nimic comun în afară de această veșnică dorință de a-l vedea, de a fi cu el, de a pune mâna măcar pe haina lui. [...] Câteodată îmi spuneam cu mulțumire că cel puțin nu am trăit fără să știu ce înseamnă să iubești. Dar acum nu mai cred că asta era dragoste. Era o patimă bolnavă."[2]

Puțin înzestrată cu forță și rezistență psihică și fizică, Elena Pătrășcanu este mereu bolnavă. Iar Lena Constante se amăgește cu gândul că între soții Pătrășcanu nu mai există decât relații platonice. Și că în afara unor legături episodice determinate de avansurile admiratoarelor lui ca ministru al Justiției, ea îi este femeia cea mai apropiată. Scurtele concedii petrecute cu soții Pătrășcanu la mare și la munte o vindecă de

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 64, f. 75 (Declarația Lenei Constante din 27 februarie 1950).

2 *Ibidem*, f. 71.

această iluzie. Neputându-şi uşura prin confesiune suferinţa provocată de gelozie („într-o relaţie cu un bărbat însurat, nu poţi nici să te lauzi, nici să te plângi"), în vara lui 1947, Lena Constante a avut chiar o tentativă de sinucidere.[1] Din perspectiva lui Lucreţiu Pătrăşcanu, întâlnirile cu Lena Constante nu sunt pur şi simplu de dragoste. Bazându-se pe isteţimea şi curajul femeii puternice care s-a întreţinut singură încă din anii studenţiei, el îi cere diverse şi periculoase servicii: să-i schimbe lei în valută şi aur (după reforma monetară din 1947, deţinerea de aur şi valută devenise ilegală), să-i aranjeze întâlniri secrete şi să-i organizeze întrevederi cu anumiţi oameni politici. Garsoniera Lenei Constante, din strada Dionisie Lupu, numărul 12, prezenta avantajul de a fi situată într-un imobil cu 79 de apartamente, astfel că persoanele ce intrau în el erau greu de urmărit din cauza aglomeraţiei. I-a atras atenţia vreodată Pătrăşcanu la ce pericol o expune? În cererile adresate, niciodată nu a întrebuinţat termenul „întâlnire secretă". „De altminteri, când îmi cerea un serviciu", declară Lena, „o făcea întotdeauna cu aerul că cere un lucru foarte simplu şi uşor de făcut."[2]

În ceea ce-l priveşte pe folcloristul Hari Brauner, prietenia cu soţii Pătrăşcanu i-a facilitat ascensiunea socială. În 1948 era profesor la Institutul de Artă şi director al nou înfiinţatului Institut de Folclor. La îndemnul şi recomandarea soţilor Pătrăşcanu, cei doi oameni de artă deveniseră membri de partid, Brauner fiind în 1950 chiar secretarul organizaţiei de bază de la Uniunea Compozitorilor.

Folcloristul care înainte de 1944 făcuse călătorii de studii la Istanbul şi Londra şi păstrase legături cu cercetători de folclor din Europa şi America îşi recunoaşte, de asemenea,

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 60, f. 157 (Declaraţia lui H. Brauner din 2 martie 1950).

2 *Idem*, vol. 65, f. 138 („Autocritica" Lenei Constante din 22 martie 1950).

în declarațiile date în anchetă multe „slăbiciuni", printre care și cea de a fi fost „afemeiat". Afirmația corespunde întrebării anchetatorului, care-i cere „să precizeze cine i-a dat sarcina să seducă pe Elena Pătrășcanu". „Nu căutam un scop, îmi plăcea", răspunde el. „Eu o consideram frumoasă, îmi plăcea statura ei, felul cum povestea din trecutul ei, mă impresiona cântecul ei grav. [...] Nu s-a pus niciodată problema să o seduc, ea singură mi-a mărturisit că mă plăcea." Relațiile lor („legături intime", numite în anchetă) au încetat curând pentru că ea se îmbolnăvise, dar au rămas „relații de prietenie și de muncă"[1]. Opiniile lui Brauner despre Pătrășcanu conțin multe denigrări: „egoist, orgolios, afemeiat, foarte închis, cumpătat, aproape zgârcit cu banii, ambițios" – acestea sunt câteva dintre epitetele cu care-l caracterizează.[2]

Nici Pătrășcanu nu lasă soției sale impresia că ar avea o părere mai bună despre cuplul Lena Constante–Hari Brauner. Părea să-i tolereze doar ca prieteni ai ei. Drept care, Elena Pătrășcanu („botezată" Saşa la sugestia Lenei Constante) credea că „Andrei nu ținea deloc la Lena și la Hari", pe Lena considerând-o „intrigantă" și „acaparatoare".[3]

Acestea sunt „gravele abateri" de la morală ale soților Pătrășcanu în acea perioadă. În 1945, serile, între prieteni, el părea foarte vesel, rememora amintiri din tinerețe presărate cu întâmplări cu multe iubite. Pe măsura trecerii timpului, seninătatea lui scade. În iarna lui 1946–1947 primește zilnic acasă telefoane de la Craiova, de la o anume Ileana Periș. Măgulit de admirația feminină astfel manifestată, se supără când soția vrea să asculte declarațiile ce i se fac.[4] Remarcăm

1 *Idem*, vol. 60, f. 82 (Declarația lui H. Brauner din 28 ianuarie 1950).

2 *Ibidem*, f. 158 (Declarația lui H. Brauner din 22 februarie 1950).

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 87, f. 48 (Declarația Elenei Pătrășcanu din 26 ianuarie 1950).

4 *Idem*, vol. 64, ff. 24–25 (Declarația Lenei Constante din 19 ianuarie 1950).

aici că Pătrăşcanu, care se laudă, în 1945, cu vechimea de 27 de ani ca activist de stânga, nu are niciun fel de suspiciuni şi dubii asupra capcanelor ce-i pot fi întinse (în anchetă, prezumtiva Ileana Periş nu dă nicio declaraţie, semn că admiraţia sa faţă de Pătrăşcanu presupunea îndeplinirea unei misiuni de provocare).

La recomandarea aceluiaşi Belu Zilber, de mare utilitate în ultima perioadă a ilegalităţii i-a fost lui Pătrăşcanu avocatul de origine armeană Herant Torosian. Acesta a fost principala *gazdă* a lui Pătrăşcanu din aprilie 1944 şi până la plecarea la Moscova pentru semnarea Convenţiei de Armistiţiu. La Torosian şi mănâncă, iar automobilul şi serviciile de şofer oferite de avocat sunt preţioase în vremea respectivă. Înainte de 23 august, în casa lui Torosian s-a întâlnit cu Ioan Mocsonyi-Styrcea şi cu Grigore Niculescu-Buzeşti. La Torosian se vor organiza întâlniri deosebite şi de către alţi tovarăşi din conducerea partidului. Bunăoară, la o cafea, la Torosian s-a întâlnit şi „tovarăşul Ghiţă" cu ofiţerul american Madison.[1] Firesc era ca, după asemenea servicii, Pătrăşcanu să-i dea lui Torosian recomandarea de primire în partid ca şi altor apropiaţi ai lui (nepotului acestuia Emanuel Rupenian sau Luciei Flicher, utilizată ca *tehnică* în perioada ultimă de domiciliu obligatoriu la Poiana Ţapului). Firesc părea şi să-l recomande pe Torosian pentru postul de consul al României la Paris. Ca unui prieten apropiat, Pătrăşcanu i se confesează în timpul Conferinţei de Pace de la Paris despre nedreptăţile şi atmosfera proastă la care este supus de tovarăşii săi.[2]

Din avocatură în diplomaţie şi din diplomaţie în artă, traiectoria pare neobişnuită, dar... aceasta e direcţia pe care Torosian a urmat-o. La începutul anului 1947, sala Dalles găzduieşte o expoziţie de artă unde expun sculptură Herant

1 *Idem*, vol. 1, f. 232 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 30 decembrie 1948).

2 *Ibidem*, f. 262 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 31 ianuarie 1950).

Torosian, și pictură Lucian Grigorescu, Lena Constante și Traian Baltic-Dăncuși. Din cronica plastică, semnată de Miron Radu Paraschivescu (aflat și el în mare ascensiune), aflăm că Torosian a expus statuete și un nud de proporții, precum și portretele lui Gala Galaction și N. D. Cocea („care, în treacăt fie zis, nu seamănă deloc", totuși „demonstrează o concepție bine închegată"). În ceea ce privește picturile Lenei Constante, pana și interesul cronicarului le situează deasupra celorlalți. Meritele Lenei Constante sunt mari, deoarece la ea „nu vom întâlni nici inconștiența desenului, nici disprețul față de subiect ca la Lucian Grigorescu".[1]

Alți admiratori și devotați Pătrășcanu își câștigase printre rudele și prietenii apropiaților săi. Astfel, Torosian i-a recomandat un nepot pentru postul de șef de cabinet la Ministerul Justiției.[2] Născut la Odessa, de profesie „inventator" (după cum se declară în fișa de interogatoriu fără precizarea meritelor sau studiilor ce l-au condus la o asemenea „profesie"), Emanuel Rupenian făcuse, la recomandarea unchiului său, oficiul de curier pe lângă Lucrețiu Pătrășcanu în martie–iunie 1944, după care a plecat să-și satisfacă stagiul militar. În octombrie 1944, Pătrășcanu l-a rechemat de la școala militară pentru a-și prelua îndatoririle de șef de cabinet, deoarece predecesorul, Dan Dușescu, fusese trimis ca atașat pe lângă misiunea militară americană din România. Până la sfârșitul anului 1947 – când și-a dat demisia la sfatul lui Torosian, care înțelege că sfârșitul carierei politice a lui Pătrășcanu este aproape –, în afara îndatoririlor de serviciu (și de felul în care și le îndeplinea se plânsese, în octombrie 1945, Gheorghe Apostol), Emanuel Rupenian i-a făcut lui Pătrășcanu diverse servicii. A supravegheat achiziționarea materialelor pentru construcția vilei de la Snagov, a redactat actul de vânzare a

1 *Scînteia*, 6 ianuarie 1947.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 43, f. 201 (Declarația lui H. Torosian din 6 martie 1950).

terenului moştenit de Pătrăşcanu la Poiana Ţapului (cumpărători fiind soţii Moisil prin negocierea Lenei Constante), a bătut la maşină cărţile scrise de Pătrăşcanu şi a încasat pentru el banii de la edituri şi diurnele de deputat.[1]

Lui Emanuel Rupenian îi succedă în funcţie procurorul Remus Micşa, care anterior avusese şi funcţia de procuror-şef pe lângă cabinetul ministrului Justiţiei. Având nevoie de un transfer în Bucureşti (fusese judecător la Deva), ajunge, recomandat de alt apropiat, în anturajul lui Pătrăşcanu. Micşa fusese şi în „campania din Maramureş", cu misiunea de a supraveghea distribuirea ajutoarelor „pentru populaţia nevoiaşă din această zonă".[2] Apreciat de Pătrăşcanu, Micşa a fost secretarul său în timpul campaniei electorale de la Arad. După alegeri a fost trimis „în teritoriu pentru ca să se ocupe de toate problemele Aradului" care veneau sub formă de cereri, reclamaţii şi sesizări adresate deputatului de Arad, Lucreţiu Pătrăşcanu.[3]

Un personaj-cheie din anturajul şi drama lui Pătrăşcanu este Nicolae Betea, referent la Institutul Central de Statistică, licenţiat în teologie (Blaj, 1933) şi în filozofie (Cluj, 1938). Caracterizările întâlnite cel mai des cu referire la Betea sunt „beţiv şi afemeiat" („eu sunt băutor şi curvar", declară şi Betea despre sine în anchetă).[4] Portretul psihologic al acestui apropiat al lui Pătrăşcanu mai trebuie întregit şi cu simptomele ce decurg din îmbolnăvirea de sifilis, fişele medicale ataşate dosarului său de penitenciar atestând faza terţiară a bolii.

Betea l-a cunoscut pe Lucreţiu Pătrăşcanu tot în casa lui Torosian în noaptea de 23 spre 24 august 1944. Printre „greşelile ca activist de partid" recunoscute de Pătrăşcanu

---

1 *Idem*, vol. 86, f. 32 (Declaraţia lui E. Rupenian din 28 februarie 1950).

2 *Idem*, vol. 17, f. 260 (Declaraţia martorului R. Micşa în proces).

3 *Idem*, vol. 1, f. 109 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

4 *Idem*, vol. 78, f. 360 (Declaraţia lui N. Betea din 20 mai 1951).

sunt și acceptările grabnice ale recomandărilor unor astfel de prieteni: „L-am luat pe Micșa – la Cabinet – după recomandarea lui Betea, ca să aflu aproape după un an că ar fi avut legături cu legionarii. Pe Betea l-am întrebuințat după simpla recomandație a lui Belu, fără să cercetez nici trecutul lui, nici relațiile lui, nici felul lui de viață."[1] În detalierea temei faptelor și atitudinilor sale „nepartinice", Pătrășcanu se căiește de a-l fi folosit pe Betea „ca pe-un om devotat personal", fapt pe care l-a ascuns partidului.[2] La aproape un an de la cunoștință, în vara lui 1945, Betea a venit să-și ofere serviciile lui Pătrășcanu. „N-a fost întâmplător că după prima cuvântare ținută la Cluj"[3], constată cu amărăciune și prea târziu Lucrețiu Pătrășcanu. Atunci se lăsase sedus de aprecierile măgulitoare făcute de Betea discursului său naționalist și patriotic. Betea va deveni apoi „consultantul" cuvântărilor de la Cluj și Sibiu ținute de Pătrășcanu în vara lui 1946. Treptat, Betea dobândește faima de a avea o mare influență asupra lui Pătrășcanu. „Era cunoscut ca om al cărui cuvânt conta în fața lui Lucrețiu Pătrășcanu" – după cum declară Remus Micșa –, „chiar magistrații ce aveau nemulțumiri se duceau la Betea la Institutul Central de Statistică."[4]

Alt intelectual socotit om de încredere de Pătrășcanu este Anton Rațiu, licențiat al Facultății de Drept și funcționar la Institutul Central de Statistică. Legătură directă cu Pătrășcanu a avut — ca și ceilalți comuniști de la ICS – în noaptea de 23 spre 24 august 1944, când Rațiu și Ștefan Popescu au primit misiunea de a tipări primul număr legal al ziarului *România Liberă* (abia în septembrie redacția ziarului a fost

1 *Idem*, vol. 1, f. 110 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 10 noiembrie 1949).

2 *Ibidem*, f. 109.

3 *Ibidem*, f. 107.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 92, f. 122 (Declarația lui R. Micșa din 22 septembrie 1952).

preluată de o nouă conducere alcătuită din Grigore Preoteasa şi soţii Traian şi Florica Şelmaru). În aceeaşi noapte încheiată cu schimbarea regimului politic din România, ocuparea Radiodifuziunii a fost încredinţată sociologului Anton Golopenţia, şeful Oficiului de Studii de la ICS. Prin intermediul aceluiaşi Anton Golopenţia, Anton Raţiu şi Nicolae Betea fuseseră prezentaţi lui Belu Zilber în iunie 1944. După prezentare, Golopenţia se retrage, iar Zilber „fără cea mai mică introducere a spus: Lucreţiu Pătrăşcanu vă întreabă dacă sunteţi de acord să participaţi la unele acţiuni dificile şi de mare răspundere în folosul ţării".[1] Intrat în martie 1945 „din însărcinarea partidului" în Corpul Detectivilor din MAI, lui Raţiu i s-au încredinţat diferite alte misiuni de răspundere, în toamna lui 1946 însoţindu-l pe Pătrăşcanu şi în campania electorală de la Arad.

Pe lângă aceşti apropiaţi, alţi tineri intelectuali ca Mihai Levente, soţii Ştefan şi Ileana Popescu, Constantin Pavel – majoritatea foşti şi actuali funcţionari la ICS – sunt socotiţi a face parte din cercul lui Pătrăşcanu. Sprijinul acestora se baza pe credinţa (împărtăşită celorlalţi întâi de Betea) că, în atmosfera „războiului rece", Pătrăşcanu este „omul politic care poate întruni consensul factorilor politici internaţionali, întrucât problemele României care formau preocuparea cercurilor internaţionale vor fi rezolvate în cadrul ONU-ului printr-o înţelegere între lumea occidentală şi URSS".[2]

Dincolo de admiraţia şi interesul pentru ascensiunea lui Pătrăşcanu, de care-şi leagă propriile lor speranţe de viitor, aceştia sunt legaţi prin câteva acţiuni comune din trecut. Datorită acestora vor fi prinşi în năvoadele dese ale *anchetei Pătrăşcanu.* În primul rând sunt legaţi de participarea la recensământul din Transnistria organizat de ICS în 1941–1942 la ordinul mareşalului Antonescu. Misiunea avea ca

1 *Idem*, vol. 82, ff. 170–171 (Declaraţia lui A. Raţiu din 10 aprilie 1948).

2 *Idem*, vol. 80, f. 31 (Declaraţia lui C. Pavel din 23 octombrie 1951).

scop recenzarea românilor rămaşi în teritoriile româneşti ale Basarabiei şi Bucovinei, alipite la URSS în urma pactului Ribbentrop-Molotov, şi evaluarea contaminării acestora cu ideile comuniste în răstimpul scurs până la intrarea trupelor române, alături de germani, în aceste provincii. Dornici să se sustragă încorporării şi implicit participării la războiul împotriva URSS (în concordanţă cu linia trasată de PCdR), tinerii funcţionari cu convingeri sau simpatii comuniste din institutul condus de Sabin Manuilă se grăbesc cu înscrierea voluntară la recensământ. Astfel, din echipa condusă de Anton Golopenţia fac parte: Mihai Levente, Mircea Biji (care mai târziu, căzând în mâinile Siguranţei, trădează), Tudor Stoianovici, Ştefan Popescu, Dan Duţescu, Nicolae Betea, Constantin Pavel, Anton Raţiu, Marin Mănescu-Dunăre, Gheorghe Retegan, Gheorghe Bucurescu, Nicolae Economu, Ioan Apostol, Traian Georgescu, Al. Vidican, Al. Nistor, Iuliu Malinaş, Eugen Seidel, Dumitru Corbea (viitorul autor de „povestiri istorice"), Corneliu Mănescu (viitor ministru de Externe al României), Gh. Popescu, Virgil Macca.[1]

Contactul direct cu oamenii care trăiseră din plin realităţile create de Stalin le zdruncină participanţilor la recensământ convingerile comuniste. Apropierea lor de Pătrăşcanu şi miza pe el se bazează pe speranţa că un intelectual de formaţia acestuia, în postura de prim lider al României, va acţiona cu discernământ în aplicarea ordinelor Kremlinului. „Cu formularele şi «darurile» care urmau să uşureze descoperirea românilor" – relatează, în anchetă, un fost participant – „întocmeam aceste rapoarte ordonate de şi pe placul lui Antonescu. [...] Nu întâmplător făceam acest lucru [...] cu nepăsarea ce mi-a dat-o educaţia formalistă burgheză, săvârşeam o mârşavă acţiune de trădare a Uniunii Sovietice, atunci când dam cifra membrilor de partid dintr-o comună, ori când generalizam într-o frază

1 *Ibidem*, f. 295 (Declaraţia lui C. Pavel din 2 februarie 1950).

tipic fascistă-antonesciană starea de spirit a populaţiei cu asemenea afirmaţiuni deşănţate: «microbul comunismului nu a atacat populaţia»... sau «în unanimitate locuitorii din... doresc să devină cetăţeni ai României» etc."[1]

Al doilea moment care-i implică pe oamenii apropiaţi lui Pătrăşcanu şi care va dobândi conotaţii propagandistice şi sensuri diferite, în funcţie de momentul politic şi de cei aflaţi la conducere, este desemnat în anchetă prin sintagma „misiunea Caransebeş". La propunerea lui Belu Zilber şi cu aprobarea conducerii PCdR (secretar general fiind Foriş), prin legătura făcută de Nuţu Fuxman (alias Ana Naum, viitoarea soţie a lui Zilber), lui Anton Raţiu şi Nicolae Betea li se încredinţează misiunea de a organiza evadarea deţinuţilor comunişti din închisoarea Caransebeş. Bani, maşină şi ordin de transport pentru deplasare primesc de la Institutul Central de Statistică. Deoarece comuniştii din închisori întrerupseseră, după desfiinţarea Cominternului, legătura cu Secretariatul lui Foriş, iar condamnaţii comunişti erau transferaţi după expirarea pedepsei din închisoare în lagăr pe toată durata războiului cu URSS, nu se mai ştia cu exactitate ce comunişti se aflau la Caransebeş. Sigur erau acolo – după ştiinţa celor din exterior – Teohari Georgescu, Ion Vincze, Barbu Zevedei. Emisarii au reuşit să ia legătura cu gardianul-şef al închisorii şi i-au cerut o listă cu comuniştii deţinuţi. Dovadă a relaţiilor dintre gardieni şi deţinuţi, gardianul-şef i-a „raportat" deţinutului Teohari Georgescu cererea primită. Acesta îi „interzice" să dea orice informaţie despre comunişti. Fără ştirea lui Teohari Georgescu şi printr-un alt intermediar, Raţiu şi Betea au încercat să intre în legătură cu Barbu Zevedei. Deţinuţii refuză însă legătura şi propunerea de evadare, considerând-o o *acţiune de provocare* care putea avea drept consecinţă şi împuşcarea lor în timpul

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 7, f. 48 (Declaraţia lui Şt. Popescu din 28 ianuarie 1950).

respectivei tentative de către poliția și gardienii informați de „provocatori".[1] Misiunea astfel eșuată, Zilber îi recheamă pe Betea și Rațiu la București. După amnistia generală a deținuților politici și ascensiunea lor în lumea puterii, „misiunea Caransebeș" pare a fi intrat în uitare. Nu pentru multă vreme.

Alt episod bogat în interpretări care-l implică pe Pătrășcanu este acțiunea de „ajutorare a Maramureșului", coordonată în colaborare cu Emil Bodnăraș. Reprezentanții numiți de Pătrășcanu, în 1945, în „comisia pentru ajutorarea Maramureșului" sunt Nicolae Betea și Remus Micșa, comisia ocupându-se de distribuirea de ajutoare pentru populația nevoiașă din această parte a țării. Acțiunea survine în urma unei diversiuni puse la cale de prim-secretarul local de partid, ucraineanul Odoviciuc, cu sprijin sovietic. Datorită ei, guvernului român și celui sovietic le-au fost trimise liste de adeziune semnate de locuitorii Maramureșului pentru anexarea Maramureșului istoric la Ucraina Subcarpatică. În realitate, se întocmiseră liste cu capii de familii sărmane din zecile de sate ale Maramureșului care semnaseră – fără a cunoaște textul din capul listei – convinși că vor primi bocanci pentru toți membrii familiei.[2] În urma celor petrecute, liderii comuniști de la București hotărâseră acțiunea de ajutorare, cercetarea celor întâmplate – fără a fi, bineînțeles, desemnat public sau pedepsit vreun vinovat – și menținerea de legături cu populația din regiunile de graniță ale României.

Acestea și alte momente legate de Pătrășcanu și oamenii săi vor fi mai târziu dovezi ale „trădării" lor.

1 *Idem*, vol. 82, f. 170 (Declarația lui A. Rațiu din 10 aprilie 1948).

2 *Ibidem*, f. 170–172.

CAPITOLUL VI
Kto-Kogo

Puține probleme ale istoriei contemporane au suferit o atât de mare falsificare ca aceea a *opoziției de partid*. Faptele și semnificațiile sunt cu atât mai greu de precizat cu cât ideologia momentului ocultează și falsifică, de fiecare dată, etapele și comandamentele ideologice precedente.

Inițial, confruntările și divergențele teoretice au fost acceptate ca atribute firești ale întrunirilor comuniste. În 1904, Lenin scria: „În partid vor exista întotdeauna controverse și lupte, numai că ele trebuie să fie îndrumate pe un făgaș partinic și acest lucru îl poate face doar congresul."[1] Mai târziu, la Conferința de la Praga a socialiștilor de stânga din Rusia (1912) s-a propus sistarea luptei între grupări în partid, dar Lenin, care-și păstrează convingerile, se opune. A condamna lupta dintre grupări, în general, înseamnă a condamna și lupta bolșevicilor împotriva lichidatoriștilor, argumentează el, propunând numai condamnarea luptei fără idei (*fracționismul fără principii*, cum va fi denumit ulterior în limbajul propagandei comuniste).

Abia exercițiul puterii îl va determina pe Lenin să-și schimbe opiniile. În 1921, în perioada celei mai aspre crize a puterii sovietice, Lenin „a chemat" la încetarea temporară

---

1 Vladimir I. Lenin, *Opere complete*, vol. 9, Editura Politică, București, 1962, p. 8.

a luptei fracționiste și la dizolvarea tuturor grupărilor și fracțiunilor care existau atunci în rândul bolșevicilor. La mijlocul deceniului trei însă, în unica țară socialistă din lume, cea mai mare parte a activului de partid înțelege că, în cazul unor divergențe serioase în problema principiilor, membrii de partid au dreptul să critice vârfurile conducătoare ale partidului și politica lor, adică au dreptul la opoziție.[1] Mai târziu, Stalin a modificat radical principiul unității partidului. „Nu avem dreptate decât împreună cu partidul și prin partid, căci istoria nu ne furnizează un alt mod de a avea dreptate"[2] este lozinca dictaturii de partid și în interiorul partidului, lansată de Troțki.[3] O lozincă în concordanță cu principiile Cominternului, care fundamenta, de data aceasta, relația membrului de partid cu tovarășii săi.

Cu sprijinul unor teoreticieni ca Troțki, Buharin, Kamenev și Zinoviev (ce vor cădea ulterior victime ale propriilor principii), Stalin a orientat semnificația conceptului *fracționismului fără principii* împotriva dreptului membrilor de partid sau al CC la opoziție. Disciplina conștientă a fost înlocuită cu supunerea oarbă față de voința *conducătorului*, astfel că orice opoziție este taxată ca o agentură a cercurilor

---

1 Roy Medvedev, *Despre Stalin și stalinism*, Editura Humanitas, București, 1991.

2 *Apud* Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 260.

3 Lev Troțki (1879–1940), revoluționar de profesie. Deportat în Siberia, evadează și se stabilește la Londra. Revine în Rusia, e din nou deportat, evadează în Austria. Urmează un lung șir de exilări în Franța, Cuba, Canada. La cererea Guvernului Provizoriu revine în Rusia, unde ia parte activă la instaurarea sovietelor, revenindu-i un mare merit în victoria bolșevicilor. Ulterior va avea un rol important în organizarea Armatei Roșii. După moartea lui Lenin intră în conflict deschis cu Stalin. În 1927, exclus din partid, va fi exilat din Moscova, expulzat din țară și în final ucis din ordinul lui Stalin, în Mexic.

imperialiste, burgheze şi mic-burgheze în PC(b)US. Lozinca unităţii partidului i-a folosit lui Stalin ca mijloc important de consolidare a dictaturii personale şi de lichidare a oricărei forme incipiente de controversă şi opoziţie în partidul unic.

De pe această culme a atotputerniciei în lumea comunistă, Stalin va transplanta formele şi relaţiile sale de putere în statele din Europa Centrală şi Răsăriteană. În urma reîmpărţirii sferelor de influenţă ale Marilor Puteri, acestea vor deveni statele-satelit ale URSS. Prin impunerea eliminării instituţiilor şi mecanismelor democratice cu metodele experimentate cu succes înaintea celui de-al Doilea Război Mondial în URSS, prin subtile şi profunde diversiuni finalizate cu racordul şi subordonarea fiecărui segment din viaţa politică şi socială a *statelor de democraţie populară* faţă de omologul său din URSS, aproape pe nesimţite, cetăţenii României şi ai ţărilor din vecinătate se vor trezi în plină *dictatură proletară*. Voinţei conducătorului Kremlinului îi vor cădea victime şi unii dintre cei care, în viziunea impusă *maselor populare*, reprezintă, prin trecutul şi proiectele lor, *călăuze încercate* în drumul către *viitorul luminos*.

Astfel, în 1944–1947, pentru toţi cei aflaţi în exteriorul cercului puterii comuniste, poziţia şi ascensiunea lui Lucreţiu Pătrăşcanu par demne de invidie. Din publicitatea de partid făcută cu ajutorul persoanei şi acţiunilor lui, cunoaştem că, în iunie 1947, Pătrăşcanu ţine un discurs la festivitatea de înfiinţare a secţiunii române a Asociaţiei Internaţionale a Juriştilor Democraţi, prin care cere justiţiei române o „atitudine fermă, teoretic şi practic, împotriva reacţiunii".[1] Ca reprezentant al juriştilor români participă, în luna iulie a aceluiaşi an, la Congresul Internaţional al Juriştilor de la Bruxelles.[2] Părând a fi întru totul de acord cu spiritul vremurilor noi, în septembrie 1947, la întâlnirea cu reprezentanţii breslei sale

1 *Scînteia*,19 iunie 1947.

2 *Idem*, 14 iulie 1947.

profesionale, Pătrășcanu afirmă că „vechiul cadru al justiției nu mai corespunde cerințelor actuale" iar „o justiție democrată se poate realiza numai prin fuziunea elementelor profesionale și neprofesionale".[1] „În toată munca mea practică și politică din 1947 se poate observa o schimbare", declară el mai târziu. „Am pășit la înfăptuirea definitivă a reformei justiției în a doua jumătate a anului. [...] Am studiat, din nou, cu deosebită atenție *Problemele Leninismului*, Istoria Partidului și unele texte ale lui Lenin. [...] Începând din 1947, am încercat și în raport cu tovarășii din conducerea partidului să-mi schimb atitudinea."[2]

Urmărind din presa vremii evenimentele anului 1947, acesta poate fi socotit drept timpul de desăvârșire a planului comunizării României. În ianuarie–februarie, delegația economică prezidată de Gheorghiu-Dej încheie un nou acord economic cu URSS prin care se prevede realizarea de schimburi de mărfuri între cele două state, părțile acordându-și reciproc clauza națiunii celei mai favorizate.[3] Se semnează Tratatul de Pace la Paris și foarte curând se conturează blocurile celor două sisteme politice opuse din Europa. Invitate la Conferința de la Paris din 12 iulie pentru redresarea economică a Europei, organizată la inițiativa secretarului de stat al SUA, George Marshall, România, Polonia, Iugoslavia, Cehoslovacia, Bulgaria și URSS nu participă. Într-un comentariu al Agenției TASS se arată că această conferință servește „pentru a realiza constituirea Blocului occidental", iar în nota de răspuns a guvernului român se specifică faptul că acceptarea ar însemna o „imixtiune în afacerile interne ale României".[4] Refuzul semnifică supunerea deplină a politicii

1 *Idem*, 12 septembrie 1947.

2 ASRI, fond. P, dosar 40002, vol. 1, ff. 154–158 (Declarația lui L. Pătrășcanu „Greșelile mele ca activist de partid", datată 1948).

3 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu*..., p. 115.

4 *Apud* Șerban Rădulescu-Zoner și colab., op. cit., pp. 219–220.

externe din țările menționate față de politica promovată de URSS.

Cu acest act se declanșează lupta finală pentru lichidarea oricărei opoziții politice din interior. În iulie 1947, organele Siguranței Statului îi arestează la orele șapte dimineața, pe aeroportul de la Tămădău, la 46 km distanță de București, pe fruntașii PNȚ Ion Mihalache, Nicolae Penescu, Ilie Lazăr, Nicolae Carandino și pe membrii familiilor lor care încercaseră să fugă în străinătate. Incidentul, supraamplificat de propaganda comunistă, va conduce la eliminarea, în câteva luni, a pluripartidismului din viața țării, moment finalizat cu forțarea regelui Mihai de a abdica de la tronul României.

Pe tot parcursul anului, Ministerul Justiției coordonează o intensă campanie de reprimare a *dușmanilor poporului*: reprezentanții vechii orânduiri, sabotorii, speculanții, deținătorii și traficanții de aur și devize. Este anul în care se desfășoară mari procese politice, cu unii dintre acuzați actualul ministru al justiției comuniste urmând a se întâlni nu peste multă vreme, la propriul proces, în calitate de martori. Astfel, în 7 martie 1947, Tribunalul Poporului a rejudecat procesul lui Sava Dumitrescu, fost șef al brigăzii Siguranței din Poliția Prefecturii, pe care îl condamnă la muncă silnică pe viață și degradare civică.[1] În aprilie, Parchetul Tribunalului Militar a încheiat referatul introductiv de trimitere în judecată a primului lot de nouăzeci și doi de inculpați acuzați că au săvârșit masacrele de la Iași, Stînca-Roznoveanu și Mărculești-Soroca.[2] În octombrie este arestat Camil Demetrescu (diplomat de carieră din 1942, înalt funcționar la Direcția cifrului și cabinetului, avansat după 23 august 1944 director adjunct al respectivului resort), care se ascunsese în localul Institutului Francez de

1 *Scînteia*, 8 martie 1947.

2 *Idem*, 7 aprilie 1947.

Înalte Studii din București.[1] În 13 noiembrie, tribunalul prezidat de colonelul Alexandru Petrescu pronunță sentințele în procesul intentat fruntașilor PNȚ. Între ei: Iuliu Maniu și Ion Mihalache – temniță grea pe viață, Nicolae Penescu – cinci ani temniță grea, Nicolae Carandino – șase ani temniță grea, Ilie Lazăr – doisprezece ani temniță grea, Grigore Niculescu-Buzești și Alexandru Cretzulescu – muncă silnică pe viață (în contumacie), Victor Rădulescu-Pogoneanu – douăzeci și cinci de ani temniță grea, Camil Demetrescu – cincisprezece ani temniță grea, Vasile Serdici – zece ani temniță grea, Radu Niculescu-Buzești – zece ani detenție riguroasă, Ioan Mocsonyi-Styrcea – doi ani închisoare corecțională, Ștefan Stoica (vărul lui Pătrășcanu) – opt ani detenție riguroasă.[2] După condamnare, implicați în alte procese – cum de altfel aproape toți cei numiți vor fi implicați în ancheta și procesul lui Pătrășcanu –, pentru majoritatea vor surveni noi condamnări, decesul sau amnistia politică generală din 1964 fiind singurele căi de ieșire din închisoare. În vremea aceasta, *Scînteia* publică telegramele adresate de colectivele de oameni ai muncii care felicită Tribunalul Militar pentru că „a apreciat vinovăția fiecăruia în parte și i-a pedepsit după faptele lor mârșave", pentru că „și-a făcut datoria față de popor, trimițând la ocnă pe cei care au vrut să subjuge țara imperialismului străin" și exprimă „satisfacția pentru condamnarea dreaptă și necruțătoare dată complotiștilor, spionilor și trădătorilor din procesul PNȚ".[3]

În 15 august, Adunarea Deputaților votează Legea reformei monetare. În aceeași zi începe preschimbarea banilor în întreaga țară: 20 000 de lei vechi pentru un leu stabilizat. Sumele de bani care pot fi schimbate sunt foarte mici, legea cu „net caracter de clasă" urmărea pauperizarea

1 Șerban Rădulescu-Zoner și colab., op. cit., p. 231.

2 *Scînteia*, 14 noiembrie 1947.

3 *Idem*, 15 noiembrie 1947.

celor avuți.[1] Legea stipulează și obligația persoanelor particulare de a preda Băncii Naționale aurul și valuta deținute, în schimbul monedei naționale, la un curs forțat. În timpul ce va urma, cei bănuiți sau denunțați de nesupunere în fața legii vor fi arestați. Sub lozinca „Leul la stabilizare, speculanții la-nchisoare", se desfășoară mari manifestații în orașe și campanii de presă. La mai puțin de o săptămână de la intrarea legii în vigoare, *Scînteia* anunță: „Predați autorităților de către cetățeni, primii 117 speculanți de alimente și lei vechi au fost întemnițați în lagăr."[2] Modelele sovietice de construire a noului regim sunt impuse în continuare. În aceeași lună august, *Scînteia* aduce la cunoștință că la Banca Națională s-au organizat primele întreceri pentru urmărirea și depistarea traficanților de aur și devize. „Denunțătorii și constatatorii vor primi anticipat până la 80% din valoarea primei cuvenite ce se va calcula în raport de valoarea devizelor confiscate, iar organele ce se vor distinge în acțiunea de descoperire și constatare a infracțiunilor vor primi recompense însemnate pentru încurajare."[3] Noutatea este urmată de un val de arestări, infracțiunea referindu-se și la cei ce aveau aurul și devizele depozitate în străinătate. Dacă, în conformitate cu litera legii, vor fi arestați și condamnați mii de cetățeni, unii lideri comuniști continuă să dețină și să cumpere valută, pârându-se între ei, ori de câte ori se va ivi prilejul, că au încălcat respectiva lege.

La sfârșitul lui septembrie 1947 se ține la Szklarska Poręba (Polonia) o conferință a partidelor comuniste și muncitorești din Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Franța, Polonia, România, Ungaria, Italia și Uniunea Sovietică. Nimic în legătură cu această conferință nu a fost dat publicității. Abia la 5 octombrie, presa comunistă avea să publice un comunicat

1 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu*..., pp. 104–105.

2 *Scînteia*, 20 august 1947.

3 *Idem*, 27 august 1947.

referitor la formarea unei organizații comune, denumită Biroul Informativ al Partidelor Comuniste și Muncitorești (Cominform). Sediul urma să fie la Belgrad, dar curând a fost mutat la București deoarece în iunie 1948 liderii iugoslavi și politica lor au fost contestați de Cominform.

S-ar părea că liderii comuniști din România aveau suficiente motive pentru a se socoti demni de felicitări. Presa care descrie manifestațiile și demonstrațiile din țară, *Istoria României* scrisă de Roller, ce-i prezintă ca pe demnii urmași și moștenitori ai țării, „înaltele realizări" ale socialismului sovietic la care se străduiesc și românii sub oblăduirea rușilor să ajungă (până și cozile din fața magazinelor moscovite sunt prezentate de *Scînteia* ca dovezi ale disciplinei și responsabilității „omului nou"![1]) par suficiente motive de automulțumire generală.

Documentele scoase din arhivele partidului redau însă grave tensiuni în nucleul puterii comuniste din România. Nemulțumiți, în primul rând, puteau fi, și erau, Ana Pauker și Vasile Luca. În categoria emisarilor Moscovei debarcați în septembrie 1944 pe aeroporturile din capitalele țărilor ce urmau a fi sovietizate, Pauker și Luca reprezintă, prin poziția ocupată la trei ani de la venire, un caz negativ. În Bulgaria, Dimitrov era, din 1946, președintele Consiliului de Miniștri, de la primele alegeri postbelice în partid (desfășurate în 1945, ca și în România); Mátyás Rákosi era prim-secretar al Partidului Comunist Ungar; din aceeași perioadă, Bolesław Bierut era conducătorul comuniștilor polonezi; Klement Gottwald și Walter Ulbricht ocupau, de asemenea, primele poziții în Cehoslovacia și, respectiv, Germania de Est. În 3 noiembrie 1947, ministrul britanic la București, Adrian Holman, transmitea Foreign Office-ului obișnuitul raport asupra personalităților politice din topul anului respectiv. În expunerea considerațiilor sale asupra celor

1 *Scînteia*, 21 februarie 1947.

117 personalităţi inventariate – de la Constantin Agiu la Romulus Zăroni –, diplomatul britanic conchide asupra Anei Pauker: „Ana Pauker este liderul intelectual al PCR şi vocea Cominternului. Aparent poziţia sa este similară cu aceea a unui trimis diplomatic care raportează şi face recomandări asupra situaţiei generale a Cominternului la Moscova, iar în schimb primeşte directive. În ceea ce priveşte puterea ascunsă în spatele Guvernului român, ea aparent împarte anume responsabilităţi cu Emil Bodnăraş, care a devenit mai influent şi care are legături mai puternice cu NKVD-ul."[1]

Va fi observat Lucreţiu Pătrăşcanu ascensiunea lui Bodnăraş? Probabil că nu. „Enigmaticul Bodnăraş", pe care o retrospectivă inversă a biografiei sale ni-l prezintă ca susţinător loial al lui Ceauşescu, în calitate de reprezentant emblematic al foştilor ilegalişti şi încă mai înapoi, pionul de sprijin al lui Gheorghiu-Dej în eforturile de a determina Armata Roşie să se retragă de pe teritoriul românesc, ni se înfăţişează în vara lui 1947 ca aliat al Anei Pauker şi al lui Vasile Luca împotriva lui Gheorghiu-Dej. La 10 iunie 1947, generalul Susaikov i-a trimis lui M.A. Suslov[2] un raport al lui Bodnăraş. Raportul îl acuza pe Gheorghiu-Dej că se înconjoară de oameni ca Ion Gheorghe Maurer, Gaston Marin şi Simion Zeiger şi se apropie de reprezentanţii anglo-americani de la Bucureşti, îndepărtându-se de sovietici.

În urma „pârei la împărat", la Bucureşti descinde V.I. Lesakov, cadru de conducere în Secretariatul CC al PC(b) al URSS şi ulterior referent al Cancelariei Cominformului. În 7–20 august 1947, Lesakov a purtat ample discuţii cu liderii marcanţi ai PCR, conchizând că la Bucureşti comuniştii se

1 *Apud* Gheorghe Buzatu, „Ana Pauker; portret şi autoportret", în *Dosarele istoriei*, nr. 8/1997, pp. 9–13.

2 Mihail Suslov (1902–1982), responsabil din partea CC al PCUS cu problemele partidelor comuniste şi muncitoreşti internaţionale în respectiva perioadă.

împart în două grupări rivale: de-o parte Dej, căruia i s-au alăturat cei numiți de Bodnăraș, de cealaltă parte – Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu. Acuzațiile aduse de Ana Pauker și Vasile Luca grupării reprezentate de Dej și desemnate ca fiind a „comuniștilor naționali" o conțin și pe aceea, de o deosebită gravitate din perspectiva ideologiei staliniste, că neagă rolul conducător al partidului în viața țării. Luca îl pârăște și pe Pătrășcanu lui Lesakov (la Ministerul Justiției, zice el, „există mulți funcționari care sabotează munca"). Mai mult decât atât, „G. Dej nu a întreprins până acum nimic împotriva lui Pătrășcanu". Raportul final, întocmit de Lesakov după discuții, conține și caracterizarea personajelor mai importante din dispută. Dej este apreciat ca „bun organizator", „se bucură de mare autoritate și influență în țară", dar „este lipsit de pregătire teoretică". Ana Pauker este „cea mai bine pregătită teoretic", însă, ca și Teohari Georgescu, nu are talent organizatoric și manifestă lipsuri în selecția și pregătirea cadrelor. Raportul mai menționa că „grupul Dej urmărea scoaterea din conducerea partidului a Anei Pauker și a lui Vasile Luca pe motiv că sunt cetățeni sovietici".[1] Bodnăraș însă, după propriile sale declarații, era la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial cetățean sovietic[2], când și cum a redevenit cetățean român fiind greu de știut.

Dacă poziția lui Gheorghiu-Dej pare puternic periclitată în urma unor asemenea raportări, va fi interesant de știut că, în aceeași perioadă, susținătorii lui de la Kremlin sunt înșiși Vîșinski și Stalin. Cum povestește ulterior Gheorghiu-Dej în

---

1 *Apud* Ion Chiper, Florin Constantiniu, „Modelul stalinist de sovietizare a României" (II), în Arhivele Totalitarismului, INST, nr. 3/1995, pp. 37–38.

2 *Apud* Dan Cătănuș, Ion Chiper, op. cit., pp.134–135 (Stenograma convorbirii dintre C. Pîrvulescu și E. Bodnăraș privind pregătirea și punerea în aplicare a planului de înlăturare a lui Șt. Foriș din conducerea PCR).

şedinţa Biroului Politic din 29 noiembrie 1961 şi în confesiunile făcute şefului său de cabinet, Vîşinski i-a sugerat, în 1946, posibilitatea înlăturării Anei Pauker, care continua să ia decizii fără să-l consulte în calitatea sa de secretar general al CC.[1]

Cu certitudine, Lucreţiu Pătrăşcanu nu a fost informat despre aceste confruntări. El încearcă să se apropie de Gheorghiu-Dej. La Paris, după ce Dej lipsise o vreme fiind plecat în ţară, i-a propus să-i dea o listă cu oamenii pe care i-a văzut şi cu activitatea desfăşurată în lipsa lui, dar acesta l-a refuzat. La rându-i, Pătrăşcanu simte încercarea Anei Pauker, din aceeaşi perioadă, de a-l atrage în grupul ei.[2] După lămuririle pe care le-a primit la întoarcerea lui Gheorghiu-Dej de la Moscova în februarie 1947, după unele discuţii cu Susaikov şi mai ales după observarea „condiţiilor internaţionale create de crescuta campanie a aţâţătorilor de război anglo-americani", se declară convins de necesitatea unei „cotituri pentru adâncirea luptei de clasă" şi „lichidarea colaborării cu resturile burgheziei".[3] Tovarăşii săi – şi mai ales superiorii de la Moscova – socotesc însă că este prea târziu.

Deşi „surprinderea" fruntaşilor PNŢ pe aeroportul de la Tămădău, ca şi pregătirile şi îndemnurile legate de fuga în străinătate s-au făcut cu concursul SSI, Lucreţiu Pătrăşcanu este lăsat să creadă în continuare că nici „colaborarea" cu burghezia nu se va încheia atât de repede. Despre cele petrecute la Tămădău ministrul Justiţiei a aflat, ca orice cetăţean de rând, din ziare. Era în acele zile la Bruxelles la Congresul

---

1 Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Prefaţă, selecţie a textului şi note de Lavinia Betea, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, pp. 259–260.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 223 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 23 decembrie 1949).

3 *Idem*, vol. 14, f. 52 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu „Asupra atitudinilor mele nepartinice", nedatată).

juriștilor democrați. N-a aprobat în forul său interior cele întâmplate („cursul grăbit al lichidării PNȚ și PNL") deoarece, așa cum declară el în anchetă, „am socotit că această măsură nu va fi înțeleasă de mase pentru că nu a fost rezultatul unei campanii care să antreneze masele; ca atare va apărea ca o lichidare administrativă". Cu toate acestea, a organizat la Bruxelles, din proprie inițiativă, o conferință de presă în care explică arestarea celor pregătiți de fugă de pe pozițiile tovarășilor săi.[1] Dacă pentru arestarea fruntașilor PNȚ își poate spune că nu i s-a cerut părerea, fiindcă era plecat în străinătate, faptul că el – ministrul Justiției – nu a fost solicitat să participe la redactarea proiectului noii Constituții și că n-a fost înștiințat de pregătirile ce se făceau în vederea abdicării regelui îl interpretează ca acte prin care „partidul și-a arătat deschis neîncrederea" în el.[2]

„În perioada producerii actului de abdicare în Decembrie 1947", declară el, „mă găseam la Păltiniș (Sibiu) împreună cu soția mea, Lena Constante și Hari Brauner. Discuțiile în jurul acestui eveniment nu le pot reface. Eu personal am fost foarte supărat că nu am fost înștiințat la timp, din București, pentru a putea participa la ședința adunării deputaților."[3] Despre eveniment, între apropiați, Pătrășcanu își declară din nou dezacordul cu modul acesta de a proceda, spunând că abdicarea regelui „e un pas către pierderea independenței naționale a țării" căci „a avut loc nu printr-o participare a maselor în care ideea de Republică ar fi prins rădăcini, ci printr-o lovitură de Palat". Momentul declanșează și spaima lui Pătrășcanu față de propriul său viitor: „Prin proclamarea Republicii mi-am dat seama că un hotărât drum spre stânga a fost luat și eu nu avusesem vreme să dovedesc prin fapte

1 *Idem*, vol. 1, f. 328 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 5 aprilie 1950).

2 *Idem*, vol. 87, f. 118 (Declarația Elenei Pătrășcanu din 7 februarie 1950).

3 *Idem*, vol. 14, f. 157 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 3 aprilie 1950).

că mi-am lichidat devierile mele de dreapta şi naţionaliste – ceea ce mi-am dat seama că va avea urmări asupra activităţii mele politice viitoare, imediate."[1]

Speriat, îşi abandonează soţia şi prietenii la Păltiniş şi vine la Bucureşti să facă revelionul cu tovarăşii. „N-am fost invitat nicăieri, până la urmă, însă, aflând că toţi tovarăşii vor fi la Ana, m-am dus şi eu, fără invitaţie."[2] Toate relatările din anchetă făcute de Pătrăşcanu cu referire la acest episod se întrerup în acest punct. Niciun alt amănunt despre atmosfera „revelionului cu tovarăşii", ori despre felul în care a fost privită şi primită sosirea lui. Peste ani, după moartea lui Pătrăşcanu, Gheorghiu-Dej va povesti apropiaţilor episodul soldat cu eşecul încercării de apropiere făcute de Pătrăşcanu. Ieşită în întâmpinarea unui nou musafir, gazda a fost neplăcut surprinsă de identitatea nepoftitului. În timp ce acesta se afla în hol, s-a întors în încăpere să-i anunţe şi pe ceilalţi de apariţia lui Pătrăşcanu. „Ce caută trădătorul acesta printre noi?" ar fi spus Gheorghiu-Dej. "Dacă rămâne el, plec eu." Văzându-se astfel primit, jignit peste măsură de conduita tovarăşilor săi, Pătrăşcanu şi-a scos din buzunar demisia din partid. „Îmi pare rău că nu i-am luat-o, atunci, trădătorului", este încheierea versiunii lui Gheorghiu-Dej.[3]

Deosebit de tovarăşii săi, dar în alt fel, îl cred pe Pătrăşcanu şi reprezentanţii guvernelor american şi britanic la Bucureşti. Misiunea OSS din România îl consideră omul de contact cu comuniştii. Ofiţerii Louis Madison şi Henry Roberts – care se arătau, în general, foarte interesaţi de respectarea de către guvernul român a „intereselor legitime sovietice" – îl caracterizează pe Pătrăşcanu în anii 1944–1945 ca „prietenos, deschis şi rezonabil". Un comunist ce insista pe ideea că Partidul Comunist „nici măcar să nu facă aluzie

1 *Idem*, vol. 1, f. 389 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 aprilie 1951).

2 *Ibidem*, f. 167 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 30 noiembrie 1949).

3 Paul Sfetcu, op. cit., pp. 202–203.

la amenințarea cu folosirea forței", el declarându-se adeptul unei cât mai bune colaborări cu partidele național-țărănesc și liberal. Rapoartele menționează, de asemenea, opiniile lui Zilber, care la sfârșitul lui 1944 pleda pentru o guvernare în care partidele istorice ar mai avea încă o majoritate reprezentativă. În 21 aprilie 1945, Zilber transmite americanilor opinia lui Pătrășcanu că protestul Statelor Unite contra „bazei înguste" a guvernului Groza a fost folositor și totodată bine primit, chiar în unele cercuri de stânga. Cum sovieticii nu doreau să intre în conflict cu Aliații, probabil că în curând aveau să facă anumite concesii și să permită „lărgirea" guvernului român prin includerea reprezentanților desemnați de partidele istorice.[1]

De altfel, în 1945–1946, contactele cu reprezentanții americani și britanici ai Comisiei Aliate de Control erau firești și pentru liderii comuniști, cele două tabere din rândurile Aliaților nefiind, încă, percepute în lumina raporturilor conflictuale de mai târziu. În 1946, maiorul Hall, reprezentant al Foreign Office, a tradus în limba engleză cartea lui Pătrășcanu *Sub trei dictaturi*, întâlnirile dintre cei doi fiind necesare în contextul raportului autor–traducător.[2] La începutul lui 1946, Zilber îi spune că Madison, unul dintre americanii cu care avea el legătură ca informator al NKVD, urma să fie desconcentrat. Madison e membru al Partidului comunist din America – i-a comunicat Zilber lui Pătrășcanu – și pentru a întări opiniile favorabile ale americanilor despre regimul democrat din România, ar fi bine să se întâlnească cu el înaintea plecării. Ca să nu fie „bătător la ochi", s-au văzut la Lena Constante acasă. Conversația a fost banală, la fel ca și cea din întâlnirea următoare, acasă la Torosian, de față cu „tovarășul

1 Elisabeth Hazard, „Războiul rece a început în România", în *Magazin istoric*, iunie 1996, pp. 37–42.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 38, f. 270 (Declarația lui B. Zilber din 8 noiembrie 1950).

Ghiță".[1] După cum dorește și el să evidențieze în anchetă, nu era singurul care avea contacte directe cu americanii și englezii, Gheorghiu-Dej putându-se face vinovat de aceleași păcate. De altfel, și Ana Pauker avusese, în octombrie 1945, o întâlnire cu generalul C.V.R. Schuyler. La respectiva întâlnire, Ana Pauker făcuse afirmații care puteau fi considerate chiar mai periculoase decât opiniile lui Pătrășcanu. („România nu e pregătită de comunism", bunăoară.) După întâlnirea de două ceasuri și jumătate, consumată la o ceașcă de ceai în ceea ce Ana Pauker numise „o casă neutră", Schuyler conchide: „Ne-am despărțit în termeni foarte amicali și cred că vizita ne-a fost tuturor de mare ajutor."[2]

În cazul lui Pătrășcanu, se pare că serviciile speciale americane au depistat vulnerabilitatea poziției și personalității sale, dominată de ambiții politice neîmplinite, astfel că i-au făcut propuneri de emigrare în America. În 1950, după doi ani de anchetă abia, Pătrășcanu va fi nevoit să admită că, în vara lui 1946, Vișoianu i-a transmis propunerea de a emigra în Statele Unite ale Americii. Propunere pe care o respinsese în termeni categorici deoarece „nu eram nici în panică, nici nemulțumit în măsura în care să fac asemenea pas".[3] Adresându-se lui Dej din detenție, afirmă că Schuyler, prin Vișoianu, îl invitase să plece în SUA „în orice condiții dorește", dar el a refuzat „imediat, categoric și fără discuții această invitație".[4] Pe aceeași temă, în timp ce se afla la Conferința de Pace de la Paris, Franasovici, ambasadorul României la Londra în acel moment, i-a făcut „o aluzie" că

---

1 *Idem*, vol. 3, f. 123 (Scrisoarea lui L. Pătrășcanu „Către Secretarul General al PMR, Gheorghe Gheorghiu-Dej", nedatată).

2 Cortlandt V. R. Schuyler, *op. cit.*, p. 233.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 317 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 29 martie 1950).

4 *Idem*, vol. 3, f. 123 (Scrisoarea lui L. Pătrășcanu „Către Secretarul General al PMR, Gheorghe Gheorghiu-Dej", nedatată).

ar putea face „o ruptură în Partid".[1] Conform cutumelor *disciplinei de partid*, Pătrășcanu ar fi trebuit să-i denunțe pe toți aceia care-i făcuseră asemenea propuneri.

În cercul prietenilor de acasă, va fi discutat asemenea lucruri? Probabil că nu. Aproape simultan cu propunerile din exterior, aceștia îl îndeamnă însă să părăsească țara. Primele îndemnuri vin de la soția sa. Fiind comunist, nu poate trăi decât într-un regim comunist, i-a răspuns el. În străinătate ar urma să fie pus într-una din două situații: ori trădător, ori ratat, oricare dintre ele fiindu-i cu neputință de acceptat.[2] Altădată, la aceleași îndemnuri ale soției, Pătrășcanu se supără: „Ce să fac acolo? Să mor de foame sau să mă fac cerșetor?" o întreabă el. Prietenul casei, Belu Zilber, reproduce surprinzătoarea soluție oferită de soția sa: „O să muncim, eu și Lena și o să te întreținem."[3]

Nu este doar părerea Elenei Pătrășcanu că ar trebui să fugă din țară. Încercând să-i deschidă ochii asupra pericolelor la care se expune dacă mai rămâne, intervin și ceilalți prieteni. În februarie 1947, pe când se află la Paris cu ocazia semnării Tratatului de Pace, soții Pătrășcanu primesc un telefon alarmant de la Lena Constante, care-i înștiințează că în țară se vorbește de arestarea lui Pătrășcanu. Supărat, acesta îi spune soției sale că Lena dă telefoane „ca să se afle în treabă" și „din invidie că sunt la Paris".[4]

În aceeași lună, alt fapt cu urmări însemnate în viața lui Pătrășcanu a fost excluderea prietenului său Belu Zilber din partid. În 8 februarie 1947, la o interpelare parlamentară în legătură cu activitatea CEC, Miron Constantinescu („canalia cățărată în partid pe umerii Anei Pauker", cum îl numește

1 *Idem*, vol. 1, f. 361 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 7 aprilie 1951).

2 *Idem*, vol. 64, f. 25 (Declarația Lenei Constante din 19 ianuarie 1950).

3 *Idem*, vol. 61, f. 39 (Declarația lui B. Zilber din 1 martie 1950).

4 *Idem*, vol. 87, f. 52 (Declarația Elenei Pătrășcanu din 26 ianuarie 1950).

Zilber) declarase că directorul instituției fusese exclus din partid.[1] Cuvântul „copilului teribil al partidului" a fost urmat de faptă. Excluderea n-a fost făcută în vreo ședință de partid, nici motivele excluderii nu i-au fost aduse la cunoștință, lăsându-se însă să se înțeleagă că e bănuit de-a fi fost agent al Siguranței. Cu puțină vreme în urmă, agentura sovietică a NKVD din România, reprezentată de Petea Goncearuk, îl propusese pe Zilber consilier economic al ambasadei României de la Washington, dar conducerea de partid din țară s-a opus plecării sale.[2]

Acesta este momentul în care Lucrețiu Pătrășcanu începe să ia seama că prietenii de care se înconjurase nu erau cei mai potriviți pentru timpul și locul în care se afla. Primul de care dorește să se debaraseze este Nicolae Betea: declară că abia în decembrie 1946 a aflat amănunte despre „viața dezordonată pe care o ducea (beții, lipsa unei profesii reale)". Ceea ce l-a făcut să-și revizuiască atitudinea față de el și să-i observe „trăsăturile aventuriere". În ianuarie 1947, Betea îl roagă pe Pătrășcanu „să capete pentru el și încă trei oameni – Rațiu, Pavel și Retegan –, toți de la Statistică, câte o bursă la Paris", mărturisindu-i și dorința de a rămâne în străinătate. Grăbit să scape de el, în februarie 1947, când se afla la Paris, Pătrășcanu obține bursele solicitate. Reușește chiar una în plus pentru Ștefan Popescu, a cărui soție, Ileana Popescu, lucrează împreună cu Elena Pătrășcanu la Teatrul de Păpuși.[3]

Bursele nu vor fi aprobate în țară, dar Betea și cei propuși pentru bursă nu renunță la plecare. Insistențele lui Betea se întețesc cu propuneri și argumente ce urmăreau să-l determine și pe Pătrășcanu să fugă peste granițe. În vara lui

1 Andrei Șerbulescu, op. cit., 1991, p. 97.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 39, f. 65 (Declarația lui B. Zilber, nedatată).

3 *Idem*, vol. 14, ff. 182–183 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 decembrie 1949).

1947, înaintea deplasării la Bruxelles, Betea insistă pe lângă Pătrășcanu să nu se mai întoarcă în țară, urmând ca mai târziu să vină și prietenii săi, pe cale ilegală. Ca să scape de aceste discuții, Pătrășcanu a avut slăbiciunea de a-i promite că, în cazul în care se hotărăște să rămână, îl va înștiința telefonic de la Bruxelles. Nu o va face, dar promisiunea rămâne.[1] Propuneri de emigrare ilegală îi face și celălalt apropiat, Anton Rațiu.[2] În octombrie 1947 s-a petrecut ultima întâlnire a lui Pătrășcanu cu Betea. Din același motiv („ca să scap de insistențele sale"), Pătrășcanu se declară formal de acord cu ideea de a părăsi țara. A fost singura dată când a făcut această afirmație[3], după cum declară el, în repetate rânduri.

În ce scop spunea Betea prietenilor săi că le este utilă fuga lui Pătrășcanu? „Ar fi o mare senzație ca un membru al Biroului Politic al CC și ministru în funcțiune să dezerteze", spusese el, făcând planuri de viitor legate de America și de întâlnirea cu Sabin Manuilă, care emigrase tot pe cale ilegală. „Ideal ar fi ca Pătrășcanu să accepte să plece, iar dincolo, împreună cu Manuilă, ar putea realiza lucruri mari", declara în anchetă, cu câteva zile înainte de arestarea lui Pătrășcanu, despre planurile lui Betea, prietenul său, Anton Rațiu. Cunoscându-l pe Betea ca fiind „un cetățean cu mult spirit de aventură", la început prietenii nu i-au dat crezare. Treptat însă, ideea a prins în mintea lor contur ca un bun proiect de viitor.[4]

Ca și Belu Zilber, în asemenea vremuri tulburi, ceilalți prieteni ai lui Pătrășcanu își încercau norocul prin mai multe căi și mijloace. Ceea ce Lucrețiu Pătrășcanu apreciase a fi fost pure dovezi de prietenie, loialitate și devotament din partea

---

1 *Idem*, vol. 1, f. 177 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 30 noiembrie 1949).

2 *Ibidem*, f. 205 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 7 decembrie 1949).

3 *Ibidem*, f. 128 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 11 noiembrie 1949).

4 *Idem*, vol. 82, f. 7 (Declarația lui A. Rațiu din 10 aprilie 1948).

apropiaţilor se va întoarce ca un bumerang împotriva lui. „Îl vedeam foarte bine pe Betea, ajuns în străinătate, făcând nişte beţii – similare celor din ţară –, dar sub chipul de agent provocator, împotriva mea, nu l-am văzut", mărturiseşte Pătrăşcanu cu amărăciune, doi ani mai târziu.[1] Datoria de comunist îi cerea să-l denunţe, i se reproşează continuu. „Nu am luat drumul denunţului", răspunde el, „pentru că am voit să ascund până la sfârşit legăturile mele cu Betea într-o epocă în care luptam din răsputeri ca să recâştig încrederea tovarăşilor prin munca pe care o desfăşuram la Ministerul de Justiţie, socotind că plecarea lui Betea va încheia definitiv acest capitol, tocmai de atitudine nepartinică a mea."[2]

Plin de asemenea „acţiuni criminale" – cum vor fi denumite astfel de fapte în finalul anchetei[3] –, anul 1947 se încheie cu eşecul revelionului cu tovarăşii. Una dintre „acţiunile criminale" comise de Pătrăşcanu în lumea comuniştilor în care intrase de bunăvoie în tinereţe era şi aceea de a fi admis ca apropiaţi oameni fără avizul serviciului de cadre, condus de Rangheţ în acea vreme. Nimic nu răzbate însă în afara acelei lumi închise iar din *Scînteia* ai impresia că unitatea de monolit a conducerii partidului era definitivă.

În 12 ianuarie 1948, Pătrăşcanu este ales preşedintele Institutului Economic Românesc. În şedinţa dedicată redactării regulamentului noii instituţii au luat cuvântul, printre alţii, Dimitrie Gusti, Anton Golopenţia, Ilie Zaharia.[4] În 27 ianuarie, ministrul Justiţiei, Lucreţiu Pătrăşcanu, depune la Adunarea Deputaţilor un proiect de lege referitor la modificarea unor dispoziţii din Codul Penal şi Codul de

1 *Idem*, vol. 1, f. 107 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

2 *Ibidem*, f. 184 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 decembrie 1949).

3 *Idem*, vol. 14, f. 593 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 29 iulie 1953).

4 Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., *op. cit.*, pp. 245–246.

Procedură Penală, prin aceste modificări ridicându-se inviolabilitatea membrilor familiei regale, ce puteau fi trași la răspundere pentru faptele lor.[1] Alte evenimente ale perioadei, consemnate de *Scînteia*, sunt vizita delegației române de partid și de stat la Budapesta, vizita unei delegații bulgare, condusă de veteranul Cominternului, Gheorghi Dimitrov, la București[2], semnarea Tratatului de prietenie și asistență mutuală între Uniunea Sovietică și R. P. Română de către o delegație în frunte cu Petru Groza, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Lothar Rădăceanu și Vasile Luca. Delegația petrecuse în vederea realizării acestui scop declarat un sejur moscovit cuprins între 31 ianuarie și 9 februarie 1948.[3]

În 21 februarie, la Ateneul Român se deschide Congresul I al Partidului Muncitoresc Român, ce inaugurează instaurarea dictaturii comuniste în viața politică românească. În raportul politic prezentat, Gheorghiu-Dej declară că „învățătura lui Marx, Engels, Lenin și Stalin este acel far strălucitor ce va lumina drumul PMR, drumul ce duce spre noi victorii ale democrației populare, spre România socialistă"[4]. A doua zi, după ce expune principiile reformei administrative, Teohari Georgescu, secretar al CC și ministru de Interne, atenționează că în rândurile partidului sunt unii, „puțini la număr", care „supraprețuiesc forțele adversarilor și subprețuiesc forțele clasei muncitoare". „Astfel de oameni", precizează el, „cad sub influența burgheziei, devin exponenții ideologiei burgheze sub diferite aspecte, se rup de masă [sic!] și încetul cu încetul se înstrăinează complet de ideologia și principiile Partidului clasei muncitoare, așa cum s-a întâmplat cu tov. Pătrășcanu." De aceea „vigilența partidului trebuie să fie trează și ascuțită

1 *Scînteia*, 29 ianuarie 1948.

2 *Idem*, 15 ianuarie 1948.

3 *Idem*, 10 februarie 1948.

4 *Idem*, 22 februarie 1948.

în permanență, nu numai [sic!] de dușmanii deschiși sau ascunși, ci și față de oricare deviere de la linia politică a partidului".[1]

În 23 februarie 1948 se alege CC al PMR, din care Lucrețiu Pătrășcanu nu mai face parte. În cuvântul de închidere la lucrările congresului, Ana Pauker, căreia îi revine această onoare, declară: „Suntem hotărâți să facem totul ca muncitorimea din România și partidul ei să-și îndeplinească cu cinste rolul de forță conducătoare a poporului. [...] Firul care leagă România de imperialiștii apuseni, de tot felul de monopoluri și trusturi capitaliste, care în trecut își dictau voința asupra guvernului României, a fost rupt."[2] Din momentul congresului, care consfințește unificarea PCR cu PSD, lichidarea oricărei opoziții politice, instaurarea *dictaturii proletariatului* prin „forța politică conducătoare a PMR" și totodată statuează apartenența României la lagărul socialist, Lucrețiu Pătrășcanu încetează să mai existe pentru opinia publică vreme de două decenii. Conform cutumei disciplinei de partid, nimeni nu cere vreo explicație la afirmațiile lui Teohari Georgescu, nimeni nu mai amintește numele lui Pătrășcanu. Nici lui nu i se mai dă cuvântul.

În spatele scenei politice, în primele două luni ale anului 1948 s-au petrecut câteva întâmplări cunoscute exclusiv de protagoniști, de câțiva dintre experții noilor servicii speciale și de doi-trei lideri comuniști. La începutul lui februarie 1948, fusese arestat Belu Zilber, care, până în momentul începerii congresului PMR, înnegrise câteva zeci de pagini despre faptele și gândurile sale și ale prietenilor săi. „Spre sfârșitul anului 1947 nu mai puteam suporta să trăiesc cu sentimentul că sunt mort între vii", relatează el. „Am făcut un ultim pas ca să pot trăi: i-am scris Anei Pauker, cerând să fiu anchetat cu

1 *Apud* Șerban Rădulescu-Zoner și colab., *op. cit.*, p. 250.

2 *Scînteia*, 24 februarie 1948.

biciul și cu fierul roșu, sub stare de arest. Dorința mea a fost izbăvită: la 6 februarie 1948 am fost arestat."[1]

La începutul lui 1948 s-au petrecut și alte fapte ce l-au tulburat profund pe Pătrășcanu. În primul rând, rezerva Anei Pauker de a-i admite prezența în delegația românească guvernamentală trimisă la Budapesta să semneze Tratatul de prietenie, colaborare și ajutor reciproc pe motiv că „tovarășii unguri" vor fi deranjați de prezența sa, după „cuvântările naționaliste" ținute. Până la urmă a fost acceptat pe considerentul că la București fusese, în delegația maghiară similară, și Gere, membru al Biroului Politic al comuniștilor maghiari care ținuse cândva o cuvântare antiromânească. Faptul că nu a fost admis în delegația românească ce urma să-l întâmpine pe Dimitrov la București l-a jignit de asemenea profund, Pătrășcanu cunoscându-se cu liderul comuniștilor bulgari din 1922; lucraseră împreună la Berlin în 1930–1932 și se reîntâlniseră la Moscova în 1934.[2]

Nemulțumit de cele petrecute, mai ales că nu fusese desemnat să facă parte din comisia de redactare a Constituției RPR, Lucrețiu Pătrășcanu se adresează, fără știrea tovarășilor săi, ambasadorului URSS la București, S.I. Kavtaradze. Georgian de origine, cunoscut din tinerețe al lui Stalin, Kavtaradze are el însuși o biografie tulburătoare, fiind printre puținii prinși în angrenajul *epurărilor* care după ani de anchetă și închisoare a fost reabilitat de Stalin.[3] Din înregistrarea întâlnirii din 29 ianuarie 1948 dintre Kavtaradze și Pătrășcanu (înregistrare făcută, evident, fără știrea lui și păstrată în arhivele sovietice) reiese că această discuție a avut consecințe tragice pentru comunistul român care se adresa „fratelui mai mare"

1 Andrei Șerbulescu, *op. cit.*, p. 46.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 97 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

3 Roy Medvedev, *op. cit.*

sovietic „ca unui tovarăş cu mai multă experienţă într-o foarte delicată problemă" – poziţia sa în partid.

După cum afirmă Kavtaradze în raportul său către Moscova, Pătrăşcanu a început printr-o sinteză a activităţii sale de revoluţionar comunist de douăzeci şi nouă de ani, ceea ce i-a conferit o anumită popularitate, sporită de participarea la evenimentele de la 23 august 1944. Această popularitate a părut unor tovarăşi din conducere „un fenomen nesănătos". De aici iscându-se, în jurul lui, discuţii şi reticenţe ce l-au determinat să conchidă că i se apropie de sfârşit „cariera politică". A fost acuzat de naţionalism, se plânge Pătrăşcanu, învinuirea având la bază două fapte: discursul privind problema Transilvaniei, rostit la Cluj în iunie 1946, şi poziţia sa în problema evreiască după 23 august 1944. La Cluj s-a pronunţat nu împotriva poporului ungar, ci împotriva lui Nagy Ferenc, prim-ministru al Ungariei în 1946, şi a lui Gyöngyösi, ministrul de Externe de atunci. În ceea ce priveşte acuzele ce i-au venit în „problema evreiască", după 23 august 1944 a fost nevoit să tergiverseze returnarea apartamentelor din care evreii fuseseră alungaţi printr-un decret al mareşalului Antonescu. Hotărârea pe care el, ca ministru al Justiţiei, a adoptat-o la câteva luni după arestarea lui Antonescu nu i-a putut satisface deplin pe evrei. Aceasta deoarece unele apartamente fuseseră ocupate între timp de funcţionari de stat care nu puteau fi scoşi de acolo în regim de urgenţă. A fost nevoit chiar să adauge o clauză la legea privind returnarea caselor către evrei, clauză prin care li se permitea funcţionarilor de stat – ca o excepţie de la prevederile legii – să rămână în casele ocupate. Faptul a provocat nemulţumirea cercurilor evreieşti, în principal a intelectualităţii, care-l acuză, pe baza acestui fapt, de antisemitism. Pătrăşcanu a mai amintit şi o altă cauză a îndepărtării sale: colaborarea cu regele în scopul înfăptuirii politicii Partidului Comunist a făcut să fie socotit regalist.

Atitudinea ostilă a tovarășilor săi s-a manifestat încă din 1944, imediat după sosirea la București a Anei Pauker și a lui Vasile Luca. Atunci a început să se răspândească versiunea că el, Pătrășcanu, nu joacă niciun rol în partid. În decembrie 1944 și în ianuarie 1945, *Scînteia* a primit indicația să nu mai tipărească niciun rând despre activitatea lui. Evident că cercurile ostile comuniștilor au încercat în această situație o sciziune în rândurile partidului, adusă la cunoștința conducerii partidului de el, Lucrețiu Pătrășcanu. În ciuda cererilor sale repetate, de mai bine de un an și jumătate, nu i se încredințează niciun fel de muncă în partid. Și-a îmbunătățit în ultima vreme, apreciază el, și activitatea în Ministerul Justiției. În aparatul ministerului există aproximativ o mie de membri de partid, iar de la 1 martie intră în vigoare legea de reorganizare a tribunalelor, ministerul dispunând deja de circa patruzeci de mii de asesori populari aleși. A încercat să vorbească despre aceste nemulțumiri ale sale cu Gheorghiu-Dej și cu Ana Pauker, dar discuția cu aceasta nu l-a satisfăcut. „Știe că principalul lui dușman în Biroul Politic este Ana Pauker, dar nu știe cauza care a generat această atitudine, pentru că, până acum, nu i-a adus nicio acuzație directă", subliniază ambasadorul sovietic. Kavtaradze raportează că „Pătrășcanu a declarat deseori în timpul convorbirii că el îmi povestește toate acestea nu pentru ca eu să exercit vreo influență asupra Biroului Politic și Secretariatului partidului, ci numai pentru a obține de la mine un sfat ca de la un tovarăș cu multă experiență". De asemenea, Pătrășcanu a insistat asupra caracterului confidențial al întâlnirii: „I-am răspuns", relatează Kavtaradze, „că nu pot să-i dau decât un singur sfat, și anume ca Biroul Politic să dezbată situația și să ia o hotărâre. Cât privește afirmația despre cariera lui care se apropie de sfârșit, eu o socotesc nedemnă de un comunist."

Raportul datat 19 februarie 1948 are drept concluzie următoarele considerații făcute de Kavtaradze superiorilor săi de la Moscova:

„Sunt deja câţiva ani de când în jurul lui Pătrăşcanu s-a creat o atmosferă de încredere limitată şi de prudenţă. Lucrurile au mers până la bănuieli privind legătura lui cu agentura anglo-americană. Dar date concrete, convingătoare nu s-au adus. «Prietenii»[1] lui au tratat cu meschinărie această situaţie. Discuţia descrisă mai sus reprezintă un amestec de tendenţiozitate, minciuni şi ambiţii. Mie Pătrăşcanu mi-a lăsat impresia unui om care nu are o conştiinţă prea curată. Recent MAI, respectiv Teohari Georgescu mi-a transmis o informaţie recentă primită de la o sursă demnă de încredere. Ea este ucigătoare pentru Pătrăşcanu. Potrivit acestei informaţii, Pătrăşcanu se plasează pe o poziţie antipartinică şi antisovietică şi are legături cu cercurile reacţionare ale emigranţilor români care i-au propus să intre în organizaţia lor.

În virtutea faptului că Pătrăşcanu ar putea deveni membru al Partidului Muncitoresc Român iar congresul se deschide pe 21 februarie 1948, eu am pus imediat întrebarea privindu-l pe Pătrăşcanu în faţa Secretariatului CC (Dej, Pauker, Georgescu) şi am propus ca în sfârşit să se facă lumină în această «afacere sumbră» şi să se adopte o hotărâre. Secretariatul a fost întru totul de acord cu propunerea mea şi a hotărât ca până la începutul congresului să rezolve problema Pătrăşcanu.

Voi informa despre ce va urma."[2]

La data când ambasadorul sovietic la Bucureşti emite asemenea concluzii – cu putere de verdict asupra oricărui comunist din România –, Belu Zilber, Nicolae Betea şi Dan Duţescu scriseseră deja în camerele de anchetă declaraţii în care se fac referiri şi la Pătrăşcanu. Între timp, Comisia de

---

1 În corespondenţa trimişilor sovietici la Bucureşti cu Moscova sub numele de „prieteni" sunt desemnaţi comuniştii.

2 *Apud* Tatiana Pokivailova, „Tragica greşeală a lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, august 1996, pp. 48–52.

Control a partidului începuse temutele verificări ale membrilor de partid. Chemat la Moscova, în 1945, să dea socoteală despre activitatea comuniștilor români din timpul războiului[1], la întoarcere, Pîrvulescu interpretează astfel directivele primite: „acum e kto-kogo" (care pe care).[2]

În politica sovietică a lui „kto-kogo" cade strivit Lucrețiu Pătrășcanu. După „spovedania" făcută lui Kavtaradze, „a doua zi seara", declară Pătrășcanu, „în anchetă, am fost chemat la Secretariat și acolo tovarășul Gheorghiu m-a anunțat că cererea mea de a nu fi propus pentru CC a fost aprobată și dacă va întreba vreun congresist ceva, se va răspunde că am comis abateri politice și organizatorice". Nicăieri în anchetă nu se mai face vreo precizare la cererea de a nu fi propus în CC. Pătrășcanu mai declară doar că formula propusă de Gheorghiu-Dej nu l-a mulțumit, dar fiind în ajunul congresului – unde avea deja mandat de delegat de Dâmbovița – a tăcut.[3]

Ședința Biroului Politic ținută în aceeași lună îl lasă, încă, să spere. Dar „atacul lui Teo" din congres, nepresimțit de el, îl interpretează ca pe „o condamnare definitivă, fără nicio legătură cu cele discutate în ședința Biroului Politic".[4]

Amintirile unei participante la congres, ilegalista Eva Hirsch, îl prezintă pe Pătrășcanu „aproape singur în acele zile", „ocolit de multă lume care înainte se înghesuia să-l salute", iar „fața lui era foarte răvășită, se vedea pe el că-l macină gândurile".[5]

---

1 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 25.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 37, f. 454 (Declarația lui B. Zilber nedatată).

3 *Idem*, vol. 1, f. 79 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

4 *Ibidem*, f. 80.

5 *Apud* Cristian Popișteanu, „Un martor uitat", în *Magazin istoric*, august 1996, p. 51.

În 23 februarie, Pătrășcanu – deși încă membru al guvernului român – nu mai participă la recepția de la Ambasada URSS în cinstea aniversării Armatei Sovietice. Prezent este, în schimb, Avram Bunaciu, în acel moment subsecretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri.[1] Peste o zi, întreaga presă inserează fără comentarii comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri prin care se fac cunoscute acceptarea demisiei ministrului Justiției, Lucrețiu Pătrășcanu, și numirea în această funcție a lui Avram Bunaciu, ales cu o zi înainte membru supleant al CC al PMR.[2]

„Am fost pus să demisionez ca orice ministru burghez", declară Pătrășcanu. „*Scînteia* a publicat demisia și apelativul «tovarăș» a dispărut, fiind numit simplu, Lucrețiu Pătrășcanu. A doua zi, după demisie, SSI a început să mă urmărească".[3]

1 *Scînteia*, 23 februarie 1948.

2 *Idem*, 24 februarie 1948.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 80 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 2 noiembrie 1949).

CAPITOLUL VII

Dictatura proletariatului – dictatura a patra

Încă înainte de congresul partidului din februarie 1948, Pătrășcanu își poate presimți destinul prin semnificațiile altor evenimente petrecute anterior eliminării sale din CC. Cel mai însemnat dintre ele a fost arestarea prietenului său, Belu Zilber. Despre circumstanțele și efectele arestării acestuia va relata următoarele:

„Am aflat de arestarea lui Belu Zilber, de la soția lui, prin Lena Constante la începutul anului 1948. După câteva zile, am vorbit cu Teohari Georgescu despre arestarea lui B. Zilber spunându-i că a fost arestat pentru legături cu străinii, dar se știe că legăturile lui erau controlate. Teohari Georgescu și-a notat cele spuse. Fiind în parlament, la începutul lunii februarie 1948, a venit la mine Jianu[1], care mi-a spus că Zilber se referă la mine, dar că este un bandit.

Fiind încă ministru, tot în februarie 1948, a venit la mine Nathanson acasă, pe o chestie a lui personală și anume că Nicolschi[2], dacă acceptă colaborarea cerută, îi rezolvă situația

1 Marin Jianu, secretar general și adjunct al ministrului de Interne (1948–1952).

2 Alexandru Nicolschi, pe numele său real Boris Grünberg (1914–1992), agent sovietic, arestat în România. Din 1945, ridicat la rangul

lui la partid. A venit la mine să mă întrebe, dacă să accepte sau nu şi dacă se poate baza pe cuvântul lui Nicolschi. Eu i-am spus să primească colaborarea propusă.

Cu acest prilej, el mi-a spus că are contacte mai vechi cu Nicolschi, trimiţându-l şi în străinătate pentru anumite servicii. Văzând că el are legătură cu internele, l-am întrebat dacă ştie ce declaraţii i se cer lui Belu Zilber. El mi-a spus că nu ştie, dar că se va informa.

După circa zece zile când eu nu mai eram ministru am primit un telefon de la Nathanson, în care îmi comunica că Belu Zilber a murit în arest. Peste câteva zile mi-a comunicat Lena Constante că a aflat de la nevasta lui Zilber că i s-a trimis paltonul acasă de la arest.

Eu l-am chemat după aceea pe Nathanson la telefon, fixându-i o întâlnire la biblioteca Arlus, aceasta pentru ca să nu discutăm toată chestia prin telefon. [...] Nathanson mi-a spus că Zilber n-a murit, dar că a fost în greva foamei, dar pe care a încetat-o. Nathanson toate acestea le-a aflat prin Zaharia[,] care era colaborator intim al lui Nicholschi."[1]

Dificil de precizat sunt asemenea relaţii la începutul anului 1948, când Direcţia Generală a Securităţii Poporului încă nu era legal înfiinţată. Foştii simpatizanţi comunişti ilegalişti şi agenţii NKVD, condamnaţi sub acuzaţia de spionaj pe teritoriul României în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, aveau diverse şi multiple misiuni şi funcţii în cadrul partidului. Şi totodată în structura serviciilor speciale sovietice, direct ori prin SSI, de a cărui conducere răspundea, pe linie de partid, Emil Bodnăraş. Colaborator al Siguranţei în timpul războiului, Samuel Nathanson (alias Alexandru Nuţă) primise la cercetarea făcută de Comisia de Control a partidului

---

de general. Până în 1961 a ocupat înalte funcţii de conducere în serviciile speciale române.

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 274 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 12 noiembrie 1950).

din 1946 un referat favorabil chiar din partea lui Pătrășcanu. Ministrul Justiției atesta că acesta îi adusese la cunoștință, în ilegalitate, anumite relații cu Siguranța de care poate profita (și chiar a profitat) partidul.[1] Celălalt ilegalist, Zaharia (Haimsohn), avea o situație asemănătoare. Deși întreține relațiile cerute cu serviciile speciale, la fel ca și Belu Zilber, vor fi arestați mai târziu sub acuzația de a fi fost colaboratori ai Siguranței.[2]

Alt eveniment care determină – din punctul de vedere al serviciilor speciale – arestarea lui Pătrășcanu și asupra căruia el nu va avea niciodată o imagine integrală îl găsim descris astfel, în 1950, în dosarul de anchetă: „În luna noiembrie 1947, pilotul Max Manolescu a fost arestat la aeroportul Băneasa, de către organele Controlului Economic – pe atunci sub conducerea lui Levente – pentru încercarea de a scoate fraudulos din țară o cantitate însemnată de bijuterii și devize. Pus sub stare de arest în birourile Controlului Economic, Manolescu reușește să fugă în seara aceleiași zile. În seara zilei de 10 noiembrie 1947, o echipă a Controlului Economic ce patrula în căutarea pilotului este sesizată de prezența unei mașini suspecte, cu număr CD. În urmărire, doi dintre pasagerii ei au reușit să dispară, rămânând în mașină Dan Duțescu – fost funcționar la Oficiul de Presă britanic [primul șef de cabinet al lui Pătrășcanu, *n.a.*] – și Vaughan Ferguson, al doilea secretar al legației americane din București și șoferul. Duțescu este reținut pentru cercetări de serviciile speciale. Din anchetă a rezultat că cei doi dispăruți sunt Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică[,] și Nicolae Betea. Duțescu a mai declarat că prezența sa în mașină se datora invitației i-o făcuse Betea de a servi ca traducător între el și Ferguson. Știa, de asemenea, că aceste

1 *Idem*, vol. 14, ff. 90–91 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 12 ianuarie 1950).

2 *Ibidem*.

discuții erau în legătură cu apropiatele schimbări în orientarea politică a țării și că Lucrețiu Pătrășcanu era la curent cu aceste lucruri." Între timp, se specifică în referat, Sabin Manuilă a reușit să fugă, iar Betea să se ascundă. La începutul lui 1948, cu ocazia arestării membrilor unei „organizații legionare", a fost depistată și o anume Virginia Giurga, care a declarat, printre altele, că Betea se ascunde la o soră de-a ei din Cluj, în vederea trecerii clandestine peste graniță pe aceeași cale pe care plecase și Sabin Manuilă. Betea va fi arestat la București și va confirma declarațiile lui Dușescu „precizând că obiectul discuției cu Ferguson era organizarea fugii din țară cu un avion a unui grup din care trebuiau să facă parte și el, Lucrețiu Pătrășcanu, și Sabin Manuilă, Ferguson fiind acela ce-și luase angajamentul să organizeze ulterior transportul bagajelor". „În legătură cu aceste probleme", sintetizează numitul referat, „au mai fost arestați, în martie 1948, Anton Rațiu – inspector la Controlul Economic, Pavel Constantin – director la ICS și Remus Micșa – fost procuror la cabinetul lui Pătrășcanu." Astfel apare „grupul Betea", ce va fi predat pentru continuarea anchetei organelor de partid și ulterior DGSP-ului. „În baza declarațiilor rezultate, organele de partid au dispus să se facă cercetări directe în cazul Pătrășcanu", este concluzia ce motivează arestarea lui Pătrășcanu.[1]

Prin urmare, la sfârșitul lui februarie 1948, Lucrețiu Pătrășcanu nu mai este membru al Comitetului Central al PMR, nici ministru al Justiției. Înainte de congres, încercase și el o „diversiune" cu scopul probabil de a-și atrage susținători, după cum rezultă din memoriul adresat de

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f. 475–476 (Referat din 3 mai 1950 „Privește rezultatele cercetărilor făcute în perioada octombrie 1949 – aprilie 1950 în cazul Pătrășcanu").

Grigore Preoteasa[1] Secretariatului CC al PMR în 27 februarie 1948. Din memoriu reiese că Pătrășcanu (pe care Preoteasa îl cunoștea din lagărul de la Târgu Jiu) îl chemase, înainte de congres, la Ministerul Justiției, „pentru a-și da seama pe ce lume trăiește". Astfel, Pătrășcanu l-a pus la curent cu acțiunea de izolare la care este supus, învinuindu-i pe Maurer și Bodnăraș că îl împiedică să aibă explicații clare cu Gheorghiu-Dej. Mai spusese Pătrășcanu și că „tov. Ana este mâncată de Maurer și de alții". În concluzie, Preoteasa era de părere că Pătrășcanu voise „să-l atragă în crearea unei fracțiuni", drept care el, ca bun comunist, a raportat CC.[2]

După congres, Pătrășcanu continuă să meargă la Universitate să-și țină cursurile. La zvonurile despre excluderea sa din CC, studenții vor să-i facă o manifestație de simpatie. Convins fiind că atitudinea lor i-ar crea alte neplăceri, Pătrășcanu reușește, cu greu, să-i oprească.[3] Cei care îl întâlnesc, din întâmplare, în aceste zile – Gheorghe Zane, de pildă, în sala de studiu a profesorilor de la Biblioteca Academiei – îl găsesc „palid și îngrijorat", ocolit de cunoscuți.[4] Între timp i se făcuse și o percheziție acasă, unde nu s-a găsit nimic compromițător.[5]

---

1 Grigore Preoteasa (1915–1957), arestat în 1935 pentru activitate comunistă și condamnat la doi ani și jumătate închisoare. După expirarea condamnării va fi internat în lagărele de la Miercurea Ciuc, Caracal, Târgu Jiu. În septembrie 1944 devine redactor-șef al ziarului *România Liberă*, iar în 1956 ministru al Afacerilor Externe. A decedat într-un accident aviatic la Moscova.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f. 183 (Sinteză generală asupra problemei Pătrășcanu – iunie 1952).

3 *Idem*, vol. 43, f. 179 (Declarația lui H. Torosian din 18 februarie 1950).

4 Gheorghe Zane, *op. cit.*, p. 165.

5 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 17, f. 84 (Depoziția martorei Elena Pătrășcanu în proces).

„Eu stăteam, pe atunci, toată ziua acasă, într-o stare de spirit proastă", declară Pătrăşcanu. „Eram fundamental trist şi abătut şi aşteptam – zile după zile – începutul discuţiei cu comisia care trebuia să rezolve cazul meu. Ieşeam pentru o jumătate de ceas – câteodată la prânz, la biblioteca Academiei –, dar asta numai ca să fiu văzut şi să infirm toate zvonurile care circulau: că aş fi arestat, trimis în Uniunea Sovietică etc. Serile mă duceam câteodată la Lena sau Hari – la ultimul ca să fac muzică – căutând să nu mă cufund în depresiunea în care mă găseam. Cel mai chinuitor lucru în acele zile era faptul de a aştepta răspunsul la cererile mele insistente, făcute şi lui Teo şi lui Ghiţă de a se începe discutarea şi cercetarea cazului şi situaţiei mele."[1]

Chinuitoare sunt remuşcările privind trecutele greşeli, presupunerile privind viitorul. Cu o lună înainte de arestare, singur cu Lena Constante, la ea acasă, îi mărturiseşte că lucrurile se vor termina rău în ceea ce-l priveşte şi n-ar vrea să fie târâţi şi ei – prietenii lui – în această poveste.[2] Bănuielile sale sunt atât de sumbre, încât îi cere Lenei să-i procure otravă pentru a se sinucide în cazul excluderii din partid sau al arestării sale. Cianura adusă de Lena o pune într-un tub pe care-l coase în tivul pantalonilor, purtându-l asupra sa până în vara lui 1949, când constatând că, din cauza căldurii, conţinutul otrăvii s-a descompus, o aruncă.[3]

În acele zile de dinaintea arestării, Pătrăşcanu regretă amarnic prietenia cu Belu Zilber, de care începe a se convinge că fusese agent al Siguranţei. „Nu te arestează dacă n-ai făcut nimic", este concluzia pe care o comunică soţiei

1 *Idem*, vol. 14, f. 36 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 11 noiembrie 1949).

2 *Idem*, vol. 202, f. 144 (Stenograma discuţiei avute cu Lena Constante în 27 octombrie 1967).

3 *Idem*, vol. 14, f. 179 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 aprilie 1950).

sale cu privire la vinovăția lui Zilber.[1] Credința aceasta va fi împărtășită curând apropiaților săi, despre propria-i arestare. Regretă, de asemenea, „spovedania" făcută lui Kavtaradze, pe care, neștiind celelalte fapte ale „grupului Betea", o consideră „greșeala" ce a generat situația sa, conducerea partidului gândind astfel: „Dacă ne părăsești, îți arătăm noi ție."[2]

Într-adevăr, rapoartele sovieticilor cu munci de răspundere în România către Moscova dovedesc că nu se înșelase. După ce, la 29 ianuarie 1948, Pătrășcanu se hotărâse să-i comunice lui Kavtaradze nemulțumirile sale, ambasadorul sovietic la București cere Secretariatului PCR „să facă lumină" în acest caz.[3]

În tot acest timp, în care se crede, în exclusivitate, în puterea conducerii partidului, considerând, ca atâția alți vechi *revoluționari de profesie* ajunși în procesele staliniste, că „partidul e una, poliția e altceva"[4], Lucrețiu Pătrășcanu este urmărit. Rapoartele de urmărire ale unor posturi aparținând „brigăzii speciale" – unul dintre ele fiind fixat chiar la Ministerul Justiției – încep din decembrie 1946.[5] La sfârșitul anului 1947 apar inovații și perfecționări și în sistemul de supraveghere. Bunăoară, SSI nu se mai limitează doar la interceptarea telefonică a convorbirilor, ci introduce „ascultarea interioară" prin modificarea telefonului care, atunci când receptorul este așezat în furcă, rămâne deschis, de la un alt capăt al firului putând fi ascultate conversațiile și zgomotele din interiorul

1 *Idem*, vol. 202, f. 203 (Stenograma declarației date de Elena Pătrășcanu în fața comisiei de anchetă la 25 octombrie 1967).

2 *Idem*, vol. 43, f. 118 (Declarația lui H. Torosian din 13 ianuarie 1950).

3 Florin Șperlea, „Cazul Pătrășcanu și procesele staliniste din „democrațiile populare", în *Revista de istorie militară*, 4–5/2004, pp. 60–64.

4 George H. Hodos, Interviu cu Stelian Tănase, în *Sfera Politicii*, nr. 35/1966, pp. 26–28.

5 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 10, f. 273–289.

încăperii. La începutul lui 1948, metoda transplantată, ca și celelalte, din URSS în România este aplicată în cazul soților Pătrășcanu („vila de la km. 12" care îi va adăposti imediat după arestare fiind special pregătită astfel pentru ei) iar mai târziu lui Ion Gheorghe Maurer, foștilor social-democrați Lothar Rădăceanu și Ștefan Voitec. Ordinul de ascultare a venit de la Teohari Georgescu, iar cel care l-a făcut posibil din punct de vedere tehnic (un oarecare Smelas) a fost decorat, mai apoi, pentru această realizare cu „Ordinul Muncii".[1]

În perioada 1–11 martie 1948, fiecare drum, fiecare întâlnire și conversație telefonică avute de Lucrețiu Pătrășcanu sunt înregistrate sub genericul „Supravegherea lui Apolodor". Agenții care urmăresc familia Pătrășcanu în schimburi de opt ore, fără întrerupere, raportează cu strictețe tot ce fac și spun „domnul și doamna Apolodor" (unul dintre agenți raportează chiar despre „domnul Polidor").[2] În paralel cu acești agenți de filaj care, de regulă, nu cunosc identitatea reală a celor urmăriți, soții Pătrășcanu sunt supravegheați riguros de personalul de serviciu și protecție, care prezintă rapoarte mult mai amănunțite și mai documentate. Bunăoară, în 4 martie 1948, șoferul mașinii de serviciu a lui Pătrășcanu raportează: „Duminică 29 februarie a.c., domnul Lucrețiu Pătrășcanu împreună cu doamna Pătrășcanu și dl Hari Brauner au făcut o plimbare pe șoseaua București-Pitești. La ducere, în dreptul orașului Grivița și la înapoiere, aproape de comuna Lunguleț, jud. Dâmbovița, cei trei ocupanți au observat mașina de filaj și au purtat o discuție asupra

1 *Idem*, vol. 203, f. 229–230 (Stenograma discuțiilor avute cu tov. colonel Golumbovici în ziua de 27 octombrie 1967 la tov. Gr. Răduică).

2 *Idem*, vol. 10, f. 276 (Rapoartele privind supravegherea lui Apolodor).

acestui lucru."[1] Conversația purtată se referea la spaima lui Pătrășcanu că va fi arestat imediat, la întoarcere.[2]

Această supraveghere putea fi oarecum controlată de soții Pătrășcanu, care, după cum se vede din cele relatate, era perceptibilă. Ceea ce le scapă sunt faptele și proiectele oamenilor ce se aflaseră în anturajul lor. Planurile lui Nicolae Betea de a pleca, împreună cu Lucrețiu Pătrășcanu, în emigrație fuseseră împărtășite de către acesta și prietenilor săi de la Institutul Central de Statistică. Chiar în sensul că au deja acceptul lui Pătrășcanu, fapt ce a scăpat de sub controlul ministrului Justiției. Relevant pentru descrierea hățișului de relații și interese, unde cu multă naivitate intrase, este dialogul reprodus în anchetă de Anton Rațiu, care, trimis de Betea la Pătrășcanu, în decembrie 1947, este primit astfel:

„—Ce este cu d-ta, Rațiu? Ce dorești?

—Sunt trimis de Betea.

—Ei! Ce vrea? Ce mai dorește de la mine? (Era cam repezit și s-a enervat când i-am pomenit de Betea.)

—M-a trimis să vă rog să-mi spuneți dacă v-ați hotărât să plecați peste granță.

—Nu! Nu plec! Ce, nu vă este bine? Cum o să plec? Vedeți-vă de treabă! Ce, ați înnebunit? (Era transfigurat și de-abia putea vorbi de revoltat ce era. Nu țin minte dacă l-a făcut pe Betea zănatec și aventurier sau ne-a zis-o la plural – sunteți niște zănateci... niște aventurieri.)

—Domnule ministru, Betea mi-a spus să vă transmit că în cazul acesta el pleacă și să vă întreb dacă sunteți de acord.

—Să plece! Îl privește! Vă privește! Să se ducă învârtindu-se ca ciocârlia! Nu mă interesează! Nu vreau să mă mai intereseze!

---

1 *Ibidem*, f. 302 (Notă 4 martie 1948).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 17, f. 283 (Interogatoriul lui H. Brauner în proces).

—Dacă eventual o să aveți ceva să-i transmiteți lui Betea, vă roagă să-i comunicați prin Micșa.

—Ce? Și pe acesta l-ați băgat? Nu am ce să-i comunic! Sunt sătul până peste cap. Tot târgul vorbește. Ați umplut tot Bucureștiul cu prostiile lui Betea. Am destule pe cap. Știe și Siguranța. Am auzit că dacă cade Max Manolescu, o să cad și eu. Cine dracu mi l-a adus pe Betea cu prostiile lui pe cap?"[1]

Dacă prietenii lui Betea propuneau fuga cu un avion pilotat de Max Manolescu, pilot de linie TARS, cursa urmând a fi deviată spre Ankara, la începutul lui martie 1948, acasă la Pătrășcanu, căzut în dizgrație, vine Herant Torosian cu aceeași propunere de fugă în străinătate. Torosian propune însă o altă variantă, prin Oradea până la Budapesta, cu ajutorul unui evreu maghiar, și de-acolo la Viena prin fratele acestuia, cale urmată cu succes și de Sabin Manuilă.[2]

Toate propunerile sunt respinse de Lucrețiu Pătrășcanu, care declară că așteaptă cu încredere dreptatea justiției comuniste. Mai puțin idealiști decât el, apropiații săi încearcă să scape din *lumea nouă* în care visaseră să trăiască înainte de a o cunoaște. Necunoscând decât imaginea ei propagandistică, nu bănuiau dialectica *terorii roșii* create de Lenin cu menirea precisă a impunerii *dictaturii proletariatului*. La 2 aprilie 1948 fusese emis mandatul de arestare pentru Nicolae Betea sub acuzația că „a organizat și a ajutat la pregătirea pentru a fugi din țară a lui Lucrețiu Pătrășcanu pentru a scăpa pe acesta de a fi cercetat și judecat pentru crimele săvârșite contra păcii".[3] Sub aceeași acuzație gravă, deși fusese și el arestat mai devreme, la 9 aprilie 1948 a fost emis mandatul de arestare pentru Anton Rațiu. Urmează emiterea mandatului de

1 *Idem*, vol. 82, f. 25 (Declarația lui A. Rațiu din 12 aprilie 1948).

2 *Idem*, vol. 14, f. 572 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrășcanu din 10 noiembrie 1952).

3 *Idem*, vol. 78, f. 1 (Mandat de arestare pentru N. Betea datat 2 aprilie 1948).

arestare pentru Constantin Pavel, la 21 iunie 1948. Un alt fost apropiat al *celulei de comuniști* de la ICS, Eugen Losniov va fi arestat la 23 octombrie 1948 pe când încerca să plece cu un vapor din portul Constanța. La 24 iunie 1949, va fi arestat, la Oradea, și Herant Torosian pentru „tentativă de trecere frauduloasă a frontierei".

Exact în ziua emiterii mandatului de arestare pentru Betea, Belu Zilber, aflat în ancheta MAI, este dus la Marin Jianu, care-i cere să declare că e agent american. În camera de anchetă intră Alexandru Nicolschi, „care a început să înjure, a bâiguit o serie de inepții de Sherlock Holmes de la Soroca, mi-a dat două palme și a dat dispoziție să fiu trimis în celula 35, o celulă ermetic închisă, fără ferestre și aerisire, cu o simplă rogojină pe ciment", declară Zilber.[1] Deși de două luni de zile deținut, împotriva lui Belu Zilber nu se formulase până la acea dată – când i se cere să declare că e agent american – nicio acuzație explicită.

Cu Zilber vor fi inventariate o mulțime de metode de anchetă. La început nesiguranța, foamea și singurătatea. Răul care i se pare fără ieșire îl determină să declare greva foamei. După 18 zile de nemâncare i se promite că, dacă încetează greva, va fi dus la Teohari Georgescu. De aici derivă zvonurile ce se scurg în afara zidurilor închisorii că Zilber ar fi murit. După grevă nu este dus la ministrul de Interne cum i se promisese, dar îi va fi adus lui în celulă, cu rol de informator, un alt ilegalist deținut ca fost agent de Siguranță, tapițerul Sami Margulies. După trei luni de convietuire, Margulies declară anchetatorilor că Zilber va spune orice doresc aceștia deoarece consideră totul fără valoare de vreme ce curând vor veni americanii. „Într-adevăr", declară Margulies despre Zilber, „a fost informator nu numai al Siguranței ci și al altor autorități, cu deosebire celor militare."[2] După plecarea lui

1 *Idem*, vol. 202, f. 20 (Declarația lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

2 *Idem*, vol. 37, f. 97 (Declarația lui S. Margulies din februarie 1948).

Margulies din celulă, un alt informator, legionarul Obreja, îi ia locul.[1] În tot acest timp, Zilber vorbește cu anchetatorii și dă declarații despre sine și prietenii săi, în primul rând cu referire la Pătrășcanu. În octombrie 1949, încă nu știe pentru ce a fost arestat. Dintre ipotezele așternute pe hârtie alege „ipoteza Pătrășcanu": „Da, dar eu habar n-am ce-a făcut Pătrășcanu. [...] Dar dacă partidul crede util ca eu să-l acuz pe Pătrășcanu?" – avansează el anchetatorilor o posibilă soluție de viitor.[2]

În ultimele zile de libertate, Lucrețiu Pătrășcanu gustă, de asemenea, din plin subtilitățile *provocatorilor* ce pot declanșa *teroarea roșie*. Fosta sa „tehnică" pentru legătura cu Bodnăraș, Lucia Flicher, îl vizitează de câteva ori, ea fiind cea care-i aduce vestea arestărilor lui Betea, Rațiu și Micșa. Lui Lucrețiu Pătrășcanu i se vor cere, în anchetă, declarații pe tema vizitelor și convorbirilor purtate cu Lucia Flicher. În schimb, dosarele de anchetă nu conțin declarațiile acesteia, semn că fusese trimisă la Pătrășcanu cu misiune precisă. De altfel, ca și Betea altădată, și ea îl îndeamnă să părăsească țara (fapt ce ar fi simplificat mult arestarea) deoarece „toți cei care au fost în Uniunea Sovietică i-au spus că pentru acuzările publice care mi s-au adus numai pușcăria mă așteaptă", după cum declară Pătrășcanu.[3] Refuză în modul cel mai dur propunerea Luciei Flicher, dar, orice ar mai fi făcut de-acum încolo, soarta îi era pecetluită.

În 28 aprilie 1948, Lucrețiu Pătrășcanu a fost convocat la CC. Pleacă în mașina de la Ministerul Justiției și cu omul de pază. I se lăsaseră mașina, șoferul și garda de corp, desigur pentru o mai bună supraveghere. Convocarea nu părea

1 *Ibidem*, f. 156 (Declarația lui B. Zilber din 19 octombrie 1949).

2 *Ibidem*, f. 279 (Declarația lui B. Zilber din 18 octombrie 1949).

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 14, f. 36–37 (Declarația lui L. Pătrășcanu „Lucia Flicher și vizitele ei la mine", din 11 noiembrie 1949).

să aibă nimic neliniștitor pentru apropiați: el o solicitase cu insistență pentru „clarificarea situației" sale. O oră mai târziu, garda de corp îi telefonează soției lui Pătrășcanu la Teatrul de Păpuși, că el și șoferul îl văzuseră pe Lucrețiu Pătrășcanu ieșind din clădire împreună cu doi oameni. Ca și cum nu i-ar fi cunoscut pe cei cu care venise, Pătrășcanu a urcat împreună cu noii săi însoțitori într-o altă mașină, care a pornit, cu mare viteză, într-o direcție necunoscută. Speriată, Elena Pătrășcanu i se adresează Lenei Constante. Împreună se îndreaptă spre locuința celui de-al patrulea membru al cercului lor, Hari Brauner. De acolo, telefonează acasă la soții Pătrășcanu, dar nu răspunde nimeni. Lena o însoțește pe soția lui Pătrășcanu acasă, așteptând să se întâmple ceva. Pe la ora patru după-amiază, cineva îi aduce Elenei Pătrășcanu un bilet de la soțul ei prin care-i cere să vină să se întâlnească cu el. Să-i aducă rufe de schimb și *Istoria diplomației*, pe care tocmai o citea. Soția lui Pătrășcanu se duce împreună cu purtătorul biletului.

Lena Constante se reîntoarce la Hari Brauner. Când acesta pleacă pentru o înregistrare la radio, se îndreaptă singură spre locuința sa din apropiere. Ceea ce urmează să i se întâmple Lenei Constante pare desprins mai degrabă din ficțiune decât din realitate. La colțul străzii, un bătrânel cu șapcă îi face semn să urce într-o mașină care staționa lângă trotuar. Mașina o duce într-un cartier cu vile și grădini, oprind în fața unei case cu etaj, în holul căreia este întâmpinată de doi agenți. Gazda – o bătrână unguroaică – o va păzi dormind în aceeași cameră cu ea. Pe hol, prin ușa întredeschisă, se vede cum veghează, douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru, câte un agent. „Victima unei răpiri oficiale" (căreia nu i se comunică nicio cauză a claustrării și niciun preț pentru răscumpărare) are mâncare din belșug. I se aduc ziare, reviste și cărți dintr-o casă alăturată despre care își dă seama (după notițele din volume) că aparțin profesorului Dimitrie Gusti. Seară de seară se repetă același ritual: doi bărbați intră

în camera ei şi o întreabă: „Aveţi ceva de declarat?" „Nimic", răspunde invariabil ostatica. După patruzeci de zile este mutată într-o altă vilă, unde la celălalt nivel îşi dă seama că este, în acelaşi fel ţinută, Elena Pătrăşcanu (o recunoaşte după o bucată din rochia ei, adusă de unul dintre agenţi). Va fi dusă, fără explicaţii, la închisoare. Printr-un perete, reuşeşte să comunice cu Belu Zilber, căruia îi povesteşte ce s-a mai întâmplat după arestarea lui. Eliberată în octombrie 1948 – fără vreun ceremonial –, Lena Constante va fi din nou arestată, după alte cincisprezece luni de libertate, în 17 ianuarie 1950.[1]

Ce se întâmplă cu soţii Pătrăşcanu în acest timp? În declaraţiile din anchetă, ambii vor face vagi referiri la „casa de la Băneasa" unde au fost duşi în 28 aprilie 1948. Două zile după arestarea sa, care în mod sigur nu ajunsese să fie numită „arestare", în ziua de 1 Mai 1948, Lucreţiu Pătrăşcanu se adresează conducerii partidului („Tovarăşilor Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu – membri ai Secretariatului PMR") astfel:

„Tovarăşi

Azi când muncitorimea şi cu ea întreg poporul sărbătoresc ziua de 1 Mai într-o Românie pe care am visat-o în tinereţe şi pentru înfăptuirea căreia, cu toate puterile mele[,] am luptat o viaţă întreagă, eu măsor de la un capăt la altul camera mea închisă – exact cum o făceam cu ani în urmă la Văcăreşti, la Braşov sau Jilava.

Pentru ce?

Se împlinesc peste scurt timp 29 de ani de când am intrat în rândurile PC. În acest lung şir de ani, de neîntreruptă activitate[,] am putut de multe ori greşi, aveam slăbiciuni în muncă, chiar abateri, dar de nimeni şi niciodată n-au fost puse la îndoială cinstea mea de comunist, devotamentul meu

---

1 Lena Constante, *Evadarea tăcută*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, pp. 122–144.

față de PC, dorința și strădania mea de a urma fără șovăire linia P[artidului] nostru.

Și acum sub noianul unor informațiuni [cuvânt indescifrabil, *n.a.*] de multă vreme încheiate – *rezultatul*[1] unei evidente provocări – sunt pus în situația de astăzi. Nu voesc să-mi micșorez vina de a fi fost lipsit de vigilență față de oamenii cu care am venit în contact și de a fi discutat unele chestiuni care mă priveau, dincolo de cadrele P[artidului]. Dar numai atât.

Eu vă rog, ca tovarăși dintre care cu unii am început activitatea mea cu P[artidul], să judecați cu obiectivitate faptele, să întăriți fără idei preconcepute materialul adus în discuție și să nu luați o hotărâre care ar avea ca urmare nu numai distrugerea mea morală, ci și cea fizică. În Secretariat sunt tov. care în 1939 au împiedicat să se comită o nedreptate contra mea – ca membru de P[artid] – din partea unor oameni dovediți apoi dușmani ai mișcării.

Grelele încercări din ultimele două luni și mai ales din ultimele zile, plătite cu mari suferințe și morale și fizice, precum și întreaga discuție care a avut loc m-au învățat multe, foarte multe lucruri.

Am intrat în PC călăuzit de învățăturile lui L[enin], care în împrejurările dificile prin care am trecut, nu o singură dată, mi-au dictat atitudinea și mi-au stat în apărare. Aceste învățături mă conduc și astăzi, în ele cred nestrămutat și în clipa de față. De aceea niciun moment nu m-am lăsat cuprins de demoralizare și nimic din convingerile mele și din tăria mea sufletească nu s-a clintit. După cum întreagă și fără rezerve este încrederea mea în conducerea P[artidului] nostru.

Am cerut să mi se dea muncă de P[artid]. Aceeași cerere o fac și acuma prin această scrisoare. P[artidul] și conducerea

1 Subliniere în original.

lui au puterea să controleze activitatea mea nu după vorbe, ci după fapte. Este singurul lucru pe care îl cer.

ss. Lucreţiu Pătrăşcanu"[1]

Soţii Pătrăşcanu rămân împreună la Băneasa circa trei săptămâni, după care Elena Pătrăşcanu este dusă în locuinţa conspirativă unde se afla şi Lena Constante, cu acelaşi regim. Comisia numită de partid pentru cercetarea lui Pătrăşcanu este alcătuită din Teohari Georgescu, Iosif Rangheţ şi Alexandru Drăghici. În împrejurări trecute sub tăcere, fusese vizitat şi de Gheorghiu-Dej. Iată cum relatează, mai târziu, această etapă a anchetării sale Lucreţiu Pătrăşcanu:

„Când am fost dus în casa de la Băneasa, lucrurile s-au petrecut astfel: După ce Teo a vorbit despre autocritica mea – prima pe care i-o înmânasem cu o lună înainte – tov. Gheorghiu a scos declaraţia lui Betea şi Micşa din geanta lui şi i le-a dat lui Teo să le citească, indicându-i ce pasagii să citească şi ce nu. Am fost convins că acele documente proveneau de la SS şi că Teo nici nu le cunoştea." Nu bănuia, desigur, că, înainte de a se fi ajuns aici, conţinutul acelor declaraţii fusese făcut cunoscut ambasadorului sovietic la Bucureşti tocmai de către Teohari Georgescu. În casa de la Băneasa – relatează mai departe Pătrăşcanu – a avut discuţii cu Teohari Georgescu, Rangheţ şi Drăghici, dar „nimeni nu a pomenit niciun cuvânt despre chestia Betea, ca şi cum n-ar exista". La Băneasa a fost convins că este păzit de oamenii SSI, dar după discuţiile despre cantina partidului purtate de oamenii de pază şi-a dat seama că „nu este vorba de paza de la SSI, ci de paza de la Partid", ceea ce îl face să spună că a trăit „cele mai îngrozitoare ceasuri de viaţă"[2] („Să ajung la vârsta mea şi

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 3, ff. 399–400.

2 *Idem*, vol. 1, f. 57 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu „Atitudinea mea adoptată la primele cercetări aprilie–iulie 1948", nedatată).

cu trecutul meu pe mâna lui Mișca Povstanski?"[1]) „Paza de la Partid" însemna, în fapt, NKVD-ul!

Aceste îngrozitoare ceasuri sunt relatate de Drăghici în fața comisiei partidului din 1968, adresându-i-se lui Teohari Georgescu astfel: „Am fost chemați de urgență prin omul de pază al lui Pătrășcanu – care trăiește –, că Pătrășcanu vrea să vorbească despre problema pe care o reconstituisem cu o seară înainte. Am ajuns acolo și ne-ai spus mie și lui Rangheț: tovarășe Rangheț și Drăghici, stați puțin afară, eu mă duc să stau de vorbă cu el, să-l pregătesc. D-ta ai intrat înăuntru, iar noi am rămas afară. Ai venit afară și ai spus că nu se poate sta de vorbă cu el că se bate cu capul de pereți".[2]

În primele zile ale lui iulie, Pătrășcanu îi face lui Teohari Georgescu o declarație verbală despre discuțiile sale cu Betea. „La această discuție, Teohari Georgescu m-a liniștit spunându-mi să n-am niciun fel de griji", că toată cercetarea va fi obiectivă; iar „clasa muncitoare niciodată nu ne va ierta dacă cineva s-ar atinge de un fir de păr din capul tău". În urma discuției, optimist, „așterne pe hârtie toată chestia Betea" cu convingerea că în curând va fi eliberat. După circa patru zile, revin cei trei tovarăși numiți pentru cercetarea sa, care-l întreabă de ce nu a recunoscut toate acestea când Gheorghiu-Dej i-a citit prima dată declarațiile date de Betea. Sfidându-i, după cunoscutul său obicei, Pătrășcanu răspunde că i-a dat lui Teohari Georgescu toate explicațiile și nu

1 Mișa Postanski, agent sovietic, condamnat pe teritoriul României. În anii '50, sub numele de Vasile Posteucă, va fi directorul general al Canalului Dunăre-Marea Neagră.

2 *Apud* Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete 1944–1989*, Editura Paideia, București, 1999, vol. 1, p. 192 (Stenograma discuției avute cu Al. Drăghici în 20 mai 1968).

găseşte necesar să le mai repete şi celorlalţi (lui Rangheţ şi Drăghici).[1]

Declară greva foamei în urma întâlnirii, dar după două zile Teohari Georgescu vine la el. „Din felul în care mi-a vorbit Teo, din faptul că cu câteva zile, tov. Pantiuşa mi-a adus personal din partea Secretariatului răspunsul că «autocritica mea a fost luată în considerare [...] şi că cercetările urmează să se termine chiar în acea săptămână», am fost sigur că Secretariatul a hotărât să fiu eliberat şi cercetările să fie continuate în libertate. [...] Când deodată, în a doua noapte au venit Rangheţ şi Drăghici pentru confruntarea cu B."[2] Este vorba de Nicolae Betea. Iar confruntarea a avut loc în 9 iulie 1948[3], procesul-verbal de confruntare nefiind anexat la dosarul de anchetă. Rezultatul confruntării i-a provocat o imensă amărăciune. Datorată, desigur, şi faptului că se lăsase indus în eroare, nebănuind că acela pe care-l credea devotatul său admirator şi prieten fusese trimis de către SSI în preajma lui şi, conform misiunii primite, informa continuu asupra discuţiilor purtate, fără a cunoaşte însă nici el finalitatea acţiunilor sale. „Totul s-a prăbuşit", spune Pătrăşcanu despre sine. A doua zi a avut „o sincopă la inimă şi un nervenzusammenbruch şi cele ce au urmat se cunosc".[4] Adică, o primă încercare de sinucidere.

La sfârşitul lui august este trimis împreună cu soţia sa la vila lor de la Snagov. Un domiciliu forţat, sub pază. Stau împreună şi îşi istorisesc unul altuia conţinutul declaraţiilor

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 440 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 1 noiembrie 1952).

2 *Idem*, vol. 1, f. 61 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu „Atitudinea mea adoptată la primele cercetări", nedatată).

3 *Idem*, vol. 2, f. 442 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 1 noiembrie 1952).

4 *Idem*, vol. 1, f. 62 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu „Atitudinea mea adoptată la primele cercetări, nedatată").

date aceloraşi membri ai comisiei de cercetare. Convin să nu declare în viitor anumite chestiuni (discuţiile despre plecarea în străinătate, banii primiţi de la Radu Xenopol pentru finanţarea campaniei electorale, relaţiile Lenei Constante cu Nicol Gross, un bogat evreu bucureştean emigrat în Anglia).[1]

Pătrăşcanu crede încă în posibilitatea de a ocoli pericolul mortal al cercetării sale. Dar Rezoluţia Plenarei a II-a a CC al PMR (10–11 iunie 1948) îl prezintă ca „duşman al partidului" pe următoarele considerente: „Un exemplu tipic de renunţare la politica luptei de clasă împotriva exploatatorilor şi de propovăduire a colaborării cu clasele exploatatoare îl reprezintă poziţia politică a lui Pătrăşcanu. Cu câteva săptămâni înainte de 6 martie 1945, acesta, în totală contradicţie cu linia partidului, releva lozinca colaborării cu întreaga burghezie sau cu părţi însemnate ale ei." Este, de asemenea, criticat că în 1946 a apărat teza alianţei cu întreaga ţărănime, fiind prin aceasta „duşman al ţărănimii muncitoare". A mai falsificat „istoria luptei eroice a muncitorimii din România şi a partidului ei" deoarece scrisese, „în mod calomnios", despre „lipsa de influenţă şi neputinţa de influenţare din partea proletariatului", despre „activitatea sporadică, lipsa de continuitate şi de profunzime" a partidului proletariatului. Prin urmare, „Pătrăşcanu caută să nege rolul conducător al proletariatului şi să atribuie acest rol burgheziei". Nici în activitatea practică n-a fost mai bun („în plină luptă a partidului împotriva reacţiunii" el a dus o „politică de împăciuire faţă de reacţiunea burghezo-moşierească"; a mers „pe linia naţionalist-şovină"). În domeniul economic, „în cor cu burghezia", a fost pentru libertatea comerţului, şi a propus ca „statul să arunce pe piaţă monede de aur, ceea ce ar fi dus la căderea înapoi în haosul inflaţiei şi la întărirea poziţiilor economice ale capitaliştilor" În concluzie, Pătrăşcanu devenise

1 *Idem*, vol. 2, f. 441 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 1 noiembrie 1952).

„purtător al ideologiei și intereselor burgheziei în rândurile partidului nostru". Partidul a respins însă cu hotărâre „teoriile contrarevoluționare ale lui Pătrășcanu, inspirate de ideologia și interesele dușmanului de clasă". Se consideră o greșeală de fond faptul că „aceste teorii n-au fost îndeajuns și la timp demascate".[1] Discuțiile dintre participanți subliniază că „slăbiciunile" sale sunt efectul originii burgheze.[2]

Acuzele publice ce i se aduc în textul sintetizat anterior reproduc referatele critice făcute cărților sale, anexate ulterior dosarului de anchetă. Referatele sunt, cu siguranță, produsul gândirii Secției pentru propagandă și cultură a partidului, condusă în acel moment de Iosif Chișinevschi. Anticipând acuzațiile anchetei, cu semnificația unei schimbări la nivelul ideologiei și istoriei partidului – pe care Pătrășcanu nu o sesizase –, referatul pentru *Problemele de bază ale României* îl acuză pe autor că „oglindește poziția sa de naționalist burghez și ura sa față de Uniunea Sovietică".[3] *Curente și tendințe în filozofia românească* este opera unui „ideolog al burgheziei" și totodată „ignorant în domeniul filozofiei".[4]

Alt eveniment al lumii comuniste, de asemenea necunoscut lui Pătrășcanu, dar care-i va influența soarta, este ședința Cominformului ce-a avut loc la București în 1949. La cererea lui Stalin, Gheorghiu-Dej a prezentat raportul „Partidului Comunist din Iugoslavia în mâinile unor trădători și spioni".

---

1 *Rezoluții și hotărâri ale CC al PMR*, vol. 1 (1948–1949), Editura PMR, București, 1952, p. 14.

2 Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, vol. I, 1948, Arhivele Naționale ale României, București, 2002, p. 19. (Plenara CC al PMR din 10 iunie 1948, Discuții la documentul Biroului Politic.)

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 10, ff. 186–198 (Referat asupra cărții lui L. Pătrășcanu *Problemele de bază ale României*, nesemnat, nedatat).

4 *Ibidem*, ff. 199–204 (Referat asupra cărții lui L. Pătrășcanu *Curente și tendințe în filozofia românească*, nesemnat, nedatat).

Ideile principale, redactate în birourile de la Moscova[1], vor constitui o punte de legătură între *procesele staliniste* ce se vor declanșa curând în noile state-satelit ale URSS după modelul celor desfășurate în deceniul patru.

Era la curent oare Lucrețiu Pătrășcanu cu regia unor asemenea spectacole? Din cele relatate de apropiați reiese că intuia corect scopul real al acestora și nevinovăția „țapilor ispășitori". În vara lui 1946, la Paris, împreună cu soția sa și cu Belu Zilber citiseră *Le zéro et l'infini*, traducerea franceză a romanului lui Arthur Koestler *Darkness at Noon*.[2] Autorul, el însuși fost cominternist, după ce s-a lecuit de idealurile comuniste, a sfârșit prin a se sinucide. Pătrășcanu discutase cu Zilber despre eroul principal al cărții – *revoluționarul de profesie* Rubașov, al cărui prototip fusese Buharin –, cei doi glumind pe tema că s-ar putea să-i pândească și pe ei aceeași soartă.[3] Pătrășcanu vorbise cu soția sa și despre *procesele staliniste* din URSS, împărtășindu-i neîncrederea în propaganda făcută asupra lor: nu admitea că Zinoviev și Kamenev au fost amestecați în uciderea prim-secretarului de partid de la Leningrad, Kirov; nu putea crede că Buharin și Troțki deveniseră spioni.[4] Credea însă, cu naivitate, că războiul schimbase practicile staliniste.

Planul Marshall impune, în viziunea lui Stalin, întărirea controlului asupra țărilor din Est, fapt ce va conduce la crearea Cominformului. Cu atât mai mult cu cât până și staliniștii convinși începuseră să se declare în favoarea unui *comunism național*, confuzia fiind favorizată de însuși Stalin la finele războiului. Din cauza aceleiași confuzii, liderul comunist

---

1 Paul Sfetcu, *op. cit.*, p. 254.

2 Arthur Koestler, *Întuneric la amiază*, Editura Albatros, București, 1991.

3 Andrei Șerbulescu, *Monarhia...*

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 88, f. 58 (Declarația Elenei Pătrășcanu din 25 iunie 1951).

ungur Rákosi declarase în septembrie 1946: „Socialismul nostru va fi creat exclusiv ca rezultat al istoriei maghiare şi al forţelor noastre economice, politice şi sociale, [...] un socialism născut pe pământ unguresc şi adaptat condiţiilor ungureşti."[1]

În procesele politice postbelice declanşate de Stalin în ţările-satelit, Pătrăşcanu este primul lider comunist arestat. Dacă primele procese politice postbelice îi aveau ca acuzaţi pe duşmanii regimurilor comuniste, în valul al doilea de arestări (1948–1949) sunt lideri comunişti: Pătrăşcanu în România, Traicio Kostov, fostul secretar al comuniştilor bulgari ce-au acţionat în clandestinitate, László Rajk, fostul ministru de Interne al Ungariei, Vladimír Clementis, viceministrul cehoslovac al Afacerilor Externe, Koçi Xoxe, ministrul de Externe albanez.[2]

Despre aceste procese staliniste – şi cele care vor urma – Pătrăşcanu n-a aflat niciodată. În timpul în care soţii Pătrăşcanu se află în vila lor de la Snagov, se emite de către Parchetul Curţii Bucureşti mandatul de arestare împotriva lui Pătrăşcanu, datat 24 august 1948 şi semnat de procurorul Curţii Supreme, Rudolf Rossman: „Văzând actele care formează dosarul cercetărilor privind pe acuzatul Lucreţiu Pătrăşcanu – născut la 4 noiembrie 1900 în Bacău, căsătorit, fără copii, originea socială – mic burgheză, de profesiune avocat şi profesor universitar, domiciliat în Bucureşti, str. Vasile Lascăr, nr. 100, din care rezultă că, în calitate de agent al siguranţei burghezo-moşiereşti şi agent al serviciilor de spionaj englez, a dus o activitate criminală pentru paralizarea acţiunilor Partidului Comunist Român şi nimicirea din interior a Partidului, contribuind astfel la provocarea, susţinerea şi continuarea războiului împotriva URSS." Mandatul precizează că „din cercetările făcute în cauză şi din

1 *Apud* Jean-Francois Soulet, op. cit., p. 27.

2 *Ibidem*, p. 57.

actele dosarului rezultă indicii grave de culpabilitate contra acuzatului". Drept care, pe temeiul unor articole și alineate din Legea pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de crime de război sau împotriva păcii și umanității (lege promulgată în 1947 de ministrul Justiției, Lucrețiu Pătrășcanu!), „odată cu începerea urmăririi penale, acuzatul se menține în stare de arest". Se dispune astfel „arestarea acuzatului Lucrețiu Pătrășcanu" și se ordonă „agenților forței publice, ca în conformitate cu legea, să-l aresteze și să-l conducă la Penitenciarul Jilava", administrația penitenciarului urmând a-l primi și reține până la noi ordine, înaintând dovada de încarcerare".[1]

Menționăm că documentul autentificat cu ștampila „Parchetul Curții Supreme" este prima piesă a „dosarului Pătrășcanu" aflat în Arhivele SRI[2]. Niciunul dintre documentele și probele cercetărilor invocate în mandat nu există în dosarele de anchetă. După emiterea mandatului, Pătrășcanu nu va fi dus la închisoarea Jilava, acuzatului nefiindu-i măcar adus la cunoștință că s-a emis un mandat de arestare împotriva lui.

De ce s-a emis, atunci, acest mandat de arestare care în planul acțiunilor propriu-zise nu pare să prezinte relevanță? Răspunsurile vin din mai multe zone ale politicului. O sursă a originii sale se află în campania justițiară lansată de Stalin pe fondul „războiului rece", acuzele aduse lui Pătrășcanu fiind similare cu cele referitoare la Tito. Febra desemnării de spioni și complotiști accentuează disensiunile dintre membrii Biroului Politic ai PCR. În ședința din 12 septembrie 1947, Vasile Luca lansase un atac dur împotriva membrilor din

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 1 (Mandat de arestare nr. 16203 din 24 august 1948).

2 Din arhivele SRI, Dosarul Pătrășcanu a fost transferat în Arhivele CNSAS. Autorul nu are cunoștință de existența unui regulament privind stabilirea noilor cote arhivistice ale documentelor.

conducerea partidului care au răspuns de pregătirea stabilizării monetare (Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ion Gh. Maurer, Aurel Vijoli). Într-o altă şedinţă din 1948, Gheorghiu-Dej este acuzat de Chişinevschi că primeşte scrisori de la Tito.[1] Angoasa care-i stăpânea pe membrii conducerilor comuniste din ţările-satelit ale Moscovei, în acea vreme, este evidentă în *clarificările* ce se fac mai târziu. Astfel, chemată în faţa Comisiei de Control a partidului, în 9 iulie 1956, Anei Pauker i se cere socoteală pentru faptul că plănuia îndepărtarea lui Gheorghiu-Dej sub acuzaţia de *titoist*. „La ce te-ai gândit şi ce scop ai urmărit când i-ai afirmat lui Teohari Georgescu: «Ce, la noi nu sunt duşmani? Cum se poate aşa ceva? Peste tot s-au descoperit duşmani, numai la noi nu. Ce, noi am fost ocoliţi?»"[2]

Data emiterii mandatului de arestare pentru Pătrăşcanu nu este, desigur, lipsită de legătură cu înfiinţarea Direcţiei Generale a Securităţii Poporului, în cadrul Ministerului de Interne. Actul naşterii temutei instituţii este datat 28 august 1948, conducerea ei fiind încredinţată – cu două săptămâni înainte de apariţia sa! – gen-lt. Gheorghe Pintilie (alias Pantelimon Bodnarenko).[3] Adjuncţii săi sunt alţi foşti agenţi sovietici: Alexandru Nicolschi, Vladimir Mazuru, Mişu Dulgheru. Şeful SSI era, de asemenea, un evreu basarabean, Sergiu Nicolau (alias Serghei Niconov). Are ca adjuncţi pe Gheorghe Vidraşcu (alias Vanea Didenko, însoţitorul lui Gheorghiu-Dej în fuga din lagărul de la Târgu Jiu[4]) şi Iosif Rangheţ. Funcţiile de răspundere din aceste instituţii – legate prin fire nevăzute de serviciile speciale sovietice – erau

1 Paul Sfetcu, op. cit., p. 308.

2 *Apud* Mircea Chiriţoiu „1956 – Ana Pauker la a doua judecată a partidului", în *Dosarele istoriei*, nr. 8/1997, pp. 53–60.

3 Mircea Suciu, Robert Levy, Laurenţiu Panaite, „MAI şi Securitatea; documente inedite", în *Dosarele istoriei*, nr. 5/1996, pp. 47–64.

4 Paul Sfetcu, op. cit, pp. 92–93.

încredințate, până în 1952, aproape în totalitate unor foști agenți sovietici ce petrecuseră ani de închisoare pe teritoriile românești: Piotr Gonciaruk (alias Petea Petrescu), Mișa Protopopov, Valerian Bucikov, Mișa Petruk, Iașka Alexeev, Teodor Rudenko și alții, care vor acționa sub diverse nume și în diverse misiuni și funcții[1], ca unii ce cunoșteau bine posibilitățile de aplicare a *terorii roșii* la realitățile românești. Din anii de închisoare la Doftana și Caransebeș și detenția din lagărul de la Târgu Jiu erau cunoscuți și prieteni cu liderii români Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Emil Bodnăraș, Teohari Georgescu, Iosif Chișinevski, Alexandru Moghioroș.[2]

Greu de urmărit sunt și etapele cercetării lui Lucrețiu Pătrășcanu, între declarațiile pe această temă fiind sensibile diferențe, în funcție de interesele semnatarului. În „Sinteza generală asupra problemei Pătrășcanu", întocmită de organele de anchetă în 1952, sunt precizate următoarele prime etape: martie–aprilie 1948 – au fost arestați și cercetați de către organele SSI cei care fac parte din „grupul Betea"; în mai 1948, ancheta a fost preluată timp de o lună de către organele de partid; iunie 1948 – Betea, Rațiu și Pavel au fost predați organelor MAI; 6 octombrie 1949 – fostul SSI a reluat anchetarea cazului Pătrășcanu, fiind cercetate până în mai 1950 un număr de douăzeci și șase de „elemente" în frunte cu Lucrețiu Pătrășcanu.[3] În 1967, fostul șef al SSI Sergiu Nicolau declară că Lucrețiu Pătrășcanu a fost adus pentru cercetări la SSI în toamna anului 1949 și a fost deținut în închisoarea București-Jilava având un regim preferențial. Greutățile întâmpinate de anchetatori: „Încercările lui de sinucidere au

1 Neagu Cosma, *Cupola. Din culisele Securității*, Editura Globus, București, 1994.

2 Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iași, 2002.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, ff. 810–811 (Sinteza generală asupra problemei Pătrășcanu, iunie 1952).

menținut o tensiune permanentă, poziția lui fiind interpretată ca poziție de tăinuire cu orice preț a anumitor secrete."[1] Tot în 1967, fostul său anchetator Petea Goncearuk declară că în 1950, fiind șeful Direcției a II-a Contraspionaj din cadrul SSI, în baza ordinului verbal primit de la Nicolau, i-a preluat pe soții Pătrășcanu pentru continuarea anchetei. Soții Pătrășcanu îi fuseseră predați de col. Valerian Bucicov din MAI, dintr-o vilă de pe șoseaua București–Ploiești situată în apropierea Aeroportului Băneasa, de unde i-a transportat la sediul D II Csp din strada Maxim Gorki. Pentru anchetare a primit de la Nicolau un îndrumar „redat din memorie" astfel:

„1. Care dintre serviciile speciale inamice și cum anume au acționat asupra lui Pătrășcanu; în urma cărui fapt dânsul a devenit agent al unei puteri imperialiste.

2. Ce fel de angajamente a luat Lucrețiu Pătrășcanu la eliberarea din lagărul de la Caracal [...].

3. Identificarea legăturilor lui Pătrășcanu care au fost ascunse partidului, stabilirea exactă și amănunțită a poziției și rolului lui Pătrășcanu în organizarea pregătirii fugii sale.

4. Identificarea legăturilor cu străinii, a lui Eva Pătrășcanu[2], natura acestor relații, eventual oamenii de legătură între ea și străini."[3]

Din declarațiile și autocriticile scrise de Pătrășcanu se pot urmări și altfel etapele anchetei. Din compoziția și datarea lor, reiese că întâi anchetatul primește o temă, expunând liber ce are de declarat pe marginea ei. Declarațiile olografe sunt apoi dactilografiate și semnate de anchetat. Numele anchetatorului, întrebările sau observațiile sale nu se regăsesc

1 *Idem*, vol. 203, ff. 210–211 (Declarația lui Serghei Nicolau din 9 martie 1967).

2 În mod cert se referă la Elena Pătrășcanu.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 205–209 (Declarația lui Petea Goncearuk din 3 iulie 1967).

nicăieri. Această primă etapă de desfășurare a anchetei poate fi comparată cu aruncarea unui năvod în valuri, lângă care se așteaptă cu răbdare, în larg, să intre peștii. Dintre ochiurile sale se scot apoi alte personaje, subiecte, frânturi de vorbe ce vor fi reluate într-o altă etapă a anchetei, direcționată de întrebările anchetatorilor. Atunci se vor organiza noi arestări ale „complicilor" anchetatului.

Lucrețiu Pătrășcanu își începe declarațiile – după cum reiese din dosarul de anchetă – cu tema „Despre SS" (Serviciul Special), acuzându-l pe Emil Bodnăraș de cele ce i se întâmplă.[1] Continuă cu „Conversațiile cu Belu Zilber"[2] și „Atitudinea mea adoptată la primele cercetări aprilie-iulie 1948"[3], declarații nedatate aparținând cu cea mai mare probabilitate anului 1948.

Anul de anchetă 1949 debutează pentru Lucrețiu Pătrășcanu în 3 ianuarie cu un interogatoriu în care anchetatorul i se adresează cu „tu". Până în 2 noiembrie 1949 lipsesc orice urme care să dovedească vreo activitate desfășurată de anchetatori în cazul Pătrășcanu. Apoi sunt reluate aceleași teme, în aceeași manieră a declarațiilor nedirecționate: nemulțumirile și greșelile sale ca activist de partid, divergențele cu tovarășii, discuțiile cu Betea, Zilber, Kavtaradze, cu membri ai Comisiei Aliate de Control – englezi și americani –, declarații despre Golopenția, Manuilă, relațiile cu Siguranța. În noiembrie și decembrie 1949, Lucrețiu Pătrășcanu scrie mai mult de treizeci de declarații și *autocritici*, așternute pe mai bine de o sută de file. După un an și jumătate de chin, tonul lor nu mai păstrează nimic din orgoliul scrisorii adresate membrilor Secretariatului în 1 Mai 1948. Se autoînvinuiește, bunăoară, că a săvârșit două feluri de greșeli ca activist de partid: „Privind linia politică a

1 *Idem*, vol. 1, ff. 35–39.

2 *Ibidem*, ff. 48–54.

3 *Ibidem*, ff. 57–67.

partidului și prin atitudinea greșită față de tovarășii cu care am lucrat și de prietenii personali sau de acei pe care i-am utilizat."[1] Își toarnă cenușă în cap, în cel mai autentic spirit comunist al *autocriticii de partid*, detaliind și căindu-se pentru atitudini, gânduri, conversații care într-o realitate normală n-ar avea nimic incriminator.

Lunile ianuarie și februarie 1950 sunt, probabil, printre cele mai grele perioade din viața lui Pătrășcanu. În 4 ianuarie 1950, Pătrășcanu începe să răspundă întrebărilor puse de anchetator despre relațiile sale cu fostul industriaș Alexandru Ștefănescu, serviciile făcute matematicianului Grigore Moisil sau primite de el din partea acestuia, despre fostul fruntaș țărănist trecut în slujba comuniștilor, Mihai Ralea, despre criticul D.I. Suchianu, Torosian, Rupenian, Harry Brauner. Ancheta continuă centrându-se asupra persoanelor, legăturilor și acțiunilor de realizare a loviturii de palat de la 23 august 1944. Întrebare–răspuns – în formularea anchetatorului –, cu semnătura anchetatului în josul fiecărei pagini.

În 18 ianuarie 1950, Lucrețiu Pătrășcanu dă nu mai puțin de optsprezece declarații.[2] Alte treisprezece declarații semnează în 14 februarie 1950.[3] În 3 februarie 1950, tensiunea dintre anchetat și anchetator depășește, pentru cel dintâi, limitele suportabilului: „Declar că refuz să răspund la orice întrebare sau anchetă întreprinsă de anchetatorul Munteanu pentru motive care sunt gata să le arăt în scris, dar mi se refuză acest drept." Numele anchetatorilor nefiind comunicate anchetaților – și atunci când se prezintă, ei o fac cu identități fictive –, probabil că lui Pătrășcanu i s-a cerut să declare de unde știe cine este anchetatorul său. Astfel că declarația care urmează are următorul conținut: „Părerea

1 *Ibidem*, ff. 151–159 (Declarația lui L. Pătrășcanu „Greșelile mele ca activist de partid", din 18 noiembrie 1949).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, ff. 213–240.

3 *Ibidem*, ff. 274–286.

mea este că anchetatorul care mă anchetează în această zi este Munteanu." Rândurile așternute de Pătrășcanu curg în josul paginii, semn că omul care le scrie a ajuns aproape de capătul puterilor sale. Ce se va fi petrecut între anchetat și „anchetatorul Munteanu"?... Nu vom ști niciodată. Declarațiile se reiau cu angajamentul lui Pătrășcanu de a răspunde în continuare întrebărilor puse.[1]

În 7 martie 1950 scrie alte nouă declarații.[2] Întrebările se centrează pe pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944, relațiile cu foști ilegaliști arestați ca agenți ai Siguranței, legăturile cu industriașii Auschnitt, Ștefănescu, Xenopol. Mobilurile anchetei sunt direcționate de-acum în dovedirea naționalismului, antisovietismului, a legăturilor cu Siguranța și reacțiunea burghezo-moșierească.

În pofida unor false opinii emise de Belu Zilber și intens popularizate prin cele două cărți apărute după 1990, cum că, în ancheta Pătrășcanu, sovieticii nu s-au amestecat[3], conform documentelor de arhivă, conducerea de la București s-a adresat în noiembrie 1949 Comitetului Securității Statului din URSS cu solicitarea de a trimite specialiști pentru a ajuta Securitatea din România. Folosind pseudonimul „Filipov", însuși Stalin i-a răspuns lui Gheorghiu-Dej menționând și numele „cadrelor cu experiență" ce urmează a sosi la București – Saharovski și Patrikeev.[4] Cei doi specialiști, cu rang de consilieri ai Securității, vor coordona îndeaproape,

---

1 *Ibidem*, f. 273.

2 *Ibidem*, ff. 293–312.

3 *Monarhia de drept dialectic* (Andrei Șerbulescu, 1991) și *Actor în procesul Pătrășcanu* (Belu Zilber, 1997) au apărut la Humanitas, fiind prefațate și îngrijite de George Brătescu (soțul fiicei mai mari a Anei Pauker), consilier al editurii și moștenitor prin testament al lui Belu Zilber.

4 Liviu Țăranu, „Gheorghe Gheorghiu-Dej în istoriografia actuală", în *Dosarele istoriei*, nr. 7/2005, p. 21.

după cum atestă mărturiile anchetatorilor români, cercetarea lui Pătrăşcanu.

De aici încolo, morile *dictaturii proletariatului* macină implacabil viaţa unuia dintre promotorii ei.

CAPITOLUL VIII
Antisovietism și naționalism

La sfârșitul lui martie 1950, pentru Lucrețiu Pătrășcanu ia sfârșit prima anchetă. Timp de un an, martie 1950 – aprilie 1951, raporturile dintre anchetat și anchetatori par a fi întrerupte. În dosarele anchetei, pentru Pătrășcanu acest timp pare aproape să nu fi existat.

Cum trăiește el, aflăm din relatarea pe care o face în scrisoarea adresată lui Gheorghiu-Dej în iulie 1951: „Din martie 1950 până în septembrie 1950, timp de șase luni DUPĂ TERMINAREA PRIMEI ANCHETE mi s-au luat cărțile, refuzat hârtia și creion și paznicii au avut consemn sever să nu schimbe o vorbă cu mine. Aceste măsuri luate de anchetatorul Petea nu s-au oprit aici. Medicul, timp de șase luni[,] a refuzat să-mi ia tensiunea și să-mi dea ceva care să facă să-mi scadă, după o recomandație expresă, probabil, tot a lui P. Umflându-mi-se ambele mâini, care mi-au fost aproape paralizate – ca urmare a unui reumatism nervos contractat în timpul regimului celular –, medicul mi-a prescris un medicament pe care administrația SSI mi-l suprima cu de la sine putere, la fiecare 5-6 zile. Așa a fost timp de șase luni. În septembrie regimul s-a schimbat, am primit cărți, hârtie și creion, medicamente, pentru ca din aprilie 1951 din nou să se schimbe regimul, odată cu începerea noii anchete. Mi s-au luat cărțile și materialul de scris, săpunul și am fost mutat timp de o lună și jumătate în una din cele mai murdare și

întunecoase celule. Odată cu aceasta am fost obligat ca timp de 17 ceasuri să stau pe scaun sau să mă plimb prin celulă, fără voie de a mă apropia de pat, deşi se ştia că sufăr de insomnii cronice şi că eram nevoit să dorm ziua. Din cele 45 de nopţi, noapte de noapte am fost ţinut cel puţin 4 ore la interogatoriu, aşa încât 45 DE NOPŢI ŞI ZILE, NOAPTE DE NOAPTE, ZI DE ZI, AM ADORMIT UN CEAS, MAXIMUM DOUĂ! Dar toate acestea s-au părut că nu sunt suficiente. Pentru că am protestat împotriva incalificabilei atitudini a anchetatorului şi nepermisului lui vocabular (faptul că între anchetatorii mei se află şi un fost comisar regal şi director de puşcărie din timpul reacţiunii caracterizează cât se poate de bine cum a fost concepută şi aplicată ancheta cu mine) am fost pedepsit cu 48 ore de carceră. După 17 ore de stat în celulă, primele 25 de ore de carceră am fost împiedicat să dorm şi să stau jos. În a doua noapte am fost lăsat să dorm în carceră câteva ore, ca în ultimele 10 ore să fiu silit să umblu necontenit, în cuprinsul celor 2 m ai carcerii. Am făcut în cuprinsul carcerii exact distanţa Bucureşti–Ploieşti şi sunt sigur că am stabilit un record de «rezistenţă» care ar putea cu cinste figura într-o competiţie sportivă internaţională."[1]

De cealaltă parte a baricadei, anchetatorii îşi fac *autocritica* (solicitată, probabil, de către superiorii lor) de a-l fi tratat prea bine pe Lucreţiu Pătrăşcanu („ca un tovarăş care a greşit, şi nu ca un deli[n]cvent [sic]"). Îl acuză pe anchetat de a fi uzat în raporturile cu ei de „diferite metode de autoapărare ca: digresiuni de la subiectul principal, amnezie, ieşiri nervoase şi gesticulări, să pozeze în victimă, să încerce inducerea în eroare a partidului prin autocritici făţarnice, să tatoneze posibilităţi de a ieşi din încurcătură, să propună condiţiunile

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 3, f. 128 („Către Secretarul General al PMR, Gh. Gheorghiu-Dej", iulie 1951).

în care să fie eliberat etc."[1] Cel mai grav: pentru inducerea anchetatorilor în eroare, a uzat de „tactica sinuciderilor"! Se menționează că prima încercare „și-a pregătit-o" în preajma arestării, bănuind că „se știe tot". A doua încercare a fost în momentul când a fost transferat de la Snagov în arestul Serviciului. A treia, atunci când ancheta s-a fixat și a insistat asupra legăturilor sale cu „reacțiunea" – industriașii Auschnitt și Ștefănescu. După fiecare încercare, văzând că „se știe tot", „s-a calmat până la ivirea unui alt moment critic".[2]

Peste aproape douăzeci de ani, fostul său anchetator Petea Goncearuk caracterizează atitudinea lui Pătrășcanu din anchetă ca „nesinceră și arogantă, iar uneori de-a dreptul neserioasă". Încercările de „deviere" a discuțiilor, pretențiile de a vorbi cu Gheorghiu-Dej sau Teohari Georgescu, refuzul de a da declarații despre foștii săi prieteni îi irită pe anchetatori. În ceea ce privește tentativele de sinucidere din detenție, „Pătrășcanu a încercat să se sinucidă tăindu-și venele de la brațe și înghițind bucăți de lamă sfărâmată și în bucăți mici". În perioada convalescenței nu a fost dusă niciun fel de anchetă, iar după aceea a fost mutat – la cererea anchetatorului – în clădirea Direcției Anchete SSI, din strada Plevnei. Unde pentru a doua oară a încercat să se sinucidă înghițind cantități mari de somnifere. În cadrul anchetei reîncepute a dat, totuși, câteva declarații scrise, care i-au fost predate lui Pintilie. „În toată perioada anchetelor ce le-au dus, soții Pătrășcanu nu au avut de suferit nicio constrângere fizică", declară concluziv Petea Goncearuk.[3]

Într-adevăr, Lucrețiu Pătrășcanu și soția sa n-au fost bătuți în anchetă. Faptul reiese deopotrivă din declarațiile

1 *Idem*, vol. 12, f. 334 (Referat privind cercetările făcute în perioada octombrie 1949 – mai 1950).

2 *Ibidem*, f. 355.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 209 (Declarația lui P. Goncearuk din 3 iulie 1967).

lor şi ale anchetatorilor. În pofida zvonurilor colportate după 1968, nicio singură mărturie, provenită din interiorul acestei lumi închise, nu atestă violenţă fizică exercitată asupra soţilor Pătrăşcanu. Nu se poate spune însă că n-au fost torturaţi. Carcera, privarea de somn (reclamate de Lucreţiu Pătrăşcanu foştilor săi tovarăşi din conducerea partidului), frigul, cei şase ani de singurătate şi angoasă care l-au determinat la trei neizbutite încercări de sinucidere, cum pot fi numite altcumva decât chinuri fizice şi psihice?

Din aprilie 1951 şi până în septembrie 1952, Lucreţiu Pătrăşcanu va da foarte multe declaraţii în care temele anterioare sunt reluate, insistându-se asupra fiecărui amănunt ce-ar putea deveni o sursă de incriminare. Din dosarul de anchetă pe această perioadă reiese că, în 17 mai 1951, locuinţa soţilor Pătrăşcanu a fost percheziţionată. Din procesul-verbal de percheziţie rezultă că fostul ministru al Justiţiei se face vinovat de deţinere ilegală de aur şi valută.[1] În 2 octombrie 1951 – după mai bine de o jumătate de an de la percheziţie –, valuta găsită de lt. Constantin Petrache este predată maiorului Nicolae Dumitrescu: patru mii franci elveţieni, zece franci francezi şi treizeci şi trei de monede de aur.[2] Conform documentelor anexate la dosar, mai trece încă un an şi jumătate (până la 28 iunie 1953) când aceste valori confiscate acuzatului Lucreţiu Pătrăşcanu au fost predate, conform legislaţiei în vigoare, Băncii RPR.[3] În realitate, cea mai mare parte a acestor bani proveneau nu din casa soţilor Pătrăşcanu – bine percheziţionată, ca şi fostele locuinţe conspirative de dinainte de 23 august 1944, fără a se fi găsit nimic incriminator –, ci din podul casei uneia dintre surorile Lenei Constante, Elisabeta.

1 *Idem*, vol. 1, f. 7 (Proces-verbal de percheziţie datat 17 mai 1951).

2 *Ibidem*, f. 11 (Proces-verbal din 2 octombrie 1951).

3 *Ibidem*, f. 25 (Proces-verbal din 28 iunie 1953).

Lena își rugase sora ca, într-o călătorie făcută la Ankara, să schimbe francii elvețieni aparținând familiei Pătrășcanu în „cocoșei", aceștia rămânându-i ulterior în păstrare, împreună cu două cărți ai căror autori erau Troțki și Buharin. De frica urmărilor, după arestarea surorii și fără știrea ei, Elisabeta Constante a ars cărțile și a predat banii cu declarațiile de rigoare.[1]

Dintre toate acuzațiile ce i-au fost aduse în anchetă și au fost făcute publice prin sentința procesului, zvonurile vremii și propaganda dintr-o altă etapă a istoriei contemporane au acreditat imaginea unui Lucrețiu Pătrășcanu ale cărui convingeri comuniste se detașau de ale celorlalți tovarăși ai săi prin *antisovietismul* și *naționalismul* exprimate. Asemenea atitudini ce i-au atras popularitatea maselor și totodată invidia lui Gheorghiu-Dej i-ar fi cauzat, în final, moartea. Cât de reale sunt aceste reprezentări sociale care persistă și în istoriografia actuală putem conchide din declarațiile lui Lucrețiu Pătrășcanu, coroborate cu ideologia și evenimentele epocii.

În deceniul cinci al secolului XX, *antisovietismul* era sinonim cu încălcarea principiului *internaționalismului proletar*, principiu fundamental în elaborarea doctrinei comuniste. Conducătorul comuniștilor din acel moment, I.V. Stalin, îl exprimă astfel: „Internaționalistul este acela care e gata să apere necondiționat URSS-ul fără șovăială și fără frică, pentru că URSS este baza mișcării revoluționare mondiale și această mișcare nu poate fi apărată și promovată decât apărând URSS-ul. Oricine crede că apără mișcarea revoluționară mondială, separat de sau împotriva URSS, se situează împotriva revoluției și se alătură inevitabil dușmanilor revoluției."[2]

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 15, f. 471 (Proces-verbal de interogatoriu al Elisabetei Constante din 17 februarie 1953).

2 *Apud* Hélène Carrère d'Encausse, *Imperiul spulberat*, Editura Remember, București, 1993, p. 36.

Despre *antisovietismul* lui Lucreţiu Pătrăşcanu s-a acreditat ideea că a fost exprimat chiar în şedinţele de la Moscova cu prilejul semnării Convenţiei de Armistiţiu din septembrie 1944. În realitate, Constantin Vişoianu este cel care vorbeşte într-un mod care poate fi apreciat ca antisovietic. „România are toate dezavantagiile unei ţări ocupate şi toate obligaţiile unei ţări eliberate", spune el delegaţiei sovietice în momentul în care se comunică textul actului. Pătrăşcanu este cel care rosteşte – în numele delegaţiei române – acceptul fără condiţii, angajându-se, în timpul lecturii documentului, cu pedepsirea tuturor criminalilor de război „aşa cum trebuie".[1] Ceea ce i se poate reproşa însă lui Pătrăşcanu este prezenţa lui Vişoianu în delegaţie. Chiar numirea acestuia în funcţia de ministru de Externe s-a făcut la propunerea lui.[2] În toate declaraţiile date, Pătrăşcanu afirmă că era pentru satisfacerea de către România a condiţiilor de armistiţiu.

I se mai reproşează că nu şi-a dat acordul ca douăsprezece kilograme de aur – „proprietatea" ambasadorului german la Bucureşti, Killinger – să intre în posesie sovietică. Aceasta deoarece, în conformitate cu textul Convenţiei de la Potsdam, bunurile confiscate de la germani urmau a deveni toate proprietate sovietică, indiferent de statul pe teritoriul căruia se făcea confiscarea. Aurul fusese găsit la Radu Lecca, şeful Centralei Evreilor, care spusese că provine din jaful evreilor bogaţi din România, declară Pătrăşcanu. Ca să se disculpe, Lecca declarase în timpul cercetărilor că aurul aparţine lui Killinger. „Această declaraţie nu am luat-o în consideraţie şi am cerut Comisiei de Control Sovietic să-mi aducă măcar un început de dovadă pentru a da un aviz afirmativ", relatează Pătrăşcanu episodul încheiat – în lipsă de dovezi – în favoarea

1 „O minută românească a şedinţelor conferinţei Armistiţiului, 11–12 septembrie 1944", în *Magazin istoric*, oct./1990, pp. 12–16.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 4, f. 336 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 7 aprilie 1950).

statului român.[1] „Pentru care fapte ai intrat în conflict cu anumite organe sovietice de la Comisia Aliată de Control?" este întrebat cu un alt prilej de către anchetator. După reluarea în repetate rânduri a discuțiilor privind aurul găsit la Lecca, Pătrășcanu amintește și „o discuție în contradictoriu asupra pasivelor și activelor germane", unde „felul în care a fost pusă chestiunea de către Comisia de Control Sovietică mi s-a părut neobișnuit și am suspendat darea avizului".[2]

Toate acuzațiile aduse de a fi „sabotat" prelungirea legii criminalilor de război – altă posibilă *dovadă de antisovietism* – sunt respinse de Pătrășcanu. Singurii „dușmani ai regimului" ajutați de el „să scape din fața organelor de stat" au fost Constantin Dănulescu (în cazul său făcându-le un serviciu lui Rupenian și Rațiu), Nicolae Betea și Sabin Manuilă, ale căror pregătiri de fugă nu le-a denunțat. Sabin Manuilă fusese, de altfel, și cel care declanșase „scandalul cu falsificarea legii de epurare", textul legii fiind modificat cu concursul oamenilor săi din Ministerul Justiției (Maurer „ridicase chestiunea la partid", ca urmare Pătrășcanu fiind aspru criticat).[3]

Singurul „fapt" real dovedit de anchetă în acuzele de antisovietism este o întâlnire neoficială cu Mircea Durma. Fost ministru de Finanțe în guvernul Groza până în august 1945 (contând ca *tovarăș de drum*, în preluarea puterii de către comuniști), Durma condusese delegația economică română, trimisă la Moscova în aprilie–mai 1945, pentru încheierea unui acord comercial cu URSS pe timp de un an și a unui acord de colaborare ce va conta ca „izvor al Sovromurilor",

1 *Idem*, vol.14, f. 222 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 23 octombrie 1952).

2 *Idem*, vol. 2, f. 53 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 7 mai 1951).

3 *Idem*, vol. 1, f. 107 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 10 noiembrie 1949).

semnat la 7 mai 1945.[1] Înaintea plecării la Moscova, Durma a fost invitat de Belu Zilber (pe care-l cunoştea dinainte de 23 august 1944, când Durma şi-a dat „obolul" pentru comuniştii internaţi la Târgu Jiu)[2] acasă la Torosian, unde se aflau şi soţii Pătrăşcanu. În relatarea lui Durma, conversaţia a avut un caracter anodin. Rămăsese în urma ei cu impresia că-l chemaseră pentru a-l atenţiona să nu se lase indus în eroare de sovietici semnând un acord care limitează comerţul românesc la exclusivitatea cu URSS.[3] Declaraţiile lui Belu Zilber – cel dintâi care dezvăluie această întâlnire secretă, cu mare greutate recunoscută de Pătrăşcanu – şi ale fostului ministru comunist confirmă impresia exprimată de Durma.

Celelalte fapte ce vor conta ca atitudini antisovietice, opinii, în fapt, despre lecturile şi lucrurile văzute, sunt detaliate de prietenii casei şi mai cu seamă de soţia lui Pătrăşcanu.

Astfel, comentând *Cursul scurt al Istoriei PC(b)US*, Pătrăşcanu i-a spus soţiei sale că istoria sovietică „este redată în mod falsificat şi tendenţios deoarece nu se vorbeşte despre rolul jucat de Troţki, Buharin, Kamenev, Zinoviev şi alţii". Altădată afirmase că „nu crede că rolul jucat de Stalin a fost dintru început atât de important" şi alte asemenea observaţii potrivite cunoscătorilor istoriei sovietice reale.[4] Mai grave sunt opiniile lui Pătrăşcanu despre actualităţile sovietice: URSS „ar fi condusă de o mână de oameni instalaţi la vârful conducerii şi care exercită o dictatură personală, răpind

1 *Idem*, vol. 100, f.. 10 (Declaraţia lui M. Durma din 28 iunie 1951).

2 *Ibidem*, f.. 57 (Declaraţia lui M. Durma din 12 iulie 1951).

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 100, f. 38 (Declaraţia lui M. Durma din 4 iulie 1951).

4 *Idem*, vol. 88, f. 182 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 21 aprilie 1950).

libertatea maselor", spusese el odată. Iar altă dată afirmase că statul sovietic este „prin excelență polițienesc".[1]

Posibilitatea unei și mai rapide falsificări a istoriei PCR după aceeași metodă sovietică îi scapă lui Pătrășcanu din vedere. Pătrășcanu, care știa foarte bine cât de mic era capitalul de popularitate și prestigiu al Partidului Comunist, nu bănuiește că asemenea realități pot fi scoase atât de ușor din istorie. Că înșiși martorii lor, printre care se află și el, pot fi suprimați. „Limbuția" lui Zilber redă adesea mirarea și îndoiala lor de foști *ilegaliști* în fața metamorfozelor românești. Mirat de mulțimea celor intrați după 1944 în partid, Zilber rememorează în anchetă episodul „Memoriul academicienilor", adresat în aprilie 1944 „dictatorului Ion Antonescu de 65 slujitori ai școlii superioare românești și membri ai Academiei Române".[2] Nici măcar în acea perioadă, când finalul războiului era previzibil, PCdR nu se bucura de mai mult prestigiu, după cum dovedește relatarea lui Zilber despre întocmirea și semnarea memoriului: „Textul pentru pace al universitarilor a fost făcut la propunerea profesorului de geometrie Vrînceanu (Moisil a refuzat, în final, să semneze spunând că i-e frică)... Deși am utilizat toate bateriile (Vișoianu, Al. Rosetti etc.), n-am reușit să convingem să semneze pe cei de la Institutul Cantacuzino și pe Mihail Sadoveanu (acesta pretextase că memoriul este greșit adresat lui Antonescu, trebuia adresat regelui), pe Gusti (acesta ne-a dat afară), Hulubei etc. [...] Tov. acad. Stoilov a spus: «Am impresia că aici s-au amestecat comuniștii. Cu ăștia nu știi niciodată ce iese.» [...]."[3]

---

1 *Idem*, vol. 10, ff. 112–113 (Declarația lui H. Brauner din 4 august 1951).

2 Aron Petric, Gheorghe I. Ioniță, *Istoria contemporană a României. Manual pentru clasa a X-a*, EDP, București, 1985, p. 106.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 45, f. 98 (Declarația lui B. Zilber nedatată).

Şi mai contrastante cu evocările istoriei oficiale de partid sunt tratativele organizării „insurecţiei naţionale antifasciste şi antiimperialiste", teoretizată ca *revoluţie comunistă* într-o viitoare etapă ideologică. „Limbutul" Zilber rememorează bâlbâielile şi tărăgăneala oamenilor politici, printre care singurul comunist admis fusese Pătrăşcanu. Discuţiile purtate pentru viitoarea formulă de guvern sunt elocvente pentru haosul perioadei. Maniu, bunăoară, propusese un guvern „făcut cu Domnişoru [regele Mihai, *n.a.*], cu domnii militari şi domnii comunişti", el voind să se sustragă de la responsabilitatea unei guvernări nevoite să accepte înstrăinarea de ţară a unor provincii istorice. Raţionamentele politicianului ţărănist atrag comentariile sarcasticului Zilber: „Ăsta a îmbrăcat izmenele de bronz ale lui Mihai Viteazu şi vrea să rămâie în istorie ca ultimul român care a susţinut România de la Nistru până la Tisa."[1] În faţa acestei evidenţe, Pătrăşcanu şi Zilber ajunseseră la ipoteza formării unui guvern alcătuit aproape integral din intelectuali. Astfel, Pătrăşcanu şi Zilber s-au întâlnit cu academicienii Porfiri şi Nicolau. Întrebaţi dacă vor să intre în guvern, aceştia „s-au tăvălit de râs, dar au acceptat".[2] Nici măcar actul de la 23 august nu sporeşte încrederea în comunişti. Trimis în acea zi la Deva, să-l aducă pe Petru Groza la Bucureşti, poetul Beniuc este refuzat de preşedintele Frontului Plugarilor, care petrecuse o scurtă perioadă de închisoare în urma încheierii unui pact cu comuniştii.[3]

De menţionat însă că asemenea informaţii figurează în declaraţiile-fluviu scrise de Zilber, declaraţiile lui Pătrăşcanu fiind laconice şi sobre. Deşi cunoştea date mai precise decât Zilber despre puterea şi numărul comuniştilor la 23 august. Ştia, fără îndoială, că efectivele partidului aflate atunci în

1 *Idem*, vol. 37, f. 367 (Declaraţia lui B. Zilber din 12 august 1949).

2 *Ibidem*, f. 368.

3 Belu (Herbert) Zilber, *Actor*..., p. 230

Bucureşti nu depăşeau optzeci de oameni![1] Cum să fi crezut, atunci, Pătrăşcanu că în numai doi ani, după alegerile din 1946, comuniştii vor conduce ţara?

„Toată puterea?" se întreba Belu Zilber, la începutul anului 1945, comentând lozincile strigate de coloanele de demonstranţi în favoarea BND. „Asta mi s-a părut imposibil! Tot partidul era încă o mână de oameni, grosul populaţiei se transformase vizibil dintr-o masă apatic reacţionară într-una activ reacţionară, iar muncitorimea era departe de a avea conştiinţa de clasă necesară cuceririi puterii politice."[2] Puterea sovieticilor, care în acele momente îşi căuta sprijin pentru aşezarea *curelelor de transmisie*, nu era vizibilă cu ochiul liber, încă. „Raportul intern de forţe în lipsa unui sprijin activ din partea URSS era atât de defavorabil nouă, încât nu vedeam posibilitatea unei victorii", recunoaşte Belu Zilber, pluralul incluzându-l şi pe Pătrăşcanu. „Spre surprinderea mea, la 6 martie 1945 s-a produs intervenţia URSS. [...] La 6 martie 1945, pumnul lui Vîşinski m-a trezit."[3]

Trezirea nu a fost deplină: intelectualii comunişti prevăd o realitate mai apropiată de *democraţiile burgheze* decât de *dictatura proletariatului*. Cercul lui Pătrăşcanu continua să comenteze defavorabil realităţile din URSS, copiate de români şi oamenii impuşi de forţa sovietică. Astfel, despre Petru Groza, premierul „guvernului de largă concentrare democratică", acelaşi Zilber declară (convins fiind că, oricum, părerile sale sunt cunoscute): „Nu-mi plăcea Petru Groza pentru factura lui morală... omul care se laudă că a făcut avere cu p... [...] monstruozitatea lui, totul îmi displăcea."[4]

---

1 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 30/1945 (Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCR din 23 aprilie 1945).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 37, f. 429 (Declaraţia lui B. Zilber din 6 noiembrie 1949).

3 *Ibidem*, f. 430.

4 *Ibidem*, f. 431.

Spre deosebire de Zilber, în ale cărui declaraţii pulsează speranţa instaurării unui regim de democraţie în manieră occidentală, în toţi cei şase ani de anchetă nu există niciun moment în care Pătrăşcanu să se declare ostil ideologiei partidului. „Dacă ataşamentul sincer şi total faţă de Uniunea Sovietică este piatra de încercare a atitudinii internaţionale – această afirmaţie o fac iarăşi după o lungă şi sinceră cercetare a conştiinţei mele –, am rămas acelaşi comunist legat prin toate gândurile şi aspiraţiile mele, prin toate străduinţele mele la tot ce aparţine şi reprezintă URSS", scrie el. Declaraţia o face pentru a se disculpa de acuzaţiile de *naţionalism*. „Scrutându-mi adânc conştiinţa", afirmă el, „eu nu mă consider naţionalist sau ca unul care am părăsit internaţionalismul proletar."[1] Deoarece discuţiile filozofice cu anchetatorii nu-şi au rostul, Pătrăşcanu îşi exprimă, de regulă, opiniile la nivelul simţului comun, deşi asupra curentelor de idei ale epocii se pronunţase faţă de prietenii săi. „El socotea" – declară Betea despre Pătrăşcanu – „că numai curentele naţionaliste exprimă un optimism al cunoaşterii, că numai ele proclamă direct sau indirect posibilitatea cunoaşterii adevărului", în opoziţie cu intuiţionismul la modă în acea vreme.[2] O declaraţie de veridicitate discutabilă, având în vedere teoriile exprimate de Pătrăşcanu în cărţile şi conferinţele sale.

Ce fapte l-au consacrat pe primul ministru comunist din istoria României ca *naţionalist*, calitate îndelung speculată de ideologia PCR după asimilarea în compunerea ei a *patriotismului naţional*? În legătură cu acestea, Pătrăşcanu declară:

„Deviaţiile mele pe linie naţionalistă au început cu prima cuvântare a mea de la Cluj, din iunie 1945. Aceste deviaţiuni n-au fost întâmplătoare şi m-au dus şi m-au situat pe o linie

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 68 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu „Discuţiile cu tov. Kavtaradze referitoare la naţionalism", din 2 noiembrie 1949).

2 *Idem*, vol. 78, f. 95 (Declaraţia lui N. Betea din 29 noiembrie 1951).

naționalistă trădătoare. Având o situație șubredă în partid, am urmărit întărirea situației mele în Partid prin crearea unei popularități personale – ridicând unele chestiuni pe care le-am ascuns Partidului.

În vara lui 1946, problema Ardealului de Nord era problema centrală care cuprindea atenția întregii opinii publice românești și am urmărit și popularitatea mea personală, folosind cuvântarea de la Cluj din iunie 1946, ascunzând Partidului o parte din această cuvântare.

Am ocupat această poziție naționalistă trădătoare și pentru că în mentalitatea și ideologia mea au rămas unele rămășițe și prejudecăți mic-burgheze și intelectualiste-individualiste. Datorită acestei poziții ocupate de mine, am devenit purtătorul ideologiei dușmanului de clasă în rândurile Partidului.

Prin atitudinile și manifestările politice, obiectiv și în fapt, am servit interesele reacțiunii de la noi din țară. De aici a urmat o serie de manifestări și atitudini nepartinice pe care le-am ascuns Partidului."[1]

În alte declarații autocritice, Pătrășcanu se căiește, în consonanță cu criticile făcute de tovarășii săi, pentru faptul că atunci când a fost trimis de CC și guvern pentru a ține cuvântarea de la Cluj a arătat schema ei spre aprobare, dar a ascuns că „va ascuți atitudinea antirevizionistă". Regretă, de asemenea, afirmațiile că în 1918–1940 – timpul în care Transilvania a reîntregit România — s-au făcut mari progrese deoarece prin aceasta a dat „un certificat de bună purtare guvernelor burghezo-moșierești care au guvernat în acest timp".[2] Când recunoaște asemenea „greșeli", Pătrășcanu nu face însă decât să reitereze cele exprimate în ședința Biroului Politic al CC al PCR cu activul de partid din 22 iunie 1946, convocată special pentru a lămuri „punctul de vedere

1 *Idem*, vol. 2, f. 88 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 10 mai 1951).

2 *Ibidem*, f. 32 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 24 aprilie 1951).

principial" despre „problema naţională". O şedinţă care a succedat ecourilor cuvântărilor lui Pătrăşcanu din iunie de la Cluj. Din ea reiese şi că fusese convocată datorită plângerilor făcute la *centru* de către activişti cu munci de răspundere în Transilvania[1], precum Szilágyi (viitorul general Leontin Sălăjan)[2], Vasile Vaida[3], Andrei Pătraşcu[4].

Cum începuseră „devierile naţionaliste" ale lui Pătrăşcanu? Există, desigur, o „problemă a Transilvaniei" după cel de-al Doilea Război Mondial.[5] Există şi problema „naţionalistă" ca doctrină opusă *internaţionalismului proletar*, Stalin considerându-se un teoretician al problemei naţionalităţilor. În analizele româneşti pe tema „naţionalismului lui Pătrăşcanu" a fost, de asemenea, omis faptul că, în perioada ilegalităţii, comuniştii din Transilvania erau aproape în totalitate maghiari. Starea de fapt persistă şi după 1944. „La noi e o situaţie extrem de încordată", spune Leontin Sălăjan în 1946,

---

1 *Apud* Florin Constantiniu, *PCR, Pătrăşcanu şi Transilvania* (1945–1946), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, pp. 157–213 (Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCR cu activul central de partid din 22 iunie 1946).

2 Leontin Sălăjan, pe numele său real Leontin Szilágyi (1913–1966), membru de partid din 1939. După 1944, lider regional de partid la Timişoara, Oradea, Satu Mare. Până la moarte a ocupat funcţii ministeriale în diverse domenii.

3 Vasile Vaida (1909–1987), membru de partid din 1935, condamnat în 1941 la muncă silnică pe viaţă. Funcţii în domeniul agriculturii după 1944 şi al organizaţiilor judeţene de partid.

4 Andrei Pătraşcu (1911–1986), membru de partid din 1934, internat în lagărul din Târgu Jiu. După 1944, prim-secretar al Capitalei. În 1945 îl împuşcă pe Gheorghe Apostol din greşeală. Abia în 1952 va fi exclus pentru aceasta din partid şi trimis într-o colonie de muncă până în 1955. Până la pensionare a fost normator într-o fabrică de confecţii din Bucureşti.

5 A se vedea în acest sens Florin Constantiniu, op. cit.

când este prim-secretar regional la Satu-Mare. „În primul rând, în Ardeal orașul și proletariatul e maghiar."[1]

Ce-a făcut și a spus Lucrețiu Pătrășcanu în acest context? Prima manifestare taxată ca *naționalistă* a fost discursul din vara lui 1945 ținut la Cluj. În sala Colegiului Academic, în 13 iunie, ministrul Justiției, printr-un discurs construit după toate regulile retoricii, se adresează unui auditoriu alcătuit din intelectuali, astfel: „Tovarăși, prieteni, doamnelor și domnilor, timp de opt zile am vizitat Ardealul de Nord"; înainte de a pleca, a ținut ca la Cluj („în inima Transilvaniei") să expună observațiile și concluziile călătoriei. Se află în Ardeal „ca trimis al Guvernului pentru a strânge legăturile între acest colț de țară și România, între guvern și Ardeal".

Prima constatare: a găsit în Ardealul de Nord „o stare de spirit plină de neliniște și nesiguranță", „o rezervă dusă până la adversitate față de aparatul administrativ și față de Statul român, într-o parte a populației maghiare și în special în secuime". A observat chiar „rezerve din partea populației românești față de Guvernul Groza". „Sunt dator", accentuează el, „să spun aceste lucruri și ca ministru și ca comunist." După această introducere, afirmă, în numele guvernului din care face parte, „definitiva încadrare a Ardealului de Nord între granițele statului român". Zvonurile că Transilvania „va deveni stat autonom" ori „de încadrare a Ardealului de Nord într-un stat sovietic federativ" le taxează „operă direct criminală". Pentru „voința fermă și generoasă a Guvernului Sovietic de a reda României Ardealul de Nord", mulțumește Statului Sovietic și Armatei Roșii.

S-a angajat în reforma justiției și operația de epurare a aparatului funcționăresc la toate departamentele. Pentru a nu mai repeta vechile stări de lucruri, sute de ani, populația românească și cea maghiară „au fost frământate de curente șovine, exploatate, nu o singură dată, de minorități profitoare".

1 *Apud* Florin Constantiniu, op. cit., p. 169.

Datoria guvernului actual este „să combată şovinismul, să transforme prietenia româno-maghiară în realitate".

Faptul că în regiunea secuiască nu a găsit steagul tricolor românesc, ci doar steagul roşu sovietic, îl consideră un „mijloc de aţâţare la şovinism". Într-un oraş transilvan a fost întâmpinat doar cu imnul sovietic, ceea ce îl face să adauge: „Îmi aduc aminte de o întâmplare petrecută acum trei luni la Cluj [la festivitatea care consacra revenirea Ardealului sub administraţie românească, *n.a.*]. Excelenţa Sa, ministrul adjunct de externe al Uniunii Sovietice, tovarăşul Vîşinski, când s-a coborât din tren a fost salutat cu imnul sovietic, ascultat cu emoţie, respect şi dragoste de noi toţi cei prezenţi. Urma să treacă apoi în revistă trupele. Tovarăşul Vîşinski a cerut însă mai întâi să fie cântat şi imnul statului român. Gestul era mai mult decât o formulă protocolară, era un imbold şi o pildă."

Referindu-se la crimele săvârşite asupra populaţiei române sub regimul horthist, Pătrăşcanu afirmă că „s-a născut impresia că există o stare de complicitate între organele nou create şi elementele vinovate ale trecutului regim maghiar". „Pe străzile Clujului şi ale Oradei se plimbă nestingherite acele elemente care, instrumente ale regimului trecut, au pe conştiinţă crime şi fărădelegi comise împotriva românilor". În judeţul Trei Scaune, unde s-au comis cele mai multe asemenea crime, au fost condamnaţi doar trei făptaşi, în decursul a trei luni. Promite că îndată ce va ajunge la Bucureşti va forma un *tribunal al poporului* la Cluj.

Limba oficială în statul român este limba română, mai spune răspicat Pătrăşcanu. Populaţia maghiară poate folosi în contactul direct cu administraţia (petiţii, reclamaţii, mărturii în faţa justiţiei) limba maghiară; în instanţele de judecată urmând a fi înfiinţat un corp de traducători-juraţi. „Nu ne gândim să românizăm maghiarimea pe căi ocolite", afirmă oratorul, „dar legile statului sunt unice şi în mod unic şi uniform trebuie aplicate." Sunt atinse de Pătrăşcanu alte

chestiuni care trebuie să fi displăcut multora. Se pronunță pentru refuzul dreptului de ședere în Ardealul de Nord al „elementelor șovine, venite după 1940 în sprijinul lui Horthy" („de frica teroarei pe care aceștia o exercită", unii români se gândesc să-și părăsească ei locurile de baștină). Cere să nu se mai facă plăți oficiale în *pengö*[1], ci în moneda statului național român. Încheie, îndemnând la colaborare cu guvernul Groza, pentru „crearea unei noi Românii, liberă, democratică, fericită".[2]

Discursul (ce avusese ca idee inițială problema trimiterii la locurile de baștină a maghiarilor care au venit în Transilvania după Dictatul de la Viena[3]) a fost „ovaționat extraordinar" de participanți. Printre acuzele care i se vor aduce însă se află și aceea că „sala era populată prin excelență numai de reacționari" (printre aceștia aflându-se episcopul Suciu al Oradei, Emil Hațiegan[u], dr. Lupaș).[4]

A doua zi, la Teatrul municipal din Sibiu, Pătrășcanu a susținut conferința „Ideea națională și democratică". Printre reproșurile ulterioare va figura și acela că nu și-a ținut discursul în cadrul ARLUS sau al „Apărării Patriotice", ci al „societății reacționare" ASTRA, unde activau mulți țărăniști.[5] Oratorul a fost prezentat auditoriului de profesorul D. Popovici, în numele grupării universitare democratice, „ca unul dintre cei mai profunzi cercetători, cu cea mai adâncă seriozitate a fenomenului național". Ca și la Cluj, discursul lui Pătrășcanu de la Sibiu excelează prin logica expunerii, claritatea ideilor și excelenta frazare. Se remarcă

---

1 Pengö – monedă maghiară.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 10, ff. 141–165 (Discursul tov. ministru Lucrețiu Pătrășcanu rostit în ziua de 13 iunie 1945 în sala Colegiului Academic din Cluj).

3 *Idem*, vol. 78, f. 97 (Declarația lui N. Betea din 29 noiembrie 1951).

4 *Idem*, vol. 21, f. 71 (Depoziția lui H. Brauner în proces).

5 *Idem*, vol. 78, f. 95 (Declarația lui N. Betea din 29 noiembrie 1951).

şi prin orizontul cultural diferit discursurilor mobilizatoare ale celorlalţi tovarăşi ai săi, încheiate, de regulă, cu chemarea: „La muncă şi la luptă, tovarăşi!"

După ce defineşte din perspectivă stalinistă naţiunea, operează distincţii între conceptele „naţiune", „popor", „solidaritate naţională" în viziunile diverselor curente de gândire românească: sămănătorism, poporanism, gândirism, legionarism. Consideraţiilor filozofice, adecvate auditoriului format din intelectuali, le asociază îndemnuri ca acestea: „Întăriţi specificul naţional, luptând din răsputeri pentru ca şi cultura noastră naţională să fie cât mai rodnică, să fie cât mai amplă", „îndemnăm la o atentă, susţinută cercetare a problemelor româneşti".[1]

Revenit la Bucureşti, va fi criticat pentru cele spuse. Între prieteni, Pătrăşcanu declară că fusese criticat în CC din cauza lui Vasile Luca, „care îi susţine pe ungurii care vor să facă Stat în Stat".[2]

În iunie 1946, înaintea semnării Tratatului de Pace de la Paris, care va reglementa definitiv apartenenţa Transilvaniei la statul român, Lucreţiu Pătrăşcanu va mai ţine un discurs la Cluj în care vor fi reluate aceleaşi idei.

Din nou contextul presupune un complicat nod de ipoteze datorate obiectivelor militare şi politice ale sovieticilor. În istoriografia comunistă au fost ocolite asemenea momente neconcordante sarcinii de a contribui la bunele relaţii între *ţările frăţeşti* ale lagărului socialist.[3] Unul dintre aceste momente este expulzarea administraţiei româneşti din nordul Transilvaniei pe fondul acţiunilor militare de cucerire a Budapestei şi al creşterii popularităţii comuniştilor în Ungaria. Momentul, ca multe altele din această perioadă, creează confuzii privind strategiile

1 *Idem*, vol. 10, ff. 165–175 („Ideea naţională şi democratică". Conferinţa domnului ministru Lucreţiu Pătrăşcanu ţinută joi, 14 iunie 1945, la Teatrul municipal din Sibiu).

2 *Ibidem*, f. 230 (Declaraţia lui H. Brauner din 24 februarie 1950).

3 A se vedea Florin Constantiniu, op. cit.

PCR. „Expertul" partidului în „problema Transilvaniei" (element important în strategia de atragere a adepților de către comuniști) pare a fi Vasile Luca. În decembrie 1944, acesta trasase liniile după care urmau a se călăuzi conducerile locale de partid: 1. Transilvania de Nord nu aparține în acest moment nici Ungariei, nici României, deși armistițiul încheiat de Aliați cu România nu recunoaște Dictatul de la Viena și făgăduiește Transilvania sau cea mai mare parte a ei României; faptul că guvernul de la București nu a respectat condițiile armistițiului a dus la această situație; 2. administrația românească trimisă de la București, în loc să fie democratică și să respecte drepturile naționalităților, s-a dovedit „colonizatoare, reacționară și fascistă", fapt intolerabil din perspectiva capilor armatei sovietice.[1]

În 28 mai 1946 au loc „incidentele de la Cluj". În urma unor demonstrații naționaliste ale studenților români, căminele lor au fost atacate de muncitori maghiari de la fabrica „Dermata", conflictul fiind stins pe moment cu focuri de armă de o patrulă sovietică. În atmosfera tensionată a orașului, în 5 iunie sosește ministrul de Interne, Teohari Georgescu, care stabilește ca vinovați incitatorii din partidele liberal și țărănesc și pe profesorii universitari care i-au educat prost pe studenți.[2]

După trei zile de la vizita lui Teohari Georgescu (ale cărui opinii vor fi larg propagate de presa maghiară), Lucrețiu Pătrășcanu (subliniindu-și calitatea de profesor universitar) va susține faimosul său discurs, „în numele guvernului român". Remarcabil și prin maniera tranșantă de exprimare a unor opinii care electrizau atmosfera timpului și locului, și prin talentul oratoric al vorbitorului. Ideile sale principale vor apărea subliniate de presa care ia act de senzaționalul momentului și evenimentului. „Transilvania a aparținut și va

1 *Apud* Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 73–74.

2 *Ibidem*, pp. 91–92.

aparţine României", „nimeni n-are drept să pună în discuţie graniţele noastre", „revizionismul de azi al guvernului maghiar îl continuă pe cel de ieri", „a cere revizuirea frontierelor este un amestec în treburile noastre interne", „poporul român este un popor înţelegător" sunt câteva dintre ideile exprimate de Pătrăşcanu cu acest prilej. În final, Pătrăşcanu declară: „În numele guvernului şi al Partidului Comunist *mă ridic*[1] împotriva schimbărilor de frontieră."[2]

Ziarele preiau ideile exprimate.[3] Pentru aceste cuvântări naţionaliste, Pătrăşcanu beneficiase chiar şi de laudele adversarilor. După prima cuvântare de la Cluj, ziarul *Dreptatea*, al cărui director era Nicolae Carandino, se grăbise să-şi exprime „toată consideraţiunea" faţă de orator.[4]

Speriat, Pătrăşcanu s-a grăbit să-i ceară lui Radu Xenopol să intervină la *Dreptatea* să nu-l mai laude, ştiind că asemenea aprecieri vor atrage noi critici din partea tovarăşilor săi. El însuşi percepuse elogiile aduse ca o încercare a lui Maniu de a-i dezbina pe comunişti.[5]

Riposta tovarăşilor de partid faţă de textul cuvântării nu întârzie să apară. În 22 iunie 1946 are loc şedinţa Biroului Politic cu activul central de partid în scopul de „a lămuri punctul de vedere principial al partidului nostru cu privire la problema naţională".[6] Lipsiţi de acces la arhivele sovietice,

1 Subliniere în text.

2 *Ibidem*, pp. 143–156 (Cuvântarea rostită de Lucreţiu Pătrăşcanu, Ministrul Justiţiei, la Adunarea Publică de la Cluj din 8 iunie 1946).

3 *Patriotul* din Arad, 15 iunie 1946.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 3, ff. 19–20 (Declaraţia lui N. Carandino din 3 noiembrie 1953).

5 *Idem*, vol. 5, ff. 1–4 (Declaraţia lui Radu Xenopol din 18 februarie 1950).

6 *Apud* Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 158 (Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCR cu activul central de partid din 22 iunie 1946).

nu ne putem pronunța încă asupra vreunei intervenții făcute de comuniștii maghiari la Kremlin.

După ce se dă citire materialului critic întocmit de Secretariat la adresa cuvântării lui Pătrășcanu de către Miron Constantinescu, Gheorghiu-Dej pune în discuție „devierile" acestuia. În primul rând aceea de-a fi pus în discuție doar revizioniștii și naționaliștii maghiari, nu și pe „șoviniștii români". Apoi faptul că acordă credit „regimurilor reacționare" din trecut prin afirmația că transilvănenii au cunoscut sub stăpânirea ungurească și sub cea românească interbelică o anumită „stare". Faptul că Pătrășcanu a greșit este evident și din sprijinul „cercurilor politice ale istoricilor".[1]

Mai grav încă: „Secretariatul nu dăduse însărcinare tov.-ului Pătrășcanu să facă declarații politice de asemenea anvergură cu poziția internațională a partidului și a guvernului." Dimpotrivă, fusese trimis „să ia atitudine împotriva dezordinelor de la Cluj, provocate[,] după cum știm cu toții, de către șoviniștii români". În consecință, Gheorghiu-Dej invocă responsabilitatea celor care favorizează asemenea „devieri".[2]

După obicei, Pătrășcanu își face *autocritica*. Din *autocritică* sunt de reținut câteva dintre detaliile care conduc la percepția mecanismelor vieții de partid. Plecase la Cluj, zice Pătrășcanu, „cu simple note, fără un text revizuit de Secretariat", cuvântarea fiind „pe trei sferturi improvizată". O greșeală, pe care promite să n-o repete.[3]

Urmează iarăși atacul dezlănțuit al haitei de partid. Deschis de... Miron Constantinescu, și temperat fariseic de Gheorghiu-Dej („fiecare dintre noi are o țărucă de

1 *Ibidem*, p. 159.

2 *Ibidem*, p. 160.

3 *Ibidem*, pp.162–165.

şovinism", zice acesta).[1] Vasile Vaida şi Leontin Sălăjan sunt cei mai nemulţumiţi de efectele cuvântării în plan local. Vaida, secretar al regionalei de partid Cluj, este nemulţumit şi de stilul de lucru al lui Pătrăşcanu, contrastant cu cel al lui Teohari Georgescu (care le-a dat „ajutor de nepreţuit" şi are autoritate deopotrivă în cercurile româneşti şi ungureşti din Ardeal). Când vine la Cluj, ministrul de Externe stă de vorbă cu conducătorii locali, ei îi „arată greutăţile", pe când cu ministrul Justiţiei te întâlneşti la gară. În consecinţă, şi discursul din 1945, şi cel recent le-au creat „greutăţi foarte mari".[2] Ca şi cum n-ar fi fost de-ajuns, Aurel Vijoli[3] îl „scuză" pe Pătrăşcanu pentru greşelile făcute prin aceea că „a căzut victimă faptului că atunci când s-a dus în Transilvania a luat contact cu burghezia românească".[4]

Desigur, criticile responsabilului propagandei comuniste Leonte Răutu nu puteau lipsi: acesta se concentrează pe reproşul că oratorul s-a adresat mulţimii în nume personal.[5] Împotriva lui însă se întoarce Gheorghiu-Dej, care-i reproşează lipsa de vigilenţă în cele ce s-au petrecut. Reiese că în momentul în care discursul urma a fi paginat în *Scînteia*, Sorin Toma[6], redactorul-şef adjunct al ziarului, îl sesizase pe

1 *Ibidem*, p.166.

2 *Ibidem*, p. 176.

3 Aurel Vijoli (1902–1981), membru de partid din 1943. Fiind unul dintre puţinii specialişti comunişti, a deţinut funcţii importante în domeniul finanţelor. Anchetat în stare de arest (1952–1954) în „ancheta Vasile Luca". Din 1956 repus în funcţii.

4 *Apud* Florin Constantiniu, op. cit. p. 184 (Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCR cu activul central de partid din 22 iunie 1946).

5 *Ibidem*, p. 189.

6 Sorin Toma (1914–2014), membru de partid din 1933. În timpul războiului a fost în URSS. După război a fost redactor şef-adjunct (1946–1947) şi redactor-şef al ziarului *Scînteia* (1947–1960).

Leonte Răutu[1] că sunt „anumite pasagii care provoacă dubii". „Vigilența" lui Sorin Toma este lăudată cu acest prilej de către cei prezenți, viitorul redactor-șef al *Scînteii* reproducând episodul în memoriile publicate peste ani.[2]

Ședința este închisă după luările de cuvânt ale Anei Pauker și Gheorghiu-Dej. Nu rezultă sancțiuni pentru Pătrășcanu. Dimpotrivă, Gheorghiu-Dej îi trasează ca sarcină (după elaborarea și publicarea unui document privind poziția partidului) să-și pregătească „1-2 articole și vreo două declarații".[3] De nicăieri din acest document nu reies interpretările ce vor fi atribuite după 1968 poziției divergente dintre Pătrășcanu și Gheorghiu-Dej.

Urmează însă un alt episod, omis de propaganda de partid. După apariția în *Scînteia* a articolului pe tema problemei naționale semnat de Gheorghiu-Dej, în iulie are loc o altă ședință a Biroului Politic. Temele dezbătute nu dezvăluie însă direct presiunile contextului politic. Vara lui 1946 este un timp de pregătire a alegerilor parlamentare. La greutățile de după război se adăugaseră efectele dezastruoase ale secetei. Războiul se terminase, dar izbucniseră neînțelegeri între

---

1 Leonte Răutu, pe numele său real Lev Oighenstein (1910–1993), profesor. Membru de partid din 1931, a fost închis pentru scurte perioade de mai multe ori. În 1940 a rămas pe teritoriul Basarabiei încorporate în URSS. Cetățean sovietic în timpul războiului, a fost redactor responsabil al emisiunilor în limba română difuzate de Radio Moscova. Revenit în România (toamna lui 1944), a condus resortul „agitprop". A fost folosit și de Gheorghiu-Dej, și de Ceaușescu în campaniile propagandistice și de eliminare a adversarilor politici. După 1965 a deținut funcții precum secretar al CC al PCR, membru al CPEx, vicepremier, rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu".

2 Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist*, Editura Compania, București, 2004, pp. 278–279.

3 *Apud* Florin Constantiniu, op. cit., p. 210 (Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR cu activul central de partid din 22 iunie 1946).

Aliaţi, fapt ce alimenta speranţele politicienilor că raporturile de forţe se vor regla în favoarea anglo-americanilor. Armatele sovietice staţionau în România ca armate de ocupaţie iar românii aveau de suferit în multe feluri din cauza lor. În acelaşi timp, populaţiei nu-i puteau fi trezite resentimentele dorite împotriva „criminalilor de război": armatele germane fuseseră armate aliate pentru ei iar generalii români, acoperiţi de laude pentru campania din Est, nu puteau fi uşor discreditaţi pentru „crimele înfăptuite în Uniunea Sovietică". Cum la Craiova tocmai fusese ucis un căpitan sovietic, printre altele Biroul Politic pune în discuţie situaţiile deosebite pe care le ridică acum exprimarea *naţionalismului*. Cel care pare doritor de vrajbă este Teohari Georgescu. Cu o seară în urmă, la Cercul Militar fuseseră discutate problemele ridicate de Pătrăşcanu în Ardeal. „Unul a spus că în Partidul Comunist nu sunt români. Altul a spus: «Dar ce, tov. Pătrăşcanu nu e român, Gheorghiu-Dej nu e român?» Altul a răspuns: «Pătrăşcanu e cel mai bun român. Dar Gheorghiu nu e aşa bun.»"[1]

Este momentul în care Gheorghiu-Dej solicită să fie informat despre felul în care şi-a ţinut Pătrăşcanu angajamentul în şedinţa cu activul de partid ce dezbătuse discursul lui de la Cluj. El însuşi se angajase. „Tovarăşe Gheorghiu" – îl citează Dej pe Pătrăşcanu —, „aşteptăm până ce tu pregăteşti material[ul] şi pe baza aceasta luăm atitudine."[2] Materialul, pregătit de Secretariat, apăruse în *Scînteia* la propunerea Anei Pauker (pentru testarea reacţiilor publicului şi pentru o popularitate sporită a secretarului general). Pătrăşcanu nu-şi ţinuse însă promisiunea, deşi Ana Pauker îi dictase telefonic ideile discursului.

1 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 42/1946, f. 12 (Stenograma şedinţei Biroului Politic din 26 iulie 1946).

2 *Ibidem*, f. 14.

„Pune o parte înainte care să dea o notă politică și una ofensivă", repetă Ana Pauker în ședință recomandarea telefonică. „În partea întâi pune: dușmanul speră în dezbinare. Se înșeală. Noi numai nemuncind nu facem greșeli. Am făcut și eu greșeli, cum a spus tov. Gheorghiu... și apoi o frază pozitivă." Dej îi reamintește decizia trecutei ședințe: „Că trebuie neapărat luat atitudine în legătură cu problema națională, discutată în cadrul partidului, și de lovit cu toată puterea în istorici, recunoscând sub formă abilă greșeala. Nu înseamnă să-ți tragi părul de pe cap, să-ți faci harakiri, ci să arăți cum spune tov. Ana că nouă nu ne e rușine de o greșeală făcută..."[1]

Pătrășcanu motivează însă că expunerea nu fusese la o întrunire de partid, că el nu e obișnuit să-și scrie conferințele. Reiese însă că, de fapt, el își făcuse *autocritica* în fața tovarășilor de partid, dar public nu ține să apară ca soldat al partidului. O atitudine contrară disciplinei de fier a comuniștilor în această perioadă.

În toate declarațiile din timpul îndelungaților săi ani de anchetă, nici Pătrășcanu nu va atribui discursurilor sale considerate *naționaliste* alte sensuri decât cele sintetizate astfel: „Scopurile urmărite: 1. Să răspund campaniei revizioniste; 2. Să iau arma Ardealului din mâna maniștilor; 3. Mi-a convenit să ridic chestia Ardealului de Nord pentru popularitate personală."[2] Când a fost desemnat candidat de Arad în alegerile din 1946, nu a făcut altceva, declară el, decât să procedeze în conformitate cu indicațiile transmise de Stalin prin Vîșinski: „Poporul român trebuie câștigat politicește."[3]

---

1 *Ibidem*, f. 15.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, f. 25 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 24 aprilie 1951).

3 *Idem*, vol. 1, f. 51 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 18 noiembrie 1949).

Cine cercetează presa vremii observă că şi ceilalţi candidaţi comunişti au procedat fariseic, după aceeaşi lozincă. Astfel, Emil Bodnăraş îşi face campanie electorală participând la hramuri şi sfinţiri de biserici în Moldova.[1] Miron Constantinescu relatează despre dilema politică a tinereţii sale: pentru a-şi alege calea – legionar sau comunist – s-a retras să mediteze timp de câteva săptămâni într-o mânăstire.[2] Vasile Luca face apel la instinctul de proprietate al ţăranilor, cerându-le votul pentru că guvernul Groza şi comuniştii le-au dat pământ.[3] Asemenea afirmaţii ar fi putut fi şi ele speculate „în caz de nevoie", mai mult chiar decât cele făcute de Pătrăşcanu în discursurile sale.

Interesante sunt, de altfel, speculaţiile anchetatorilor şi anchetaţilor, preluate mai târziu de ideologia oficială de partid, despre efectele cuvântărilor lui Pătrăşcanu. După 1968, s-a afirmat oficial că Pătrăşcanu a dorit un *comunism naţional*, cu subtextul eliminării aservirii faţă de sovietici. Argumentul adus era fraza pe care ar fi rostit-o acesta la Cluj: „Înainte de a fi comunist, sunt român." Menţionăm că aceeaşi propagandă de partid a ocultat contextul istoric, omiţând tulburările naţionaliste generate de apartenenţa Ardealului. În realitate, fraza citată nu există în textele cuvântărilor rostite de Pătrăşcanu în 1945 şi 1946 la Cluj şi Sibiu, anexate integral dosarelor de anchetă. Încălzit de succesul oratoric, Pătrăşcanu a rostit-o, probabil, spontan la sfârşitul discursului din 1946, ea fiind adusă la cunoştinţa conducerii partidului cu interpretări tendenţioase, după practicile vremii, printr-un denunţ. Prezenţa a două declaraţii ulterioare despre efectele nocive ale cuvântărilor lui Pătrăşcanu, date de Pavel Apostol la Securitatea din Cluj în 1952 (într-una din ele aflându-se şi unica menţiune a afirmaţiei incriminate), ne

1 *Scînteia*, 30 octombrie 1946.

2 *Idem*, 17 noiembrie 1946.

3 *Idem*, 16 noiembrie 1946.

îndreptățește să credem că, în 1946, tocmai el a fost autorul denunțului.

Născut în Arad, etnic evreu, fost asistent al lui Lucian Blaga și ulterior decan al Facultății de istorie din Cluj, Pavel Apostol a rămas în conștiința intelectualității clujene ca prototip al delatorului. Declarațiile sale din 1952 (când se afla el însuși anchetat sub acuzația de sionism) sunt un model de oportunism politic. Delatorul carierist a profitat și de prilejul oferit de *ancheta Pătrășcanu* pentru a lovi, încă o dată, în „elemente reacționare" ca Lucian Blaga, D.D. Roșca, C. Daicoviciu, M. Kernbach, E. Petrovici, învinuiți de entuziasmul cu care au primit cuvântările lui Pătrășcanu. Recomandă, în schimb, pentru a-i întări spusele despre „național-șovinismul" imprimat în viața intelectuală a Clujului de Pătrășcanu, pe Ștefan Pascu și Teodor Bugnariu.[1]

Între vorbele și atitudinile inventariate de anchetatori ca *naționalist-șovine* sunt și anumite declarații făcute de Pătrășcanu acasă. Bunăoară, între prieteni, el dădea exemplul cehoslovacilor, care i-au scos pe unguri afară din țară fără tratative la nivel internațional. În schimb, românii n-au făcut-o, deși ar fi fost mai bine.[2] Opinia aceasta însă se pare că era și a lui Stalin, comunicată lui Gheorghiu-Dej cu prilejul unei întrevederi în care acesta i se plânge de greutățile ce i le fac extremiștii maghiari din Transilvania. „De ce nu i-ați scos afară din țară împreună cu trupele horthiste?" ar fi spus Stalin, citat de un participant la întrevedere. „Dacă nu ați scăpat de ei, în forță, la timpul potrivit, acum nu vă rămâne decât să vă rezolvați conflictele pe cale diplomatică", a închis el chestiunea.[3] Mult trebuie să-i fi deranjat pe tovarășii

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 4, ff. 163–174 (Declarația lui P. Apostol din septembrie 1952).

2 *Idem*, vol. 12, f. 26 (Declarația lui N. Betea, reprodusă în „Sinteza generală asupra problemei Pătrășcanu", din iunie 1952).

3 Lavinia Betea, *Maurer...*, p. 260.

lui Pătrăşcanu şi alte opinii personale exprimate de acesta. Astfel, în urma călătoriei pe care o făcuse în 1945 în Ardeal, însoţit de soţia sa, de Lena Constante şi de Harry Brauner, Pătrăşcanu opinase că „în Transilvania, Partidul este în mâna ungurilor".[1] Între prieteni, Pătrăşcanu se declarase „împotriva numirii tov. Ana şi Luca ca miniştri, spunând că toată lumea ştie că ei au fost cetăţeni sovietici şi pentru că sunt de origine maghiară şi evreiască". Tot „din motive şovine mai spunea că nu tov. Chişinevschi este cel nimerit să conducă viaţa culturală a României", după cum s-a declarat şi împotriva numirii lui Bodnăraş ca secretar la interne în guvernul Groza pentru că „este ştiut că el a fost în serviciu la Informaţii Sovietice". Soţia sa mai declară şi că activitatea *celulei de partid* de la Ministerul Justiţiei nu era încurajată de Pătrăşcanu pentru că „acolo dictează un grup de evrei afacerişti".[2]

Colaborarea cu partidele istorice, în special cu PNŢ, în spiritul aceluiaşi *naţionalism* acuzat, are, de asemenea, semnificaţii complexe. În împrejurările formării coaliţiei politice ce a dus la înlăturarea regimului Antonescu, „partidele istorice se serveau de Lucreţiu Pătrăşcanu, pe care îl socoteau mai accesibil şi mai abil în găsirea unei formule de guvernare", după cum a sintetizat situaţia Traian Borcescu, şeful secţiei de contrainformaţii din acea vreme.[3] La rându-i, abilul Pătrăşcanu s-a servit mai târziu de fruntaşii politici pe care-i cunoştea, conduita lui, după Constantin Brătianu, fiind „tot timpul" una de „bun comunist".[4]

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f. 43 (Declaraţia Lenei Constante reprodusă în „Sinteza..." din iunie 1952).

2 *Ibidem*, f. 26 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu reprodusă în „Sinteza..." din iunie 1952).

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 4, f. 242 (Declaraţia lui T. Borcescu din 9 iunie 1952).

4 *Ibidem*, f. 295 (Declaraţia lui C. Brătianu din 9 iunie 1952).

Printre oamenii de care Pătrășcanu s-a simțit susținut și care l-au preferat tovarășilor săi au fost cei din cercurile de la Palat. Ca unul ce venea deseori în contact cu tânărul rege Mihai în calitate de ministru al Justiției, Pătrășcanu i-a oferit fiecare carte a sa cu dedicație. Dedicațiile sunt de strictă complezență și reflectă pure raporturi de colaborare, ceea ce nu va împiedica ancheta să le considere dovezi ale trădării și colaborării cu „reacțiunea". Acasă, Pătrășcanu își declara simpatia față de tânărul rege, deși deseori îl ironiza pentru defectul de vorbire, numindu-l „bâlbâitul".[1]

Cu fruntașii țărăniști, legăturile sunt mai multe și mai nuanțate. De Sabin Manuilă ajunge să fie legat și prin interese personale, închiriind vila acestuia de la Snagov, până când soții Pătrășcanu și-au construit propria vilă. S-a întâmplat, însă, ca în timp ce soții Pătrășcanu se aflau la Conferința de Pace de la Paris, Sabin Manuilă să organizeze acolo o petrecere cu „niște americani", unde se susține că ar fi participat și Maniu, Stoilov, Moisil, Micșa, Jan Nicolau (secretar în Ministerul Justiției). Scopul petrecerii au fost discuțiile privind posibilitatea românilor de a fugi din țară. Faptul că Pătrășcanu a știut acest lucru și „l-a ascuns" partidului a echivalat, de asemenea, cu o trădare.[2]

Dintre vechii cunoscuți, cel mai des a venit în contact, după 1944, cu Radu Xenopol, fruntașul țărănist, „prelucrat" de Gheorghiu-Dej în lagărul de la Târgu Jiu pentru a subvenționa cu bani Partidul Comunist. Crezând că vechile relații nu vor înceta atât de curând și că sunt încă utili *tovarășii de drum* (al căror rol în preluarea puterii de către comuniști fusese teoretizat de însuși Lenin), Pătrășcanu a apelat la Xenopol pentru a-l susține financiar în campania electorală de la Arad. Xenopol îi dă echivalentul a cinci sute

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 37, f. 260 (Declarația lui B. Zilber, nedatată).

2 *Idem*, vol. 1, f. 351 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 6 martie 1951).

de dolari, de care Pătrăşcanu nu încunoştinţează partidul.[1] La rându-le, ţăraniştii se consideră îndreptăţiţi să-i ceară lui Pătrăşcanu servicii. Astfel că, în iulie 1946, la Pătrăşcanu s-a prezentat Xenopol cu următoarea ofertă din partea lui Maniu: ţăraniştii sunt gata să nu-i combată pe prietenii personali ai lui Pătrăşcanu care ar candida în diferite judeţe, prin urmare, aşteaptă să li se comunice numele lor. Ştiind bine semnificaţiile ofertei, Pătrăşcanu o refuză. Nici acest episod nu-l comunică tovarăşilor săi din conducerea partidului.[2] În februarie 1947, când a plecat la Paris, Pătrăşcanu a primit de la Xenopol un plic pentru a-l înmâna unui anume Ruleta. Deoarece i se păruseră suspecte mărimea şi forma sa, l-a deschis şi a găsit înăuntru treizeci de mii de dolari. A înapoiat plicul lui Xenopol, pe care nu l-a mai primit în casă, considerând că a abuzat de gentileţea sa. „Nu l-am dat pe mâna Parchetului" – declară Pătrăşcanu despre Xenopol – „deoarece am considerat că serviciile făcute Mişcării îndreptăţesc un gest de iertare din partea mea."[3]

Nu se poate spune însă despre comunistul Pătrăşcanu că a făcut servicii foştilor săi colaboratori. În 1944, Nicolae Penescu, secretar general PNŢ, care mijlocise înainte de 23 august legăturile lui Pătrăşcanu cu Maniu, îi cere ajutorul pentru a fi numit într-un post diplomatic. După propria-i declaraţie, a fost respins categoric „motivat în sensul că nu se va putea face decât politica externă a URSS, deci nu aş avea ce face în străinătate şi nu aş avea consimţământul Sovietelor ca să ies din ţară".[4]

Ca bun comunist s-a comportat Pătrăşcanu şi în alte cazuri. A semnat, bunăoară, condamnarea la moarte a lui

1 *Idem*, vol. 5, f. 6 (Declaraţia lui R. Xenopol din 18 februarie 1950).

2 *Idem*, vol. 1, f. 322 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 3 aprilie 1950).

3 *Idem*, vol. 3, f. 397 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 17 aprilie 1951).

4 *Idem*, vol. 6, f. 257 (Declaraţia lui N. Penescu din 19 octombrie 1951).

Piki Vasiliu, care-l favorizase în timpul ilegalității. Altui protector al său, colonelul Ștefan Stoica, cu care era rudă, îi va trimite vorbă să se predea, să iasă din locul unde se afla ascuns (după „fuga de la Tămădău"). Apoi îl va îndemna să colaboreze cu anchetatorii, în felul acesta urmând a-și ușura situația. A făcut aceasta deși știa bine că după aceea nu va putea interveni cu nimic pentru a-și ține promisiunea.[1]

A suferit Pătrășcanu pentru faptul de a fi fost nevoit să nu respecte niciun fel de promisiuni și angajamente în numele cauzei sale revoluționare? Puțin probabil, de vreme ce el înțelegea amoralitatea ca o calitate a politicului. Prietenii îi cunoșteau preferința pentru o maximă atribuită generalului Nicolae Rădescu: „Cel ce vrea să facă politică trebuie să se deprindă să înghită, în fiecare dimineață, câte o șopârlă vie."[2]

Aceleași tactici sunt, de altfel, aplicate în politica românească și de reprezentanții serviciilor speciale britanice și americane când percep posibilități de divergențe, în Partidul Comunist, cu ajutorul lui Pătrășcanu. Astfel, la Paris, în timpul Conferinței de Pace, Richard Franasovici, ambasadorul României la Londra, îi transmite că ar „putea provoca o spargere în partid"[3]. „Eu am avut deviații naționaliste care m-au situat pe o poziție naționalistă, în Partid" – declară el într-o altă *autocritică* –, „dar nu am ajuns până acolo încât să-mi treacă prin minte măcar o clipă formarea unui partid naționalist."[4] De altfel, credința în *naționalismul* lui Pătrășcanu va fi dezmințită și de foștii săi prieteni din opoziție. În acele vremuri, cu deznodământ imprevizibil, „burghezia se atașa de orice speranțe și aparențe pentru

1 *Idem*, vol. 3, f. 119–128 (Scrisoarea adresată de L. Pătrășcanu lui Gheorghiu-Dej în iulie 1951).

2 *Idem*, vol. 87, f. 25 (Declarația Elenei Pătrășcanu, nedatată).

3 *Idem*, vol. 1, f. 332 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 5 aprilie 1950).

4 *Idem*, f. 397 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 17 aprilie 1951).

protejarea intereselor lor primejdioase", recunoaşte mai târziu Radu Xenopol, iar Pătrăşcanu putea părea „o pistă".[1]

Mulţi ani după moartea lui Pătrăşcanu, s-au făcut diferite speculaţii pe tema viitorului României condus pe „pista" sa.

Explicaţiile şi previziunile nu pot fi argumentate prin calităţile personalităţii unui lider într-o societate totalitară care impune imperative categorice de ordin militar. Cei care au priceput semnificaţiile reale ale *cazului Pătrăşcanu* în chiar momentele derulării lui se pare că au fost tocmai neştiuţii săi tovarăşi de detenţie din tabăra *duşmanilor de clasă*. Exprimate astfel de criticul D.I. Suchianu, aflat şi el în închisoare în 1951: „Dintre cei nu ştiu câte zeci de mii de deţinuţi ai Securităţii şi SSI-ului, niciunul nu-şi merită soarta mai just decât dânsul. A vrut comunism? Poftim comunism! Să ştie şi el ce e aia!"[2]

1 *Idem*, vol. 5, f. 34 (Declaraţia lui R. Xenopol din 20 ianuarie 1950).

2 *Idem*, vol. 4, f. 201 (Declaraţia lui D.I. Suchianu din 10 martie 1951).

CAPITOLUL IX
„Dragă tovarăşe anchetator..."

În iulie 1951, Lucreţiu Pătrăşcanu se adresează, printr-o scrisoare predată deschisă organelor de anchetă, secretarului general al CC al PMR, sintetizând rezultatele cercetărilor acuzaţiilor ce i s-au adus, astfel:

„«*Bine cu englezii.*»[1]

După trei ani şi trei luni de arestare, dintre care un an şi zece luni sub cel mai strict regim celular, după două anchete, după cca 800 de ore de interogatoriu, după cca 250 de declaraţii, după audierea a zeci de martori – unii arestaţi, alţii liberi, după osârdia depusă de patru anchetatori, s-a stabilit, în sfârşit, că în toată viaţa mea, şi asta după 23 august 1944, am cunoscut UN ENGLEZ, pe care l-am văzut O SINGURĂ DATĂ, cu care am avut O SINGURĂ CONVERSAŢIE, timp de O SINGURĂ ORĂ. Acest englez este Le Rougetel, ministrul Angliei venit în România, imediat după încheierea armistiţiului. În luna octombrie 1944, Al. Ştefănescu, pe care l-am întâlnit întâmplător la recepţia dată de Externe, în onoarea armistiţiului, m-a invitat la el să-mi prezinte pe Le Rougetel. [...] Timp de o oră am avut o banală conversaţie, cu subiect absolut general, aşa cum uşor îşi poate da seama oricine, fiind vorba de doi oameni politici care se vedeau pentru prima oară în viaţă. Participarea României la război,

1 Subliniere în original.

lichidarea nazismului, democratizarea ţării – au fost subiectele discutate. Al. Ştefănescu, întrebat CINSTIT şi răspunzând CINSTIT[,] a relatat această conversaţie şi caracterul ei absolut general. Anchetatorul Petea este în posesiunea acestei declaraţii CINSTITE a lui Al. Ştefănescu, care a fost tot timpul prezent la conversaţia care a avut loc între mine şi ministrul Angliei. [...] De ce m-am dus totuşi la Ştefănescu şi am acceptat invitaţia lui Le Rougetel? În OCTOMBRIE 1944, când cu câteva săptămâni înainte văzusem cu propriii ochi la Moscova, la gustarea dată în noaptea semnării armistiţiului, raporturile normale (nu cordiale dar normale) între miniştrii sovietici şi ministrul Angliei şi al St. Unite, când la Moscova am fost de două ori atât la ministrul Angliei cât şi la cel al St. Unite şi absolut nimeni n-a găsit acest lucru «suspect», când Anglia era totuşi aliata Uniunii Sovietice şi primul ministru englez făcea ruta Londra–Moscova mai abitir ca un comis voiajor, când România abia intrase în război împotriva Germaniei hitleriste iar eu eram nu numai ministru, dar şi cel care semnase armistiţiul care stabilea condiţiile acestei participări, în aceste condiţii M-AM SIMŢIT PUR ŞI SIMPLU OBLIGAT SĂ NU REFUZ INVITAŢIA LUI LE ROUGETEL, FĂCUTĂ PRIN ŞTEFĂNESCU. [...] Recunosc că în timpul conversaţiei cu Le Rougetel n-am vorbit nici împotriva imperialismului britanic, nici n-am făcut aluzie la India sau la Irlanda, ceea ce mi-a atras aspre mustrări din partea unor anchetatori, după cum nu i-am spus o vorbă despre drumul socialismului în România, nu i-am pomenit de dictatura proletariatului şi – dacă aş fi avut darul previziunii – nici că după trei ani, gazda şi cu mine vom fi arestaţi şi ţinuţi trei ani în puşcărie pentru că stăm de vorbă cu el. [...] N-a fost nicio greşeală şi nicio crimă pentru că n-a trecut nici măcar o lună şi atunci când am fost TREI MINIŞTRI COMUNIŞTI [Gheorghiu-Dej, Pătrăşcanu şi Teohari Georgescu, *n.a.*] şi cinci ofiţeri superiori britanici, între care de astă dată se găseau chiar ŞEFI AI INTELLIGENCE SERVICE-ului, ne-au invitat

la Capșa în «chambre separée», NE-AM SIMȚIT OBLIGAȚI SĂ NU REFUZĂM ȘI TOȚI AM MÂNCAT, AM BĂUT ȘI AM DISCUTAT TREI CEASURI CU CEI CINCI OFIȚERI BRITANICI. NE-AM SIMȚIT OBLIGAȚI, EXACT PENTRU ACELEAȘI CONSIDERAȚII CARE M-AU DETERMINAT ȘI PE MINE SĂ ACCEPT INVITAȚIA LUI LE ROUGETEL. La cunoștința cu Le Rougetel, în condițiile de mai sus, se reduc TOATE «LEGĂTURILE» mele cu englezii.

Țin aici să mai amintesc un fapt. În toamna anului 1944, am cunoscut PE TOȚI miniștrii acreditați în România. Această cunoaștere mi s-a părut atunci un lucru atât de natural și de normal – eu fiind ministru politic în guvernul Sănătescu – și am socotit-o că face parte din obligațiile mele oficiale, încât este adevărat că, cu o singură excepție, nici nu am pomenit la Partid, nici când le-am primit, nici când le-am dat curs. Excepția de care vorbesc se referă la Nunțiul papal. Atunci, această invitație mi s-a părut totuși curioasă și am întrebat la Partid, unde am primit un răspuns afirmativ, participând la dejunul Nunțiului, împreună cu Răcoasa. [...]

Pe Al. Ștefănescu[,] de care s-a vorbit atâta, l-am cunoscut exact în aceleași condiții și în același timp ca și Emil Bodnăraș, adică în vara anului 1944. Al. Ștefănescu era de câtva timp cotizant la partid, a promis armament pentru formațiunile patriotice, a cerut să activeze pe linia Frontului antihitlerist. ATUNCI ERA MUNCA MEA DE PARTID SĂ IAU LEGĂTURA cu asemenea oameni, fie că era vorba de un industriaș, un popă, un rege, o moașă comunală sau un general reacționar cu condiția că voiesc și pot face ceva efectiv în lupta de răsturnare a regimului dictatorial. Înainte de 23 august, l-am văzut pe Ștefănescu de două ori, discutând EXCLUSIV participarea lui în Frontul antihitlerist; habar nu am avut că e «spion englez» sau că are legături cu Intelligence Service-ul și sunt convins că nici Bodnăraș,

care a luat legătura cu Ştefănescu după mine, nu a ştiut acest lucru, pentru că mă făcea atent.

Afirmaţia că pe Ştefănescu l-am cunoscut în 1942, că l-am văzut în 1943 de patru ori, că el m-a dus la Calmanovici sunt MINCIUNI PURE ŞI SIMPLE. Pe Ştefănescu l-am cunoscut în vara anului 1944 iar pe Calmanovici NU-L CUNOSC PERSONAL PÂNĂ ÎN ZIUA DE AZI. Cea mai superficială cercetare, făcută CU BUNĂ-CREDINŢĂ, poate stabili acest lucru şi înlătura toate minciunile.

După 23 august, pe Ştefănescu l-am văzut în octombrie 1944, ŞI DE ATUNCI NU L-AM MAI VĂZUT NICIODATĂ. Afirmaţia că Belu Zilber a fost spion englez, că Lena Constante a fost spioană engleză, că Ţăndărică şi păpuşile lui au «camuflat» spionaj englez — nici nu merită discuţie, aşa cum a reieşit din întreaga anchetă.

CARE A FOST ATITUDINEA MEA INTIMĂ, PERSONALĂ, NEDICTATĂ DE NIMENI ŞI NEIMPUSĂ DE NIMENI FAŢĂ DE ENGLEZI, DE INTELLIGENCE SERVICE, DE INFLUENŢA ENGLEZĂ ÎN ROMÂNIA?" (În continuare, Pătrăşcanu relatează ca elocvent cazul graţierii de la pedeapsa cu moartea a lui Eugen Cristescu în scopul deconspirării agenturii engleze din România.)

„«*Bine cu americanii.*»[1]

Prima anchetă, terminată în 1950, n-a putut scoate nimic din «acest bine cu englezii» că nu era nimic de scos. La a doua anchetă, începută în aprilie 1951, n-am mai fost «bine cu englezii», ci am devenit – între 1950 şi 1951 – «bine cu americanii», iar unii dintre cei din jurul meu, care cu un an înainte fuseseră definitiv taxaţi şi categorisiţi drept spioni englezi[,] au devenit şi ei automat spioni americani. [...] Dar nici din acest «bine» n-a ieşit mai mult din ceea ce era cu un an înainte privitor la englezi. Cu Schuyler n-am schimbat, cât a fost în România, nici 30 de cuvinte, în afară de

1 Subliniere în original.

Ethridge, n-am stat de vorbă personal cu niciun american și discuția cu acesta am raportat-o în întregime partidului; pe Madison, recomandat de Belu Zilber că este comunist, lucrător tipograf și sincer aderent al regimului Groza, lucruri pe care LE-AM GĂSIT CONFIRMATE ÎN ÎNTREGIME de spusele anchetatorului Petea, întrucât el, Petea, a avut prin Belu Zilber legături cu Madison." (În continuare, Pătrășcanu detaliază conversația avută cu Madison – înaintea plecării acestuia din România – acasă la Lena Constante, afirmațiile că l-ar fi întâlnit pe Madison și în februarie și iulie 1947 declarându-le «mincinoase», indiferent dacă sunt sau nu susținute de martori deveniți mincinoși. În ceea ce privește atitudinea sa personală, consideră manifestări exemplificatoare pentru spiritul ei, refuzul propunerii făcute de Schuyler prin Vișoianu de a pleca în America și închirierea – la cel mai mare preț din București – a casei lui Mihai Antonescu pentru sediul Ambasadei SUA, chiria fiind plătită prin Banca Națională tocmai pentru a evita contactele cu funcționarii americani. Alt argument este conferința de presă susținută în vara lui 1947 în străinătate, din proprie inițiativă, în momentul arestărilor făcute în urma «fugii de la Tămădău». Printre cei șaisprezece ziariști prezenți se aflau și cinci sau șase americani, în fața cărora a susținut și argumentat, timp de un ceas și jumătate, de ce „lichidarea agenturii principale americane în România a fost legitimă și necesară".)

«Legăturile cu național țărăniștii.»[1]

„După 6 martie 1945 nu am mai văzut, vorbit sau avut legături – nici directe, nici indirecte – cu niciun conducător național țărănist." (Relatează oferta lui Maniu după cuvântarea sa de la Cluj din iunie 1946 de a nu-i combate prietenii personali și răspunsul dat.)

„Iarăși las faptele să vorbească. Ștefan Stoica, cel condamnat în procesul Maniu, îmi este văr și am avut totdeauna

1 Subliniere în original.

cele mai bune raporturi personale cu el. În primăvara anului 1947 a venit la mine cu o chestie personală. Cu acest prilej l-am determinat după o amplă discuţie să devină informatorul nostru şi să ia contact cu unul dintre organele noastre de informaţie. În cele din urmă a acceptat sfatul meu. Am comunicat lui Emil Bodnăraş cele discutate. ŞI ÎN CASA MEA, ÎN PREZENŢA MEA, TRIMISUL SSI-ului A LUAT CONTACT CU ŞTEFAN STOICA.“ (Relatează mai departe cum, după arestările de la Tămădău, i-a trimis vorbă vărului său să se predea. Cum înainte de proces, în urma unei convorbiri cu Avram Bunaciu, l-a chemat «de jos» pe Stoica şi l-a sfătuit să urmeze întocmai dispoziţiile acestuia în timpul desfăşurării procesului, ceea ce vărul său a şi făcut.)

«Legăturile cu Auschnitt.»[1]

„Tot grupul II din Lagăr ştie condiţiile când l-am cunoscut, în vara anului 1943, pe Auschnitt. Atunci când am vorbit pentru prima oară cu el, în lagăr, el aderase deja la Frontul antihitlerist constituit acolo. În discuţia cu el, a promis să sprijine acţiunea antihitleristă, atât în lagăr, cât şi în afară. Că colaborarea cu Auschnitt ÎN CONDIŢIILE DE ATUNCI era perfect normală o dovedeşte faptul că chiar a doua zi am fost înştiinţat, din partea conducerii politice a grupului comunist, că nu eu, ci Maurer are sarcina să discute ajutorul financiar pe care Auschnitt este gata să-l dea mişcării.

În aprilie 1944, l-am revăzut pe A. la Bucureşti, într-o scurtă întrevedere când a propus un depozit secret de arme, pe care îl avea la Reşiţa, şi legătura cu un general. Depozitul de arme l-am înregistrat şi am comunicat imediat lui Bodnăraş cum se poate ajunge la el. Generalul l-am refuzat însă, dându-mi seama că este un om de paie al lui A. Am avut nevoie de maşină puternică, cu permis de provincie. Am cerut maşina lui A. Cu ea am trimis pe Mihai Beniuc la Deva să-l aducă pe P. Groza la Bucureşti pentru constituirea Fr.[ontului] Antihit.

---

1 Subliniere în original.

[lerist]. Înainte de a pleca din țară, A. mi-a fixat o întâlnire, în care m-a întrebat dacă aveam de făcut vreo comunicare la Moscova, el declarându-se gata s-o transmită. Fără să întreb Secretariatul, am dat un răspuns negativ, știind că prin A. nu vom transmite nimic. (Mai ales că aveam legătura cu Moscova prin Stockholm.) La întrebarea lui ce poate spune în Apus despre lupta antihitleristă din România, i-am spus că poate comunica că și în România există o mișcare de rezistență, sub conducerea PCR, mișcare care se întărește zi cu zi, afirmație pe care poate s-o facă căci nu va fi dezmințită de fapte. Acuzarea adusă de anchetă că astfel am «dezvăluit» secretele răsturnării lui Antonescu față de englezi și americani apare în toată splendoarea ei, când se știe că în comisia de pregătire a loviturii de stat erau oameni ca Buzești, Stârcea și Mihai! Afirmația că am dat lui A. nu știu ce mesaj scris, DESCOPERITĂ EXACT ÎN 1951, ESTE O MINCIUNĂ, IAR DACĂ EXISTĂ UN ASEMENEA TEXT, EL ESTE UN FALS ORDINAR.

La acestea se reduc «legăturile» mele cu A. până la 23 august. Că în tot acest timp n-am avut niciun fel de legături personale, politice sau de altă natură, o dovedesc faptele mele proprii de după 23 august.

În 1944, A. a înaintat un memoriu în care cerea să i se retrocedeze, pe cale de decret-lege, acțiunile confiscate de Antonescu de la Reșița. CEREREA ERA PERFECT LEGALĂ. Știind însă că statul este cel mai mare client al Reșiței, pentru a da putință statului sub conducerea noului regim să poată avea un ochi chiar ca acționar la Reșița, am hotărât să resping memoriul lui A. Și l-am respins. [...]

Al doilea lucru m-a rugat A. personal. A. avea un proces cu Malaxa tot pentru un pachet de acțiuni de la Reșița. A. mi-a explicat că M. desfășoară o acțiune de corupere pe lângă magistrați și m-a rugat să previn acest lucru. Declar deschis că de astă dată am voit să-i satisfac cererea pentru că între doi bandiți, cel puțin unul făcuse ceva în epoca dinainte de

23 august, pe când celălalt a fost totdeauna cel mai înverşunat duşman anticomunist. Două zile după discuţia cu A., doi funcţionari înalţi sovietici m-au chemat şi mi-au comunicat că interese superioare, în legătură cu aplicarea armistiţiului, tocmai la Reşiţa cereau ca A. să piardă procesul. În această situaţie nu am dat curs nici celei de a doua cereri a lui A. [...]

Către sfârşitul anului 1945, Steinberg a venit la mine să mă întrebe, desigur pus de A., dacă sunt planuri de naţionalizare. A. avea bani şi nu ştia dacă să-i vâre în fabricile lui sau să-i trimită în străinătate. Cum ştiam dispoziţiile Ministerului Ec[onomiei]. Naţ[ionale]. ca toţi capitaliştii să fie îndemnaţi să investească capitalurile pe care le au în ţară – lucru foarte just ca la naţionalizare să nu preluăm o industrie ruinată –, i-am comunicat lui Steinberg că nici vorbă nu este de naţionalizare şi deci A. să repare Reşiţa şi Titanul. Lucru pe care A. l-a şi făcut. Ale cui interese le-am servit, procedând astfel?

Mă opresc aici. Toate celelalte acuzări sunt exact de natura şi «temeinicia» celor de mai sus cu excepţia chestiei cu Betea, unde sunt 100% vinovat. [...] Dar între vinile mele şi «bănuieli» este o distanţă exactă de la cer la pământ." (Detaliind suferinţele îndurate, încheie cu concluzia ironică a „caracterului educativ" pe care le-au avut toate cele trăite şi toate măsurile luate.) „Cei care le-au luat au voit să mă convingă că în închisoare este foarte rău, că nu trebuie niciodată să ajungi în închisoare, că nu trebuie să fii naţionalist, nici să te abaţi de la linia Partidului, că nu e bine să ai cunoştinţe necurate ca Belu Zilber sau Betea, că nu e nici frumos, nici moral să faci infidelităţi conjugale, că dacă vorbeşti cu un englez să nu uiţi să-i pomeneşti de crimele imperialismului etc. În această situaţie şi date fiind bunele şi lăudabilele intenţii, anume de a fi reeducat din punct de vedere politico-ideologico-moral, de a fi astfel făcut mai bun şi de a mi se asigura pe această cale un viitor personal mai fericit, o spun cu mâna pe conştiinţă

că nici nu pot măcar să fiu supărat pentru cele îndurate. Dacă totul este pentru... binele meu!"[1]

Fragmentele și sintezele ce rezumă scrisoarea trimisă conducătorului partidului prin intermediul organelor de anchetă (nu știm însă dacă a ajuns sau nu la destinație) reprezintă adevărul faptelor comise de Pătrășcanu în raport cu cele patru capete de acuzare ale anchetei până în acel moment: relațiile cu agenturile de spionaj engleză și americană, raporturile cu opoziția (în principal național-țărăniștii) și cu marea burghezie (Max Auschnitt).

În momentul în care Lucrețiu Pătrășcanu i se adresează lui Gheorghiu-Dej din postura de *comunist reeducat*, el este o persoană oficial condamnată și condamnabilă. În documentele de partid, Pătrășcanu e deja un exemplu negativ. Astfel, în „Rezoluția Biroului Politic al CC al PMR în chestiunea națională" din decembrie 1948 se specifică clar: „O manifestare a influenței șovine o constituie cazul Pătrășcanu, care a devenit purtător al ideologiei și intereselor burgheziei românești, continuând vechea politică de învrăjbire față de naționalități. Poziția lui trădătoare a fost demascată și respinsă cu hotărâre de partidul nostru."[2]

Peste un an, Pătrășcanu este prezentat opiniei publice mondiale ca „agent al serviciilor secrete imperialiste", din „banda" celorlalți protagoniști ai proceselor staliniste postbelice: „Faptele date la iveală în procesul de la Budapesta, în Republica Populară Bulgaria, în Republica Populară Română și în celelalte țări de democrație populară au dovedit pe deplin că Tito, Rankovici [...] și alții, Rajk, Brancov, Traicio Kostov, Pătrășcanu și cei care împărtășesc ideile lor sunt

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 3, ff. 119–128 („Către Secretarul General al PMR, Gh. Gheorghiu-Dej", scrisoare adresată de L. Pătrășcanu în iulie 1951).

2 Rezoluția Biroului Politic al CC al PMR în chestiunea națională, Editura PMR, București, 1949, p. 17.

agenţi ai serviciilor de spionaj imperialiste anglo-americane", se spune în raportul prezentat de Gheorghiu-Dej despre „Partidul Comunist din Iugoslavia în mâinile unor asasini şi spioni" la şedinţa Cominformului din 1949.[1] Afirmaţiile reproduc implicit poziţia sovietică în procesele staliniste postbelice desfăşurate în atmosfera „războiului rece", fiindu-i impuse liderului român de Kremlin.

Documentele oficiale de partid din 1950 îl prezintă pe Lucreţiu Pătrăşcanu „demascat" ca „agent al burgheziei şi imperialismului, strecurat în rândurile partidului"[2], şi „trădător în slujba burgheziei", „alături de Rajk, Kostov şi Koci Dodze [Koçi Xoxe, *n.a.*]"[3], al căror sfârşit tragic prefaţează destinul lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Fiecare ţară de *democraţie populară* şi-a oferit astfel „cota" destinată sacrificiului pentru întărirea *vigilenţei revoluţionare*.

La sărbătorirea a treizeci de ani de la înfiinţarea PCR, bilanţul însumează printre experienţele negative de la capitolul „neîmplinirilor" şi cazul Pătrăşcanu. După ce se referă la „banda lui Foriş", raportul prezentat de Gheorghiu-Dej conchide: „Experienţa mişcării revoluţionare arată, însă, că duşmanul nu aruncă deodată în luptă toate forţele lui de subminare. Noi am tolerat un timp în Comitetul Central al partidului pe Pătrăşcanu, deşi acesta avea ieşiri oportuniste şi un trecut dubios. În primăvara anului 1948 când Pătrăşcanu şi complicii săi au fost demascaţi, s-a dovedit că el constituia

1 *Scînteia*, 6 decembrie 1949.

2 Plenara a V-a a CC al PMR din 23–24 ianuarie 1950 despre sarcinile partidului în domeniul muncii organizatorice, în *Lupta de clasă*, nr. 2/februarie 1950, p. 5.

3 Rezoluţia Plenarei CC al PMR cu privire la rezultatele verificării membrilor de partid şi la primirea noilor membri de partid, în *Scînteia*, 20 iunie 1950.

o rezervă ascunsă a dușmanului în conducerea partidului nostru."[1]

În septembrie 1951, Lucrețiu Pătrășcanu este definitiv condamnat în lumea comunistă prin articolul publicat de liderul comuniștilor români în *Pravda*. În oficiosul sovietic este menționat printre „trădătorii inveterați, provocatori și agenți plătiți ai burgheziei ca Rajk, Kostov, Koci Dodze și alții, conduși de agenția de la Belgrad a spionajului american – banda lui Tito–Rankovici".[2]

Cum a fost posibil ca realitatea demonstrată logic și faptic de Pătrășcanu să degenereze în afirmațiile propagandistice amintite? Răspunsul îl găsim în metodele serviciilor speciale comuniste orchestrate în această perioadă de Moscova. Începând cu 1951 se declanșează al treilea val de procese-spectacol. După cele ale *dușmanilor de clasă*, urmate de procesele unor *naționaliști* pe fondul schismei Stalin–Tito, venise rândul unor cominterniști cu lungi stagii moscovite, majoritatea de etnie evreiască.[3] În România, *ancheta Pătrășcanu* – cea mai lungă din istoria comunismului mondial – va împrumuta succesiv coloratura ideologică a momentului.

Așadar, în octombrie 1949, fostul SSI reluase ancheta rea *cazului Pătrășcanu*, până în mai 1950 fiind cercetate „un număr de 26 elemente, în frunte cu Lucrețiu Pătrășcanu". Cu începere din 24 ianuarie 1950 au fost, de asemenea, cercetate de către DGSS un număr de 36 „elemente", în frunte cu

1 Gh. Gheorghiu-Dej, „30 de ani de luptă a partidului sub steagul lui Lenin și Stalin", Raport prezentat în 8 mai 1951 la Adunarea solemnă în cinstea celei de-a 30-a aniversări a întemeierii Partidului Comunist din România, în *Scînteia*, 11 mai 1951.

2 Gh. Gheorghiu-Dej, „Vigilența revoluționară a popoarelor în lupta pentru socialism", în *Pravda* (Moscova) din 4 septembrie 1951, articol tradus și publicat în *Scînteia*, 6 septembrie 1951.

3 Jean-Francois Soulet, *op. cit.*, p. 57.

Alexandru Ştefănescu. Din februarie 1951 s-a desfăşurat o altă etapă a anchetei, fiind anchetate simultan trei grupuri: Pătrăşcanu, Remus Koffler şi Alexandru Ştefănescu, de către Serviciul I al DGSS.[1]

Prin urmare, în februarie 1951, *cazul Pătrăşcanu* este alcătuit din trei grupuri de deţinuţi, după cum urmează:

1. „Grupul Lucreţiu Pătrăşcanu“, compus din Lucreţiu Pătrăşcanu – „reţinut în aprilie 1948 pentru activitate trădătoare desfăşurată în sânul Partidului“; Herbert (Belu) Zilber – reţinut în 7 februarie 1948, drept „complice cu Pătrăşcanu în desfăşurarea acţiunii trădătoare din sânul PCR“ şi pentru că „sunt prezumţii că a fost informator al Siguranţei burghezo-moşiereşti“; Lena Constante – reţinută din nou în 17 ianuarie 1950, „complice cu Lucreţiu Pătrăşcanu în desfăşurarea activităţii contrarevoluţionare a acestuia“ şi pentru „prezumţii că a fost agentă a Intelligence Service-ului prin Nicol Gross“; Elena Pătrăşcanu – „complice cu soţul său“; Harry Brauner – reţinut în 27 ianuarie 1950 pentru a da relaţii despre Pătrăşcanu, fiind unul dintre „intimii“ acestuia; Herant Torosian – arestat la 5 ianuarie 1950; Emanuel Rupenian — arestat în 28 februarie 1950; Ştefan Popescu – reţinut în 20 iunie 1950 în calitate de colaborator al lui Pătrăşcanu şi participant la recensământul desfăşurat în 1941 în Transnistria; Ileana Mureşan — ziaristă, arestată în 22 decembrie 1951, folosită de conducerea anchetei „pentru a da relaţii despre Pătrăşcanu întrucât a fost amanta acestuia“.

2. „Grupul Koffler Remus“, constituit din: Remus Koffler – membru în Secretariatul PCdR condus de Foriş; Victoria Sîrbu – membră în conducerea partidului până în 4 aprilie 1944 şi „tovarăşă de viaţă a lui Foriş“, arestată în aceeaşi zi cu Koffler (15 decembrie 1949) sub acelaşi motiv („activitate trădătoare desfăşurată în sânul PCdR în perioada

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f. 810–811 (Sinteză generală asupra problemei „Pătrăşcanu“, nedatată).

1941–1944"); Petrea Nicolae — reținut la 31 septembrie 1951; Constantin Carp – reținut la 19 septembrie 1951, ambii foști ilegaliști și membri ai CC condus de Foriș („având prezumții că au desfășurat activitate trădătoare în sânul PCdR împreună cu Foriș Ștefan și Sîrbu Victoria în perioada 1941–1944").

3. „Grupul Ștefănescu", alcătuit din: fostul industriaș Alexandru Ștefănescu – reținut la 17 iunie 1948 pentru „spionaj în favoarea englezilor" și „activitate contrarevoluționară cu grupul Popp-Bujoiu"; Emil Calmanovici – fostul șef al Comisiei Centrale Financiare a CC al PCdR și principalul cotizant al mișcării comuniste ilegale în 1943–1944, reținut la 26 mai 1951; Alexandru Ionescu – reținut la 20 octombrie 1949; Grigore Nălbanțu – reținut la 28 iulie 1949; Radu Protopopescu – reținut la 8 martie 1950; Veturia Mecca – reținută la 8 martie 1950; toți cei numiți făcându-se, în acel moment, vinovați de a fi „participat la activitatea grupului de spionaj în favoarea englezilor, în frunte cu Al. Ștefănescu".

În legătură cu „fuga" lui Pătrășcanu în străinătate a fost reținut la 14 noiembrie 1949 și pilotul Ion Zaharia. După arestarea lui Betea, urmează alți funcționari sau foști funcționari la ICS implicați în recensământul din Transnistria: Pavel Constantin și Anton Rațiu – reținuți la 9 aprilie 1948; Eugen Losniov – reținut la 23 octombrie 1948 pentru tentativă de trecere frauduloasă a frontierei; Ștefan Popescu – reținut la 26 ianuarie 1950; Gheorghe Retegan și Constantin Ștefănescu – reținuți la 21 martie 1950 pentru că au transmis de la ICS informații Biroului Internațional al Muncii.

Pentru a stabili anumite relații și amănunte referitoare la Pătrășcanu, au mai fost arestați și alți oameni sau cercetați special alți condamnați politici. Dintre ei, remarcăm pe: Mircea Durma — reținut „în interesul anchetei" la 25 iunie 1951; Samuel (Sami) Margulies – reținut din 1948 ca fost informator al Siguranței; Jan Nicolau, fost secretar general în Ministerul Justiției – condamnat, cercetat pentru a da

relaţii despre activitatea lui Pătrăşcanu din minister; Radu Xenopol – condamnat, cercetat pentru a da relaţii despre întâlnirile pe care le-a avut Pătrăşcanu prin intermediul său; Ioan Mocsonyi-Styrcea – condamnat, cercetat pentru a da relaţii despre raporturile lui Pătrăşcanu cu regele Mihai; Nicolae Penescu – condamnat, cercetat despre întâlnirile de pregătire a evenimentelor de la 23 august 1944; Gh. Tătărescu — reţinut din 6 mai 1950; Constantin Rosin, fostul secretar al lui Auschnitt – reţinut la 5 mai 1948.

În legătură cu relaţiile lui Pătrăşcanu cu poliţia şi jandarmeria în timpul anilor de ilegalitate au fost cercetaţi: Emanoil Leoveanu, fost director general al Siguranţei în timpul dictaturii antonesciene – reţinut la 17 mai 1951; Alexandru Moraru, fost şef al postului de jandarmi de la Poiana Ţapului – reţinut la 18 octombrie 1951; Alexandru Mădârjac, fost şef de cabinet al fostului ministru de Interne Piki Vasiliu – reţinut la 31 august 1950; Alexandru Ghika, fost director al Siguranţei în timpul guvernării legionare — condamnat; Al. Băleanu – reţinut la 9 ianuarie 1952 şi Ştefan Stoica – condamnat.

Pentru relaţiile lui Belu Zilber cu Siguranţa au mai fost cercetaţi Gheorghe Filipovici şi Nicolae Turcu, foşti comisari. Osias Gross, fratele lui Nicol Gross, a fost reţinut pentru a da relaţii despre fratele său şi Lena Constante. De asemenea, fratele lui Remus Koffler, avocatul Romulus Jitianu, a fost arestat la 27 februarie 1950. Corelat cu anchetarea „grupului Ştefănescu" au mai fost cercetaţi: Alexandru Pop (condamnat la muncă silnică pe viaţă), foştii legionari Dumitru Chica şi Iosif Costea (condamnaţi pentru activitate contrarevoluţionară). La 25 august 1949 a fost arestat Ernest Dawyl, „folosit de conducerea anchetei pentru a da relaţii asupra lui Ion Gheorghe Maurer, deoarece sunt prezumţii că sus-numitul ar fi avut o contingenţă cu politica lui Pătrăşcanu" (toate declaraţiile date de acesta fiind retrase

dintre materialele arhivate după revenirea lui Maurer în conducerea partidului).

Acesta este tabloul arestărilor și cercetărilor legate de *cazul Pătrășcanu*, prezentat de organele de anchetă în sinteza din iunie 1952.[1] Cele patruzeci și opt de persoane anchetate despre diverse momente ce-au avut mai mult sau mai puțin legătură cu Pătrășcanu, în declarațiile date până la data prezentării sintezei (declarații care însumează peste 30 000 de pagini!), nu fac altceva decât să confirme relatările lui Pătrășcanu, așa cum au fost ele anterior sintetizate.

Ce se întâmplă însă în afara și între zidurile închisorilor, dincolo de declarațiile așternute pe hârtie? După tipicul NKVD, oamenii sunt arestați noaptea după o percheziție care răstoarnă, sfâșie și smulge obiectele din case. Încadrați de doi agenți, sunt scoși apoi din locuința unde ceilalți membri ai familiei, tulburați și îndurerați, se întreabă fiecare nu numai ce i se va întâmpla arestatului, ci care va fi în viitor propria soartă, de vreme ce un *dușman al poporului* a fost depistat în familia sau printre prietenii săi. În vremea aceasta (fără să li se comunice cauza sau scopul reținerii), arestații sunt urcați în mașina neagră. La pornire li se pun ochelarii negri, de tablă, pe ochi. Lipsiți de vedere, sunt coborâți între zidurile celulei. Uneori zile, alteori săptămâni, câteodată luni întregi, arestații sunt lăsați să zacă în cel mai „strict consemn". Temnicerilor care le aduc hrana ori „îi scot la program" le este interzis să comunice cu ei. Întâlnirea cu anchetatorul înseamnă un iluzoriu sfârșit al nesiguranței și neliniștii lor. Acest unic contact uman permis este primit cu ușurare de arestații privați între pereții celulei de deprinderile unei ființe sociale. Ceea ce se întâmplă însă în timpul anchetei (care utilizează, de asemenea, cu strictețe metodele și tehnicile NKVD) face ca procesul și condamnarea să fie așteptate ca o poartă de trecere spre un

1 *Idem*, vol. 5, ff. 3–9 (Sinteza generală asupra problemei „Pătrășcanu" din iunie 1952).

loc mai bun. Sentința înseamnă finalul hărțuielii și chinurilor anchetei, întâlnirea cu alți deținuți, poate chiar drept de muncă. Se poate imagina în felul acesta spaima celor care-și execută condamnările când li se cere să-și ia „bagajul": o nouă anchetă, poate chiar un nou proces îi așteaptă.

O imagine asupra intensității presiunii psihice la care erau supuși anchetații și a groazei de a retrăi astfel de momente oferă o notă întocmită de anchetatorul lui Radu Xenopol. Acesta din urmă fusese adus în februarie 1950 la București, din locul unde își ispășea detenția începută la 24 decembrie 1947.[1] Nota datată 25 octombrie 1951 dovedește epuizarea fizică și psihică a anchetatului, care cu trei zile mai înainte nu a putut fi scos la anchetă deoarece, așa cum a raportat ofițerului de serviciu, era grav bolnav. „În ziua de 25 octombrie a.c. scoțându-l cu greu, deoarece nu este însănătoșit, nu am putut sta de vorbă cu el decât 15 minute, deoarece a început să plângă și să mă roage să-l las să se ducă în celulă, neputând sta pe scaun din cauza amețelii. [...] Eu personal constat că de când am luat primul contact cu el și față de cum se găsește astăzi, precizez că este foarte slăbit, aproape chiar desfigurat la față din cauza aceasta, nu se mai poate ține pe picioare și se pierde pe zi ce trece [...]. Propun, dacă este un element de care nu putem să ne lipsim în această anchetă, până la hotărârea definitivă a acestui grup, să fie internat în spital." Propunerea a fost aprobată cu recomandări la paza și supravegherea din spital.[2]

Fostul mare industriaș, licențiat în drept, omul care cu numai câțiva ani înainte se bucura de respectul fruntașilor politici țărăniști și al cercului de politicieni din jurul regelui Mihai, deportat pentru vederile sale democratice în lagărul de la Târgu Jiu și cotizant al mișcării comuniste

1 *Ibidem*, f. 10 (Declarația lui R. Xenopol din 20 februarie 1950).

2 *Ibidem*, f. 144 (Notă din 25 octombrie 1951, semnată lt.-maj. de Sec. Ion Nicolau).

din ilegalitate, în urma înțelegerii avute tocmai cu cel care ajunsese între timp omul politic numărul unu din România, suferă datorită tratamentului de închisoare o inimaginabilă metamorfoză. Astfel, în 25 ianuarie 1952 – după externarea din spital –, subofițerul de serviciu raportează despre Radu Xenopol – pe care-l numește, conform consemnului, „reținutul X" – că a încercat să-l tragă de limbă despre ceea ce se întâmplă în afara zidurilor închisorii: „A început să plângă și să ofteze că în țară e război." „Și el, Hoțu, spune mereu că cine va avea grijă de el și el îi va face oameni când va ieși de aici", raportează plutonierul Grigore Munteanu. „El caută pe toate căile să ne atragă să spunem câte ceva, ne ia în toate felurile: îi este o zi două mai bine și o zi două rău."[1]

În ceea ce-i privește pe anchetații în raport direct cu Pătrășcanu, relevant pentru descrierea procesului de cedare psihică este cazul primului arestat din acest „grup", Belu Zilber. După un an și nouă luni de arestare, timp în care scrisese sute de pagini de declarații, fără a i se spune ce anume așteaptă anchetatorii de la el și de ce se află între zidurile închisorii, în 2 noiembrie 1949 compune o tulburătoare scrisoare cu titlul „Dragă tovarășe anchetator". „Iartă-mi și titlul și stilul epistolar. Picătura de apă chinezească «ai scris ceva?» a ajuns să-mi lichideze creierul. Dacă cauchemarul mai durează câteva zile, încep să simt caii apocalipsului pe bolta creierului. Trebuie lămurită, altfel înnebunesc", își descrie Zilber angoasa cauzată de mecanismul anchetei. „Ca oricărui anchetator, ți-e teamă să fii anchetat", mai spune el, încercând o posibilă cheie către porțile minții și sufletului singurei ființe umane cu care este lăsat să vină în contact. Vrea totodată să tragă un semnal de alarmă în conștiința acestuia prin apelul la metodele patentate în regimul sovietic și cel nazist, în care torționarii devin, la rându-le, victime. Anchetatorul

1 *Ibidem*, ff. 142–143 (Raport din 25 ianuarie 1952, semnat plut. Grigore Muntean).

lui Zilber nu are însă cunoştinţele istorice şi politice care l-ar face să sesizeze pericolul. E imun şi la subtilităţile sale lingvistice. Neînţelegând sensul cuvintelor „donquichotism“, „mistagogie“, „deservea“, „quasi“ din declaraţiile lui Zilber, le subliniază ori le ataşează semnul întrebării. Mai departe, Zilber îl îndeamnă: „Caută o metodă, ceva, prin care să-mi indici un drum ca să reconstitui păcatul... Nu se poate să nu se găsească o întrebare meşteşugită care să-mi arate calea. Încearcă.“ Semnează: „Al D-tale H. Zilber“.[1]

O altă scrisoare, din aceeaşi zi, cu acelaşi titlu, scrisă probabil la câteva ceasuri distanţă, se încheie cu disperata implorare: „Adoptă ce metodă vei crede cu putinţă. Ţi-am scris şi nu m-am liniştit. [...] Ajută-mă! Ajută-mă!“[2]

Cu numai două săptămâni înainte, Zilber încercase o altă cale pentru a găsi răspunsuri la cauzele detenţiei sale. „Revoluţiile mănâncă oamenii“, conchise el, declarându-se înfrânt ca om, deoarece din partid a fost exclus, soţia a divorţat (pe motiv de părăsire de domiciliu conjugal!), catedra de la universitate îi fusese luată. „Îi doresc lui Miron [Constantinescu, *n.a.*] şi lui Ghiţă [Gheorghiu-Dej, *n.a.*] să sufere nedreptatea care o sufăr eu! Mama lor! Şi nu ai cum să te plângi, cui să reclami! [...] Cum poate accepta Teohari? Eu ştiu că-i serios şi deştept. Cum de se poate lăsa influenţat de un puţoi ca Miron? [...] Nu-i însă, el de vină, ci sistemul.“[3] Revolta sa declarată împotriva socialismului, ca şi declaraţiile de umilinţă şi supunere nu-i sunt de niciun folos, deoarece la acea dată nici anchetatorii nu ştiu cu mult mai mult decât Zilber la ce foloseşte anchetarea sa.

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 37, ff. 557–558 (Scrisoare olografă, semnată Belu Zilber, datată 2 noiembrie 1949).

2 *Ibidem*, ff. 559–560 (Scrisoare olografă, semnată B. Zilber, datată 2 noiembrie 1949).

3 *Ibidem*, ff. 279–280 (Declaraţia lui B. Zilber din 12 octombrie 1949).

Scos mereu la anchetă, Zilber încearcă, în continuare, o ieșire din labirintul în care intrase. I se pare, la un moment dat, că anchetatorii sunt interesați de relațiile lui Pătrășcanu cu „reacțiunea". Insistă asupra invitației pe care i-a adresat-o, prin el, Pătrășcanu lui Vișoianu de a intra în guvern: „Spune-i lui Vivi să vie la mine; dacă intră în guvern, noi doi îl vom conduce."[1] Informația este importantă în contextul în care fondurile de șase milioane de dolari pe care Vișoianu le scosese din țară pentru a susține activitatea emisarilor lui Maniu ce încercau să desprindă România de Axă, bani depuși într-un cont la o bancă elvețiană, deveniseră o sursă de discordie atât pentru grupurile românești din emigrație, cât și pentru membrii noii conduceri din România. Vișoianu susținea că de vreme ce banii fuseseră destinați susținerii politicii lui Maniu, doar el, Radu Niculescu-Buzești și Alexandru Cretzianu aveau dreptul să-i folosească. Generalul Nicolae Rădescu afirma însă că toți emigranții români au dreptul să beneficieze de acest fond.[2] La acești bani dorea să ajungă și noua putere din România, care a intentat, mai târziu, un proces pe care l-a pierdut.[3]

Luni de zile, Zilber inventariază în declarațiile sale tot ce i se pare că a spus și a făcut împotriva partidului ori a Uniunii Sovietice. Își face *autocritica* pentru vina de a fi predat lui Ion Christu, în timpul Conferinței de Pace de la Paris, un memoriu asupra „capacității de plată și transfer a României în perioada 1946–1952". Datele respectivului memoriu au apărut în *New York Herald Tribune* cu comentarii defavorabile asupra relațiilor stabilite prin armistițiul URSS cu România, fapt ce-l determinase pe Maurer să sesizeze conducerea partidului de acea „scurgere de informații", făcându-l pe Zilber

1 *Ibidem*, f. 561 (Declarația lui B. Zilber din 16 decembrie 1949).

2 Elisabeth Hazard, „Războiul rece a început în România", în *Magazin istoric*, aug./1996, pp. 53–59.

3 Lavinia Betea, Alexandru Bârlădeanu..., p. 132.

vinovat.[1] Îşi face *autocritica* pentru „obiectivismul burghez" de care a dat dovadă în analizele sale economice (într-o şedinţă de la CEC, unde era director, a spus: „Vom învăţa de la Uniunea Sovietică nu numai cum se construieşte socialismul, ci mai cu seamă cum nu se construieşte").[2] Declară alte fapte „necurate" în raport cu *morala proletară* (l-a ajutat pe Carol Neumann, fost luptător în *brigăzile roşii* din Spania, să vândă CEC-ului o casă, împărţind împreună comisionul; a tolerat ca prietenul său, scriitorul Mihail Sebastian, să încaseze de la Aristide Blank un comision pentru un împrumut luat de la CEC, şi altele).[3] Duplicitatea personajului reiese şi din relatarea altor fapte prin care recunoaşte că el a fost creatorul primului proiect Sovrom (Sovrompetrol) şi tot el i-a propus lui Gheorghiu-Dej să facă naţionalizarea mai devreme.[4] În închisoare însă, Zilber meditează şi asupra ideologiei pe care singur o propovăduise, fără a ţine seama de faptul că, în noua societate, intelectualii nu ocupă locul destinat de Platon în *Republica* sa: „Cine nu este în întregime al Partidului" – cugetă el – „începe prin a fi puţin neutru, apoi puţin al duşmanului, apoi mai mult, apoi în întregime. Cine nu este în întregime cinstit cu Partidul începe prin a fi puţin necinstit cu duşmanul şi termină prin a fi total necinstit şi duşman Partidului. Cine nu respectă morala proletară, respectă pe a duşmanului. Legea luptei de clasă în perioada revoluţionară este fără cruţare faţă de indivizi şi faţă de colectivităţi." Finalul acestor concluzii de viaţă Zilber îl sintetizează astfel: „Sunt duşmani care merită să fie împuşcaţi cu un glonte după cum sunt duşmani care merită

1 ASRI, fond P., dosar 40002, vol. 38, f. 274 (Declaraţia lui B. Zilber din 8 noiembrie 1950).

2 *Ibidem*, f.. 55 (Declaraţia lui B. Zilber datată februarie 1950).

3 *Ibidem*, f.. 112 (Declaraţia lui B. Zilber din 7 februarie 1950).

4 *Ibidem*, f.. 505 (Declaraţia lui B. Zilber din 10 noiembrie 1950).

să fie împușcați cu un scuipat. Mi-e rușine, mă doare, dar fac parte din ultima categorie."[1]

Ușurarea lui Zilber nu se petrece însă. „La 7 februarie [1950, *n.a.*] am încetat să fiu om", declară el mai târziu, despre ziua când a fost bătut pentru prima dată.[2] Se pare însă că rugămintea de a sta de vorbă cu anchetatorul i-a fost împlinită deoarece, așa cum a povestit în memoriile sale, într-una din aceste discuții anchetatorul i-a spus că Elena Pătrășcanu și Lena Constante ar putea ști mai mult despre Lucrețiu Pătrășcanu.[3] Acesta trebuie să fi fost momentul (nerecunoscut însă niciodată de protagonist după ieșirea sa din închisoare) în care Zilber a povestit despre intimitățile soților Pătrășcanu și ale cuplului Lena Constante – Harry Brauner. Faptul a fost speculat apoi de anchetatori pentru „bunul mers al anchetei", în învrăjbirea celor două foste prietene.

În 1950, Elena Pătrășcanu era grav bolnavă de Basedow, după cum arată rapoartele anchetatorilor, care-i certifică, totodată, „atitudinea bună în cursul anchetei".[4] De altfel, încă de la primele declarații, anchetatorii și-au dat seama de inconștiența cu care această femeie, interesată exclusiv de mediul artistic și intelectual, ajunsese să aparțină – prin împrejurările create de măsurile rasiste adoptate de regimul nazist și prin căsătoria cu Pătrășcanu — unei zone politice de ale cărei comandamente ideologice era cu desăvârșire străină. Este evident și că soțul ei (deși în anchetă o numește continuu „tovarășa mea") socotise puțin potrivit s-o informeze și asupra acestora, și asupra acțiunilor sale. După ce de la primele declarații se străduise să-și amintească și să reproducă amănuntele vieții sale conjugale, Elena Pătrășcanu

1 *Ibidem*, f. 115 (Declarația lui B. Zilber din 7 februarie 1950).

2 *Ibidem*, f. 104 (Declarația lui B. Zilber din 12 februarie 1950).

3 Andrei Șerbulescu, *op. cit.*

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 88, f. 160 (Referat din 29 martie 1952, semnat lt.-maj. de Sec. Anghel Mircea).

cere anchetatorului să-i indice „punctele" *autocriticii* solicitate. Prin aceasta vrea să recâştige „încrederea partidului spunând adevărul" şi să-şi dovedească ataşamentul faţă de partid, deoarece se află într-o „suferinţă de nedescris".[1]

Pe acest fond, informaţia că Lena Constante – cea mai apropiată prietenă – a fost amanta soţului său spulberă şi ultima rezistenţă. Declaraţiile Lenei Constante despre relaţiile sale de dragoste cu Lucreţiu Pătrăşcanu – arătate, cu certitudine, soţiei – îi provoacă acesteia amare regrete faţă de „uşurinţa care m-a făcut să fiu oarbă şi faţă de relaţiile lui Andrei cu Lena, timp de trei ani". Faptul i se pare cu atât mai condamnabil cu cât soţul ei părea să-i antipatizeze prietena, spunând despre Lena Constante că are cap de cal, pielea galbenă şi este „insuportabil de urâtă dimineaţa".[2]

Dovezile unei asemenea perfidii din partea bărbatului iubit au avut rolul de a învinge şi rezistenţa curajoasei Lena Constante. Anterior acestor dezvăluiri ea rezistase cu stoicism tuturor încercărilor făcute de anchetatori. În februarie 1950, sora Lenei, Elisabeta Constante, profesoară la Institutul de Prevederi Sociale, declarase că a găsit în podul casei sale („cu propria mână") bani despre care ştie că aparţin lui Lucreţiu Pătrăşcanu.[3] La capătul rezistenţei psihice, Lena Constante renunţă să-l mai apere pe bărbatul care-i fusese atât de drag. Astfel, la întrebarea anchetatorului referitoare la Lucreţiu Pătrăşcanu: „De ce ţi-a dat bani spre păstrare?", Lena Constante răspunde prin trei variante: „1. Nu ştiu; 2. De scârbă ce era; 3. Ca să nu fie la el."[4]

1 *Idem*, vol. 87, ff. 2–9 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu, nedatată).

2 *Idem*, vol. 64, f. 108 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 9 februarie 1950).

3 *Ibidem*.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 68, f. 92 (Declaraţia Lenei Constante din 4 februarie 1950).

Ca și cu ceilalți reținuți, cu Lena Constante fuseseră utilizate primele mijloace de înfrângere a rezistenței: singurătatea, foamea, frigul, groaza de necunoscut. „Tot anul 1950, până în mai 1951, cât am stat la Malmaison, am fost supusă unui regim de totală subnutriție", povestește Lena Constante. „Am înțeles ce înseamnă «a muri de foame». La ora 14 ni se dădeau de mâncare o felie subțire de pâine cu exact trei linguri de supă. La ora 18, masa se repeta întocmai. Apoi urmau 20 de ore în care nu mai primeam nimic. Eram torturată de crampe la stomac. Nu mi se dădeau nici cele mai elementare obiecte sanitare."[1] În aceste condiții, la 13 mai 1950, la promisiunea anchetatorului că dacă recunoaște că a făcut spionaj, a doua zi va fi liberă, Lena Constante dă o declarație în acest sens. Calvarul însă de-abia acum începe. Conform *moralei proletare*, promisiunea nu este ținută. Lenei Constante i se cere, pentru început, să recunoască începutul „agenturii" în persoana lui Nicol Gross, directorul unei societăți petroliere, cunoscut din 1937, care o ceruse în căsătorie. Datorită legislației antievreiești, în 1940, Gross emigrase din țară împreună cu mama sa. Lena i-a însoțit în călătorie până la Istanbul, ajutându-i la transportul bagajelor. Cu Gross s-a mai întâlnit în 1946, la Praga. Venise cu același avion cu soții Pătrășcanu, care plecaseră mai departe spre Paris. Și de această dată relațiile cu Gross au fost pur personale, acesta reînnoindu-și cererea în căsătorie. În declarațiile pretinse de anchetator, călătoria Lenei Constante la Istanbul se transformă într-un curs de instructaj pentru spioni, iar cea de la Praga, într-o întâlnire de spionaj.[2]

Anchetat a doua zi după arestare[3] (nu cum va declara, în ultima perioadă de viață, că a fost lăsat șase luni de zile

1 Mihai Pelin, „Lena Constante și Hary Brauner, deținuți politici", în *Totuși iubirea*, nr. 33/august 1991.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 68, f. 150–168.

3 *Idem*, vol. 60, f. 5 (Declarația lui Hari Brauner din 28 ianuarie 1950).

în aşteptare[1]), Harry Brauner compune în primul trimestru al anului 1950 numeroase *autocritici* în care redă atmosfera „burgheză" din casa soţilor Pătrăşcanu, pe care o frecventase asiduu din toamna anului 1944. Acasă, scrie el, Pătrăşcanu dovedea ostilitate şi dispreţ faţă de tovarăşii săi: „În general, în toată vremea, se criticau toţi cei din conducerea Partidului, din biroul politic. Despre tov. Ana spunea că e rea, fără suflet, despre tov. Gheorghiu-Dej spunea că n-a avut niciun amestec în pregătirea lui 23 august şi că vrea să falsifice istoria, despre tov. M. Constantinescu spunea că e invidios că Pătrăşcanu e exponentul intelectual al Partidului şi că face intrigi pe lângă tov. Ana Pauker pentru a-l săpa şi a-i lua locul."[2] Mai târziu, Harry Brauner relatează relaţiile sale cu primul anchetator, lt.-maj. Mircea Anghel, astfel: „În toată vremea cât acesta m-a anchetat, a utilizat nenumărate mijloace de-a mă intimida. [...] Când încercam să protestez, mă anihila repezindu-se la mine, repezindu-se cu pistolul, pe care-l încărca în faţa mea. Exasperat la un moment dat, neînţelegând ce urmăreşte ancheta, am declarat că am ajuns la capătul răbdării, că îmi dau seama că nu mai am nicio posibilitate de a mă apăra şi că sunt dispus să iscălesc orice declaraţie mi se aduce. Deşi Mircea Anghel a protestat vehement, spunând că nu doreşte falsificarea adevărului, în realitate, lucrurile se petreceau pe dos, căci chinuit şi epuizat, declaraţiile îmi erau sugerate, impuse." Uneori trec săptămâni întregi fără a fi scos la anchetă, alteori este trezit în puterea nopţii şi dus la anchetator, care-i spune: „Te-am chemat să văd ce mai faci", ca după aceea să-i ceară gardianului să-l ducă în celulă. Când anchetatorul era prietenos, spre drumul de întoarcere în celulă, gardianul îl izbea cu capul de ziduri. Ameninţările cu trimiterea în surghiun în Siberia ori într-o cameră de la

1 Mihai Pelin, *op. cit.*

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 60, f.. 108 (Declaraţia lui H. Brauner din 22 februarie 1950).

subsol, plină cu guzgani înfometați, alternate cu șocul orbirii ochilor treziți din somn cu puternice reflectoare și-au făcut repede efectul.[1]

Din tot „grupul Pătrășcanu", singurul deținut bătut în perioada 1948–1950 a fost Nicolae Betea, care în 1952 declară: „Am fost bătut grav (la picioare, la testicole, la cap etc.)... La câtva timp după ce am fost bătut, când aveam deja o atitudine pozitivă față de anchetă, am fost trimis undeva, în afară de București și ținut într-o cameră complet lipsită de lumină, umedă, cu gândaci care îmi umblau pe corp. După aceea am fost ținut într-o cameră unde am fost obligat să privesc tot timpul la o lumină electrică. Am fost dus apoi în arestul M. I., unde am fost ținut într-o celulă de subsol, întunecoasă, rece și la un regim de înfometare. Aici m-am îmbolnăvit de paralizie nevritică."[2] Nicolae Betea nu este în această perioadă singurul bolnav psihic din cauza anchetei. Înfometat, singur și îngrozit, Anton Rațiu ajunge să fie internat la spitalul de boli psihice sub numele de Anton Rădulea.[3]

După asemenea tratamente, apropiații lui Pătrășcanu declară tot ce știu despre el, făcându-și *autocritica* de a-i fi fost părtași la „crime". Deocamdată, declarațiile lor conțin faptele adevărate sau cele pe care ei le cred reale. Confruntat cu declarațiile scrise de aceștia, în aprilie 1951, Pătrășcanu este întrebat de anchetator: „În cine ai d-ta încredere și pe ale cărui cuvinte poți conta?" Răspunsul lui Lucrețiu Pătrășcanu este o amară concluzie: „După experiența făcută în ultimii doi ani, nu mai am încredere în absolut nimeni

1 Mihai Pelin, *op. cit.*

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 16, f. 34 (Declarația lui N. Betea din 5 noiembrie 1952).

3 *Ibidem*, f. 40 (Declarația lui A. Rațiu din noiembrie 1952).

pe lume. Nici într-un fel de prieteni şi nici într-un fel de cunoştinţe şi chiar rude din cele mai apropiate."[1]

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 4, f. 24 (Proces-verbal de confruntare între L. Pătrăşcanu şi Al. Ştefănescu din 24 aprilie 1951).

CAPITOLUL X
Principiul dominoului

Conferinţele de la Ialta şi Potsdam nu au reprezentat simple acorduri internaţionale, ci recunoaşterea de către ţările occidentale a extinderii de facto a puterii sovietice în Europa. Acapararea de către Stalin a Europei de Est e urmată de aplicarea metodelor care au condus în URSS la instaurarea puterii politice a *dictaturii proletariatului* şi a sistemului economic etatizat şi centralizat. Totodată, Kremlinul coordonează politica internă şi externă a acestor ţări.

Perioada 1948–1952 din istoria României este ilustrativă din această perspectivă. Este etapa în care se cristalizează distinct aparatul de represiune, al cărui scop propagandistic declarat era *apărarea poporului*. În urma decretului-lege din august 1948 prin care se desfiinţează Siguranţa Statului şi apare Direcţia Generală a Securităţii Poporului, sunt arestaţi mulţi dintre foştii funcţionari şi ofiţeri ce lucraseră în instituţiile anulate. Noua instituţie se află sub îndrumare şi coordonare sovietică. Cei care o dirijează sunt foşti agenţi sovietici arestaţi pe teritoriul României, rămaşi după 1944 în ţară. Fiecare direcţie regională şi centrală a Securităţii va avea în viitorul apropiat ataşaţi cel puţin doi „consilieri operativi"

sovietici care vor trasa linia de activitate, vor viza şi controla îndeplinirea programelor propuse.[1]

Lupta de clasă se derulează prin comprimarea etapelor parcurse în URSS. După „lichidarea opoziţiei", prin arestarea fruntaşilor *partidelor istorice*, la finele lui 1947 şi în 1948 au loc procesele intentate marilor industriaşi. În mai 1948 sunt condamnaţi şase „fabricanţi" în frunte cu A. Dumitru şi Radu Xenopol, învinuiţi, în principal, de a-şi fi sabotat propriile mine carbonifere pentru a provoca o criză energetică în România. În octombrie acelaşi an, învinuiri similare celor din „procesele de sabotaj şi spionaj industrial" organizate în deceniul patru în URSS sunt utilizate în România împotriva „organizaţiei subversive de sabotare a economiei naţionale". Printre acuzaţi şi condamnaţi este şi Max Auschnitt (plecat din ţară încă din 1944). În acelaşi an 1948 au fost condamnaţi, pentru spionaj, treizeci şi doi de înalţi funcţionari şi ofiţeri români. Mulţi dintre aceşti condamnaţi vor fi din nou cercetaţi în *ancheta Pătrăşcanu*.[2]

În vara lui 1948 se declanşează „criza Berlinului", moment care determină întărirea *disciplinei de partid*. Moartea lui A.A. Jdanov[3] în august 1948 reprezintă un prilej pentru repetarea manipulărilor ocazionate de moartea liderului leningrădean Kirov. Sub pretextul unei conspiraţii puse la cale de duşmani din exteriorul ţării cu sprijinul „uneltelor" din

1 Ion Mihai Pacepa, *Moştenirea Kremlinului*, Editura Venus, Bucureşti, 1993, pp. 61–62.

2 Colecţia *Scînteia* din 1948.

3 Andrei Jdanov (1896–1948), membru al Biroului Politic al PCUS, participant activ la Marea Teroare din anii 1936–1938, apoi la sovietizarea Ţărilor Baltice, autor al unor teze fundamentale ale propagandei sovietice. A avut o contribuţie esenţială la crearea Cominformului.

vârfurile partidului, în Uniunea Sovietică reîncep procesele intentate unor înalți *demnitari* de partid.[1]

În 1948, între *dușmanii de clasă* apare o nouă categorie, cea a „sioniștilor", lupta împotriva lor desfășurându-se simultan în URSS și în țările-satelit. În 1944 și prima jumătate a lui 1945, Stalin sperase să folosească „problema evreiască", acutizată de ideologia și politica nazistă, drept obiect de negociere în încercarea de a aduce capital evreiesc în URSS. Ajutorul i-ar fi fost necesar în reconstrucția țării, distrusă de război, și totodată în exercitarea influenței în Orientul Mijlociu. Pentru a-și intoxica adversarii politici, Stalin trâmbițează ideea înființării unei republici sovietice evreiești în Crimeea. Noul „Eldorado evreiesc" urma a fi instalat în locurile depopulate prin deportarea tătarilor (acuzați de *colaborașionism* în timpul războiului) în Asia Centrală. Proclamarea Statului Israel în 1948, care (dezamăgind Kremlinul) își orientează politica înspre America și Occident, și neîmplinirea planurilor cu creditele evreiești, preconizate a atinge imensa sumă de zece miliarde de dolari, sunt cauze conjuncturale ale politicii staliniste antisemite. Li se adaugă dorința evreilor din URSS de emigrare în Israel, exprimată și prin marea demonstrație de simpatie făcută Goldei Meir[2] la Moscova în sărbătoarea de Iom Kipur a anului 1948. Scrisoarea lui Ilya Ehrenburg din 1948 este semnalul de începere a luptei împotriva sionismului, declanșată în URSS și propagată în celelalte țări din sistemul socialist.[3]

Eliminarea evreilor din structurile superioare ale serviciilor speciale sovietice atrage după sine căderea acestora

1 Edvard Radzinski, *op. cit.*, pp. 612–615.

2 Golda Meir (1898–1978), ambasador al Israelului în URSS (1948), ministru de Externe (1956–1966) și prim-ministru al Israelului (1964–1974).

3 Pavel Sudoplatov, *Misiuni speciale. Arhitectura terorii*, Editura Elit Comentator, București, 1996, pp. 293–319.

şi din structurile similare create în ţările-satelit. În 1947, în Uniunea Sovietică s-a emis ordinul secret de a nu mai fi angajaţi evrei în serviciile speciale. În urma lui sunt eliminaţi din funcţii mulţi ofiţeri de rang superior, operaţie de mare amploare, dat fiind că încă de la înfiinţarea CEKA – conform ordinelor lui Lenin –, în funcţiile de conducere au fost preferaţi alogeni. Măsura se aplică şi în structurile superioare ale politicului. După eliminarea opoziţiei politice, se intensifică anihilarea categoriilor de *exploatatori ai poporului*, metoda desemnării de „ţapi ispăşitori" care polarizează nemulţumirile maselor pentru neîmplinirile economice şi sociale. Sunt incluse în noua categorie a *duşmanilor poporului* („spionii şi complotiştii"), pe lângă troţkişti, titoişti, şi sioniştii prezentaţi ca membrii unei conspiraţii mondiale, infiltraţi în chiar nucleele politice din lagărul socialist. În iunie 1951 este arestat V. Abakumov, conducătorul Ministerului Securităţii Statului, acuzat de împiedicarea demascării unor naţionalişti evrei infiltraţi la nivelul înalt al ministerului. Însăşi soţia puternicului Molotov va fi arestată în acest context al pericolului sionist. Punctul de vârf al *demascărilor* şi *vigilenţei revoluţionare* a poporului este atins de „descoperirea complotului medicilor evrei de la Kremlin". Anul 1952 este în acest sens o culme a *ascuţirii luptei de clasă* împotriva duşmanilor infiltraţi de puterile imperialiste în conducerea statelor socialiste. Atmosfera devine comparabilă cu cea din anii „Marii Terori" din 1936–1938.

Pe acest fundal se înscriu şi raporturile dintre Kremlin şi statele-satelit. Din sursele arhivistice publicate reiese că frământările care au cuprins toate partidele comuniste din ţările Europei de Est în perioada 1948–1949 au fost generate de modificarea strategiei mişcării comuniste internaţionale. În 1947, Kremlinul a renunţat la concepţia *căilor naţionale ce duc spre socialism*, popularizată după finele celui de-al Doilea Război Mondial. Prin înfiinţarea Cominformului, Stalin proclama experienţa sovietică drept unic criteriu al

justeței practicii politice pentru toate partidele comuniste, iar Kremlinul, drept centrul de comandă indiscutabil.

Informațiile provenite din arhivele serviciilor speciale sovietice relevă orchestrarea proceselor politice de către Moscova cu ajutorul unor fruntași ai delațiunii recrutați dintre liderii statelor-satelit. Astfel, Mátyás Rákosi[1] poate fi considerat „izvorul prim" de informații expediate la Moscova despre pretinse rețele de spionaj în țările cu *democrație populară*. Numai în vara lui 1949, liderul maghiar a trimis liste cu 526 de persoane, acuzându-le de implicarea în *cazul Rajk*: 353 de cehi, 71 de austrieci, 40 de germani, 33 de români, printre cei din urmă figurând, evident, Lucrețiu Pătrășcanu. În septembrie 1949, consilierul B. Feltev, adjunctul lui Iosif Chișinevschi – din împuternicirea „șefului" său –, a trimis părții sovietice un material prin care informa că în jurul lui Pătrășcanu, aflat în stare de arest la domiciliu, se poate forma un centru al nemulțumiților de politica partidului. În aceeași perioadă, Teohari Georgescu și Ana Pauker au avut o discuție cu L. Baranov, activist cu munci de răspundere în aparatul Cominformului, comunicându-i că dețin dovezi ce atestă legăturile lui Pătrășcanu cu străinătatea. „Trebuie să luați măsuri eficiente pentru izolarea lui Pătrășcanu și urgentarea anchetei în cazul său", a decis reprezentantul Moscovei.[2]

Urmare a acestei corespondențe poate fi socotită decizia care a condus la transferul lui Pătrășcanu din stare de arest la domiciliu în închisoare. Într-o scrisoare trimisă la finele

---

1 Mátyás Rákosi (1892–1972), ofițer de carieră, comisar al poporului cu aprovizionarea în timpul revoluției lui Béla Kun (1919). Emigrat în URSS, a revenit după război în Ungaria ocupând funcția de secretar general al Partidului Comunist (1945–1956). După revoluția din 1956 a emigrat în Uniunea Sovietică.

2 Galina Murașko, „Represiunile politice în țările Europei de Est la sfîrșitul anilor '40: conducerea sovietică și nomenclatura națională de partid și de stat", în Analele Sighet, Editura Fundației „Academia Civică", 1998, pp. 339–349.

lui septembrie 1949 lui Gheorghiu-Dej, care se află în concediu medical, de către Ana Pauker şi Teohari Georgescu, cea dintâi scrie de mână: „«Pustnicul de la Snagov»" a fost mutat la Teo."[1] „La Teo" însemnând subteranele Ministerului de Interne, pe care-l conducea Teohari Georgescu. Niciun alt comentariu nu luminează raţiunile pentru care s-a făcut acest lucru. Cert este însă că, în ciuda speculaţiilor ulterioare, transferul se efectuase în absenţa lui Gheorghiu-Dej, el fiind doar informat despre aceasta.

După procesul lui Rajk[2], a început o campanie de demascare a legăturilor acestuia cu partidele comuniste din străinătate. În cursul ei, la 3 noiembrie 1949, Gheorghe Gheorghiu-Dej i-a expediat lui A.A. Gromîko, locţiitor al ministrului de Externe al URSS, o scrisoare cu următorul conţinut: „Studiind materialele legate de procesul bandei lui Rajk, conducerea partidului nostru a adoptat hotărârea de a trece la analizarea situaţiei unor membri ai partidului cu activitate neclară şi suspectă. Deoarece nu deţinem experienţă suficientă în desfăşurarea cu succes a unor asemenea anchete, vă rugăm să ne trimiteţi unul sau doi specialişti în problemele respective pentru acordarea de ajutor partidului nostru pentru descoperirea şi nimicirea agenţilor serviciilor de spionaj imperialiste." Semnat: „Din împuternicirea Secretariatului CC – Gh. Gheorghiu-Dej." Cererea lui Gheorghiu-Dej – ca în toate cazurile similare – s-a rezolvat, la Moscova, cu maximă operativitate. La 9 noiembrie, în şedinţa Biroului Politic al PCUS a fost examinată „cererea CC al PMR" şi a fost

1 *Apud* Ion Lăcustă, *1948–1952, Republica Populară şi România*, Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2005, p. 108.

2 László Rajk (1909–1949), născut în Transilvania, studii universitare la Budapesta. Comunist din 1929. Participant în Brigăzile Internaţionale în războiul din Spania. După 1944, ministru de Interne, respectiv de Externe al Ungariei. Arestat în 30 mai 1949 şi spânzurat în 15 octombrie 1949 după un spectaculos proces stalinist.

adoptată hotărârea de a cere Ministerului Securității Statului să trimită în Republica Populară Română pe tovarășii A.M. Saharovski și V.S. Patrikeev pentru acordarea de ajutor în munca organelor de Securitate. Aceleași documente arată că, începând din 1949, sprijinindu-se pe asemenea cereri, partea sovietică a creat în fiecare țară din lagărul socialist o nouă instituție de control, sistemul consilierilor sovietici. Cu excepția excomunicatului Tito, doar Klement Gottwald[1] și-a permis – la finele lui 1949 și începutul lui 1950 — să exprime îndoieli asupra informărilor lui Rákosi despre agentura de spionaj din lagărul socialist. Stalin însă a exercitat asupra lui presiuni puternice soldate cu *procesul Slansky*. În ajunul anului 1951, sistemul consilierilor sovietici penetrase la vârf toate sferele vieții politice și economice din țările-satelit.[2]

Acesta este fundalul pe care se derulează în 1948–1950 ancheta și arestările în *cazul Pătrășcanu*. Conform anchetei comandate de Ceaușescu peste aproape două decenii, Lucrețiu Pătrășcanu a fost deținut la SSI din toamna lui 1949 până în 1951, când a fost preluat de Securitate. La SSI era de fapt anchetat de agenți sovietici. Director general al SSI era Serghei Nicolau (Niconov). Șeful direcției de contraspionaj din SSI, al doilea personaj ca importanță, era Petea Goncearuk. Cel care răspundea pe linie de partid de SSI era însă Bodnăraș. Goncearuk (coordonatorul *anchetei Pătrășcanu*) a declarat în ancheta din 1967–1968 că a pus accentul pe sarcina de a-l determina pe anchetat să recunoască faptul că ar fi vrut să fugă în străinătate.[3]

---

1 Klement Gottwald (1894–1953) deținea încă din 1925 funcții importante în Partidul Comuniștilor cehoslovaci, neinterzis în perioada interbelică. În 1929 a emigrat la Moscova. În 1945 este desemnat conducător al comuniștilor din Cehoslovacia, iar în 1948, președinte al Republicii.

2 Galina Murașko, *op. cit.*

3 Grigore Răduică, *op. cit.*, p. 61.

În aceeași anchetă, generalul Pintilie, directorul general al Securității, a declarat că sarcina anchetării lui Pătrășcanu venise cu indicația să ia legătura cu consilierii sovietici (Saharovski, „Patriki" și un al treilea, al cărui nume nu și-l amintea). „Timp de două-trei luni după ce MAI a început ancheta, am fost îndrumați de acești consilieri sovietici fără ca ei să aibă vreo calitate oficială, după care Saharovski a fost numit consilier principal la MAI, ocupându-se în continuare de dirijarea anchetei iar ceilalți doi au plecat din țară", specifică Pintilie. „Menționez că de această anchetă se mai ocupa în afara sovieticilor menționați mai sus încă un sovietic care era al doilea secretar al Ambasadei URSS și care, prin mijloacele ce le avea la dispoziție (telegrame cifrate etc.) transmitea informații în Uniunea Sovietică despre desfășurarea anchetei în grupul Pătrășcanu. De la sovietici am aflat că ei informau cu regularitate și pe unii tovarăși din conducerea partidului nostru".[1] Concluzia fostului coordonator al anchetei este aceea că „Gheorghiu-Dej le-a încredințat sovieticilor misiunea de a dirija întreaga anchetă în cazul Pătrășcanu și tot de la ei aștepta, cu încredere, soluția să scape așa-zis legal de obsesia Pătrășcanu".[2] În viziunea *comunismului național* din anii '70, sovieticii veniseră, așadar, în România ca subordonați ai conducerii românești de partid de la care primeau misiuni precum *procesul Pătrășcanu* ori *procesul Vasile Luca*![3]

Din documentele de arhivă privind ancheta reiese că în 1951, în urma unei reorganizări a MAI, SSI a trecut în structura acestui minister, iar problemele de anchetă au

1 *Ibidem*.

2 *Ibidem*, p. 62.

3 Procesul Vasile Luca, denumit astfel după numele membrului Biroului Politic și vicepreședinte al guvernului acuzat de subminare a economiei naționale. Vasile Luca a fost arestat în 1952, iar în toamna lui 1954 a fost condamnat la moarte, pedeapsă comutată în muncă silnică pe viață. A decedat în 1963 în închisoare.

fost repartizate serviciului condus de maiorul Nicolae Dumitrescu. Printre anchetele preluate a fost și cea a „grupului Pătrășcanu". Această „problemă" a fost împărțită în două: o parte dintre arestați fuseseră în ancheta SSI, o alta îi avea Direcția de Anchete a MAI. Arestații de care Dumitrescu își amintește, în 1967, că i-au fost predați de SSI sunt: soții Pătrășcanu, Lena Constante, Belu Zilber, Herant Torosian, Mihai Levente, Anton Golopenția, Emil Calmanovici, Remus Koffler, Nicolae Betea, Victoria Sîrbu, Anton Rațiu și Mihnea Stroe. Dintre arestații de Direcția de Anchete, principalul reținut a fost Alexandru Ștefănescu. După luarea în primire a materialelor din anchetele anterioare și a obiectelor arestaților (de la SSI au preluat asemenea materiale gen.-lt. Vasile Negrea, de la Direcția de Anchete, și maiorul Antoniu Samuel), colonelul Mișu Dulgheru a predat și anchetatorii. Acțiunea s-a desfășurat în cabinetul lui Dulgheru, unde colectivul de anchetatori a fost întrunit într-o ședință prezidată de gen.-mr. Vladimir Mazuru și consilierul sovietic pe Direcția de Anchete. „Ni s-a spus" – declară după șaisprezece ani Dumitrescu – „că coordonarea anchetei va fi făcută de consilierul sovietic pe minister, ajutat de general-maior Mazuru V., col. Dulgheru M. și consilierul sovietic pe direcție." După această introducere, anchetatorii au fost conduși în biroul consilierului sovietic pe minister, care le-a ținut „un logos de o oră" asupra „perseverenței în anchetă, vigilenței și conspirativității și multe alte teorii". După care a făcut repartizarea arestaților pe anchetatorii prezenți. El l-a desemnat pe lt.-col. Ioan Șoltuțiu pentru a se ocupa de Pătrășcanu, comunicând că „acesta va ține legătura direct cu dânsul". Șoltuțiu însă nu era de față, afirmă Dumitrescu. Industriașul Ștefănescu i-a fost repartizat maiorului Samuel Antoniu, Teodor Staicu i-a primit pe Belu Zilber și pe Lena Constante. Lui Dumitrescu i-au fost repartizați Mihai Levente, Mihnea

(al cărui nume integral nu şi-l mai aminteşte) iar mai târziu Anton Golopenţia şi Emil Calmanovici.[1]

Prezent la şedinţă a fost şi anchetatorul Mircea Anghel, care va declara, în 1967, că nici după această nouă organizare „nu se concretizau fapte care să confirme învinuirile care au constituit temei de acuzare: activitatea de spionaj într-o conspiraţie organizată şi condusă de Lucreţiu Pătrăşcanu împotriva partidului şi statului". Ca urmare a acestei situaţii, după multe dezbateri, la diverse niveluri, *ancheta Pătrăşcanu* a ieşit din atenţia conducerii ministerului. Locul ei a fost luat de alte anchete, cea mai importantă fiind a „grupului de la Finanţe" în frunte cu Vasile Luca.[2]

De ce simplilor anchetatori ca Mircea Anghel li s-a părut că *ancheta Pătrăşcanu* stagnează şi că a ieşit din centrul atenţiei? La nivelul conducerii ministerului – după cum declară, în 1967, Gh. Pintilie –, timp de şase luni de la primirea acestui „grup" nu s-a putut începe ancheta, deoarece concepeau tot felul de planuri prin care să se găsească soluţia ca „anchetatorii să capete orientarea ca să ajungă la legarea celor anchetaţi, unul de altul, prin fapte".[3]

Ce se preconiza în legătură cu cazul, în 1951, la nivelul deciziei politice, ne este imposibil să stabilim cu precizie. Conform Raportului Comisiei de partid din iunie 1968, adevărul este pentru totdeauna pierdut deoarece documentele Biroului Politic despre cazul Pătrăşcanu au fost distruse din ordinele lui Gheorghiu-Dej.[4] Dacă defunctul lider ordonase aceasta, ori succesorului îi aparţinea integral strategia

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 190–191 (Informarea lui N. Dumitrescu din 15 septembrie 1967).

2 *Ibidem*, ff. 1–19 (Declaraţia lui M. Anghel din 28 aprilie 1967).

3 *Ibidem*, ff. 264–265 (Informarea lui Gh. Pintilie din 11 mai 1967).

4 ANIC, Arhiva Executivă a Comitetului Central al PCR, pp. 43–44 (Raportul Comisiei de partid înfiinţate să clarifice situaţia lui Lucreţiu Pătrăşcanu, remisă conducerii de partid la 29 iunie 1968).

modelării trecutului, nu putem cunoaşte. În 1968, în faţa Comisiei de Control a partidului, Teohari Georgescu afirmă că, în vara lui 1951, în timpul concediului consilierilor sovietici „am luat în mână tot ce se referea la Pătrăşcanu şi am ajuns la concluzia – nu numai eu, dar şi toţi cei cu care lucram (inclusiv Pintilie şi Dulgheru) – că nu avem nicio bază ca să-i judecăm. Eram convins că nu avem absolut nimic."[1] O declaraţie întărită şi de mărturia lui Nicolae Dumitrescu, care precizează că, atunci când au revenit, consilierii sovietici au blocat încheierea unui raport final asupra constatărilor anchetei şi au confiscat documentele Ministerului de Interne referitoare la caz.[2]

Sunt acestea explicaţiile circumstanţiale ale unor oameni de decizie care s-au pus de acord pentru a-şi şterge vinovăţia ori este chiar adevărul? Din *reabilitarea* făcută de Ceauşescu, contribuţia sovietică e integral omisă.

Între timp, seismul epurării evreilor din eşaloanele superioare ale NKVD se face simţit şi în România. Deşi nu era evreu, Teohari Georgescu[3] a fost eliberat la 27 mai 1952 din funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi din cea de ministru de Interne.[4] În structurile conexe se iau aceleaşi măsuri: în 26 iunie 1952, Al. Voitinovici se eliberează din funcţia de procuror general al RPR, iar în 28 iunie acelaşi an, gen.-lt. Pavel Cristescu (nume real Fifca Kleiman) îşi pierde

---

1 ANIC, Arhiva Executivă a Comitetului Central al PCR, nr. 264/18.02.1972, Vol. 7, pp. 9–13 (Declaraţia lui Teohari Georgescu, Transcrierea unei discuţii cu Alexandru Drăghici, 20 aprilie 1968).

2 ASRI, fond P, dosar 40 002, vol. 203, f. 185–186 (Declaraţia lui Nicolae Dumitrescu, 15 septembrie 1967).

3 Unii publicişti şi istorici afirmă, fără temei, că numele său real este Burăh Tescovici.

4 Mircea Suciu, Robert Levy, Laurenţiu Panaite, „MAI şi Securitatea: date şi documente inedite", în *Dosarele Istoriei*, nr. 5/1996, p. 50.

funcţia de director general al Direcţiei Generale a Miliţiei.[1] În mai 1952, sub pretextul *devierii de dreapta*, conducerea PMR suferă cea mai mare schimbare din 1944 încoace: trei dintre cei patru membri ai Secretariatului sunt eliminaţi, singur Gheorghiu-Dej se menţine şi îşi consolidează supremaţia. Mai târziu, la câţiva ani după moartea lui Stalin, când structurile superioare de partid vor avea în subordine serviciile speciale, Gheorghiu-Dej va declara despre victoria asupra celor trei: „Noi pe Teohari Georgescu l-am scos pentru că Ana Pauker, Luca şi Teohari Georgescu izolaseră acest minister şi nu permiteau nimănui să-i tragă la răspundere. Toate sectoarele de care ei se ocupau erau puse în afara controlului partidului."[2] O explicaţie concordantă *destalinizării*, nicidecum realităţii în care serviciile speciale române erau subordonate în spiritul vremii celor sovietice. La fel cum liderii comunişti din România răspundeau în faţa lui Stalin, nu a poporului invocat propagandistic.

Cei înlăturaţi de la conducerea partidului în 1952 vor fi la rându-le anchetaţi. Teohari Georgescu este acuzat de defecţiuni în funcţiile deţinute. I se aduc şi acuzaţii care l-ar fi putut include în „lotul Pătrăşcanu" (printre altele că hotărâse asasinarea lui Foriş fără anchetă pentru ca Foriş să nu-l deconspire ca turnător al Siguranţei), viaţă imorală şi deţinere de valută.[3]

Cazul lui Teohari Georgescu este ilustrativ pentru practicile utilizate în regimurile comuniste de transformare a foştilor torţionari în victime. Înlăturat din Secretariatul PMR şi anchetat în 1952, în perioada 1953–1956 a fost supus la

1 *Ibidem*, p. 51.

2 *Apud* Florin Constantiniu, *„Gh. Gheorghiu-Dej, şedinţa Biroului Politic al CC al PMR din 29 noiembrie 1961"*, în *Curier Naţional Magazin*, 2 noiembrie 1996.

3 Adrian Pop, „Iubirile lui Teohari Georgescu", în *Dosarele Istoriei*, nr. 7/1997, pp. 12–30.

noi anchete. Printre altele, acuzat de „atitudine lipsită de ură de clasă". S-a apărat astfel: „În cei șapte ani [1945–1952, cât a condus MAI, *n.a.*], peste 100 000 de bandiți au fost arestați și condamnați pentru că au uneltit împotriva regimului nostru [...]. Întreg aparatul de represiune al burghezilor, Siguranța, Serviciul Special de Informații, au fost arestați [sic!]. De asemenea au fost arestate: toate elementele legionare – identificate – care au avut funcții de răspundere, fostele conduceri centrale și județene ale partidelor burgheze, foștele state majore ale Secțiilor militare național-țărăniste, foștii miniștri, prefecți, senatori, deputați din 1920–1944, elementele legate în trecut de serviciile de spionaj ale țărilor imperialiste, conducătorii satelor dușmănoase regimului; precum și alte categorii de elemente cu trecut dușmănos. Toate acestea nu puteau să fie rezultate fără ură de clasă."[1]

Schimbările la vârf se prelungesc descendent în sistemul și structurile ministerelor și sectoarelor anterior conduse de anchetați. Vor fi îndepărtați și Vladimir Mazuru și Mișu Dulgheru (alias Dulberger), ambii evrei.[2] Dulgheru a fost un timp arestat. Arestarea s-a făcut la ordinul generalului Pintilie. Din biroul consilierului sovietic, acesta l-a trimis până la închisoarea Uranus, sub pretext că urmează să „cazeze" pe cineva foarte important. „Cazat" a fost chiar el. După paisprezece zile de detenție, trei anchetatori de la Corpul de Control i-au comunicat că activitatea sa criminală este dovedită, el fiind chemat numai s-o recunoască.[3] Este îndepărtat și Samuel Antoniu, iar colonelul Petea Petrescu (Goncearuk), fostul șef al serviciului sovietic de contrainformații din România, va fi, de asemenea, anchetat. Printre învinuirile

1 ASRI, fond P, dosar 40009, vol. 32, f. 124–125.

2 Moses Rosen, *Primejdii, încercări, miracole*, Editura Hasefer, București, 1990.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 60 (Informarea lui Mișu Dulgheru din 24 aprilie 1967).

ce i s-au adus a fost şi aceea că „i-a dat motive de apărare lui Pătrăşcanu". I s-au reproşat şi „relaţiile neprincipiale" cu informatorii (pe Colette Bruteanu, „nepoata lui Maniu", Goncearuk „a folosit-o în pat tot timpul"[1]).

În interiorul aparatului Securităţii, schimbările sunt percepute ca aparţinând, în exclusivitate, deciziei conducerii partidului din România. Tinerele cadre ofiţereşti, formate în noul spirit comunist al *patriotismului naţional*, se străduiesc să promoveze. Salariile în branşă fiind mult mai mari decât în oricare sector economic sau administrativ, iar funcţiile atrăgând mari sporuri şi considerabile privilegii, ofiţerii încearcă să determine prin metodele tipice epocii şi profesiunii lor amplificarea *epurărilor*. Utilizează, desigur, metodele de compromitere experimentate, delaţiunea fiind bază. Din descrierea din interior a unor asemenea manevre, aflăm că fiecare membru al Biroului Politic primea câte un buletin informativ cu sinteza activităţilor desfăşurate de compartimentele serviciilor speciale. Din adnotările făcute pe marginea lor (singur Ceauşescu avea grijă să nu se lase vreo urmă a gândurilor sale), autorii buletinelor informative înţelegeau că reuşiseră să-i manipuleze pe membrii Biroului Politic în direcţia intereselor vizate. După cum va povesti viitorul general Neagu Cosma, autorii înţelegeau că bonzii partidului „s-au prins în joc şi că vor determina măsuri şi de alt ordin decât cel de urmărire informativă".[2]

Acesta este momentul şi cadrul ascensiunii anchetatorului Şoltuţiu, care în prima jumătate a anului 1952 era locţiitorul lui Petea Petrescu (Goncearuk), şeful Direcţiei a II-a. Din această funcţie, Şoltuţiu, „neavând ce lucra pentru că nu ştiu din ce motive, şeful său, col. Petrescu nu-l angaja în probleme, a reuşit să obţină aprobarea noii conduceri a

1 *Idem*, vol. 16, f. 9 (Sinteza semnată de I. Şoltuţiu, datată 1952).

2 Neagu Cosma, *Cupola. Din culisele Securităţii*, Editura Globus, Bucureşti, 1994, p. 261.

ministerului să reînceapă ancheta asupra grupului Lucreţiu Pătrăşcanu".[1] Explicaţia acoperă parţial mecanismul complex al deciziei, Şoltuţiu nevoind să dea niciun fel de lămuriri.[2]

Cine este Ioan Şoltuţiu, securistul care în conformitate cu principiile enunţate de întemeietorul poliţiei secrete comuniste, Feliks Dzerjinski, trebuia să aibă „o inimă caldă, un cap rece şi mâini curate"?[3] O parte a răspunsului îl aflăm în propriile sale declaraţii din 1967: „Subsemnatul Ioan Şoltuţiu în anul 1945 am fost adus din funcţia de secretar al Com. judeţean PMR Cluj, de către tov. Ranghetz la SSI, unde am lucrat pe linia D II. După ce SSI a trecut la MAI, am fost încadrat la D II MAI şi unde am lucrat până într-o zi când am fost chemat ori de tov. ministru (pe atunci) Pintilie ori Teohari Georgescu spunându-mi: (acum îmi aduc aminte) – că voi primi sarcina să anchetez personal pe Pătrăşcanu [...]. Cum am ajuns eu să fiu desenat a ancheta pe Pătrăşcanu, asta numai ştiu. Îmi aduc aminte că după ce am predat ce aveam eu în sarcină, la D II am fost dus la tov. Pintilie sau poate tov. Mazuru, la consilierul şef Mihailovici, unde era şi consilierul D II-a Tiganov şi cred că şi tov. col. Dulgheru. Aici consilierul Mihailov care era de fapt şeful consilierilor sovietici mi-a spus că eu va trebuii să anchetez personal pe Pătrăşcanu, care în momentul acela nu era anchetat de multă vreme, decât colaboratorii lui Pătrăşcanu.

Nu ştiu exact la câtă vreme, după ce tov. Mihailovici (consilierul sovietic) mi-a spus toată istoria cu Pătrăşcanu şi cu anchetele anterioare şi cu activitatea generală a lui

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 3 (Declaraţia lui M. Anghel din 28 aprilie 1967).

2 L-am întrebat pe Ioan Şoltuţiu, în 1999, dacă s-a autopropus să demaşte „banda" lui Pătrăşcanu din proprie iniţiativă sau în urma unui ordin, dar a refuzat să răspundă.

3 Nicolas Werth, „Félix Dzerjinski et les origines du KGB", în *L'Histoire*, septembrie 1992, Paris, pp. 30–44.

Pătrăşcanu, mi-a formulat întrebările *pe care trebuie* să le punem lui Pătrăşcanu şi cum trebuie să combat unele răspunsuri de care dânsul ştia de la început că *le va da.* Îmi aduc aminte că la B.J. în camera în care trebuia să fac ancheta sa instalat şi un microfon, înregistrându-se toată convorbirea mea cu el, pentru ca, consilierul, la ascultarea benzii să poată formula noile întrebări, precum şi să-mi facă observaţiile acolo unde eu n-am reacţionat bine la răspunsuri sau n-am sesizat şi exploatat vre-un răspuns al lui Pătrăşcanu. *Ancheta aveam voie să o fac numai noaptea.* Acest lucru era pentru mine ceva extraordinar de greu, pentru că *eu eram bolnav de TBC* la ambii plămâni şi era chiar *contra indicat* a lucra noaptea. Menţionez că eu de la bun început am spus acest lucru, dar nu sa luat în seamă [...].

Al doilea lucru foarte important. Eu *nici-odată* în viaţa mea nu am făcut *vre-o* anchetă până la Pătrăşcanu şi nici după aceea. [...] Tocmai pentru aceasta în ancheta lui Pătrăşcanu am urmat exact indicaţiile ce miau fost date de cei *doi consilieri sovietici.* Eu niciodată nici nu am pus de la mine şi nici n-am omis vreo instrucţiune a dânşilor, cum le-am primit aşa le-am executat.

Al treilea lucru foarte important. Eu am fost, într-adevăr, formal, şeful grupei de anchetatori. Dar, acei care au condus efectiv ancheta au fost cei doi consilieri sovietici. Fiecare am primit de cele mai multe ori direct de la dânşii cum să ducă ancheta, iar dacă eu le-am spus, ce trebuia să facă, atunci le-am comunicat exact numai ce mi s-a spus, că trebuie să facă unul sau altul din anchetatori.

Ţin să declar aici categoric că acest proces al lui *Pătrăşcanu a fost de la început şi până la sfârşit, condus şi organizat* efectiv de consilierii Mihailovici şi Tiganov. Nimeni dintre noi

nu ar fi cutezat a refuza sau a face altceva decât *ceeace* au indicat dânșii că trebuia să se facă. Acesta este purul adevăr."[1]

Fragmentul reprodus face parte dintr-o declarație *autocritică* unde fostul anchetator încearcă să relateze modest faptele „vitejești" săvârșite. Amnezia, greșelile de ortografie sunt zone comune eșalonului superior al categoriei. Practica de a se prezenta pe sine ca victimă, ce-a suportat grave traume psihice și fizice datorită metodelor de schingiuire sau exterminare la care-l obligaseră superiorii, este și ea comună torționarilor secolului XX, fie ei naziști sau comuniști.[2]

Același Șoltuțiu refuzase însă, în septembrie 1952, concluziile „Sintezei generale asupra problemei Pătrășcanu", document însumând 299 de pagini, datat „iunie 1952"[3]. Rezoluția ologrefă pusă de Șoltuțiu în deschiderea ei este următoarea:

„Nu suntem de acord cu prezenta sinteză generală deoarece ea prezintă grupul «Pătrășcanu» într-o formă falsă care nu corespunde cu realitatea.

Grupul Pătrășcanu este o bandă contrarevoluționară care împreună cu toate forțele reacționare din interiorul și din afara țări [sic!], au luptat pentru răsturnarea regimului nostru și a statului nostru.

Felul cum sunt redate aici lucrurile pare că Pătrășcanu cu banda lui au numai «greșeli». Aici nui [sic!] vorba de «greșeli» ci de acțiuni criminale, împotriva statului și a partidului."

Semnează: „Colectivul anchetei grupului Pătrășcanu, lt. col. Șoltuțiu".[4]

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 121–123 (Declarația lui I. Șoltuțiu din 4 mai 1967). (Sublinieri în original.)

2 Țvetan Todorov, *Confruntarea cu extrema. Victime și torționari în secolul XX*, Editura Humanitas, București, 1996.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, ff.. 1–299 („Sinteza generală asupra problemei Pătrășcanu, iunie 1952).

4 *Ibidem*, f. 1.

În celulele lor, arestaţii nu ştiu nimic despre ce se petrece în lumea anchetatorilor şi a şefilor acestora. Nu le-a comunicat nimeni că în chiar ziua când Teohari Georgescu a încetat să fie ministru de Interne, în locul lui a fost numit Alexandru Drăghici. Condamnat la nouă ani şi nouă luni închisoare în celebrul proces de la Craiova din 1936, Drăghici şi-a făcut „ucenicia politică" în închisorile din Jilava, Văcăreşti, Doftana, Caransebeş şi în lagărul de la Târgu Jiu, împreună cu Gheorghiu-Dej şi ceilalţi apropiaţi ai acestuia. Despre cunoştinţe şi experienţă în sectorul pe care-l va conduce din 27 mai 1952, ca şi în cazul predecesorului său, nu poate fi vorba. Absolvent a patru clase, în 1945 Drăghici devine *acuzator public* în Ministerul Justiţiei condus de Pătrăşcanu şi secretar al *celulei de partid* de la Tribunalul Poporului. După care cariera sa politică include o etapă de prim-secretar al Capitalei şi ia o traiectorie... militară. Deşi în tinereţe fusese, ca şi Ceauşescu, dispensat de serviciul militar. În decembrie 1950, Drăghici a fost trecut în trupele MAI cu gradul de general-maior şi numit şef al Direcţiei Generale Politice şi totodată adjunct al ministrului Afacerilor Interne. La mai puţin de un an şi jumătate de la numire a fost avansat ministru de Interne. „Calităţile" prin care s-a făcut remarcat printre subalterni sunt puţin măgulitoare. „Grosolan, primitiv şi destul de îngâmfat pentru posibilităţile sale intelectuale", îl caracterizează unul dintre ei, „manipulat în cele mai importante decizii de o soţie ahtiată după glorie, putere şi bani. [...] Brutal din fire, se spune că de cele mai multe ori discuta cu pistolul pe masă."[1]

Singur în celula în care e închis, Pătrăşcanu nu ştie că fostul *acuzator public* din subordinea sa devenise omul de a cărui voinţă îi atârna de-acum soarta. La mai mult de jumătate de an de la schimbare, el îi adresează lui Teohari

1 *Apud* Mircea Chiriţoiu, „Mărirea şi decăderea lui Al. Drăghici", în *Dosarele Istoriei*, nr. 5/1996, pp. 39–46.

Georgescu (despre care nu are cum bănui că e închis într-o altă celulă!) următoarea scrisoare:

„Dragă Teo,

nu în calitatea ta de ministru de Interne, nu în calitatea ta de secretar al Partidului... nu ca Teohari Georgescu, te rog în calitatea ta de Teo, ia-mă pe garanția ta personală că nu voi părăsi vila de la Snagov fără cuvântul tău. Sunt efectiv la sfârșitul nervilor și forțelor mele.

Salutări, Andrei"[1]

Reîncepuse pentru Pătrășcanu o nouă anchetă cu întrebări dictate direct de consilierul sovietic. Din declarațiile lui Șoltuțiu reiese că prima sa întâlnire cu Pătrășcanu începuse cu fraza: „A reînceput ancheta d-tale și să vorbești de întreaga activitate criminală și dușmănoasă dusă împotriva partidului și statului..." Un început dictat de consilierul sovietic, zice Șoltuțiu în 1967. Fără știrea lui Pătrășcanu, întreaga anchetă a fost înregistrată: microfonul era instalat lângă masa anchetatorului iar butonul de pornire se afla la îndemână.[2]

Desigur că forma finală a proceselor-verbale de interogatoriu reprezintă o viziune sintetică a comunicărilor verbale și nonverbale dintre anchetat și anchetator. O dovadă în acest sens poate fi documentul încheiat în 15 octombrie 1952, după interogatoriul luat între orele 19.30 și 21 de Șoltuțiu lui Pătrășcanu. Din el reiese că, pentru prima dată în cei patru ani de anchetă, Lucrețiu Pătrășcanu cere să fie trimis în judecată:

„Întrebare: De ce ai ieșiri dușmănoase față de organele de anchetă?

Răspuns: N-am nicio atitudine dușmănoasă față de organele de anchetă. Atitudinea pe care am adoptat-o nu este o

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 10, f. 400 (Scrisoare olografă datată 24 noiembrie 1952).

2 *Idem*, vol. 203, f. 117 (Declarația lui I. Șoltuțiu din 21 octombrie 1967).

atitudine dușmănoasă față de organele de anchetă. Găsesc că aceasta este singura cale pentru a obține plecarea la Snagov – sub stare de arest și acolo – pentru a putea până la 10 noiembrie să-mi refac sănătatea și nervii.

Întrebare: Ancheta dispune de suficiente date, în parte recunoscute chiar de d-ta, în privința activității d-tale criminale și care se pedepsesc de legile Republicii Populare Române. Înțelegi d-ta acest lucru?

Răspuns: Nu există niciun fel de act criminal sau fapte criminale în activitatea mea. Dacă ancheta are asemenea acte – să mă trimită în judecată.

Întrebare: Ancheta te avertizează că ieșirile tale provocatoare sunt apreciate ca acțiuni dușmănoase; toate manifestările d-tale, precum și atitudinea din prezent vor fi anexate în dosarul de anchetă.

Răspuns: Ancheta este liberă să facă orice fel de aprecieri dorește.

Prezentul proces verbal de interogatoriu a fost citit de mine cuvânt cu cuvânt și corespunde întru totul cu cele ce am declarat." Semnează: Lucrețiu Pătrășcanu și lt.-col. de Securitate, I. Șoltuțiu.[1]

În august 1952, anchetatorul-șef Ioan Șoltuțiu adresase superiorilor săi un referat în trei capitole: 1. Probleme pe care Pătrășcanu le-a recunoscut în anchetă; 2. Materialul reieșit de la alții și din documentele ce le avem; 3. Planul de viitor.[2] La capitolul „Planul de viitor" sunt prevăzute, printre altele, următoarele puncte: alcătuirea unui grup de anchetatori format din zece tovarăși sub conducerea lui Ioan Șoltuțiu; să se intervină la CC pentru a obține permisiunea de contactare a unora care au fost în mijlocul evenimentelor; să se intervină la CC pentru acordarea unui sprijin în vederea

1 *Idem*, vol. 4, ff. 245–246 (Proces-verbal de interogatoriu din 15 octombrie 1952).

2 *Idem*, vol. 12, f. 573 (Referat datat august 1952).

alegerii candidaților completului de judecată pentru procesul Pătrășcanu; încheierea definitivă a cercetărilor la 15 noiembrie 1952.[1]

În toamna lui 1952 se organizează un schimb de experiență la *procesul Slansky* de la Praga. Conform declarației lui Șoltuțiu, au fost trimiși „să învețe din experiența tovarășilor cehi și slovaci" Ronea Gheorghiu din partea CC, generalul Mazuru de la MAI, procurorul Grigore Rîpeanu și el însuși. Fiecare dintre cei prezenți a informat, la întoarcere, colectivul pe care-l reprezentase despre cele învățate.[2] Ce conțin informările emisarilor români despre procesul judecat la 20 noiembrie 1952 la Praga nu putem afla deoarece nu s-au păstrat alte documente despre aceasta. Nu știm ce impresii a produs asupra ucenicilor români faptul că paisprezece lideri ai partidului și statului cehoslovac au fost calificați „trădători, troțkiști, titoiști, sioniști și burghezo-naționaliști, inamici ai poporului cehoslovac, ai regimului democrației populare și ai socialismului". Nici pronunțarea celor unsprezece sentințe de condamnare la moarte și trei condamnări la închisoare pe viață.[3] În dosarele de anchetă apare însă un nou plan de muncă ce prevede încheierea definitivă a cercetărilor cazului Pătrășcanu la 1 martie 1953.[4]

Simultan acțiunii de documentare la *procesul Slansky*, apare memoriul adresat de Șoltuțiu noului ministru de Interne, Alexandru Drăghici. Semnatarul se declară „obligat" să aducă la cunoștința destinatarului, „precum și a tov. Gheorghiu-Dej" lucruri de „o excepțională importanță pentru Partidul nostru și Statul nostru". În memoriu, Șoltuțiu

1 *Ibidem*, f. 599.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 115–116 (Declarația lui I. Șoltuțiu din 21 octombrie 1967).

3 Jakub Karpinski, *op. cit.*, p. 58.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f. 719 (Plan de muncă în legătură cu problema „P", nedatat).

aminteşte că în august 1952 i-a făcut generalului Pintilie şi „tov. consilier" propunerea ca întreaga problemă Pătrăşcanu să o scoată de la D 8, de sub conducerea col. Dulgheru şi a gen. Mazuru şi să o încredinţeze unui colectiv de zece anchetatori. Propunerea fusese aprobată de ministrul Drăghici, care i-a încredinţat cercetările. Cu acest prilej, Şoltuţiu enumeră din nou greşelile de organizare şi coordonare ale anchetei şi se angajează să demaşte „banda" condusă de Pătrăşcanu. Cât despre lipsurile din etapele anterioare ale anchetei, personal îşi exprimă convingerea că „mâna duşmanului s-a strecurat în organele Securităţii".[1] Logistica acţiunii conţine şi proiecte ce nu s-au realizat. Printre ele, un plan de anchetă ce urma să combine cazurile Pătrăşcanu şi Teohari Georgescu – Ana Pauker, poate chiar şi *ancheta de la Finanţe*, în frunte cu Vasile Luca. Procesul de la Praga, spre exemplu, corelase cazurile evreilor cominternişti, cu stagii în URSS, Slansky şi Geminder, cu cel al comunistului autohton Vladimir Clementis.[2] Cu puţină vreme înainte de moartea lui Stalin, unii anchetaţi din *grupul Pătrăşcanu* (Jac Berman şi Belu Zilber) dăduseră declaraţii despre Ana Pauker.[3]

În planul de muncă întocmit în toamna lui 1952, Şoltuţiu îşi propune să demonstreze că Pătrăşcanu împreună cu „banda contrarevoluţionară" au făcut parte din agentura serviciilor de spionaj anglo-americane, au dus o activitate complotistă şi antistatală, şi-au trădat patria (fuga în străinătate), au dus o activitate duşmănoasă şi au avut legături cu duşmanii. Planul menţionează, ca element de legătură

1 *Idem*, vol. 16, ff.. 2–16 (Memoriu adresat de I. Şoltuţiu, ministrului de Interne, Al. Drăghici).

2 Robert Levy, „Arhive secrete", în *Sfera Politicii*, an IV, iulie–august, 1995, pp. 40–42.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, volumele 37, 38, 42.

între persoanele anchetate și acuzațiile aduse, declarațiile lui Remus Koffler.[1]

În prima etapă a anchetei, Remus Koffler și Victoria Sîrbu (arestați la sfârșitul lui 1949) au fost repartizați anchetatorului Victor Vînătoru. În 1967, fostul lor anchetator declară că i-au fost indicate următoarele obiective: de a stabili dacă împreună cu Foriș au fost agenți ai Siguranței, provocând astfel căderi în rândurile partidului; ce activități de subminare au dus în ilegalitate; ce legături au existat între fostul Secretariat al CC al PCdR din perioada 1943 – aprilie 1944 cu Pătrășcanu și cu Alexandru Ștefănescu; dacă și cum au acționat aceștia pentru sprijinirea aplicării variantei Churchill (debarcarea în Balcani) la finele celui de-al Doilea Război Mondial. „Menționez", declară Vînătoru, „că la începutul acestei anchete nu mi s-a pus la dispoziție niciun fel de material, spunându-mi-se că obiectivele ce mi-au fost indicate au fost stabilite de Partid și date conducerii MAI ca bază de anchetă pentru arestații respectivi." N-a primit însă probe de la conducerea de partid sau din alte surse; nici el și niciunul dintre anchetatori, deși li se spusese că există. Într-o primă etapă, „Koffler și Victoria Sîrbu au adoptat poziția de a atribui vina pentru problemele negative ivite în sânul Partidului până la 4 aprilie 1944, în special tovarășilor din închisori și unor cadre din afară, ca de exemplu: tovarășii Constatin Pîrvulescu, Petre Gheorghe cu întreg Comitetul Județean Ilfov și alții care ar fi generat lupta fracționistă în Partid, abătându-se de la sarcinile sale".[2]

Cine a fost și ce-a făcut Remus Koffler? În 1950, când e subiectul unor asemenea planuri, Koffler se află internat la psihiatrie sub numele de Stănescu, petrecând, pe parcursul acestui an, un timp mai lung în spital („cu post

1 *Idem*, vol. 12, f. 697 (Plan de muncă în legătură cu problema „P").

2 *Idem*, vol. 203, f. 26 (Declarația lui V. Vînătoru din 29 septembrie 1967).

fix") decât în închisoare. Primit în PCdR în 1930, membru al Comisiei Centrale Financiare a PCdR între 1936 şi 1945, membru al CC din 1942 şi al Secretariatului CC între 1943 şi 4 aprilie 1944, Remus Koffler (nume conspirativ – Konrad Specht, Leonin, Sergiu, Conrad) este unul dintre puţinii *revoluţionari de profesie*, a cărui biografie poate fi reconstituită amănunţit din numeroase scrisori adresate CC al PCR după 1944. *Autobiografiile de partid* şi primele declaraţii de anchetă redau viaţa unui personaj care – întocmai ca şi Belu Zilber – din spirit de aventură a întrerupt tradiţia de negustori a familiei sale.

La şaptesprezece ani (în 1919), aflat cu familia la Paris, citise din întâmplare *Manifestul Partidului Comunist* al lui Marx şi o carte despre bolşevism scrisă de Troţki. Sub influenţa lor, revenit la Bucureşti, participă la mitingul de la „Dacia" (1920) şi se înscrie în Partidul Socialist. La aflarea acestei opţiuni politice, declară Koffler, „tata m-a luat la bătaie şi mi-a rupt carnetul de partid".[1] Trimis la Berlin pentru a studia chimia, obişnuieşte să citească în biblioteca universităţii reviste marxiste şi de psihanaliză, lecturi la modă în acel timp. „Cu banii am fost uşuratic", mărturiseşte el, „cheltuind fără socoteală pe ţigări, daruri şi consumaţii în localuri, astfel că, cu toate că primeam bani suficienţi de la tatăl meu, adesea nu-mi ajungeau."[2] Ca student la Berlin, frecventează cercul „Junimii", unde este ales în funcţia de casier. „Prima mârşăvie", cum o numeşte el, „se leagă de banii strânşi de Asociaţia Română «Junimea» pentru ajutorarea înfometaţilor din URSS de pe Volga, din 1921, din care am cheltuit o parte înainte de decontare, iar la decontare nu m-am dus, cheltuind după aceea şi restul." În 1927 se întoarce în ţară, fără a-şi fi finalizat studiile. Ar fi preferat însă să rămână la Berlin şi să înceapă acolo o afacere pe cont propriu

1 *Idem*, vol. 45, f. 39 (Declaraţia lui R. Koffler, nedatată).

2 *Ibidem*, f. 37.

(„nevăzând nicio contradicție între principiile pe care le afișam și acest plan care m-ar fi făcut un exploatator").[1]

Deși de doi ani este bolnav de sifilis (boală de care se tratează sporadic de-a lungul vieții, chiar și în închisoare), la douăzeci de ani se însoară cu Elsa Rosenthal. Pentru a o cuceri, simulează o încercare de sinucidere, fără a-i spune însă nimic despre boala sa. Relația maritală este dublată de alte legături amoroase ale căror consecințe frizează, dacă sunt reale, criminalitatea. („Eu am fost atât de preocupat de chestiunile sentimentale, încât în 1937 am indicat fetiței mele o doză de patru ori mai mare de medicament, ceea ce a dus la intoxicarea și la moartea ei", a declarat Koffler.[2])

Munca de partid o începuse la Berlin, în 1931, fiind trimis de Comintern la o „școală de instructori". De două ori a făcut oficii de curier la Praga (cu „material și bani din partea partidului"). În legătură cu asemenea servicii declară că aproape întotdeauna și-a însușit „fără știrea partidului anumite sume rezultate din anumite diferențe".[3]

Cu amănunte inedite și contrastante propagandei oficiale, relatează și despre ceilalți comuniști din România în perioada 1940–1944. Aflăm astfel că în 1942 a izbucnit conflictul dintre Foriș, Ilona Popp (viitoarea Ileana Răceanu) și Constantin Pîrvulescu, care formau atunci Secretariatul PCdR. „Conflictul cu tov. Ghiță [Pîrvulescu, *n.a.*]" – declară Koffler în anchetă – „a fost în legătură cu o lucrare a tov. Ghiță. [...] Tot în vara lui 1942, Foriș a avut un conflict cu tov. Răceanu, membru în Biroul județean, soțul Ilonei Popp, căruia i-a scris o scrisoare în care îl ironiza și insulta din cauza unei propuneri greșite a tov. Răceanu. Conflictul s-a «terminat» prin excluderea tov. Răceanu din Partid, astfel că el s-a alăturat celorlalte cadre excluse [...]. Tot atunci s-a aflat

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 45, f. 38.

2 *Ibidem*, f. 54.

3 *Ibidem*, f. 35.

de conflictul lui Foriş cu tov. Constanţa Crăciun şi el acum mi-a spus că atunci când au locuit împreună, el i-a propus să-i fie tovarăş şi dânsa a refuzat deoarece era «îndrăgostită» de tov. Vinţe şi s-ar fi culcat pe jos, nefiind decât un pat disponibil iar apoi a susţinut că s-a îmbolnăvit din această cauză. Eu am citit scrisoarea lui Foriş, dar explicaţia lui Foriş m-a mulţumit, eu însuşi [sic!] având musca pe căciulă în chestiuni de morală."[1]

Reiese şi că, în aceeaşi perioadă, comuniştii din închisoarea Caransebeş (unde se aflau atunci Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Iosif Chişinevschi, precum şi agentul sovietic Pantelimon Bodnarenko – viitorul general Pintilie) îşi procuraseră un aparat de radio prin intermediul Anuţei Toma (nume real Ana Grossman) pentru a fi informaţi în legătură cu situaţia frontului. Anuţa Toma (în acel timp soţia lui Sorin Toma, aflat în URSS, viitoarea „tovarăşă" a lui Pîrvulescu şi mai târziu soţie a generalului Pintilie) l-a trimis lui Teohari Georgescu, întocmai cum îi fusese cerut: „fără ştirea lui Foriş". La iniţiativa „celulei din Caransebeş", tot în 1943, comuniştii din închisori „rup legătura cu centrul", acuzând de „fracţionism şi trădare" conducerea PCdR aflată în ilegalitate. Reiese că Pîrvulescu este considerat adevăratul „autor moral al fracţionismului" de către foştii membri ai Secretariatului PCdR din 1943 – aprilie 1944.[2]

De menţionat sunt numeroasele *căderi* din anii 1936–1943. Acestea se datoraseră însă mai degrabă neglijenţelor conspiratorilor decât vigilenţei şi inteligenţei agenţilor Siguranţei. Remarcabil în acest sens este episodul ce-i are ca protagonişti pe Pîrvulescu şi pe Anuţa Toma. Aceştia uitaseră într-un „taxi de piaţă" un plic cu documente din arhiva CC. Ucenicul care a spălat maşina le-a predat poliţiei, care din informaţiile aflate îl identifică pe Mircea Biji, funcţionar

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 45, f. 241.

2 *Ibidem*, f. 243.

la Institutul Central de Statistică. Bătut, Biji spune ceea ce cunoaște despre partid. În urma declarațiilor sale au fost operate arestări în „celula de partid de la Universitate" (în frunte cu Miron Constantinescu) și identificată casa conspirativă Wexler.

Nu doar Pîrvulescu și Anuța Toma comit neglijențe. Ilona Popp, care răspundea pe linie de partid de „legăturile cu provincia", pierduse pe când se afla la croitoreasă biletul cu *evcile* (întâlnirile conspirative).[1] Koffler va plăti o neglijență asemănătoare, prezentată în proces ca dovadă a colaborării sale cu Siguranța. În 15 decembrie 1943, în urma declarațiilor lui Mircea Biji (despre care ceilalți ilegaliști nu știau nimic) „cade casa Wexler" (strada Crângului, nr. 15, din actualul cartier bucureștean Primăverii). Chiar în seara de dinaintea percheziției, Koffler părăsise această casă, după ce șezuse acolo timp de două zile, în „ședință cu tehnicii". După percheziție, Siguranța ajunge în posesia unor materiale de arhivă (nedepozitate de Koffler conform uzanțelor stabilite), printre care se aflau și procesele-verbale despre colaborarea dintre PCdR și Frontul Plugarilor, condus de dr. Petru Groza. În consecință, Groza a fost arestat. Colaborarea cu comuniștii care a dus la arestarea sa și timpul, scurt de altfel, petrecut la Malmaison sunt relatate mai târziu de protagonist în cartea *În umbra celulei*, apărută în 1945, la Editura „Cartea rusă", autorul mândrindu-se acum cu meritele sale revoluționare. În carte sunt învinuiți însă de *cădere* Foriș și Koffler. „Miroase de la distanță a provocare: și – am mai spus-o – mirosul meu de om politic nu mă prea înșală", scrie Petru Groza acuzându-i pe „șefii conspirației" că au lăsat anume sub pat arhiva și „cheia cifrului cu care reținea anumite nume" și au dispărut.[2] Episodul, căruia i se datorează

1 *Ibidem*, ff. 230–233.

2 Dr. Petru Groza, *În umbra celulei*, Editura Cartea Rusă, București, 1945, pp. 224–225.

substanțial strălucitoarea carieră politică în regimul comunist a lui Petru Groza, este catastrofal pentru conducătorii PCdR aflați atunci în libertate. Cel care se declara public martorul și dovada colaborării lui Koffler cu Siguranța era nici mai mult, nici mai puțin decât prim-ministrul „democrat" al României!

În realitate, comuniștii rămași în ilegalitate până la 23 august 1944 beneficiaseră de contextul politic extern și de datele lor biografice, care nu-i recomandau ca potențiali organizatori de atentate și sabotaje. După cum declară și Koffler, încă din 1943, „Maniu a intervenit chiar la Antonescu ca să nu mai aresteze intelectuali cu idei comuniste".[1] Afirmație confirmată de Ioan Prunescu, fost comisar în Direcția Generală a Poliției, care, închis din 1948, declară că în decembrie 1943, „șeful brigăzii comuniști", Taflaru, primise dispoziție chiar de la Antonescu să nu mai facă arestări deoarece „nu e momentul politic".[2]

Printre ultimele *căderi* a fost și cea din 2 februarie 1943, când Siguranța a percheziționat „casa Weigl". Faptul se produce în urma denunțului femeii de serviciu, ce se afla în legătură cu un agent de Siguranță. Soții Weigl, Egon (medic psihiatru) și Lili (profesoară de muzică), alcătuiau împreună cu soții Calmanovici, soții Berman și Remus Koffler Comisia Centrală Financiară a PCdR. La percheziție s-a găsit un aparat de radio pentru care exista permis. În poșeta lui Lili Weigl se afla însă un buletin informativ al CC. Arestată și condamnată la zece ani de închisoare corecțională, ea va fi eliberată împreună cu ceilalți deținuți politici la 23 august 1944.

Lili Weigl (nume conspirativ „Vera") este, de asemenea, un personaj cu o evoluție reprezentativă pentru demitizarea panteonului comunist. Fiică de negustori brașoveni (născută

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 17, f. 273 (Depoziția lui R. Koffler în fața completului de judecată).

2 *Idem*, vol. 6, f. 194 (Declarația lui I. Prunescu din 28 februarie 1953).

în 1903), dispune de o bună condiție materială pentru a face studii de muzică la Berlin și Praga. Căsătorită cu psihiatrul Weigl, din 1936 devine *tehnica* și amanta lui Koffler, cu care voia să se recăsătorească după divorț. Scrisorile de dragoste dintre Remus Koffler și Lili Weigl (Eleonora Revesz, pe numele de fată, cum va figura în proces), prezentate în fața completului de judecată din 1954 ca „documente cifrate" și „dovezi" de colaborare cu Siguranța, permit și corectarea reprezentării închisorii ca „universitate comunistă" din propaganda epocii.

Redăm câteva mostre din cele câteva zeci de scrisori de dragoste schimbate între cei doi: „Remus al meu", scrie Lili din închisoare. „Tu îți faci într-adevăr prea multe griji. Cufărul meu este momentan plin de mâncare. În ceea ce privește că eu aș putea eventual flămânzi, mă face să râd. [...] Astăzi mi s-a gătit câte ceva la cantină și eu am aranjat cu femeia să vină în fiecare dimineață să îmi gătească cele necesare [...]. Ce fac toată ziua? O oră suntem zilnic afară. Altfel stau mai tot timpul în patul meu, citesc, scriu, dorm mult, mănânc și fac exerciții ca să am răbdare de care vom avea foarte multă nevoie. În fond, ceea ce trăiesc acum nu este cea mai grea încercare și momentan noi nu avem niciun motiv să ne plângem."[1] La observația că-i trimite prea multă mâncare, prea din belșug trufandale, Koffler răspunde: „Nu știu ce vrei tu să înțelegi prin trufandale. Socotești și supă printre altele? Și brânză și smântână? Și căpșuni? Eu ți-am trimis numai lucruri simple."[2]

Nu numai amantei lui Koffler îi erau destinate alimentele și banii proveniți din fondurile partidului. După arestul de la Malmaison și procesul din 1943, Lili Weigl a fost trimisă la închisoarea Văcărești, Koffler propunând-o ca *legătură de partid* cu celelalte deținute comuniste. Conform indicațiilor

1 *Idem*, vol. 49, f. 71.

2 *Ibidem*, f. 78.

celulei de la Caransebeş (condusă de Gheorghiu-Dej), la instigarea Martei Csiko (viitoarea Marta Drăghici) şi a Ilcăi Waserman (ulterior Ilca Melinescu), *celula de partid* de la Văcăreşti refuză să ia prin Lili Weigl legătura cu conducerea partidului. Cu bani şi daruri (obiceiuri practicate de „sectorul apărare" al partidului în relaţiile cu avocaţii, procurorii, agenţii de Siguranţă şi paznicii de închisori), Koffler a putut petrece multe ceasuri de intimitate cu iubita sa Lili în camera ofiţerului de serviciu de la Malmaison. Din închisoarea Văcăreşti a putut-o scoate şi în oraş cu maşina fratelui său, avocat creştinat cu numele Romulus Jitianu. Pentru a nu-i fi rechiziţionat autoturismul, Jitianu îl trecuse pe numele prietenului său Liviu Dumitrescu, medicul-şef al Siguranţei.[1]

Singura activitate a lui Koffler din 23 august 1944 a fost drumul la închisoarea Văcăreşti pentru a o întâmpina pe Lili. Despre tot ce se petrecuse în acea zi aflase de la radio.

23 august 1944 înseamnă pentru Remus Koffler şi pentru ceilalţi foşti membri ai Secretariatului începutul calvarului. Fără muncă de partid, a aşteptat, ca şi Ştefan Foriş şi Victoria Sîrbu, „clarificarea situaţiei". După mai bine de cinci ani pe margine, timp în care a scris multe memorii noilor conducători, a fost arestat. Face opt zile greva foamei, scrie câteva declaraţii autobiografice şi autocritice, după care clacheză psihic. Medicul psihiatru care-l consultă, sub numele de „Stănescu", stabileşte diagnosticul de „psihoză de detenţie de tip Ganser".[2] Depersonalizat, Koffler declară în anchetele ce se încearcă a fi reluate că el nu mai există, că vorbele pe care le aude anchetatorul sunt rostite de „dispozitivul partidului". Internat în spital, bolnavul le cere paznicilor o întâlnire cu anchetatorul său. „L-am găsit pe Koffler într-o stare de

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 54, f. 262 (Declaraţia lui R. Koffler, nedatată).

2 *Idem*, vol. 45, f.. 30 (Fişă medicală anexată la raportul maiorului Kovacs din 30 martie 1950).

alienat mintal" – declară despre acea întâlnire anchetatorul Vînătoru –, „noi crezând până atunci că el simulează boala pentru a se sustrage de la anchetă în eventualitatea reluării ei."[1]

În acea discuție, Koffler spune că dacă „interesele Partidului cer ca el să dea declarații în sensul confirmării acuzațiilor pentru el, Foriș, Pătrășcanu și alții, a obiectivelor anchetei, el este dispus să o facă".[2]

Acesta va fi nodul care-i va lega pe acuzați și pe martorii din *procesul Pătrășcanu*. Vînătoru a raportat discuția avută superiorului său din acel moment, colonelul Dulgheru. Acesta, la rându-i, s-a consultat cu Gheorghe Pintilie și Teohari Georgescu. În urma acestor demersuri, Vînătoru primește dispoziția să ia la spital declarațiile promise de Koffler („sub forma că noi le considerăm a constitui adevărul, și nu că ar fi date de el în mod formal pentru că chipurile interesele partidului ar cere acest lucru").[3]

În spital, scrie anchetatorul, Koffler declarase un fapt de mare însemnătate pentru drama ce va urma: „Mi-a spus că mai înainte fusese la el un tovarăș din CC al PCR care l-a sfătuit să declare despre Pătrășcanu și Foriș cum că ar fi fost trădători în slujba Siguranței antonesciene și a spionajului englez."[4] Koffler și-a chemat anchetatorul și pentru a se informa dacă acel tovarăș – care-l vizitase în 16 august 1950 – „îi transmite într-adevăr dorința partidului". În toate declarațiile în care face referire la misteriosul emisar al partidului, Koffler îl numește „tovarășul Cohn", iar din întrebările puse de anchetatori nu reiese identitatea acestuia. S-ar putea

1 *Idem*, vol. 203, f. 26 (Declarația lui V. Vînătoru din 29 septembrie 1967).

2 *Ibidem*, f. 27.

3 *Ibidem*, f. 26.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 29–30 (Completare la declarația lui V. Vînătoru din 29 septembrie 1967).

crede că misteriosul personaj este Constantin Pîrvulescu, acesta fiind menţionat şi cu alte prilejuri că ar fi stat de vorbă cu Koffler pe timpul anchetei la cererea acestuia. Pîrvulescu declarase însă că nu s-a putut înţelege cu Koffler din cauza tulburărilor psihice ale acestuia şi, de altfel, vizita lui Pîrvulescu survine ulterior momentului consemnat.[1] Cum documentele din arhivă nu lămureau situaţia, întâlnirea cu şeful primei comisii de anchetă instituite în 1966 pentru *reabilitarea* lui Pătrăşcanu mi-a permis şi stabilirea identităţii reale a „tov. Cohn". Acesta fusese Simion Bughici (nume real Simon David), mi-a spus Grigore Răduică.[2] Cominternist cu stagii în URSS, precum şi în închisorile Galata, Doftana şi lagărul de la Târgu Jiu, după evenimentele din 23 august 1944, Bughici a condus comitetul regional de partid Iaşi. A fost trimis ambasador al României în URSS, funcţie în care se afla când l-a vizitat pe Koffler. Faptul explică şi alte canale sovietice de intervenţie în anchetă. De altfel, după debarcarea Anei Pauker din fruntea Ministerului de Externe, i-a urmat în funcţie Bughici.

Astfel apar primele declaraţii din care rezultă că Foriş, Pătrăşcanu şi Koffler constituiseră un grup în interiorul partidului, pus în slujba spionajului englez şi a Siguranţei. Declaraţiile sunt trimise imediat lui Gheorghiu-Dej. Momentul coincide cu comasarea grupului de anchetaţi la SSI cu cel din MAI, Victor Vînătoru fiind inclus în noul colectiv de anchetatori. Până atunci nu se obţinuse însă nicio altă declaraţie care să confirme declaraţiile lui Koffler. Or, în conformitate cu practicile proceselor politice sovietice, pentru a obţine o condamnare era nevoie de două mărturii independente.[3]

---

1 *Ibidem*, f. 29.

2 Convorbire avută cu gen.-lt. (r) de Securitate Grigore Răduică, decembrie 1997.

3 Pavel Sudoplatov, *op. cit.*, p. 78.

Schimbările operate la nivelul conducerii ministerului și preluarea anchetei de către Șoltuțiu aduc, conform declarațiilor lui Victor Vînătoru, o modificare capitală în optica anchetei. „Mi s-a spus de către tov. col. Șoltuțiu că declarațiile date de Koffler la spital au fost autorizate de conducerea partidului, că acestea constituie adevărul și că trebuie să obținem neapărat confirmarea lor prin ancheta-rea arestaților respectivi." Anchetatorii înțeleg, după spusele aceluiași Vînătoru, că trebuie obținute aceste „confirmări" deoarece „acest lucru este dictat de interesele generale ale Partidului de a avea loc și la noi procese asemănătoare cu cele din țările vecine".[1]

Cum în urma presiunilor psihice nu se obțin „rezulta-te", se trece la constrângeri fizice. Paralel cu această etapă a anchetei („cu totul deosebită de cele anterioare"), Vînătoru este pus în legătură cu Comisia Controlului de Partid a CC al PCR pentru a discuta cu câteva ilegaliste „care să dea declarații de învinuirea lui Foriș–Koffler, declarații care să constituie probe de coroborare cu declarațiile lui Koffler".[2] Șeful acestei comisii este nimeni altul decât Constantin Pîrvulescu, considerat autorul *fracționismului* dintre Foriș și deținuții de la Caransebeș. Și totodată neglijentul conspirator care condusese la arestarea „celulei de la Universitate" și la deconspirarea casei Wexler, vină trecută în seama lui Koffler. La comisie vor fi chemați pentru declarații foști ilegaliști care avuseseră conflicte cu Foriș, aceștia învinuindu-se reciproc de respectivele fapte.

Din declarațiile date de Ileana și Grigore Răceanu, Ivanka Rudenko, Ronea Gheorghiu, Ilca Waserman (Melinescu) și Ana Toma – care vor fi și martori în proces – și din

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 28 (Declarația lui V. Vînătoru din 29 septembrie 1967).

2 *Ibidem*, f. 25.

interogatoriile lui Koffler şi Victoriei Sîrbu, anchetatorul înţelege că adevărul este de partea celor aflaţi în celule.

Cu prilejul acestor investigaţii, din documentele păstrate în arhivă reiese şi adevărul despre „comunistul român Petre Gheorghe şi eroica sa jertfă pe altarul luptei comuniste a clasei muncitoare". După atâtea nume conspirative, numele real al personajului este destul de greu de ştiut cu precizie, Petre Gheorghe fiind în realitate bulgar. Ajuns la un moment dat în dezacord cu conducerea din România, călcând disciplina de partid, s-a pus în legătură cu agentura comunistă bulgară şi a încercat să organizeze un sabotaj în Dobrogea. Prin reprezentanţii Gestapoului din Bulgaria, complotiştii au fost daţi în urmărirea omologilor lor români. Prinşi şi condamnaţi la moarte, în conformitate cu legile de război, capturarea, condamnarea şi execuţia lor s-au făcut de către ocupanţii germani.[1] „Trebuie să mai arăt" – declară Vînătoru referitor la acest caz prezentat ca o altă dovadă a colaborării lui Foriş cu Siguranţa – „că tov. Ronea Gheorghiu şi Ivanka Rudenko şi relatările dânselor au dovedit şi multă patimă subiectivă împotriva lui Foriş, având convingerea neîntemeiată că acesta ar fi produs căderea lui Petre Gheorghe, soţul şi respectiv fratele acestor tovarăşe. În realitate însă, era cert stabilit cum a ajuns să fie arestat Petre Gheorghe împreună cu Nicolae Atanasov şi că Foriş nu a avut niciun amestec. Totuşi în proces aceasta şi celelalte arestări au fost puse în seama trădării lui Foriş–Koffler–Pătrăşcanu."[2]

Fiecare anchetator (iar Victor Vînătoru nu face excepţie) cunoaşte exclusiv adevărul despre cei pe care-i anchetează. Nu şi despre ceilalţi anchetaţi.

Cum a fost posibilă sinteza globală în ciuda faptului că fiecare dintre ei este posesorul şi falsificatorul doar al unei părţi

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, volumele 54 şi 58.

2 *Idem*, vol. 203, f. 28 (Declaraţia lui V. Vînătoru din 29 septembrie 1967).

din minciuna generală? Ca explicație, reținem răspunsul lui Vînătoru: „Fiind militari și în primul rând membrii [sic!] de partid am înțeles ca să executăm fără șovăire dispozițiile date, fiindune [sic!] prezentată situația că ceeace [sic!] făceam era pe linia unei situații care existase într-adevăr. De altfel, însăși cuvântarea Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej din 8 mai 1951 [...] constituia pentru noi dovada că Partidul se situează pe poziția de a accepta ca fiind adevărate cele declarate de Koffler."[1]

1 *Ibidem*, f. 29.

CAPITOLUL XI
Dialectica *terorii roşii*

Lenin era de părere că înfrângerea Comunei din Paris în 1871 s-a datorat înclinaţiei spre reconciliere a comunarzilor, în locul utilizării forţei. Burghezia, opina Lenin, trebuie suprimată prin forţă. Aşa cum va proceda el însuşi prin crearea Comisiei Extraordinare pentru Combaterea Contrarevoluţiei şi Sabotajului — CEKA (abrevierea în limba rusă). Armele de luptă aprobate de Sovnarkom (Consiliul Sovietic al Comisarilor Poporului) în 20 decembrie 1917 pentru înfrângerea *contrarevoluţionarilor* erau „confiscarea proprietăţii, închisoare, publicarea listelor cu duşmani ai poporului". Principala misiune a noii instituţii era, de fapt, teroarea, numită în epocă *teroarea roşie* (acesta fiind şi numele publicaţiei profesionale a cekiştilor). Aşadar Lenin, şi nu Stalin, a decis chiar din primele zile ale revoluţiei că este necesară instituirea unui „sistem special de violenţă organizată" pentru instaurarea dictaturii proletariatului. Acelaşi Lenin încurajase prin discursurile sale cetăţenii să practice „justiţia stradală", adică linşajul, împotriva „speculanţilor" şi a „duşmanilor de clasă".[1]

Teroarea roşie devine astfel o formă specială de anihilare a duşmanului. În raport cu practicile şi mecanismele

---

1 Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, pp. 239–262.

represive ale epocilor anterioare, metodele ei ignoră principiile de drept valabile în statul burghez. Acestea sunt subordonate, declarat, aceleiași *morale proletare,* a cărei valoare supremă rămâne, în oricare dintre etapele noii societăți, victoria revoluției. „Mai bine să sufere zece nevinovați decât să scape un singur spion" era unul dintre dictoanele favorite ale lui Ejov, coordonatorul „Marii Terori" din 1936–1938.[1] În anchetele CEKA nu funcționează prezumția de nevinovăție. Iar apartenența la o clasă socială sau alta este considerată un criteriu de recunoaștere a dușmanului. Unul dintre primii comandanți cekiști, Mārtiņš Lācis (victimă, la rându-i, a epurărilor practicate succesiv în serviciile speciale sovietice), își instruia astfel subalternii: „În timpul anchetei nu cereți probe dacă acuzatul a acționat în vorbă sau faptă împotriva puterii sovietice. Prima întrebare pe care trebuie să o puneți este: «Din ce clasă socială face parte? Care-i este originea? Ce educație și ce meserie are?» Aceste întrebări decid soarta acuzatului. Aceasta este semnificația și esența *Terorii roșii.*"[2]

Conform cutumelor *terorii roșii,* „vorba sau fapta" pot fi dirijate de agenții cu misiuni de provocare. Tehnicile de penetrație ale acestora comportă gradații de la „capcana unsă cu miere" până la intimidare și amenințare. Reușita misiunii agentului provocator însemna și începutul anchetei pentru un nou *dușman.* După arestare, începea o intensă *prelucrare.* Mai întâi o convorbire „politicoasă" („Noi știm totul, ar fi bine să ne ajuți ca să-ți ușurezi situația..."). Transformarea anchetatorului se producea într-un crescendo al brutalității greu de imaginat pentru neinițiații în tainele breslei: strigăte, înjurături, anchetatul era scuipat în obraz, pălmuit și batjocorit. Asemenea umilințe îi sugerau victimei că este o

1 Roy Medvedev, *op. cit.*, p. 79.

2 Christopher Andrew, Oleg Gordievski, KGB. *Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Editura All, București, 1994, pp. 32–33.

nulitate de care cei în stăpânirea cărora se află pot dispune discreţionar.

Între metodele descrise de Aleksandr Soljeniţîn, în urma convorbirilor purtate cu un mare număr de foşti anchetaţi, aceasta este o primă etapă, în timpul căreia puţini sunt cei care cedează şi semnează recunoaşterea „dovezilor" şi angajamentul de colaborare viitoare cu serviciile speciale. Dacă anchetatul nu cedează psihic, după prima etapă se aplică asupra sa metodele fizice dure: bătaia, „manejul", ancheta în ture. Ancheta în ture, metoda prin care anchetatorii se succedă, fără întrerupere, zi şi noapte, anchetatul nefiind lăsat să doarmă până la 80 de ore consecutiv (timp în care i se sugerează versiunile fabricate de anchetator), este, de regulă, finalizată cu succes. Privat de somn, omul e frânt moral şi semnează orice i se cere doar pentru a fi lăsat să intre în pacea ritmului său biologic. Din punct de vedere psihologic, succesul acestui tip de anchetă este asigurat prin faptul că mecanismele de control ale conştientului sunt anihilate.

Urmează a treia etapă – consolidarea „succeselor" obţinute. Anchetatul începe să fie hrănit acceptabil, i se dau ţigări, pachete şi scrisori de la familie. Totodată i se sugerează că nu mai poate retracta cele declarate, „salvarea" sa fiind „căinţa sinceră". În această etapă se recurge la confruntarea anchetatului cu alţii, aflaţi în aceeaşi fază cu el, pentru „influenţare reciprocă".

Foştilor *revoluţionari de profesie* li se aplică în cele mai multe cazuri un tratament special, adecvat „codului onoarei" tagmei din care fac parte: li se aduce la cunoştinţă *sarcina de partid* de a semna, în interesul *cauzei*, declaraţiile cerute de anchetator. O *sarcină de partid* va fi apoi aceea de a-şi juca, în caz de proces public, rolul repartizat.[1]

---

1 Alexandr Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag*, Editura Univers, Bucureşti, 1997.

Oricât a părut de paradoxal neinițiaților în ideologia comunistă și în metodologia serviciilor represive, cu rare excepții, victimele *terorii roșii* se supuneau regiei anchetei. Acesta a fost și cazul lui Ștefan (Istvan) Foriș, secretarul CC al PCdR între 1941 și 4 aprilie 1944. Nevinovat, sub ancheta propriilor tovarăși, în 7 aprilie 1945, Foriș își scrie testamentul cu următoarea încheiere: „Mor cu încrederea neclintită că Partidul nostru în frunte cu Comitetul său Central [...] va trece la lupta victorioasă în fruntea poporului muncitor pentru eliberarea lui completă și pentru desființarea exploatării omului de către om și creând România socialistă înaintând victorios spre societatea comunistă. Trăiască Partidul nostru în frunte cu Comitetul Central! Trăiască Uniunea Rep. Sov. Soc.! Trăiască tovarășul Stalin! Aceasta este ultima mea voință și ultima mea dorință."[1]

Biografia tipică de *revoluționar de profesie* a lui Foriș[2] și destinul său sunt, de asemenea, ilustrative pentru cutumele moralei comuniste. Foriș – căruia (după ce fusese asasinat fără judecată) i se cercetează trecutul în cadrul *anchetei Pătrășcanu* – este unul dintre pilonii de care va fi ancorat nu

1 ASRI, fond D, dosar 9604, vol. 4, ff. 337–338 (Testamentul lui Foriș, datat 7 aprilie 1945).

2 Câteva date suplimentare ale biografiei lui Ștefan Foriș: absolvent al Facultății de Matematică din Budapesta; revenit în țară, a lucrat ca ziarist în presa maghiară de stânga; membru al PCdR din 1921, secretar al conducerii centrale a Ajutorului Roșu, membru al CC al Blocului Muncitoresc Țărănesc; arestat la Cluj, în 1927, pentru propagandă și agitație comunistă; după douăzeci și șapte de zile de greva foamei este redat familiei în așteptarea procesului; Cominternul îl ajută să treacă granița ilegal în URSS; condamnat în contumacie la zece ani de închisoare și cinci mii de lei amendă corecțională; deplasările și domiciliile lui Foriș vor fi dificil de identificat cu excepția perioadei 1931–1935, petrecută între zidurile închisorilor Văcărești și Doftana; în 31 decembrie 1940, Foriș sosește „prin canal" din URSS pentru a prelua conducerea PCdR, locul fiind vacant după moartea lui Bela Breiner.

numai destinul lui Pătrăşcanu, ci şi al celorlalţi membri din conducerea PCdR. Viaţa şi cariera sa au fost prilej de multe controverse. Însăşi desemnarea lui Foriş de către Comintern drept conducător al comuniştilor din România stârnise nemulţumirea comuniştilor din închisori. Aceştia îl considerau „trădător" deoarece în 1935 fusese eliberat din închisoarea Doftana după ce ispăşise doar patru din cei zece ani de condamnare. Intelectualul Foriş (ca şi Pătrăşcanu de altfel) suporta greu condiţiile de detenţie şi semnase un angajament de a înceta activităţile comuniste dacă va fi eliberat.[1] Din raţiuni similare cu cele din cazul Pătrăşcanu, probabil, autorităţile vremii l-au pus în libertate, deplasările şi domiciliile lui Foriş în România şi URSS fiind, după aceea, greu de precizat.

În 1941 – după invazia Uniunii Sovietice de către trupele germane aliate cu trupele române –, majoritatea comuniştilor din ţară se află în închisori. Puţinii care vieţuiesc în clandestinitate sunt sprijiniţi financiar de evreii interesaţi de mişcarea ce se opune nazismului antisemit. Banii sunt cu atât mai necesari cu cât războiul se prelungeşte iar legăturile cu Cominternul sunt întrerupte din primăvara lui 1941.[2] Stalin a fost, de fapt, puţin preocupat de Comintern şi de sprijinul acordat susţinerii filialelor Kremlinului din celelalte ţări ale Europei. Cu atât mai puţin va fi interesat de susţinerea mişcării comuniste în timpul războiului, mai ales după crearea coaliţiei antinaziste.

A fost, aşadar, firesc ca noul secretar al PCdR să colaboreze îndeaproape cu Remus Koffler, Emil Calmanovici şi Jacques (Jac) Berman, ultimii doi fiind „stâlpii" financiari ai

1 Convorbire cu Gheorghe Apostol (1993), care a fost în respectiva perioadă deţinut la Doftana.

2 ASRI, fond D, dosar 9604, vol. 14, ff.187–260 (Raport preliminar al comisiei constituite de conducerea PCR pentru cercetarea cazului Şt. Foriş datat 24 octombrie 1967).

partidului în 1943–1944. *Tehnica* Victoria Sîrbu – o institutoare din Soroca împovărată de nevoi materiale – i-a devenit „tovarășă de viață" din rațiuni revoluționare („pentru ca tovarășul Foriș să nu mai aibă și această preocupare și să muncească mai bine").[1] Acești ilegaliști vor deveni în *ancheta* și *procesul Pătrășcanu* „grupul de trădători din preajma lui Foriș" vinovați de „crime", precum și de împiedicarea organizării sabotajelor și mișcării de partizani.

Disputele pe această temă dintre comuniștii aflați în libertate sunt, în realitate, cele descrise de Koffler și confirmate de Victoria Sîrbu. Ultimele conflicte sunt între Secretariat (Foriș, Koffler, Victoria Sîrbu) și Iosif Rangheț, criticat pentru „lipsuri în muncă". În urma *autocriticii*, acesta a fost înlăturat de la conducerea compartimentului „război" la începutul anului 1944 în favoarea lui Emil Bodnăraș. Disputa finală survine la sfârșitul lui martie 1944, datorită descoperirii de către autorități a armamentului destinat sabotajelor de război (procurat prin intermediul lui Alexandru Ștefănescu) și depozitat în condiții necorespunzătoare la Râșnov.[2]

După bătălia Stalingradului, comuniștii din închisori rup legăturile cu „centrul". Desființarea Cominternului (1943) le permite și contestarea conducătorilor numiți de Comintern, în primul rând a lui Foriș. Planurile comuniștilor din închisori sunt în perfectă concordanță cu ale unora din libertate. Cunoscând disciplina de fier a partidului, aceștia sunt conștienți că în socoteala pe care vor trebui să o dea Moscovei, după restabilirea legăturilor, au nevoie de „țapi ispășitori". Pe cei din ilegalitate îi vor învinui de slaba forță a partidului și de lipsă de activitate.

Consecințele sunt descrise astfel de Victoria Sîrbu în fața anchetatorilor săi: „La 4 aprilie 1944, seara, a venit tov. Bodnăraș cu o dispoziție bătută la mașină ca eu și Tov. Foriș

1 *Idem*, vol. 55, f. 320 (Declarația Victoriei Sîrbu din 7 februarie 1950).

2 *Idem*, vol. 45, ff. 98–141 (Autobiografia lui R. Koffler, nedatată).

să predăm toate legăturile şi tot materialul aflat la noi iar noi să ne alegem o casă unde să stăm şi să aşteptăm noile dispoziţiuni pentru că e vorba de un control care va dura maximum câteva zile. Tov. Bodnăraş a spus că dispoziţia aceasta vine din Uniunea Sovietică." Deşi ştia că legăturile cu URSS sunt întrerupte din cauza frontului, „eu şi Tov. Foriş ne-am supus fără nicio discuţie", declară Victoria Sîrbu — „am predat legăturile şi evcile şi pe «tehnicii centrului» care erau atunci la noi."[1] După ani, Bodnăraş recunoaşte că „dispoziţia din Uniunea Sovietică" fusese un fals. Când i-o citise lui Foriş avea un pistol în mână, iar haina deschisă lăsa să i se vadă ciocanul de la brâu.[2]

În continuare, Foriş şi Victoria Sîrbu primesc de la Bodnăraş dispoziţie să colaboreze la *România Liberă*. Din proprie iniţiativă, cei doi încep să studieze *Istoria Partidului Comunist (bolşevic) al URSS* şi *Despre bazele leninismului*. Din iunie 1944 nu mai primesc *sarcini de partid* şi sunt puşi sub pază. La 23 august, Victoria Sîrbu este trimisă la Braşov „să ia legătura cu partizanii sovietici". Pentru triumviratul Bodnăraş-Pîrvulescu-Rangheţ şi comuniştii ieşiţi din închisori în urma loviturii de palat de la 23 august 1944, lucrurile curg în albia cunoscută. Ştefan Foriş şi Victoria Sîrbu sunt însă obligaţi să domicilieze într-o casă conspirativă. De aceea se vor adresa insistent noilor conducători pentru „lămurirea" şi „clarificarea" situaţiei lor. În urma acestor insistenţe, Emil Bodnăraş şi Vanea Didenco (alias Gheorghe Vidraşcu) „îl ridică" pe Foriş. Acesta a fost deţinut într-un loc necunoscut Victoriei Sîrbu până la 24 decembrie 1944, când vine

1 *Idem*, vol. 54, f. 13 (Autobiografia Victoriei Sîrbu din 7 februarie 1950).

2 *Apud* Dan Cătănuş, Ion Chiper, op. cit., pp. 131–155 (Stenograma convorbirii dintre C. Pîrvulescu şi E. Bodnăraş privind pregătirea şi punerea în aplicare a planului de înlăturare a lui Şt. Foriş din conducerea PCR).

acasă „cu situația tot neclarificată". La începutul lui ianuarie 1945, Bodnăraș și Didenko revin, anunțându-i că au fost găsiți nevinovați, că sunt liberi să locuiască unde vor și că în curând vor primi muncă de partid la Cluj.

Foriș continuă să insiste pentru „clarificarea situației" sale și chiar mărturisește intenția de „a trece cu munca la comuniștii din Ungaria" după nedreptățile suferite aici. La 23 martie 1945, la domiciliul lor se prezintă doi agenți care-l poftesc pe Foriș la sediul Ministerului de Interne („ca să dea niște relații"), loc unde Foriș rămâne arestat. Din arest, Foriș a trimis mamei sale și Victoriei Sîrbu scrisori încurajatoare în care le sfătuiește să nu mai facă demersuri pentru eliberarea lui și să aibă încredere în justiția partidului.[1]

Foriș și Victoria Sîrbu au mai avut prilejul să petreacă împreună câteva zile în lunile mai–iunie 1945. La sfârșitul lui aprilie, Victoria Sîrbu născuse o fetiță pe care a numit-o Vera Victoria. Cu gândul că peste câteva ceasuri vor pleca la țară, la unul dintre frații Victoriei, în 9 iunie 1945, Foriș a ieșit în oraș să cumpere cele necesare pentru drum. Din acel moment a dispărut definitiv din viața familiei sale.

Cât de aproape și-a simțit sfârșitul? Din sutele de file pe care se așternd declarațiile Victoriei Sîrbu reiese că *revoluționarii*, chiar „tovarăși de viață" fiind, nu-și împărtășesc simțămintele legate de anumite fapte considerate *secrete de partid*. Tot ce știe Victoria Sîrbu despre detenția tovarășului său este că la un moment dat a făcut greva foamei, moment în care și-a redactat și testamentul.

În ce condiții a fost ucis Foriș nu reiese cu exactitate de nicăieri, anchetatorii *cazului Pătrășcanu* fiind însărcinați în 1950 să dovedească vinovăția sa și a apropiaților săi, nicidecum împrejurările în care a pierit. Mai târziu, în 1952, Teohari Georgescu își va asuma în propria anchetă responsabilitatea

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 4, ff. 338–340 (Scrisori scrise de Foriș în 25 martie 1945 mamei și soției sale).

de a fi avut şi a fi propus Secretariatului ideea execuţiei lui Foriş. Faptul că printr-o asemenea mărturisire îşi ducea la capăt „misiunea" încredinţată de anchetatori reiese din motivaţia enunţată: teama ca nu cumva Foriş, odată anchetat, să dezvăluie, pe lângă propria sa activitate de agent al Siguranţei strecurat în rândurile partidului, poziţia similară a celui devenit ulterior ministru de Interne.[1]

Mai explicit prezentată este dispariţia mamei lui Foriş, relatată de Alexandru Nicolschi astfel: „În primăvara sau vara anului 1947, cu o ocazie oarecare am fost chemat la minister. În cabinet se afla şi Birtaş, care pe timpul acela conducea direcţia regională de poliţie din Oradea. Teohari Georgescu a relatat că la dânsul vine în audienţă în mod periodic (sau cere să fie primită) mama lui Foriş şi că doreşte să i se dea explicaţii – unde se află fiul ei. Birtaş a primit indicaţia să discute cu dânsa şi s-o determine să plece la Oradea şi acolo să fie internată într-o casă de bătrâni. Amănunte cum a îndeplinit tov. Birtaş misiunea nu cunosc."[2]

Gavrilă Birtaş are, de asemenea, o biografie deosebită. Membru al conducerii PCdR, în 1941 a fost arestat împreună cu Teohari Georgescu şi Iosif Chişinevschi, în ceea ce s-a numit „căderea Secretariatului". Cei trei, împreună cu Foriş şi Nicu Tudor alcătuiau conducerea PCdR numită de Comintern la finele anului 1940. În timpul cercetării făcute de Siguranţă, Gavrilă Birtaş nu avusese un „comportament bun", astfel că după 1944 lui nu i se vor încredinţa funcţii de vârf. Ajunşi în închisoarea Caransebeş, Chişinevschi, Teohari Georgescu şi Birtaş vor declara conducerii de partid de acolo (din care făceau parte Gheorghiu-Dej şi Pantelimon Bodnarenko) că trădarea se datorase lui Foriş. Pe aceste bănuieli ale lor se va construi imaginea „trădătorului Foriş"

1 ASRI, fond D, dosar 40008, vol. 2, ff. 107–109.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 207 (Declaraţia lui Al. Nicolschi din 31 octombrie 1967).

care va conduce la ruperea legăturilor cu el de către deținuții din închisori și înlăturarea sa din aprilie 1944. În realitate, adevăratul informator al Siguranței fusese Nicu Tudor.[1] Se înțelege că Gavrilă Birtaș, în acel moment ocupând importante funcții la Oradea, nu putea să fie binevoitor față de Foriș sau mama lui. Concluziile Comisiei de partid din 1968 certifică faptul că mama lui Foriș fusese adusă la Oradea pentru a i se pierde urma. Fusese instalată în casa unui activist de partid cu numele de Adolf Vogel, unde a decedat la începutul anului 1947. În concluzie: „Întrucât fusese adusă la Oradea în condiții deosebite (...) era necesar ca și dispariția ei să se producă la fel: pentru a șterge orice urmă, cadavrul a fost aruncat în râul Crișul Repede cu un pietroi legat de gât."[2]

De remarcat că, în încercarea de a-l găsi pe Foriș, Victoria Sîrbu a fost trimisă de la unul la altul de către tovarășii din conducerea partidului. Când Foriș dispare definitiv, Victoria Sîrbu se adresează „Pantiușei" (Bodnarenko, vechiul cunoscut care o ajutase, cu bani, și înainte de naștere). Acesta o autorizează să se adreseze poliției și să anunțe în ziar dispariția lui Foriș din iunie 1945. „Când m-am dus a doua oară la Pantiușa, el mi-a spus că tot ce povestesc eu este barbă, că Foriș a fugit și eu l-am ajutat să fugă și vin aici pentru mascarea acestui fapt. Revoltată am cerut atunci să vorbesc cu Tov. Ana. [...] Am fost la Tov. Ana, m-am întâlnit cu Tov. Bodnăraș, care m-a trimis să-l caut vis-à-vis la sovietici pe Foriș [în clădirea ambasadei, *n.a.*]. S-au petrecut o serie întreagă de lucruri – drumurile mele la sediul de la Legația

1 *Apud* Dan Cătănuș, Ion Chiper, op. cit. pp. 240–251 (Stenograma discuției avute de N. Goldberger și Gh. Zaharia cu Teohari Georgescu și Birtaș Gavrilă din 22 ianuarie 1966).

2 *Ibidem*, pp. 343–344 (Raportul final al comisiei constituite de conducerea PCR pentru cercetarea cazului Foriș din 11 martie 1968).

Sovietică, o serie de scrisori prin care am ajuns la Tov. Luca și acesta m-a anunțat că Foriș este trădător."[1]

Se adresează și lui Gheorghiu-Dej. Printr-un curier trimite scrisoarea și așteaptă, la ușă, răspunsul. „Deodată a apărut tov. Gheorghiu-Dej și a strigat la mine cum îndrăzniți să scrieți, cine v-a dat voie să scrieți, te-ai agățat de gâtul unui criminal și mergi cu el în prăpastie", povestește Victoria Sîrbu.[2]

După aceste zadarnice pelerinaje, pentru a se putea întreține pe ea și pe copilul lui Foriș, Victoria Sîrbu se angajează curieră la o societate forestieră, unde face și muncă sindicală. Se zbate singură cu bolile ei și ale fetiței, cu grijile traiului zilnic și încearcă să se împace cu gândul că dispariția tatălui copilului ei este definitivă. Aceasta, până în 15 decembrie 1949, când a fost arestată.

După angoasa de o lună de zile a prelucrărilor făcute de anchetatori, Victoria Sîrbu cedează psihic. Din ianuarie 1950 începe să dea declarații despre „activitatea trădătoare" desfășurată împreună cu Foriș.[3] Ca și în cazul lui Koffler, presiunile anchetei apelează la cutumele moralei comuniste: „Recunosc" – își face Victoria Sîrbu *autocritica* – „că atunci când tov. Maior mi-a vorbit de proces al troțkiștilor am avut momentul de lașitate când am preferat moartea decât rușinea procesului pentru munca troțkistă, dar tov. Babenko a spus că trebuie să am curaj de a recunoaște și de a răspunde pentru faptele mele și am revenit, gândindu-mă la obligația mea față de Partid de a răspunde și a îndrepta greșelile făcute."[4] Peste o vreme, disciplinata femeie se declară de acord nu

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 55, f. 13 (Declarația Victoriei Sîrbu din 12 aprilie 1951).

2 *Ibidem*, f. 22.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 54, f. 48 (Declarația Victoriei Sîrbu din 27 ianuarie 1950).

4 *Ibidem*, f. 264 (Declarația Victoriei Sîrbu din 6 noiembrie 1950).

numai cu procesul, ci cere chiar să-i „fie prelucrat cazul cu toți tovarășii pentru a fi feriți de a cădea în greșeală".[1]

Prin urmare, în 1951, din punctul de vedere al membrilor fostului Secretariat condus de Foriș, totul este pregătit pentru înscenarea unui proces politic după tipicul sovietic (trotkismul fiind eticheta pentru pronunțarea multor condamnări). Începând de la Iagoda[2] însă, din procesele politice sovietice reiese că dușmanul principal sunt guvernele și serviciile speciale occidentale, iar trotkiștii apar ca simpli executanți ai acestora („sclavii stăpânilor").[3] Astfel că și în România lanțul arestărilor se extinde la alți ilegaliști sau simpatizanți ai mișcării de stânga care prin anumite amănunte ale biografiei lor puteau fi distribuiți în rolurile de „agenți" ai unei puteri străine și ostile victoriei revoluției proletare. Vor fi incluși în această categorie foștii membri ai Comisiei Centrale Financiare a PCdR din 1943–1944 Jacques Berman și Emil Calmanovici, ambii de etnie evreiască.

Inginerul Jacques Berman cotizase în 1943 cu șapte milioane lei, iar în 1944 (până la 23 august) cu 3 400 000 lei și o mie de dolari.[4] Berman cotizase cu sume importante pentru PCdR din 1933, dar în partid s-a înscris abia în 1940, când bunurile aflate în proprietatea sa personală îl desemnau ca unul dintre „burghezii înstăriți" din București: un bloc de douăsprezece apartamente, alte șase apartamente într-un alt imobil, o casă de trei apartamente, douăzeci la sută din acțiunile Societății Banloc. Toate aceste proprietăți le-a donat partidului în 1945–1947. După 1944 a fost utilizat de conducerea partidului, conform profesiei sale de inginer constructor, printre alte funcții de răspundere fiindu-i încredințată

1 *Ibidem*, f. 310 (Declarația Victoriei Sîrbu din 4 martie 1951).

2 Șef al NKVD în 1934–1936.

3 Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *op. cit.*, pp. 78–107.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 50, f. 174 (Declarația lui R. Koffler nedatată).

și aceea de inginer-șef al șantierului Combinatului Poligrafic Casa Scînteii „I.V. Stalin". Arestat în 1951, Berman a fost destinat rolului de spion și unealtă a capitalismului mondial.[1]

Emil Calmanovici reprezintă un caz deosebit în istoria din ilegalitate a PCdR și în practicile serviciilor speciale comuniste. La 26 mai 1951, Calmanovici a fost arestat pentru că „în calitate de agent al serviciului de spionaj englez a transmis informații despre PCdR, luând parte la acțiunea criminală de distrugere a partidului și de sprijinire a războiului antisovietic".[2] Cu numai câteva zile înainte, neputând bănui un astfel de deznodământ, Calmanovici fusese în audiență la Pîrvulescu, cu un memoriu prin care solicita pentru sine o decorație. „Dl Pîrvulescu" – relatează el episodul în anchetă – „mi-a spus că a fost 10 ani în URSS și nu se obișnuiește să vii la partid pentru așa ceva. Numai când este vorba de alte persoane, nu de persoana ta."[3] O precizare despre arestarea lui Emil Calmanovici va face, în 1967, fostul ministru de Interne Teohari Georgescu: a fost suficient ca într-o declarație să apară numele lui Calmanovici, ca mijlocitor al unei întrevederi între Ștefănescu și Pătrășcanu, ca Gheorghiu-Dej să scrie pe marginea hârtiei „să fie arestat".[4] Același Gheorghiu-Dej, acum conducător al partidului, căruia, cu ani în urmă, Calmanovici îi trimisese un cojoc să-l protejeze de frigul Doftanei![5]

Ce resorturi psihice îl îndemnaseră pe bogatul inginer Emil Calmanovici să adere la marxism? Născut în 1896, fiul

---

1 *Idem*, vol. 36.

2 *Idem*, vol. 23, f. 28 (Mandat de arestare din 26 mai 1951).

3 *Idem*, vol. 188, f. 87 (Memoriu adresat de E. Calmanovici conducerii partidului).

4 *Idem*, vol. 203, ff. 294–315 (Stenograma discuției cu Teohari Georgescu din 23 octombrie 1967).

5 *Idem*, vol. 188, f. 95 (Memoriu adresat de E. Calmanovici conducerii partidului).

lui Mendel și al Anei (comercianți evrei din Piatra Neamț), a devenit bogat datorită unei remarcabile priceperi în afacerile din domeniul construcțiilor. Probabil că tocmai această reușită, prin propriile eforturi, l-a determinat să se simtă înfrățit cu proletariatul mondial descris de Marx și Engels, citiți în bibliotecile universităților din Berlin și München pe care le-a frecventat. Principiile *luptei de clasă*, teoretizate și aplicate de Lenin și Stalin, le-a simțit pe propria-i piele, fiindu-i fatale.

Din declarațiile date se poate deduce că Emil Calmanovici a avut cea mai substanțială contribuție în subvenționarea PCdR: „În 1937, când Partidul a cerut ca să-i dau 50 000 lei pentru o tipografie cu litere mici, dacă eu nu dădeam această sumă, tipografia se pierdea, *activitatea de propagandă suferea. Nu exista o altă sursă pentru obținerea acestei sume*[1]. Cu creșterea nivelului meu politic și a posibilităților mele obiective, am subordonat toată viața intereselor Partidului, dând sume din ce în ce mai mari și declarând că sunt oricând gata să renunț la existența burgheză spre a îndeplini orice alte sarcini. În anul 1939, dau Partidului *suma de 2 milioane lei* și un apartament vândut în 1942 cu lei 5 500 000. În total am trecut Partidului în timpul de la toamna 1939 – 23 august 1944 *o sumă de peste 30 milioane lei, socotiți în valoarea banilor de la începutul anului 1942. Aceasta înseamnă că am trecut Partidului 75-80% din acumulări bănești în mod succesiv.* O asemenea poziție n-o poate avea niciodată un burghez față de un partid revoluționar. În acest timp am păstrat rezerva de bani a Partidului în aur și dolari, pe care am predat-o la 23 august CC. Nu știu ce sumă era în lei. Poate să fi fost 50 de milioane, poate și 100 sau peste. Nu eram preocupat să-mi strâng titluri de merit pentru a-mi revendica ceva. Îmi făceam datoria. *Știu bine că cea mai mare contribuție provenea de la*

1 Sublinieri în original.

mine[1], la o distanță venea Berman, deși situația lui materială era cu mult superioară, eu mă axasem complet, împreună cu soția pe drumul Partidului. [...] Evidența intrărilor și a distribuirilor o purta soția mea."[2] Într-adevăr, conform declarațiilor lui Koffler, în 1943, Calmanovici a donat partidului 8 400 000 lei (urmat de Berman și Ștefănescu) iar în 1944 – până la 23 august, 12 200 000 lei, urmat de aceleași persoane în listele de subscripție.[3]

„După 23 august 1944", declară Calmanovici, în continuare, „am refăcut sediul Partidului [din] Ștefan Gheorghiu 16, Căminul Copiilor [din] Aleea Alexandru 42, lucrarea conspirativă – Post Radio pentru alegeri. *Am cheltuit 7 milioane lei din fonduri proprii. În 1946, am predat 6 apartamente din Bulevardul Dimitrov 44*, unde s-au mutat activiști de partid. Precum am arătat mai sus, am predat în iarna 1946–1947 *întreprinderea cu averea imobilă și mobilă Partidului cu suma de 1 miliard lei* numerar. Până la naționalizare s-au mai scos sume pe care nu le știu."[4] Așa cum reiese și din alte declarații, proprietățile predate de bunăvoie partidului de Calmanovici, înainte de naționalizare, constau din: două societăți de construcții, șapte apartamente, terenuri în București, acțiunile de la fabrica de cherestea din Piatra Neamț.[5]

Nu sunt singurele servicii pe care Emil Calmanovici le-a făcut Partidului Comunist, al cărui membru era din 1937. În toamna lui 1943, din însărcinarea CC al PCdR (CC din care făceau parte în acel moment și Bodnăraș, Pîrvulescu și

1 Subliniere în original.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 175, ff. 15–16 (Memoriu adresat de E. Calmanovici conducerii partidului).

3 *Idem*, vol. 50, f. 174 (Declarația lui R. Koffler nedatată).

4 *Idem*, vol. 175, f. 17 (Memoriu adresat de E. Calmanovici conducerii partidului). (Sublinieri în original.)

5 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 168, f. 16 (Memoriu adresat de E. Calmanovici conducerii partidului).

Rangheț), împreună cu Berman, a luat legătura cu Ștefănescu în scopul „ruperii de nemți și alăturarea la Uniunea Sovietică". Din partea lui Ștefănescu, transmitea lui Koffler (*legătura sa superioară de partid*) „comunicări radiotelegrafice recepționate de la Cairo, informații asupra convorbirilor cu Maniu, Brătianu, Știrbei, Antonescu, cópii după buletinele Siguranței Statului, arme". În același timp exersa „influențare asupra lui Maniu pentru aderare la Frontul Democrat".[1] Biletelele conținând asemenea comunicări, păstrate de Koffler, au fost considerate în fazele finale ale anchetei și în proces „dovezi" ale activității de spionaj desfășurate de cei implicați.

Din ianuarie 1941 și până la 23 august 1944, Calmanovici a mai avut și *sarcina de partid* de a strânge bani pe baza muncii de lămurire duse cu „elementele mic-burgheze". După evenimentele de la 23 august va fi, de asemenea, considerat de noii conducători om de mare încredere, casa sa fiind sediul unde s-a organizat manifestația contra guvernului Rădescu. A fost numit director tehnic în Ministerul Construcțiilor și profesor la Institutul de Construcții. În calitate de director în minister a introdus primele norme de timp și de producție în construcții „folosind larg material sovietic". A organizat în minister traducerea literaturii tehnice sovietice și introducerea de inovații sovietice. Din devotament față de Uniunea Sovietică, și-a trimis fiul la studii la Leningrad.[2]

Drumul de la arestare la proces este descris de Calmanovici în memoriile adresate conducătorilor partidului astfel: „La arestarea mea, mi s-a spus de către domnul maior anchetator [Dumitrescu, *n.a.*] că voi fi reținut 2-3 zile pentru lămurirea unor chestiuni în legătură cu Istoria Partidului care se scrie. Timp de trei-patru luni mi s-a arătat continuu iminența eliberării. La cca 5 săptămâni, în luna iunie 1951, mi s-a dat

1 *Ibidem.*

2 *Ibidem*, ff. 91–92. Sublinieri în original.

posibilitatea să mă adresez cu un memoriu Comitetului Central [...] Dar organele Securităţii n-au dat posibilitatea glasului meu ca să ajungă la Comitetul Central sub forma acestei întâmpinări şi am fost ţinut 15 luni fără nicio acuzare, spunându-mi-se mie doar de domnul anchetator din februarie 1952 că nu-mi poate spune decât că sunt reţinut într-o chestiune care constituie un secret de stat."[1] Declaraţiile date de Calmanovici în iunie–decembrie 1951 dovedesc anchetatorilor că în faţa lor se află un bun comunist. „În afara infidelităţilor conjugale, nu aveam ce ascunde", menţionează el în memoriile ce respectă totdeauna, după tipicul *vieţii de partid*, rolul *autocriticii* în formarea *omului nou*.[2]

În consecinţă, maiorul Nicolae Dumitrescu înaintează în 21 decembrie 1951 un referat prin care propune punerea sa în libertate, arătând că Emil Calmanovici „prezintă prin trecutul său suficiente garanţii".[3] Cu situaţia de partid „lămurită" şi cu consolarea anchetatorilor („te-ai odihnit câteva săptămâni bune la noi"), Calmanovici se pregătea să-şi reia sârguincios preocupările anterioare. Spera chiar să-şi depăşească definitiv condiţia de burghez şi, în acest scop, se ocupase în detenţie şi de învăţarea limbii ruse.

În mecanismul instituţiilor represive intervin reorganizările şi schimbările de cadre din 1952, conjunctura având repercusiuni fatale pentru Calmanovici. Chiar foştii săi anchetatori (Dumitrescu, Bucicov şi Dulgheru) sunt criticaţi pentru „tergiversarea anchetei şi lipsă de vigilenţă" în cazul său.[4] Complicatele relaţii dintre Partidul Comunist şi servici-

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 23, f. 60 (Declaraţia lui E. Calmanovici, nedatată).

2 *Ibidem*, f. 61.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 187, f. 80 (Referatul lui N. Dumitrescu din 21 decembrie 1951).

4 *Idem*, vol. 12, ff. 224–228 (Sinteza generală asupra problemei Pătrăşcanu, iunie 1952).

ile speciale, dintre centrele acestora aflate la Moscova și filialele din țările-satelit sunt evidente în cazul Calmanovici, care comportă, în acest sens, anumite similitudini cu situațiile a căror victimă fusese Pătrășcanu. Astfel, după cum i se va reproșa în anchetă lui Teohari Georgescu, Pătrășcanu fusese aproape de libertate după ancheta de partid. Transferarea lui la SSI se suprapune momentului reprezentat de *procesul Rajk*, început la Budapesta în 16 septembrie 1949. Apare ca determinată de declarația lui Lazar Brancov (inculpat și el în proces și condamnat la muncă silnică pe viață). Acesta afirmase că Pătrășcanu „voia să ducă la îndeplinire planurile lui Tito în România" de creare a unei federații de „state democratice burgheze" prooccidentale în Balcani. Dacă serviciile speciale „înfrățite" din lagărul socialist avertizau astfel PMR de existența „conspiratorului" din România, prin raportul prezentat de Gheorghiu-Dej la ședința Cominformului din noiembrie 1949, partidul este cel care avertizează, public, serviciile de Securitate ce sarcini au în *cazul Pătrășcanu*.[1]

În septembrie–octombrie 1952, după definitivarea schimbărilor operate în minister, Șoltuțiu reia anchetarea principalilor acuzați. După care compune un nou plan de muncă, aprobat în 6 februarie 1953 de Ministerul Securității Statului RPR, sub semnătura general-locotenentului Alexandru Drăghici.[2] „Din materialele obținute de anchetă" – conchide Șoltuțiu – „rezultă că Pătrășcanu, fiind un troțkist mascat în rândurile PCR, a stabilit legături criminale cu partidele burgheze din România, cu serviciile de spionaj străine și ducea o activitate complotistă organizată urmărind doborârea regimului democrat existent în Republica

1 Robert Levy, „Arhive secrete", în *Sfera Politicii*, an IV, iulie–august,1995, p. 40.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, ff. 699–719 (Planul de muncă în legătură cu anchetarea și alte operațiuni necesare în problema Pătrășcanu).

Populară Română. Dispunem de date că Pătrășcanu încă înainte de 1936 a avut legături cu Siguranța iar mai târziu cu serviciile de spionaj american și englez."[1]

Fără putință de tăgadă, așadar, anchetatorul-șef își începe planul de muncă al viitoarei anchete cu concluzia vinovăției depline a anchetaților. „Argumentele de bază" sunt declarațiile date de Belu Zilber. La rubrica „măsuri" sunt specificații de genul: „Pătrășcanu să fie anchetat despre această chestiune (transmiterea de informații lui Madison). În caz că va nega să i se facă lui Pătrășcanu o confruntare cu Zilber." Sau: „Zilber să fie reanchetat pentru concretizarea declarațiilor lui despre informațiile de la Pătrășcanu și ca să lămurească ce alte informații i-a mai transmis lui Pătrășcanu." Sau încă: „Să fie anchetat Pătrășcanu în lumina declarațiilor lui Zilber (numirea lui Zilber consilier economic în America)."[2] Finalizarea cercetărilor este prevăzută pentru data de 1 martie 1953.[3] Șoltuțiu mai solicită, pe temeiul timpului scurt prevăzut până la încheierea cercetărilor și pe motiv „că nu se poate duce anchetă serioasă cu toți cei 40 de arestați și mulți alții care urmează să fie interogați în stare de libertate", atașarea a încă șase ofițeri grupului său de anchetatori (îi solicită pe „Rujan și Marin Constantin de la Direcția 8, Dragu – inspectorat, Florea Eremia și cpt. Dragnea – Dir. 3 și maiorul Gligor de la Bârlad").[4]

Ancheta coordonată de Șoltuțiu presupunea interogarea viitoare a unui mare număr de persoane („care știu despre activitatea criminală a lui Pătrășcanu și a complicilor săi"), arestarea persoanelor care figurează în declarațiile celor aflați în arest („în privința cărora există materiale serioase

1 *Ibidem*, f. 699.

2 *Ibidem*, f. 703.

3 *Ibidem*, f. 719.

4 *Ibidem*, f. 718.

și compromițătoare"), precum și măsura de a fi luate „într-o lucrare informativă activă toate persoanele compromise de declarațiile arestaților din grupul lui Pătrășcanu".[1] Metodele se diversifică, „combinațiile informative" fiind avute în vedere și pentru cei aflați în celule, și pentru alții din afară. Astfel, „se proiectează o combinație pe sensul că pe lângă Pătrășcanu să fie pus un agent din paznicii închisorii, care făcându-i lui Pătrășcanu unele servicii mici va crea atmosfera că l-ar «simpatiza» și că e «gata» să-i satisfacă orice cerere. [...] Luând în considerație faptul că Pătrășcanu a avut legături cu o serie de persoane suspecte care în prezent se află în libertate, să se elaboreze și să se pună în practică o combinație informativă în sensul stabilirii unor legături între Pătrășcanu și persoanele ce ne interesează."[2] Fie că n-au dat rezultate combinațiile proiectate, fie că s-a considerat potrivit să se renunțe la ele, de vreme ce „metodele active" aplicate arestaților au dus la rezultatele preconizate, despre efectele lor nu mai sunt urme.

O situație deosebită prezintă Koffler. Cum în urma misterioasei vizite a emisarului partidului, în declarațiile lui Koffler sunt foarte multe afirmații și referiri la activitatea de spionaj și trădare dusă „în sânul partidului" cu ajutorul lui Foriș, Ștefănescu și Pătrășcanu, după ce ancheta a fost preluată de MAI, în 1951, noii anchetatori i-au permis să retracteze declarațiile anterioare. Fiindcă Remus Koffler se afla în spital în perioada de concepere a noilor planuri, Șoltuțiu plăsmuiește verificarea și continuarea anchetei, după ce se va „însănătoși".[3] Cum Șoltuțiu crede că anchetatul simulează nebunia, problema însănătoșirii devine o chestiune strict politică. Astfel că bolnavul este adus din spital și supus unei diversificate metodologii din inventarul securiștilor. Anchetat de nou-venitul cpt. Dragnea și de însuși Șoltuțiu

1 *Ibidem*, f. 717.

2 *Ibidem*, f. 719.

3 *Ibidem*, f. 715.

în 19 februarie 1953, lui Koffler i se cere în mod direct și imperativ: „Arată d-ta răspunderea ce o porți pentru activitatea criminală de distrugerea Partidului Comunist Român în perioada războiului antisovietic." Koffler răspunde: „Dacă în rezoluțiile CC al PMR eu sunt demascat ca trădător al partidului, atunci sunt gata să recunosc că sunt un trădător al partidului, atunci eu voi arăta anchetei că eu cu adevărat sunt un trădător al partidului, atunci eu voi arăta partidului și voi arăta în scris și în ce constă activitatea mea trădătoare față de partid conform rezoluției CC-PMR."[1]

În mod curios, peste numai o zi lui Koffler i se prezintă „documentul respectiv" (fără alte precizări și fără a fi anexat la dosar). Interogatoriul, la care participă aceleași persoane, decurge astfel conform scriptelor păstrate:

„Întrebare: Organele de anchetă îți prezintă documentul respectiv. Răspunde, deci, la întrebarea pusă de organele de anchetă?

Răspuns: Recunosc tot ceiace [sic!] este prezentat în rezoluția CC al PMR și tot ce mia [sic!] fost prezentat în fragment adică că: Regimul fascist antonescian a căutat să descompună partidul dinăuntru prin mijlocirea agenților provocatori strecurați în organele de conducere ale partidului cum au fost Foriș, Cofler [sic!], Melinte, Schraer și alții. Criminala acțiune a acestor provocatori a împiedicat partidul să organizeze în țara noastră o largă mișcare de masă împotriva războiului hitlerist-antonescian."[2]

Ce se întâmplă în alte birouri de anchetă? Fostul ministru de Interne Teohari Georgescu este el însuși anchetat. Printre altele i se reproșează că a stat de vorbă cu Pătrășcanu „ca un tovarăș", că i-a dat voie să scrie tot ce-a vrut, că i-a pus la dispoziție cărți și reviste, i-a adus haine de schimb, i-a promis

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 52, f. 115 (Proces-verbal de interogatoriu al lui R. Koffler din 19 februarie 1953).

2 *Ibidem*, ff. 117–118.

că va fi pus în libertate. Fostului anchetator Petea Petrescu, că, în timpul anchetei de partid, „îl roagă [pe Pătrășcanu] să facă lecții de marxism-leninism cu agenții care îl păzesc și să facă cu ei lecții de limbă germană". Pe deasupra, ca și cum Pătrășcanu n-ar fi știut, Petrescu i-ar fi împărtășit „taina" că serviciul sovietic de informații pe care-l conduce „este un organ deasupra Partidului care poate orice".[1]

În ceea ce-i privește pe anchetatorii aflați în misiunea actuală de anchetare a *grupului Pătrășcanu*, iată cum va relata unul dintre ei cele întâmplate atunci:

„În fiecare săptămână se țineau ședințe de analiză și se dădeau sarcini referitoare la problemele ce trebuiau discutate cu arestații și probele ce urmau să fie administrate.

Se făceau planuri de muncă cu sarcini concrete.

Tov. Șoltuțiu aproape în fiecare zi spunea că trebuie să strângem probe că este ordin «de sus». Aproape zilnic discuta cu Kișinevski Iosif — îi spunea «Ioșca» – sau mergea personal la el cu rezultatele obținute sau pentru primirea de noi sarcini. De asemenea știu că tov. Șoltuțiu mergea foarte des la consilierul sovietic pe MAI, anume Mihailovici, căruia îi raporta toate rezultatele din anchetă și primea sarcini pentru viitor.

În fiecare zi *tov. Șoltuțiu repeta că trebuie stabilit că Pătrășcanu a fost trădător, agent al Siguranței burgheze etc.*"[2]

Din declarațiile foștilor anchetatori se mai reține și că fiecare dintre ei cunoștea doar sarcinile proprii, discuțiile particulare despre „materialul obținut" de colegi sau metodele administrate fiind interzise.[3] De altfel, anchetatorii care nu dăduseră randamentul scontat sau dovediseră o atitudine

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f. 223 (Sinteza generală asupra problemei Pătrășcanu, iunie 1952).

2 *Idem*, vol. 203, f. 50 (Declarația fostului anchetator T. Drăghici din 19 aprilie 1968). (Subliniat în text.)

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 51 (Declarația fostului anchetator T. Drăghici din 19 aprilie 1968).

insuficient de „combativă" fuseseră îndepărtați (Mircea Anghel și Teodor Staicu).[1]

Presiunea asupra anchetaților și anchetatorilor era sporită prin repartizarea unor *sarcini de lucru* concrete. „Faptele erau astfel repartizate pentru fiecare arestat încât ele dădeau tabloul unei acțiuni organizate antisovietice, antipartinice și antistatale în frunte cu Lucrețiu Pătrășcanu. [...] Șoltuțiu formula atât întrebările, cât și răspunsurile pentru fiecare arestat în parte din birou în așa fel ca să se încadreze în tabloul infracțiunii dinainte stabilit de el. Niciun anchetator nu avea voie să se abată de la acest sistem de muncă", declară unul dintre foștii anchetatori.[2] Când unul dintre ei își exprimă nedumerirea în legătură cu acest sistem de anchetă, este acuzat că „nu-și cunoaște interesul" și amenințat de Șoltuțiu („cu mine să nu faci pe deșteptu!").[3]

„Ca prin minune", anchetatorul Micle a început să obțină de la Lena Constante „declarații de recunoaștere de-a dreptul senzaționale, strict în spiritul obiectivelor din plan". Șoltuțiu îl felicită și-l dă exemplu anchetatorilor nedumeriți de succesul colegului. Misterul se dezleagă astfel: „Într-o zi la auzul unor țipete înfiorătoare ce veneau din camera de anchetă alăturată, unde ancheta Micle, m-am dus să văd ce s-a întâmplat. Când am intrat, Lena Constante țipa înnebunită de durere cu o declarație în față iar Micle o trăgea de păr disperat că nu vrea să semneze. Când a fost lăsată, Lena Constante țipând mi-a arătat un smoc gros de păr, smuls din capul ei de Micle și aruncat jos, pe ceva."[4]

Peste ani, Lena Constante va povesti astfel episodul, stabilind începutul infernalei proceduri în data de 26 august 1952:

---

1 *Ibidem*, f. 14 (Declarația lui M. Anghel din 28 aprilie 1967).

2 *Ibidem*, ff. 4–5.

3 *Ibidem*, f. 7.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 9.

„Anchetatorul a primit, fără îndoială, noi indicații. [...] Reia problema crucială. Spionajul. El și șeful lui s-au săturat de minciunile mele. Am făcut mărturisiri. Le-am negat. De două ori. Gata. El n-o să mă lase să-mi fac jocul. El are nevoie de o declarație. Limpede. Fără echivocuri. Da sau nu. Nu? Cu cel mai mare calm se apropie de mine. Sunt așezată, ca de obicei, pe un scaun de lemn în fața unei măsuțe. Trece în spatele meu. Apucă o șuviță din părul meu. O învârtește de mai multe ori pe arătător, căci părul meu e lung. [...] Acum anchetatorul se distrează trăgând de șuvița de păr. Ușor, apoi mișcarea se accelerează. Începe să mă doară puțin. Da sau nu? NU! Atunci deodată mă aud urlând. Durerea a fost violentă și neașteptată. Nu pot să cred că mi-a smuls părul. Totuși șuvița zace acum în coșul de hârtii. Da sau nu? Nu. Reîncepe. Cu mâinile încordate strâng marginea mesei. Durere și țipăt. Încă o șuviță. Încă una. Plâng. Mai curând de rușine decât de durere. Pentru mine. Pentru el. Pentru noi toți. Capul mi se bălăngăne. Poate că-mi smulge și pielea capului odată cu rădăcina."[1]

Metoda lui Micle și rezultatele ei erau cunoscute lui Șoltuțiu din anchetele anterioare. Lena Constante nu este singura din anchetă căreia i se smulge părul, alt anchetator fiind de față „când Micle a smuls începând de la urechi mai bine de o treime din părul alb al lui Koffler". Koffler se afla atunci repartizat lui Victor Vînătoru. Dar „într-o tură de anchetă de 70 de ore la care participau doi-trei sau mai mulți anchetatori", ajunsese să suporte și metoda smulgerii părului patentată de Micle.[2]

Din declarațiile foștilor anchetatori aflăm că în această etapă au fost anchetați „în tură" Victoria Sîrbu, Lena Constante, Jacques Berman, Emil Calmanovici. Unii, în

1 Lena Constante, *op. cit.*, pp. 99–100.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 10 (Declarația lui M. Anghel din 28 aprilie 1967).

ciuda metodelor dure, au revenit la vechile poziții. Atunci, conform declarației unui alt fost anchetator: „Șoltuțiu a fost nevoit să ceară conducerii ministerului aprobarea pentru punerea în probă a lui Calmanovici, Cofler, Berman, Zilber și Sîrbu. [...] Astfel într-o noapte, Calmanovici a fost scos la anchetă – lucru obișnuit –, apoi i s-a cerut să se dezbrace până la indispensabili, după care cu ochelari opaci, sub amenințarea că va fi împușcat dacă nu recunoaște activitatea sa criminală, dusă în complicitate cu Lucrețiu Pătrășcanu, a fost dus în beciul bucătăriei închisorii. Aici a fost dezbrăcat la pielea goală și bătut până la sânge de către fostul șef al arestului, Lomy Dinu, cunoscut pentru talentele lui în acest domeniu. Bătaia s-a făcut, desigur, după indicațiile lui Șoltuțiu. De față la această bătaie a fost [sic!] Micle, Vînătoru și cred Moraru Gheran.

L-am văzut pe Calmanovici când după cca 2 ore de tortură era adus de cei amintiți abia ținându-se pe picioare. Era cu carnea ruptă și plin de sânge și urla cât îl ținea gura. Șoltuțiu pretindea că bătaia și anchetarea în pielea goală au un efect psihologic deosebit asupra acuzatului. Șoltuțiu trebuia crezut."[1]

Peste ani, Berman își descrie astfel „punerea în probă" datorită căreia a oferit „dovezi": „Eram interogat toată ziua: dimineața, după-masa, seara, noaptea. Eram bătut în fiecare zi: o dată, de 2 ori, de 3 ori pe zi, cu bastonul de cauciuc, cu pumnul, cu palma, cu picioarele [...]. După aceea mi-au spus că este arestată și soția mea și eu am crezut, mai ales că mi-au dat unele detalii, fără însemnătate, de altfel, din viața mea particulară pe care nu le puteau ști decât de la dânsa. [...] În 17 decembrie 1952 am fost luat din celulă și legat la ochi. Ca de obicei am fost coborât într-o pivniță unde simțeam o lumină puternică, zgomote de lanțuri, căderi de greutăți etc. Am fost dezbrăcat complet și apoi instalat într-un fel de

1 *Ibidem*, ff. 13–14.

frigare, cu capul și picioarele legate de niște fiare iar mâinile legate cu niște frânghii aspre, care provocau dureri la încheieturi. Am început a fi întors pe frigare, întoarceri care îmi provocau dureri groaznice apoi întors cu fundul în sus, mi s-au tras cu niște lopeți late, metalice, zeci de lovituri."[1]

„Rezultatele pozitive" sunt consolidate de anchetator prin mici favoruri acordate anchetatului. Pentru a avea „moralul bun", Lenei Constante i se dau culori și pensule. Munca i se pare o imensă fericire în singurătatea și frigul celulei.[2] Anton Rațiu, după mai multe luni de spitalizare la psihiatrie, este dus pentru „refacere" într-o vilă a partidului, unde timp de trei luni este hrănit și tratat „ca într-o clinică elvețiană".[3]

Relația anchetat–anchetator este una ce se sustrage, în aceste condiții, relațiilor lumii reale. „Că ești vinovat sau nu, nu are nicio importanță", îi sfătuiau pe anchetați anchetatorii. „Cazul Pătrășcanu este o problemă de stat și tu trebuie să susții această problemă." Când Berman începe să „colaboreze", anchetatorii îl felicită: „Partidul apreciază tot ce spui și este mulțumit de atitudinea ta, așa că tu, care pretinzi că ai fost un bun comunist, trebuie să fii mulțumit că în acest fel ajuți partidul."[4]

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, ff. 180–181 (Declarația lui J. Berman din 25 octombrie 1967).

2 Lena Constante, *op. cit.*, p. 101.

3 Anton Rațiu, *op. cit.*

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, f. 182 (Declarația lui J. Berman din 25 octombrie 1967).

CAPITOLUL XII
Spioni şi complotişti

Fără vreo legătură cu Lucreţiu Pătrăşcanu, în 1948 a fost arestat Alexandru Ştefănescu, unul dintre cei mai mari industriaşi români din ramura textilelor.[1] În *procesul Pătrăşcanu* acesta urma să devină legătura de bază între agentura de spionaj din România şi Intelligence Service.

Cauzele arestării (aşa cum sunt ele înfăţişate în 1948): „În calitate de rezident al serviciului de spionaj englez în România a organizat o agentură de spioni în interiorul PCdR cu scopul de a-i paraliza acţiunile şi a-i nimici cadrele, sprijinind prin aceasta, precum şi prin colaborarea sa cu Ion Antonescu, monarhia şi comandamentul britanic din Cairo, provocarea, susţinerea şi continuarea războiului împotriva URSS."[2] În conformitate cu anumite cutume ale *terorii roşii*, lui Alexandru Ştefănescu nu i s-au adus la cunoştinţă motivele arestării. Primele declaraţii ce i se cer sunt pe tema afacerilor sale şi a relaţiilor politice care au decurs din acestea. În ele îşi expune bănuiala că a fost reţinut din cauza lui

1 Data reţinerii lui Al. Ştefănescu este inexactă. Mandatul de arestare nr. 16 205 este datat 25 august 1948 (ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 28, f. 11), în timp ce alte materiale indică arestarea sa în 17 aprilie 1948 (ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 174, f. 182).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 28, f.. 11 (Mandat de arestare nr. 16 205 din 25 august 1948).

Vlădescu-Răcoasa – în acel timp ambasadorul României la Moscova –, care venise la el să-i ceară zece milioane pentru a scoate „o gazetă". „Nu i-am dat și probabil m-a încondeiat", bănuiește arestatul, care, plin de speranțe încă, își încheie declarația, conform obiceiului vremii, cu „Trăiască RPR!"[1]

Cererea făcută de Vlădescu-Răcoasa i s-a părut firească industriașului, care fusese unul dintre stâlpii financiari ai PCdR în ultima perioadă de ilegalitate. În evidențele lui Koffler, inginerul Ștefănescu deține poziția a treia, după inginerii Calmanovici și Berman, în categoria creditorilor Partidului Comunist. În 1943 donase două milioane lei iar în 1944 (până la 23 august), șase milioane o sută de mii de lei.[2] Alte servicii făcute de Ștefănescu acestui partid sunt mai importante decât sumele de bani cotizate. Anglofil declarat (prima dată ajunsese în Anglia datorită unei burse de studii câștigate prin concurs), afacerile sale sunt legate de capitalul englez. Fabrica de postav din Craiova (după naționalizare, întreprinderea textilă „Oltenia") se constituise bunăoară pe baza finanțării cu capitalul englez în proporție de 70 la sută.[3] Al. Ștefănescu este, totodată, în legătură cu numeroși politicieni ai vremii. În timp de război servește interesele utile afacerilor și convingerilor sale de om care a ajuns prin propria pricepere printre bogați.

Astfel, în 1941, înainte de retragerea Legației Britanice din România, conform declarațiilor sale, „un domn Ellerington îmi prezintă pe dl De Chastelaine și acesta m-a rugat să-i transmit orice informații aș crede că ar putea fi interesante pentru englezi despre activitatea politică și militară din România". A transmis informații prin Mihăilescu, director

1 *Ibidem*, f. 26 (Declarația lui Al. Ștefănescu din 26 iunie 1948).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 50, f. 174 (Declarația lui R. Koffler, nedatată).

3 *Idem*, vol. 17, f. 175 (Interogatoriul inculpatului Al. Ștefănescu în proces).

general la „Textila"-Buhuşi, care pleca deseori în Turcia să cumpere lână.[1] În 1942, inginerul Dragoş Popp, director general al Întreprinderilor Generale Tehnice, alt cotizant al comuniştilor, îl întrebase dacă nu vrea să-i prezinte membri ai Partidului Comunist în vederea unei colaborări a tuturor forţelor democratice pentru sabotarea poziţiilor politice şi militare ale Axei prin toate mijloacele.[2] A acceptat, cunoscându-i în acest fel pe inginerii Calmanovici şi Berman prin intermediul cărora a dat bani partidului. Ca şi Auschnitt, a susţinut financiar scoaterea ziarului *România Liberă*. Nu o dată, Ştefănescu răspândise ziarul ilegal al comuniştilor aruncându-l în curţile oamenilor din Ploieşti.

Surprins că anchetatorii sunt interesaţi de viaţa sa particulară, în aşteptarea unor episoade despre „huzurul" burgheziei, Ştefănescu declară: „Din 1939, când a început războiul, eu cred că n-am fost de trei ori într-un cinematograf, niciodată la teatru şi la restaurant poate am fost de cinci-şase ori în total. N-am intrat în club timp de nouă ani. [...] Până acum n-am crezut că cineva s-ar ocupa de viaţa mea particulară", conchide el referindu-se şi la interceptarea convorbirilor sale telefonice înainte de arestare.[3] Cu acest prilej, îşi declară şi opiniile despre marxism, considerându-l pe Engels adevăratul său creator: „Dacă n-ar fi fost Engels, n-ar fi fost nici marxismul deoarece Engels în calitatea sa de mare industriaş avea mijloace materiale pentru a susţine, tipări şi difuza lucrările inspirate de el şi scrise de Marx."[4]

În iarna lui 1942–1943 l-a cunoscut pe Koffler, sub numele conspirativ „Sergiu", în scopul „formării blocului de acţiune al partidelor de opoziţie: liberal, ţărănist, comunist şi

1 *Idem*, vol. 28, f. 118 (Declaraţia lui Al. Ştefănescu din 27 octombrie 1949).

2 *Idem*, vol. 50, f. 174 (Declaraţia lui R. Koffler, nedatată).

3 *Idem*, vol. 28, f. 32 (Declaraţia lui Al. Ştefănescu din 26 iunie 1948).

4 *Ibidem*, f. 104 (Declaraţia lui Al. Ştefănescu din 6 iulie 1948).

socialist". Ștefănescu a fost rugat de Koffler (nu-i știa funcția de partid) să-și folosească influența pe care o avea pe lângă Maniu și Brătianu pentru accelerarea înfăptuirii „blocului". Din amănuntele relatate de Ștefănescu despre contactele sale cu comuniștii, remarcabil este un episod referitor la Bodnăraș (cunoscut de el ca „inginerul Ceaușu"), pe care urma să-l întâlnească la finele lui 1943 în casa Wexler. În seara întâlnirii, „inginerul Ceaușu" nu s-a prezentat. În aceeași noapte însă, casa Wexler a fost percheziționată, urmând arestarea soților Wexler și a altor persoane.[1]

La sfârșitul anului 1943, Ivor Porter, De Chastelaine și Silviu Mețianu – membrii misiunii „Autonomous" – au fost parașutați de către serviciile speciale britanice în România cu scopul de a-l informa pe Iuliu Maniu că „România devenise o chestiune de resortul sovieticilor și că singura cale ce-i mai rămânea era capitularea necondiționată în fața Armatei Roșii", după cum va scrie peste decenii Ivor Porter, fost profesor de engleză, înainte de război, la Universitatea București. Maniu, „anglofil îndârjit, a ignorat mesajul și a continuat pregătirile pentru lovitura antigermană". [...] Nici măcar progermanul Antonescu nu credea că Occidentul a abandonat România, notează Porter, deoarece „a refuzat să ne dea pe mâna Gestapoului".[2]

În ianuarie 1944 s-a decis să fie trimiși emisari români la Cairo pentru a lua legătura cu Aliații în vederea ieșirii României din războiul împotriva lor. În februarie, prințul Barbu Știrbey a plecat la Istanbul și de acolo la Cairo, urmat ceva mai târziu de Constantin Vișoianu.[3] Cu ajutorul echipamentului misiunii „Autonomous" au fost înjghebate legăturile radio cu legația engleză din Cairo și emisarii români

1 *Ibidem*, f. 119 (Declarația lui Al. Ștefănescu din octombrie 1951).

2 Ivor Porter, *op. cit.*, p. 5.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 28, f. 130 (Declarația lui Al. Ștefănescu din 27 octombrie 1949).

trimişi acolo. În această activitate – menţionează despre sine Ştefănescu – a fost introdus de Rică Georgescu (ginerele fruntaşului ţărănist Sever Bocu şi fost director general la Societatea Româno-Americană). Deşi închis, cu ştiinţa lui Antonescu, putea fi vizitat în închisoare tocmai în scopurile arătate. „Toate informaţiile se transmiteau de mine", declară Ştefănescu, „sau de dl Aurel Leucuţia, domnului ing. Alex. Ionescu, care le codifica şi le preda unui domn Costică Mugur, care le înmâna operatorului Popescu. Răspunsurile erau predate de mine dlui Maniu ca exponent al blocului încă neînchegat şi inginerului Emil Calmanovici pentru a ajunge la Comitetul Partidului Comunist."[1]

În virtutea acestui adevăr istoric, după declanşarea „războiului rece", toţi cei amintiţi (cu excepţia lui Rică Georgescu, care emigrase în străinătate) vor fi arestaţi şi „dovediţi" spioni englezi!

„La cererea lui Maniu, Brătianu şi a PCR", în martie 1944, Ştefănescu îl vizitase pe mareşalul Ion Antonescu. Acesta însă a refuzat să întoarcă armele împotriva germanilor. Înainte de plecare, Ştefănescu l-a rugat să-i pună în libertate pe membrii misiunii „Autonomous", dar Antonescu l-a trimis la Piki Vasiliu pentru a-şi prezenta cererea. Până în 4 aprilie 1944, trimis de aceiaşi emisari, Ştefănescu l-a vizitat pe Antonescu de trei ori („fără niciun rezultat"). La ultima întrevedere din 2 aprilie 1944, Antonescu a început să strige isteric că-l urăşte de moarte pe Hitler, dar nu se poate rupe de el. Revenindu-şi din criza de nervi, Antonescu s-a prăbuşit pe scaun, i-a întins mâna şi l-a rugat să-l lase şi să-şi vadă de afacerile sale. Toate convorbirile avute cu Antonescu, subliniază Ştefănescu, au fost transmise la Cairo şi, prin Calmanovici, prietenilor săi comunişti.[2]

1 *Ibidem*, f. 120.

2 *Ibidem*, f. 134.

În ceea ce privește întâlnirea lui Ștefănescu cu Pătrășcanu (caracterizat de acesta din urmă drept „un om hotărât, un capitalist conștient" cu „o atitudine hotărât antihitleristă și antiantonescian"), legătura s-a făcut din dispoziția lui Bodnăraș însuși.[1] În 1943, când rezultatul războiului era previzibil, același Ștefănescu a îndemnat continuu la acțiuni de sabotaj și de partizani. A cerut hărți cu situația tactică a frontului pentru a se ocupa personal de organizarea lor. Emil Calmanovici i le-a procurat prin intermediul unui ofițer al armatei germane, maiorul austriac Fritz Kabelaz.[2] Alt episod semnificativ din istoria neoficială a Partidului Comunist din ilegalitate se referă la faptul că ultima ceartă, înainte de debarcarea sa, Foriș a avut-o tocmai cu Rangheț și Bodnăraș pe tema a o sută de kilograme de explozibil procurate de Ștefănescu prin intermediul unui anume lt.-col. Mihăilescu („ce avea sentimente antinaziste") în vederea organizării de sabotaje. Depozitat necorespunzător la Râșnov, explozibilul fusese descoperit de autorități.[3]

Bine reținut și speculat de anchetatori va fi și faptul că, după întâlnirea cu inginerul Calmanovici – care îi transmisese și indicațiile vechii și ale noii conduceri superioare de partid –, Ștefănescu a recomandat, prin cifru, emisarilor trimiși la Cairo bombardarea aeroporturilor militare germane, a depozitelor de armament și combustibili. Despre existența și amplasamentul lor fuseseră informați de același maior Kabelaz, „prelucrat" de Calmanovici. În chiar ziua de 4 aprilie 1944 „au început bombardamentele masive și

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 228 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 23 decembrie 1949).

2 *Idem*, vol. 23, ff. 92–96 (Declarația lui E. Calmanovici din 29 mai 1951).

3 *Idem*, vol. 28, f. 140 (Declarația lui Al. Ștefănescu din 30 octombrie 1950).

continue care au dus la încheierea blocului şi la 23 august".[1] După descrierea contemporanilor, „bombardamentele de teroare s-au succedat fără milă şi ziua şi noaptea" şi „au avut ca obiectiv şi oraşe fără nicio industrie de război". În schimb, mulţi oameni politici părăsesc, datorită lor, starea de ezitare iar în discuţiile de constituire a blocului opoziţiei, Pătrăşcanu (crezut a fi conducătorul Partidului Comunist) „pune mult suflet", „se oferă să plece la Moscova pentru a aranja clauzele armistiţiului", lăsând impresia că „va fi de mare folos".[2]

După 23 august 1944, Ştefănescu şi-a considerat misiunea de război încheiată şi a crezut că va reveni la vechile preocupări. Legăturile cu foştii prieteni comunişti devin „minimale" deoarece „erau foarte ocupaţi".[3] La un moment dat, îl bate totuşi gândul să se facă ministru şi, prin Calmanovici, vechea sa legătură cu partidul, solicită o întrevedere cu Pătrăşcanu. Acesta însă îi spune „să facă ce vrea".[4] În octombrie 1944, i-a invitat pe Pătrăşcanu şi „pe unul dintre conducătorii partidului" să ia ceaiul la el, ca să-l prezinte pe ministrul Angliei la Bucureşti, Le Rougetel. Întâlnirea, acceptată de Pătrăşcanu, se rezumă la o simplă şi banală conversaţie la ceai.[5]

Ştefănescu fusese în 1948 condamnat circumstanţial la patru ani închisoare, datorită mărturiei a doi legionari, inginerul Dumitru Chica şi avocatul Iosif Costea. În stare de arest, aceştia declaraseră că Ştefănescu le-a vorbit despre un „moment psihologic bun" în organizarea unui atentat împotriva conducătorilor partidului, Ana Pauker şi Vasile Luca. Dat fiind zvonul disensiunilor dintre liderii comunişti,

1 *Ibidem*, f. 135.

2 Constantin Sănătescu, *op. cit.*, p. 153 (însemnare datată 8 mai 1944).

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 28, f. 150 (Declaraţia lui Al. Ştefănescu din 3 noiembrie 1949).

4 *Idem*, vol. 23, f. 160 (Declaraţia lui E. Calmanovici din 9 iunie 1951).

5 *Idem*, vol. 2, f. 255 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 29 iunie 1951).

atentatul ar fi fost pus în seama lui Lucreţiu Pătrăşcanu.[1] Nu a plănuit atentate împotriva nimănui – se apără creditorul partidului, Ştefănescu –, dar abia acum îşi dă seama că „în timp de revoluţii totul e posibil".[2]

În ancheta preluată de Şoltuţiu se reia tema atentatului într-o variantă adaptată noilor realităţi politice: în loc să fie eliberat, Ştefănescu este învinuit de aceiaşi condamnaţi – la care se adaugă Silviu Crăciunaş[3], pe care acuzatul nu-l cunoaşte decât după nume[4] – de a fi încercat să-l asasineze pe dr. Petru Groza. „Ştefănescu şi cei din spatele lui ar voi să scoată castanele din foc cu mâinile noastre", declară acelaşi Crăciunaş. Prin asemenea fapte, îşi argumentează el declaraţiile mincinoase, „legionarii şi-ar dovedi atitudinea anticomunistă şi se vor reabilita în faţa ţării şi a anglo-americanilor, urmând ca aceştia să-i ajute şi să-i ocrotească".[5]

În paralel sunt anchetaţi membrii „agenturii lui Ştefănescu". „Misiunea Autonomous" şi personajele care au venit în contact cu agenţii paraşutaţi în România sunt amănunţit cercetate, însuşi Eugen Cristescu fiind interogat

1 *Idem*, vol. 28, f. 160 (Declaraţia lui I. Costea din 23 noiembrie 1949).

2 *Ibidem*, f. 44 (Declaraţia lui Al. Ştefănescu din 26 iunie 1948).

3 După 1990 au apărut biografii ale personajului (una dintre acestea fiind realizată de către istoricul Denis Deletant la cererea familiei, alta prezentată de Dorana Coşoveanu în Silviu Crăciunaş, *Reabilitarea*, Editura Vremea, Bucureşti, 2000), unde fostul client al Securităţii este prezentat ca un caz deosebit de curaj şi rezistenţă anticomunistă. Reuşise, în primul rând, să fugă din închisoare. Judecând după serviciile făcute în *ancheta Pătrăşcanu*, Crăciunaş a fost unul dintre agenţii cărora Securitatea le-a creat „legende" corespunzătoare pentru a penetra organizaţii ale diasporei româneşti.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 31, f. 145 (Declaraţia lui Al. Ştefănescu din 19 martie 1953).

5 *Ibidem*, f. 176 (Proces-verbal de confruntare între Silviu Crăciunaş, Dumitru Chica şi Iosif Costea din 1953).

despre cele întâmplate în 1943.[1] Din închisorile unde-şi ispăşeau pedepsele ca „spioni" după declanşarea „războiului rece", sunt aduşi pentru a fi anchetaţi ca „agenţi" ai lui Ştefănescu: Constantin Mugur, fost funcţionar la Legaţia britanică (condamnat deja la muncă silnică pe viaţă pentru spionaj), Nicolae Pârâu, telefonist, fost om de serviciu în aceeaşi instituţie, Ani Samueli, fosta secretară a lui Ivor Porter, inginerul Alexandru Pop (de asemenea condamnat la muncă silnică pe viaţă pentru „complot împotriva statului"). A fost arestat şi Alexandru Mureşan, fostul valet al lui Ştefănescu. O atenţie deosebită îi va fi acordată lui Alexandru Ionescu, de profesie geolog, român emigrat în America în 1928, revenit în ţară în 1938, când ocupă, până în momentul arestării din 1948, funcţia de administrator delegat la Societatea Româno-Americană. Era omul care codifica, în 1944, mesajele pentru Cairo. Scrisorile cifrate, transmise la Cairo, sunt fotografiate şi constituie tema a mii de ore de anchetă.[2] Anchetatorii studiază şi relaţiile personale întreţinute de anchetat înaintea arestării prin metoda sociogramelor, în vogă atunci în sociologia marxistă. Astfel, în ceea ce priveşte „studiul" făcut asupra „legăturilor" lui Alexandru Ştefănescu, acesta relevă că dintre cele şaptezeci persoane frecventate, douăzeci şi două erau „engleji"[sic!]; alte opt persoane alcătuiau „grupul PCR" (început cu Emil Calmanovici şi încheiat cu Ion Gheorghe Maurer).[3]

Toate acţiunile întreprinse de Ştefănescu în sprijinul şi cu colaborarea Partidului Comunist sunt reinterpretate în funcţie de interesele anchetei. Despre perioada de colaborare cu comuniştii din ilegalitate, Berman declară: „Ştefănescu a cerut să se ducă o acţiune de distrugere a cadrelor devotate

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 30, ff. 44–52 (Declaraţia lui E. Cristescu din 18 februarie 1950).

2 *Idem*, vol. 32.

3 *Idem*, vol. 31, f. 62.

Partidului Comunist și să se domolească avântul revoluționar al maselor muncitorești."[1]

Fostul cotizant al PCdR Dragoș Popp, devenit șef de sector pe șantierul Canalului Dunăre–Marea Neagră, va fi arestat în noiembrie 1952 pe baza unui referat semnat de Șoltuțiu „pe motiv că era prieten cu Calmanovici și Berman și l-a prezentat acestora pe Ștefănescu".[2] În iunie 1953 ajunge să fie deplin „lămurit" pentru a declara că Ștefănescu propunea acțiuni de sabotare „pentru a opri înaintarea Armatei Roșii".[3] Va ieși dintre zidurile celulei abia după proces. Faptul că „a avut o comportare bună" ca martor al acuzării și amănuntul că „este unul din cei mai buni ingineri" vor fi răsplătite cu punerea sa în libertate. Cu recomandarea expresă a aceluiași Șoltuțiu de a fi ținut sub supraveghere.[4]

Opinia lui Ștefănescu, potrivit căreia „în revoluții se poate întâmpla orice", îi va fi confirmată de propria sa soartă. „Astfel" – relatează Belu Zilber la două decenii după evenimente –, „Alexandru Ștefănescu a aflat de abia la rechizitoriu că el a fost atât șeful lotului Pătrășcanu, cât și al lotului Cofler. Fiind grav bolnav, bătaia risca să-l omoare și atunci procesul ar fi fost lipsit de reprezentantul Intelligence Service-ului. De aceea colectivul Șoltuțiu s-a gândit că e mai bine să nu i se spuie nimic iar la proces să i se tragă o cacealma."[5]

Dacă Ștefănescu fusese distribuit pe rolul de *curea de transmisie* între imperialismul mondial (dușmanul din exterior) și dușmanii din interiorul țării, pentru realizarea complotului antistatal preconizat în urma acestor legături

---

1 *Idem*, vol. 36, f. 88 (Declarația lui J. Berman din 9 ianuarie 1953).

2 *Idem*, vol. 101, ff. 1–3 (Referat semnat de I. Șoltuțiu, datat 13 noiembrie 1952).

3 *Ibidem*, f. 73 (Declarația lui D. Popp din 15 iunie 1953).

4 *Ibidem*, f. 266 (Referat datat 13 aprilie 1954).

5 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, ff. 89–90 (Declarația lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

era nevoie de mai mulţi actori întruchipând „reacţiunea" şi „unealta strecurată" în conducerea partidului. Potriviţi pentru asemenea roluri sunt găsiţi *tovarăşii de drum* al căror reprezentant tipic în România a fost Gheorghe Tătărescu. Pe marginea unei file din sinteza întocmită de colectivul de anchetă din MAI ce-şi propune încheierea cercetării până în 15 septembrie 1952 se indică în creion notaţii atribuite ulterior lui Gheorghiu-Dej, „cercetarea lui Tătărescu în legătură cu Pătrăşcanu".[1] Referatul, ce conţine vulnerabila biografie politică a lui Tătărescu, fusese întocmit în birourile Securităţii în iulie 1951, iar mandatul de arestare pentru el fusese emis în mai 1950. Motivul: „Prin activitatea sa a contribuit la promovarea şi sprijinirea războiului antisovietic."[2]

Anchetatorii reţin din activitatea liberalului Tătărescu, doctor în drept, faptul că în 1924, ca subsecretar de stat în guvernul prezidat de I.C. Brătianu, în lipsa prim-ministrului, s-a remarcat prin „masacrul de la Tatar-Bunar", iar în 1928, „prin organizarea pogromului de la Oradea Mare". În 1934, Tătărescu fusese prim-ministru, în 1938 făcuse parte din guvernul prezidat de patriarhul Miron Cristea, iar în 1938–1939 era ambasadorul României la Paris. În 1940, ca preşedinte al Consiliului de Miniştri, acceptase intrarea trupelor germane pe teritoriul României. Semnase şi decizia prin care erau suprimate toate partidele, locul lor fiind luat de „partidul naţiunii", avându-l pe regele Carol al II-lea preşedinte. După 23 august 1944 va figura pe listele cu criminalii de război. După vizita lui Vîşinski la Bucureşti, în noiembrie–decembrie 1944, va fi scos de sub această acuzaţie. După cum precizează referatul, „la 6 martie 1945 îşi oferă serviciile guvernului Groza, care are nevoie de elemente burgheze care să poată acoperi absenţa partidelor

1 *Idem*, vol. 12, f. 649 (Expunere rezumativă a sintezei generale asupra problemei Pătrăşcanu).

2 *Idem*, vol. 110, f. 1 (Mandat de arestare nr. 61325 datat 4 mai 1950).

liberal și național-țărănesc"[1]. Va ocupa astfel funcții însemnate – vice-președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Externe.

De altfel, Tătărescu începuse să fie anchetat în legătură cu Pătrășcanu din iulie 1951. După obicei, declarațiile prime sunt relatări libere din care aflăm că se cunoscuse cu Pătrășcanu în primăvara anului 1944 prin intermediul profesorului Mihai Ralea (fost membru în colegiul de redacție al *Vieții Românești*) în scopul „alungării lui Antonescu și constituirii blocului partidelor democratice". Apoi la întrevederi au mai participat Titel Petrescu și „reprezentantul partidului iorghist". În urma celor convenite, s-a simțit trădat de Pătrășcanu, care a renunțat la încheierea alianței cu fracțiunea liberală reprezentată de Tătărescu, pactul fiind semnat cu Dinu Brătianu.[2] Ranchiuna împotriva lui Pătrășcanu persistă. Nu-i iartă acestuia, bunăoară, faptul că la Conferința de Pace de la Paris „a vrut să se pună în evidență" citind răspunsul către delegația ungară, care formulase revendicări privind teritoriile românești. Cu prilejul relatării aflăm și alte amănunte din culisele acestor însemnate evenimente politice. Astfel, la Paris, când se discutau chestiunile de frontieră, Pătrășcanu fusese chemat la telefon de ambasada sovietică. La întoarcere a comunicat că Vîșinski i-a spus că ungurii fac un ultim efort de a câștiga conferința de partea lor, dar fără sorți de izbândă.[3]

Din octombrie 1952, conținutul declarațiilor lui Tătărescu cu privire la Pătrășcanu devine mai acid. Peste circa o lună, ceea ce scrie Tătărescu nu prea seamănă cu declarațiile anterioare. Scopurile urmărite de Pătrășcanu, declară el, au fost de a colabora cu burghezia și Apusul, de a imprima o linie

1 *Ibidem*, f. 466 (Referat datat 4 iulie 1951).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 100, f. 7 (Declarația lui Gh. Tătărescu din 26 iunie 1951).

3 *Idem*, vol. 110, ff. 54–56 (Declarația lui Gh. Tătărescu din 31 august 1951).

naţionalist-şovină în politica partidului şi o politică de moderaţie în magistratură.[1] Acuzaţiile curg în crescendo, pline de exemplele unor „fapte concrete". Astfel, declară Tătărescu, „am discutat şi am ajuns cu Pătrăşcanu la un acord privind o acţiune care să ducă la răsturnarea guvernului şi a regimului din ţara noastră".[2] La Paris, cu colaborarea lui Franasovici, s-au pus bazele complotului. Întorşi în ţară, s-au pus de acord cu regele (a fost şi Negel de faţă, precizează anchetatul). De acord cu planul lor s-au declarat Berry şi Holman. El şi cu Pătrăşcanu au fost, totodată, „autorii conştienţi" ai crizei de guvern de la finele lui februarie 1945.[3] Acţiunile duşmănoase se amplifică. La sfârşitul lui 1952, în declaraţiile lui Tătărescu apare şi „un grup de parlamentari englezi care ne-au vizitat ţara".[4] Ca să facă asemenea declaraţii, „lui Tătărescu i se promisese cu certitudine ceva" – declară mai târziu fostul anchetator, Vînătoru – „deoarece petrecea ceasuri întregi stând cu Şoltuţiu de vorbă."[5]

Încă o dată, politicianul Tătărescu îşi dovedeşte imprevizibilitatea. Mustrări de conştiinţă ori convingerea că spusele şi faptele oamenilor politici sunt supuse, cu adevărat, judecăţii istorice tulbură bunele relaţii stabilite între anchetat şi anchetatori. Cum cele întâmplate n-au fost consemnate în actele oficiale ale anchetei, reţinem doar finalul: în decembrie 1953, Gheorghe Tătărescu, în vârstă de şaizeci şi şapte de ani, este considerat inutilizabil în ancheta Pătrăşcanu, deoarece

1 *Idem*, vol. 15, ff. 271–280 (Proces-verbal de interogatoriu al lui Gh. Tătărescu din 22 noiembrie 1952).

2 *Ibidem*, f. 289 (Proces-verbal de interogatoriu al lui Gh. Tătărescu din 26 noiembrie 1952).

3 *Ibidem*, f. 291.

4 *Ibidem*, f. 318 (Proces-verbal de interogatoriu al lui Gh. Tătărescu din 16 decembrie 1952).

5 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 37 (Declaraţia lui V. Vînătoru din 6 aprilie 1968).

„medicul spune că orice șoc psihic sau fizic poate fi letal".[1] Cu toate acestea a apărut ca martor al acuzării în proces, declarația sa fiind considerată extrem de importantă în condamnarea lui Pătrășcanu.

Într-o altă celulă, sub bagheta altor anchetatori, Belu Zilber, aflat în 1952 în cel de-al cincilea an de detenție, fără a ști încă de ce este acuzat și ce se așteaptă de la el, încearcă răspuns așteptărilor și îndoielilor la care este supus. „După bătăile din septembrie 1952 și chinul goanei cu picioarele umflate pe culoarele și în curtea arestului Malmezon, m-am hotărât să scriu orice roman foileton", povestește Zilber despre acel timp, în 1967. Zilber, care după îndelungata detenție începuse să sufere de claustrofobie, face în prealabil un „târg" cu Șoltuțiu să-l mute din celula 35, închisă ermetic. Împreună – anchetat și anchetator – croiesc diverse variante ale activității de agenți ai Siguranței, spioni și complotiști a lui Zilber și Pătrășcanu.[2]

Raționamentele în urma cărora a făcut „pactul cu diavolul" vor fi descrise de Zilber în memoriile adresate noii conduceri de partid, după ieșirea sa din închisoare, astfel: „Probabil că excluderea grupului Ana–Luca–Teohari a produs o mare demoralizare în rândurile partidului și ale simpatizanților. Acum vor să încerce redresarea situației și plata unor polițe personale prin gloanțe după modelul proceselor din 36/37 la Moscova și al celor de la Budapesta și Sofia. Cu această ocazie va fi lichidat oricine a vorbit de rău sau a avut conflicte cu cei din Secretariat. Astfel, lumea ar vedea că, până în 1952, Partidul și țara fuseseră conduși de o bandă de trădători criminali și numai clica victorioasă rămasă la conducere este compusă din buni comuniști. Este deci procesul grupului Ana, Luca, Teohari și al lui Pătrășcanu. Într-un asemenea proces eu aș fi probabil destinat să joc rolul agentului

1 *Idem*, vol. 110, f. 468 (Referat datat 21 decembrie 1953).

2 *Idem*, vol. 202, f. 40 (Declarația lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

de Siguranţă şi al spionului, conform scenariilor imaginate de Stalin şi Vîşinski. Ce fac? Dacă rezist, mă aşteaptă bătaia până la moarte sau glonţul administrativ şi arestarea familiei. Cunosc, însă, prea bine pe Pătrăşcanu. Vrea să intre în istorie şi va prefera glonţul decât să repete scenele de la Moscova, Budapesta şi Sofia. La fel vor face probabil Ana şi Luca. Ori un proces ca acesta nu poate avea loc dacă principalii inculpaţi refuză să joace rolul trădătorilor, fiindcă fără recunoaşteri totale din partea lor, procesul nu poate fi public, deci nu poate avea efectul propagandistic dorit. [...] Eu voi compune cele mai fantastice romane, Pătrăşcanu le va refuza, apoi voi modifica iar le va refuza şi astfel vor tărăgăna lucrurile."[1]

Într-adevăr, în dosarele anchetei au rămas „romanele" lui Zilber „cu un complot cu generalul Schuyler, Pătrăşcanu şi alţii". „Am arătat" – relatează Zilber – „cum m-am înţeles în 1946, la Paris, cu Mosha Pjade ca Tito să trimită două unităţi blindate care să ocupe Sibiul şi Craiova, iar eu i-am dat în schimb Banatul, cum am vrut să răspândesc ciuma în cartierele muncitoreşti."[2]

Pe la mijlocul lunii noiembrie 1952, „anchetatorul Mişu" i-a dat a înţelege că ancheta este terminată: „Colectivul Şoltuţiu nu izbutise să pună pe picioare procesul cerut şi s-ar putea chiar ca ancheta să înceteze."[3] În ianuarie 1953 însă, a reapărut la Zilber Şoltuţiu, însoţit de anchetatorul Gheran Moraru, care i-a spus: „Apărătorii Dtale nu mai sunt. Acum Partidul este în mâini tari. Să ne spui toate crimele care le-ai făcut cu Lucreţiu Pătrăşcanu şi alţii!" Anchetat în continuare doar de Moraru, Zilber este rugat de anchetatorul său „să-l ajute să-şi ducă misiunea la bun sfârşit". „Atunci", relatează Zilber, „m-am aşezat la masă şi am scris cum ar trebui să

1 *Ibidem*, f. 71.

2 *Ibidem*, ff. 81–82.

3 *Ibidem*, f. 74.

sune un proces făcut după modelul moscovit. De astă-dată a venit Șoltuțiu în persoană, a aruncat cu scârbă proiectul meu și mi-a spus: «Noi nu știm încă să facem asemenea procese, dar învățăm.»"[1]

La mijlocul lui februarie, Emil Calmanovici se află în plină creație de agenturi sioniste în care este implicată și Ana Pauker. În ianuarie–februarie 1953, Cecilia Calmanovici, soția sa, este obiectul celei mai ample acțiuni de filaj întreprinse în cazul *anchetei Pătrășcanu*. Rapoartele și fotografiile făcute de agenții ce urmăresc obiectivul cu numele de cod „Privighetoarea" înfățișează o pașnică femeie care iese din casă doar pentru a merge la serviciu și după cumpărături mărunte. Fotografiile o arată mai în vârstă decât cei 44 de ani pe care-i are. Cunoștințe și prieteni nu pare a mai întâlni.[2] În timp ce fiecare pas al ei este urmărit și fiecare conversație raportată – fără a se afla nimic suspect –, soțul ei inventează fantastice relatări despre activitatea sa de spion, începută în orașul natal Piatra Neamț, în organizația sionistă „Hasmanca", pe când se afla în clasa a VI-a de liceu. La mijlocul lui februarie 1953, „agentura lui Calmanovici" însuma treizeci de persoane. Pe marginea declarației anchetatorul scrie: „Persoanele arătate de Calmanovici în această declarație sunt fictive, trecându-se la verificare n-au fost identificate și au fost date numai cu scop de provocare."[3]

În 5 martie 1953 a murit Stalin, dar faptul pare a nu perturba intensa activitate desfășurată de anchetatorii conduși de Șoltuțiu. Aproape în fiecare zi a lunii martie 1953, Calmanovici a fost scos la interogatoriu. Ce chinuri va fi îndurat pentru a declara că în activitatea de spionaj desfășurată cu

1 *Ibidem*, ff. 75–76.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 24 (Rapoarte de filaj datate 14.I – 14.II 1953).

3 *Idem*, vol. 23, ff. 324–331 (Declarația lui E. Calmanovici din 13 februarie 1953; la f. 328 se află observația anchetatorului Gh. Rujan).

Ştefănescu foloseau un limbaj cifrat ce avea ca suport romanul lui Sadoveanu *Venea o moară pe Siret*, nimeni nu mai ştie! În aceeaşi lună, inventează o nouă reţea de spionaj, alcătuită din nu mai puţin de şaptezeci de agenţi. Pe marginea listei, acelaşi anchetator intervine cu însemnarea: „alte 70 persoane fictive date cu scop de provocare".[1]

În paralel, Şoltuţiu a reluat şi anchetarea politicienilor cu care Pătrăşcanu colaborase în pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944, a unora dintre subalternii săi pe când îndeplinea funcţia de ministru de Justiţie şi a unor condamnaţi care puteau da relaţii despre raporturile lui Pătrăşcanu cu „reacţiunea". Pentru a-l interoga pe Ion Mihalache despre relaţiile lui Pătrăşcanu cu fruntaşii PNŢ, la Sighet s-a deplasat însuşi Şoltuţiu! Declaraţiile lui Mihalache[2], Ioan Hudiţă[3], Ghiţă Pop[4], Nicolae Penescu[5] sau Constantin Titel Petrescu[6] sunt remarcabile în contextul responsabilităţii omului politic. Deşi toţi aceşti politicieni fuseseră condamnaţi de justiţia condusă de Lucreţiu Pătrăşcanu, mai presus de orice răzbunare ei au aşezat adevărul, cele declarate de ei restabilind, în fapt, istoria deceniului cinci, mistificată succesiv de ideologia comunistă. Decişi să plătească polițe vechi se dovedesc, în declaraţiile date, Ion Cleante Gheorghiu şi Constantin Rosin.

---

1 *Idem*, vol. 24, f. 70 (Declaraţia lui E. Calmanovici din 11 martie 1953).

2 *Idem*, vol. 2, ff. 279–285 (Proces-verbal de interogatoriu al lui I. Mihalache din 8 martie 1953).

3 *Idem*, vol. 4, ff. 322–323 (Proces-verbal de interogatoriu al lui I. Hudiţă din 29 august 1953).

4 *Idem*, vol. 13, f. 293 (Proces-verbal de interogatoriu al lui G. Pop din 12 martie 1953).

5 *Ibidem*, f. 353 (Proces-verbal de interogatoriu al lui N. Penescu din 13 februarie 1953).

6 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 15, ff. 196–242 (Proces-verbal de interogatoriu al lui C. Titel Petrescu din 11 februarie 1953).

Foștii secretari ai lui Auschnitt inventează relații și servicii inexistente între omul de afaceri și ministrul Pătrășcanu.[1] Aceeași conduită este adoptată și de Radu Lecca, reprezentant al guvernului pe lângă Centrala Evreilor în 1942–1944. După legea talionului, opinează: „Pentru a ajunge un comunist într-o situație atât de privilegiată, atât de nemți, cât și de români în anii 1941–1944, Pătrășcanu a trebuit să abdice cu totul de la ideile sale comuniste, punându-și activitatea în serviciul guvernelor fasciste."[2]

Modele de oportunism politic se dovedesc a fi magistrații ce fuseseră în subordinea lui Pătrășcanu. Avram Bunaciu, fost secretar de stat în Ministerul Justiției condus de Pătrășcanu, devenit ministru după arestarea acestuia, cumulând în 1953 printre numeroase demnități și pe aceea de profesor universitar, declară că în timpul ministeriatului său Pătrășcanu a desfășurat „o vădită activitate antistatală" (prin „acțiunea de încurajare a elementelor fasciste reacționare" și prin aceea că „interzicea direct arestarea unor criminali de război").[3] Altă vedetă a justiției comuniste, acuzatorul public Vasile Stoican, îl învinuiește că i-a silit pe magistrați „să se ocupe de cazuri mărunte, împiedicând judecarea multor cazuri importante", a menținut în justiție oameni din trecut, pe motiv că „nu magistrații militari erau vinovați, ci legile lui Antonescu erau draconice [...], ei nu făceau decât să le aplice așa cum erau."[4]

Un caz deosebit în roiul de acuzatori căutați pentru Pătrășcanu în această perioadă este Jan Nicolau, numit în decembrie 1944 secretar al Comisiei de epurare din cadrul

---

1 *Idem*, vol. 13, f. 401 (Proces-verbal de interogatoriu al lui I. Cleante Gheorghiu din 8 mai 1953).

2 *Idem*, vol. 6, f. 234 (Declarația lui R. Lecca din 1 octombrie 1953).

3 *Idem*, vol. 2, ff. 313–317 (Proces-verbal de interogatoriu al lui A. Bunaciu din 3 aprilie 1953).

4 *Ibidem*, ff. 300–303 (Proces-verbal de interogatoriu al lui V. Stoican din 27 februarie 1954).

Ministerului de Justiţie. De fapt, aşa cum el însuşi declară, în toate funcţiile avute, începând cu aceea de delegat în Ministerul de Justiţie şi culminând cu cea de procuror general al Curţii de Apel Bucureşti, fusese promovat de Lucreţiu Pătrăşcanu.[1] Arestat în februarie 1948 de organele SSI pe motiv că asupra unui „agent american" s-a găsit un document cu numirile viitoare ale unor magistraţi în diferite funcţii de răspundere, Nicolau (de pe biroul căruia fusese sustrasă respectiva hârtie) a fost condamnat la 30 mai 1949 la cinci ani închisoare pentru „neglijenţă în funcţiune faţă de Siguranţa Statului". Nu se dovedise însă nicio legătură între cel condamnat şi prezumtivul agent. Deşi condamnarea sa expira în 8 mai 1953, Nicolau a fost reţinut pentru cercetările asupra grupului Pătrăşcanu. „Având o comportare bună în cercetări şi în procesul grupului Pătrăşcanu", ulterior anchetatorii Vînătoru şi Şoltuţiu au propus eliberarea lui şi chiar să fie ajutat de către organele de Securitate în găsirea unui serviciu. Fapt ce semnifică fructuoasa colaborare a magistratului cu ei.[2] Sute de pagini de incriminare a lui Pătrăşcanu fuseseră scrise de Nicolau, în perioada 1950–1954. Fostul ministru e caracterizat ca „punct important de sprijin al burgheziei şi reacţionarilor pe care îi apăra de loviturile legilor şi ale politicii Guvernului şi Partidului".[3]

Între actorii reapăruţi pe scena anchetei Pătrăşcanu, Ioan Mocsonyi-Styrcea joacă în ianuarie–aprilie 1953 rol principal. Născut la Cernăuţi în 1909, tânărul aristocrat este fiul lui Ion Styrcea, fost şambelan al Curţii Imperiale de la Viena. Luptător pentru unirea Bucovinei cu România, Ion Styrcea a fost membru al Consiliului Naţional Român din Cernăuţi.

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 3, f.. 130 (Proces-verbal de interogatoriu al lui J. Nicolau din 1 octombrie 1952).

2 *Ibidem*, ff.. 158–159 (Referat datat 16 aprilie 1954).

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 3, f.. 145 (Proces-verbal de interogatoriu al lui J. Nicolau din 6 octombrie 1952).

După Unire a devenit maestru de ceremonii al Curții Regale din București, iar în timpul domniei lui Carol al II-lea, membru în Consiliul superior al Frontului Renașterii Naționale. Fiul său, Ionel Styrcea, a fost adoptat, la 16 ani, de baronul Antoniu de Föen-Mocsonyi. Licențiat în limbi moderne la Universitatea din Cambridge și totodată unul dintre cei mai bogați oameni din România, tânărul aristocrat e numit în 1930 mare maestru de vânătoare al Curții Regale, iar în timpul războiului, mareșalul aceleiași Curți. La 1 mai 1944 este înlocuit din această funcție cu generalul Constantin Sănătescu – pentru a camufla adevăratele scopuri cu care acesta se afla în anturajul regelui –, Styrcea redevenind mare maestru de vânătoare.[1] Interogat amănunțit în 1951 în legătură cu relația dintre Pătrășcanu și ceilalți complotiști de la 23 august 1944, Mocsonyi-Styrcea fusese lăsat în „conservare" până în această etapă a anchetei.[2]

În lumea închisorilor, cazul tânărului aristocrat este povestit astfel: arestat în legătură cu Maniu, a declarat tot ce știa, fiind condamnat la numai doi ani închisoare. Trimis să-și execute pedeapsa la Craiova, acolo a aflat că afară se știe despre el că fusese acela care dăduse în vileag înțelegerea maniștilor cu americanii, așa că, în 1952, când a fost adus la București „pentru a fi recrutat ca eventual actor într-un proces Pătrășcanu", propunerea constituise „o adevărată mană cerească".[3] Ulterior, Șoltuțiu va declara că „pentru a da acele declarații, Stîrcea a fost dus la Drăghici, care i-a promis că îi va da voie să plece din țară (Elveția)".[4] În documentele anchetei, înțelegerea este mascată cu ajutorul altor actori care

1 *Idem*, vol. 69, f. 5 (Declarația lui I. Mocsonyi-Styrcea din 23 iunie 1951).

2 *Ibidem*, ff. 5–32.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, ff. 76–77 (Declarația lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

4 *Idem*, vol. 203, ff. 121–122 (Declarația lui I. Șoltuțiu din 4 mai 1967).

declară că la penitenciarul din Craiova, în timp ce erau „scoşi la aer", Styrcea ar fi mărturisit că la castelul său din Bulci era deseori vizitat de ofiţeri englezi şi americani. Aceştia îl instruiau în folosirea armamentului şi organizarea de acţiuni teroriste, cu ajutorul lor pregătindu-se un complot.[1]

Cu o zi înaintea acestei declaraţii ce vesteşte „pregătirile de complot", la 5 mai 1953, Belu Zilber fusese dus de Şoltuţiu în biroul ministrului de Interne, Alexandru Drăghici. Ministrul îi cere „să recunoască complotul din strada Arhitect Drăgoescu", unde se afla locuinţa lui Octavian Neamţu, fostul director al Fundaţiilor Regale şi una dintre *gazdele conspirative* în organizarea întâlnirilor de pregătire a loviturii de palat de la 23 august 1944.[2]

În alte camere de anchetă, alţi anchetaţi realizează sarcinile de muncă stabilite săptămânal de Şoltuţiu pentru subordonaţii săi. Datorită acestora, diplomatul Camil Demetrescu, fost prim-secretar de legaţie, condamnat în 1947 la cincisprezece ani detenţie, se declara, de asemenea, în 1953, participant la complot „împotriva conducerii PCR". Motivaţia declarată este năucitoare: aflat în aceeaşi celulă cu Victor Rădulescu-Pogoneanu, s-au felicitat reciproc că n-au spus totul în anchetă. Ce l-a determinat acum „să facă declaraţii de recunoaştere"? întreabă perfid anchetatorul. „Am văzut în urma anchetei precum şi a confruntărilor ce mi s-au făcut că adevărul este cunoscut de anchetă şi că Lucreţiu Pătrăşcanu, Belu Zilber, Alexandru Ştefănescu, Teohari Georgescu şi Bunaciu sunt descoperiţi ca complici ai noştri"[3] este incredibilul răspuns. Bunaciu (ministrul Justiţiei în acel moment) va fi însă repede exclus din postura de complice.

---

1 *Idem*, vol. 13, ff. 328–333 (Proces-verbal de interogatoriu al lui E. Lăzărescu din 6 mai 1953).

2 *Idem*, vol. 202, f. 42 (Declaraţia lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

3 *Idem*, vol. 29, f. 351 (Proces-verbal de interogatoriu al lui C. Demetrescu din august 1953).

Interesantă este, de asemenea, manipularea relațiilor lui Pătrășcanu cu Victor Rădulescu-Pogoneanu, licențiat în filozofie și drept, consilier de legație iar după 23 august 1944, înalt funcționar în Ministerul de Externe. În 1949, Pătrășcanu declara că s-a întâlnit cu Pogoneanu de două ori. În toamna lui 1945, când se declanșase greva regală, Pătrășcanu discutase cu Susaikov și Ana Pauker – cu fiecare în parte și având acordul amândurora – să-l utilizeze pe Pogoneanu ca informator despre cele ce se petrec la Palat, evident fără știința acestuia. A doua oară la cererea lui, în vara lui 1946, când Pogoneanu l-a rugat să intervină la Bodnăraș să dea o viză de ieșire din țară pentru soția lui Niculescu-Buzești, bolnavă de cancer.[1] Abia anchetarea lui Pogoneanu, aflat deja în închisoare, va releva și interesele personale urmărite de Pătrășcanu la prima întâlnire, când își dorea susținerea politicienilor din anturajul regelui pentru desemnarea sa ca prim-ministru în locul lui Petru Groza.[2]

În „complot" va fi „cooptat" și Radu Niculescu-Buzești, fratele diplomatului Grigore Niculescu-Buzești, aflat în emigrație. În 1967, Radu Niculescu-Buzești va declara că pe Lucrețiu Pătrășcanu nu l-a cunoscut decât din ziare, toate declarațiile sale din această perioadă a anchetei fiind întocmite pe baza sugestiei anchetatorului.[3] În septembrie 1946 – declara Radu Niculescu-Buzești în martie 1953 –, împreună cu fratele său și Ioan Mocsonyi-Styrcea s-au întâlnit, în secret, cu ofițerii americani Hall și Hamilton. Americanii le-au propus să treacă la organizarea unei mișcări clandestine împotriva guvernului. Cei trei participanți

1 *Idem*, vol. 1, f. 233 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 30 decembrie 1949).

2 *Idem*, vol. 3, f. 251 (Declarația lui V. Rădulescu-Pogoneanu din 22 aprilie 1951).

3 *Idem*, vol. 202, f. 215 (Declarația lui R. Niculescu-Buzești din 7 noiembrie 1967).

români la întâlnire au fost învestiţi conducătorii complotului, americanii cerându-le să asigure realizarea colaborării dintre grupul lor şi „grupul Pătrăşcanu". În octombrie 1946 s-a ţinut o nouă întâlnire în casa lui Octavian Neamţu („complotul din strada Arhitect Drăgoescu", a cărui recunoaştere i se ceruse lui Zilber!). Întâlnire la care ar fi participat şi emisarul lui Pătrăşcanu: nimeni altul decât Zilber! Urmează descrierea de către fiecare „complotist" separat (în procesele-verbale de interogatoriu) sau în mici grupuri (în procesele-verbale de confruntare) a numeroase alte întâlniri secrete. În ele s-ar fi organizat, în amănunt, complotul antistatal, serviciile sale de informaţii, s-ar fi făcut aprovizionarea cu arme şi muniţii şi ar fi fost ales conducătorul suprem. Nimeni altul decât Lucreţiu Pătrăşcanu![1]

Ce anume urma să rezolve acţiunea complotistă rămâne însă imprecis stabilit. În iunie 1953, Zilber scrie declaraţii despre organizarea unei lovituri de stat cu ajutor american şi iugoslav. Pentru aceasta, declară el, s-a stabilit ca Lucreţiu Pătrăşcanu să asasineze „în primul rând pe Dej, apoi pe Emil Bodnăraş şi alţii, după ocazie". Ocaziile se întrevedeau la minister sau în şedinţele Biroului Politic căci „în toate aceste locuri se bea apă, în care el ar fi putut pune la un moment potrivit «apă grea» din sticluţa ce-ar fi purtat-o la el" (poveste inspirată, probabil, de „complotul medicilor ucigaşi de la Kremlin"). Urmează explicaţiile cu privire la „apa grea" ce i-a fost dată de Hall ca ultima noutate utilizată de serviciile secrete americane: „Distruge celulele roşii din sânge, provocând moartea sigură, însă moartea nu este instantanee, iar cauza morţii este imposibil de descoperit."[2] În declaraţiile ulterioare se menţine ideea complotului, dar se renunţă la „apa grea". În plină campanie antititoistă, Zilber declară că

1 *Idem*, vol. 3, ff. 166–171 (Proces-verbal de interogatoriu al lui R. Niculescu-Buzeşti din 31 martie 1953).

2 *Idem*, vol. 39, ff. 524–525 (Declaraţia lui B. Zilber din 30 iunie 1953).

Alexandru Ștefănescu a adus din Iugoslavia „700 pistoale mitralieră și 100 mitraliere grele cu munițiile necesare, precum și 3 000 revolvere". Alte depozite de armament se află la ambasada SUA, a Marii Britanii, a Franței și a Iugoslaviei din București. „Grupul Pătrășcanu" – al cărui purtător de cuvânt și om de legătură se declara a fi Zilber – își propunea: „1. Formarea unui grup de acțiune în munții Cerna care să țină legătura permanent cu Iugoslavia; 2. Să intervenim ca guvernul iugoslav să trimită instructori specializați în luptele din munți și în acte diversioniste; 3. Să creăm focare de ciumă și alte boli infecțioase pentru a produce panică în populație."[1]

În vara lui 1953, declarațiile anchetaților plasează la castelul Bulci, din apropierea Săvârșinului, aparținând lui Ioan Mocsonyi-Styrcea, „centrul PNȚ de instrucție militară". Mica așezare din Valea Mureșului devine astfel, în birourile Securității, un nucleu al terorismului internațional. Din materialele păstrate în arhivă, se pare că arestările și anchetările unor localnici se datorează denunțului lui Iulian Ciucă (în 1953, în vârstă de 29 de ani, aflat la Drăgășani) împotriva soției sale, Livia Ciucă (în vârstă de 55 ani, domiciliată în comuna Bata, raionul Lipova, județul Arad). Din amintirile localnicilor reiese că Iulian Ciucă fusese un tânăr securist, trimis în zonă cu o misiune încadrată în manipulările de categoria „capcanei unse cu miere". După arestarea baronului Ioan Mocsonyi-Styrcea și percheziția efectuată la domiciliile celor ce fuseseră în slujba sa, sub acoperirea de tehnician silvic, în zonă și-a făcut apariția „Ciucă". A reușit repede s-o convingă pe Livia Ișfănescu („cocoana Livia ce rămăsese domnișoară"), cumnata administratorului moșiei Bulci, să-l ia de bărbat. Într-o zi, băieții din satele învecinate ce se angajaseră sezonieri la plantat puieți i-au observat pistolul în buzunarul hainei aruncate neglijent pe-un butuc.

1 *Ibidem*, f. 540 (Declarația lui B. Zilber din 15 iulie 1953).

Până seara, tot satul a aflat că fata popii Işfănescu se măritase cu un securist, drept care, deconspirat, acesta a părăsit satul.[1]

Din declaraţiile din 1953 aflăm că, la naţionalizare, baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea dăduse spre păstrare administratorului său, Mircea Birtaş, anumite bunuri, unele dintre ele (tacâmuri cu monograma familiei, o armă de vânătoare, câteva duzini de sticle cu vin şi optzeci de monede de aur) fiind depozitate în casa cumnatei sale, Livia. În 1950, aurul şi vinul se terminaseră datorită „soţului" Iulian Ciucă, care mai vânduse şi alte bunuri din casă, ameninţând familia cu denunţul.[2] În 7 mai 1953, în satele Bata şi Bulci îşi fac apariţia cpt. Ludovic Weiss, lt.-maj. Victor Vînătoru şi alţi trei sublocotenenţi de Securitate, care percheziţionează casa Liviei Ciucă şi o arestează pe proprietară pentru „complicitate la crimă de înaltă trădare".[3] În 22 mai 1953, pentru „crimă de înaltă trădare" este arestat Mircea Birtaş, în acel moment referent tehnic la Direcţia Regională CFR Cluj, fost administrator (din 1924) pe moşia Mocsonyi din Bulci.[4] Pentru „complicitate la crimă de înaltă trădare" va fi arestată şi soţia sa, Aurora Birtaş, funcţionară la Institutul de perfecţionare a medicilor din Cluj.[5] În urma naţionalizării, Mircea Birtaş fusese concediat, casa fiindu-i naţionalizată şi ulterior transformată în sediul CAP Bata. Până în 1949, soţii Birtaş vor locui la socrii Işfănescu împreună cu „familia Ciucă". După ce s-a auzit că foştii slujbaşi şi administratori ai marilor domenii sunt arestaţi cu proprietarii sau deportaţi, încercând să li se piardă urma, s-au stabilit la Cluj.

---

1 Convorbire cu Ioan Lupescu, din Bata (Arad), martie 1998.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 98, f. 60 (Proces-verbal de interogatoriu al Liviei Ciucă din 15 mai 1953).

3 *Ibidem*, f. 1 (Mandat de arestare nr. 120 din 17 iunie 1953).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 95, f. 1 (Mandat de arestare nr. 118 din 22 mai 1953).

5 *Idem*, vol. 96, f. 1 (Mandat de arestare nr. 121 din 17 iunie 1953).

În vara lui 1953 sunt interogați alți localnici din zona Bulci-Săvârșin. Printre ei, Gheorghe Andruhov[1] și Iosif Heleport[2], cu ajutorul cărora Securitatea vrea să afle unde se ascunde tehnicianul pomicol Adolf Iavorschi. O anchetă ce pare lipsită de sens deoarece Iavorschi era deja arestat de aceeași instituție. Este interogat și Petru Udrescu din Țela, fost pădurar la Bulci, condamnat în 1950 pentru participare la „organizația subversivă banda din Birchiș".[3] În cele din urmă este anchetat Adolf Iavorschi, angajat pe domeniul din Bulci din 1943 și arestat pentru „crimă de înaltă trădare" la o dată greu de precizat.[4] De la prima declarație dată, Iavorschi recunoaște că a săvârșit „contra Securității Statului" fapta de a ascunde, în 1947, arme într-o șiră de paie din curtea fermei unde locuise.[5]

În 12 iunie 1953, în zona Bulci debarcă o altă echipă de experți ai Securității, condusă de același anchetator, Weiss, din care mai fac parte alți doi subordonați ai colonelului Șoltuțiu, Toma Drăghici și Alexandru Danciu. Misiunea are scopul de a descoperi depozitele de arme descrise de baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea. Ficțiunile acestuia nu au, desigur, vreo acoperire în realitate.[6] Singurele capturi sunt cele făcute cu prilejul percheziției efectuate la locuința lui Adolf Iavorschi: „un pistol Walter cu o încărcătură plină, o armă de vânătoare, șase încărcătoare pline, un pistol automat Deimler

1 *Idem*, vol. 13, f. 168–170 (Proces-verbal de interogatoriu al lui Gh. Andruhov din 7 iulie 1953).

2 *Idem*, vol. 97, f. 29 (Proces-verbal de interogatoriu al lui I. Heleport din 7 iulie 1953).

3 *Idem*, vol. 13, f. 191 (Proces-verbal de interogatoriu al lui P. Udrescu din 29 iunie 1953).

4 *Idem*, vol. 97, f. 1 (Mandat de arestare nr. 122 din 30 martie 1954).

5 *Ibidem*, f. 3 (Proces-verbal de interogatoriu al lui A. Iavorschi din 27 mai 1953).

6 *Ibidem*, f. 54 (Proces-verbal de percheziție datat 12 iunie 1953).

şi o maşină de scris".[1] Deoarece „capii complotului" declaraseră că fuseseră aduse şi depozitate la Bulci căruţe întregi de arme, investigaţiile continuă. La încercarea de a lărgi cercul suspecţilor de participare la pregătirea „complotului antistatal" sunt anchetaţi, în continuare, cetăţeni din Bulci şi Bata despre Iavorschi. În final însă, anchetatorii conchid că „persoanele audiate au căutat să prezinte pe Iavorschi ca pe un element excepţional de cinstit şi de bun".[2]

Presiunea percheziţiei şi anchetei provoacă o altă dramă, descrisă astfel în documentele de constatare: „În urma verificărilor făcute în Bulci, soţia lui Iavorschi s-a urcat a doua zi în podul casei, unde s-a spânzurat fără să fi lăsat vreo scrisoare." Nimic despre cei doi copii al căror tată se află în închisoare, rămaşi orfani de mamă, fără bunici sau alte rude în apropiere, familia Iavorschi fiind refugiată, din părţile Sucevei, în timpul războiului. „În satul Bulci, investigaţiile şi-au atins scopul", conchide căpitanul de Securitate Ludovic Weiss.[3]

Fără a şti ceva despre Lucreţiu Pătrăşcanu, fără a cunoaşte că au vreo legătură cu el, soţii Birtaş, Livia Ciucă şi Adolf Iavorschi scriu declaraţii despre „complotul antistatal" cu centrul la castelul din Bulci, unde pentru pregătiri veniseră şi ofiţeri americani. Ca să poată organiza „rebeliunea împotriva Statului", declară Aurora Birtaş, urmau să primească aur şi ajutoare pentru înarmări iar clădirile grajdurilor urmau să fie transformate într-o fabrică de salam pentru a hrăni „cetele" recrutate de pădurari. Faţă în faţă, la confruntări, soţii Birtaş povestesc anchetatorilor despre „conferinţele şi şedinţele" conduse de Ioan Mocsonyi-Styrcea, Radu Niculescu-Buzeşti

1 *Ibidem*, f. 87 (Raport datat 8 iulie 1953).

2 *Ibidem.*

3 *Ibidem.*

și Victor Rădulescu-Pogoneanu pe tema „rebeliunii" plasate într-un timp imprecis: când vor veni americanii.[1]

La Bulci își face apariția „un colonel american Zaitz, ce fusese paraşutat în timpul războiului în Iugoslavia cu scopul instruirii trupelor lui Mihailovici[2]". În declarații apare un nou personaj – Gheorghe Ionescu-Bălăceanu, fost secretar al mareşalului Palatului Regal din 1937 până în 1944, apoi şef al cancelariei Regelui. În 1947, acesta fusese angajat de baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea administrator la succesiunea Styrcea. Fusese arestat în primăvara lui 1953 pentru „complicitate la crimă de înaltă trădare", deşi pe-atunci era contabil la o moară din București. După propriile declarații, din noiembrie 1944, când plecase de la Palat, nu mai avusese contact cu oamenii politici, deoarece toți îl evitau.[3] Cum ajunsese „implicat în complotul de la Bulci", relatează Belu Zilber: „Acesta [Ionescu-Bălăceanu, *n.a.*] fusese şoferul complotului de la 23 august 1944, s-a purtat admirabil şi este unul din cei care l-au arestat pe Antonescu. Cum însă şi în complotul din str. Arhitect Drăgoescu era necesar un şofer, Styrcea l-a imaginat tot pe Ionescu-Bălăceanu, iar eu, convins că Ionescu-Bălăceanu acceptase să joace rolul şoferului, am confirmat spusele lui Styrcea. În realitate, Ionescu-Bălăceanu[,] deşi a fost bătut de Moraru până a început să aibă discuții cu «Sfântul Duh», refuzase să confirme libretul. A declarat o grevă a foamei care a durat 90 de zile şi deşi era alimentat artificial, ajunsese muribund. A fost dus la spitalul Văcăreşti acoperit de muşte cadaverice."[4]

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 95, f. 101 (Proces-verbal de confruntare între Mircea şi Aurora Birtaş, datat 10 iunie 1953).

2 Draga Mihailovici, adversarul lui Tito, lider al rezistenței anticomuniste. Executat ulterior de Tito.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 93, f. 7 (Declarația lui Gh. Ionescu-Bălăceanu din 4 martie 1953).

4 *Idem*, vol. 202, ff. 83–84 (Declarația lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

Lectura declaraţiilor făcute de anchetaţi în vara şi toamna lui 1953 lasă impresia că nimic nu se schimbase în *lagărul socialist* după moartea lui Stalin şi înlăturarea lui Beria. Despre influenţa „proceselor sioniste" din Uniunea Sovietică asupra *anchetei Pătrăşcanu* s-au făcut numeroase speculaţii. Din arhivele partidului, reiese că într-adevăr, în 1952, avusese loc un număr impresionant de arestări în urma cărora evreii urmau a fi prezentaţi ca agenţi ai imperialismului anglo-american şi sabotori. Spre exemplu, o stenogramă a Biroului Politic menţionează că în 1952 fuseseră arestaţi peste o sută de oameni de la Competrol, cei mai mulţi dintre ei muncitori şi membri de partid. În memoriul adresat partidului, Constantin Ştefănescu, fostul director la Competrol, declară că fostul anchetator i-a spus: „Nouă ne trebuie ceva politic de înscenat, cu sabotaj." În acest scop i se cerea să declare că fusese indus în eroare de doi dintre evreii care lucrau în sectorul vânzare (Goldstein şi Bercovici), urmând ca după asemenea declaraţii mincinoase să fie repus în postul său de conducere.[1] Fapt deosebit, după moartea lui Stalin, un procuror venise şi anchetase cele petrecute. În şedinţa Biroului Politic din 14 ianuarie 1953, a doua zi după ce *Pravda* publicase comunicatul privind întemniţarea medicilor evrei din „afacerea halatelor albe", se discută probleme ale politicii faţă de minorităţile naţionale, şedinţa conturând strategia epurării evreilor din funcţii importante. Totodată este subliniat pericolul politic pe care îl prezintă aceştia, fapt dovedit şi de „procesul Slansky".[2]

---

1 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 29/1953, f. 7 (Stenograma convorbirii cu delegaţia de muncitori şi funcţionari de la Competrol care s-a prezentat la CC al PMR în problema arestării lor din data de 23 aprilie 1953).

2 Liviu Rotman, *Evreii din România în perioada comunistă, 1944–1965*, Editura Polirom, Iaşi, 2004, pp. 45–49.

După moartea lui Stalin, la intervenția lui Molotov a încetat anchetarea Anei Pauker. Ca și Polina Molotova, eliberată din lagăr datorită morții lui Stalin, la aflarea evenimentului care i-a prilejuit libertatea, Ana Pauker a început să plângă.[1] Cum a primit vestea Teohari Georgescu nu cunoaștem. Campania justițiară lansată după moartea lui Stalin – întâi la nivelul serviciilor speciale – a avut pentru fostul ministru de Interne din România imprevizibile urmări, Teohari Georgescu fiind reanchetat în stare de arest, în perioada februarie 1955 – aprilie 1956.[2]

De moartea lui Stalin a beneficiat însă și Ion Gheorghe Maurer. În 1952 și începutul lui 1953, acesta apare în declarațiile anchetaților din *lotul Pătrășcanu* ca „element indicat" de Ștefănescu lui Pătrășcanu, cu sugestia că trebuia „câștigat pentru cauză".[3] În februarie 1953, fără să știe ceva, Maurer „acceptase" propunerea, astfel că apare „grupul de trădători Pătrășcanu-Maurer".[4] Din aprilie și mai 1953, cei care declaraseră despre participarea lui Maurer sunt reanchetați. Iar Maurer... dispare, pe marginea vechilor declarații făcându-se de către anchetatori adnotarea „nu se verifică". Rămân, în continuare, necunoscute modalitățile și instanțele la care a apelat și în fața cărora a pledat Gheorghiu-Dej în favoarea ajutorului său în ucenicia puterii.

1 Convorbire cu Tatiana Brătescu, septembrie 1998.

2 Denis Deletant, *România sub regimul comunist*, Editura Fundației „Academia Civică", 1996, pp. 28–29.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 35, f. 39 (Declarația lui J. Berman din 7 decembrie 1952).

4 *Ibidem*, f. 195 (Declarația lui J. Berman din 27 februarie 1953).

CAPITOLUL XIII
Peşti în năvoadele dese

În 1945 se instituise Comisia de Control a partidului. Printre primele misiuni ale acesteia este *verificarea* foştilor ilegalişti şi deopotrivă a noilor membri de partid. După declanşarea „războiului rece", episoadele pasibile de interpretări tendenţioase din trecutul vechilor comunişti vor fi speculate în raport cu comandamentele ideologice ale fiecărui moment. „Purificarea partidului" prin eliminarea „elementelor descompuse" în condiţiile ascuţirii *luptei de clasă* este însă o lozincă a vremii. În alambicatele maşinării ale sistemului represiv, cei eliminaţi ilustrează propagandistic pericolele timpului.

Un episod supus acestui tip de prelucrări şi manipulări este „recensământul din URSS", efectuat de Institutul Central de Statistică în 1941–1942. Acesta avusese ca scopuri înregistrarea familiilor de români de dincolo de Bug, distribuirea de pachete acestora din partea „Consiliului de patronaj" condus de Maria Antonescu şi a materialelor de propagandă antonesciană. Totodată şi întocmirea de studii sociologice după metoda monografică introdusă de Dimitrie Gusti cu privire la organizarea economică, socială şi culturală a regiunii.[1]

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 204, f. 28 (Declaraţia lui M. Levente din 21 ianuarie 1950).

Numit în 1949 „creație bazată pe fondurile Rockefeller" (Sabin Manuilă și sociologul Anton Golopenția fiind bursieri Rockefeller)[1], ICS protejase în timpul războiului comuniști cunoscuți în istoria partidului din ilegalitate sub denumirea de „grupul de la Statistică". Intelectuali proveniți, în genere, din mica burghezie rurală din diverse zone ale țării, printre angajați erau deopotrivă simpatizanți ai stângii și ai dreptei. Constantin Pavel, Nicolae Betea, Anton Rațiu, Mircea Biji, Bucur Șchiopu, Corneliu Mănescu, Dumitru Corbea, Mihai Levente, Ștefan și Ileana Popescu, Mircea Tiriung, Ioan Oancea, Gheorghe Micle erau considerați comuniștii de la Direcția Oficiului de Studii de la ICS. Gravitau „din afară", în jurul cercului lor, Miron Radu Paraschivescu, Miron Constantinescu, Mihai Beniuc, Eugen Jebeleanu, Geo Bogza.[2] Mobilul protejării tinerilor comuniști de către conducătorii ICS va fi prezentat în anchetă ca determinat de interese personale („șefii și-au făcut socoteala că dacă războiul se termină cu victoria armatei sovietice, fiecare din ei să aibă în apropiere un băiat care era consacrat ca democrat", Golopenția „ridicându-l" în acest scop pe Constantin Pavel).[3]

Documente ale anchetei și materialele procesului plasează „grupul de la Statistică" în lanțul agenturii de spioni înființate de americani în România încă din 1945. În interogatoriul din proces, Zilber a declarat că pentru acțiunile de spionaj și complotiste i-i indicase lui Pătrășcanu pe Golopenția și Manuilă, precum și pe tinerii funcționari de la Statistică cu care colaborase înainte de 23 august 1944.[4] Tatonările în vederea înnodării acestor legături mincinoase au început în 1949, când lui Lucrețiu Pătrășcanu i s-au cerut

1 *Ibidem*, f. 340 (Raport din 5 noiembrie 1949).

2 Anton Rațiu, *op. cit.*

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 103, f. 51 (Declarația Matildei Ștefănescu, nedatată).

4 *Idem*, vol. 17, f. 36 (Interogatoriul acuzatului H. Zilber).

declaraţii despre Golopenţia şi Manuilă. În casa celui din urmă Pătrăşcanu avusese ultima întâlnire secretă cu Iuliu Maniu în dimineaţa zilei de 23 august 1944.[1]

Cazul sociologului Anton Golopenţia continuă să fie o enigmă pentru familia sa[2], ca şi pentru cercetătorul care încearcă o încadrare a ultimei sale perioade de viaţă într-o logică a cauzalităţii. Pe scurt, în dosarele întocmite de Securitate, cazul Golopenţia începe în 5 octombrie 1949 cu notele de supraveghere pentru obiectivul „Tibi", „fost director general al ICS", întocmite de agenţii de filaj pe parcursul a peste o sută de zile.[3] Obligat să părăsească ICS la începutul anului 1948, Anton Golopenţia a fost reţinut la finele lui ianuarie 1950, fără mandat de arestare. La percheziţia de dinaintea arestării îi sunt confiscate sute de pagini de lucrări de specialitate, rapoarte de serviciu şi corespondenţă personală.[4]

Primele declaraţii ce i se cer se referă la relaţiile sale cu Pătrăşcanu şi Zilber, deşi abia în mai înţelegem că i s-a adus la cunoştinţă că fusese reţinut pentru „vinile" sale în „cazul Pătrăşcanu".[5] Pe Pătrăşcanu, declară el, l-a cunoscut prin Belu Zilber, care îl contactase în iunie 1944 pentru a-i comunica o schimbare a regimului politic într-un viitor apropiat. S-a întâlnit cu Pătrăşcanu în locuinţa lui Florin Teodoru şi a acceptat propunerea acestuia „de a da o mână de ajutor la

1 *Idem*, vol. 1, ff. 196–200 (Declaraţiile lui L. Pătrăşcanu din 4 decembrie 1949: „Despre Golopenţia" şi „Despre Manuilă").

2 Convorbire cu Sanda Golopenţia (fiica lui A. Golopenţia), iunie 1998.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 113 (Note de supraveghere pe perioada 5 octombrie 1949 – 16 ianuarie 1950).

4 *Idem*, volumele 112 şi 113.

5 *Idem*, vol. 111, f. 70 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 18 mai 1950).

radio".[1] Același Belu Zilber i-a spus apoi că deținuții comuniști din Caransebeș n-au mai primit de multă vreme sprijin, că Rațiu și Betea sunt gata să-și asume sarcina de organizare a evadărilor dacă primesc ajutor de la ICS. A acceptat, le-a dat o mașină și o misiune pentru eșalonul instituției evacuat în județul Arad, camuflând astfel, în fața autorităților, scopul real al deplasării. Rațiu și Betea i-au povestit după aceea că deținuții au refuzat să ia legătura cu ei, hotărârea lor fiind determinată de Teohari Georgescu („actualul ministru de Interne").[2]

În după-amiaza zilei de 23 august 1944, Sabin Manuilă i-a comunicat că schimbarea de regim politic se produsese. În aceeași zi, Nicolae Betea l-a invitat să se prezinte acasă la avocatul Herant Torosian. La prima întâlnire avută cu Lucrețiu Pătrășcanu, acesta i-a recomandat să se apropie de Partidul Comunist.[3] A evitat să intre în PCdR deoarece voia să rămână „liber pentru știință" și totodată de teamă că vor fi introduse și în România schimbările din URSS.[4] „Faceți ce vreți" – i-ar fi spus el mai târziu lui Zilber –, „naționalizați industria, naționalizați băncile, colhozuri, nu."[5]

Din observațiile directe (un moment important al lor fiind participarea la Conferința de Pace de la Paris ca statistician al delegației României) și din studiul relațiilor istorice și politice, Golopenția trăsese concluzia că va fi un război între anglo-americani și sovietici. Vor învinge cei dintâi iar

1 *Idem*, vol. 113, ff.. 208–209 (Declarația lui A. Golopenția din 26 ianuarie 1950).

2 *Ibidem*, ff.. 220–230 (Declarația lui A. Golopenția din 31 ianuarie 1950).

3 *Ibidem*, ff.. 210–219 (Declarația lui A. Golopenția din 30 ianuarie 1950).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 111, ff.. 30–40 (Declarația lui A. Golopenția din 4 mai 1950).

5 *Idem*, vol. 37, f. 362 (Declarația lui B. Zilber din 12 august 1949).

în România se va instaura un regim susţinut de ei. În ceea ce priveşte relaţiile sale cu Pătrăşcanu, voia să-l ajute „din raţiuni de etică personală", nu politice („văzusem omul şi mă întrebam ce resorturi îl mişcă şi cărora li se datoreşte faptul că avea dificultăţi în politică").[1] I-a trimis, prin Betea, documentări despre relaţiile dintre românii şi ungurii din Transilvania pentru cuvântările sale. Din aceleaşi considerente psihologice s-a străduit să obţină, cu ajutorul lui, cinci burse de studiu la Paris pentru Betea, Pavel, Raţiu, Ştefan Popescu şi Gh. Retegan, în primăvara lui 1947.[2] În aceeaşi perioadă, când Betea a venit la el spunându-i că Pătrăşcanu pleacă la Bruxelles la un congres internaţional al juriştilor, de unde s-ar putea să nu se mai întoarcă, şi l-a rugat să-i dea adresa unor cunoscuţi din străinătate care l-ar putea ajuta, i-a scris două scrisori de recomandare: una pentru un profesor de la Universitatea din Bruxelles, alta pentru Oxford. N-a pomenit în ele că recomandatul s-ar putea să nu mai revină în România. „I le-am dat lui Betea" – afirmă anchetatul – „şi am spus că dl Pătrăşcanu e poate mai la locul său într-o bibliotecă şi că plecând va deveni o rezervă a comunismului din România pentru eventualitatea că într-un conflict viitor se vor impune anglo-americanii."[3] Mai puţin încunoştinţat despre aceste proiecte a fost tocmai Pătrăşcanu, care declarase că biletul de la Golopenţia pentru Bruxelles i-a fost trimis destinatarului prin legaţie iar despre recomandarea pentru Oxford nu ştie nimic.[4] Asemenea gânduri şi fapte, continuarea relaţiilor cu oameni de ştiinţă americani şi occidentali, trimiterea la Biroul Internaţional al Muncii a unor anuare şi

1 *Idem*, vol. 113, f. 342 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 10 februarie 1950).

2 *Idem*, vol. 80, f. 290 (Declaraţia lui C. Pavel din 2 februarie 1950).

3 *Idem*, vol. 113, f. 310 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 5 februarie 1950).

4 *Idem*, vol. 2, f. 230 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 15 aprilie 1951).

buletine ale ICS, considerate de noul regim date cu caracter secret, sunt singurele amănunte „incriminatoare" din viața lui Anton Golopenția.[1]

După mai puțin de trei luni de detenție crede despre sine că va fi condamnat la moarte ca „dușman al poporului" deoarece s-a declarat împotriva colectivizării agriculturii, socializării întreprinderilor și înlăturării sociologiei din științele sociale.[2] Sunt greu de imaginat frământările sufletești și regimul fizic ce l-au dus la moarte. În 11 mai 1950 își roagă anchetatorul să-l ajute să-și redacteze *autocritica* cerută („sunt acum la punctul unde ori reușești, ori pieri"). Dincolo de tiparul pretins, răzbat deznădejdea („văd esențialul: patria, munca, familia"), dorința de a fi lăsat să-și continue munca științifică („sunt ca o mamă care n-ar vrea să piară înainte să nască pruncii pe care-i poartă în pântece") și încercarea de a convinge că e nevinovat („dacă aș fi reabilitat, aș dori să încep cu un stagiu ca muncitor necalificat la Canalul Dunăre–Marea Neagră sau în orice întreprindere spre a mă apropia de muncitori").[3]

Din sumarele referate despre starea deținuților aflăm că, în 14 august 1951, Anton Golopenția fusese internat în spitalul Penitenciarului Văcărești cu diagnosticul TBC, unde „a sucombat" în 9 septembrie 1951.[4] În subteranele Securității însă, nici despre morți nu se vorbește de bine. Fără a aminti ceva despre decesul acestuia în închisoare (poate chiar în necunoștință de cauză), Betea depune mărturie în proces că

1 *Idem*, vol. 113, ff. 350–362 (Declarația lui A. Golopenția din 30 martie 1950).

2 *Ibidem*.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 111, ff. 42–44 (Autocritica lui A. Golopenția din 11 mai 1950).

4 *Ibidem*, f. 352 (Referat datat 12 septembrie 1951).

Anton Golopenţia îl ajutase pe Pătrăşcanu în pregătirile sale pentru pretinsa fugă în străinătate.[1]

Firele care duc spre „grupul de la ICS" au fost înnodate încă din 1948 de experţii în manipulări ai Securităţii. Rezultatele se datorează „muncii informative" dirijate în scopurile propuse şi prin presiunile aplicate celor anchetaţi în stare de arest. În regimul „strict confidenţial", pe adresa „Tov. Serghei", lui Sergiu Nicolau i s-a trimis, de către o altă direcţie a menţionatei instituţii represive, întregul material produs de echipele de recensământ în Transnistria. Protocoalele de recensământ din vremea războiului erau însoţite de recente observaţii că funcţionarii de la ICS „şi-au depăşit sarcinile", „au primit mari sume de bani drept prime de deplasare" şi de concluzia că „pe baza datelor furnizate de aceste echipe s-au făcut deplasări de populaţie şi bunuri din URSS în ţară".[2] Simultan, alţi anchetaţi şi condamnaţi sunt obligaţi să facă declaraţii în spiritul voinţei anchetatorilor. Astfel, în 9 aprilie 1948, Silviu Crăciunaş declară că Sabin Manuilă, care plecase clandestin din ţară în toamna lui 1947 cu sprijinul său, îl rugase să-l ajute şi pe Betea să treacă graniţa deoarece „îi este primejduită viaţa din cauza legăturii ce o avea prin el Lucreţiu Pătrăşcanu cu Misiunea Americană". Mai târziu, Betea însuşi i-ar fi mărturisit că a fost omul de legătură dintre ministrul Justiţiei, Sabin Manuilă şi „americani".[3] Sunt reluate interogatoriile întregii reţele clandestine ce organizase emigrări. Printre cei reanchetaţi se află şi Florica Fărcaşu, fostă desenatoare la ICS, condamnată în 1950 la zece ani temniţă grea pentru că îi găzduise în casa ei pe Horaţiu Comăniciu, Sabin

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 17, f. 268 (Interogatoriul martorului N. Betea).

2 *Idem*, vol. 105, f. 28 (Notă nedatată şi nesemnată).

3 *Idem*, vol. 80, f. 419 (Declaraţia din 9 aprilie 1948 semnată „Grigore Silviu Crăciunaş").

Manuilă, Romulus Boilă și George Manu, cu concursul ei urmând în acea perioadă să fie pregătită și fuga lui Betea.[1]

Alte arestări din „grupul de la ICS" dau seamă de amploarea pericolului reprezentat de acțiunile lui Pătrășcanu. În aprilie 1948 fusese reținut Constantin Pavel, licențiat în litere și filozofie, în momentul arestării director la Oficiul de Studii al ICS. Membru de partid din 1935, a fost exclus în 1942 pentru „acte de indisciplină" tipice relațiilor ilegaliste („dl Maurer, la care fusese în ziua arestării acestuia, ar fi socotit că el a pus poliția pe urmele lor"[2]). În dezacord cu politica guvernului comunist și profund dezamăgit de realitățile socialiste după contactul direct cu cei care le-au trăit în timpul recensământului din Transnistria, Constatin Pavel nutrește alte iluzii. Spune că Pătrășcanu – pe care nu-l cunoscuse personal niciodată – va fi „omul politic care poate întruni consensul factorilor politici internaționali". „În lumina acestor considerente", declară el, „apreciam că este bine ca Betea să plece în străinătate să ducă un punct de vedere politic al lui Pătrășcanu."[3] Va afla însă mult prea târziu că Betea nu primise niciodată asemenea mandat de la Pătrășcanu. Idealismul convingerilor lui Pavel este evident din mesajul pe care încercase să-l transmită lui Pătrășcanu, prin Golopenția, în primăvara lui 1948: în timpul în care Pătrășcanu se crede singur, prieteni necunoscuți se gândesc la el și doresc să-l ajute.[4] La curent cu pregătirile plecării lui Betea și cu sprijinul dat de Crăciunaș, Pavel a pus la dispoziția celui din urmă, prin Betea (crezut a fi „mesagerul" lui Pătrășcanu), buletine demografice și analize statistice întocmite de ICS în perioada

1 *Ibidem*, f. 246 (Proces-verbal de interogatoriu al Floricăi Fărcașu din 23 septembrie 1952).

2 *Ibidem*, ASRI, f. 121 (Proces-verbal de interogatoriu al lui A. Golopenția din 1 februarie 1950).

3 *Ibidem*, f. 296 (Declarația lui C. Pavel din 2 februarie 1950).

4 *Ibidem*, f. 310 (Declarația lui C. Pavel din 22 octombrie 1951).

1940–1948 pentru a fi transmise în străinătate.[1] Pe parcursul anchetei, faptul a fost amplificat şi coroborat cu acuzaţia de spionaj.

Arestările operate în preajma lui Pătrăşcanu, cu prilejul „fugii grupului Betea", sunt urmate de stabilirea de noi legături cu „acţiunile duşmănoase" ale unor foşti şi actuali funcţionari de la ICS. Astfel, în octombrie 1948, a fost arestat în portul Constanţa profesorul de educaţie fizică Eugen Losniov, care lucrase o singură lună la ICS, în 1941, în timpul recensământului Capitalei.[2] Amănuntul va fi speculat după o vreme, în sensul că Losniov va fi manipulat să declare, în legătură cu tentativa sa de trecere frauduloasă a frontierei, alte amănunte ce-o relaţionează cu „grupul de la ICS". Încă din 1947 – declară anchetatul în 1952 –, Constantin Pavel i-a făcut propunerea de fugă din ţară cu un avion pilotat de Max Manolescu la Paris. Acolo urma să se reunească „grupul de la Statistică" şi să ia legătura cu reprezentanţii „partidelor istorice" din străinătate. Cu acelaşi prilej i s-a comunicat că „şeful disidenţei" este Pătrăşcanu.[3]

În 5 decembrie 1949 a fost arestată Matilda Ştefănescu (fostă Demetrescu), licenţiată în geografie-istorie, funcţionară la ICS. Obligată să facă „manej" şi bătută de „anchetatorul Sandu", ea declară că a distrus o lucrare „ce se referea la problema colhozurilor şi sovhozurilor din URSS" care-i fusese dată spre păstrare de fostul ei iubit, Mihai Levente, după întoarcerea de la recensământul din Transnistria. Matilda Ştefănescu a fost eliberată în martie 1950, cu posibilitatea de „reabilitare" prin activitatea de informatoare. „Anchetatorul Sandu" (Alexandru Dumitraşcu) – legătura

1 *Ibidem*, f. 369 (Declaraţia lui C. Pavel din 16 martie 1953).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 5, f. 354 (Referat datat 3 decembrie 1948).

3 *Idem*, vol. 13, f. 101 (Proces-verbal de interogatoriu al lui E. Losniov din octombrie 1952).

din noua misiune – o obligă însă la relații sexuale în timpul „întâlnirilor de lucru". Oripilată de pretențiile de amant ale celui care o bătuse în închisoare, i se confesează soțului. În împrejurări nedeclarate în scris, Matilda Ștefănescu va fi reanchetată la începutul anului 1953, prilej cu care își mărturisește regretele că datorită afirmațiilor sale mincinoase fusese arestat Levente.[1] În consecință, fostul ei anchetator, maiorul de Securitate Alexandru Dumitrașcu, este pus să dea o declarație despre cele întâmplate, declarație în care își scuză comportamentul prin „educația burgheză" primită. Abaterea maiorului Dumitrașcu și a superiorului acestuia, Filipescu, care-i recomandase măsuri dure în cazul Matildei Ștefănescu, sunt „sancționate pe linie de partid"[2], nicio altă tulburare neprimejduind viitoarea lor activitate.

Cât despre Mihai Levente, acesta a plătit declarația mincinoasă a fostei sale iubite cu aproape doi ani de detenție și anchetă. Orfan de război, licențiat în litere și filozofie, specialitatea sociologie, încadrat la ICS din 1941, căsătorit o vreme cu fiica generalului Palade, după 23 august face o carieră strălucită. A fost consecutiv: secretar general al Poliției Capitalei, secretar general al ICS (aprilie 1945 – martie 1946), secretar general al subsecretariatului de Stat în Ministerul Aprovizionării, secretar general în Ministerul Cooperației, apoi aceeași funcție în Ministerul Agriculturii și în Ministerul Industriei, iar din 1 martie 1949 activist al CC al PCR. Din declarațiile proprii și cercetarea făcută asupra sa, aflăm alte interesante amănunte despre Partidul Comunist în ilegalitate, Mihai Levente fiind cel care răspundea de munca de partid și Uniunea Patrioților din ICS în timpul războiului. Fusese atras în mișcarea comunistă de Tasia Petrovici (Tatiana Bulan), prima soție a lui Foriș. Până în 1942,

1 *Idem*, vol. 103, ff. 142–143 (Declarația M. Ștefănescu din 7 ianuarie 1953).

2 *Ibidem*, f. 373 (Raport din 27 ianuarie 1953).

legătura superioară de partid a lui Levente fusese Constantin Pîrvulescu iar după aceea, până în 4 aprilie 1944, Petrea Nicolae şi Victoria Sîrbu i-au intermediat legătura cu Koffler. Despre plecarea „grupului de la Statistică" la recensământul din Transnistria, Foriş fusese încunoştiinţat de Levente prin Ilona Popp (Ileana Răceanu). Comuniştii de la ICS, care scăpau astfel de mobilizarea pe frontul antisovietic, au primit acordul conducerii partidului şi o serie de sarcini secrete de informare şi propagandă pe linie de partid, de care, de asemenea, s-au achitat.[1] Levente mai recunoaşte că instrucţiunile pentru aceste sarcini le-a primit prin Petrea Nicolae şi Saşa (Alexandra) Sidorovici („pe atunci foarte apropiată – ca şi soţie"[2]), viitoarea *acuzator public* în nou înfiinţatele *tribunale ale poporului* şi soţie a lui Silviu Brucan[3].

Sutele de pagini de declaraţii şi materiale adunate de anchetatori din locurile pe unde a trecut Levente şi de la oamenii cu care a avut de-a face în diferite împrejurări relevă caracteristicile anchetei.[4] Printre alţii a fost anchetat şi fostul comisar Taflaru, care atestă că după căderea casei Wexler, în

1 *Ibidem*, f. 215 (Proces-verbal de interogatoriu al Victoriei Sîrbu din 16 ianuarie 1953).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 102, f. 243 (Declaraţia lui M. Levente din 31 octombrie 1950).

3 Silviu Brucan (1916–2006), fost redactor-şef adjunct al ziarului *Scînteia* şi ambasador al României la Washington. După 1990, în cartea *Generaţia irosită* (Editura Univers & Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992), a colportat numeroase teorii şi informaţii bazate pe zvonuri, prezentându-le însă ca trăiri şi amintiri personale. Printre altele, se prezintă ca un cunoscut personal al lui Foriş, pe care îl avusese în perioada războiului ca *legătură superioară de partid.* Se subînţelege că dacă faptul ar fi fost real, Brucan ar fi fost anchetat ca toţi ceilalţi care aveau vreo legătură cu Foriş. De fapt, numele lui Brucan nu apare nicăieri în declaraţiile foştilor ilegalişti în calitate de cunoştinţă a lor sau de executant al unor *sarcini de partid.*

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 104 şi 105.

urma trădării lui Mircea Biji, când s-a dus la ICS să-l aresteze pe Levente, acesta a reușit să fugă de agenți. Așadar, în niciun caz, nu fusese informator al Siguranței.[1] De altfel, în februarie 1944, Curtea Marțială a Capitalei îl condamnase pe Levente, în contumacie, la douăzeci și cinci de ani muncă silnică.[2]

Conduita lui Levente în anchetă este ilustrativă pentru limitele de nebănuit ce pot fi atinse, în asemenea împrejurări extreme de viață, de oameni a căror normalitate și respectabilitate par de netulburat în condiții obișnuite. Astfel, în februarie–martie 1950, Levente adresează umilitoare scrisori de implorare în care-și exprimă patetic adeziunea la comandamentele ideologice ale timpului. Destinatarii sunt Serghei Niconov (Sergiu Nicolau), Teohari Georgescu, Ana Pauker, Gheorghiu-Dej, Bodnăraș, Chișinevschi, Vasile Luca, Alexandru Moghioroș.[3] La sfârșitul lui martie 1950 se adresează anchetatorului, rugându-l să-i permită să-și dovedească nevinovăția în „lanțul provocărilor" ce-a început cu Matilda Ștefănescu. „Pentru proba sinuciderii" solicită să i se pună la îndemână un pistol iar el, înainte de a se împușca, va striga „Să trăiască Partidul, să izbândească Revoluția Proletară!" „Teatru", notează pe marginea cererii sale o mână necunoscută![4] Comunistul ilegalist Mihai Levente a fost pus în libertate abia în 9 iulie 1951, cu sau fără scuze, din partea celor care l-au arestat și anchetat fără a fi avut vreo vină.

Arestat pentru „omisiune de denunț și activitate trădătoare împotriva Partidului și Uniunii Sovietice" a fost, la sfârșitul anului 1949, și Ștefan Popescu, fost funcționar la ICS, ca și soția sa, Lena Popescu. Aceasta fusese în perioada ultimă de ilegalitate a partidului una dintre *tehnicele* lui

1 *Idem*, vol. 103, ff. 60–62 (Declarația lui Taflaru din 5 ianuarie 1953).

2 *Idem*, vol. 105, f. 260 (Sentința din 28 februarie 1944).

3 *Idem*, vol. 102, ff. 40–67.

4 *Idem*, vol. 204, f. 249 (Declarația lui M. Levente din 22 martie 1950).

Pătrăşcanu. În 1948, Ştefan Popescu era redactor la ESPLA şi sub-şef la secţia de tipărituri de la centrul de statistică al Comitetului de Stat al Planificării. Soţia sa lucra, împreună cu Elena Pătrăşcanu şi Lena Constante, la Teatrul de Păpuşi „Ţăndărică". În legătură directă cu Pătrăşcanu era, pentru Ştefan Popescu, şi episodul scoaterii primului număr legal din *România Liberă*, în 24 august 1944, moment în care cei doi s-au cunoscut personal. Prin Belu Zilber, Popescu primise oferta de a fi şeful de cabinet al lui Lucreţiu Pătrăşcanu la Ministerul Justiţiei, dar a refuzat.

După rapoartele de supraveghere de la începutul anului 1948 – în urma cărora se stabileşte că obiectivul „Pop" are relaţii cu Pavel, Betea, Raţiu, Rupenian, Duţescu, Levente, Petre Năvodaru, Lucreţiu Pătrăşcanu – sunt conspectate rapoartele întocmite de acesta în vremea recensământului din Transnistria în satele Moldovanca şi Lozvata (raionul Grușca). Sunt subliniate consideraţii de genul „Comunismul este un lucru de care puţini au auzit [...] şi de câte ori a fost vorba am auzit numai consideraţii peiorative, susţinute de exemplificări bogate şi grăitoare."[1] Din concluzii reieşea că românii deveniţi cetăţeni sovietici în urma cedării Basarabiei din vara lui 1940 nu sunt ataşaţi de comunism şi doresc să revină la România. Pentru asemenea constatări făcute în 1942 în împrejurările şi cu scopurile descrise, Ştefan Popescu a fost arestat.

Din 3 ianuarie 1950 şi până aproape de sfârşitul lunii scrie declaraţii despre trecutul său de comunist ilegalist (fusese primit în partid în 1938, Miron Constantinescu fiind cel care i-a comunicat evenimentul pe stradă, şi exclus în 1941, pe baza unui bilet înmânat de Saşa Sidorovici[2]). În 27 ianuarie este anchetat în două rânduri, în intervalul dintre cele două interogatorii fiind confruntat cu propriile rapoarte din

1 *Idem*, vol. 7, f. 7.

2 *Ibidem*, ff. 123–130 (Declaraţia lui Şt. Popescu din 3 ianuarie 1950).

Transnistria. După această lectură, anchetatorul îl întreabă cu duritate dacă a avut crize de somnambulism, nebunie sau fusese sub hipnoză în URSS, țară față de care anchetatul își declarase, în repetate rânduri, atașamentul și iubirea. După acest rechizitoriu (combinat probabil cu agresări fizice și verbale), urmează *autocritica* anchetatului cu fraze de genul: „Cultura burgheză a liceului și apoi idealismul Universității m-au făcut laș, trădător, fără curaj. Această cultură îmi dă amnezii ciudate și inexplicabile."[1]

În continuare sunt descrise pe placul anchetatorilor „faptele mârșave" săvârșite. Răspunzător de expediția din Transnistria fusese Anton Golopenția. După 23 august 1944, declară Popescu, atmosfera burgheză din casa soților Pătrășcanu („sofale", „coniace de trei stele", „vin vechi") i-a tulburat mințile. „Prin culorile unui coniac vechi mai poate vedea scânteia de muncă scoasă de ciocan pe nicovală?" întreabă retoric, cu referire la Pătrășcanu, Ștefan Popescu, învinuindu-l că astfel a dovedit „trădarea intereselor proletariatului".[2] Printre fanteziile despre sine și alți foști ilegaliști, declarațiile lui Ștefan Popescu conțin descrieri și observații revelatoare pentru perioada 1945–1950. Astfel, scrie el, la aflarea veștii că Titel Petrescu a fost arestat, Sabin Manuilă comentase: „Toți cei care au făcut 23 August trebuie să dispară. Ascultă ce-ți vorbesc eu, vine matematic... rândul lui Pătrășcanu."[3]

Fără alte dovezi de infidelitate față de revoluția proletară decât conținutul rapoartelor din 1942, după zeci de declarații și angajamente patetice despre persoana sa și răuvoitoare despre cercul soților Pătrășcanu, după doi ani de detenție,

1 *Ibidem*, ff. 47–69 (Proces-verbal de interogatoriu al lui Șt. Popescu din 27 ianuarie 1950).

2 *Ibidem*, ff. 167–170 (Declarația lui Șt. Popescu din 3 februarie 1950).

3 *Ibidem*, f. 185 (Declarația lui Șt. Popescu din 5 martie 1950).

Ştefan Popescu a fost eliberat la sfârşitul anului 1951, cu indicaţia de a fi folosit „martor în libertate".[1]

În decembrie 1949 a fost pus sub supraveghere un alt membru al „grupului de la ICS", Corneliu Mănescu (fost student al Facultăţii de Drept, pe care a abandonat-o înainte de absolvire). Declaraţiile date de foştii colegi de muncă îl prezintă ca pe un paşnic funcţionar la ICS care nu avusese legătură de partid în timpul dictaturii antonesciene.[2] O explicaţie referitoare la norocul viitorului ministru de Externe al României care a reuşit să scape de ghilotina cercetărilor şi anchetei ca participant la recensământul din Transnistria o prezintă peste mulţi ani Anton Raţiu: fosta soţie a lui Corneliu Mănescu se recăsătorise cu maiorul Filipescu, „şeful anchetelor" din SSI. Ea i-a fost pavăză în vâltoarea arestărilor foştilor funcţionari de la ICS.[3] De reţinut pentru neprevăzutul pericol al acelui timp este amănuntul că protagonistul n-a aflat niciodată despre primejdiile la care fusese expus în acei ani, nici de protecţia pe care i-o asigurase prima sa soţie.[4]

Legăturile de rudenie directe sau prin alianţă şi mai ales relaţiile de căsătorie au adus însă altora multă nenorocire. Fratele lui Remus Koffler, avocat creştinat sub numele de Romulus Jitianu, a fost arestat în 27 februarie 1950, la puţină vreme după reţinerea fratelui său. Deşi a fost interogat în repetate rânduri în lunga sa detenţie, a declarat că până în 1943 – când l-a rugat pe medicul-şef de la Siguranţă, Liviu Demetrescu, cu care avea legături de prietenie şi afaceri, să intervină în favoarea fratelui său – nu ştiuse nimic despre activitatea comunistă a acestuia. Deşi faptul a fost confirmat de toate investigaţiile anchetatorilor, abia înainte de finalizarea

1 *Ibidem*, f. 260 (Referat datat 2 noiembrie 1951).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 115.

3 Anton Raţiu, *op. cit.*

4 *Corneliu Mănescu în dialog Lavinia Betea. Convorbiri neterminate*, Editura Polirom, Iaşi, 2001, pp. 25–30.

procesului Pătrășcanu se recomandă punerea sa în libertate pentru că „nu poate fi utilizat în niciun fel". De altfel, în conformitate cu informațiile culese de anchetă, interesele lui Jitianu erau orientate în altă direcție. În perioada iunie 1947 – martie 1948 făcuse carieră într-o lojă masonică, reușind să parcurgă în acest interval drumul de la discipol la maestru.[1]

Complicatele și dificilele relații din familia lui Lucrețiu Pătrășcanu reies din ancheta la care a fost supus cumnatul său Petre Pandrea (Petre Marcu). Arestat în 1948 – înaintea lui Pătrășcanu –, avocatul Pandrea, care se visa după 1944 reputat scriitor și academician, a fost „uitat" în celula 42 de la Malmaison timp de aproape cinci ani. Conform declarațiilor date în 1952, înainte de 23 august 1944, Pandrea îșI ajutase cumnatul să scape de condamnare în urma grevelor de la Griviția. Îi procurase multe din cărțile cerute de acesta când se afla în domiciliu obligatoriu la Poiana Țapului și îi pusese la dispoziție trei dintre locuințele conspirative utilizate în întâlnirile de pregătire a înlăturării lui Antonescu. După aceea l-a atacat în ziarul *Timpul* („Andrei Moldoveanu, faimosul opozant, devenit ministru imbecil"), „ifosele" și „aerele de actriță ratată ale Hertei" (Elena Pătrășcanu) stârnind, de asemenea, multă discordie în familia lui Pătrășcanu.[2] Privită din afară, atmosfera din familia lui Pătrășcanu se nuanțează cu descrierea încercărilor mamei, surorii și cumnatului de a profita de cariera lui Coca (numele de alint, din copilărie, al lui Lucrețiu Pătrășcanu), luând alimente și alte produse, fără plată, de la diferite fabrici. Pentru a scăpa de „insuportabilele lor cusururi", Pătrășcanu făcuse diverse intervenții pentru a-și trimite cumnatul ministru

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 122.

2 *Idem*, vol. 128, ff. 60–68 (Proces-verbal de interogatoriu al lui P. Pandrea din 6 noiembrie 1952).

plenipotenţiar la Bruxelles.[1] În fapt, aceste favoruri se datorau Anei Pauker, în semn de recunoştinţă pentru serviciile lui Pandrea din ilegalitate. După ce Pătrăşcanu ajunsese „la putere", mama, fratele şi sora sa, împreună cu familiile lor, se ţinuseră (şi fuseseră ţinuţi de soţia lui Pătrăşcanu) departe de el. Datorită acestei situaţii, niciun alt membru al familiei nu fusese anchetat după arestarea lui.[2]

Pandrea a încercat să-şi trimită rugăminţile şi protestele puternicilor zilei, prin scrisori adresate în termenii cunoştinţei personale cu aceştia şi în calitate de avocat ce-a adus servicii mişcării comuniste în ilegalitate: cu „Dragă Fănică" i se adresează lui Teohari Georgescu, „Ma chère Anne" este Ana Pauker, „Dragă Avrame, am alergat şi eu pe vremuri pentru tine destul", îi scrie lui Avram Bunaciu, în timp ce lui Petru Groza i se adresează ca „tizului" care a fost deţinut în aceeaşi celulă la Malmaison.[3] A fost pus în libertate, în cele din urmă, după preluarea anchetei de Şoltuţiu. Cazul său este prezentat de noul anchetator-şef ca o altă neregulă a anchetei precedente. Din referatul întocmit de Şoltuţiu în noiembrie 1952 aflăm că Pandrea „a fost găsit într-unul din penitenciare, neştiind nimeni cauzele arestării lui", „arestat de aproape cinci ani şi nefiind cercetat absolut de nimeni până la această anchetă".[4] Anchetat pe parcursul lui noiembrie 1952, Pandrea declară cele prezentate mai sus, fiind eliberat la sfârşitul lunii, după ce semnează angajamentul de a nu vorbi despre cele petrecute în arest.

Mult mai tragică este soarta cumnatului lui Emil Calmanovici, Mirel Costea (Nathan Zeider), care s-a sinucis

1 *Idem*, vol. 4, ff. 194–205 (Declaraţia lui D.I. Suchianu din 10 martie 1950).

2 Interviu cu Nadia Marcu (fiica lui Petre Pandrea şi a surorii lui Lucreţiu Pătrăşcanu), septembrie 2005.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 128, ff. 90–111.

4 *Ibidem*, f. 155 (Referat datat 1 noiembrie 1952).

după arestarea acestuia. Costea fusese, după schimbările petrecute în conducerea partidului la 4 aprilie 1944, legătura dublă a lui Calmanovici cu Bodnăraș, pentru „verificarea" lui Koffler, care îndeplinea același rol de *legătură superioară* a fostului șef al Comisiei Centrale Financiare a partidului.[1] Împrejurările, cauzele și efectele morții lui Mirel Costea sunt investigate de anchetatori, pentru familia Calmanovici ele rămânând necunoscute.[2]

Soțiile celor arestați sunt, de asemenea, condamnate, reținute sau interogate succesiv în stare de libertate. Pentru ca rețeaua de martori și complici ai „agenturii de spionaj" să fie cât mai impresionantă, a fost arestată, anchetată și în final condamnată soția lui Victor Rădulescu-Pogoneanu, Cecilia. Aflată în arest preventiv din 10 august până în 14 noiembrie 1947 și anchetată în legătură cu soțul ei, după condamnarea acestuia va fi lăsată o vreme în pace. După „implicarea" lui Victor Rădulescu-Pogoneanu în „rețeaua de spioni și complotiști condusă de Pătrășcanu", originea socială și necesitățile anchetei vor conduce la o nouă arestare a Ceciliei Rădulescu-Pogoneanu. Acum va fi obligată (nu știm în ce condiții) să se declare martor la multe din „întâlnirile conspirative" ale complotiștilor.[3] Anchetată în stare de libertate va fi și sora lui Victor Rădulescu-Pogoneanu, Anina, profesoară care, epurată din învățământ, din 1953, trăia din lecții particulare.[4]

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 23, ff. 60–70 (Declarația lui E. Calmanovici din 28 mai 1951).

2 Convorbire cu Gad Calmgran și Geta Calmanovici (fiul și respectiv nora lui Emil Calmanovici), iulie 1998.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 91.

4 *Idem*, vol. 13, ff. 168–170 (Proces-verbal de interogatoriu al Aninei Rădulescu-Pogoneanu din 24 februarie 1953).

Cu resemnare și demnitate și-au asumat soarta soțiile lui Berman[1] și Calmanovici, ele însele membre ale Comisiei Centrale Financiare a partidului în anii ilegalității. Periculoasa conjunctură în care au evoluat cei ce fuseseră apropiați de membrii *lotului Pătrășcanu* poate fi înțeleasă din „combinația" propusă de Șoltuțiu și aprobată de ministrul de Interne, Alexandru Drăghici, cu privire la Cecilia Calmanovici. În ianuarie 1953, Șoltuțiu raportează că soția arestatului Emil Calmanovici, deși a fost interogată în stare de libertate, „nu a spus nimic nou care ar putea să ne folosească nouă în ancheta lui Emil Calmanovici sau pentru a o putea folosi ca martoră". Cum legăturile soților Calmanovici și Berman pe linie de partid recomandă ca persoane de încredere și apropiate pe inginerul Emil Harstein (alt creditor al PCdR) și dr. Egon Weigl. Acesta contribuise, printre altele, la determinarea soției lui Nicolae Rădescu să ofere informațiile necesare comuniștilor în 1945 pentru a-l obliga pe general să demisioneze.[2] Șoltuțiu propune reinterogarea soției lui Calmanovici. Cu acest prilej, urma să fie influențată să ia legătura cu cei doi și să-i anunțe că sunt în mare primejdie, pentru a o putea astfel „compromite". De asemenea, să-i fie interceptat telefonul, iar la întreprinderea de construcții unde lucrează ea, în măsura posibilităților și dacă sunt condiții deosebit de prielnice, să se recruteze un om în care are ea încredere, ca informator. Notele de filaj și cele rezultate din interceptarea telefonului să fie înaintate zilnic.[3] „Privighetoarea" a fost filată, notele telefonice interceptate, prietenii menționați au fost interogați. Chiar fiul ei, Gad Calmanovici, proaspăt licențiat în inginerie la Leningrad, a

1 *Ibidem*, ff. 143–150 (Proces-verbal de interogatoriu al Silviei Berman din 9 aprilie 1953).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 168, ff. 31–41 (Scrisoare adresată de E. Calmanovici lui Vanea Vidrașcu Didenco în 31 august 1954).

3 *Idem*, vol. 24, ff. 276–277 (Notă din 8 ianuarie 1953).

fost anchetat, dar rezultatele finale nu sunt cele scontate de anchetatori.[1]

Spectaculoasă și în sensul dorit de anchetă este însă evoluția soției lui Belu Zilber, Ana Naum (Nuțu Fuxman). Membră de partid din 1938, internată o vreme în lagăr în perioada războiului, șefa sectorului literar la Editura de Stat după 1944, la puțină vreme după arestarea soțului, a fost dată afară din serviciu și exclusă din partid. A fost apoi anchetată, în stare de arest, în septembrie–octombrie 1951. După ce-și discreditează soțul, își denunță prietenii și cunoscuții (printre altele „demască" favoritismele practicate de soțul ei la CEC, de care ar fi profitat și fosta lui iubită, scriitoarea Henriette Yvonne Stahl) și-și reclamă foștii subalterni și colegi de lucru (pe Vera Călin și Henri Wald, spre exemplu), este pusă în libertate. Pe parcursul anului 1953 s-a manifestat prin declarațiile date – cu sau fără voie – ca o fidelă colaboratoare a anchetatorilor în descoperirea „adevărurilor" dorite de aceștia.[2]

Divorțul dat de soția sa „pe motiv de părăsire de domiciliu conjugal", ca și declarațiile scrise de aceasta în anchetă au fost aduse la cunoștința lui Zilber de către anchetatori, aceasta fiind una dintre metodele tipice de demoralizare a anchetaților. Amărăciunea trădării soției sale l-a urmărit pe Zilber peste ani, cu mult mai mare intensitate decât amintirea propriilor sale trădări. „Stalinistă născută, iar nu făcută" – scrie Zilber despre ea –, „a calomniat totul numai ca să poată reintra în singura casă pe care o iubea cu adevărat, partidul." Cu toate eforturile făcute, Ana Naum a rămas cincisprezece ani exclusă din partid.[3]

Și foștii ilegaliști care l-au sprijinit pe Foriș au fost anchetați. Petrea Nicolae (nume conspirativ Dan), de

1 *Ibidem*, ff. 278–320.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 127.

3 Andrei Șerbulescu, *op. cit.*, p. 42.

profesie funcţionar, în urma conflictului dintre Foriş şi Petre Gheorghe, secretar al Comitetului judeţean de partid Ilfov cu începere de la sfârşitul anului 1941, a fost readus în atenţia Comisiei de Control a partidului printr-o notă semnată de Gheorghe Pintilie, în mai 1951. În notă se solicită chestionarea fostului ilegalist „pentru lămurirea completă asupra Victoriei Sîrbu" şi se propune „ţinerea în strictă supraveghere a numitului Petrea Nicolae şi organizarea unei munci informative în jurul acestuia".[1] În conformitate cu chestionarul dat partidului de Securitate, în legătură cu Petrea Nicolae (alt fost „tovarăş de viaţă" al Victoriei Sîrbu) au fost adunate sute de pagini de declaraţii şi materiale informative.[2] În consecinţă, la sfârşitul lui august 1951, pentru Petrea Nicolae a fost emis un mandat de arestare pe motiv că „a participat împreună cu Foriş şi Victoria Sîrbu la activitatea criminală de nimicire a PCR, provocarea şi susţinerea războiului împotriva URSS".[3] Condamnat în două rânduri în ilegalitate pentru activitate comunistă (şapte luni a făcut închisoare în 1935 şi un an în 1940), altceva în afară de faptul că s-a informat asupra biografiilor ilegaliştilor pe care-i avea în subordine nu i s-a putut imputa.[4] Cu toate acestea, ancheta l-a găsit vinovat. Desele şi diferitele schimbări în regimul de detenţie ce i-au fost aplicate ne oferă posibilitatea unei imagini asupra multiplelor posibilităţi de manipulare ale anchetaţilor: supliment de hrană, drept la pat în timpul zilei sau dreptul de a-şi acoperi ochii cu o batistă în timpul nopţii pentru a-i proteja de lumina becului ce ardea necontenit în celulă – asemenea

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 73, ff. 1–2 (Notă din 26 mai 1951).

2 *Idem*, volumele 74, 75, 76-I şi 76-II.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 73, f. 3 (Mandat de arestare datat 30 august 1951).

4 *Idem*, vol. 200 A, f. 5 (Adresă a Procuraturii Generale către Tribunalul Suprem datată 17 februarie 1968).

„privilegii" la propunerea anchetatorului i se aprobă și i se retrag în multe rânduri, aparent fără motiv.[1]

Alt fost ilegalist, Constantin Carp (nume conspirativ Matei), de profesie lăcătuș mecanic, a fost arestat în septembrie 1951.[2] Bun cunoscător al vieții de partid în ilegalitate (cu activitate începută în 1927, iar din 1939 până în aprilie 1944 – membru al CC al PCdR), în anchetă a fost acuzat de alți foști ilegaliști că l-a predat Siguranței pe Petre Gheorghe. Acuzațiile au fost luate în considerare ca adevărate, deși din documentele oficiale deținute de aceiași anchetatori reiese nevinovăția sa. Dar și posibilitatea implicării altor foști ilegaliști ce dețineau în acel moment al anchetei importante funcții de stat și partid. Astfel, aflăm că „eroul comunist" Petre Gheorghe îi propusese lui Foriș să-l ucidă pe Anton Moisescu (la data declarației lor, guvernator al Băncii Naționale) deoarece devenise „turnător" la Siguranță. Carp a fost reținut în arest până în 1954, când a fost pus în libertate pentru că „s-a stabilit că a avut o serie de abateri", nu „crime" ca aceia care vor fi judecați. În anchetă și la proces, ca martor împotriva Victoriei Sîrbu și a lui Remus Koffler, a avut o „comportare bună".[3]

Membru de partid din 1945, exclus în 1947 în urma verificărilor de partid, Florin Teodoru, unul dintre oamenii ale cărui casă și mașină fuseseră utilizate de Pătrășcanu în pregătirea evenimentelor din august 1944, a fost arestat, conform mandatului, în 20 noiembrie 1952. Motivul specificat în mandat: „A organizat și a ajutat la pregătirea pentru a fugi din țară a lui Lucrețiu Pătrășcanu pentru a scăpa pe acesta de a fi cercetat și judecat pentru crimele săvârșite contra păcii."[4]

---

1 *Idem*, vol. 160.

2 *Idem*, vol. 106, f.. 1 (Mandat de arestare datat 19 septembrie 1951).

3 *Ibidem*, f.. 236 (Referat datat 15 aprilie 1954).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 129, ff.. 1–2 (Mandat de arestare preventivă datat 26 noiembrie 1952).

A ajuns în postura de gazdă conspirativă datorită lui Zilber, cunoscut din 1937 de la ICS, unde Teodoru era atunci contabil. După 1944 a îndeplinit funcţia de director în Ministerul de Finanţe, dar fusese „comprimat în vremea lui Vasile Luca". Vinovat de a-l fi găzduit şi pe Sabin Manuilă în locuinţa sa înaintea emigrării acestuia, Florin Teodoru va deveni în proces unul dintre „complotiştii" lui Pătrăşcanu.[1]

Pus sub urmărire împreună cu întreaga familie din decembrie 1947, Ion Zaharia, comandant de aeronavă la Societatea TARS Bucureşti, a fost arestat în mai 1949. Personaj controversabil care, după afirmaţiile lui Zilber, „nu era numai pilot, ci era şi informatorul Serviciului Secret de Informaţii condus de Bodnăraş"[2], Zaharia declară la început că l-a cunoscut pe Pătrăşcanu datorită lui Betea şi Micşa. Aceştia îl sfătuiseră să i se adreseze cu un memoriu, în 1947, pentru că fusese disponibilizat de TARS. Metodele combinate la care recurg anchetatorii îl conving să declare faptele scontate de ei. Din categoria practicilor de anchetă utilizate cu Zaharia ne-au rămas doar dovezile recompenselor de întărire a rezultatelor obţinute. Aprobarea de a primi haine de acasă, de a-i trimite bilete soţiei şi uneori câte un supliment de mâncare (în septembrie 1951, anchetatorul Victor Vînătoru redactează o notă prin care solicită să i se aprobe anchetatului „de două ori câte o salată de roşii cu ceapă"[3]), plus practicile neconsemnate îl conving pe Zaharia să declare în ancheta preluată de Şoltuţiu cele dorite. Printre altele, că el indicase „fugarilor" să se folosească de pilotul Max Manolescu, el neputând fi util de vreme ce fusese „comprimat" de TARS.[4] Informator al SSI

1 *Idem*, volumele 129 şi 153.

2 Andrei Şerbulescu, *op. cit.*, p. 69.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 85, f. 108 (Notă din 25 septembrie 1951).

4 *Idem*, vol. 15, f. 600 (Proces-verbal de interogatoriu al lui I. Zaharia din 26 septembrie 1952).

sau nu, pilotul Ion Zaharia a fost deținut până după proces, fiind pus în libertate abia în 7 mai 1954, după ce și-a îndeplinit misiunea de martor mincinos și și-a scris angajamentul de tăcere.

Rolul jucat de întâmplare în destinul unui om este vizibil din cazurile altor doi foști ilegaliști – Carol Neumann și Ilie Constantinovschi (Leon Bercovici). Director la Editura Tehnică, Neumann, fost luptător în Brigăzile Internaționale din Spania, a fost arestat în decembrie 1952 pentru a da declarații despre trimiterea sa – la intervenția lui Pătrășcanu – la un congres al inginerilor la Belgrad. Misiunea sa fusese, conform scenariului impus de anchetă, de a lua legătura cu Tito în vederea „retragerii Iugoslaviei din rândul țărilor democrate". A mai fost – declară Neumann – și la Budapesta, trimis, de asemenea, de Pătrășcanu pentru a lua legătura cu troțkiști. Berman, conform acelorași declarații, fusese ajutorul său în „opera de sabotare" a Editurii Tehnice. Convins că poate conta pe colaborarea sa în orice împrejurare, Șoltuțiu a dispus eliberarea sa în septembrie 1953.[1]

„Prieten nedespărțit cu Belu Zilber" până când a plecat la Chișinău, motivând că în „România nu sunt elemente revoluționare, ci numai figuri ca în operele literare ale lui I. L. Caragiale", activitatea lui Ilie Constantinovschi este relaționată în dosarul întocmit de Securitate cu cea a lui Gogu Rădulescu.[2] Ambii intraseră în dispute cu Miron Constantinescu, pentru conducerea Frontului Studențesc Democrat. Gogu Rădulescu, mobilizat pe frontul de

1 *Idem*, volumele 108 și 109.

2 Gheorghe (Gogu) Rădulescu (1914–1991), membru de partid din 1949. În 22 iunie 1941, după ce armata română a trecut Prutul în invazia URSS comandată de Hitler, ofițerul Gogu Rădulescu a dezertat la sovietici. A fost trimis însă într-un lagăr. Repatriat, după război, a deținut funcții înalte în diverse ministere până în 1952, când a fost anchetat în cazul Vasile Luca. A revenit în conducere din 1954.

Răsărit, a avut şi neşansa de a fi tratat ca spion de sovieticii cărora li se predase. Prietenii s-au regăsit la Taşkent, unde Constantinovschi lucra în cinematografie, tandemului alăturându-i-se Dorina Rudich (soţia lui Gogu Rădulescu). Nu ştim dacă dosarul bine garnisit cu incriminări a fost luat în considerare de serviciile speciale sovietice, Ilie Constantinovschi domiciliind la data întocmirii lui la Moscova.[1] Gogu Rădulescu a fost însă (o perioadă de timp nedeterminată în dosare) închis şi anchetat în „grupul Vasile Luca".[2]

Alţi oameni sunt arestaţi şi anchetaţi pentru relaţii cu cei implicaţi în *lotul Pătrăşcanu* şi pentru fapte fără legătură cu politica. În august 1952 a fost anchetat „în legătură cu mişcarea legionară", din care s-a constatat subit că făcuse parte plutonierul de Securitate Grigore Munteanu. Tânărul se făcuse vinovat de întreţinerea de relaţii sexuale, în vara lui 1951, cu una dintre anchetatele de bază ale *lotului Pătrăşcanu*. În concluzie, comisia de anchetă condusă de lt.-col. T. Dincă propune ca deţinutele să fie păzite de femei, iar fostul paznic (care ar fi cedat propunerilor amoroase ale deţinutei) să fie trimis douăsprezece luni într-un batalion de pedeapsă.[3]

O altă dramă s-a consumat fără ştirea lui Pătrăşcanu, dar datorită cunoştinţei cu el, în viaţa bucătăresei sale, Victoria Hîra. Anchetată în 1949 şi 1950 despre cele văzute în casa soţilor Pătrăşcanu, în 1952, Victoria Hîra devine victima denunţului fostului ei concubin, Traian Ionescu. Denunţul, încheiat cu lozinca „la luptă pentru pace", arată că „ori de câte ori mă jucam cu ea în casă, totdeauna găseam scrisori în sânul ei". Acesta este locul misterios de tranzitare a ordinelor lui Pătrăşcanu către complicii săi şi de comunicare cu

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 196.

2 *Idem*, vol. 203, ff. 294–318 (Stenograma declaraţiei date de T. Georgescu în 23 octombrie 1967).

3 *Idem*, vol. 66, f. 85–166.

ambasadorii străini. Femeia e arestată în perioada 8 iunie – 1 iulie 1952, alți cinci oameni fiind interogați pentru verificarea conținutului denunțului. Însăși sora denunțătorului declară în favoarea Victoriei Hîra și confirmă „caracterul mizerabil" al fratelui ei.[1]

Pe urmele „agenturilor" declarate de Emil Calmanovici s-au făcut, de asemenea, mari cercetări. Toate persoanele care îi stătuseră în preajmă – oameni cu care lucrase în calitate de antreprenor în construcții sau de responsabil al Comisiei Centrale Financiare a partidului – au fost anchetate. În stare de arest, în perioada martie–noiembrie 1950, a fost anchetat Mihnea Stroe, în momentul arestării președinte al Băncii de Stat din București. Deși ancheta nu a putut dovedi fapte compromițătoare despre legăturile acestui creditor al partidului din anii ilegalității cu *cazul Pătrășcanu*, în 1951 s-au reluat cercetările asupra sa.[2]

Anchetat și reanchetat în repetate rânduri, în perioada iulie 1951–iulie 1953, a fost și ing. Osias Gross, reprezentant pentru România al unei firme cehoslovace, fratele lui Nicol Gross, „dovedit" în anchetă ca legătură a Lenei Constante cu Intelligence Service.[3]

Și oamenii care au lucrat pentru Auschnitt au fost îndelung anchetați pentru a se stabili relații incriminatoare între bogatul industriaș și Lucrețiu Pătrășcanu: Maximilian Gutmann[4], Gabriel Steinberg[5], Ion Cleante-Gheorghiu[6], Constantin Rosin[7]. Nu numai acești foști angajați ai industriașului au avut

1 *Idem*, vol. 124.

2 *Idem*, vol. 125.

3 *Idem*, vol. 126.

4 *Idem*, vol. 119.

5 *Idem*, vol. 3, ff. 175–307.

6 *Ibidem*, ff. 384–420.

7 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 30, ff. 114–125.

de suferit, ci și oameni ca Liviu Orban (arestat între februarie 1950 – martie 1951), care înainte de război prelua cotizațiile date de Auschnitt partidului de la secretarul acestuia, Rosin, pentru a le preda mai departe direct lui Bodnăraș.[1]

Datorită declarațiilor diverse, ancheta reușește să construiască și alte categorii de învinuiri. Astfel, Adolf Grossmann declară în 1953 că a reușit să se sustragă condamnării din „procesul Centralei Evreilor" datorită florilor și prăjiturilor date Lenei Constante, unor scaune de grădină și unui serviciu de cafea dăruit soților Pătrășcanu. Alții, afirmă el, au dat daruri și mai mari (fratele său, Leon Isac, îi făcuse cadou lui Teohari Georgescu un Buick).[2]

Dumitru Furnică-Minovici, membru al PSD, aripa Titel Petrescu, reținut în aprilie–iunie 1950, arestat din nou în februarie 1952–decembrie 1954, fără să se fi stabilit vreo legătură cu „problema Pătrășcanu"[3], pensionarul Vasile Dorobanțu, arestat în februarie 1950 datorită unei confuzii de nume[4], Sache Bogosian, funcționară la Uniunea Compozitorilor, reținută în cursul lunii mai 1951 pentru a da relații despre Harry Brauner[5], profesoara Maria Gheorghiu, reținută în mai 1950 datorită denunțului unui anume Mihalache Vrabie[6], și încă alții au îndurat umilințe, nopți de nesomn, fără să fi știut vreodată că în dosarele Securității drama lor intră în componența *cazului Pătrășcanu*.

De la șoferii și însoțitorii lui Lucrețiu Pătrășcanu (Ioan Tudose, Gheorghe Petcu) și șoferii lui Radu Xenopol (Mihai Hricinic, Vasile Ghircuța) până la Valentina Goldenberg

1 *Idem*, vol. 123.

2 *Idem*, vol. 139.

3 *Idem*, vol. 155.

4 *Idem*, vol. 121.

5 *Idem*, vol. 116.

6 *Idem*, vol. 118.

(medicul care i-a procurat Lenei Constante otrava cerută pentru Pătrășcanu, înaintea arestării lui)[1], de la jandarmii, agenții și funcționarii cu înalte demnități în instituțiile polițienești din perioada interbelică până la Charlota Rapală, fosta șefă de cabinet a lui Mihai Antonescu[2], zeci de oameni care au părut numai a avea legături cu Pătrășcanu și „complicii săi" au fost puși sub supraveghere, anchetați, unii arestați, chiar condamnați în cea mai lungă și ramificată anchetă din istoria proceselor politice comuniste – *cazul Pătrășcanu.*

Unii dintre cei care avuseseră legături cu Pătrășcanu au fost arestați și anchetați în alte loturi, cum este cazul sociologului Gheorghe (George) Retegan, ce făcuse parte din grupul de la ICS pentru care Pătrășcanu obținuse în 1947 burse de studii la Paris. Arestat în 1950 sub acuzația de înaltă trădare, Retegan a fost judecat și achitat de orice penalitate în 1954, lotul din care a făcut parte și etapele anchetării fiind necunoscute, până în prezent, familiei sale.[3]

1 *Idem*, vol. 13, ff. 382–420.

2 *Idem*, vol. 6, ff. 230–242.

3 Convorbire cu istoricul Mihai Retegan (fiul sociologului Gheorghe Retegan), septembrie 1999.

CAPITOLUL XIV
Procesul

Momentele şi mecanismele finale ale regiei prin care acuzatul este obligat să-şi joace rolul ce i se cere într-un proces politic au fost descrise de către unul dintre „actorii" *procesului Pătrăşcanu* în felul următor:

„1. Mai întâi bătaie şi chin ca să accepţi orice sugestie, dar se cere «numai adevărul!»;

2. Pacientul scrie romane foileton pe care ancheta le acceptă;

3. Martorii falşi (aduşi în genere din puşcării) şi coacuzaţii află din cauza unor «greşeli de anchetă» (lectura declaraţiilor acuzaţilor sau aşa-zise confruntări în care un actor află de la celălalt actor) textul imaginat de fiecare. Până la urmă se cade de acord asupra textului final;

4. După ce s-a stabilit textul, acuzatul şi martorul (sau coacuzatul) apar în faţa a doi «anchetatori» diferiţi, care se prefac că ei nu ştiu nimic de modul cum s-a ajuns la textul final şi fiecare pune întrebări ca şi cum atunci s-ar fi început ancheta. Astfel apar două sau mai multe procese verbale de interogatoriu diferit datate şi semnate de «doi anchetatori» diferiţi. *În tot dosarul de proces, lipseşte bineînţeles tot materialul anterior acestor interogatorii.*[1] Ageamiul în ale înscenării de procese, când citeşte un asemenea dosar, vede numai

1 Sublinieri în original.

piese concludente și declarații perfect concordante. Vorba lui Moraru «cu dosarul d-tale pot să mă duc în fața oricărei justiții din lume!» Totuși este demn de remarcat că nu mi s-a dat voie să citesc dosarul!"[1]

Același Belu Zilber descrie regia confruntărilor din vara lui 1953: „Contrar dispozițiilor obișnuite ale conducerii Securității, care interzicea anchetatorilor să facă confruntări, de astă dată s-au făcut zeci și zeci de confruntări. Astfel, eu am fost «confruntat» de două ori cu Pătrășcanu, de două ori cu Lena Constante, o dată cu Torosian, de două ori cu Filipovici, o dată cu Elena Pătrășcanu, o dată cu Sylvia Placa și o dată sau de două ori cu Styrcea. Obișnuit, la o confruntare, confruntații semnează după răspunsul la fiecare întrebare. *La «confruntările Șoltuț» procedeul era altul. Cineva lua note și după câtva timp se aduceau spre semnare procesele verbale bătute la mașină.*[2] Întrebările urmau în chipul următor. «Anchetatorul» întreba pe unul dintre noi ce crime a făcut. După răspunsul acestuia, punea aceeași întrebare partenerului. Dacă acesta era de acord, îl punea să repete. Astfel îi cerea și lui să-și spuie «crimele». Cum romanele imaginate de fiecare erau cu totul diferite, începea târguiala până când «părțile» cădeau de acord. Totul se petrecea cu voie bună, «anchetatorii» nu se supărau. Bineînțeles că nimic nu se potrivea cu realitatea, dar sfârșitul era un «proces verbal de confruntare». A doua sau a treia zi, fiecare anchetator își chema clientul la interogatoriu ca și cum confruntarea n-ar fi avut loc și-i punea întrebări ca și cum l-ar fi anchetat prima oară cu privire la crimele comise asupra cărora căzuseră de acord la «confruntare». Dacă actorul uita textul asupra

1 ASRI, fond P., dosar 40002, vol. 202, ff. 46–47 (Declarația lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

2 Sublinieri în original.

căruia convenise, fără jenă se proceda la o nouă confruntare sau i se arătau declarațiile partenerilor."[1]

Belu Ziber se înșală însă atunci când crede că din dosarele anchetei au fost sustrase „încercările nereușite". Toate declarațiile din etapele anterioare ale anchetei ca și procesele-verbale de confruntare au fost îndosariate. Categoria celor care urmau să nu se ia în considerare poartă mențiunea „nu se dă la tradus" (prin urmare consilierii sovietici nu aveau știință de ele). Astfel că în dosarele anchetei figurează nu mai puțin de 39 de procese-verbale de confruntare.[2] Protagoniștii celor mai multe dintre ele sunt principalii actori care (contrar declarațiilor lor ulterioare) au contribuit și la reușita regiei: Belu Zilber și Ioan Mocsonyi-Styrcea, prezența lui Zilber fiind semnalată în 17 asemenea documente, iar a lui Mocsonyi-Styrcea, în zece. Confruntările încep în 24 februarie 1953, între Belu Zilber și Gh. Filipovici, fost comisar de Siguranță, care „confirmă" calitatea de agent al Siguranței avută de Zilber încă din anii '30.[3] În aceeași zi, Zilber este confruntat cu Sylvia Placa, fostă funcționară la Legația americană, condamnată pentru spionaj, cu ajutorul acesteia fiind „confirmate" legăturile lui Zilber, de după război, cu spionajul american.[4] După ce sunt astfel „dovedite" legăturile lui Zilber cu dușmanii comuniștilor din interior și cu cei din exterior, în zilele imediat următoare, „acțiunile dușmănoase" ale acestuia sunt extinse la nivelul Elenei Pătrășcanu[5] și al

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, ff. 78–79 (Declarația lui B. Zilber din 1 aprilie 1967).

2 *Idem*, vol. 131.

3 *Ibidem*, ff. 68–73 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber și Gh. Filipovici din 24 februarie 1953).

4 *Ibidem*, ff. 73–80 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber și Sylvia Placa din 24 februarie 1953).

5 *Ibidem*, ff. 81–86 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber și Elena Pătrășcanu din 25 februarie 1953).

lui Ioan Mocsonyi-Styrcea[1]. Ziua de 26 februarie 1953 este o zi maraton pentru Zilber: în aceeași zi a fost confruntat cu baronul Mocsonyi-Styrcea, cu Harry Brauner[2] și Herant Torosian[3], după ce cu o zi înainte fusese confruntat cu Emil Calmanovici[4]. Pentru „întărirea dovezilor", în aceleași zile, Elena Pătrășcanu este confruntată cu Lena Constante[5], cu Herant Torosian[6] și Harry Brauner[7]. Oamenii care-i fuseseră cei mai apropiați lui Pătrășcanu „confirmă" astfel intenția și pregătirile sale de fugă în străinătate, convingerile și acțiunile sale anticomuniste, implicarea în acțiuni complotiste și de spionaj.

Astfel, prin Zilber, prin soția și bunii prieteni ai lui Pătrășcanu se realizează racordul între cele două grupuri de complotiști: agentura din conducerea partidului (ce-și începuse activitatea criminală încă din ilegalitate) și cea alcătuită de reprezentanții „reacțiunii", avându-i ca „stâlpi" pe Mocsonyi-Styrcea și Al. Ștefănescu – agentură a spionajului anglo-american.

Ultimele amănunte se stabilesc în septembrie 1953 cu ajutorul Victoriei Sîrbu și al altor doi foști

1 *Ibidem*, ff. 90–98 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber și I. Mocsonyi- Styrcea din 26 februarie 1953).

2 *Ibidem*, ff. 285–308 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber și H. Brauner din 26 februarie 1953).

3 *Ibidem*, ff. 380–390 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber și H. Torosian din 26 februarie 1953).

4 *Ibidem*, ff. 280–285 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber și E. Calmanovici din 25 februarie 1953).

5 *Ibidem*, ff. 320–328 (Proces-verbal de confruntare între Elena Pătrășcanu și Lena Constante din 26 februarie 1953).

6 *Ibidem*, ff. 391–398 (Proces-verbal de confruntare între Elena Pătrășcanu și H. Torosian din 26 februarie 1953).

7 *Ibidem*, ff. 270–279 (Proces-verbal de confruntare între Elena Pătrășcanu și H. Brauner din 27 februarie 1953).

ilegaliști – Constantin Carp[1] și Petrea Nicolae[2]. În acest timp fusese pus la punct, cu ajutorul celorlalți protagoniști, întregul scenariu ce urma a fi prezentat în rechizitoriile procesului și ilustrat de depozițiile acuzaților și ale martorilor în proces.

Așadar, la sfârșitul lui februarie 1953, Lucrețiu Pătrășcanu era fixat ca într-un insectar de declarațiile făcute în confruntări. Cum în conformitate cu practicile proceselor politice staliniste inițiate de Vîșinski, pentru condamnarea unui om sunt suficiente două mărturii independente, soarta sa este de-acum pecetluită. Înainte de a se trece la spectacolul procesului, se încearcă totuși confruntarea personajului principal cu viitorii pioni ai acțiunii scenei și culiselor – Zilber și Styrcea. Câte trei confruntări cu fiecare. În 24 iulie 1953, Pătrășcanu este supus la prima confruntare cu Styrcea[3] și apoi cu Zilber[4]. Nereușite, încercările sunt repetate în 28 iulie 1953, când Pătrășcanu va fi din nou confruntat (de două ori) cu Styrcea[5] și apoi cu Radu Niculescu-Buzești[6]. La toate afirmațiile acestora, Pătrășcanu va replica: „minciuni conștiente", „minciună totală și conștientă", „minciuni de la A la Z". Răspunsurile pe care le dă anchetatorilor la întrebările puse în confruntare reproduc declarațiile sale anterioare.

---

1 *Ibidem*, ff. 340–350 (Proces-verbal de confruntare între Victoria Sîrbu și C. Carp din 16 septembrie 1953).

2 *Ibidem*, ff. 351–360 (Proces-verbal de confruntare între Victoria Sîrbu și P. Nicolae din 16 septembrie 1953).

3 *Ibidem*, ff. 1–29 (Proces-verbal de confruntare între L. Pătrășcanu și I. Mocsonyi-Styrcea din 24 iulie 1953).

4 *Ibidem*, ff. 59–63 (Proces-verbal de confruntare între L. Pătrășcanu și B. Zilber din 24 iulie 1953).

5 *Ibidem*, ff. 63–68 și 120–129 (Procese verbale de confruntare între L. Pătrășcanu și I. Mocsonyi-Styrcea din 28 iulie 1953).

6 *Ibidem*, ff. 130–136 (Proces-verbal de confruntare între L. Pătrășcanu și R. Niculescu-Buzești din 28 iulie 1953).

După șase ani de închisoare, fapt probabil fără precedent având în vedere presiunile psihice la care fusese în tot acest timp supus, Pătrășcanu rămâne de neclintit.

Demersuri ce anunță finalul anchetei se făcuseră asupra lui Pătrășcanu încă din octombrie 1952. Dovada lor sunt procesele-verbale de interogatoriu în care Pătrășcanu cere să fie trimis în fața justiției dacă – așa cum afirmă anchetatorul – există probe ce-i dovedesc „activitatea criminală".[1]

Ce se întâmplă în celula unde se află închis este greu de imaginat. Între procesele-verbale de interogatoriu s-a păstrat o scrisoare a sa adresată, probabil, ministrului de Interne în noiembrie 1952 cu mențiunea „strict confidențial" scrisă de expeditor și o altă mențiune – „la dosar" – aparținând nu se știe cui. Chinul lui Pătrășcanu poate fi dedus din rândurile ce urmează:

„Domnule Ministru,

Am cedat rugăminții care mi-a fost adresată și am încetat greva foamei și a setei cu speranța că după 7 Noiembrie cercetările se vor termina. Dar *cercetările nu vor să se termine* și ancheta, pentru a suta oară, a fost luată de la început. Cu acest sistem, ancheta poate dura la infinit.

Dacă pentru a pune capăt așa ziselor «cercetări» care, în realitate, în ultimii 2 ani și 8 luni, sunt o farsă sinistră, trebuie să stropesc cu creerii mei pereții celulei, sunt hotărât să o fac și să țin să vă previn, exact așa cum v-am prevenit personal și înaintea încercărilor mele de sinucidere. *Refuz să devin o zdreanță omenească în urma menținerii, fără termen, la regim celular.*

Rog, totuși, domnule Ministru, după 4 ani și 4 luni de arest pe temeiul unor bănuieli *în întregime* inventate, după ce două anchete au ajuns la concluzii *în întregime*[2] favorabile

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, ff. 391–392 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrășcanu din 15 octombrie 1952).

2 Sublinieri în original.

mie, dar în cursul cărora am fost împins de 2 ori la sinucidere şi de 2 ori la greva foamei şi setei să dispuneţi încheierea cercetărilor.

Repet totodată cererea făcută verbal în Octombrie a.c.: dacă din motive mie necunoscute şi *absolut neînţelese*[1], prezenţa mea la Bucureşti este inutilă sau dăunătoare, să fiu trimis la Snagov, în condiţiile pe care le vor socoti necesare organele în puterea cărora mă aflu.

13 nov. 1952 Cu stimă,

Lucreţiu Pătrăşcanu"[2]

Se subînţelege că scrisoarea a rămas fără răspuns şi fără efect. De la data scrisorii şi până la confruntările din februarie 1953, nu ştim nimic despre cele făcute sau spuse de Pătrăşcanu. Din februarie şi până la confruntările din iulie 1953 – un alt hiatus în existenţa lui, aşa cum este ea păstrată în documentele Securităţii. Menţionăm şi că în perioadele în care a fost supus confruntărilor i s-au luat şi interogatorii. Timpul lung specificat ca durată a confruntărilor ne îndreptăţeşte să credem că Pătrăşcanu a fost anchetat „în ture", la supliciul interogatoriilor fiind supus noaptea.

În 25 iulie 1953, în interogatoriul luat lui Pătrăşcanu, anchetatorii Victor Vînătoru şi Gheran Moraru i se adresează astfel: „Organelor de cercetare le sunt în întregime cunoscute acţiunile d-tale criminale îndreptate împotriva regimului şi în vederea răsturnării regimului nostru popular. Eşti d-ta hotărât să arăţi sincer, cinstit, fără ocol şi fără frică aceste acţiuni?" „Nu am desfăşurat niciodată şi sub nicio formă niciun fel de acţiune criminală îndreptată împotriva

1 Sintagma e subliniată de două ori în original.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 10, f. 401 (Scrisoarea lui L. Pătrăşcanu din 13 noiembrie 1952).

regimului și în vederea răsturnării regimului popular", răspunde Pătrășcanu.[1]

În 28 și 30 iulie 1953 au loc ultimele două confruntări cu Lucrețiu Pătrășcanu. Atitudinea față de Radu Niculescu-Buzești și Ioan Mocsonyi-Styrcea este aceeași ca în întâlnirile precedente. Între cele două confruntări, în 29 iulie, Pătrășcanu este supus unui interogatoriu de aceiași Moraru și Vînătoru. Interogatoriul păstrează amenințările și promisiunile făcute, doar în această formă: „Organelor de anchetă le este cunoscut din cercetări și caracterul d-tale de laș, fricos și mincinos și deoarece te previn că aceste însușiri urâte ale d-tale nu atrag după sine sancțiuni penale [sic!]. O dare pe față cu curaj a acțiunilor d-tale criminale în ultimul moment, organele de anchetă o vor ține în seamă, considerând că ascunderea adevărului până în prezent se datorește acestor urâte însușiri ale d-tale și deci va aprecia ca atare. Arată deci fără ocol activitatea d-tale criminală desfășurată în vederea răsturnării regimului nostru democrat-popular."[2]

Amintind de relatarea biblică a judecății lui Hristos, din nou Pătrășcanu se leapădă de povara vinovăției cu care voiesc să-l încarce anchetatorii, reluând – pentru a câta oară? – adevărurile mărturisite în cei peste cinci ani de detenție. Din acest moment și până la proces, despre Pătrășcanu nu mai aflăm nimic din dosarele de anchetă. O singură mărturie, ce pare veridică în contextul celorlalte declarații despre deținuții politici din acea vreme, indică un episod nicăieri înregistrat din viața lui Pătrășcanu. În 1990, fostul comandant al închisorii din Sighetu Marmației povestește că în „temnița miniștrilor" („parcă în 1953") a fost adus și Lucrețiu Pătrășcanu. Cum la respectiva închisoare

1 *Idem*, vol. 2, f. 467 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrășcanu din 25 iulie 1953).

2 *Ibidem*, f. 473 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrășcanu din 29 iulie 1953).

nu se făceau niciun fel de înregistrări scrise, pentru întregul personal al închisorii fiinţând consemnul de a nu sta de vorbă cu deţinuţii – consemn valabil şi pentru comandant –, rapoartele către Bucureşti fiind, de asemenea, cifrate, nici în respectivul caz nu s-a procedat altfel. Pătrăşcanu fusese adus „de o gardă, într-o maşină mică, legat la ochi şi a rămas câteva luni la Sighet". La întrebarea dacă i s-a cerut ceva anume în legătură cu el de către superiorii de la Bucureşti, fostul comandant răspunde: „Nimic. Eram întrebaţi ce e în camera nr. şi raportam că «becul» arde foarte bine. Era mult mai tânăr decât ceilalţi deţinuţi, dar tare abătut. Părea un om energic, deştept, dar trist..." La plecare, a venit o gardă specială să-l transporte la Bucureşti. Comandantul penitenciarului, ce primise ordin să-l îmbrace în vederea călătoriei, a rămas un timp oarecare singur cu el în celulă, vreme în care au schimbat câteva cuvinte. „Au venit după mine?" ar fi întrebat Pătrăşcanu. „Nu e bine, domnule comandant, nu e bine", a comentat el răspunsul afirmativ. „Poate vă eliberează...", a încercat să-l încurajeze acesta. „Nu. [...] O să auziţi. Nu e bine. O să auziţi" – au fost ultimele lui cuvinte, după amintirile lui Vasile Ciolpan. Acelaşi martor afirmă că atât cât a stat la Sighet, Pătrăşcanu nu a fost interogat de nimeni.[1] Episodul ar putea fi încadrat în misiunea lui Şoltuţiu la Sighet în februarie şi martie 1953, deplasare din care au rezultat în documentele anchetei interogatoriile luate foştilor demnitari implicaţi în scoaterea României din războiul împotriva Aliaţilor.

Recuzita spectacolului solicita eforturi speciale din partea anchetatorilor. Care au fost probele puse la dispoziţia completului de judecată? Două exemplare din cartea lui Pătrăşcanu *Un veac de frământări sociale*, unul dintre ele cu

1 V. Caraman, interviu cu Vasile Ciolpan (1990), reprodus în *Închisoarea din Sighet acuză, 1950–1955*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1991, p. 28.

o dedicație pentru regele Mihai, datată 15 august 1945[1]; un exemplar din *Sub trei dictaturi* cu dedicație către fostul rege, datată 31 ianuarie 1945[2]; o carte de Leo Valiani[3], comunist italian, cunoștință apropiată a Elenei Pătrășcanu din anii studenției. Prezentat lui Pătrășcanu de soția sa când se aflau la Conferința de Pace la Paris, Valiani (cotat în anchetă ca trotkist) fusese traducătorul lui Pătrășcanu în italiană.[4]

Alte „probe", în circa două sute de pagini[5]: cererile și angajamentele făcute de Pătrășcanu pentru eliberările din detenție și lagăr, fotocopii după materialele referitoare la Pătrășcanu din arhiva poliției și Siguranței (care-i confirmă declarațiile și pledează, în fapt, pentru nevinovăția sa în acuzația de agent infiltrat în mișcarea comunistă), o expertiză grafologică datată 16 august 1953 care atestă că Pătrășcanu scrisese respectivele angajamente, colecții de legi și decizii promulgate în timpul cât a fost ministru al Justiției.

Și un număr din revista *Paris Match* apărut în 23 decembrie 1951 la Paris! „Proba" e un interviu acordat publicației de Adriana Georgescu, fosta șefă de cabinet a generalului Rădescu, emigrată în Franța. În relatarea procesului[6] și detenției sale iar după aceea a fugii în străinătate, Adriana Georgescu afirmă că devenise șefa de cabinet a lui Rădescu la propunerea lui Pătrășcanu. Declarația Adrianei Georgescu fusese în repetate rânduri temă de interogatorii pentru Pătrășcanu. La vremea apariției articolului, Pătrășcanu fusese

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 134.

2 *Idem*, vol. 137.

3 *Idem*, vol. 136.

4 *Idem*, vol. 2, ff. 226–227 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 15 iulie 1951).

5 *Idem*, vol. 132 („Lucrețiu Pătrășcanu – Documente").

6 Procesul a fost judecat începând din 10 septembrie 1946 de secția a IV-a a Curții marțiale (procesul „primului lot din organizațiile teroriste «T» și «Tinerimea Liberă»", cum îl anunță *Scînteia*).

acuzat de anchetatori că a dispus grațierea ei din motive politice.[1] Astfel, în ultima declarație pe tema motivelor determinante ca să aprobe cererea de grațiere a tinerei avocate, fostul ministru spune că a fost informat că în timpul anchetei s-au întâmplat fapte ce contravin *moralei proletare* de care-ar trebui să dea dovadă paznicii și anchetatorii. Cât despre afirmația făcută de Adriana Georgescu în *Paris Match*, la întrebarea anchetatorului (cu ce scop a plasat-o șefă de cabinet la Rădescu?), răspunsul lui Pătrășcanu este ferm: el nici măcar n-o cunoscuse personal; a văzut-o o singură dată.[2]

Alte asemenea „probe" se referă la ceilalți inculpați. Din arhiva CC al PCR au fost aduse „Scrisorile către tovii din închisori" trimise de Foriș și Koffler în 1943. Sunt la dosar scrisorile de dragoste dintre Lili (Eleonora) Revesz (fostă Weigl) și Remus Koffler din decembrie 1943–august 1944, cu mențiunea „aceste scrisori conțin directive formulate într-un limbaj convențional privitoare la acțiunea de spargere a unității comuniștilor".[3] Sunt anexate expertize grafologice pentru Emil Calmanovici și expertize medicale pentru Remus Koffler, consultat cu identitatea de „Stănescu Gheorghe". Comisia medicală conchidea în 1952 că „bolnavul prezintă risc". Prin urmare „nu pot fi folosite mijloace de coercițiune care ar putea să ducă în mod deschis la demascarea simulării sale". „Probele psihiatrice care s-ar fi putut administra pentru a-l demasca complet (narcoanaliză, șoc electric și torpilaj)" pun în discuție pericolul unui „sfârșit mortal". În concluzia comisiei medicale conduse de dr. Constanța Ștefănescu-Parhon, al cărei limbaj

1 Adriana Georgescu, *Au commencement était la fin*, Editura Hachette, Paris, 1951; *La început a fost sfîrșitul*, Editura Humanitas, București, 1992.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, ff. 362–364 (Declarația lui L. Pătrășcanu din 10 martie 1952).

3 *Idem*, vol. 132, f. 214.

științific medical seamănă bine cu limbajul „de specialitate" al anchetatorilor, „numitul Gheorghe Stănescu, cu multă probabilitate un simulant, poate fi reluat în anchetă, putând fi considerat complet responsabil".[1] Documente de la CEC privitoare la modul în care a condus instituția Belu Zilber și un întreg volum cu mesajele trimise și recepționate de la Cairo la începutul anului 1944[2] sunt „probele" care, coroborate cu declarațiile inculpaților și martorilor, vor conduce la sentințele finale.

Din declarațiile date peste mai bine de un deceniu de autorii scenariului și actorii ce-au evoluat în spectacolul procesului în rolul de justițiari ce întronează dreptatea și adevărul reiese că procesul se prefigura din octombrie 1952. Atunci, declară ulterior Ilie Moisescu (președintele completului de judecată în *procesul Pătrășcanu*, în 1967, șeful Direcției tribunalelor militare), fusese chemat prin ministrul Justiției la Chișinevschi, care i-a comunicat că va prezida *procesul Pătrășcanu*.[3] Moisescu este un om cu legături speciale. Până la data numirii lui ca președinte al completului de judecată în acest proces fusese șef al Direcției secretariat juridic la cabinetul lui Emil Bodnăraș de la Ministerul Apărării Naționale. Pentru proces fusese recomandat de Bodnăraș și de Ceaușescu, care era în acel moment prim-adjunct al lui Bodnăraș și șeful Direcției superioare politice a armatei. Din discuțiile purtate cu membrii comisiei de partid în 1967 reieșea că Moisescu fusese chemat la Chișinevschi (desigur la propunerea lui Bodnăraș și Ceaușescu), care i-a adus la cunoștință misiunea pentru care trebuia să se pregătească în

1 *Ibidem*, ff. 348–355 (Raport de expertiză medicală asupra bolnavului Stănescu Gheorghe).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 132 („Lucrețiu Pătrășcanu – Documente").

3 *Idem*, vol. 203, f. 218 („Stenograma discuțiilor avute cu tov. Moisescu în ziua de 25 octombrie 1967 la tov. Patilineț").

sediul Ministerului de Interne. La obiecția lui Moisescu (nu are pregătirea pentru asemenea sarcini), Chișinevschi a invocat sarcina de partid și faptul că „aici nu e nevoie de cine știe ce experiență și pregătire deoarece totul va fi pregătit și apoi vei fi permanent ajutat, sprijinit în îndeplinirea misiunii".[1]

Alți membri ai completului de judecată au fost însă înștiințați mai târziu. În vara lui 1953, Ion Pohonțiu, procuror-șef al orașului București, a fost chemat la secția organizatorică a CC al PMR, unde i-a găsit și pe procurorul Grigore Rîpeanu și pe colonelul de Securitate Șoltuțiu. „Din însărcinarea partidului" – i s-a spus – vor lucra la „o cauză foarte importantă" pentru îndeplinirea căreia vor ține, în exclusivitate, legătura cu Șoltuțiu. Cei doi procurori au fost duși, imediat după acea comunicare, la sediul MAI, unde li se pregătise o cameră. Au fost, de asemenea, atenționați că nu au voie să vorbească nimănui despre sarcina primită. După un timp a fost adus „să studieze dosarul" și colonelul Ardelean. Ulterior, procurorii i-au comunicat lui Șoltuțiu că va fi nevoie de probe suplimentare. Acesta a promis anchete și confruntări la care cei trei procurori au asistat fără știrea anchetaților și fără a avea voie să intervină pe parcursul interogatoriilor. Neputând fi adunate alte probe, Pohonțiu a avut la un moment dat impresia că se va clasa cauza. În iarna lui 1953–1954, Șoltuțiu l-a adus și pe Rudolf Rossman (în acel moment șeful Procuraturii Militare). Toate documentele ce veneau de la Șoltuțiu pentru a fi atașate la dosar fuseseră mai înainte traduse în limba rusă pentru a fi vizate de Gheorghe Pintilie și de consilierii sovietici. La celelalte materiale de anchetă – după cum declară Pohonțiu –, procurorii și judecătorii n-au avut acces. Din cele ce se spuneau fragmentar în unele discuții se subînțelegea că în decursul celor șase ani de

1 Grigore Răduică, *op. cit.*, p. 154.

anchetă se adunase un volum foarte mare de dosare. Ei n-au cunoscut însă decât dosarele pregătite pentru proces.[1]

Ceilalți membri ai completului de judecată au fost înștiințați despre cele ce urmează să se întâmple cu puțină vreme înainte de proces.

Între ei se ivesc divergențe. „Văzând că nu ajungem la înțelegere în ceea ce privește organizarea sălii de ședințe și a procedurii de audiere a martorilor și a inculpaților" – declară Ilie Moisescu în 1967 –, „am solicitat să fiu primit de către Chișinevschi. M-am dus să-i prezint întreaga situație. Între timp – *după cum îmi amintesc – au intrat în cabinet și tovarășii Moghioroș și Drăghici. Cu această ocazie Șoltuțiu a afirmat că eu aș fi spus că nu vreau să fiu «om de paie» și să joc după cum trag sforile cei de la MAI.* [...] *Am observat că tovarășul Drăghici era puțin enervat și mi-a spus că eu nu am încredere în anchetatorii penali.* Am arătat că nu pot să fiu învinuit de așa ceva, ci doar vreau ca lucrurile să meargă bine și *am cerut din nou să fiu înlocuit cu alți tovarăși. Chișinevschi mi-a spus să-mi văd mai departe de treabă, apoi a stabilit în linii generale cum va trebui să se desfășoare procesul.* La acestea cred că au mai asistat și tovarășul Drăghici și Moghioroș.

Am luat prima dată contact cu inculpații la locul de detenție cu câteva zile înainte de începerea procesului pentru efectuarea procedurii prevăzute de art. 236 c.p.m. *Cu această ocazie Pătrășcanu a declarat că nu crede că eu și cu secretarul completului de judecată suntem din partea justiției și că totul este o înscenare. A mai arătat că faptele ce i se impută nu sunt de competența tribunalului, ci numai a conducerii Partidului și că numai acolo va da socoteală de faptele sale. Am adus acest lucru la cunoștința lui Chișinevschi, arătând că Pătrășcanu va refuza să vorbească în fața completului de judecată. Șoltuțiu, care era prezent, a arătat, însă, că el a stat*

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 236–249 (Declarația lui I. Pohonțiu din 10 aprilie 1967).

de vorbă cu Pătrășcanu și că garantează că acesta va vorbi cu ocazia interogatoriului în fața instanței de judecată.

Unii dintre inculpați au propus martori pe tovarăși din conducerea Partidului. *Niciun inculpat nu a indicat apărător ales. Li s-au numit apărători din oficiu după lista de avocați prezentată de Șoltuțiu.*

Apărătorii numiți au luat legătura cu inculpații cu o zi sau două înainte de începerea dezbaterilor."[1]

Cum s-a ajuns la proces rămâne, în continuare, o întrebare fără un răspuns cert. Mulți dintre deținuții politici sovietici au fost eliberați după moartea lui Stalin din lagăre și închisori. La finele lui 1953, Beria a fost condamnat și executat de „tovarășii de luptă", ai săi și ai lui Stalin, iar soția și fiul celui astfel „căzut" au fost trimiși, la rându-le, în închisoare. Lupta pentru putere începe între cei ce fuseseră „oamenii lui Stalin", iar în statele-satelit, conducerile de partid se fisurează în bucăți ce vor fi atrase magnetic de diferitele nuclee intrate în competiția supremă a Kremlinului. Cert este că până la „raportul secret" prezentat la Congresul al XX-lea al PCUS din 1956 nu s-a gândit și acționat în termenii „destalinizării" și „dezghețului".

În România, ca și în celelalte state-satelit, schimbările de la Kremlin înseamnă posibilități de mișcare și în conducerile proprii. „Schisma" din conducerea românească devine evidentă abia în 1957, când Gheorghiu-Dej îi elimină pe Chișinevschi și Miron Constantinescu, pedepsindu-i, cu întârziere, pentru fapte ce-și au începutul mult mai devreme. Dorea careva dintre membrii Biroului Politic al CC al PMR să-i ofere lui Pătrășcanu șansa de a lua conducerea partidului, ca unul ce avusese de suferit de pe urma lui Stalin și a „acoliților" numiți de acesta în celelalte țări din lagărul socialist? Deși după 1968 s-au făcut speculații asupra instalării lui Pătrășcanu la conducerea partidului după moartea lui Stalin,

1 *Idem*, vol. 203. (Sublinieri în original.)

ca și în 1944, ipoteza aceasta nu poate fi susținută cu argumente concrete.

Ce aflăm din arhivele Cancelariei CC al PCR despre decizia *procesului Pătrășcanu*? Mișcările de protest și greve ale muncitorilor est-germani, cehi și polonezi ce-au urmat după moartea lui Stalin determină închiderea șantierului Canalului Dunăre–Marea Neagră și adoptarea unui „nou curs" al politicii economice cu accent mai pronunțat pe îmbunătățirea aprovizionării și condițiilor de viață ale populației.[1] În paralel se iau măsuri represive care să conducă la descurajarea oricăror mișcări de revoltă. Cele două mijloace clasice ale domesticirii sălbăticiunilor și gloatei – recompensa și pedeapsa – sunt puse în aplicare la scară națională de către nucleul politic de decizie condus cu prudență și perfidie de Gheorghiu-Dej.

Moartea lui Stalin a determinat însă și ofensiva serviciilor speciale din frontul capitalist al „războiului rece". Spectaculoase capturi de paraşutişti spioni a făcut Securitatea în iunie și iulie 1953. Capturi senzaționale de același gen anunțau agențiile de presă ale URSS, Chinei și Bulgaria, soldate cu condamnări la pedeapsa capitală.[2]

Având în vedere amintitele speculații, sintetizăm în cele ce urmează respectivele discuții. Dej conduce ședința. El informează că „sunt câteva procese de agenturi imperialiste care urmează să fie terminate". Agenți ai serviciilor de spionaj francez, american, englez, austriac, ai Vaticanului și francmasoni. Iar despre ultimii: „Ne gândim că n-ar fi bine

1 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 43/1953 (Stenograma ședinței Biroului Politic din 3 august 1953).

2 *Idem*, Dosar 47/1953, f. 1 (Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 2 septembrie 1953). Primul punct al ordinii de zi se intitulează „Probleme legate de pregătirea unor procese privind grupuri de spioni". (Au participat Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi, Gheorghe Apostol, Miron Constantinescu, Chivu Stoica, Petre Borilă, Constantin Pîrvulescu, Dumitru Coliu.)

ca aceştia să apară ca francmasoni pentru că ei nu pentru francmasonerie au fost arestaţi, ci pentru muncă de spionaj în favoarea unuia sau altuia din statele imperialiste"; apoi sunt şi în „comitetele de luptă pentru pace". Şi tot Dej propune: „O parte dintre ei asupra cărora nu s-au stabilit suficiente dovezi nu îi vom condamna. Însă propun să se termine cu toate aceste procese. Să fie procese închise, nu publice. Despre unele sau altele – dacă ne convine – putem să scriem, despre unele mai mult, despre altele mai puţin, după importanţă." Intervine Chişinevschi cu propunerea unui comunicat asupra proceselor care urmează să se ţină cu uşile închise.[1]

Toţi merită „pe baza legilor Republicii noastre" – zice Dej – să fie împuşcaţi. Dar sunt prea mulţi şi „ar putea să arate ca un fel de măcelărire". Prin urmare vor trebui administrate şi pedepse cu închisoare. Numai în cazuri excepţionale (unul-două cazuri, specifică el fără nominalizare) să fie condamnaţi la moarte. Constantinescu intervine cu propunerea condamnării la moarte a „conducătorilor" şi celor care „au activizat şi pe alţii". Şi mai intransigent, Borilă cere condamnarea la moarte pentru „doi-trei în fiecare proces, altfel îi încurajăm". Toţi sunt de acord.[2]

Ca şi în cazul discuţiilor privind greşelile politicii economice, vina este aruncată pe *deviatorii de dreapta*, Teohari Georgescu fiind acuzat pentru tergiversarea lucrurilor mai ales în *cazul Pătrăşcanu*.[3]

Urmează informarea şi propunerile lui Dej referitoare la Pătrăşcanu:

„Avem aproape terminată ancheta în legătură cu banda de duşmani Pătrăşcanu", spune el. „Materialul este extrem de bogat, organele de anchetă au reuşit să stabilească aproape complect activitatea criminală a celor implicaţi. Este vorba

1 *Ibidem*, f. 12.

2 *Ibidem*, f. 13.

3 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 47/1953, f. 2.

de o acțiune nu numai de spionaj, diversiune, ci este vorba de o bandă organizată, cu ramificații în străinătate, în slujba străinătății, care avea ca scop lovitura de stat, acte de asasinate și alte lucruri din acestea, deci răsturnarea prin violență și cu ajutorul străinătății a regimului popular stabilit în țara noastră. Pătrășcanu recunoaște parțial că s-a întâlnit cu diverși reprezentanți ai spionajului american și englez, că a avut întâlniri secrete cu anumiți complici, dar că toate acestea reprezintă lucruri de a se informa, de a se documenta, legături întâmplătoare, oficiale, în dosul cărora se ascunde că ar fi primit dispoziții de încolo și încoace și are atitudinea unui dușman, unui mare bandit, unui vechi contrarevoluționar înrăit și nu recunoaște că a făcut spionaj. Are o atitudine obraznică. La confruntări care au avut loc, care au conturat și au dat greutate materialului, el a avut o comportare obraznică. Nevasta, ibovnica, Tătărescu, toți bandiții cu care a fost legat recunosc întâlnirile, ședințele secrete, problemele care au fost discutate; au fost restabilite documente, tot. Stârcea recunoaște. A fost pus față în față cu ei, iar Pătrășcanu tuturora le spune că mint. El spune că adevăr este numai ceea ce spune el, că n-are ce să spună «acestei anchete» și spune «veți cunoaște punctul meu de vedere la proces». El se pregătește pentru proces. Nu putem să stăm până la calendele grecești cu această bandă din cauză că Pătrășcanu are această atitudine. Tovarășii de la Interne propun ca să aibă loc o convorbire între Drăghici și unul din membrii Biroului Politic în legătură cu unele lucruri. Propun pe tov. C. Pîrvulescu. Să încerce a-l determina să recunoască. Sigur trebuie întocmit un plan, întrebări, pentru a preciza mai bine lucrurile. Să mai facem o încercare. Eventual să fie doi tovarăși cu Drăghici."

Borilă intervine cu observația că sunt suficienți Drăghici și Pîrvulescu („Nu e bine să fie și alții").

Ședința continuă:

„Tov. Gheorghiu-Dej: Nu e bine că el o să latre la proces. Lucrurile vor fi gata spre sfârșitul lunii septembrie. Pentru

acest proces va trebui pe linie de partid – tov. Chişinevschi, tov. Borilă, cu încă câţiva tovarăşi care cunosc bine – să daţi o mână de ajutor, în special pentru partea politică.

Tov. M. Constantinescu: Nu va fi un proces uşor.

Tov. Gheorghiu-Dej: Trebuie să ştim încotro ne îndreptăm vârful. Să fie o lovitură de graţie dată încercărilor imperialiştilor de a restabili vechea orânduire prin asemenea mijloace, să le arătăm că n-a fost Iran aici, să demascăm cercurile burgheze din străinătate şi activitatea acestora în continuare împotriva ţării noastre, politica imperialiştilor americani îndeosebi şi să ridicăm vigilenţa poporului, a partidului, a clasei muncitoare. Aceasta o să întărească încrederea oamenilor în regim, în forţa regimului, în organele regimului. Are o importanţă mare acest proces. Deci suntem de acord? (Da).

Tov. Chişinevschi şi Borilă vor lua contact cu materialul, vor studia şi lucra împreună. Tov. Pîrvulescu va sta de vorbă cu Drăghici, va întocmi planul întrebărilor şi va face o încercare de a sta de vorbă cu Pătrăşcanu. Este foarte frumos într-un proces când acuzatul vine şi recunoaşte tot. El ştie bine că nu se poate aştepta la nicio milă din partea noastră şi de aceea vorbeşte aşa. Este un duşman feroce.

A ieşit un material aşa de bogat, bun şi pentru istorie, pentru piesă de teatru şi cinematograf, cu fapte reale, nu lucruri imaginate. Şi reprezintă o perioadă foarte lungă, cea mai zbuciumată, de formaţie [sic!] a regimului."[1]

Toţi sunt de acord. „O să stârnim frica la toţi..." este concluzia jubilatoare a conducătorului partidului despre rostul viitoarelor procese.[2] Un scop politic, fără legături cu adevărul, dar în spiritul „eticii comuniste". De altfel, conform informaţiilor oferite de istoricii serviciilor speciale, după moartea lui Stalin s-au intensificat acţiunile de paraşutare în

1 *Ibidem*, ff. 13–15.

2 *Ibidem*, f. 16.

lagărul comunist a unor imigranți în scopul unor misiuni de diversiune.[1]

Absența din discuție a cazului Vasile Luca este demnă de remarcat. Contrar ideii susținute insistent în multe studii istorice, Pătrășcanu nu a fost singurul lider comunist condamnat după moartea lui Stalin. Procesul lui Vasile Luca a avut loc în toamna lui 1954, pedeapsa cu moartea fiind comutată însă în muncă silnică pe viață. La aproape un an după moartea lui Stalin se vor produce și procesele comuniștilor cehoslovaci Maria Sermova și Gustav Husak; acuzați de „naționalism burghez slovac", ei au fost condamnați la închisoare pe viață.[2]

Desigur că Pătrășcanu nu putea fi executat fără măcar o încercare de testare a Kremlinului în privința acestei hotărâri. Lipsite de suportul unui document oficial, opiniile sunt împărțite. De-o parte, se spune că hotărârea a aparținut în întregime conducerii de la București. Contactat, Malenkov[3] ar fi spus: „Vă privește, faceți ce vreți!"[4] Unica sursă de prim rang ce-a putut fi consultată, Gh. Apostol – singurul în viață dintre membrii Biroului Politic ce-a hotărât trimiterea lui Pătrășcanu în justiție – relatează, în esență, că „Dej a fost pus în fața faptului împlinit". La ședința Biroului Politic din 14 martie 1954, unde a fost luată decizia procesului lui Pătrășcanu, cazul a fost prezentat de Al. Drăghici, ministrul de Interne, și Iosif Chișinevschi, care răspundea, pe linie de partid, de justiție și procuratură. Membrii Biroului Politic au avut la dispoziție un dosar ce conținea procese-verbale de

1 Cristian Troncotă, *Torționarii*, Editura Elion, București, 2006, p. 205.

2 Florin Șperlea, „Cazul Pătrășcanu și procesele staliniste din democrațiile populare", în *Revista de istorie militară*, 4–5/2004, pp. 60–64.

3 Gheorghi Malenkov (1902–1988), președintele Consiliului de Miniștri al URSS (1953–1955).

4 Versiunea acreditată de surse orale fără susținerea vreunui document până în prezent.

interogatoriu şi de confruntare şi extrase de declaraţii din care reieşea vinovăţia lui Pătrăşcanu şi a celorlalţi inculpaţi. Fără vreun vot de împotrivire sau abţinere s-a luat hotărârea referitoare la Pătrăşcanu în acea şedinţă a Biroului Politic.[1]

Unica declaraţie păstrată în Arhivele SRI referitoare la decizia privind condamnarea lui Pătrăşcanu, făcută în timpul anchetei din 1967–1968, este în spiritul afirmaţiilor lui Gh. Apostol. Fost organizator al grevelor de la Griviţa, ministru de Finanţe după Vasile Luca, Dumitru Petrescu[2], ale cărui relaţii cu Gheorghiu-Dej după preluarea puterii de către comunişti nu se poate spune că au fost foarte apropiate, a relatat astfel evenimentele ce-au dus la *procesul Pătrăşcanu*:

„În ianuarie 1954 a plecat o delegaţie guvernamentală la Moscova, din care făceau parte Gheorghiu-Dej, M. Constantinescu, Al. Bârlădeanu şi eu. Acolo am discutat şi probleme de stat şi probleme de partid. Pe vremea aceea prim-secretar era Malenkov, iar Hruşciov era secretar.

În vremea aceea eu eram în conflict cu Miron Constantinescu. Am declarat de o mie de ori şi declar şi acuma: am făcut şi eu greşeli, dar cu M. Constantinescu n-am avut nimic de împărţit. Când am fost şeful Direcţiei organizatorice, cu M. Constantinescu am lucrat bine, dar în martie 1951, când am trecut la aprovizionare, am început să intru în conflict cu M. Constantinescu. Pe vremea aceea el era preşedintele CSP-ului. De ce aveam conflicte? Pentru că dezinforma, făcea planuri nereale şi eu trebuia să asigur toată aprovizionarea şi mă trezeam cu 30-35% materiale deficitare.

---

1 Convorbire cu Gheorghe Apostol, octombrie 1997.

2 Dumitru Petrescu (1906–1969), membru de partid din 1932. Condamnat în urma grevelor de la Griviţa la 15 ani închisoare. Evadează cu ajutor sovietic. Luptător în Brigăzile Internaţionale din Spania. Revine în ţară cu diviziile româneşti încorporate în armata sovietică. După 1944, diverse funcţii înalte, în special, pe linie militară. În 1956 este sancţionat pe linie de partid, după venirea lui Ceauşescu la putere fiind repus în funcţii.

[...] În 1954, când am ajuns la Moscova, sovieticii știau probabil de aceste conflicte dintre mine și M. Constantinescu. După ce am terminat discuțiile cu ei, trebuia să rămână cineva ca să semneze niște acorduri. Eu nu voiam să rămân pentru că știam că sovieticii nu aveau părere bună despre mine, pentru că eu am avut conflicte și cu ei. Totuși a trebuit să rămân și am semnat niște convenții. Împreună cu mine a rămas și M. Constantinescu și eu am rămas mirat de ce a rămas și el. El făcea pe atunci niște gesturi de nabab; nu din punct de vedere bănesc, dar moral...

Într-o zi îl întreb: Ascultă, tu de ce stai aici? Îmi spunea ba că se duce la Comitetul Central, ba în altă parte. La urmă mi-a spus că este așteptat de Malenkov. L-am întrebat de ce să te duci la Malenkov, pentru că acolo s-au discutat toate problemele. Atunci scoate un dosar de 50 pag. bătute la mașină în ruseşte care cuprindea actul de acuzare împotriva lui Pătrășcanu. Când mi-a dat să citesc actul de acuzare al lui Pătrășcanu, am avut un sentiment de emoție, de tulburare pentru că știam că Pătrășcanu este arestat și bănuiam că acolo nu se vor scrie lucruri plăcute. Am început să citesc și am văzut că acolo se scriu atâtea lucruri. Am citit 5-6 pagini, m-am uitat la sfârșit, am văzut că se cere condamnarea lui la moarte și i-am spus lui M. Constantinescu: «Ia-l înapoi, eu nu citesc documentul acesta, nu mă bag în chestiunea aceasta» și i-am dat documentul înapoi. [...] El mi-a cerut să-mi spun părerea. I-am spus că nu mă bag în chestiuni din astea. Apoi Miron a plecat la Malenkov iar când s-a întors mi-a spus că a rezolvat problema. În ce sens nu mi-a spus, dar eu am înțeles «rezolvat» adică că sovieticii și-au dat acordul pentru executarea lui Pătrășcanu.

Iată ce pot eu să vă spun, ce știu eu."[1]

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 320–321 (Stenograma discuției avute cu tov. D. Petrescu).

Din dosarele ce conţin declaraţiile şi stenogramele discuţiilor privind *reabilitarea* lui Pătrăşcanu din 1967–1968 lipseşte urma oricărei discuţii pe această temă cu Miron Constantinescu, tema deciziei procesului lui Pătrăşcanu părând, de altfel, a nu intra în preocuparea comisiei de anchetă.[1]

Despre cum au receptat pregătirile de proces viitorii inculpaţi, reţinem din declaraţiile supravieţuitorilor că după confruntări a urmat o perioadă de acalmie. „Prin mai 1953, interogatoriile s-au rărit, bătăile au încetat, regimul de celulă şi mâncarea s-au îmbunătăţit."[2] După care se resimte o nouă perioadă de intensă activitate în care anchetaţii, împreună cu anchetatorii lor sunt puşi să-şi înveţe rolurile, promiţându-li-se că dacă le vor interpreta bine, după proces vor fi puşi în libertate. „Mi-a cerut să le învăţ pe de rost şi m-a chemat a doua zi să mă asculte", declară Lena Constante referindu-se la răspunsurile întrebărilor ce-i vor fi adresate în proces. „Mi-a declarat [anchetatorul, *n.a.*] din nou, dându-şi cuvântul că voi fi liberă dacă mă port bine la proces."[3]

În 27 martie 1954 se întocmeşte referatul de încheiere a cercetărilor lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Şeful organului de anchetă, Şoltuţiu, şi anchetatorul Moraru dispun „încheierea cercetărilor şi transmiterea dosarului de acuzare la instanţa de judecată" deoarece au constatat că „activitatea criminală a arestatului Pătrăşcanu Lucreţiu este dovedită prin materialul

1 Discuţia cu Tatiana Pokivailova (Moscova), istoric specializat pe tema relaţiilor dintre Kremlin şi statele-satelit, confirmă vizita lui Miron Constantinescu la Malenkov. Din arhivele ruse consultate de cercetătoare reiese înregistrarea datei şi temei audienţei, nu şi verdictul lui Malenkov.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, f. 195 („Notă informativă despre arestarea şi judecarea mea", semnată J. Berman, nedatată).

3 *Ibidem*, f. 171 (Declaraţia Lenei Constante din 1 decembrie 1967).

rezultat din cercetările preliminare". Actul nu a fost semnat de luare la cunoștință de Pătrășcanu.[1]

Procedura juridică își urmează cursul cu Actul de acuzare nr. 3/1954 emis de Tribunalul Suprem, Colegiul Militar, „împotriva grupului de spioni și complotiști în frunte cu L. Pătrășcanu și complicii lui". Prin el, locțiitorul procurorului militar șef al Forțelor Armate, colonelul de justiție Rudolf Rossman, „văzând actele de anchetă efectuate de către organele Securității MAI", trimite în instanța de judecată pe:

„1. Lucrețiu Pătrășcanu, fost avocat;

2. Herbert Zilbert, fost director al Institutului de Conjunctură Economică;

3. Ion Mocsonyi-Styrcea, fost mareșal al Curții Regale și mare latifundiar;

4. Alexandru Ștefănescu, fost mare industriaș;

5. Remus Koffler, funcționar;

6. Jac Berman, antreprenor;

7. Emil Calmanovici, antreprenor;

8. Victoria Sîrbu, fără profesiune;

9. Lena Constante, pictor scenograf;

10. Herant Torosian, fost consul al României la Paris;

11. Hari Brauner, fost director al Institutului de folclor."[2]

Urmărind în documente compoziția socială și națională a acuzaților, observăm că toți sunt încadrați la originea socială burgheză sau mic-burgheză. Dintre ei, cinci sunt de naționalitate română, patru sunt evrei și unul armean. Acuzațiile aduse sunt foarte grave: crimă contra păcii, crimă de înaltă trădare sau complicitate la crimă de înaltă trădare, infracțiuni al căror conținut larg și imprecis permite interpretările politice dorite.[3]

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f. 721 (Referat de încheierea cercetărilor).

2 *Ibidem*, f. 722 (Act de acuzare).

3 *Ibidem*, ff. 866–867 (Proces-verbal – Minuta).

În 6 aprilie 1954 începe procesul prezidat de Colegiul Militar al Tribunalului Suprem al RPR compus din col. Ilie Moisescu (președinte), col. Alexandru Demeter și col. Ion Ciulei (membri), lt.-maj. de justiție Varga Vasile (judecător asistent) și procurorii militari col. de justiție Rudolf Rossman, col. Aurel Ardelean, col. de justiție Grigore Rîpeanu și maior de justiție Ion Pohonțiu.[1]

Judecata a avut loc în clădirea din strada Știrbei Vodă, clădire inclusă în respectiva perioadă printre locațiile cu circuit închis aparținând MAI. În zilele procesului, MAI a asigurat paza, administrarea și accesul în sediu. De organizarea detaliilor s-au ocupat anchetatorii. Printre pregătiri a fost și aceea a instalării unui telefon scurt, astfel ca prin el să poată da dispoziții Chișinevschi. În sală a fost introdusă tehnică de ascultare cu legătură la cabinetele lui Drăghici, Chișinevschi și („probabil") Gheorghiu-Dej. S-au luat măsuri de înregistrare a principalelor mărturii din care în 1967 mai rămăsese doar aceea a lui Belu Zilber.[2]

Din procesele-verbale încheiate la sfârșitul fiecărei zile reiese că, după ce președintele a deschis ședința, a ordonat să fie introduși acuzații, care „fiind arestați s-au prezentat sub pază și asistați de apărători din oficiu". Bunăoară, avocatul Constantin Paraschivescu-Bălăceanu i-a reprezentat pe Pătrășcanu, Koffler și Torosian.[3] După ce-a fost stabilită identitatea acuzaților, judecătorul asistent a făcut apelul martorilor propuși și citați. Din documentele anterioare reiese că acuzaților nu li s-a spus că martorilor propuși de ei pentru apărare trebuie să le indice adresa exactă, pe acest motiv (al neindicării adresei) fiind absenți martorii apărării. Chiar dacă unii dintre acești martori aveau menționată alături și adresa (Lascăr Goldenberg, Goldîna Katz, Marcu Rotman,

1 *Ibidem*, f. 874.

2 Grigore Răduică, *op. cit.*, p. 159.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f. 876.

David Rotman, Wilhelmina Lengyel, Gabriel Barbu, Teodor Klappholtz), ei au lipsit din proces. Organizatorii aveau tot interesul de a restrânge cât mai mult cercul spectatorilor și a-l limita la oameni de încredere – ofițeri de Securitate și activiști de partid.

Din optzeci și șapte de martori propuși de acuzare s-au prezentat șaizeci și trei. Dintre ei au lipsit Aurora Birtaș, Constantin Brătianu, Livia Ciucă, Elisabeta Constante, Camil Demetrescu, Constantin Dinu, Sava Demetrescu, Cleante Gheorghiu, Valentina Goldenberg, Nicolae Gușe, Ioan Hudiță, Gheorghe Ionescu-Bălăceanu, Emil Lăzărescu, Samuel Margulies, Imperio Mateescu, Ion Mihalache, Gheorghe Mihail, Ana Naum, Constantin Pavel, Titel Petrescu, Dumitru Popescu, Victor Rădulescu-Pogoneanu, Dumitru Secară, Ion Stănescu și Radu Xenopol.[1]

Martorii se aflau fie în închisori (foști oameni politici, agenți ai Siguranței, ilegaliști, informatori ai Siguranței ori acuzați ce urmau să fie judecați în lotul II al *procesului Pătrășcanu*), fie în libertate. Absența lor este o consecință a aceluiași interes de reducere a cercului inițiaților în misterul acestui spectacol.

După constatarea faptului că nu s-a produs niciun incident ce-ar fi dus la amânare, Tribunalul „a dispus desfășurarea dezbaterilor și chemarea cu mandate de aducere a martorilor lipsă". S-a ordonat, apoi, ca martorii prezenți să părăsească sala. În absența lor, judecătorul-asistent a citit actul de trimitere în judecată, după care s-a dispus interogarea, pe rând și separat, a acuzaților.

Primul interogat a fost Belu Zilber. Printre probele prezentate se află și o „notă informativă" scrisă de acuzat Siguranței care nu figurează în anchetă. Nota fusese confecționată, probabil, de Zilber, în prezența și cu concursul anchetatorilor, în faza finală de pregătire a procesului. Acuzațiile ce și le-a

1 *Ibidem*, f. 877.

adus sie însuşi Zilber sunt reluate şi întărite de martorii acuzării: Gheorghe Filipovici, Radu Lecca, Sylvia Placa şi Coleta Bruteanu. De asemenea, martorii au fost audiaţi separat, fiecare martor fiind lăsat în sală doar pe timpul depoziţiei sale.[1]

A urmat interogarea Lenei Constante, însoţită de „proba" fotocopiei adeziunii de intrare în partid, acuzata fiind recomandată pentru primirea în rândul comuniştilor de Lucreţiu Pătrăşcanu.

La ora 22, dezbaterile sunt suspendate până a doua zi.

În 7 aprilie, la ora 9, spectacolul continuă cu interogarea martorei Elena Pătrăşcanu, în prezenţa acuzatei Lena Constante. Urmează interogatoriul lui Harry Brauner, însoţit în instanţă de aceeaşi probă materială – adeziunea de intrare în partid cu recomandarea lui Pătrăşcanu. În prezenţa lui Brauner a fost interogat martorul Petru Vulpescu, fratele primei soţii a lui Brauner, care „confirmă" legăturile acuzatului cu spionajul britanic.

Se procedează apoi la interogarea acuzaţilor Torosian, Berman şi Ştefănescu. Singura probă specificată: „un carnet cu scoarţe negre care conţine o parte din radiogramele trimise şi primite de biroul de informaţii al Comandamentului Britanic din Cairo". În prezenţa acuzatului Alexandru Ştefănescu au fost interogaţi martorii Iosif Costea, Dumitru Chica, Nicolae Pîrîu şi Constantin Mugur. La ora 22 dezbaterile sunt întrerupte.

A treia zi a fost interogat acuzatul Emil Calmanovici, procedându-se şi la o confruntare cu Ştefănescu. În prezenţa lui Calmanovici au fost audiaţi martorii: Nicolae Marcu, Ioan Moga, Gheorghe Popescu-Craiova şi Avram Stoian. În continuare se trece la interogatoriul lui Remus Koffler, în prezenţa căruia se interoghează martorii: Eleonora Revesz (Lili Weigl), Alexandru Solomon, Suzana Kun, Ana Solomon şi Ivanka Rudenko (toţi foşti ilegalişti).

1 *Ibidem*, ff. 879–880.

Ziua a patra debutează cu interogatoriul Victoriei Sîrbu. În prezența ei și a lui Koffler au fost interogați martorii Ileana Răceanu, Ioan Mețiu, Grigore Răceanu, Ilca Melinescu, Petrea Nicolae și Constantin Carp (alți foști ilegaliști, printre care nu se află menționată Ana Toma, soția șefului Securității, generalul Pintilie, deși a fost martor al acuzării în acest proces, iar depoziția ei figurează printre documente).

Apoi, „procedându-se la interogarea acuzatului Lucrețiu Pătrășcanu și față de refuzul acestuia de a răspunde la întrebări, tribunalul dispune să se citească declarațiile acestuia de la primele cercetări" (*autocriticile* prezentate când cercetarea era făcută de partid). „Numeroasele documente în legătură cu activitatea acuzatului" sunt însă numai cele amintite anterior, la care se adaugă numărul special din *România Liberă* din 23 august 1945 (datorită căruia lui Pătrășcanu i s-au reproșat laudele care-l prezintă drept „omul ce-a făcut 23 august"), articolul elogios apărut, în 1946, în *Dreptatea* despre discursul de la Cluj, fotocopii ale sentințelor criminalilor de război condamnați în anii 1945–1952, *autocritica* acuzatului înaintată CC al PMR în iunie 1948. În prezența sa au fost audiați martorii: Ion Zaharia, Gabriel Steinberg, Marin Coropiță, Ovidiu Șandru, Șerban Leoveanu, Alexandru Mădârjac, Traian Borcescu, Cosma Crizostomu, Constantin Ristoiu și Emanoil Leoveanu.

Ziua a cincea a continuat cu audierea martorilor acuzării lui Lucrețiu Pătrășcanu: Radu Niculescu-Buzești, Iorgu Popescu, Anton Rațiu, Nicolae Betea, Mircea Durma, Emanuel Rupenian, Gheorghe Tătărescu, Jan Nicolau și Remus Micșa. În continuare, până la ora 23 (nu 22 ca de obicei) a fost interogat și acuzatul Ioan Mocsonyi-Styrcea.

În ziua a șasea au fost introduși martorii acuzării lui Styrcea: Adolf Iavorschi, Mircea Birtaș, Ioan Bujoiu, Cecilia Rădulescu-Pogoneanu. Este ziua în care se face joncțiunea între foștii agenți ai Siguranței și spionii imperialiști, printr-o nouă procedură a regiei. Aceasta constă în introducerea mai

multor acuzaţi în sală (B. Zilber, Ştefănescu, Calmanovici şi Koffler), în prezenţa cărora sunt audiaţi martorii Octavian Neamţu, Ana Samueli, Alexandru Pop, Dragoş Popp, Alexandru Ionescu, Alexandru Mureşan, soţii Eta şi Paul Wexler. La amiază se suspendă dezbaterile.

Ziua a şaptea începe cu hotărârea Procuraturii Militare de a renunţa la audierea martorilor despre care se anunţase la deschiderea dezbaterilor că nu s-au prezentat. Se renunţă şi la Paul Bacalu, Alexandru Brătăşanu, Cecilia Calmanovici, Emil Harstein, Alexandru Nuţă, Ioan Stoian şi Egon Weigl. Se consemnează că mărturiile lor „nu sunt esenţiale cauzei întrucât împrejurările ce urmau a fi dovedite prin depoziţiile acestora au fost deja elucidate cu ajutorul probelor administrate". Un alt artificiu cu care sunt manipulaţi spectatorii procesului şi cititorii documentelor rămase este menţionat astfel: „Totodată Procuratura Militară a cerut să se dea citire declaraţiilor de la primele cercetări ale martorilor: Eugen Cristescu, Ion Antonescu-Pravcu, Tobescu Constantin, Constantin Brătianu, Camil Demetrescu, Constantin Dinu, Sava Dumitrescu, Nicolae Guşe, Margulies Samuel, Imperio Mateescu şi Titel Petrescu, martori ce nu au putut fi admişi în instanţă din motive justificate, însă a căror depoziţii sunt esenţiale cauzei."

Între apărare şi acuzare, între declaraţiile martorilor şi cele ale acuzaţilor – aşa cum dovedesc rezumatele interogatoriilor –, consensul este deplin, excepţie făcând neconcordanţa între răspunsurile acuzaţilor Koffler, Calmanovici şi Ştefănescu şi ceea ce declară martorii acuzării. În această a şaptea zi s-a dat cuvântul procurorilor militari, care „după ce au făcut o analiză a stării de fapt, în lumina probelor administrate şi verificate în instanţă, au cerut condamnarea acuzaţilor la pedepsele maxime prevăzute de lege pentru infracţiunile săvârşite de aceştia, dezbaterile orale confirmând învinuirile ce li s-au adus".

În 13 aprilie 1954 s-a dat cuvântul apărării. Avocatul Marcel Valentin – ce reprezintă pe acuzatele Victoria Sîrbu și Lena Constante –, „după ce a arătat că faptele au fost dovedite și recunoscute, că acestea au fost corect încadrate, a cerut ca la proporționalizarea și individualizarea pedepselor să se țină seama de influența exercitată de mediul în care au lucrat acuzatele precum și de sinceritatea cu care au recunoscut faptele". Și apărătorii din oficiu ai lui Berman și Brauner accentuează asupra sincerității acestora. Iar apărătorii lui Mocsonyi-Styrcea, Ștefănescu și Torosian au solicitat ca în pronunțarea pedepselor să se țină cont de influențele exercitate de mediul și anturajul în care acuzații au fost educați și au trăit. Prin avocatul său, Belu Zilber a declarat că nu cere circumstanțe atenuante întrucât „este convins că s-a prezentat pentru a da socoteală de faptele comise".

Pătrășcanu, Koffler și Calmanovici au declarat în instanță că renunță la apărare.

După ce apărarea a avut cuvântul, președintele tribunalului i-a întrebat pe acuzați dacă mai au ceva de adăugat în apărarea lor. În sinteză, aceștia au declarat: Lena Constante că „înainte de judecată se simțea vinovată", dar la sfârșitul dezbaterilor constată că „vinovăția ei este și mai mare"; Harry Brauner că „își dă seama că a înșelat clasa muncitoare" și pentru aceasta „orice pedeapsă o consideră deplin justificată"; Torosian „a ținut să mulțumească pentru imparțialitatea desfășurării dezbaterilor"; Berman „a recunoscut în totalitate faptele săvârșite" și „solicită posibilitatea să se reabiliteze și să muncească"; Victoria Sîrbu „este conștientă de răul cauzat poporului prin faptele ei trădătoare"; Mocsonyi-Styrcea „își menține în totul declarațiile" și „înțelege să răspundă de faptele grave comise". Din cuvântul lui Calmanovici se consemnează doar cererea „să i se dea posibilitatea să muncească"; din cuvântul lui Koffler se reține mărturisirea vinovăției „de a nu fi împiedicat acțiunile dușmănoase ale lui Foriș"; Zilber „și-a manifestat încrederea în justețea hotărârii pe care o va

pronunța tribunalul suprem" iar Al. Ștefănescu și Pătrășcanu „nu au avut nimic de adăugat în apărarea lor".[1]

Ce altceva putea înțelege asistența din aceste recunoașteri și autoincriminări ale marii majorități a acuzaților și martorilor ce confirmau acuzațiile aduse, decât faptul că totul ilustrează „perversitatea și caracterul josnic al acuzaților" în frunte cu Lucrețiu Pătrășcanu? „Dușman înverșunat al poporului muncitor", „întotdeauna cunoscut în mișcarea muncitorească ca un oportunist și imoral", „trădător și dușman al clasei muncitoare", „capital politic al agenturii imperialiste" – „iată deci cine a fost comunistul Pătrășcanu", conchide justiția comunistă românească despre acela care-i pusese temelia.[2]

În proces au fost prezentate două rechizitorii, unul referitor la „crimele" comise de acuzați înainte de 23 august 1944 și cel de-al doilea, după această perioadă. Primul rechizitoriu „demonstrează" pe patruzeci de pagini că acești „criminali", „asasini ordinari", „lachei bine plătiți ai serviciului de spionaj englez" în frunte cu „vulpoiul Pătrășcanu" au fost agenți provocatori ai Siguranței burghezo-moșierești și fasciste și au făcut „o agentură imperialistă în sânul mișcării democratice antifasciste din țara noastră". Pătrășcanu dusese „o intensă acțiune de destrămare a PCR, de paralizare a luptei împotriva fascismului" alături de „trădătorul Foriș".[3]

Al doilea rechizitoriu reiterează „crimele înfăptuite" începând „în chiar ziua de 23 august 1944". Acuzații „cu mâinile pătate de sângele nobil al celor mai buni fii ai poporului muncitor" au fost „coloana a V-a în sânul Partidului", care „a sprijinit activ războiul antisovietic". Astfel, „Pătrășcanu și Ștefănescu au contribuit la masacrul bestial în contra Capitalei, dând posibilitatea trupelor hitleriste să-și ia tot

1 *Ibidem*, f. 764.

2 *Ibidem*, ff. 760–776.

3 *Ibidem*, ff. 764–807.

armamentul, să se împacheteze în voie, cu scopul de a se putea regrupa și a bombarda Bucureștiul" și „a stăvili înaintarea armatei sovietice". Bombardamentul din 4 aprilie 1944 „a fost cerut anglo-americanilor de către oficina de spionaj" ajutată de „hoarda legionară". După evenimentele din august 1944, „uneltirile josnice" au continuat. „Niciunul din planurile trădătoare n-au fost concepute și realizate fără ca acuzatul Lucrețiu Pătrășcanu să nu-și fi adus contribuția determinantă", subliniază documentul. Pătrășcanu și Zilber „n-au fost în fapt delegați români la Conferința de Pace de la Paris, ci agenți americani". Șeful rețelei ce-și propusese organizarea unui „complot de răsturnare a regimului democratic" era Pătrășcanu.[1]

Din conținutul rechizitoriilor a fost eliminată acuzația de „naționalism șovin" (care în manipulările practicate după 1968 a fost prezentată ca acuză centrală). Procesul îl prezintă pe Lucrețiu Pătrășcanu ca agent infiltrat de dușmanii din interiorul și deopotrivă din exteriorul țării în mișcarea comunistă.

Rechizitoriile pot fi model de studiu pentru mijloacele și efectele manipulărilor politice. Imprecații retorice de mare efect oratoric, deși fără legătură cu realitatea, desăvârșesc construcția verbală menită să inducă efecte hipnotice asupra mulțimii. Spre exemplu, lamentații precum următoarea: „Ce trist este să constați că există printre oameni asemenea monștri, ce respiră același aer cu noi și sunt încălziți de aceleași raze binefăcătoare ale soarelui!" sau: „Printre miile de victime prin inaniție provocate de ei, prin groaznicele lor uneltiri, nu-i mai acuz eu, procurorul, ci-i acuză umbrele scheletice ale copiilor uciși de ei, care-i țintuiesc pe vecie la stâlpul infamiei"[2] sunt numai două dintre fantasmagoricele acuzații, cu ajutorul cărora se manipulează, prin vraja

1 *Ibidem*, ff. 808–865.

2 *Ibidem*, f. 864.

cuvântului, mimicii și pantomimei, mulțimea amorfă. Sub puterea acestei magii negre, gloata din sala tribunalului ajunge în final să clameze și să preseze, sincer entuziasmată și revoltată, pentru condamnarea la moarte a unor nevinovați.

Organizatorii procesului scontează însă efecte de durată și de mai mare consistență propagandistică. Prin același discurs se amplifică teza puterii de neînvins a regimului comunist și a anihilării oricui ar încerca să i se opună: „Vigilența organelor noastre de stat le-a divulgat planurile", astfel că „uneltirile lor ticăloase s-au prăbușit" iar pentru dușmanii dovediți „nu poate fi vorba de circumstanțe ușurătoare". Îndoieli în privința judecății și pedepselor nu există deoarece „faptele incriminate prin actul de acuzare au fost pe deplin dovedite". Și în sfârșit, „poate exista dubiu doar asupra unui singur lucru și anume că acuzații n-au spus tot ce-au săvârșit".[1]

În concluzie, „în numele poporului", procurorul cere „aplicarea sancțiunilor maxime pentru toți acuzații". „Cer să stârpiți această bandă de năpârci veninoase, făcând astfel un act de dreptate socială pe care întregul nostru popor îl așteaptă cu nerăbdare" este imperativul său. Sentința „va da satisfacție milioanelor de oameni ai muncii" și va fi „un mare prilej de mobilizare a tuturor forțelor vii ale poporului român, ferm decis să zdrobească fără cruțare pe oricine ar îndrăzni să-l stânjenească din marșul său nestăvilit către socialism".[2]

Rechizitoriile din 12 aprilie 1954 sunt urmate, peste două zile, de pronunțarea sentințelor. Contrar previziunilor anchetatorului-șef, Ioan Șoltuțiu, în consonanță, însă, cu așteptările lui Gheorghiu-Dej, Pătrășcanu nu și-a asumat rolul destinat de acuzatori. Spre deosebire de ceilalți lideri comuniști condamnați în procesele staliniste din perioada

1 *Ibidem*, f. 865.

2 *Ibidem*.

„războiului rece", Lucreţiu Pătrăşcanu a rezistat demn mascaradelor proiectate.

Fragmentul de irealitate reală conţinut de „ultimul cuvânt" al lui Lucreţiu Pătrăşcanu a rămas astfel inscripţionat în documentele procesului:

„Preşed.: Acuzat Pătrăşcanu, ai ultimul cuvânt, ce-ai de spus în apărare?

Pătrăşcanu: N-am de spus nimic, decât că scuip pe acuzaţiile ce mi se aduc.

Preşed.: Stai jos atunci. Acuzatul Pătrăşcanu spune că n-are de spus nimic.

Pătrăşcanu: Şi că scuip pe acuzaţiile ce mi se aduc.

Preşed.: Acestea sunt insulte.

Pătrăşcanu: Nu sunt insulte.

Preşed.: Te dai în spectacol.

Pătrăşcanu: Da, lasă să mă dau, viaţa mea e scurtă, dar sunt oameni care o să urmărească această porcărie."[1]

1 *Ibidem*, f. 720 (Ultimul cuvânt al acuzatului L. Pătrăşcanu).

CAPITOLUL XV

Revoluționarul – capital destinat sacrificiului

Documentele procesului redau, în bună măsură, imaginea dreptei judecăți a „criminalilor", care, în cea mai mare parte, își recunosc vina și o regretă. Pe deasupra, mulțumesc justiției comuniste și Securității Poporului că n-au fost lăsați să-și ducă până la capăt monstruoasele planuri.

După cum se știe, butaforia este rezultatul manevrelor și efectelor de culise. Lena Constante este unul dintre actorii *procesului Pătrășcanu* care au sintetizat noile raporturi ale anchetatorilor cu anchetații în zilele de dinaintea procesului. Anchetatorul îi promisese că va fi pusă în libertate după proces (ca și toți ceilalți care și-au jucat rolul), în caz contrar așteptând-o condamnarea la moarte. „Mi-a mai spus că toți acuzații și-au recunoscut ca și mine vinovăția", relatează ea în 1967. „La proces, încadrată între doi militari, *neavând voie nici să întorc capul pentru a privi pe ceilalți acuzați* sau publicul, *am rămas năucită de acuzațiile pe care Silber i le aducea* lui Pătrășcanu. Atitudinea acestuia, starea lui și rarele lui *izbucniri de furie contra* lui Silber, *înfricoșătorul rechizitoriu* al procurorului, atitudinea dușmănoasă a sălii m-au îngrozit. *Când mi-a venit rândul să răspund, am făcut-o ca un papagal, recitând atât de iute răspunsurile încât am fost oprită și mi s-a spus să vorbesc mai rar și la două întrebări m-am zăpăcit și*

am inversat răspunsurile, dar acest fapt nu a dat nimănui de gândit."[1]

Momentele tensionate din „dezbateri" sunt greu de imaginat doar cu ajutorul documentelor oficiale. Bunăoară, în „ultimul cuvânt" al lui Zilber, când acesta pomenește numele lui Pătrășcanu, lepădându-se de prietenia cu el, se iscă un dialog neprevăzut, transcris de stenograf astfel:

„Pătrășcanu: Canalie, nu-mi lua numele în gură, nu-mi lua numele în gură. Să nu-mi ia numele în gură că mi-l spurcă.

Președ.: Te scot afară.

Pătrășcanu: Să mă scoți, dar îmi spurcă numele ăsta.

Președ.: Nu te-a întrebat nimeni. La cuvântul care ți s-a acordat, nu te-ai apărat și atunci.

Pătrășcanu: Nu mă apăr într-o ticăloșie, nu mă apăr.

Președ.: Te acuză marile crime.

Pătrășcanu: Nu este de demnitatea mea să mă apăr într-o ticăloșie.

Președ.: Am terminat.

Pătrășcanu: Vă rog să mă scoateți afară că nu-i dau voie acestei canalii să-mi ia numele în gură.

Președ.: Ce ești aici?

Pătrășcanu: Acuzator.

Președ.: A propriilor crime.

Pătrășcanu: Cred că să se treacă acolo.

Președ.: Da.

Pătrășcanu: Minciuni inventate, bătute la mașină."[2]

Pătrășcanu nu a fost singurul actor ce-a refuzat să joace rolul repartizat. Din documentele păstrate în arhivă nu putem însă recompune manevrele organizatorilor și reacțiile

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, f. 171 (Declarația Lenei Constante din 1 decembrie 1967). (Sublinieri în original.)

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 17, ff. 370–371 (Ultimul cuvânt al acuzatului Herbert Zilber).

personajului principal. Nici perioada integrală în care acesta a participat la interogarea celorlalți acuzați și martori. Alți trei acuzați - Alexandru Ștefănescu, Remus Koffler și Emil Calmanovici - nu și-au asumat sarcina de „țapi ispășitori". În „ultimul cuvânt" ei au încercat să convingă tribunalul și auditoriul că tot ceea ce declaraseră martorii împotriva lor sunt inventții și că declarațiile lor de „recunoaștere" sunt rezultatele chinurilor la care-au fost supuși în anchetă. Dialogul purtat cu președintele tribunalului de Ștefănescu este elocvent:

„Ștefănescu: S-a vorbit mereu despre o persoană Foriș, cu care eu aș fi plănuit nu știu ce asasinate cu el și că mai nu știu care cu dl Koffler sau nu știu cum îl cheamă aș fi plănuit nu știu ce asasinate ale muncitorilor de la închisoarea din Caransebeș. [...] Dar de unde sunt eu amestecat în aceste chestiuni intestine de partid, că nu mă privește și niciodată nu m-au interesat. Uite sunt aici persoane cu care am avut contact, dl Calmanovici, dl Berman, mincinosul. [...] Sunt calificat, mă rog că nu știu ce, ca un Dalai Lama al spionilor, cum vine chestiunea aceasta? Se mai spune, iarăși, că eu i-aș fi recrutat pe d-lor. Nu, d-lor m-au recrutat pe mine și m-au stors de bani și ai mei și ai unor prieteni de ai mei. [...]

Președ.: Acuzat Ștefănescu, alte fapte, scurteaz-o.

Ștefănescu: Bine, d-le președinte, am s-o scurtez fiindcă în fond, totul e același, n-am fost la nicio întâlnire cu niciuna din aceste persoane, nici în casa dlui Torosian, parcă așa îl cheamă pe dl, că s-a vorbit de această casă, totuși s-a spus că eu am fost în casa lui Torosian, n-am fost nici în casa lui Neamțu, n-am fost condus de nimeni nici colo, nici colo, nici colo. N-am văzut pe niciun Pătrășcanu și pe niciun Zilber și dacă spune așa, spune dl Zilber că i-am citit declarațiile lui că se întâlnea cu mine, este un sinistru mincinos. Sinistru mincinos.

Președ.: Fără aprecieri.

Ștefănescu: Spre rușinea lor că și-au trădat partidul din care pretindeau că au făcut parte.

Președ: Fără aprecieri.

Ștefănescu: Sunt dator că aceasta este o chestiune umană, sinistru mincinos, sinistru pus pe capul unui om. [...] Puteți să mă condamnați și la un milion de... n-are nicio importanță, niciun fel de importanță, eu nu cer niciun fel de milă, de ce, fiindcă n-am de ce [...]

Președ.: Am terminat, am auzit.

Ștefănescu: Dar nu s-ar putea să spună dl Pătrășcanu.

Președ.: Am terminat, ești la ultimul cuvânt.

Pătrășcanu: Sinistru mincinos este Zilber.

Președ.: Fără să răspunzi, nu te-am întrebat.

Pătrășcanu: Este o scârnăvie.

Președ.: Nu te-am întrebat, nu ți-am dat cuvântul.

Pătrășcanu: Nu te-am întâlnit niciodată, ai dreptate, acesta este un ticălos. Un Zilber care mă acuză, sigur că minte.

Ștefănescu: Eu mint.

Pătrășcanu: Zilber minte."[1]

Să se apere cu ajutorul adevărului a încercat și Remus Koffler, căruia președintele tribunalului i-a cerut continuu să nu amestece numele partidului în chestiunile sale. Ca și cum nu în legătură cu partidul și în calitatea pe care o avusese în Partidul Comunist era acuzat în proces. Faptele pentru care este judecat – se apără Koffler – sunt de competența comisiei de control a partidului. „Crima contra păcii", spune el, „adică de a fi fost în serviciul spionajului britanic, o resping cu cea mai mare hotărâre pentru că nu corespunde faptelor în niciun fel și nicio dovadă nu s-a adus, nu se va putea aduce niciodată." Declarațiile date în august 1950 – se justifică în continuare Koffler – sunt false, scrise pentru că a crezut că „partidul ar avea interese" să scrie declarații mincinoase. În întreaga sa viață nu-l văzuse niciodată pe comisarul de Siguranță Vintilă Ionescu. Căderile de partid de care

1 *Ibidem*, ff. 372–373 (Ultimul cuvânt al acuzatului Al. Ștefănescu).

este acuzat au fost clarificate imediat după august 1944 prin arestarea lui Melinte[1] și demascarea lui Șraer. „Nu acuza, d-ta ești acuzat", îl întrerupe președintele în câteva rânduri. Dar Koffler vorbește și declară alte fapte petrecute în anii ilegalității de care noii conducători n-ar vrea să-și mai aducă aminte. Declarațiile adevărate contravin mărturiilor mincinoase făcute de foștii ilegaliști Ana Toma, Ileana și Grigore Răceanu[2], Ivanca Rudenco, Ilca Melinescu. „Știm despre asta, mai departe" sau „Ce vrei, să influențezi dezbaterile?" sunt întreruperile brutale ale președintelui când Koffler încearcă să se disculpe de acuzațiile de a fi provocat *căderi* în partid. Când solicită să se dea citire articolului apărut în *Scînteia* din 9 iunie 1945 care apreciază ca pozitivă linia partidului din 1943 de a constitui un front popular împotriva nazismului în colaborare cu alte partide, primește replicile „Nu dăm citire, este un timp mort" sau „Iarăși vii cu lecții, să ne ții aici". În final lui Koffler i s-a retras cuvântul.[3]

Dramatică este și ultima depoziție a lui Emil Calmanovici, care reiterează promisiunea ce i s-a făcut în momentul interogatoriului că în „ultimul cuvânt" i se va oferi posibilitatea „să spun tot și să dezvolt apărarea". Când face referiri la Bodnăraș, Pîrvulescu sau amintește că tot ceea ce a făcut în 1944–1945 a raportat Anei Pauker („secretara partidului"), președintele tribunalului îl întrerupe pe motiv că spusele sale

1 Petru Melinte (?), comunist ilegalist, agent al Siguranței care a provocat căderea Anei Pauker și Dimităr Ganev, membri ai Secretariatului PCdR (1936). A fost ucis după 1944 la fel ca Foriș, dar moartea sa nu a mai fost investigată de Ceaușescu.

2 Grigore Răceanu (?), comunist ilegalist care a ocupat funcții de mai mică importanță după 1944. Semnatar al „Scrisorii celor șase" din martie 1989.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 17, ff. 374–383 (Ultimul cuvânt al acuzatului R. Koffler).

nu se referă la faptele și acuzațiile proprii. Relevant pentru caracterul judecății este și următorul dialog.

„Președ.: Iar amesteci numele de partid.

Calmanovici: Vă lămuresc, onorată curte.

Președ.: Ți-am atras atenția să nu mai amesteci numele partidului.

Calmanovici: Dar cum să spun, să spun.

Președ.: Fără numele partidului. [...] Nu interesează, nu-i la obiect. Ce ceri d-ta tribunalului?

Calmanovici: Cer în primul rând să-mi dea voie să arăt clar viața mea și activitatea mea.

Președ.: [...] Ce ceri în concluzie, că altfel îți iau cuvântul?

Calmanovici: Cer să se examineze pe ce temeiuri mi se conferă titlul de spion și agent britanic, căci n-am fost. Pe ce temeiuri se spune că i-am cunoscut, că am fost în legătură cu Pătrășcanu, că n-am fost. Pe ce temeiuri se spune că am avut relații cu Ștefănescu, după, decât altele ce le-am comunicat CC, că nu există acest lucru. Acest lucru cer, acesta e unul. [...] Dați-mi voie, vă rog, după 14 ani de muncă, să nu am voie să vă vorbesc.

Președ.: Ia loc, am terminat."[1]

Din păcate, scenariștii n-au respectat întru totul regulile genului dramatic. Din documentele păstrate nu reies toate personajele prezente la actele și scenele reprezentate. Nici indicațiile dramaturgului. Procesul este și pentru anchetatori prilej de „noi învățăminte". „În timpul procesului am aflat multe probleme pe care nu le-am cunoscut în timpul anchetei", declară Toma Drăghici, „uimit de poziția" lui Pătrășcanu, care nu a recunoscut niciuna din învinuirile aduse, și de apostrofările pe care i le-a făcut lui Gh. Tătărescu („panglicar" și „om care minte înainte de a vorbi").[2]

1 *Ibidem*, ff. 384–391 (Ultimul cuvânt al acuzatului E. Calmanovici).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 50 (Informarea lui T. Drăghici din 27 aprilie 1967).

Corelând atitudinea acuzaților care au încercat să se apere în proces de învinuirile ce li s-au adus cu atitudinea și retorica celorlalți, publicul prezent și-a întărit însă convingerea vinovăției acestor „mari criminali care nici în ultimul ceas nu vor să recunoască adevărul". Sugestionat și de propaganda vremii, chiar și după decenii, un asemenea martor a rămas cu impresiile dorite de organizatorii procesului. Pătrășcanu stăruie în mintea lui ca „agresiv, sfidător față de completul de judecată, persifla martorii acuzării, nega orice acuzație chiar și atunci când i se prezentau probe".[1]

Cum au ținut păpușarii firele marionetelor ce și-au interpretat atât de bine rolurile a relatat, în 1967, fostul președinte al completului de judecată, gen.-mr. (r) Ilie Moisescu: *„În cursul interogatoriilor inculpații au răspuns la întrebările puse, dar nu au răspuns la alte întrebări puse separat de completul de judecată. Am fost avertizat prima dată prin telefon, apoi când m-am prezentat la Chișinevschi spre a expune unele probleme că să nu mai pun alte întrebări deoarece încurc buna desfășurare a procesului.*

Nici martorul Tătărescu Gheorghe nu a răspuns la întrebările puse de Tribunal sub pretext că nu aude și a ținut să-și facă expunerea mai departe.

Telefonic Chișinevschi mi-a spus să-l las în pace pe Tătărescu să vorbească ceea ce a declarat că știe în legătură cu Pătrășcanu și ceilalți inculpați.

În cursul anchetei judiciare a intervenit mereu Șoltuțiu cerând suspendări de ședință, în timpul cărora eram pus să vorbesc la telefon cu Chișinevschi, care îmi făcea observații și îmi dădea îndrumări asupra conducerii ședințelor. [...]

După terminarea anchetei judiciare, am amânat pronunțarea sentinței cu 2-3 zile. În acest timp am

1 Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Prefață, selecție și note Lavinia Betea, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 203.

deliberat cu cei doi [cuvânt indescifrabil în text, *n.a.*] asupra culpabilității inculpaților și a pedepselor ce urma să li se aplice. *Tov. Demeter a declarat de la început că el este pentru pedeapsa capitală a tuturor inculpaților.* Tov. Ciulei era mai moderat și îmi făcea impresia că nu-l prea interesează toată problema. *Am ajuns apoi la o hotărâre comună în ceea ce privește condamnarea la moarte a lui Pătrășcanu, Cofler și Zilber sau Ștefănescu după câte îmi amintesc.*

Am mers apoi la Chișinevschi cu proectul de hotărâre unde am găsit din nou pe Șoltuțiu. Am raportat că am adus proectul de decizie care *cuprinde concluziile la care a ajuns completul de judecată. Fără să mai dorească să afle ce conține proectul de decizie, Chișinevschi a spus că hotărârea este luată de către conducerea partidului și mi-a dictat pedepsele pe care trebuia să le pronunțăm.*

Am redactat apoi [cuvânt indescifrabil, *n.a.*] *deciziei și am condamnat pe inculpați la pedepsele dictate de Chișinevschi.*

Sentința a fost pronunțată în ședință publică fără prezența inculpaților[1], cărora le-a fost citită fiecăruia în parte de către un procuror și secretarul completului de judecată la locul de deținere. [...]

După pronunțarea sentinței, am fost chemați la Chișinevschi să ne spună că va trebui să judecăm, în continuare, și alte loturi și că după terminarea procesului vom ține toți o ședință de analiză, cu care ocazie fiecare dintre noi va trebui să arate cum au decurs lucrările și să facă propuneri care să fie analizate pentru a fi aplicate în viitor.

Această ședință nu a mai avut loc, nu cunosc motivele."[2]

În 14 aprilie 1954, Colegiul Militar al Tribunalului Suprem, alcătuit din colonel Ilie Moisescu – președinte, coloneii Alexandru Demeter, Ion Ciulei și Aurel Ardelean – membri,

1 Sublinieri în original.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 205–207 (Declarația lui Ilie Moisescu din 24 aprilie 1967).

procurorii militari: col. de Justiție Grigore Rîpeanu, col. de Just. Rudolf Rossman, maior de just. Ion Pohonțiu și judecător asistent lt.-maj. de just. Vasile Varga, cu unanimitate de voturi, prin sentința nr. 49 a hotărât următoarele pedepse pentru inculpați:

1. Lucrețiu Pătrășcanu - pentru „crimă contra păcii" și „crimă de înaltă trădare", condamnat la moarte și confiscarea averii.

2. Herbert Zilber - muncă silnică pe viață, confiscarea averii, 10 ani degradare civică și 1 000 lei cheltuieli de judecată.

3. Ioan Mocsonyi-Styrcea - 15 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea întregii averi și 800 lei cheltuieli de judecată.

4. Alexandru Ștefănescu - muncă silnică pe viață (condamnatul având 66 ani, pedeapsa se transferă în temniță grea pe viață), confiscarea averii, 10 ani degradare civică și 1 000 lei cheltuieli de judecată.

5. Remus Koffler - condamnat la moarte și confiscarea averii.

6. Emil Calmanovici - muncă silnică pe viață, confiscarea averii, 10 ani degradare civică și 1 000 lei cheltuieli de judecată.

7. Victoria Sîrbu - 8 ani muncă silnică, confiscarea averii, 10 ani degradare civică, 500 lei cheltuieli de judecată.

8. Jac Berman - 10 ani muncă silnică, confiscarea averii, 10 ani degradare civică, 500 lei cheltuieli de judecată.

9. Lena Constante - 12 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea averii, 500 lei cheltuieli de judecată.

10. Herant Torosian - 15 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea averii, 500 lei cheltuieli de judecată.

11. Hari Brauner - 12 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea averii, 500 lei cheltuieli de judecată.[1]

1 *Idem*, vol. 12, ff. 866-873.

Când își auzeau condamnările, ce le-au fost citite în celule – după promisiunile mincinoase făcute anterior procesului de către anchetatori –, cei mai mulți dintre condamnați cădeau jos, leșinați.[1]

În ceea ce-i privește pe cei doi condamnați la moarte – Pătrășcanu și Koffler –, conform procesului-verbal întocmit în cadrul formalităților oficiale prevăzute, lucrurile au decurs astfel: „Sentința de față s-a citit condamnaților de noi, Judecătorul asistent al Tribunalului Suprem Colegiul Militar, în prezența Procurorului Militar, care i-a încunoștințat că hotărârea este definitivă. S-a pus în vederea celor condamnați la pedeapsa capitală: L. Pătrășcanu și R. Koffler că în termen de 48 ore pot formula cereri de grațiere adresate Prezidiului Marii Adunări Naționale. În fața noastră, condamnatul L. Pătrășcanu a declarat că nu formulează cerere de grațiere iar condamnatul R. Koffler a declarat că se prevalează de acest drept." Semnează procurorul militar, colonel de Justiție Grigore Rîpeanu, și judecător asistent, lt.-maj. de Justiție Vasile Varga.[2]

Și în numele lui Pătrășcanu a fost formulată, de către procuror, o cerere de grațiere, care a fost respinsă.[3] Cererea cu respectivul refuz nu se mai află însă îndosariată între celelalte documente din arhivă. A rămas cererea de grațiere a lui Remus Koffler, respinsă de Prezidiul Marii Adunări Naționale, reprezentat de un obscur secretar.[4] „Mirosul de om politic" cu care se lăuda Petru Groza în 1945, în cartea sa *În umbra celulei*, unde-i învinuiește pe Foriș și pe Koffler de

1 *Idem*, vol. 203, f. 222 (Stenograma discuției avute cu tov. Moisescu în ziua de 25 octombrie 1967 la tov. Patilineț).

2 *Idem*, vol. 12, f. 953 (Proces-verbal datat 14 aprilie 1954).

3 *Idem*, vol. 203, f. 256 (Informare prezentată de G. Rîpeanu în 25 decembrie 1967).

4 *Idem*, vol. 17, f. 838.

arestarea sa în decembrie 1943[1], l-a determinat, probabil, ca, în calitate de președinte al Prezidiului MAN, să încredințeze altuia sarcina neplăcută a semnării refuzului grațierii.

Între data pronunțării sentinței și cea a procesului-verbal de execuție sunt exact trei zile. Ce vor fi făcut și gândit cei doi condamnați la moarte în acel interval nu putem ști din documentele arhivei. Stăruie întrebarea dacă își vor fi amintit, cumva, de tinerețea în care, singuri și nesiliți de nimeni, au aderat la codul eticii *revoluționarului de profesie*, conceput de Neceaev, din care Lenin s-a inspirat în crearea cultului *revoluției proletare* și al soldaților ei. După cum gândiseră fondatorii comunismului mișcarea, execuțiile *revoluționarilor de profesie*, soarta lui Pătrășcanu și Koffler se încadrează în preceptele „catehismului lui Neceaev"[2], care, printre altele, prevăd următoarele:

„Indivizii aleși în cercuri pentru a face parte dintr-o secțiune își iau la prima reuniune angajamentul:

a) de a acționa indisolubil în mod colectiv, supunându-se în totul părerii generale și de a nu părăsi secțiunea decât pentru a trece, la ordinul comitetului, la un nivel mai tainic al organizației;

b) de a nu avea în vedere decât interesul societății [secrete, *n.a.*] în toate relațiile sale cu lumea exterioară.

Fiecare camarad trebuie să aibă în subordine câțiva revoluționari de categoria a doua și a treia, adică incomplet inițiați. Pe aceștia el trebuie să-i considere ca o fracțiune a capitalului revoluționar total pus la dispoziția sa. El trebuie să cheltuiască cu economie partea sa de capital, străduindu-se

---

1 Dr. Petru Groza, *op. cit.*, pp. 224–225.

2 „Catehismul lui Neceaev" a fost publicat în Rusia în 1871, în timpul procesului discipolilor anarhistului Neceaev. Textul, împreună cu „Scrisoarea lui Neceaev" (1836) și romanul *Ce-i de făcut?* (1860), de Cernîșevski, i-au fost lui Lenin surse de inspirație în crearea și organizarea partidului bolșevic și a ordinului revoluționarilor de profesie.

totdeauna să obțină cel mai mare profit posibil. El însuși se consideră ca un capital destinat a fi pierdut pentru triumful cauzei revoluționare, dar un capital de care nu poate dispune singur și după voința sa, fără acordul întregii Societăți a camarazilor inițiați. [...] Toate sentimentele duioase care efeminează [...] trebuie să le înăbușe sub unica și recea pasiune pentru cauza revoluționară. Nu există pentru el decât o singură bucurie, o singură consolare, recompensă și satisfacție: victoria revoluției."[1]

Pentru *revoluționarii de profesie*, ca și pentru criminalii de drept comun, procesul-verbal care consemnează executarea condamnărilor la moarte este încheiat pe baza unui formular tip. Singurele deosebiri între procesul-verbal care sintetizează execuția lui Pătrășcanu și cel al lui Koffler sunt numele condamnaților și diferența de o jumătate de ceas între mecanismele actului de curmare a vieților celor doi revoluționari ce doriseră să schimbe rânduielile lumii în care au trăit.

Din cele două aproape identice documente aflăm că, în 17 aprilie 1954, colonelul de justiție Grigore Rîpeanu și judecătorul asistent Vasile Varga s-au prezentat la Penitenciarul Jilava la orele 1.30. Acolo erau prezenți lt.-col. Ilie Bădică, comandantul Penitenciarelor, maiorul Ilarion Savenco, din partea autorității administrative, maiorul Moise Cahane, medic legist MAI, și căpitanul Nicolae Andronache, comandantul plutonului de execuție.

Textul procesului-verbal tip redactat cu acest prilej este următorul:

„La orele 2 [în cazul Pătrășcanu, respectiv 2.30 în cazul lui Koffler, *n.a.*], adică cu o oră înainte de ora fixată pentru execuție, ne-am deplasat în celula condamnatului, încunoștiințându-l că a sosit timpul să expieze faptele săvârșite și întrebat fiind dacă are ceva de mărturisit sau vreo dorință ce i-ar putea fi îndeplinită, la care a răspuns negativ.

---

1 *Apud* Alain Besançon, *op. cit.*, pp. 119–128.

Executarea sentinței fiind fixată pentru astăzi 17 aprilie 1954 orele 3 [respectiv 3.30 pentru Koffler, *n.a.*], a fost condus condamnatul Lucrețiu Pătrășcanu sub escortă la locul execuției, unde a fost identificat.

După ce s-a făcut raportul de către comandantul plutonului de execuție, Judecătorul asistent al Tribunalului Suprem, Colegiul Militar a dat citire sentinței de condamnare, care a rămas definitivă, oamenilor din plutonul de execuție.

Condamnatul Lucrețiu Pătrășcanu [respectiv Remus Koffler, *n.a.*] a fost condus la stâlpul execuției, fiind legat la ochi, după care sentința de condamnare la moarte a fost executată prin împușcare, astăzi 17 aprilie 1954, orele 3 [respectiv 3.30 pentru Koffler, *n.a.*].

După ce condamnatul a fost executat, medicul legist, maior Cahane Moise, a constatat moartea condamnatului prin împușcare, constatare verificată și de procurorul militar.

După aceasta, la orele 4, adică la o oră de la execuție, cadavrul condamnatului a fost predat comandantului penitenciarului pentru a dispune înmormântarea lui, conform legii."

Procesul-verbal – încheiat la Jilava – a fost semnat de toți cei mai sus-menționați.[1]

În 1967, Grigore Rîpeanu descrie sec, în cincisprezece rânduri, execuția celor doi lideri comuniști, răspunzând, probabil, întrebării comisiei de anchetă referitoare la prezența generalului Gheorghe Pintilie la Jilava în timpul execuției. „Pintilie nu era acolo", declară Rîpeanu. „Nu l-am văzut nici la Malmezon [sic!], unde noi am stat într-un birou". În ceea ce privește execuția propriu-zisă, „s-a făcut la nivelul organelor de executare" după ce „s-au făcut formalitățile cu Koffler și cu Pătrășcanu". Rîpeanu declară că și-a îndeplinit obligația de a aduce la cunoștința condamnaților respingerea cererilor de grațiere, apoi s-au deplasat la Jilava, cu Koffler și Pătrășcanu

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, ff. 954–955 (Proces-verbal, 17 aprilie 1954).

în mașini separate. Întâi a fost executat Pătrășcanu, și apoi Koffler, focul fiind tras „exclusiv de organe de executare".[1]

Tragismul execuției lui Lucrețiu Pătrășcanu (despre moartea lui Remus Koffler comisia de anchetă din 1967–1968 nu a fost interesată să consemneze nimic) este dezvăluit într-o declarație a lui Vasile Varga, judecătorul asistent, menționat în procesul-verbal de execuție că a dat citire sentinței de condamnare la moarte în fața plutonului de execuție. Deoarece relatarea contravine intențiilor noilor anchetatori, nici măcar nu a fost dactilografiată (ca și declarațiile prime ce conțin adevărul, scrise de către anchetați în 1948–1952). Mai mult decât probabil, așadar, faptele s-au petrecut în conformitate cu descrierea ce urmează:

„Atunci când în prezența mea i s-a adus la cunoștință [lui Pătrășcanu, *n.a.*] hotărârea de condamnare la moarte, *nu s-a exteriorizat deloc surprins, nu l-a zguduit perspectiva morții, lăsând impresia unui om care, credincios unui ideal, simte o satisfacție de a termina, chiar și în acest mod cu suferințele.*[2]

Punându-i-se în vedere că are dreptul să ceară comutarea pedepsei, a declarat fără ezitare că nu înțelege să uzeze de un astfel de drept.

Menționez că în discuțiile ce au avut loc, după pronunțarea hotărârii între procurori, anchetatori și completul de judecată s-a desprins că trebuie stăruit pentru a-l determina să facă cerere de grațiere.

Părerea mea este că o astfel de stăruință nu se justifică decât de interesul de a se putea conchide că cerând clemență, implicit a recunoscut și vinovăția.

Cu aceeași indiferență și tărie, L. Pătrășcanu a primit și comunicarea, la Jilava, că urmează a fi executat și, deși perfect lucid, nu a avut nimic de spus.

---

1 *Idem*, vol. 203, f. 256 (Informarea prezentată de G. Rîpeanu în 25 decembrie 1967).

2 Sublinieri în original.

După câte îmi amintesc, în aceeași seară când a avut loc execuția, a fost transportat de la închisoarea din Calea Plevnei, la Jilava.

Împușcarea acestuia au executat-o personalul de pază de la închisoarea din Calea Plevnei.

Aceștia au exteriorizat o profundă ură și dușmănie față de L. Pătrășcanu, materializată nu numai în vorbe, dar și în dorința de a contribui la provocarea morții lui.

Astfel „după primul glonț, L. Pătrășcanu s-a mai văietat și s-a zvârcolit și atunci cei din personalul de pază se înghesuiau să mai tragă și au mai tras efectiv".[1]

În ancheta din 1967–1968, nimeni nu l-a căutat pe Nicolae Andronache, căpitanul plutonului de execuție menționat. Concluziile au reieșit după declarațiile unor persoane de rang înalt și cu „simț de orientare" implicate. Sintetizând declarațiile verbale făcute de Bădică și Rîpeanu, execuția este descrisă de Grigore Răduică astfel: „Cei ce trebuiau să participe la execuție au mers în celula condamnaților la moarte, unde erau închiși Pătrășcanu și Koffler, și s-a pus întrebarea lui Pătrășcanu dacă are să exprime vreo dorință. La aceasta, Pătrășcanu a răspuns sfidător și demn: «Hai, terminați mai repede ceea ce ați început!». După care i s-au pus la ochi ochelarii de penitenciar (ochelari speciali care să vadă pe unde și încotro este dus), s-a ieșit apoi din celulă și s-a mers pe un culoar, la capătul căruia se intra într-un spațiu – un fel de curte interioară unde se găsea depozitat nisip – și unde, în timp ce Pătrășcanu era împins să meargă în continuare, i s-a pus pistolul în ceafă și a fost împușcat. După ce a căzut, văzându-se că mai mișcă, s-a mai tras de câteva ori în el. La fel s-a procedat și cu Koffler, cu deosebirea că acesta, când a fost luat din celulă, aproape că își pierduse cunoștința, și a fost nevoie să fie dus târâș de doi inși, iar după ce s-a ajuns

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 234–235 (Declarația lui Vasile Varga din 27 noiembrie 1967).

în încăperea cu nisip a fost împușcat în ceafă, în timp ce era ținut de sub brațe de către cei care l-au târât până acolo. La el a fost suficient un singur glonț pentru că a murit imediat".[1]

Metoda glonțului în ceafă este, de asemenea, tipică breslei cekiste. În jargonul sovietic al practicienilor ei era numită cinic „șutul în fund". Așa se-nfăptuia la propriu, lămurea un fost cekist în mărturiile sale. Condamnatului întors cu spatele i se apropia revolverul de ceafă și, când se apăsa pe trăgaci, în același timp i se dădea un șut în fund, ca să nu fie stropită de sânge haina militară.[2]

Anunțul apărut a doua zi după execuție în *Scînteia*, sub titlul „De la Tribunalul Suprem al RPR. Comunicat", cu referire doar la Pătrășcanu, nu și la Remus Koffler, informează că Lucrețiu Pătrășcanu a fost acuzat de constituirea „în perioada dictaturii fasciste, în preajma și în timpul războiului antisovietic" a unui „grup trădător care a desfășurat acțiuni criminale în vederea slăbirii și paralizării forțelor democratice și patriotice împotriva fascismului și a criminalului război antisovietic". Iar „după eliberarea țării noastre de către forțele armate ale Uniunii Sovietice" a constituit „un grup complotist antistatal [...] pentru organizarea unei lovituri militaro-fasciste". Tribunalul l-a găsit vinovat de „trădare de patrie, de acțiuni de paralizare a luptei forțelor patriotice, dezorganizare a luptei forțelor patriotice împotriva fascismului, de organizare a unui grup complotist contrarevoluționar, antistatal, în scopul acaparării puterii și restabilirii regimului burghezo-moșieresc și a dominației imperialiste asupra României".[3]

Tribunalul nu-și terminase însă misiunea. În 22 aprilie începe judecarea „lotului II" din *procesul Pătrășcanu*, după aceleași proceduri, pregătiri și metode. Astfel că unii dintre

---

1 Grigore Răduică, *op. cit.*, p.168.

2 Edvard Radzinski, *op. cit.*, pp. 250–252.

3 *Scînteia*, 18 aprilie 1954.

condamnați nici după pronunțarea sentinței nu și-au dat seama că au avut vreo legătură cu Pătrășcanu. Cei care fuseseră folosiți ca martori ai acuzării pentru inculpații din primul lot n-au aflat nici sentințele celor pe care-i acuzaseră, nici sentințele celor cu care, împreună, au fost judecați.

În 6 mai 1954, Tribunalul Suprem, Colegiul Militar, compus din aceiași membri, a pronunțat pentru alți optsprezece nevinovați următoarele pedepse:

1. Nicolae Petrea – 5 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, confiscarea averii, 200 lei cheltuieli de judecată.

2. Eleonora (Lili) Revesz – 5 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, confiscarea averii, 200 lei cheltuieli de judecată.

3. Alexandru Ionescu – 15 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, 500 lei cheltuieli de judecată.

Tribunalul a hotărât că acești trei inculpați s-au făcut vinovați de „complicitate la crimă contra păcii".

4. Elena Pătrășcanu – 14 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea averii, 500 lei cheltuieli de judecată.

5. Octavian Neamțu – 5 ani muncă silnică, trei ani degradare civică, 100 lei cheltuieli de judecată.

6. Cecilia Rădulescu-Pogoneanu – 3 ani muncă silnică, 3 ani degradare civică, 100 lei cheltuieli de judecată.

7. Mircea Birtaș – 10 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, 100 lei cheltuieli de judecată.

8. Adolf Iavorschi – 6 ani muncă silnică, 3 ani degradare civică, 100 lei cheltuieli de judecată.

Acești cinci inculpați au fost declarați vinovați de „complicitate la crimă de înaltă trădare".

9. Nicolae Betea – 10 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, 300 lei cheltuieli de judecată pentru „complicitate la crimă de înaltă trădare și încercare de trecere frauduloasă a frontierei".

10. Constantin Pavel – 10 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea averii, 300 lei cheltuieli de judecată

pentru „crimă de înaltă trădare și încercare de trecere frauduloasă a frontierei".

11. Ion Zaharia – 4 ani închisoare corecțională, 100 lei cheltuieli de judecată pentru „încercarea de trecere frauduloasă a frontierei".

12. Remus Micșa – 2 ani închisoare corecțională, 100 lei cheltuieli de judecată.

13. Anton Rațiu – 6 ani închisoare corecțională pentru „încercarea de trecere frauduloasă a frontierei", 100 lei cheltuieli de judecată.

14. Florin Teodoru – 3 ani închisoare corecțională, 100 lei cheltuieli de judecată pentru „favorizarea infractorului".

15. Nicolae Pârâu – 3 ani temniță grea, 100 lei cheltuieli de judecată pentru „favorizarea infractorului".

16. Emanuel Rupenian – 2 ani închisoare corecțională, 100 lei cheltuieli de judecată.

17. Livia Ciucă – 10 luni închisoare corecțională, 50 lei cheltuieli de judecată.

18. Aurora Birtaș – achitată de orice penalitate.

Tribunalul a mai stabilit comutarea detențiunii preventive a acuzaților și inculpaților de la data arestării lor, hotărând astfel punerea imediată în libertate pentru Emanuel Rupenian, Livia Ciucă, Ion Zaharia, Anton Rațiu și Aurora Birtaș.[1]

Odată terminată și această treabă, Prezidiul Marii Adunări Naționale a RPR a emis, la 22 mai 1954, Decretul nr. 198 „privind decorarea unor tovarăși din cadrul Ministerului Afacerilor Interne". „Pentru merite deosebite în muncă" sunt decorați cu Ordinul „Steaua Republicii Populare Române", clasa a IV-a: maior Ludovic Weiss, lt.-maj. Gheorghe Rujan și lt. Teodor Micle. „Pentru contribuția însemnată în lupta

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 129, ff. 37–42 (Proces-verbal – minuta din 6 mai 1954, Tribunalul Suprem, Colegiul Militar, dosar nr. 80/1954).

pentru apărarea patriei și a poporului muncitor" se conferă Ordinul „Apărarea patriei", cl. a II-a, lt.-colonelului Ioan Șoltuțiu și cl. a III-a, căpitanilor Gheran Moraru și Victor Vînătoru. „Pentru serviciul ireproșabil în muncă" se conferă Medalia „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii de stat" lt.-maj. Toma Drăghici și lt.-maj. Alexandru Gorun. „Pentru merite deosebite în muncă" a fost decorată cu „Medalia muncii" și dactilografa Elena Suditu. Decretul este semnat de președintele Prezidiului MAN, dr. Petru Groza, și secretarul Prezidiului MAN, Avram Bunaciu.[1]

Recompensele nu s-au oprit aici. Anchetatorului Toma Drăghici i-a fost repartizată și locuința lui Lucrețiu Pătrășcanu din str. Vasile Lascăr, nr. 100, et. II, ap. 7, locuită de acesta încă înainte de pronunțarea sentinței de confiscare a averii soților Pătrășcanu.[2] De altfel, primele hotărâri ce s-au pus în aplicare în urma pronunțării sentinței sunt cele privind inventarierea și confiscarea averilor celor condamnați. Din listele de inventariere întocmite cu acest prilej aflăm bunurile deținute de foști comuniști ilegaliști. Prin situația sa materială, Remus Koffler era un *revoluționar de profesie* tipic: nu avea nici măcar locuință. La nr. 15 din str. Pietari Mirea din București (după adresa din buletinul de identitate „tip vechi") „nu există niciun imobil", specifică procesul-verbal întocmit cu această ocazie. Pe spațiul unde putea fi nr. 15 era un teren viran. Pe stradă Remus Koffler era necunoscut, iar MAI nu-i știa un alt domiciliu.[3] Averea care a putut fi confiscată de la Koffler se rezumă la buletin, două fotografii, diferite hârtii, 1 177 „lei vechi", două bonuri semnate de arestat pentru primirea unui palton, a unei perechi de ciorapi și

1 *Idem*, vol. 12, f. 330.

2 *Idem*, vol. 203, ff. 49–52 (Informarea lui V. Vînătoru din 27 aprilie 1967).

3 *Idem*, vol. 25/II, f. 80 (Proces-verbal).

a unui pulover (probabil îmbrăcămintea trimisă în vederea prezentării la proces).[1]

În locuința Victoriei Sîrbu, compusă dintr-o cameră și o bucătărie, în momentul inventarierii se aflau deja instalați alți chiriași. Din inventarul cu treisprezece poziții reiese sărăcia în care a trăit. Cele mai valoroase bunuri personale sunt: „o dormeză de una persoană, în bună stare", „o măsuță rotundă cu un picior", „două scaune și o banchetă tapițate". Celelalte obiecte descrise, haine de vară sau de iarnă: un pardesiu, un fulgarin, două fuste, patru rochii, un capot și câteva piese de lenjerie.[2] Nicio referință despre fetița ei și a lui Foriș, în vârstă de aproape nouă ani la data condamnării mamei sale, rămasă însă din 1949 în grija nu se știe cui.

Inventarul bunurilor soților Pătrășcanu se întinde pe 139 de poziții, pe ultima fiind trecute „1754 cărți diferite". Mențiuni precum „un ciocan fără coadă", „o vază de sticlă", „un ibric electric (defect)"[3] ne lasă să înțelegem că, în 1948, ministrul Justiției trăia modest. Conform proceselor-verbale întocmite, bunurile au fost preluate, după inventariere, în custodie de lt.-maj. Toma Drăghici. Unele au fost valorificate prin Academia RPR, Muzeul Militar Central, Fondul de Stat al Cărții, Ministerul de Finanțe, Banca Națională, altele prin OCL Consignația iar cele apreciate ca „fără valoare" au fost distruse.[4] Instituțiilor de Cultură le-au fost donate tablouri, stampe, hărți și cărți, iar Ministerului de Finanțe i-au fost date spre valorificare „o pereche butoni manșetă cu plăci de

1 *Idem*, vol. 145, f. 64 (Proces-verbal datat 17 iunie 1954).

2 *Idem*, vol. 25/II, f. 61 (Proces-verbal de inventariere).

3 *Ibidem*, f. 139 (Proces-verbal de inventariere).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 161, f. 50 (Raport cu mențiunea „strict secret", nr. 00512364/8.03.1971).

aur" estimată la valoarea de 50 lei[1] și „o verighetă aur marcat 14 kt, format îngust cu inscripție interioară, gr. 4,50, lei 110".[2]

Dintr-un raport întocmit de MAI, în 1971, mai aflăm, referitor la bunurile soților Pătrășcanu, următoarele:

„Dintre obiectele valorificate prin Consignație, un număr de 100 poziții au fost cumpărate de lt.-maj. Drăghici Toma, care arată că în prezent mai posedă: vitrina din lemn de nuc (poziția 13), masa birou din lemn de nuc (poziția 14) și 3 scaune cu tăblii (poziția 9).

Ofițerul a mai precizat că dormeza pentru 2 persoane (poziția 1), trei perine fantezii (poziția 2), una cuvertură (poziția 4), un ceas de bronz ornamentat (poziția 8), două fotolii tapisate cu stofă gri (poziția 85), una plapumă și două perine (poziția 99) figurează pe actele sale încheiate cu Consignația, dar în realitate acestea au fost cumpărate de fostul lt.-col. Șoltuțiu, el fiind doar intermediar pentru efectuarea plății. De asemenea raportează că în același mod și pe baza acelorași documente a cumpărat unele bunuri și pentru fostul maior Moraru Gheran (în prezent decedat), dar nu mai reține ce anume."[3]

Pentru toate bunurile cumpărate prin consignație și inventariate în cele o sută de poziții cumpărate de lt.-maj. Toma Drăghici, cumpărătorul a plătit suma totală de 5 458 de lei. Pentru cele mai scumpe obiecte ce-au intrat în posesia lui Șoltuțiu, fostul anchetator-șef al „lotului Pătrășcanu" a achitat sume derizorii: dormeza soților Pătrășcanu a cumpărat-o cu 100 de lei, plapuma și perinile folosite de aceștia, cu 260 de lei. El s-a folosit – conform declarațiilor foștilor săi subalterni – și de alte obiecte din gospodăria soților Pătrășcanu, dobândite cu prețuri simbolice: un coș pentru hârtii (poziția

1 *Ibidem*, f. 38 (Adresă către Ministerul de Finanțe).

2 *Ibidem*, f. 39 (Adresă către Ministerul de Finanțe).

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 161, ff. 50–51 (Raport cu mențiunea „secret" semnat de col. Brahna Iordache).

96) cumpărat cu 1 leu; o cratiță albastră de 4 litri (poziția 24) cumpărată cu 2 lei și „9 figurine de os pentru copii" (poziția 78) cumpărate cu câte un leu bucata. Misterul preferinței lui Șoltuțiu pentru jucării de copii poate fi dezlegat cu ajutorul declarațiilor date de Elena Pătrășcanu în fața comisiei de anchetă din 1967–1968. Aceasta reclamă dispariția celor nouă statuete de Tanagra moștenite de Lucrețiu Pătrășcanu de la tatăl său, obiecte de artă prețioase, care, în spiritul legii, ar fi trebuit să intre în colecțiile muzeale de stat după confiscarea averii soților Pătrășcanu.[1]

Locuința soților Pătrășcanu a devenit cuibul unei familii de securiști, categorie proaspăt înnobilată de noua orânduire socială. „Din documentele existente și verificările efectuate pe teren" – consemnează același raport – „rezultă că primul locatar căruia i s-a repartizat apartamentul ce a aparținut familiei Pătrășcanu a fost lt.-maj. Drăghici Toma, în prezent lt.-colonel, care în raportul său menționează că a intrat în apartament către sfârșitul lunii mai 1954. După câteva luni, cu consimțământul acestuia s-a mutat în același apartament și Rădulescu Maria (în prezent Bistran Maria) cu fostul său soț, ambii fiind la acea dată salariați ai MAI. Familia Rădulescu a locuit în apartamentul respectiv până în noiembrie 1958, iar Drăghici Toma a locuit în continuare până în anul 1960, când s-a mutat, după care locuința a fost repartizată colonelului Mahuleț."[2]

În locuința Lenei Constante din str. Dionisie Lupu, nr. 12, s-a mutat „cu forme legale", înainte de condamnarea acesteia, alt ofițer de Securitate, căpitanul Serghie.[3] Domiciliul lui Harry Brauner se afla, în 1950, în incinta căminului de zi al Ministerului Finanțelor, la data condamnării constatându-se

1 *Ibidem*, ff. 53–55.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 25/II, f. 28 (Referat datat 17 iulie 1954).

3 *Ibidem*.

că „numitul nu mai are avere mobilă sau imobilă".[1] La domiciliul indicat de Ștefănescu, în 1948, la data arestării sale, în 1954 se afla sediul Comitetului de Stat al Planificării. Unde fusese evacuată, între timp, familia condamnatului, n-a mai vrut nimeni să știe.[2]

Din „căruțele și depozitul de arme" destinate complotului antistatal cu sediul la Bulci (Săvârșin) au fost valorificate două pistoale, „o armă de vânătoare ruginită", șase încărcătoare, găsite la percheziția efectuată la domiciliul lui Adolf Iavorschi, și trei arme vechi, 30 cartușe, șase vergele de curățat arma și un porthart de piele, găsite la locuința din Bata a Liviei Ciucă.[3]

Seria minunilor săvârșite de noii arhangheli ai justiției sociale nu se sfârșește aici. În dosarele personale ale condamnaților la confiscarea averii se află adrese ale MAI („serviciul special") către Ministerul Finanțelor („sectorul valorificării unor bunuri ale statului"), în care sunt menționate ca trimise spre valorificare fragmente dentare placate cu aur și platină. Astfel de la Belu Zilber a fost expediat „un fragment dentar aur de cca 18 krt. cu un dinte de porțelan, gr. 2"[4], de la Elena Pătrășcanu „patru îmbrăcăminți de dinți metal gălbui"[5], de la Emil Calmanovici „proteză la o măsea de aur"[6]. Lista obiectelor valorificate în acest mod de la Al. Ștefănescu conține următoarele:

„1. un ceas mână metal comun, cadru galben uzat, lipsă minutar, capac uzat, coroana galbenă;

---

1 *Ibidem*, f. 14 (Referat datat 11 iunie 1954).

2 *Ibidem*, f. 63 (Referat datat 11 iunie 1954).

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 161, f. 47 (Proces-verbal datat 3 iunie 1954).

4 *Idem*, vol. 148, f. 5.

5 *Idem*, vol. 151, f. 12.

6 *Idem*, vol. 165/II, f. 22 (Inventar cu lucrurile de valoare ridicate de la deținutul E. Calmanovici, nedatat).

2. un pod dentar aur cca 20 krt., format din 2 coroane și dinți turnați, o coroană plină cu ciment;

3. doi dinți simpli met. comun cu un dinte alb și plăcuțe aur;

4. una verighetă aur marcat 18 krt. ruptă cu inscripție;

5. una pereche butoni argint nemarcați, forma octogonal cu placaj aur cu aplicații;

6. doi butoni metal comun, forma rotundă, ptr. guler;

7. un șirag mărgele albastre și albe intercalate cu metal lanț având o cruciuliță metal cu un medalion sticlă cu capac metal figuri religioase."[1]

În același timp, propaganda comunistă făcea apologia cărților publicate despre ororile regimului nazist învins de glorioasa Armată Roșie. Ample capitole erau consacrate lagărelor de exterminare și monstruozităților săvârșite în incinta lor. Ca o culme a inumanului era prezentată practica de a scoate, pentru a fi valorificat, aurul conținut de lucrările dentare ale deportaților gazați. Sub dictatura comunistă – după cum dovedesc asemenea documente –, dinții și fragmentele dentare din aur ale condamnaților erau extrase spre valorificare încă înainte ca posesorii lor să fi murit.

1 *Idem*, vol. 150, f. 6 (Adresă datată 21 ianuarie 1955).

CAPITOL XVI
Morți vii în celule

Într-adevăr, baronului Ioan Mocsonyi-Styrcea i se promiseseră, în schimbul rolului jucat în *procesul Pătrășcanu*, eliberarea din închisoare și dreptul de a emigra în Elveția la soția sa. Însă, ca și în cazul celorlalți condamnați cărora li se promisese că în schimbul mărturiilor mincinoase vor primi condamnări formale, slujbașii Securității și oficialitățile nu s-au ținut de cuvânt.

Încă înainte de a avea loc procesul fusese elaborată „combinația" pentru nerespectarea angajamentului față de Mocsonyi-Styrcea. Astfel, dintr-o notă semnată de Șoltuțiu aflăm că în cursul *anchetei Pătrășcanu*, „încolțit", „Styrcea a declarat că într-adevăr știa, dar nu va declara nimic cu privire la Pătrășcanu decât numai condiționat și că dacă vom accepta condiția pusă de el, ne va da într-adevăr lucruri uimitoare și pe care noi nu le cunoaștem și nici nu le putem cunoaște fără el".

Condițiile puse de Styrcea lui Șoltuțiu au fost următoarele:

„1. Ancheta să procedeze în așa fel ca nimeni din cei anchetați să nu-și dea seama că de la el au pornit lucrurile.

2. După proces să-i dăm voie să scrie o scrisoare în străinătate soției lui prin care să ceară prietenilor lui din afară să determine unul din guvernele imperialiste spre al [sic!] cere guvernului român, și în cazul când va fi cerut, guvernul român să-l cedeze."

Ca și cum cei cărora li se adresează ar fi străini de regia, mecanismele și repetițiile spectacolului care a fost *procesul Pătrășcanu*, Șoltuțiu relatează următoarele fapte, subliniate de superiorii cărora le este adresată nota: „Noi neavând niciun material referitor la cele cunoscute de Styrcea, am acceptat propunerea lui și el (Styrcea) ne-a dezlegat întreg complotul lui Pătrășcanu cu conducătorii reacțiunii și palatul – lucru confirmat apoi de toți cei cercetați de noi." Fariseismul continuă: „Având în vedere – și fiind convinși – că Styrcea nu ne-a dat pe față întreg complotul, că el mai știe și alte persoane cu care au colaborat complotiștii (generali, oameni politici etc.), propun să procedăm cu el în așa fel încât să-l putem ancheta încontinuu și asupra acestor lucruri pentru a dezlega până la capăt acțiunile lor."

Prin urmare, lui Styrcea i se proiecta un angajament permanent pentru un rol de marionetă, scoasă pe scenă și mânuită ori de câte ori Securitatea avea nevoie de prelungirea detenției unor condamnați ori de arestarea și condamnarea altora. Pe nota lui Șoltuțiu, ministrul Alexandru Drăghici pune următoarea rezoluție olografă: „Se aprobă. Angajamentul ns. [nostru, *n.a.*] față de un asfel [sic!] de crinal [criminal, *n.a.*] nu conteză [sic!] atunci când este făcut pentru a descoperi crimele sale [cuvânt indescifrabil]."[1]

La câteva zile după proces, planul „combinației" este raportat de anchetatorii Șoltuțiu și Vînătoru ca fiind deja realizat. Reiese din raport că Mocsonyi-Styrcea i-a scris surorii sale cerându-i să vină la vorbitor. Conform târgului încheiat cu anchetatorii, i-a predat acesteia o scrisoare ce urma a fi transmisă soției sale „prin însărcinatul cu afaceri al Elveției, Parodi". Styrcea a fost lăsat și probabil manipulat pentru a scrie soției sale două scrisori: una autorizată și alta „neoficială". În timpul vorbitorului, anchetatorul Victor Vînătoru

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 70, ff. 327–328 (Notă nedatată semnată de lt.-col. I. Șoltuțiu).

a părăsit încăperea pentru a-i oferi lui Styrcea prilejul de a strecura scrisoarea neaprobată de Securitate. Capcana prevedea percheziţionarea femeii la plecare şi confiscarea scrisorii clandestine. „Acest lucru va determina pe tov. cpt. Vînătoru să sisteze trimiterea oricărei scrisori [...] pentru faptul că Styrcea a abuzat de favorul ce i s-a făcut de organele noastre." La 4 mai 1954, „combinaţia" aceasta reuşise. Rămânea de realizat „punctul 6", care prevedea trimiterea lui Styrcea la Penitenciarul Aiud, fără drept de corespondenţă şi vorbitor cu familia. După vreo două luni, ar fi urmat ca Vînătoru să meargă şi să stea de vorbă cu el, să-i spună că guvernul Elveţiei l-a cerut. Nu se va da însă curs acestei cereri până când Styrcea „nu va declara organelor noastre toate crimele săvârşite", „deasemeni [sic!] şi despre depozitele clandestine de arme care nu au putut fi descoperite până în prezent de către noi". Astfel, soarta baronului era de-acum pecetluită: „După ce va obţine de la Styrcea tot ceea ce nu cunoaştem, misiunea Tov. cpt. Vînătoru în această problemă va fi terminată iar Styrcea va rămâne la penitenciar spre a-şi executa pedeapsa."[1]

Aşa se face că baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea a fost trimis la Aiud ca şi ceilalţi condamnaţi din „lotul Pătrăşcanu". Ce-a fost Aiudul în acea vreme au descris elocvent înşişi ofiţerii însărcinaţi cu respectarea regulamentului special care domnea acolo. Din declaraţiile acestora aflăm că, în Penitenciarul Aiud, „deţinuţii C.R." (deţinuţii „contrarevoluţionari", cum erau denumiţi deţinuţii politici) erau împărţiţi după „gradul de periculozitate ce-l prezentau" şi după „originea socială avută înaintea arestării" pe mai multe secţii. Cele mai cumplite privelişti erau oferite de secţia a V-a, împărţită în trei părţi – „deţinuţi alienaţi mintal, deţinuţi bolnavi (inapţi)

1 *Ibidem*, ff. 329–330 („Planul luării scrisorii către Elveţieni din partea lui Ioan Mocsonyi-Styrcea", datat 4 mai 1954, semnat lt.-col. I. Şoltuţiu şi cpt. V. Vînătoru).

și izolatorul de pedeapsă" – și de corpul de clădire numit „Zarcă". Acesta avea o capacitate de aproximativ două sute de deținuți și era destinat regimului de strictă izolare. „În Zarcă nu aveau acces decât ofițerii și patru subofițeri bine pregătiți ce făceau serviciul în tură, *subofițerii având ordin de la comandantul unității, tov. col. Crăciun Gheorghe să nu discute cu deținuții decât strictul necesar legat de program. De regulă, între camerele deținuților mai periculoși era o cameră goală pentru a se prevenii* [sic!] *încercările deținuților de a lua legătura între ei. Camerile* [sic!] *de la Zarcă nu aveau lumină direct din afară ferestrele fiind astupate cu scândură, inluminatul* [sic!] *fiind făcut în continuare de la un bec electric ce se afla în cameră.*[1] [...] Deservirea cu hrană a deținuților din Zarcă, curățenia coridoarelor precum și bărbieritul era executat [sic!] de către 1-2 deținuți D.C. [drept comun], foști ofițeri MAI care fuseseră condamnați pt. fapte mai puțin grave (accidente de circulație, neglijență etc.) dar și aceștia erau supravegheți [sic!] în timpul activității lor. Pt. abaterile săvârșite deținuții erau pedepsiți cu izolator pe secția 5a, pt. cei recalcitranți folosindu-se și cămașa de forță."[2]

În Zarcă nu se făceau nici măcar acțiuni de reeducare, cei închiși acolo fiind considerați definitiv pierduți pentru societate. O comparație efectuată de organele de anchetă ale MAI referitoare la regimul deținuților din Zarca Aiudului, având ca niveluri de referință anii 1942, 1952, 1955 și 1962, scoate în evidență continua lui înrăutățire. Dacă în 1942, deținuții aveau dreptul la vorbitor de trei ori pe lună, în 1955 îl aveau de două ori pe an, iar în 1962 această posibilitate exista doar cu aprobarea MAI. De asemenea, dreptul la corespondență în vremea „burghezo-moșierimii" era reglementat la o dată pe lună, dreptul la pachet era nelimitat, iar

1 Sublinieri în original.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 201, ff. 46–47 (Notă raport semnată de lt.-maj. V. Nenciulescu în 8 noiembrie 1967).

banii primiţi de deţinuţi în urma muncii lor variau de la un sfert până la trei pătrimi din valoarea muncilor prestate. Pe măsură ce „cuceririle revoluţionare" avansează, aceste drepturi se reduc, astfel că în 1962 oricare dintre ele este posibil „doar cu acordul MAI".[1]

Belu Zilber povesteşte, de asemenea, despre „regimul de izolare totală în faimoasa Zarcă cu numai o rogojină pe jos şi o pătură ruptă pentru acoperit". În primele săptămâni de după sosirea la Aiud, a fost scos pentru analiza Wasserman sau la baie „cu şervetul sau pătura pe cap". Deoarece în cazul acestui deţinut, măsurile de izolare depăşesc consemnele obişnuite în secţie, gardianul se miră, întrebându-se cine poate fi misteriosul condamnat pentru care primise ordin să nu lase pe nimeni să-l vadă la faţă şi căruia nu-i ştie nici numele. În august 1954, Zilber a fost scos, din nou, la anchetă, anchetatorii săi fiind ofiţeri veniţi de la Bucureşti. Pe motiv că n-a spus totul la proces, în acea perioadă a fost reanchetat şi Herant Torosian. În iunie 1956, Zilber a fost pus în lanţuri (aşa cum se făcea cu toţi deţinuţii socotiţi periculoşi în momentul în care erau transportaţi dintr-un loc de detenţie în altul) şi trimis la Bucureşti. O dată a fost dus la închisoarea Malmaison, a doua oară la Uranus, în ambele ocazii fiind anchetat în legătură cu alt fost ilegalist, Petre Năvodaru (Peter Fischer). Anchetatorul său era mai vechea cunoştinţă, căpitanul Gheran Moraru, avansat între timp la gradul de maior. Pentru Zilber, ca şi pentru toţi bărbaţii condamnaţi la pedepse mari în *procesul Pătrăşcanu*, izolarea în Zarca Aiudului durează până în august 1957, când sunt transportaţi cu un vagon-dubă la închisoarea Piteşti.[2]

---

1 *Ibidem*, ff.. 167–168 (Direcţia a X-a MAI Notă cu regimul deţinuţilor din Zarcă).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, ff.. 94–96 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

Conform practicilor utilizate în închisorile românești în acel timp, deținuții nou sosiți într-o închisoare sunt ținuți, o vreme, împreună „în carantină". Întâmplarea a făcut ca această întâlnire a condamnaților din *lotul Pătrășcanu* în „libertatea" unei celule să aibă un martor în persoana lui Ion Ioanid. Uitat de gardian în WC, în timpul „programului" de dimineață, din grabă, Ioanid a fost introdus într-o altă celulă decât aceea unde fusese anterior repartizat. Astfel nimerește împreună cu Zilber, Mocsonyi-Styrcea, Constantin Pavel, Harry Brauner, Betea, Birtaș, Iavorschi și Torosian. Și în 1991, când își publica amintirile din închisori[1], Ioanid continuă să aibă impresia că Remus Koffler decedase în închisoare. În 1957, cei opt supraviețuitori ai „lotului Pătrășcanu" nu știau că și Koffler fusese condamnat la moarte și executat în aceeași noapte cu Pătrășcanu. Nu cunoșteau nici sentințele lui Emil Calmanovici și Alexandru Ștefănescu, decedați între timp în Penitenciarul Aiud.

Cum îi apar unui condamnat din exteriorul cercurilor comuniste membrii *lotului Pătrășcanu*? Lui Ioanid cea mai bună impresie i-a produs-o Constantin Pavel. L-a impresionat prin ținuta morală și prestigiul printre ceilalți. Brauner îi apare ca total distras de interesele politice. Povestea că și la Aiud găsise posibilitatea de a avea preocupări muzicale, compunând muzică pe versurile poeților Nichifor Crainic și Radu Gyr. Muzica și versurile circulau de la o celulă la alta, fiind ascultate cu ajutorul căniței pentru apă, aplicată pe perete.

Nicolae Betea, despre care ceilalți povesteau că fusese în tinerețe un bărbat foarte frumos și inteligent, ajunsese, în momentul cunoștinței cu Ioanid, „o epavă". „Slab, fără dinți în gură, cu o pareză aproape totală a ambelor picioare și cu mișcările nesigure și sacadate ale brațelor, Betea zăcea tot

1 Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. III, Editura Albatros, București, 1991, p. 139.

timpul în pat", relatează Ioanid. „Vorbea cu mare dificultate și era greu de înțeles. Privirea și expresia figurii, însă, pledau mai degrabă pentru idioțenie decât pentru inteligență [...] aceste simptome fiind consecința unui sifilis netratat."[1]

Torosian apare ca „departe de a fi un om de stânga, după cum nici de dreapta", „extrem de inteligent" și „un perfect oportunist", trăsătură de personalitate foarte pronunțată în relațiile cu personalul închisorii. „Marele rafinament intelectual" al avocatului Torosian se topea în fața personalului închisorii, în fața căruia acesta „se înjosea din toată ființa". Cu oricare dintre gardieni, Torosian „devenea brusc alt om, dezgustător de umil și slugarnic". Celorlalți deținuți, Torosian le face apologia procedeului său, susținând că prin el își asigură o șansă de supraviețuire, în timp ce demnitatea despre care vorbesc alții îi poate costa viața în asemenea locuri. Cu complicitatea celorlalți deținuți din celulă, Torosian a simulat că ar fi grav bolnav, reușind prin ploconirile și lingușirile în fața personalului administrativ și de pază să obțină aprobare pentru a fi trimis la Spitalul Văcărești.[2]

Zilber îi displace și mai profund martorului. „Foarte mic de talie [avea 1,57 m înălțime, *n.a.*]. Cu trăsături foarte pronunțate evreiești. Nu mai avea niciun dinte în gură" este portretul lui Zilber cel din 1957.[3] Și în închisoare, în fața tovarășilor săi de detenție, Zilber continuă să persevereze în ambiția de a-și impresiona interlocutorii cu inteligența și cultura sa. Se prezintă, în continuare, ca posesor al mai multor diplome universitare („de inginerie, matematician și economist"). Zilber le povestește colegilor de celulă amintiri de la Conferința de Pace de la Paris, îi descrie și caracterizează pe actualii conducători ai partidului cu dispreț și sarcasm, dar continuă să facă elogiul comunismului și

1 *Ibidem*, p. 138.

2 *Ibidem*, pp. 157–158.

3 *Ibidem*, p. 139.

metodelor de impunere forțată a *dictaturii proletariatului*. De tăișul criticilor sale nu este cruțat nici Pătrășcanu, care „nu avusese statura potrivită, pe măsura rolului ce-i fusese hărăzit de împrejurări". Poseda anumite „calități de cinste și bună credință", dar „ambiția lui nemăsurată nu era justificată nici de personalitatea lui de dimensiune modestă și nici de inteligența lui mediocră".[1] Neplăcut surprins de manifestările lui Zilber, Ioanid îi încheie astfel portretul: „Adăugând la aceste trăsături morale și aspectul fizic de gnom respingător, cu gura știrbă și strâmbă și cu figura schimonosită de ticuri nervoase, Zilber întrunea toate calitățile pentru a fi considerat un corp străin în mijlocul deținuților, urmând să fie tratat cu tot disprețul și izolat."[2]

Pentru prima dată de la arestarea lor, membrii *lotului Pătrășcanu*, în componența sa masculină, aveau ocazia să stea de vorbă între ei și să recompună mecanismele anchetei și procesului cărora le-au căzut victime. Faptul degenerează în ceea ce Ion Ioanid numește „spălarea rufelor murdare", care „erau într-adevăr foarte murdare". Ceilalți îl consideră pe Zilber singurul autor al scenariului în care au fost siliți să joace, fără să bănuiască aportul baronului Ioan Mocsonyi-Styrcea. În comunitatea acelei celule, acuzatorii principali ai lui Zilber sunt Mocsonyi-Styrcea și Harry Brauner. Nici aristocratul nu atrage simpatia martorului. „Neastâmpărul fizic, firea capricioasă și labilitatea caracterului păreau a fi principalele lui trăsături"[3], l-a portretizat Ioanid. Din cauză că vociferează, fredonează și are aparența de individ puțin responsabil de actele sale, Styrcea va ajunge să lase și personalului închisorii impresia că e nebun. Desele certuri dintre Zilber și Styrcea sunt deseori pe punctul de a sfârși în încăierări. În ajutorul „domnului baron" săreau,

1 *Ibidem*, p. 150.

2 *Ibidem*, p. 153.

3 *Ibidem*, p. 161.

de fiecare dată, foştii săi slujbaşi, Birtaş şi Iavorschi, ce se ruşinau de lipsa de demnitate a fostului stăpân. Îl respectau însă mai curând datorită tatălui său adoptiv, baronul Antoniu de Föen-Mocsonyi, decât pentru meritele lui. În certurile care au loc în celulă, Zilber ajunge cu cinismul până la a afirma că nu are de ce să-şi reproşeze mărturiile mincinoase din anchetă şi proces împotriva lui Pătrăşcanu. Căci după un „calcul lucid", concluzia lui era că Pătrăşcanu ar fi fost oricum condamnat la moarte.[1]

După câteva săptămâni petrecute împreună cu membrii „lotului Pătrăşcanu", Ion Ioanid a fost despărţit de ei, fără posibilitatea de a cunoaşte prea multe despre viitorul lor. După cum lesne se poate observa din cele relatate, şocul condamnării şi al tratamentului de după proces a fost mare pentru fiecare dintre aceşti oameni. În anii ce urmează, soarta lor va fi foarte diferită. În declaraţiile şi memoriile adresate autorităţilor după eliberare, Zilber afirmă că după „carantina" din închisoarea Piteşti a stat în comun cu deţinuţi condamnaţi pentru „înaltă trădare".[2]

„La Piteşti am avut acelaşi regim care-l avea toată «înalta trădare»", scrie el în 1967. „Un infern dezorganizat, însă cu acelaşi sistem de izolare şi pedepsire [...] cu lipsa oricărei legături cu familia, cu zece minute de preumblare pe zi ş.a.m.d. În mai 1960 am fost pus în lanţuri odată cu întreaga înaltă trădare şi trimis la Penitenciarul Dej. Aici era regim cu mâncare relativ mai bună, cu aşternut, dar cu bătaie şi izolare în lanţuri pentru cea mai mică inadvertenţă (aţipire)." În ianuarie 1963, Zilber a fost dus la Penitenciarul Gherla, împreună cu ceilalţi condamnaţi pentru „înaltă trădare". Numai că, în timp ce „restul înaltei trădări lucra şi se plimba prin curte", comunistul Zilber a fost din nou trecut la regim

1 *Ibidem*, p. 155.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, f. 91 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

de izolare, într-o aripă a închisorii construită în secolul al XV-lea.[1]

În august 1954, Nicolae Betea s-a adresat printr-un memoriu conducerii MAI cerând să-i fie reconsiderat cazul.[2] Urmează alte cereri adresate aceluiași minister, în același scop, rămase toate fără răspuns. Cuprins de disperare, se adresează „ministrului Securității URSS" (rămasă în dosarul său de penitenciar ca și celelalte). Roagă să se revină asupra anchetei, deoarece organele de Securitate românești „au acoperit" anumite fapte potrivnice URSS. Îl acuză pentru aceasta, în primul rând, pe Iosif Rangheț (decedat la acea dată), anchetatorul său și al lui Lucrețiu Pătrășcanu, din partea partidului, în prima etapă a anchetei.[3] În martie 1958, Nicolae Betea a fost eliberat din închisoare. Referatul medical ce însoțește actul său de punere în libertate îl prezintă ca suferind de grave boli psihice.[4] „Libertatea" pentru acest martor nedorit al mecanismelor anchetei și procesului ce l-au avut ca protagonist principal pe Lucrețiu Pătrășcanu înseamnă fixarea unui „domiciliu obligatoriu" în comuna Lătești (Bărăgan) într-o primă etapă, cu o durată de șaizeci de luni. La 30 martie 1963, dintr-un alt referat, aflăm că i-a fost prelungit „domiciliul obligatoriu" cu încă douăzeci și patru de luni. După declararea amnistiei deținuților politici din 1964, în 24 iunie același an, lui Betea i s-a adus la cunoștință că i s-a ridicat pedeapsa. Captivitatea în care trăiește de șaisprezece ani îl face însă să declare că dorește să se stabilească definitiv în Lătești. Din documentele îndosariate nu putem deduce ce anume l-a determinat să-și modifice hotărârea, dar știm

1 *Ibidem*, f. 98.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 180, f. 95 (Cerere a lui N. Betea, datată Aiud, 1 august 1954).

3 *Ibidem*, f. 90 (Cerere a lui N. Betea, datată Aiud, 26 septembrie 1954).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 175, f. 156 (referat medical).

că în 22 octombrie 1964 solicită stabilirea de domiciliu în Bucureşti.[1]

În aprilie 1958 a fost pus în libertate şi Constantin Pavel. Libertatea înseamnă şi pentru el fixarea de „domiciliu obligatoriu" pe timp de şaizeci de luni în comuna Răchitoasa, raionul Feteşti, regiunea Constanţa.[2]

Pentru relaţiile de colaborare stabilite de la începutul anchetei şi, evident, pentru nevinovăţia totală în raport cu faptele pentru care au primit condamnările ştiute, alţi condamnaţi au fost eliberaţi înainte de termen ori folosiţi de Securitate ca „agentură informativă" în închisori. Astfel, ilegalistul Constantin Carp a fost eliberat imediat după proces, în schimb „a fost lucrat informativ" şi după 1960.[3] Pedeapsa lui Remus Micşa pentru „încercarea de trecere frauduloasă a frontierei" urma să expire în 17 septembrie 1954. Dintr-o adresă a unui serviciu de securitate către departamentul superior, datată cu circa trei luni înainte de data prevăzută pentru eliberare, aflăm că Micşa este „în prezent folosit de noi", sintagma având semnificaţia utilizării sale ca „agent informativ de cameră".[4]

Conform decretului pentru graţierea unor pedepse şi amnistia unor infracţiuni, publicat la 27 septembrie 1955, au fost graţiaţi de restul pedepsei Petrea Nicolae (imediat după publicarea decretului)[5] iar în 5 octombrie 1955, Florian

1 *Idem*, vol. 184.

2 *Idem*, vol. 175, f. 156.

3 *Idem*, vol. 191.

4 *Idem*, vol. 160.

5 *Idem*, vol. 144, f. 8 (Adresă a serviciului C către Direcţia a VIII-a din MAI datată 6 iunie 1954).

Teodoru[1] și Octavian Neamțu[2], ambii aflați pentru ispășirea condamnării în Penitenciarul Aiud.

Și Jac Berman a fost eliberat înainte de termen, în 26 iulie 1956.[3] Grațierea sa pare determinată de memoriul adresat Prezidiului Marii Adunări Naționale prin care solicită eliberarea deoarece ar putea fi încadrat „în categoria elementelor utile Republicii". Ca dovadă, anexează memoriului „70 lucrări originale" ce totalizează 1 084 de pagini text și separat 211 figuri și planșe „elaborate în detenție".[4]

Deosebit e cazul soției lui Lucrețiu Pătrășcanu. După condamnare a fost dusă pentru executarea pedepsei la Penitenciarul Dumbrăveni. Câteva săptămâni de la data sosirii, îi adresează comandantului penitenciarului o cerere prin care solicită dreptul de a munci, promis de anchetatori și procurori înainte și după proces. Protestează față de regimul de izolare în care este ținută la Dumbrăveni. Condamnarea, motivează ea, nu conține „regimul de detenție grea pe care îl execut în prezent întrucât sunt singură în celulă, fără niciun alt drept și aceasta în al șaptelea an de detențiune, în cursul căruia am fost supusă, de asemenea, acestei groaznice singurătăți care în scurt timp mă va duce la nebunie".[5] Nemaiputând suporta singurătatea, urlă în celulă sau bate cu pumnii în pereți. La întrebarea gardiencei „de ce bați?", răspunsul femeii, după șapte ani de singurătate, este: „Pentru că nu am ce face altceva."[6]

---

1 *Idem*, vol. 152, f. 15.

2 *Idem*, vol. 156, f. 25.

3 *Idem*, vol. 164, f. 12.

4 *Idem*, vol. 180, f. 80 (Memoriu adresat de J. Berman Prezidiului Marii Adunări Naționale la 12 iulie 1956).

5 *Idem*, vol. 170, f. 22 (Cererea Elenei Pătrășcanu din 22 iulie 1954).

6 *Ibidem*, ff. 30–31 (Rapoarte ale gardienelor de serviciu din 20 iulie și 4 august 1954).

Mutată la Penitenciarul Miercurea Ciuc, ca şi Victoriei Sîrbu şi Lenei Constante (ţinute în celule separate), Elenei Pătrăşcanu i se permite în martie 1956 să scrie familiei o carte poştală. Cererea ei de a fi lăsată să muncească este „satisfăcută" prin aceea că i se aduce lut în celulă pentru a putea modela.[1] În martie–aprilie 1956 i se aprobă dreptul de a primi de acasă trei colete.[2] În 26 mai 1956, printr-un decret al Prezidiului Marii Adunări Naţionale, Elena Pătrăşcanu a fost graţiată de restul de pedeapsă privativă de libertate, ca şi de restul pedepselor complementare la care fusese condamnată.[3] Abia înainte de eliberare i s-au adus la cunoştinţă sentinţa de condamnare la moarte şi execuţia soţului ei. Şi pentru ea eliberarea va însemna trimiterea în domiciliu obligatoriu în „raionul 100", măsurile legate de păstrarea secretelor *procesului Pătrăşcanu* fiind în cazul ei mai dure decât în cazul celorlalţi deportaţi.[4]

După proces, şi Victoria Sîrbu a fost dusă la Dumbrăveni, unde „a avut o comportare bună, nu s-a abătut de la reguli, nu a creat greutăţi şi nici pedepsită disciplinar nu a fost". „Sunt însă momente" – după cum aflăm din raportul datat martie 1955 – „când deţinuta prezintă simptome de alienaţie mintală, vorbind mult despre lucruri aiurea."[5] I se dă voie să-i scrie comandantului penitenciarului, iar prima scrisoare conţine rugămintea de a i se permite să muncească. „Rog să fiu pusă la munca pe care credeţi că o voi putea îndeplini", scrie ea. „Această muncă îmi este necesară din toate punctele de vedere: trebuie să recuperez măcar cât voi putea din răul făcut, în al doilea rând este groaznic de greu şi distrugător

1 *Ibidem*, f. 16 (Adresă MAI către Penitenciarul Miercurea-Ciuc din martie 1956).

2 *Ibidem*, f. 10–11.

3 *Ibidem*, f. 4.

4 *Ibidem*, f. 5.

5 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 157, f. 10 („Notă" din 28 martie 1955).

să stai între patru pereți numai cu gânduri ca într-un mormânt izolat complect de viață și fără nicio treabă. Voi fi foarte fericită să merg la uzină." Solicită, de asemenea, învoirea de a trimite rudelor sale o carte poștală ca să anunțe că este în viață și se va reîntoarce la fetița ei. Singurul lucru de care declară că ar avea nevoie este „o pereche de pantofi solizi de lucru". „Nu se aprobă" este rezoluția unui slujbaș anonim al Securității peste aceste implorări.[1] În aceeași vreme, cărțile de citire ale școlarilor o prezentau pe sora Victoriei Sîrbu, comunista Elena Pavel, decedată în închisoarea Pitești în urma bombardamentelor din aprilie 1944, ca pe o eroină a luptei revoluționare. Cealaltă soră, Maria Sîrbu, logodnica lui Dej în închisoare, fusese, după eliberare, în grațiile și în apropierea cercului puterii. De menționat și că în chiar perioada procesului, Pavel Ștefan[2], cumnatul Victoriei Sîrbu, era ministrul Afacerilor Interne.[3]

O fișă medicală din septembrie 1954 dovedește starea gravă a sănătății Victoriei Sîrbu, suferindă de afecțiuni nervoase, renale și pulmonare. Urmare a decretului emis în toamna lui 1955, și Victoria Sîrbu a fost grațiată în 10

1 *Ibidem*, f. 15 (Cerere a Victoriei Sîrbu din 22 iulie 1954).

2 Pavel Ștefan (1914-1984), membru al PCdR din 1938. Exclus din partid în 1942, va fi reîncadrat în 1945. Funcții în domeniul agriculturii și în organizații de partid teritoriale. În 1952 are grad de general-maior și este până în 1957 ministrul Afacerilor Interne. Pentru discuții fracționiste a fost exclus din partid în 1958. Reprimit în 1965 și repus în funcții.

3 În septembrie 1952, în urma unei reorganizări care o reproduce pe cea din URSS, departamentul Securității Statului devine un minister aparte, al cărui ministru este până în 1957 Alexandru Drăghici. Când se ve reveni la reîncadrarea sa în MI, Drăghici va reocupa funcția de ministru de Interne, pe care o deținuse și în mai–septembrie 1952.

octombrie 1955, în momentul eliberării condamnata aflându-se la Miercurea Ciuc.[1]

Tragică a fost soarta Lenei Constante, condamnată la doisprezece ani muncă silnică şi la o lungă perioadă de „domiciliu obligatoriu" pentru singura vină de a-l fi iubit şi de a se fi aflat în apropierea lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Spre deosebire însă de soţia lui Pătrăşcanu, Lena Constante nu a beneficiat de clemenţă din partea autorităţilor. Ca şi alţi deţinuţi din lot, Lena Constante a avut convingerea că i s-a dorit moartea. „De fapt, toţi acei ani de singurătate au fost doar o luptă crâncenă de supravieţuire", povesteşte ea evocând regimul de singurătate, suferinţele provocate de foame, frigul reumatic şi hemoptiziile organismului devitalizat de privarea de hrană, mişcare şi vitamine.[2] „Fiecare zi compusă din cel puţin 18 ore, fiecare oră din 60 de minute şi fiecare secundă o simţeam trecând. Nu aveam scăpare, trebuie să simt scurgerea timpului. Cred că în asta consta şi pedeapsa. De aceea era interzis somnul peste zi ca şi oricare ocupaţie. Eram nevoită să nu fac nimic."[3] În ianuarie 1956, Lena Constante primeşte în închisoare primul şi unicul pachet cu alimente din partea familiei.[4] Abia în Penitenciarul Miercurea Ciuc va fi ţinută „în comun" cu alte deţinute. Amintirile acestora despre Lena Constante stăruie peste ani. Ele evocă optimismul resimţit în urma povestirilor ei, admiraţia pentru inteligenţa şi curajul femeii pe care ele o credeau „fosta secretară a lui Pătrăşcanu".[5] Diferite sunt caracterizările ofiţerului politic la eliberarea ce

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 157, f. 3 (Proces-verbal din 18 octombrie 1955).

2 *Idem*, vol. 201, f. 128 (Declaraţia Lenei Constante din 9 noiembrie 1967).

3 *Ibidem*, f. 130 (Declaraţia Lenei Constante din 10 decembrie 1967).

4 *Ibidem*, f. 120 (Declaraţia Lenei Constante din 9 noiembrie 1967).

5 Convorbire cu Maria Hui, din Ghioroc (Arad), fostă deţinută politic în Penitenciarul Miercurea Ciuc, februarie 2000.

survine la termen, în 14 iulie 1961: „În timpul detenției a avut o comportare nesatisfăcătoare, refuzând colaborarea cu organele de Securitate. Disciplinar, a fost pedepsită cu 35 zile izolare cu regim sever pentru diferite abateri", consemnează colonelul Mihai Nedelcu. Și propune trimiterea Lenei Constante în „domiciliu obligatoriu" de treizeci și opt de luni, la Rubla, raionul Brăila, regiunea Galați. Unul dintre superiorii acestuia, cu semnătură indescifrabilă, refuză propunerea: „Nu. Să fie pusă în libertate."[1]

Din dosar nu reies și motivele pentru care Lena Constante nu a fost pusă în libertate, dar nici trimisă la Rubla. Din „notele de supraveghere" datate în diferite momente din perioada 1962–1966, cunoaștem că atunci se afla în „domiciliu obligatoriu" la Breaza, „fără ocupație", trăind din ceea ce-i trimiteau rudele sale.[2] În ianuarie 1963, una dintre surorile Lenei Constante solicită MAI-ului să-i aprobe trei luni de ședere în București pe motiv de boală, cererea fiind respinsă.[3] Abia la 25 ianuarie 1966, Lena Constante a primit aprobarea de a reveni cu domiciliul în București.[4]

Cu Harry Brauner, lucrurile au decurs oarecum asemănător. După penitenciarele Aiud, Pitești, Dej (unde primește multe pedepse la izolator din cauza încălcării prevederilor regulamentului[5]) a fost eliberat din închisoare la 25 ianuarie 1962, data expirării termenului său de condamnare. Nu s-a bucurat nici el complet de libertate, fiind trimis în „domiciliu obligatoriu" în localitatea Viișoara, raionul Slobozia.[6] Abia în

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 177, ff. 149–150 (Referat datat 4 iulie 1961).

2 *Idem*, vol. 189, ff. 30–40 (Note de urmărire).

3 *Idem*, vol. 181, f. 16.

4 *Idem*, vol. 193, f. 62.

5 *Idem*, vol. 183. f. 16–18.

6 *Idem*, vol. 180, f. 24.

4 septembrie 1963 i s-a ridicat „domiciliul obligatoriu" pe motiv de boală.[1]

Cu totul diferit se prezintă situația lui Lili (Eleonora) Revesz (fostă Weigl). După arestarea ei din 1952 și până la proces, reiese din documentele păstrate în dosarele de arhivă că deținuta a fost deseori folosită în interesul celor ce-o aveau în cercetare. Pe parcursul anchetei, „în interesul cercetărilor", anchetatorul Ludovic Weiss solicită aprobare de „regim special" pentru Lili Revesz: uneori pat permanent, alteori țigări, somn zilnic sau alimente deosebite.[2] Imediat după proces, Șoltuțiu se adresează ministrului Securității Statului, Alexandru Drăghici, cu solicitarea ca „lucrurile ei stricte de îmbrăcăminte să fie exceptate de la confiscare pentru ca în timpul cât face închisoare să aibă ce îmbrăca" deoarece „în timpul cercetărilor și la proces a avut o atitudine bună". „Pe această bază" – raportează Șoltuțiu – „a fost recrutată ca agentă de cameră pentru D VIII."[3] Ca în niciun alt caz, în urma aprobării ministrului, din cele 552 de poziții conținute de lista inventarierii bunurilor lui Lili Revesz, obiectele inventariate în 52 poziții au fost exceptate de la confiscare.[4]

Alte note referitoare la fosta tehnică și „soție" a lui Koffler ne informează cum era aceasta utilizată ca „agentă de cameră". Cu ajutorul ei, noii anchetați erau „trași de limbă" nu doar în camerele de anchetă, ci și în celulele unde se simțeau în siguranță. Citâm spre exemplificare o notă din aprilie 1955, cu următorul conținut: „Azi, 15 aprilie la orele 16, Lili Revesz să fie scoasă din celula 5/II și să fie pusă într-o celulă singură. Noaptea (16 aprilie) la orele două, Revesz Lili să fie introdusă în celula 5/II, însă lucrurile să-i rămână mai

1 *Idem*, vol. 183, f. 16.

2 *Idem*, vol. 159, ff. 1–12 (Note).

3 *Idem*, vol. 163, f. 89.

4 *Idem*, vol. 163, ff. 90–91 (Notă datată 26 mai 1954).

departe în celula unde a stat singură. Dimineața la orele 6,30 să-i fie duse lucrurile la celula unde rămâne definitiv. În celula 5/II nu va mai purta numele ei, ci se va numi Reiser Lori." Semnează un anume căpitan Avram.[1] Printr-un decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, Lili Revesz a fost pusă în libertate la 25 iulie 1955, menținând relațiile stabilite cu organele Securității.[2]

La 13 iunie 1961 a fost grațiat și Herant Torosian. În conformitate cu propriile declarații, la data eliberării se deplasa în cârje și spera să găsească un serviciu cu ajutorul Securității.[3]

În 17 aprilie 1964 a expirat și pedeapsa lui Mircea Birtaș, iar în 30 mai, același an, pedeapsa lui Adolf Iavorschi. În 23 aprilie 1964, Amnesty International, printr-o adresă către Consiliul de Miniștri al RPR, solicitase eliberarea celor doi din închisoare.[4] Ce răspuns diplomatic a primit organizația mondială pusă în slujba drepturilor omului nu putem cunoaște din arhivele fostei Securități. Aflăm din ele, în schimb, că, după eliberare, Adolf Iavorschi s-a angajat bucătar la colonia Periprava. Într-o caracterizare ce îi este făcută se specifică faptul că „nu poate lucra în aparatul de stat sau în întreprinderi de importanță deosebită", ci numai „ca muncitor GAS [Gospodărie Agricolă de Stat] sau șantiere de construcții".[5] Și ceilalți, eliberați mai demult, se aflau, în continuare, sub supravegherea Securității. Astfel, dintr-o notă informativă din 1963 referitoare la Livia Ciucă, în acel moment femeie de serviciu la Cooperativa de Consum din Bata, raionul Lipova (Arad), aflăm că „are o comportare bună" și „nu discută cu nimeni" (evident că despre anchetă

1 *Idem*, vol. 159, f. 13 (Notă datată 15 aprilie 1955).

2 *Idem*, vol. 163, f. 1.

3 *Idem*, vol. 194, f. 80.

4 *Idem*, vol. 181, ff. 243–244.

5 *Ibidem*, f. 266 (Caracterizare datată 15 aprilie 1964).

şi la proces). Aceleaşi bune aprecieri primeşte şi Emanuel Rupenian, „electrobobinator la IIS Nicolae Bălcescu".[1]

Din dosarul de penitenciar al lui Gheorghe Ionescu-Bălăceanu aflăm că după proces acesta a făcut greva foamei în repetate rânduri. În 1955, medicul închisorii l-a declarat suferind de „alienaţie mintală".[2]

Baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea a fost, de asemenea, bine ţinut la conservare. Din notele şi rapoartele aflate în dosarul său de detenţie aflăm că „o sursă" îl declară homosexual. Acelaşi „agent de cameră" semnalează faptul că baronul consideră regimul actual ca „un intermez[z]o" în care „răsculaţii pot stăpâni", după care lucrurile vor reveni la starea anterioară.[3] Datele prezentate în documentele de arhivă despre punerea în libertate a lui Ioan Mocsonyi-Styrcea nu coincid: dintr-o notă aflăm că în 28 noiembrie 1962 a fost eliberat („pedeapsa fiind expirată"[4]), iar într-un alt dosar este specificat că la 2 februarie 1964, preşedintele Consiliului de Stat, Gheorghe Gheorghiu-Dej, l-a graţiat.[5]

În faţa comisiei de reabilitare, în 1967, generalul Neagu Cosma din MAI declara că în vara lui 1964 a fost chemat de lt.-gen. Vasile Negrea, care i-a prezentat pe Ioan Mocsonyi-Styrcea, ce urma să plece din ţară, la soţia sa, în Elveţia. Conform ordinelor primite, Cosma s-a ocupat de plecarea baronului, înmânându-i şi suma de 4 000 lei. Pe parcursul discuţiilor legate de formalităţile de emigrare, Styrcea l-a întrebat pe ofiţerul de Securitate „de ce a trebuit să fie

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 194, ff. 10–18 (Note informative).

2 *Idem*, vol. 181, ff.. 75–80.

3 *Idem*, vol. 185, ff. 80–86.

4 *Idem*, vol. 180, f. 169.

5 *Idem*, vol. 185, f.. 49.

împușcat Pătrășcanu".[1] Străin de caz, după cum clar reiese din declarația dată, Neagu Cosma nu avea ce răspunde. După 1990 însă va da publicității, ca sursă de prim-rang, versiuni fanteziste despre *ancheta și procesul Pătrășcanu*. În 1967, în fața superiorilor săi, Neagu Cosma declara însă și propunea: „Alte date în legătură cu cazul Pătrășcanu nu cunosc [referindu-se la episodul plecării lui Styrcea, *n.a.*]. Din câte cunosc comportarea lui Styrcea după ce a plecat în Elveția, apreciez că poate fi întâlnit și angajată o discuție cu el pe această temă, discuție care să fie înregistrată cu ajutorul unui microfon."[2] Alt ofițer de Securitate, lt.-col. Aurel Fleancu, anchetat în 1967 pe tema cunoștințelor pe care le are despre baron (și cunoscând tot atât de puțin despre *lotul Pătrășcanu* ca și Neagu Cosma), crede că sub pretextul cazului Styrcea se încearcă debarcarea generalului și consideră potrivit să-i ajute pe noii anchetatori. După ce declară cum a dus la capăt formalitățile eliberării pașaportului pentru Styrcea, conform ordinului primit de la Neagu Cosma, Fleancu propune anchetarea lui Cosma „pentru că i-a dat drumul pripit" baronului.[3]

„Legăturile" lui Neagu Cosma cu *procesul Pătrășcanu* se referă și la Alexandru Ionescu, fost administrator delegat la Societatea Româno-Americană, arestat în octombrie 1949 și condamnat pentru „crimă contra păcii" la cincisprezece ani muncă silnică. În urma decretului 421/1955, lui Alexandru Ionescu i se reduce pedeapsa la jumătate, urmând să fie pus în libertate la puțină vreme de la apariția decretului.[4] În loc să fie eliberat, a fost trimis în „domiciliu obligatoriu" la Lătești, termenul de deportare prelungindu-se succesiv. Dornic de a se face remarcat prin *vigilență revoluționară*, maiorul Neagu

1 *Idem*, vol. 201, f. 98 (Declarația gen. Neagu Cosma din MAI din 29 octombrie 1967).

2 *Ibidem*, f. 99.

3 *Ibidem*, f. 100 (Declarația lt.-col. Aurel St. Fleancu din 29 iulie 1967).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 169.

Cosma propunea, în 14 septembrie 1962, prelungirea „domiciliului obligatoriu" cu încă cinci ani, propunere respinsă de superiorii săi, care reduc cei cinci ani propuşi de Cosma la douăsprezece luni.[1] „Spionul american" Alexandru Ionescu va fi, însă, pus în libertate abia la 24 iunie 1964.[2]

Nu toţi condamnaţii şi martorii în *procesul Pătrăşcanu* au scăpat vii din închisori. Victor Rădulescu-Pogoneanu, bunăoară, a fost deţinut în 1947–1952 la Galaţi, după care a fost închis în „închisoarea miniştrilor" din Sighet. Bolnav fiind, de acolo a fost transportat în arestul de pe Calea Plevnei din Bucureşti pentru a declara „crimele" lui Pătrăşcanu. În 1955 a fost trimis în închisoarea de la Rîmnicu Sărat, apoi a fost mutat în închisoarea Văcăreşti, unde a decedat „de distrofie" în martie 1962.[3] Soţia sa, Cecilia Rădulescu-Pogoneanu, condamnată în al doilea „lot Pătrăşcanu" la trei ani temniţă grea, a fost graţiată în 1955.[4]

Nici industriaşul antifascist Alexandru Ştefănescu, poreclit în lumea închisorilor „Mosorel", nu le-a supravieţuit. În 15 februarie 1956 a decedat la Aiud cu diagnosticul „asistolie cardiacă".[5]

Cazul Emil Calmanovici ar putea figura într-o antologie a crimelor politice. Condamnat la muncă silnică pe viaţă – nu la trei-patru ani, cum îi promiseseră anchetatorii, Calmanovici a fost dus la Aiud pentru executarea pedepsei la 20 aprilie 1954. Ca toţi condamnaţii din *procesul Pătrăşcanu,* a fost total izolat de ceilalţi deţinuţi. Din închisoare a început să scrie memorii: şapte memorii a adresat CC al PMR, altele le-a adresat personal lui Gheorghiu-Dej, Bodnăraş,

---

1 *Idem*, vol. 182, f. 42 (Adresă datată 14 septembrie 1962).

2 *Ibidem*, ff. 60–70.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 201, f. 150 (Direcţia X MAI – Notă privind pe Victor Rădulescu-Pogoneanu din 17 noiembrie 1967).

4 *Idem*, vol. 177, f. 29.

5 *Idem*, vol. 162, f. 14.

Pîrvulescu, Vidrașcu, Chivu Stoica, memorii prin care solicită stabilirea adevărului în cazul său și al *procesului Pătrășcanu*. „Jur pe fericirea fiului meu că pentru Partid eram gata oricând să-mi dau viața", scrie el. „Gândiți-vă ce-ar spune Marx și Engels dacă ar vedea ce se face în numele măreței lor învățături! Restabiliți unitatea dintre teoria și practica comunistă. Altfel sabotați lupta U.S. pentru micșorarea încordării între popoare, sabotați eforturile ce se fac prin Mișcarea Partizanilor Păcii. Învățați de la I.V. Stalin de-a atrage elementele progresiste ale micii burghezii și marii burghezii la lupta pentru pace."[1] Imploră pentru sine „îndurare, milă, înțelegere în spiritul umanismului proletar". „Sunteți așa de fericiți în înalta muncă de răspundere pe care o aveți", li se adresează Calmanovici foștilor tovarăși, ajunși conducători ai României. „Vai, cât invidiez fericirea măturătorului de stradă din Aiud și a vizitiului de la serviciul barometric din Aiud", scrie despre sine clamându-și nevinovăția și implorându-i pe foștii săi tovarăși să-l elibereze.[2] Promite că va fi fericit să primească orice muncă, poate locui „sub numele Andrei Blîndu, bunăoară, în orice cămăruță de la subsolul vreunei clădiri". „Sunt convins că dacă mâine m-aș plimba liber pe străzile Bucureștiului, nimeni nu mă va întreba ani și ani nimic. Și aș putea eu să am alt răspuns decât acela că în afară de ceea ce a scris *Scînteia* nu am nimic de spus?"[3]

Aceste „întâmpinări" și faptul că a reușit să intre în legătură cu alt deținut aflat „în tranzit" la Aiud i-au cauzat moartea. În 1967, fostul agent sovietic Valerian Bucicov a declarat că, în 1955, generalul Evghenie Tănase i-a cerut să caute o vilă unde putea fi ținut cineva în strict secret. A ales „vila

1 *Idem*, vol. 175, f. 372 (Scrisoare nedatată, cu titlul „Stimate tovarășe", concepută pentru a fi transmisă clandestin în Occident).

2 *Idem*, vol. 168, f. 62 (Memoriu adresat de E. Calmanovici „Onor CC al PMR" în 10 decembrie 1954).

3 *Ibidem*, f. 60.

Săftica" de la km 24 de pe şoseaua Bucureşti-Ploieşti, unde a fost adus Calmanovici.[1] În condiţii foarte bune de cazare, hrănit cu mâncare adusă de la cantina CC, Calmanovici a fost anchetat după circa treizeci-patruzeci de zile de la sosirea sa de Vasile Posteucă (Vasili Postanski), din partea CC al PMR. Fostul spion sovietic declară că primisese sarcina aceasta de la Gheorghiu-Dej, în momentul respectivei discuţii fiind singuri în cabinet.[2]

Special instruit pentru a-i câştiga încrederea lui Calmanovici, Antal György, din serviciul de pază, a început să comunice cu deţinutul.[3] Misiunea a fost bine îndeplinită şi „fiorosul bandit" i-a încredinţat paznicului „omenos" două scrisori scrise pe pânză de cearşaf şi cârpe de bucătărie[4], în scopul transmiterii lor fostei sale femei de serviciu şi unui prieten, inginerul Harstein. Ei urmau să le transcrie şi să le trimită, prin Ambasada Suediei, în Occident cu rugămintea de a se interveni prin liderii social-democraţi din străinătate în favoarea eliberării sale şi a cunoaşterii adevărului despre *procesul Pătrăşcanu*.[5] Bineînţeles că la „paznicul de încredere" sunt „surprinse" scrisorile. „Demascat", Calmanovici a fost pus în lanţuri şi trimis, cu forţa, la Aiud.

Ceea ce a urmat poate fi circumscris tehnicilor de manipulare utilizate de serviciile speciale din regimurile totalitariste prin care asasinatele pot fi prezentate ca „decese naturale". Sub acest aspect, „cazul Calmanovici" prezintă multe similitudini cu „cazul Oggins", relatat de fostul general NKVD Sudoplatov (cel care a coordonat şi asasinarea lui Troţki). Oggins, alt evreu comunist cu stagii cominterniste, membru

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 201, ff. 73–76 (Declaraţia lui V. Bucicov din 8 noiembrie 1967).

2 *Ibidem*, f. 94 (Declaraţia lui V. Posteucă din 27 octombrie 1967).

3 *Ibidem*, ff. 92–93 (Declaraţia lui A. György, nedatată).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 175.

5 *Ibidem*, ff. 368–373.

al Partidului Comunist din America, fusese arestat pe teritoriul URSS și condamnat din greșeală la opt ani detenție, pe care începuse să-i execute în 1938. Soția sa – membră a rețelei NKVD ce răspundea de casele conspirative din Franța – sosește sub o identitate falsă în URSS pentru a solicita sprijin în găsirea soțului. Deoarece Molotov devenise îngrijorat în legătură cu posibilitatea ca, după eliberare, Oggins să fie folosit drept martor împotriva PC din America, s-a dispus lichidarea sa. În 1947, în timpul unui examen medical de rutină, Oggins a fost otrăvit cu o injecție. „Privind acum în urmă la acest episod, îmi este milă" – declară Sudoplatov în memoriile apărute după 1990 –, „dar în acei ani ai Războiului Rece nu ne preocupam prea mult de metodele folosite pentru lichidarea oamenilor care știau prea multe."[1]

Cazul Calmanovici e și mai subtil. Oficial, Emil Calmanovici a decedat în 12 martie 1956 din cauza unei „insuficiențe cardiace" (același diagnostic fiind pus și în cazul decesului lui Oggins). Cunoscându-se însă angajamentele repetate ale lui Calmanovici că, în cazul în care nu va fi reabilitat sau cel puțin trimis la muncă, va face greva foamei până la moarte, a fost adus în starea de respectare a amenințărilor sale. După cum declară, în 1967, în fața comisiei de anchetă, V. Bogățean, fost medic-șef la închisoarea din Aiud, în februarie 1956, Calmanovici a intrat în refuz de hrană. L-a ținut 42-47 de zile, timp în care a fost alimentat forțat.[2] Din declarațiile acestui medic, coroborate cu cele ale colonelului V. Tiriachiu (șef al serviciului D din MAI între 1953 și 1958, serviciu care avea misiunea „să lucreze informativ" pe toți deținuții din închisori), reiese că Emil Calmanovici a decedat din cauză că fusese anume hrănit cu un regim contraindicat după greva

1 Pavel Sudoplatov, *op. cit.*, pp. 287–290.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 201, f. 68 (Declarația lui V. Bogățean din 1 noiembrie 1967).

foamei. Faptul a cauzat perforarea intestinelor.[1] Ambele surse afirmă, explicit, provocarea intenţionată a decesului. Rapoartele care maschează faptul confirmă, de fapt, ipoteza asasinatului. Ca în niciun alt caz, în dosarul de penitenciar se află şi declaraţia lui Emil Calmanovici de încetare a grevei foamei, cu dovada că a fost înaintată de urgenţă – înainte de decesul deţinutului – Procuraturii Militare a regiunii Cluj.[2]

Consemnăm că în 1955, în ancheta făcută de Posteucă, ajutat de Petre Lupu (Pressman), Calmanovici l-a învinovăţit de tragedia sa pe Emil Bodnăraş. „Aduci acuzarea că Bodnăraş a zdrobit viaţa d-tale?" a fost întrebat de emisarii partidului. „Vă dau argumente serioase", a răspuns Calmanovici. „Printre altele şi acela că pentru lichidarea lui Pătrăşcanu şi Koffler voia să facă o figură mai bună prin lovirea în burghezii Calmanovici şi Berman."[3]

Bodnăraş a continuat „să facă figură bună" în conducerea partidului. Până la moartea sa, în 1974, a reprezentat emblematic glorioasa mişcare comunistă din ilegalitate.

1 *Ibidem*, f. 57 (Declaraţia lui V. Tiriachiu din 1 noiembrie 1967).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 140, ff. 2–9.

3 *Idem*, vol. 168. f. 173.

CAPITOLUL XVII
Anchetatori anchetați

De la condamnarea la moarte și până la *reabilitarea* din 1968, numele lui Pătrășcanu a fost rareori pomenit în discursurile oficiale și în presa de partid. În discuțiile neoficiale, foștii săi tovarăși evitau, de asemenea, să-i pronunțe numele.[1]

Mai des apare numele „trădătorului" Foriș. Poziția oficială a partidului în acest caz („La 4 aprilie 1944, cadrele de bază ale partidului în frunte cu Gh. Gheorghiu-Dej înlătură o parte din elementele agenturii dușmănoase, fapt care a dat luptei forțelor patriotice un avânt mai puternic"[2]) este reiterată și detaliată de foștii actori. Astfel, Emil Bodnăraș declara, în 1955, că înlăturarea din conducerea partidului a „grupului de trădători Foriș și Koffler și desemnarea unei noi conduceri provizorii a fost rezultatul unei îndelungate și metodice pregătiri cu ajutorul cadrelor de conducere ale partidului ce se găseau atunci în închisori și lagăre, în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, ajutat de tovarășii Iosif Chișinevschi, Chivu Stoica și Gheorghe Apostol".[3]

---

1 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 69.

2 În ajutorul celor ce urmează cursurile serale de partid, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1954, p. 168.

3 Emil Bodnăraș, „Cuvîntare la Adunarea comemorativă a eroilor de la Doftana", în *Scînteia*, 11 noiembrie 1955.

Înlăturarea *grupului fracţionist* Iosif Chişinevschi–Miron Constantinescu, în 1957, după căderea fracţiunii Malenkov–Kaganovici în PCUS, amplifică victoria lui Gheorghiu-Dej. De asemenea, documentele şi dezbaterile de la Şedinţa plenară lărgită a CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961 reafirmă viziunea „justă şi clarvăzătoare" a conducătorului partidului şi a celor ce i-au fost fideli susţinători. Deşi scopul declarat al plenarei a fost de „a condamna încă o dată acţiunile antipartinice ale grupării fracţioniste Pauker–Luca, ajutaţi de Teohari Georgescu, cât şi ale grupării fracţioniste Chişinevschi–Constantinescu"[1], în darea de seamă prezentată şi în luările de cuvânt ce-au urmat sunt ample referiri la lichidarea lui Ştefan Foriş şi „demascarea" lui Pătrăşcanu. Reţinem din discuţiile purtate, neprelucrate pentru publicare, afirmaţiile lui Gheorghiu-Dej despre Pătrăşcanu: „L-am potcovit aşa cum trebuia să fie potcovit. [...] În ziua când acest Pătrăşcanu a ieşit, cum se spune, pe ring şi a trebuit să boxăm cu el, am boxat aşa cum a trebuit să boxăm. Nimeni n-are să poată nega sau să pună la îndoială sau semn de întrebare că acest Pătrăşcanu ar fi fost reprimat ca rezultat, ştiu eu, a [sic!] cultului personalităţii. Era o luptă împotriva unui duşman, era de fapt un agent al burgheziei strecurat în conducerea partidului nostru."[2]

Printre cei cărora le-au fost publicate cuvântările sunt Petre Lupu, Chivu Stoica, Gheorghe Stoica, Emil Bodnăraş, Ana Toma, Gheorghe Apostol, Ghizela Vass. Ca un duşman înverşunat al lui Foriş se manifestă Anton Moisescu, ilegalistul pe care tocmai Foriş îl apărase cu ani în urmă de cei

1 *Scînteia*, 1 decembrie 1961.

2 „Stenograma de la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", fragment reprodus de revista *Dilema*, 31 mai – 6 iunie 1996.

care voiau să-l lichideze ca turnător al Siguranței.[1] În 1961, Anton Moisescu o acuză vehement pe Ana Pauker că și-a manifestat nemulțumirea la înlăturarea lui Foriș, când acestuia i se datorau arestarea și execuția lui Petre Gheorghe. Foriș îl predase autorităților – afirmă Moisescu – pentru că Petre Gheorghe începuse să-l bănuiască de trădare.[2] La aceeași plenară, Nicolae Ceaușescu, ca unul ce fusese în închisoare, detaliază „activitatea trădătoare" și motivele înlăturării lui Foriș: „Trebuie subliniat că însuși planul de măsuri în vederea înlăturării lui Foriș și a complicilor săi a fost întocmit în lagăr de către activul de partid în frunte cu tovarășul Gheorghiu-Dej, tovarășii din afară având meritul că au activat bine pentru realizarea lui, a indicațiilor precise ce le-au fost transmise. [...] Multe lucruri se pot spune despre acest Foriș, al cărui profil moral este bine ilustrat de comportarea pe care a avut-o la Doftana, unde a dat declarații de renunțare la convingerile politice. Este, de asemenea, semnificativă eliberarea lui, după arestarea din 1939, pe motivul că s-ar fi înțeles cu directorul general al Siguranței să lupte împreună împotriva legionarilor. În fond, atunci a început el să desfășoare o acțiune perseverentă de distrugere a activului și cadrelor de partid, cu o perfidie diabolică urmărea compromiterea unora, coruperea altora, izolarea și darea pe mâna Siguranței a celor mai buni activiști ai partidului."[3]

Ca unul ce nu avusese cum să-l cunoască și nici cum să se facă remarcat de acesta, Ceaușescu nu pomenește nimic despre Pătrășcanu. Gaston Marin este cel care amintește și laudă raportul prezentat de Gheorghiu-Dej la Plenara CC al PCR

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 106, ff. 27–35 (Declarația lui C. Carp din 4 octombrie 1951).

2 Anton Moisescu, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 10 decembrie 1961.

3 Nicolae Ceaușescu, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 13 decembrie 1961.

din vara anului 1946, unde acesta „a arătat clar linia partidului nostru în problema naţională" şi „a demascat acţiunile provocatoare naţionaliste" ale lui Pătrăşcanu.[1] Ion Gheorghe Maurer, devenit mâna dreaptă a lui Gheorghiu-Dej, afirmă în evocarea celei de-a doua întâlniri pe care a avut-o cu Dej în lagărul de la Târgu Jiu că „datorită activităţii desfăşurate de trădătorul Pătrăşcanu, comuniştii se găseau într-o situaţie extrem de grea, organizaţiile de partid fuseseră deconspirate".[2] Cum fiecare trebuia să vorbească despre faptele la care fusese martor, conferind astfel greutate acuzelor aduse, Valter Roman, care în 1944 era în URSS, o învinuieşte pe Ana Pauker de a nu fi luat poziţie în septembrie 1944 la Moscova, când Pătrăşcanu afirmase într-un interviu că în înfăptuirea evenimentelor de la 23 august rolul principal i-a revenit regelui.[3]

În ceea ce-l priveşte, în cuvântarea sa, Bodnăraş îl introduce şi pe Pătrăşcanu în grupul *deviatorilor* Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu. „Uitase" şi-i obliga şi pe ceilalţi să omită că Pătrăşcanu fusese arestat cu patru ani înaintea celorlalţi, pe vremea când tocmai Teohari Georgescu era ministru de Interne.[4]

În cuvântările date publicităţii, Pătrăşcanu este prezentat ca un caz aparte, fără să se facă referiri la acuzaţia capitală ce i-a fost adusă în proces, cea de organizator al unui complot antistatal. Concluziile şedinţei îi aparţin lui Ion Gheorghe Maurer, devenit preşedintele Consiliului de Miniştri.

1 Gaston Marin, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 12 decembrie 1961.

2 Ion Gh. Maurer, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 14 decembrie 1961.

3 Valter Roman, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 12 decembrie 1961.

4 Emil Bodnăraş, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 17 decembrie 1961.

Referindu-se la toți cei care au fost înlăturați din conducerea partidului „pe motive întemeiate", Maurer afirmă că, datorită lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, „partidul nostru nu are de reabilitat pe nimeni", teză la care subscriu toți cei prezenți.[1]

Până în 1968, oficial nu se va mai vorbi despre „trădătorii" Foriș și Pătrășcanu. Între timp, între zidurile închisorilor, viața se târăște în același ritm egal pentru victimele *procesului Pătrășcanu* rămase acolo. În aprilie sau mai 1962 – declară Zilber –, în timp ce se afla închis în Penitenciarul Dej, a fost anunțat că are voie să scrie „o întâmpinare pe an, către orice for dorește". Astfel, se adresează CC al PMR cerând „reconsiderarea cazului său". Invocă faptul că așa se face și în țările vecine cu cei condamnați în procesele staliniste în perioada „războiului rece" după raportul prezentat de Hrușciov la cel de-al XX-lea Congres al PCUS. După nouă luni de zile, comandantul penitenciarului i-a comunicat că memoriul său nu s-a aprobat.[2]

În iunie 1963, aflat la Gherla, Zilber face o nouă „întâmpinare" către Comisia Centrală de Control a partidului în care amintește faptul că Rajk, Gomulka, Kostov, iar la noi Vijoli, au fost reabilitați. Datorită informațiilor aduse de nouveniți în închisori, Zilber aflase și că Miron Constantinescu a fost înlăturat din conducerea partidului. Zilber consideră, așadar, potrivit să-l învinuiască pe acesta de excluderea sa din partid și de acuzațiile că a fost agent al Siguranței, spion englez și american. „Până astăzi am făcut 15 ani și 4 luni de temniță neînchipuit de grea chiar și pentru noi cei care am stat închiși în temnițele burghezo-moșierești", scrie Zilber. „Opt ani am stat izolat de unul singur, ani de-a rândul n-am fost scos la aer sau am fost scos noaptea câte 10-15 minute,

1 Ion Gh. Maurer, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 17 decembrie 1961.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, f. 69 (Declarația lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

nu ştiu nimic de familia mea de 15 ani etc. [...] Multă vreme am crezut că interese superioare de partid cer sacrificarea mea. De când însă am aflat că în toate statele socialiste au fost verificate şi revizuite procesele politice din vremea cultului personalităţii, m-am hotărât să vă rog să reconsideraţi cazul meu." Deşi memoriul poartă antetul „rezolvat" pe prima filă (adică a fost trimis destinatarului)[1], la Gherla, unde se afla expeditorul, nu soseşte niciun răspuns.

Într-adevăr, după celebrul „raport secret" citit de Hruşciov la Congresul XX al PCUS încep *reabilitările* foştilor condamnaţi în procesele staliniste. În Uniunea Sovietică sunt reabilitaţi foştii revoluţionari de profesie şi tovarăşi ai lui Lenin condamnaţi în anii „Marii Terori". În lagărul comunist, în octombrie 1954 au loc funeraliile oficiale ale celor cinci lideri condamnaţi la moarte şi executaţi în „procesul Rajk" în prezenţa lui János Kádár, fost condamnat la închisoare. De fapt, la puţină vreme după moartea lui Stalin, prefigurând denunţarea *cultului personalităţii*, Imre Nagy (care va fi în 1958 victima altui proces conceput în stil stalinist) ţinuse un fulminant discurs de condamnare a trecutului apropiat. În Polonia, victimă a aceluiaşi tip de proces, Gomulka preia conducerea partidului. Mai precauţi, cehii declară abia în 1963 reabilitarea parţială a victimelor „procesului Slansky".[2] În România însă, în 1964 se decide amnistia deţinuţilor politici, considerându-se că nicinul dintre ei nu se află în situaţia de a fi reabilitat public.

Între iunie 1963 – când e datat memoriul lui Zilber – şi până în 1965, condamnaţii din *procesul Pătrăşcanu* par să nu existe. Moartea lui Gheorghiu-Dej şi înscăunarea noului conducător al partidului amplifică mişcările de redistribuire

1 *Ibidem*, ff. 1–3 (Memoriul lui B. Zilber „Către Comisia Centrală de Control PMR" din 8 iunie 1963).

2 Christian Duplan, Vincent Giret, *Viaţa în roşu*, Editura Nemira, Bucureşti, 1997.

a activiștilor de partid în funcții. Ca o răsplată pentru ajutorul dat în jocurile de culise ce l-au adus la putere, Nicolae Ceaușescu îl face pe Alexandru Drăghici secretar al CC al PCR. Postul de ministru de Interne îl încredințează unui fost instructor al CC, Cornel Onescu, provenit din noua generație de *revoluționari de profesie*, formați în *academiile de partid*, dependenți în urcușul spre putere de fidelitatea și zelul exprimate față de noul conducător, căruia îi datorau promovarea.[1] Din biografia lui Ceaușescu, sub raportul relațiilor acestuia cu *procesul Pătrășcanu*, reține atenția faptul că în 1954 a devenit secretar al CC cu probleme organizatorice, funcție din care nu numai că avea posibilitatea să selecteze și să promoveze activiști de partid, ci deținea și coordonarea Ministerului de Interne, Ministerului Forțelor Armate și problemele de cadre. De la acest nivel și din relațiile prietenești cu Drăghici din acea perioadă, Ceaușescu putea și trebuia să cunoască mecanismele regiei și deznodământul *procesului Pătrășcanu*. Înlocuirea posibilului său rival, Alexandru Drăghici, din fruntea Ministerului de Interne și prima funcție în partid pe care o deținea acum îi permiteau să afle mai mult cu scopul de a-i înlătura pe foștii apropiați ai lui Gheorghiu-Dej și a-și compromite predecesorul.

Astfel poate fi explicată existența documentului, datat 27 octombrie 1965, cu mențiunea „strict secret" și antetul MAI, intitulat „Notă privind pe Lucrețiu Pătrășcanu" – o sinteză elaborată cu certitudine la cererea unui resort superior Ministerului de Interne.

În preambulul documentului se face referire doar la primul lot din *procesul Pătrășcanu* și numai la condamnarea lui Pătrășcanu la pedeapsa capitală. Ancheta grupului – se spune – a durat șase ani. În urma ei s-a obținut un material voluminos (144 de volume se găsesc în arhiva MAI) și s-a desfășurat în trei etape: prima efectuată de organele

1 Lavinia Betea, *Al. Bârlădeanu...*, *op. cit.*, pp. 182–183.

CC al PCR, a doua de către organele Serviciului Secret de Informații iar a treia „care a început în aprilie 1951 de către organele Securității sub îndrumarea directă a fostului consilier sovietic Tiganov".[1]

Sentința de condamnare a lui Lucrețiu Pătrășcanu s-a făcut pe baza acuzațiilor:

1. Agent de Siguranță și a colaborat cu autoritățile antonesciene. La baza învinuirii au stat declarațiile lui Herbert Zilber (fost profesor universitar), Traian Borcescu (fost șef al serviciului de contrainformații al armatei). Constantin Tobescu (fost director al Siguranței), Marin Coropiță (fost polițist), Ovidiu Șandru (fost activist de partid) și 34 de documente (memorii, referate și adrese). După ce remarcă faptul că pe întregul parcurs al anchetei, Lucrețiu Pătrășcanu a negat acuzațiile, dar a recunoscut contactele avute cu Alexandru Ghika, Piki Vasiliu și Emanoil Leoveanu, care „n-au fost de natură informativă", concluzia notei este că „nu există niciun document din care să rezulte în mod cert că a fost recrutat ca agent sau că ar fi furnizat informații organelor de siguranță".[2]

2. Agent al serviciilor de spionaj englez și american furnizând informații spionilor Madison, Hall, Roberts, Le Rougetel, Schuyler, Burton Berry, Nicol Gross, Cleante Gheorghiu și Byrnes. Învinuirile s-au bazat pe declarațiile lui Herbert Zilber, Herant Torosian, Jac Berman, Lena Constante, Elena Pătrășcanu și Harry Brauner. „Faptul că Lucrețiu Pătrășcanu a fost în anturajul spionilor englezi și americani cu care s-a întâlnit în secret, fără știrea partidului, atât în țară cât și în străinătate, este dovedit în mod cert", specifică nota. Cât despre furnizarea de informații, aceasta rezultă doar din declarațiile celor arătați, declarații care au „conținut incert și unilateral". De altfel, aceste referiri

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 188, f. 1 („Notă privind pe Lucrețiu Pătrășcanu" cu antetul MAI, datată 7 octombrie 1965).

2 *Ibidem*, f. 3.

„sunt prezentate în diferite versiuni, sunt confuze, vagi și la general, limitându-se doar la afirmația că acesta a furnizat informații spionilor englezi despre situația politică și economică din România, dar fără să arate în mod concret ce anume informații a transmis". Aceste contraziceri „sunt esențiale și n-au fost elucidate nici de anchetă, nici de instanța de judecată". În ceea ce-l privește pe acuzat, „a calificat faptele ca simple greșeli sau devieri determinate de starea lui sufletească de nemulțumire".[1]

3. A încercat să organizeze o lovitură de stat, să acapareze puterea politică și să se autoimpună ca prim-ministru în fruntea unui nou guvern cu o compoziție reacționară. La baza învinuirii au fost declarațiile lui Zilber, Ioan Mocsonyi-Styrcea, Gh. Tătărescu și Radu Niculescu-Buzești. Referindu-se la aspectele cunoscute din proces, nota remarcă faptul că „sunt prezentate numai de unii martori și ca simple discuții purtate între ei". Pătrășcanu „a recunoscut în anchetă numai faptul că într-una din întâlnirile cu Pogoneanu și Niculescu-Buzești le-a sugerat acestora ideea de a-l determina pe rege să-l numească președinte al Consiliului de Miniștri".[2]

4. A organizat acțiuni de sabotaj la Casa de Economii și Consemnațiuni și la Ministerul de Finanțe sub directivele spionajului englez și prin intermediul lui Zilber și fostului ministru de Finanțe, Alexandrini. Capul de acuzare „se bazează exclusiv pe declarația lui Zilber Herbert, care în afară de faptul că nu este confirmată și de alte surse, este și contradictorie în conținut", iar „acuzatul a negat categoric aceste învinuiri".[3]

5. A împiedicat pedepsirea criminalilor de război și democratizarea aparatului judecătoresc. Învinuirea fusese recunoscută de Pătrășcanu în „memoriul său adresat

1 *Ibidem*, ff. 4–5.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 188, f. 6.

3 *Ibidem*, ff.. 6–7.

Secretariatului CC al PCR din 22 iunie 1948" (aceasta fiind, de fapt, *autocritica* solicitată). Se arată ca fiind dovedit faptul că a intervenit în favoarea „criminalilor de război" Eugen Titeanu, Stavrescu şi Lupu, aceştia din urmă foşti colonei, şi s-a opus epurării din aparatul judecătoresc a unor magistraţi ca Tuliu Dante, Coman Negoescu („fost consilier intim al lui Antonescu"), Mihail Moscos, Traian Lăzărescu.[1]

6. A întreprins acţiuni naţionaliste, fiind purtător al ideologiei duşmane, şi a sprijinit totodată guvernele cu majoritatea reacţionară. Dovezi au fost declaraţiile lui Herbert Zilber, Lena Constante, fotocopii din publicaţiile *Dreptatea* şi *Paris Match*, cărţi scrise de Pătrăşcanu (în special *Problemele de bază ale României*), pe care a vrut să le răspândească la Paris prin „agenţii" Barbu Zevedei, Torosian şi Bretzel. Este „dovedit cert" că: Pătrăşcanu a afirmat public că „mai înainte de a fi comunist este român"; discursurile de la Cluj şi Sibiu „nu au fost prevăzute în tematica pe care a prezentat-o, în prealabil, conducerii de partid"; în cărţile sale „a menţinut un punct de vedere nemarxist" trimiţând şi regelui, cu dedicaţie, câte un exemplar la fiecare apariţie. În concluzie, „faptele au fost recunoscute de Pătrăşcanu, care, însă, nu a recunoscut că a sprijinit guvernele cu majoritate reacţionară şi nici că a pus la cale masacrele săvârşite de Rădescu la 24 martie 1945".[2]

7. A făcut pregătiri pentru a fugi din ţară. Sunt amintite declaraţiile Lenei Constante, lui Herant Torosian, Anton Raţiu, Nicolae Betea, Remus Micşa şi Ion Zaharia. Pătrăşcanu a negat faptul că ar fi intenţionat să fugă, declarându-se formal de acord cu propunerea lui Betea în speranţa că acesta va pleca singur. De asemenea, a recunoscut că ştie de acţiunile de pregătire a fugii lui Sabin Manuilă, dar nu a informat despre aceasta organele de partid şi de stat.

---

1 *Ibidem*, f. 7.

2 *Ibidem*, f. 9. (În realitate, guvernul Rădescu căzuse înaintea acelei date.)

8. Fapte de afaceri și trafic cu valută. Declarațiile date de Radu Xenopol, Herant Torosian, Elena Pătrășcanu și Emanuel Rupenian l-au învinovățit de asemenea fapte. La acest cap de acuzare, concluziile notei afirmă că Pătrășcanu „a transferat la Paris un plic cu 30 000 dolari din partea lui Xenopol" și i-a adus acestuia din partea „traficantului de aur și bijuterii" Artin Bogosian „2 kg de obiecte de aur". De asemenea a dat spre păstrare valută Lenei Constante și a schimbat, în Elveția, prin Torosian, 150 000 de franci francezi.[1]

9. Atitudini, manifestări și fapte calificate ca acțiuni antisovietice și antipartinice: din declarațiile date de Elena Pătrășcanu, Lena Constante, Harry Brauner, Herbert Zilber și din „recunoașterile" lui Pătrășcanu despre nemulțumirile pe care le-a sesizat în septembrie 1944 în URSS privind evenimentele petrecute în România la 23 august precum și la propriile sale nemulțumiri pentru condițiile grele de armistițiu și anumite realități din Uniunea Sovietică (procesele staliniste, încălcări grave ale legalității în această țară).[2]

După detalierea acestor acuzații, concluzia generală a analizei este aceea că dovezile certe împotriva lui Pătrășcanu se referă, în primul rând, la întâlniri secrete „cu unii conducători ai partidelor burgheze, cu care a plănuit să lupte împotriva guvernului dr. Petru Groza, să preia puterea politică și să devină prim-ministru în fruntea unui guvern cu o compoziție reacționară". În ceea ce privește acuzațiile că a fost agent al Siguranței și al serviciilor secrete străine, precum și cele referitoare la inițierea de acțiuni de sabotaj, „nu există niciun corp delict" iar „din analiza și compararea materialelor nu rezultă probe suficiente." „Defecțiunile" procesului constau în contradicții și insuficiente dovezi și se datorează faptului că ancheta „s-a făcut succesiv în trei etape, de organe diferite", și „unor influențe și procedee nejuste ale

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 188, f. 10.

2 *Ibidem*, f. 11.

consilierilor sovietici sub îndrumarea cărora s-a făcut ancheta". „Despre aceştia" – specifică nota – „se cunoaşte din relatările unor anchetatori că au prezentat uneori chestionare cu întrebări dinainte întocmite de ei, cu acest procedeu şeful colectivului de anchetă lt. colonel Şoltuţiu fiind de acord, deşi unii dintre anchetatori au ridicat obiecţii cu privire la acest mod de lucru." Se menţionează şi că unele dintre părerile lui Pătrăşcanu (despre relaţiile dintre ţara noastră şi URSS şi cultul personalităţii lui Stalin) „au fost confirmate de viaţă".[1]

La cel de-al doilea lot din *procesul Pătrăşcanu* nu se fac referiri, singura victimă la care se extinde analiza fiind Elena Pătrăşcanu. „Din nicio probă nu rezultă ca ea să fi întreprins acţiuni concrete de uneltire împotriva partidului şi statului nostru", se afirmă despre aceasta, cu specificarea că după doi ani de la condamnare a fost graţiată prin Decretul 267/1956.

Nota nu poartă nicio semnătură. Şi iarăşi, peste victimele *procesului Pătrăşcanu* în arhivele fostei Securităţi şi în viaţa politică din România se aşterne liniştea. Următorul „semn" care precedă *reabilitarea* poate fi socotit scrisoarea adresată de Belu Zilber lui Ion Gheorghe Maurer, preşedintele Consiliului de Miniştri. „Personal, strict confidenţial" se specifică pe plicul în care a fost trimisă misiva datată 2 martie 1966. „Dragă Jean", i se adresează condamnatul Zilber prim-ministrului României, amintindu-i de anii ilegalităţii. „Eşti un om drept, generos şi înţelegător, încearcă să faci ceva pentru dreptatea mea", scrie Zilber continuând cu detalierea suferinţelor sale. Scrisoarea se reîntoarce la MAI cu rezoluţia prim-ministrului: „M. Interne să-mi facă propuneri."[2]

Se pare că acesta a fost momentul declanşării cercetării a cărei răspundere a fost încredinţată – în cel mai strict secret – colonelului Grigore Răduică, şef al Secţiei Militare a CC

1 *Ibidem*, f. 13.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, ff. 4–6 (Scrisoarea lui B. Zilber către I.Gh. Maurer, datată 2 martie 1966).

pentru controlul activității în armată, MAI, justiție și procuratură.[1] În 1998, gen.-lt. (r) Grigore Răduică își amintește că în primăvara lui 1966 fusese chemat de Vasile Patilineț (secretar al CC al PCR și predecesorul său în funcție).[2] Acesta i-a spus că Nicolae Ceaușescu hotărâse alcătuirea unui colectiv pe lângă secția sa, „care să se ocupe îndeaproape de lămurirea cazului Pătrășcanu; ce-a fost adevărat și ce n-a fost adevărat acolo". Colectivul condus de Răduică urma să beneficieze de un timp de studiu nelimitat. Potrivit indicațiilor lui Ceaușescu, grupul a fost alcătuit nu din șefii sectoarelor menționate (Colegiul Central de partid, Justiție, Procuratură, MAI și MAN), ci din adjuncții lor, superiorii nefiind informați despre sarcina încredințată subordonaților. Materialele scoase din arhivele Securității au fost depozitate în dulapuri de fier în biroul lui Răduică. Au fost studiate, în același loc, de cei cinci membri ai colectivului după metodele și precauțiile recomandate de Patilineț: „Atacați fiecare un dosar, le schimbați între voi, faceți un scurt schimb de păreri; caietele nu ies, este secret deosebit, nimeni din CC nu știe de luarea acestor măsuri." În felul acesta a lucrat comisia în prima etapă, până în primăvara lui 1967, când au început să fie chemați pentru discuții și declarații foste victime și foști anchetatori.[3]

De ce luase Ceaușescu o astfel de decizie și mai ales de ce acționa în secret? Însuși Răduică a declarat că nu știe. Va fi fost o decizie determinată de anumite sesizări primite ori pur și simplu pentru că știa ce se întâmplase și venise momentul

---

1 Grigore Răduică, fișă biografică în *Dosarele istoriei*, nr. 10/1997, p. 64.

2 Vasile Patilineț (1923–1986), membru de partid din 1945. A decedat în 1986 într-un accident la Ankara (trimis ambasador în Turcia după ce ocupase funcții de mare importanță în primul deceniu al puterii lui Ceaușescu).

3 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

să acţioneze – se întreba el în 1999.[1] Din nou, ca şi în cazul înalţilor demnitari de partid, frapează absenţa oricărei conexiuni făcute de şefii Securităţii cu ceea ce se întâmplase în Uniunea Sovietică şi în celelalte ţări din sistem, atât în timpul procesului, cât şi în momentul *reabilitărilor* poststaliniste.

În toamna lui 1967 a fost constituită o comisie de partid, de înalt nivel, alcătuită numai din membri CC – Gheorghe Stoica (şeful comisiei), Vasile Patilineţ, Ion Popescu-Puţuri, Nicolae Guină, Ion Stănescu. Acestora le-a fost ataşat Grigore Răduică, singurul la curent cu conţinutul documentelor din arhivă şi care avea sarcina „să prezinte toate problemele comisiei".[2] În nucleul puterii, cercetarea efectuată în prima etapă va fi amânată până în data de 21 noiembrie 1965, când „pe baza hotărârii Secretariatului CC al PCR un colectiv condus de tov. Vasile Patilineţ şi format din Cornel Onescu – membru al CC al PCR, ministrul afacerilor interne, Grigore Răduică – şef de secţie la CC al PCR, Ion Medrea – membru al Colegiului Central de Partid, Teodor Vasiliu – adjunct de şef de secţie la CC al PCR, Lefter Buru – adjunct al Procurorului, general Evghenie Tănase – şef de Direcţie la MAI, a demarat cu studiul documentelor de arhivă".[3]

Propagandistic, aceste demersuri vor fi astfel prezentate în 1968: „În paralel cu cercetările din interiorul Ministerului de Interne, comisia de partid formată din Gheorghe Stoica, Vasile Patilineţ şi Ion Popescu-Puţuri, toţi membri ai CC al PCR, a cercetat [...] învinuirile pe baza cărora a fost condamnat şi executat Lucreţiu Pătrăşcanu."[4] În realitate, membrii Prezidiului CPEx – înalta instanţă cu care Ceauşescu

1 Grigore Răduică, *op. cit.*, p. 12.

2 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

3 ASRI, fond D, dosar 9604, vol. 4, f. 229 („Informare cu privire la cazul Lucreţiu Pătrăşcanu", nedatată).

4 Nicolae Ceauşescu, „Raport la Plenara CC al PCR din 22–25 aprilie 1968", *Scînteia*, 26 aprilie 1968.

înlocuise vechiul Birou Politic – au aflat abia în 1968 despre constituirea și rolul acestei comisii, despre ea fiind informați doar cei ce-o alcătuiau și noua „gardă" a lui Ceaușescu.[1]

Din documentele aflate în Arhivele SRI reiese că abia în primăvara lui 1967 au demarat cercetările asupra persoanelor implicate, momentul fiind marcat de o primă și amplă declarație dată de Zilber în 5 aprilie.[2] Urmează cercetarea foștilor anchetatori, a unor membri ai completului de judecată și a unor cadre de conducere care au lucrat în „problema Pătrășcanu".

Majoritatea anchetatorilor folosiți în *ancheta Pătrășcanu* fuseseră între timp trecuți în rezervă sau plasați în alte domenii de lucru. Cel dintâi anchetator anchetat a fost lt.-col. (r) Mircea Anghel, ca unul ce avusese de „suferit" din partea lui Șoltuțiu. Declarația sa de 19 pagini scrisă în 28 aprilie 1967 relatează pe larg metodele anchetatorilor „fruntași" Teodor Micle, Gheran Moraru (decedat), Victor Vînătoru, Teodor Staicu și Ludovic Weiss.[3]

În mai a fost convocat și Victor Vînătoru, maior (r) MAI, încadrat în 1967 economist la fabrica de produse zaharoase din București. Printre numeroasele informări și declarații scrise de acesta se păstrează și o scrisoare adresată generalului Grigore Răduică. Din conținutul ei reiese că a fost scrisă după *reabilitarea* din aprilie 1968. Scrisoarea este ilustrativă pentru profilul moral al „eroilor" care au fost anchetatorii: nici prototip al soldatului curajos și victorios pe frontul din interior al luptei cu dușmanul, nici monștri sadici; ci pur și simplu jalnice caricaturi ale tipului conformist, gata să fie de

1 Convorbiri cu Gheorghe Apostol și Alexandru Bârlădeanu, membri ai Prezidiului Comitetului Politic Executiv al CC al PCR în perioada 1965–1968.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, ff. 8–48 (Declarația lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

3 *Idem*, vol. 203, ff. 1–19 (Declarația lui M. Anghel din 28 aprilie 1967).

folos oricărui scop şi oricărei puteri pentru profitul propriu. Dându-şi seama abia după prelucrările cazului, la toate nivelurile politice şi propagandistice, despre „cum se pune problema", Vînătoru declară că fusese „împins" să săvârşească „anumite greşeli" datorită „acţiunii de demoralizare" la care a fost supus, fiind „înconjurat de o plagă a carierismului". După ce citise Hotărârea Plenarei CC al PCR şi ascultase cuvântarea lui Ceauşescu la Adunarea activului de partid din Capitală – se „scuză" Vînătoru –, „aflând despre unele situaţii ce nu îmi erau cunoscute, în special faptul că era vorba de o acţiune proprie a lui Gheorghiu-Dej şi nu a întregii conduceri de partid, regret profund că am fost folosit ca o unealtă în această mârşăvie". Vînătoru profită de prilejul *autocriticii* pentru a-şi etala meritele („membru de partid cu o vechime de 22 ani"; „de la vârsta de 22 ani în Securitatea Statului"), greutăţile (tată a cinci copii, singur salariat în familie) şi plângerile în faţa „nedreptăţilor" la care este supus („stau de câţiva ani de zile ca economist în fabrică sub conducerea unui şef de serviciu care nu numai că nu este membru de partid şi nu prea are nici în clin cu noi – fiu de popă –, dar, în ciuda cerinţelor actuale, este şi un om cu studii inferioare mie"[1]).

În schimb,Teodor Micle (torţionarul lui Remus Koffler, Emil Calmanovici şi al Lenei Constante) respinge acuzaţiile pe care i le-au adus foştii anchetaţi. Le consideră „fantezii" („asupra niciunuia nu s-au exercitat constrângeri"). Simţind cum „se pune problema", îl învinuieşte apoi pe Gheorghiu-Dej, despre care Şoltuţiu ar fi spus că „a dat indicaţii preţioase" şi „a lămurit o serie de aspecte apărute în materiale".[2] Ajuns în acest important moment al conştientizării faptului că fusese desemnat un nou „ţap ispăşitor", Micle recunoaşte că a greşit

1 *Ibidem*, f. 35 (Memoriu adresat „Tovarăşe general" de V. Vînătoru, nedatat).

2 *Ibidem*, f. 104 (Declaraţia lui T. Micle din 2 iunie 1967).

„grav". Totodată își declară încrederea „în justețea liniei partidului", „în interesul căruia s-a străduit și se va strădui să muncească".[1]

Pe aceeași „filiație morală" se înscriu și declarațiile celorlalți anchetatori anchetați. Gheorghe Rujan, bunăoară, consideră că nu și-a făcut decât strict datoria executând ordinele primite. Iar declarațiile foștilor anchetați despre suferințele la care au fost supuși sunt „fantasme". Teodor Staicu (lt.-colonel și locțiitor de șef de direcție la data cercetării, absolvent a numai patru clase elementare) afirmă, după mai bine de zece ani de la proces, că „am avut și am și astăzi convingerea că arestații principali sunt vinovați".[2] Mișu Dulgheru, ce fusese în 1948 șef de direcție cu gradul de colonel în nou înființata Securitate a Statului, arestat și anchetat el însuși în 1952, își amintește că „Alexandru Mihailovici a manifestat un interes deosebit pentru această anchetă căutând cu orice preț să dovedească vinovăția lui Pătrășcanu și a celorlalți arestați în legătură cu ancheta Pătrășcanu". „Am simțit acest lucru" – mai declară el – „și pe pielea mea, în timpul anchetei mele când a vrut cu orice preț să mă scoată spion."[3]

Primele declarații date de Șoltuțiu îi desemnează pe Chișinevschi și pe consilierii sovietici drept coordonatori ai anchetei: „Am convingerea că întreaga anchetă nu numai că a fost influențată, dar direct orientată de consilierii sovietici în scopurile și interesele lor și de care nu a fost străin, cred, nici Chișinevschi [la acea dată decedat, *n.a.*]. Cred că Chișinevschi a fost și interesat de lichidarea lui Pătrășcanu, văzând în Pătrășcanu întotdeauna un rival al său pe chestiune de competență ideologică și intelectuală. Și astăzi îmi pare cu atât mai clar acest lucru, cu cât știu că el a fost acolo, cu

1 *Ibidem*, f. 120 (Informarea lui T. Micle din 30 iunie 1967).

2 *Ibidem*, ff. 80–85 (Declarația lui T. Staicu, nedatată).

3 *Ibidem*, f. 67 (Informarea lui M. Dulgheru din 24 aprilie 1967).

consilieri [sic!] sovietici care au hotărât şi facerea procesului şi rezultatul său."[1] Consilierii sovietici – afirmă Şoltuţiu în următoarea declaraţie – indicau şi întrebările, şi răspunsurile. La un moment dat Mihailovici a plecat la Moscova. Tiganov i-a spus că scopul plecării ar fi de a aduce dovezi incriminatoare privind activitatea lui Pătrăşcanu din vremea când lucra la Comintern ca reprezentant al PCdR. Nu a adus nimic, însă tot Mihailovici a motivat că nici nu este necesar. Nu este nevoie nici ca Pătrăşcanu să recunoască faptele de care este acuzat „de vreme ce de la ceilalţi sunt adunate suficiente materiale compromiţătoare". În ceea ce priveşte sentinţa de condamnare la moarte a lui Pătrăşcanu – pentru că numai despre el este întrebat –, Şoltuţiu afirmă că aceasta a fost stabilită de Mihailovici, Chişinevschi şi Rossman[2] (de asemenea decedat).

Peste numai o zi – în cea de-a treia de când i se cer declaraţii! –, Şoltuţiu îl învinuieşte pe Gheorghiu-Dej de condamnarea lui Pătrăşcanu. A crezut – afirmă el – că însemnările de pe marginea documentelor de anchetă trimise Comitetului Central aparţin lui Chişinevschi, însă „acum am confirmarea că este scrisul lui Dej". Confirmarea nu a dobândit-o în urma vreunei expertize grafologice – după cum reiese din cele afirmate ulterior –, ci datorită unei „intuiţii a momentului": „Ştiam că Pătrăşcanu este un caz mai mult decât de competenţa ministrului de Interne."[3]

Aceste „adevăruri" fiind stabilite pe parcursul a trei declaraţii date în trei zile consecutive – 4, 5 şi 6 mai 1967 –, Şoltuţiu este lăsat să-şi vadă nestingherit mai departe de treburile sale. În octombrie 1967 este rechemat (de data aceasta în faţa comisiei reprezentând CC al PCR) pentru noi declaraţii şi discuţii.

---

1 *Ibidem*, f. 130 (Declaraţia lui I. Şoltuţiu din 4 mai 1967).

2 *Ibidem*, ff. 132–140 (Declaraţia lui I. Şoltuţiu din 5 mai 1967).

3 *Ibidem*, f. 144 (Declaraţia lui I. Şoltuţiu din 6 mai 1967).

În noile declarații, Șoltuțiu povestește cum a fost trimis la Praga să asiste la „procesul Slansky".[1] Relatează cum fusese chemat, în 1951, de Teohari Georgescu, de la Cluj, pentru a participa la anchetarea lui Pătrășcanu și afirmă pentru prima dată vinovăția fostului ministru de Interne Alexandru Drăghici: „Toate îndrumările în cele mai mici amănunte eu le-am primit de la consilierul [sic!] Mihailovici și Țiganov, iar pe de altă parte de la tov. ministru Drăghici, care se ocupa personal de mersul anchetei în cazul Pătrășcanu."[2] În februarie 1968, cu puțină vreme înainte de *reabilitare*, Șoltuțiu este rechemat pentru a reconfirma faptul că a condus „formal" ancheta, care era „concret dirijată de cei doi consilieri și de tov. ministru Drăghici".[3]

În martie 1968, Sergiu Nicolau (Serghei Niconov) întărește viitoarele concluzii declarând că Gheorghiu-Dej a dat dispoziție ca Lucrețiu Pătrășcanu să fie mutat de la închisoarea București-Jilava la SSI și că, în general, acorda „mai multă atenție și preocupare acestei probleme decât acorda în general problemelor SSI".[4]

Declarațiile foștilor membri ai completului de judecată redau atmosfera și regia procesului. În privința stabilirii responsabilității sentinței se opresc însă la Chișinevschi, care răspundea pe linie de partid de justiție și procuratură. În această calitate a organizat procesul și a dat indicații, în timpul desfășurării lui, prin „telefonul scurt".[5] În ceea ce privește stilul și stereotipurile motivaționale, oamenii legii nu sunt mai prejos decât anchetatorii. Astfel, Alexandru Demeter, fost ilegalist, aduce „scuza" cuvântărilor lui Gheorghiu-Dej,

1 *Ibidem*, ff. 165–166 (Declarația lui I. Șoltuțiu din 20 octombrie 1967).

2 *Ibidem*, f.. 168.

3 *Ibidem*, f. 173 (Declarația lui I. Șoltuțiu din 22 februarie 1968).

4 *Ibidem*, ff.. 210–211 (Declarația lui S. Nicolau din 9 martie 1968).

5 *Ibidem*, f. 260 (Informarea lui G. Rîpeanu din 25 decembrie 1967).

pe care „nu le-a pus la îndoială". „Izbucnirile" lui Pătrăşcanu din timpul procesului au fost taxate de membrii completului de judecată ca „poziţie recalcitrantă", iar declaraţia lui Gh. Tătărescu, socotită cea mai importantă în învinuirea lui. Abia revizuirea procesului Rajk a trezit semne de îndoială.[1] Asemenea minţi flexibile oferă idei şi soluţii eficiente noilor anchetatori. Procurorul Aurel Ardelean este primul care declară (fără alte detalii) că Lucreţiu Pătrăşcanu a fost împuşcat de generalul Gheorghe Pintilie cu un glonţ în ceafă.[2]

Fără a se face vreo referire la procesul-verbal de execuţie semnat în 1954 şi de comandantul-şef al penitenciarelor, lt.-col. Ilie Bădică, în martie 1968 acesta a fost chemat în faţa comisiei instituite de Ceauşescu. Întrebat în legătură cu regimul din lagăre şi închisori din timpul în care Alexandru Drăghici a fost ministru de Interne, la un moment dat în discuţie intervine tema execuţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu, astfel:

„Tov. Gh. Stoica: Din câte am auzit, ai fost la ancheta lui Pătrăşcanu, ai fost în ultimul moment al vieţii lui acolo. Ce rol ai avut?

Tov. Bădică: Din partea Securităţii statului a fost col. Savenco. Seara eu am primit ordin să pregătesc totul. Am fost chemat la tov. Drăghici, care mi-a adus la cunoştinţă că, conform procesului trebuie să fie executaţi Kofler şi Pătrăşcanu, să mergem acolo, să luăm toate măsurile, să învăţăm oamenii ce trebuie să facă, să păstreze acest secret, să se facă groapa, execuţia să se execute în prezenţa procurorului şi altele [...]. Pătrăşcanu şi Kofler se găseau la o celulă a Securităţii statului, de la Jilava. Oamenii lor au venit de i-au ridicat, adică

1 ASRI, fond D, dosar 9604, vol. 4, ff. 34–44 (Scrisoarea lui Alexandru Demeter din 9 aprilie 1968).

2 *Ibidem*, f. 290 („Informare cu privire la cazul Lucreţiu Pătrăşcanu", nedatată).

a [sic!] Securității, să-i ducă pentru execuție. I-au luat de la celula asta, le-au scos cătușele și după aceea, procurorul l-a întrebat pe Pătrășcanu: «Mai aveți ceva de spus?» și acesta a răspuns că nu are nimic de spus și să termine odată cu această parodie. «Să mă lăsați în pace și terminați odată cu parodia asta.» Au fost duși în fund și din culoar trebuia să intre într-o cameră. Când au intrat înăuntru, acești ofițeri i-au împușcat în ceafă. După ce au murit, a venit medicul Securității de a constatat moartea și au fost luați pe targă. [...] Acolo unde s-a făcut execuția au fost doar acești doi ofițeri și procurorul."[1]

În acest punct, interesul membrilor comisiei de anchetă pe tema execuțiilor lui Pătrășcanu și Koffler se întrerupe brusc. Nu-i interesează numele ofițerilor de Securitate presupuși a-i fi executat pe cei doi (procurorul Rossman, la care se face referire, fiind decedat la acea dată).

O altă versiune asupra morții lui Pătrășcanu, amplu mediatizată, a fost cea lansată de Ion Mihai Pacepa. Tânăr ofițer de Securitate în 1954, Pacepa nu avusese cum să vină în contact direct cu un caz de asemenea însemnătate precum ancheta grupului Pătrășcanu. Intoxicat de *reabilitarea* din 1968, Pacepa va construi ulterior un scenariu în care-l introduce pe liderul comunist în atmosfera familiei sale (Pătrășcanu este prezentat ca prieten al tatălui său, pe care-l determină să devină membru al Partidului Comunist, admirator al filozofiei lui Blaga și adversar direct al politicii partidului). Ficțiunea continuă cu introducerea unui inexistent – în arhivele *anchetei Pătrășcanu* – anchetator Iosif Moldoveanu. Iată cum sunt relatate faptele în viziunea Pacepa: „La scurt timp după reabilitarea sa [a lui Pătrășcanu, *n.a.*], un funcționar al Ministerului de Externe, Iosif Moldoveanu, și-a împușcat întreaga familie și apoi s-a sinucis, aparent fără motiv. În realitate, el a lăsat o scrisoare detaliată în care justifica actul său disperat. Iosif Moldoveanu era un colonel al DIE ce lucra

1 ASRI, fond P, dosar 10844, vol.3, f. 89–90.

acoperit ca şef al direcţiei consulare din MAE şi, din acest motiv, scrisoarea ce s-a găsit lângă cadavrul lui mi-a fost prezentată personal. În ea Moldoveanu relata că între 1948–1954, pe vremea când lucra la Direcţia de Cercetări Penale a Securităţii, el a fost implicat în interogarea lui Pătrăşcanu, pe care l-a torturat personal pentru a-i smulge declaraţii incriminatorii. Ceea ce însă l-a împiedicat să cadă la pace cu sine însuşi, a scris Moldoveanu, era faptul că el l-a asasinat pe Pătrăşcanu. Conform celor relatate în acea scrisoare, Dej n-a avut curajul să-l trimită pe Pătrăşcanu în faţa plutonului de execuţie, temându-se că el ar putea da în vileag detalii în legătură cu înscenarea împotriva sa. În noaptea de 16 aprilie 1954, Moldoveanu l-a scos pe Pătrăşcanu din celula sa de la Jilava, sub pretextul că îl duce la o plimbare în interiorul închisorii şi, pe drum, l-a împuşcat în ceafă. [...] Am predat scrisoarea lui Ceauşescu, care nu mi-a mai dat-o înapoi şi a ordonat ca existenţa ei să nu fie dezvăluită. Cele întâmplate cu Pătrăşcanu l-au vindecat pe tatăl meu de comunism, dar, până la urmă, i-au cauzat moartea. La câteva luni după ce a aflat că Pătrăşcanu a fost arestat, tata a «demisionat» din partid în semn de protest – demisie care, bineînţeles, nu a fost acceptată. În schimb, tata a fost exclus din partid..." şi aşa mai departe.[1]

Interesante şi pline de enigme sunt discuţiile membrilor comisiei de anchetă cu fostele cadre de conducere ale serviciilor speciale române. Conform amintirilor gen.-lt. (r) Grigore Răduică, la asemenea discuţii, plenul comisiei nu a fost niciodată întrunit. „Din lipsă de stenograf", multe discuţii au rămas neconsemnate. La prima întâlnire cu Gheorghe Pintilie din partea comisiei erau prezenţi Patilineţ, Onescu şi Răduică. Fostul oştean în „cavaleria roşie" a lui Budionîi s-a scuzat că îi tremură mâinile şi scrie greu. „Daţi-mi pe cineva care să aştearnă pe hârtie ce trebuie să spun, iar eu să semnez",

1 Ion Mihai Pacepa, *op. cit.*, pp. 125–127.

ar fi spus el.[1] Stenograma discuțiilor cu Gheorghe Pintilie din 19 octombrie 1967, la care sunt menționați ca participanți Gheorghe Stoica, Vasile Patilineț, Grigore Răduică și Nicolae Guină, dovedește puținul interes și ciudata amnezie a celui ce-a fost unul dintre cele mai temute și puternice personaje din istoria fostei Securități. „În legătură cu Pătrășcanu" – declară Pintilie despre ședințele pe această temă – „nu știam ce aveau anchetatorii. Se citeau numai contrazicerile care aveau loc [...]. Lupta lui Șoltuz [Șoltuțiu, *n.a.*] a fost să facă un grup de monolit [...] toată bătălia a fost să-i lege, să facă un grup." În concluzie, „material pentru trimiterea în justiție nu era", dar „chiar dacă ei nu spuneau nimic, procesul tot era". Pintilie recunoaște și relațiile apropiate pe care le-a avut cu Gheorghiu-Dej: „De fapt îi spuneam și despre alte procese de care eram convins că nu există material dar nu lua în seamă. Cea mai mare parte a materialelor mergea la Chișinevschi care avea justiția și procuratura. Acesta se ducea la Ghiță cu ele și Ghiță punea rezoluții pe ele sau le restituia pentru a fi completate. Noi după ce terminam materialele le duceam la Chișinevschi și el le vedea, spunea ce trebuie introdus sau ce trebuie scos dar nu punea rezoluții pe ele. Ghiță făcea observații iar Chișinevschi ni le arăta ce trebuie făcut." Aceasta a fost într-o primă etapă („grupa lui Butica"), în timp ce „în grupa lui Șoltuz [Șoltuțiu, *n.a.*], acesta le prezenta tovarășului Drăghici, care mergea direct la Ghiță". Deși a fost prim-locțiitor al ministrului de Interne și director general al Securității (și în timpul lui Teohari Georgescu, și al lui Alexandru Drăghici), Pintilie declară că subordonații săi, Francisk Butica, în prima etapă, Ioan Șoltuțiu apoi, „nu veneau la mine, ci așteptau pe ministru să raporteze".

Trecute sub tăcere vor fi ulterior raporturile cu sovieticii despre care agentul sovietic Pintilie afirmă: „De la noi legături strânse cu sovieticii a avut Chișinevschi prin ambasada

1 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

sovietică și cu timpul el l-a discreditat pe Nicolau." Reiese din declarația lui Pintilie că în privința lui Pătrășcanu „era aceeași atmosferă și din partea lui Ana și a lui Iosca". „Aș vrea să mai adaug ceva" – spune el în final. „Părerea mea este că Iosca [Chișinevschi, *n.a.*] în multe ocazii l-a împins pe Gheorghiu-Dej, a băgat multe fitile."[1]

În ceea ce privește discuțiile cu Teohari Georgescu, fostul ministru de Interne în primele etape ale *anchetei Pătrășcanu*, acestea impun și alte concluzii decât cele dorite de Ceaușescu. Neconcordanțele cu ceea ce se va afirma ulterior în propaganda de partid încep chiar din perioadele anterioare arestării lui Pătrășcanu: „Când s-a pus problema lui Pătrășcanu, respectiv scoaterea lui – vă spun aici pentru că este vorba de istorie –, nu a fost discutat în niciun colectiv, nici în secretariat. [...] Îmi reamintesc că m-am întâlnit cu tov. Gheorghiu mergând la sediul CC și i-am spus că Pătrășcanu a fost scos și că eu eram secretar al CC." În 1948, la congres, „motivul principal a fost abateri la problema națională". Discuțiile s-au purtat în Biroul Politic în absența lui Pătrășcanu. „M-a chemat Gheorghiu-Dej și mi-a spus să iau poziție la congres față de Pătrășcanu, că prin atitudinea pe care a avut-o a dat apă la moară naționalismului atunci când a arătat că Transilvania a fost asuprită de imperialismul maghiar." Arestarea lui Pătrășcanu s-a făcut în urma informației date de Betea la SSI „că Pătrășcanu s-a pregătit de fugă din țară". Iar „din moment ce s-a auzit de plecarea în străinătate", „hotărârea a fost a Secretariatului" ca Pătrășcanu să fie arestat și dus „într-o casă pe Șoseaua Kiseleff, unde avea toate condițiile omenești". Cât timp el și soția sa au fost ținuți în domiciliu forțat, Pătrășcanu „era foarte dărâmat și plângea tot timpul", iar ea era „tot așa de fiartă". În 1950, consilierii sovietici „pe linie de interne" care „au văzut materialele ce nu aveau nicio valoare" au spus

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 260–269 (Stenograma discuțiilor avute cu Pintilie Gheorghe în ziua de 19 octombrie 1967).

că „atâta timp cât o să-i mai ținem în condițiile acestea nu obținem nimic de la ei și s-a pus problema să fie luați de la partid și aduși la interne pornind pe linia de a găsi ceva". Între timp, în materialele care au apărut în 1949 cu Rajk în Ungaria s-a declarat că imperialiștii au agenți și în conducerea partidului din România, iar „în materialele noastre s-a băgat exact cum s-a luat de la Rajk". Scrisorile adresate de Pătrășcanu conducerii partidului nu mai erau luate în seamă, deoarece „era considerat de-acum spion".

Faptul că nu descoperise dușmani l-a pus pe el, Teohari Georgescu, într-o situație grea în 1951. Cum se desfășurau lucrurile reiese din relatarea cazului lui Aurel Vijoli, „împotriva căruia consilierii erau cu sabia în dinți". La ședințele Biroului Politic ce-au dezbătut cazul său, s-a pus problema ca și Vijoli să fie de față, dar consilierii „au sărit în sus spunând că nu are ce căuta". „A doua zi mă pomenesc la minister cu o listă unde era Vijoli și toți ceilalți economiști", continuă Teohari Georgescu relatarea. „M-am dus la tovarășul Gheorghiu și i-am arătat lista primită prin Ana. M-a întrebat ce părere am și am spus că îi arestăm fără nicio bază. M-a întrebat că în afară de arestare pot face altceva? Și oamenii au fost luați."

Nici arestarea lui Emil Calmanovici – după relatarea lui Teohari Georgescu – nu este ușor de elucidat. „În urma arestării lui s-a sinucis Mirel Costea și a venit la mine o rudă de a lui Kalmanovici și mi-a spus că dacă e vorba de făcut lumină, facem pe dracu în patru, însă lucrurile sunt curioase: era amestecat în problemă de spionaj pe linie sionistă."

Cum celelalte victime „nu sunt interesante" pentru comisie, Teohari Georgescu este readus la tema Pătrășcanu. Înainte de congresul partidului din 1948 – mai spune el – a primit sarcină de la Gheorghiu-Dej să-l pună sub supraveghere pe Pătrășcanu „și pe linie de informații și tehnică". Fostul ministru de Interne îi reproșează, încă, lui Pătrășcanu ideile pe care și le-a promovat prin publicarea cărților („nu

înțeleg cum de au putut să apară asemenea cărți"). În final, Teohari Georgescu conchide: „Un singur lucru: știu că atunci când venea o brigadă de consilieri să organizeze un proces, făcea să iasă apă din piatră și au fost procese. Îi vedeam că vin cu niște probleme care nu erau reale și îi împingea să semneze lucruri ireale, provocări. De ce acest lucru când nu sunt fapte concrete? Spuneau că nu putem cere asemenea fapte, dar s-a ajuns până acolo să-i spună «dă-i să pipăie rața că i-o fac pe varză dacă recunoaște»."[1] După cum reiese din sinteza relatării lui Teohari Georgescu, nici acesta nu găsește potrivit, în noul context, să amintească propriile informări și dispoziții pe care le făcea sau le primea direct din partea sovieticilor. Direcționarea și coordonarea anchetei și procesului de către consilierii sovietici vor fi declarate de fostele cadre de conducere ale serviciilor speciale române, dar faptul nu va fi făcut public în 1968. Tot astfel cum nu s-a făcut public nici că din cercetarea celor ce s-au ocupat de „supravegherea tehnică" a comuniștilor cu funcții de conducere a reieșit că primul pus sub ascultare a fost Gheorghiu-Dej.[2]

În ceea ce privește discuția cu Alexandru Nicolschi, informațiile solicitate acestuia se referă, în principal, la Foriș. În legătură cu aceasta, Nicolschi se declară la curent cu faptul că într-o vreme Foriș se afla închis, împreună cu fostul director al închisorii Doftana, în Aleea Alexandru. A fost, de asemenea, de față, când Teohari Georgescu i-a povestit lui Birtaș – șeful Direcției Regionale a Miliției din Oradea – despre mama lui Foriș, care-l deranjează cu insistențele ei de a-și găsi fiul. După respectiva convorbire, Birtaș urma să o ducă la Oradea și să o interneze într-un azil de bătrâni.

1 *Ibidem*, ff. 294–315. (Stenograma declarației date de Teohari Georgescu în fața comisiei la data de 23 octombrie 1967).

2 ASRI, fond D, dosar 9604, vol. 4, f. 13 (Sinteză cu antetul CC al PCR, Secția pentru controlul muncii la MFA, MAI și Justiție – strict secret).

Cât despre acuzația de agent al Siguranței adusă lui Foriș și Pătrășcanu, din cercetările asupra foștilor polițiști, Nicolschi și-a format părerea că „organele de represiune burgheze în perioada războiului (1940–1944) nu au posedat informații de ansamblu asupra partidului". Din cele cercetate știe că fuseseră recrutați ca agenți provocatori Zaharia Haimson și Nuță Alexandru (Nathanson).[1] De la Nicolschi, membrii comisiei au vrut să afle cine a dat dispoziție să fie pus sub urmărire Maurer, prim-ministru al României în momentul cercetării. „Eu mă feresc să dau amănunte despre o dispoziție dată acum 20 de ani", spune el, recunoscând totuși că primise sarcina de a se informa asupra celei de-a treia soții a lui Maurer. Comisia nu mai insistă.[2]

Nimănui nu-i pasă de suferințele lui Koffler, de condamnările nedrepte ale ilegaliștilor Constantin Pavel sau Victoria Sîrbu. Iar de tragedia familiei Iavorschi, nici măcar aceia care „au atacat" dosarele în biroul lui Răduică se pare că n-au aflat. Puțin interesați sunt membrii înaltei comisii de restabilire a adevărului și de identificare a vinovaților de execuția lui Pătrășcanu. Faptul reiese și din declarația lui Dumitru Petrescu (ce conține relatarea vizitei lui Miron Constantinescu la Malenkov în scopul aprobării sentinței de condamnare la moarte a lui Lucrețiu Pătrășcanu). În discuția cu Dumitru Petrescu, membrii comisiei sunt interesați, în exclusivitate, de noile posibilități de acuzare a lui Gheorghiu-Dej. Astfel, Petrescu este informat de membrii comisiei că Anton Moisescu declarase că în timpul când fusese director al Băncii Naționale a primit dispoziție din partea sa – în calitate de ministru de Finanțe, după înlăturarea lui Vasile Luca – să transfere valută, pentru o dată anterioară,

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 286–288 (Declarația lui Al. Nicolschi din 22 mai 1967).

2 *Ibidem*, ff. 291–293 (Stenograma declarației lui Al. Nicolschi în fața comisiei la data de 31 octombrie 1967).

într-un cont Pătrăşcanu. Conform declaraţiei lui Moisescu (din care nu există vreo urmă între documentele de arhivă), Petrescu i-a prezentat dispoziţia dată ca venind din partea lui Gheorghiu-Dej. Pentru că nu se strânseseră suficiente dovezi în legătură cu Pătrăşcanu, acesta ar fi cerut înregistrarea unor lire sterline pe numele lui, cu o dată anterioară arestării. „Dacă mie mi-ar fi ridicat Dej aşa o problemă, eu aş fi mers la Biroul Politic să informez", neagă Dumitru Petrescu acuzaţia, prezentată ca „fantezie a lui Moisescu"[1] (spulberată, în fapt, de înseşi recunoaşterile lui Pătrăşcanu de a fi deţinut, în mod ilegal, valută).

Nu a fost deloc interesată comisia să afle adevărul despre condamnarea lui Pătrăşcanu? – a fost întrebarea pe care am adresat-o singurului supravieţuitor al ei, după 1990, gen.-lt. (r) Grigore Răduică. Răduică afirmă că n-a fost de faţă când a făcut Dumitru Petrescu relatarea despre vizita lui Miron Constantinescu la Malenkov (declaraţia este însă scrisă şi se păstrează în dosar). A fost prezent când Miron Constantinescu a fost chemat în faţa comisiei. Acesta ar fi relatat că Gheorghiu-Dej i-a dat o sinteză care reda faptele grave comise de Pătrăşcanu, sinteză în finalul căreia se menţiona că, în conformitate cu legile româneşti, aceste fapte se pedepsesc cu moartea. Conform dispoziţiei primite de la Gheorghiu-Dej la reîntoarcerea acestuia în ţară, Miron Constantinescu a prezentat documentul lui Hruşciov. După ce a răsfoit materialul, Hruşciov i l-a restituit cu rezoluţia verbală: „E treaba voastră, a românilor, voi s-o rezolvaţi, noi nu o rezolvăm." Dar la altcineva nu v-aţi mai dus? ar fi fost întrebat Miron Constantinescu de Gheorghe Stoica. Interlocutorul a negat cu încheierea că, întors în ţară, îi restituise lui Gheorghiu-Dej materialul cu mesajul verbal transmis de Hruşciov.[2] Un

1 *Ibidem*, ff. 318–329 (Stenograma discuţiei avute cu Dumitru Petrescu în 13 noiembrie 1967).

2 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

amănunt ce reduce din veridicitatea presupusei declarații a lui Miron Constantinescu se referă la calitatea pe care și-o atribuie acesta de șef al delegației trimise la Moscova în iarna lui 1953–1954. În realitate, delegația fusese condusă de Gheorghiu-Dej. Iar problema execuției lui Pătrășcanu deriva din atribuțiile funcțiilor lui Chișinevschi și ale lui Dej, nicidecum din cele ale lui Miron Constantinescu, în acel moment președintele Comitetului de Stat al Planificării, după cum a afirmat Alexandru Bârlădeanu, fost membru în respectiva misiune. „Dar nu este singura dată când Miron a trecut peste Dej", și-a încheiat acesta din urmă relatarea.[1]

Între documentele aflate în Arhivele CC al PCR se găsesc și declarațiile date de Miron Constantinescu în fața comisiei în data de 13 martie 1968. În stenograma întocmită cu acest prilej, relatarea acestuia începe cu un episod inedit. La cabinetul lui Gheorghiu-Dej a venit în timpul *procesului Pătrășcanu* procurorul Alexandru Voitinovici. Acesta a spus că, într-una din pauzele procesului, Pătrășcanu i-a adresat „propunerea să fie lăsat în viață, să i se dea o locuință, la Snagov sau în altă parte, cu domiciliul obligatoriu și dacă se dorește, să se ocupe de literatură, filozofie, angajându-se să nu facă politică". Gheorghiu-Dej nu a fost de acord.[2] O relatare cu suport șubred în realitate, Voitinovici însuși negând faptul că ar fi participat la procesul lui Pătrășcanu.[3] La întrebarea despre prezentarea „dosarului" la Moscova, Miron Constantinescu afirmă că nu a cunoscut conținutul lui și că l-a dus la solicitarea lui Gheorghiu-Dej unui anume șef de

1 *Apud* Lavinia Betea, *Al. Bârlădeanu...*, pp. 74–75.

2 *Apud* Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op. cit., vol. 1, pp. 178–183 (Stenograma declarației date în fața Comisiei de partid la data de 13 martie 1968 de către tovarășul Miron Constantinescu).

3 Principiul bumerangului..., pp. 882–883 (Al. Voitinovici, „Notă asupra unor împrejurări extrajudiciare legate de procesul înscenat lui Lucrețiu Pătrășcanu").

sector Molocikov. „Nu putem să vă dăm în această privinţă nicio părere", ar fi spus partea sovietică. Cea mai mare parte a conţinutului declaraţiei lui Miron Constantinescu este constituită în 1968 din acuze la adresa lui Gheorghiu-Dej. Printre altele afirmă despre fostul lider: „În fiecare seară viaţa lui nocturnă era dezagreabilă, nu o puteam suporta. În fiecare seară ne lua la ştrandul Floreasca la restaurant şi până dimineaţă o ducea în băutură şi mâncare; nu mai aveam timp de altceva. [...] Se cunoaşte că şedinţele de Birou Politic, cam de prin 1952 au început să devină nişte monoloage la care noi mai interveneam din când în când." Mai mult chiar, Gheorghiu-Dej este prezentat ca fostul sergent ce-a comandat soldaţii care au tras în greviştii de la Adjud, episod plasat în timpul efectuării stagiului său militar.[1]

Menţionăm că relatarea despre „propunerea lui Pătrăşcanu" va fi reluată de Voitinovici însuşi (fost procuror general al RPR în 1948–1952), într-o notă adresată Comitetului Central în 1974. Voitinovici (care n-avea cum să-l întâlnească pe Pătrăşcanu în pauzele procesului) plasează propunerea ca venind prin sora acestuia, Lilica Pandrea (în realitate Zizica, diminutiv de la Elise).[2] Naratorul nu cunoaşte aşadar nici numele adevărat al surorii lui Pătrăşcanu. Nu-şi imagina măcar că relaţiile lui Pătrăşcanu cu fratele şi sora sa fuseseră inexistente nu numai în toţi anii anchetei, ci chiar în anii puterii sale. Cu atât mai puţin erau posibile în timpul procesului, despre care membrii familiei Pătrăşcanu au aflat din comunicatul privind execuţia lui Lucreţiu Pătrăşcanu, publicat în *Scînteia*.

Dilematică în context este poziţia lui Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi în şedinţa Biroului Politic al CC al

1 *Apud* Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op. cit. (Stenograma declaraţiei date în faţa Comisiei de partid la data de 13 martie 1968 de către tovarăşul Miron Constantinescu).

2 *Principiul bumerangului...*, pp. 884–887.

RPR din 3, 4, 6 și 12 aprilie 1956, care a dus la îndepărtarea celor doi. Cum se face că *fracționiștii* Chișinevschi–Constantinescu, fiind în posesia unor asemenea argumente, nu l-au atacat atunci pe Gheorghiu-Dej cu ele? Au tăcut deși știau bine că pentru implicarea în „cazul Rajk", fostul lider al comuniștilor unguri, Rákosi, a fost în 1956 debarcat din funcții și forțat să emigreze în URSS?[1] Și cum se face că de dovada adnotărilor făcute de Gheorghiu-Dej pe marginea documentelor de anchetă nu s-a folosit Chișinevschi în acțiunea inițiată pentru înlocuirea lui Gheorghiu-Dej de la conducerea partidului?

Care au fost raporturile lui Gheorghiu-Dej cu desfășurarea *procesului Pătrășcanu*? Dincolo de feluritele presupuneri și ipoteze, între documentele ce consemnează discuțiile avute pe tema condamnării lui Pătrășcanu, există o singură declarație scrisă pe această temă ce-i aparține lui Dumitru Petrescu: „În timpul procesului, fiind membru în prezidiul guvernului, m-am dus la Chișinevschi să rezolvăm unele probleme. El, ca să mă flateze, mi-a spus: vino să asculți ceva. Problema cu care eu venisem nu o putea rezolva Chișinevschi și am mers împreună la Dej în cabinet. Ușa de la camera de odihnă era deschisă și Dej asculta procesul imprimat pe bandă de magnetofon. Întâmplător am nimerit tocmai când vorbea Pătrășcanu. Vă mărturisesc cinstit că vorbea omul acela cu atâta tărie că nu este vinovat încât te impresiona. Am stat două-trei minute, am spus hai să rezolvăm problema cu care am venit și am plecat. [...] Cu o ocazie, referindu-se la Pătrășcanu, Dej mi-a spus: știi [sic!] ce am suferit noi la siguranță, e mizilic, ce au suferit aceștia e groaznic. L-am întrebat: dar de ce s-a făcut asta?" În mod cu totul paradoxal, Gheorghe Stoica, în conformitate cu stenograma păstrată, îi întrerupe în acest punct relatarea cu observația: „El avea posibilitatea să împiedice asta". „Eu cred că el a dat ordinul

1 Christian Duplan, Vincent Giret, *op. cit.*, 1997, vol. 2, pp. 49–50.

acesta" este replica lui Dumitru Petrescu, din nou întrerupt de Stoica cu observaţii aproape fără legătură cu importanţa temei. Aminteşte-ţi – îi cere Stoica lui Dumitru Petrescu – că una dintre acuzele aduse Anei Pauker şi lui Vasile Luca a fost „atitudinea împăciuitoristă" faţă de Pătrăşcanu. „Este posibil, Dinule, să fi uitat problema aceasta cu valuta", îi spune lui Dumitru Petrescu acelaşi Gheorghe Stoica în încheierea discuţiei, dorind probabil să-l disculpe pe Lucreţiu Pătrăşcanu de acuzaţia că ar fi deţinut aur şi valută.[1] Acuzaţie cu totul nepotrivită imaginii de „comunist luminat" sacrificat, din invidie, de Gheorghiu-Dej, cum urma a fi prezentat. În ansamblu, execuţia lui Koffler ori condamnările hotărâte pentru ceilalţi sunt socotite fără importanţă.

Astfel decurg discuţiile pe baza cărora „s-a stabilit adevărul". Dintre cei chemaţi în faţa comisiei, singur Şoltuţiu a suportat o „prelucrare". În temeiul moralei proletare, s-a apelat la conştiinţa sa de comunist. „D-ta ai schingiuit?" îl întreabă la un moment dat Stoica pe Şoltuţiu. „La mine veneau gata schingiuiţi" este răspunsul acestuia, adevărat şi cinic. Nu a existat „un grup de spioni, de trădători ai ţării, de duşmani ai partidului", „totul a fost o minciună", recunoaşte fostul anchetator-şef. Dar „sunt cu conştiinţa împăcată că de la mine nu a pornit nimic" – afirmă comunistul dintr-o nouă generaţie de *revoluţionari de profesie* –, „nu am fost decât un simplu executant", deoarece „în momentul în care am fost pus la treabă, nu am avut decât să execut".[2]

În faţa comisiei de anchetă, fostul ministru de Interne Alexandru Drăghici declară: „În ceea ce priveşte schingiuirea, subsemnatul n-a dat dispoziţii de schingiuire. [...] Aceasta nu înseamnă că eu credeam că oamenii vin ca oile şi

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 318–329 („Stenograma discuţiei avute cu Dumitru Petrescu în 13 noiembrie 1967").

2 *Ibidem*, ff. 153–163 („Stenograma discuţiilor avute cu I. Şoltuţiu", nedatată).

dau declarații. Nu, știu că aici e o luptă, o luptă foarte serioasă care se dă în condiții deosebite. De aceea este omul reținut, toată presiunea aceasta care se face de către anchetă."[1]

Modul strict formal în care a decurs cercetarea ar fi dezmințit speranțele lui Lucrețiu Pătrășcanu, care, în primele faze ale anchetei sale, amenințase, probabil cu gândul la o dreaptă măsură, că „poate mâine anchetatorul va fi la rându-i anchetat".[2]

Dar conduita comisiei partidului și cea a foștilor anchetatori, acum anchetați, apar ca juste din perspectiva *moralei proletare* exprimate de generalul NKVD, supranumit „mâna dreaptă a lui Beria", Pavel Sudoplatov, astfel: „Părerea mea despre oameni și faptele lor este totdeauna în concordanță cu linia partidului."[3]

1 *Apud* Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op. cit., p. 224 (Stenograma discuției cu Al. Drăghici din 3 iunie 1968).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 12, f.. 354 („Referat – privește rezultatul cercetărilor făcute în perioada octombrie 1949 – mai 1950 în cazul Pătrășcanu" – cu mențiunea „strict secret").

3 Pavel Sudoplatov, *op. cit.*, p. 313.

CAPITOLUL XVIII
„Aceste mult prea triste și urâte fapte"

În primăvara lui 1967 fusese deci chemat și Belu Zilber să informeze asupra celor întâmplate. Toamna se vor cere relații de la Lena Constante, Elena Pătrășcanu, Jac Berman, Remus Micșa, Radu Niculescu-Buzești, Nicolae Betea, Harry Brauner și Anton Rațiu. După 1964 emigraseră în străinătate Ioan Mocsonyi-Styrcea, pilotul Ion Zaharia, Herant Torosian și nepotul său, Emanuel Rupenian.

Șederea oamenilor politici în închisori nu a rămas fără urme. Baronului Ioan Mocsonyi-Styrcea îi fuseseră create condiții speciale pentru a-și scrie memoriile. În același scop, Gheorghe Tătărescu fusese dus în timpul detenției sale la cabana Pârâul Rece, din zona Predeal. Și Emanuel Rupenian își încercase puterile de creator încercând să inventeze un „perpetuum mobile".[1]

Nici emigrarea nu a însemnat ruperea legăturilor cu „organele", după cum dovedește informarea predată Securității în iulie 1969 de fostul pilot Ion Zaharia, devenit „informatorul Zamfir" din San Francisco (California).[2]

Între documentele *anchetei Pătrășcanu* nu există declarații sau stenograme care să ateste în vreun fel prezența Victoriei

1 ASRI, fond D, dosar 9604, vol. 4, f. 99 (Declarația mr. Alexandru Gorun din 18 aprilie 1969).

2 *Idem*, f. 106–115.

Sîrbu, a lui Mircea Birtaș sau Adolf Iavorschi la ancheta din 1966–1968. Grigore Răduică își amintește însă că Victoria Sîrbu a răspuns convocării de a se prezenta în fața comisiei. Lucra „pe undeva", părea sănătoasă, dar din cele relatate reieșea că fiica ei și a lui Foriș rămăsese cu tulburări psihice în urma traumelor din copilărie. De ce nu s-au consemnat discuțiile? „Aici am învățat câte ceva despre anchete, dar n-am știut că trebuie întocmite documente care să rămână", a fost răspunsul din 1998 al gen.-lt. (r) Grigore Răduică. Cum a murit sociologul Anton Golopenția? „Nu s-a cercetat", a răspuns același „martor angajat" în *reabilitarea* lui Pătrășcanu.[1]

Din declarațiile foștilor condamnați în *procesul Pătrășcanu* reiese, în primul rând, convingerea pe care au avut-o, în timpul detenției, că prin regimul la care au fost supuși și datorită unor împrejurări deosebite, autoritățile le-au dorit moartea. Când a declarat greva foamei pentru că nu era lăsată să muncească – relatează Lena Constante –, contrar procedurilor utilizate cu ceilalți deținuți, ce erau mai întâi sfătuiți să nu recurgă la această măsură de protest, ei i s-a adus imediat hârtie ca să scrie declarația de refuz de hrană.[2] Zilber povestește că în 1 august 1964 a fost anunțat, în Penitenciarul Aiud, de comandantul închisorii, colonelul Crăciun, că fusese grațiat. Lt.-col. Enoiu, venit special de la București pentru această ocazie, i-a pus două întrebări: ce atitudine va avea față de proces când va fi liber (la care a răspuns că nu-și ia niciun angajament) și dacă are de gând să plece din țară (nu, a fost răspunsul). După aceasta, Zilber a fost lăsat în așteptare. Rând pe rând au plecat ceilalți deținuți. În toată această vreme de tensionată așteptare – întreruptă fără a ști vreodată din dispoziția cui –, Zilber a fost convins că în întunericul de pe străzile Aiudului, în drumul spre gară,

1 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, f. 143 („Stenograma discuțiilor avute cu Lena Constante la data de 27 octombrie 1967").

îl aşteaptă vreun „glonte rătăcit“ sau un camion va urca „din greşeală“ pe trotuarul pe care va merge.[1] Despre tentative de asasinat asupra lui cu ajutorul unor medici ce i-au pus greşit diagnosticul relatează şi Nicolae Betea.[2]

Şi anchetarea victimelor este direcţionată de comisie în aşa fel încât în plan central să rămână continuu Lucreţiu Pătrăşcanu, iar în plan periferic, asasinarea lui Foriş. Vinovăţia şi execuţia lui Koffler n-au fost niciun moment în discuţie. Focalizarea pe Pătrăşcanu se face însă în scopul învestirii sale cu calităţile propagandistice potrivite etapei *comunismului naţional.* Astfel, Pătrăşcanu devine „patriotul luminat“, „comunistul român“ ale cărui acţiuni sunt restrânse în perimetrul confuz al luptei pentru independenţa ţării şi în slujba clasei muncitoare. Victimele manipulării practicate în *ancheta Pătrăşcanu* cad uşor în plasa unei noi manipulări acreditând calitatea de precursor a lui Pătrăşcanu în filiaţia revoluţionară pe care şi-o compune noul conducător al partidului. Relevante în această direcţie sunt declaraţiile lui Anton Raţiu, ce dovedesc rapida însuşire a istoriei rescrise în folosul secretarului general al PCR. „Lucreţiu Pătrăşcanu“ – declară el cu referire la cercul de prieteni – „a ţinut la noi întrucât ne-a apreciat şi ne-a preţuit pentru curajul nostru, pentru devotamentul nostru şi pentru dăruirea noastră integrală în toate acţiunile mari puse în slujba clasei muncitoare prin reprezentanţii ei autentici, cel de azi fiind, fără îndoială, tovarăşul Nicolae Ceauşescu.“ În declaraţiile lui Raţiu, Ceauşescu este prezentat ca o figură importantă a mişcării comuniste ilegale şi a pregătirii evenimentelor de la 23 august 1944 pentru care „a evadat înainte din lagăr împreună cu Gheorghiu-Dej şi Grigore Preoteasa“. În încheiere: „Rămân

1 *Ibidem*, ff. 102–103 (Declaraţia lui B. Zilber din 7 aprilie 1967).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 201, f. 139 (Declaraţia lui N. Betea din 9 noiembrie 1967).

la dispoziția partidului. Trăiască lupta pentru pace."[1] După cum în lupta dintre noii lideri politici și cei vechi se încearcă folosirea acelorași victime, reacțiile lor de apărare se rezumă la încercarea de discreditare tocmai a foștilor tovarăși de suferință. Acuzat de a fi fost agent SSI – cu ajutorul căruia a fost „organizată" tentativa de fugă a lui Pătrășcanu –, Rațiu declară că a fost ofițer de Securitate până în 1945 (deși Securitatea nu fusese atunci înființată) când „a demisionat" din MAI. Se declară „șocat" de „atitudinea de neîncredere" manifestată de comisia de anchetă. Spre deosebire de „cei care au slujit interesele SSI" și care sunt favorizați („Brauner a fost la Paris, Lena Constante este membră UAP, Belu Zilber are o locuință de șase camere deși e singur"), el „trage la șaibă 10 ore pe zi". Într-adevăr, după ieșirea din închisoare a practicat diverse meserii, printre care gablonțar, cofetar, învățător etc.[2]

Declarațiile Lenei Constante (căsătorită între timp cu Harry Brauner) și ale Elenei Pătrășcanu (recăsătorită cu regizorul Ianis Veakis, de la Teatrul de Păpuși din Sibiu, unde lucrau împreună) denotă voința celor două femei de a întări cu amintirile lor opiniile și concluziile dorite de comisie. Astfel, Lena Constante („care s-a prezentat foarte bine", după impresia lui Grigore Răduică)[3] îl prezintă pe Lucrețiu Pătrășcanu drept un „patriot luminat", care „credea în partid", „știa să-și facă prieteni" și „întruchipa ideea de partid". Cu puțin înainte de arestare, Pătrășcanu i-ar fi spus: „Chiar dacă aș sta și 10 ani închis, aș accepta liniștit acești 10 ani pentru că știu că peste 10 ani adevărul va fi mai puternic decât minciuna, lumina va străbate peste neguri. Nu i-a fost dat să se bucure de această lumină."[4] Comandamentele ideologice ale deceniului șapte o

1 *Idem*, vol. 202, ff. 280–316 (Declarația lui A. Rațiu, nedatată).

2 *Ibidem*, ff. 317–337 (Declarația lui A. Rațiu din 6 aprilie 1968).

3 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, ff. 152–164 (Declarația Lenei Constante din 1 decembrie 1967).

determină să afirme că Pătrăşcanu vedea în ansamblul politicii comuniste „neatârnarea“. Ca şi Raţiu, relaţionează această imagine cu împlinirea promisiunilor ei prin Ceauşescu: „Am auzit o chestie: că la ţară se vorbeşte că Nicolae Ceauşescu este o nouă apariţie a lui Lucreţiu Pătrăşcanu. [...] Când am auzit că a murit Gheorghiu-Dej, am spus soţului că de-acum sper [...] Când a venit tovarăşul Nicolae Ceauşescu, i-am spus soţului că fruntea dânsului seamănă cu a lui Pătrăşcanu.“[1]

Reiese din declaraţiile Lenei Constante şi că foştii condamnaţi nu fuseseră informaţi despre *reabilitare*, înainte de a fi chemaţi în faţa comisiei. „După ce a apărut *Magazinul istoric*, toată lumea care mă cunoaşte şi a citit această revistă îmi spune: «vă reabilitează». Pe urmă mi s-a spus că lui Pătrăşcanu i-a apărut fotografia la Muzeul de istorie a partidului.“[2] Reiterează şi zvonurile că Pătrăşcanu n-ar fi fost executat ori că la proces avea un picior amputat din cauza torturilor la care a fost supus. Aminteşte în discuţia cu membrii comisiei că întregul proces a fost filmat şi înregistrat sonor... „Nu avem film, ci avem imprimat pe bandă de magnetofon toate cuvântările“, precizează Patilineţ.[3] Benzile au fost, probabil, distruse în *reabilitare* datorită neconcordanţei cu concluziile dorite. Tot astfel cum fusese distrusă, după proces, pelicula filmată, Răduică fiind cel care relatează că ascultase înregistrarea procesului în care se auzea şi zgomotul caracteristic funcţionării unui aparat de filmat. Cu toate căutările, în 1968 filmul nu a fost găsit. La secţia de documentare a Arhivei Naţionale de Filme s-a găsit o casetă pe care scria „procesul Pătrăşcanu“. Caseta însă era goală.[4]

---

1 *Ibidem*, ff. 143–145 („Stenograma discuţiilor avute cu Lena Constante la data de 27 octombrie 1967“).

2 *Ibidem*, f. 143.

3 *Ibidem*, f. 149.

4 Grigore Răduică, *op. cit.*, p. 163.

Elena Pătrășcanu își menține miopia politică din tinerețe. Relatează, cu numeroase confuzii de date și interpretare, momentele prin care a trecut în calitate de soție a liderului comunist. Reafirmă, de altfel, nepriceperea sa în chestiuni politice și economice și este de părere că Pătrășcanu nu se temea de nimeni altcineva din conducerea partidului decât de Gheorghiu-Dej. Față de acesta numai soțul ei „a simțit o neîncredere [...] și o spunea tot timpul" în timp ce „personal, știa că Ana nu poate crede, dar ea este exponenta Uniunii Sovietice și nu poate fi decât împotriva lui".[1] Nimic rău despre Emil Bodnăraș, primul personaj învinuit de Pătrășcanu pentru ceea ce i se întâmplase, Bodnăraș fiind în 1968 printre puternicii zilei!

Între cele două foste prietene persistă animozitatea iscată de anchetatorii care le-au învrăjbit, dezvăluindu-le fiecăreia intimitățile despre cealaltă în relațiile cu Lucrețiu Pătrășcanu. Și în mod cert sentimentul că în pedeapsa pe care au executat-o – deși ambele nevinovate –, Lena Constante avusese mai mult de suferit decât Elena Pătrășcanu. Nu se mai vizitează, după cum declară Lena Constante, care, aflând despre căsătoria Elenei Pătrășcanu, și-a spus: „Să fie sănătoasă și la ea acasă."[2] Ambele îl acuză vehement pentru cele întâmplate pe prietenul de altădată – Belu Zilber.

În memoriile și declarațiile date comisiei, Zilber dovedește, de asemenea, că și-a însușit optica noilor anchetatori. Când face apel la amintirea dăților în care a solicitat reconsiderarea cazului său, Zilber afirmă: „Știam că asta nu se poate atâta vreme cât în fruntea Partidului era Gheorghiu-Dej și toți cei care au subscris sau colaborat la asasinarea lui Pătrășcanu."

---

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, ff. 202–208 („Stenograma declarației date de Elena Pătrășcanu în fața comisiei la 25 octombrie 1967").

2 *Ibidem*, f. 142 („Stenograma discuțiilor avute cu Lena Constante la data de 27 octombrie 1967").

„Ruşii n-au avut niciun amestec în asasinarea lui Pătrăşcanu“ este o altă aserţiune a lui. Pe Pătrăşcanu l-au ucis „ranchiuna, invidia şi răzbunarea lui Dej, acoperită cu alte semnături“.[1] Închipuindu-şi că vor fi reabilitaţi şi Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu, Zilber construieşte un nou scenariu, conform căruia aceştia ar fi fost apărătorii lui Pătrăşcanu, abia după căderea lor fiind posibil procesul.[2] Pentru a atrage simpatia puternicilor zilei, Zilber relatează pe larg pregătirile făcute pentru un nou proces politic ce urma să-i aibă ca actori pe Ştefan Voitec, Lothar Rădăceanu şi Ion Pas.[3]

După ce încearcă să se disculpe de acuzaţiile de a fi fost agent al Siguranţei, agent NKVD şi de învinuirea că din cauza mărturiei lui a fost condamnat Lucreţiu Pătrăşcanu (fiind singurul căruia îi sunt reproşate mărturiile mincinoase de către membrii comisiei), Zilber recunoaşte că a fost agent NKVD. „Da, este adevărat“, spune el, „totdeauna am făcut tot ce mi-a stat în putinţă pentru a apăra Uniunea Sovietică, deşi aveam oroare de climatul politic şi spiritual de acolo, fiindcă Armata Roşie a adus socialismul în România, fiindcă fără Uniunea Sovietică, cu toate racilele ei, nu poate exista socialism.“[4]

După ce argumentează că şi cu, şi fără mărturia lui, Lucreţiu Pătrăşcanu ar fi fost executat, Zilber încearcă să se disculpe de acuzaţia de a fi fost agent de Siguranţă evocând cazul lui Emil Bodnăraş, care ar putea fi acuzat de aceleaşi fapte pe baza unora dintre datele biografiei sale: „Ofiţer de artilerie a dezertat în 1932 în URSS după ce luase din casa de

---

1 *Ibidem*, ff. 105–110 (Memoriul lui B. Zilber către V. Patilineţ, nedatat).

2 Versiunea lui Zilber a fost preluată şi de alţi cercetători care n-au lecturat integral dosarul Pătrăşcanu, şi de prietenii pe care Zilber i-a avut după eliberarea din închisoare.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, f. 89 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

4 *Ibidem*, f. 199 (Memoriu adresat de B. Zilber lui V. Patilineţ, nedatat).

fier a regimentului plicul H. Întors în 1933 ca spion sovietic a fost condamnat de Curtea Marțială la numai 8 ani închisoare și a fost eliberat exact în ziua de 22 iunie 1941. Pentru ajutorul care i l-a dat să scape atât de ușor, a mulțumit col. Radu Ionescu, comisar regal."[1]

Deși în dosarul de penitenciar al lui Zilber nu există vreo copie, în dosarul ce conține declarațiile și stenogramele discuțiilor cu victimele *procesului Pătrășcanu* se află o notă datată 16 septembrie 1963 și semnată de maiorul Petrache Constantin. Ofițerul raportează că, la data întocmirii actului, deținutul Herbert Zilber a cerut să-i vorbească. I-a comunicat că, deși a refuzat continuu să recunoască, el a fost agent de Siguranță. „Mergeți să comunicați", i-ar fi spus, după 16 ani de detenție, condamnatul Zilber ofițerului, fără să-și fi precizat scopul ori motivația unei asemenea declarații. Din notă lipsește orice altă informație cu referire la consecințele evenimentului descris.[2] Pentru noii justițiari contează, sigur, ca „dovadă" împotriva unei viitoare *reabilitări*.

Conform amintirilor aceluiași martor care a făcut parte dintre organizatorii *reabilitării*, Zilber „a venit plin de sine", dar a fost nevoit „să recunoască" și alte fapte în măsură „să dovedească" vinovăția sa. Bunăoară a trebuit să fie de acord cu faptul că în perioada interbelică, în timpul când fusese referent la Institutul de Conjunctură, s-a folosit de această funcție pentru a-i șantaja pe unii patroni și funcționari cu munci de răspundere despre care aflase că făceau lucruri necurate.[3]

Astfel sunt spulberate speranțele lui Zilber, care în aprilie 1967 își plângea suferințele îndurate în închisoare și greutățile prin care trece după punerea în libertate. După

1 *Ibidem*, f. 115 (Memoriu adresat de B. Zilber lui Gr. Răduică în 2 august 1967).

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 214.

3 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

eliberare, în decembrie 1964, a început să primească de la Prevederile Sociale o pensie lunară de trei sute de lei. Ca să se poată întreţine, încercase să revină în publicistica economică în care-şi făcuse, sub pseudonimul Andrei Şerbulescu, un bun renume, înainte de arestare. Adresându-se prin petiţii mai-marilor zilei, îi fusese dat să constate că noua conducere nu este de acord cu revenirea sa în viaţa publică. Costin Murgescu a propus crearea unei rubrici pentru el în revista *Viaţa economică,* iar Alexandru Bârlădeanu (vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri pentru coordonarea problemelor economice) i-a semnat cererea pentru un ajutor de trei mii de lei şi s-a interesat pentru crearea unui post la Institutul de Cercetări Economice al Academiei, unde să fie angajat. Cu excepţia ajutorului financiar, celelalte propuneri nu s-au aprobat.[1]

Fostul condamnat într-un proces politic ajunge să fie acuzat şi moralizat de membrii „comisiei de reabilitare" mult mai dur decât foştii anchetatori şi fostele cadre de conducere ale serviciilor speciale. Astfel, după cei şaptesprezece ani de închisoare şi toate pătimirile nedrepte suferite de comunistul Zilber, Gheorghe Stoica îi oferă ca exemplu conduita lui Alexandru Ştefănescu în anchetă şi la proces:

„Nu a fost comunist, dar a avut o tresărire. De multe ori m-am întrebat: oare în partidul nostru să nu fie comunişti care să nu aibă nicio tresărire?" „La ce i-a folosit?" este răspunsul lui Zilber, urmat în stenogramă de punctele de suspensie care arată că n-a fost integral consemnat. „Uite că-i foloseşte", replică Stoica. Din nou răspunsul lui Zilber din acest dialog al absurdului nu este consemnat integral, ci se rezumă la o singură propoziţie: „...Am făcut douăzeci de ani de puşcărie". Şi mai departe:

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 202, ff. 103–104 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

„Tov. Gh. Stoica: Ce folos dacă uiți folosul moral. Dar Pătrășcanu, în numele cărei idei, cărui folos a spus: «Îi scuip pe toți că vor veni oameni care vor stabili adevărul»... Tocmai în acest moment a avut încredere în partid.

Tov. Zilber H.: De ce nu ai venit să spui a doua zi că nu este adevărat?

Tov. Gh. Stoica: Nu s-a putut pentru că tu ai construit toate aceste minciuni și i-ai pus în spinare lui Pătrășcanu atâtea lucruri. Iată Calmanovici cu câtă tărie a pus problema, la fel Lena Constante, care este femeie și a suferit atâtea, nu avea educație de partid, cu toate acestea a retractat de atâtea ori. Tu, în schimb, ai făcut declarații în mod voluntar, pe când ei i s-a pus în față: că este spioană și altele. La tine însă a fost o declarație politică și morală de a micșora autoritatea morală a declarației lui Pătrășcanu, care a demascat situația respectivă."[1]

Aceasta e maniera de lucru a comisiei de restabilire a adevărului, comisie condusă de Gh. Stoica (alias Moscu Kohn), cel care, în calitatea sa de membru fondator al PCdR, a fost mentorul spiritual și ideologic al lui Gheorghiu-Dej în ceea ce s-a numit „universitatea Doftanei".[2] A ajuns în relații apropiate și probabil asemănătoare cu Ceaușescu în primăvara lui 1946, când tânărul activist a fost numit secretar cu probleme organizatorice la Comitetul Regional PCR Constanța, unde Stoica era prim-secretar.[3] Reamintim că în componența aceleiași comisii intra și Ion Popescu-Puțuri, care avea și interesul propriu de a nu săpa prea mult în căutarea adevărului

1 *Ibidem*, f. 137 („Stenograma discuției cu Herbert Zilber din 20 octombrie 1967").

2 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 42.

3 Ion Petcu, *Ceaușescu, un fanatic al puterii, biografie neretușată*, Editura Românul, București, 1994, p. 134.

conţinut de documentele de arhivă: acolo se aflau propriile sale declaraţii de acuzare a lui Pătrăşcanu în timpul anchetei.[1]

Niciunuia dintre membrii „comisiei de reabilitare" pare să nu-i treacă prin minte să ceară socoteală foştilor ilegalişti, deveniţi oameni cu funcţii însemnate în România, care apăruseră ca martori ai acuzării în *procesul Pătrăşcanu*. Ana Toma (în momentul procesului, nevasta directorului-general al Securităţii, Gheorghe Pintilie, şi ministru adjunct al Comerţului Exterior) falsificase în aşa fel realitatea, încât neglijenţa ei şi a lui Constantin Pîrvulescu (şeful Comisiei de Control a Partidului în 1954), pe baza căreia se produseseră căderile în partid, să devină o „dovadă" că Remus Koffler fusese agent al Siguranţei. Acuzaţie care îi adusese aceluia moartea. Acelaşi lucru îl făcuseră soţii Ileana şi Grigore Răceanu[2], precum şi Ronea Gheorghiu. Mărturiile false ale unor activişti de rang înalt care au condus la condamnarea la moarte a lui Koffler şi la anii de închisoare ai Victoriei Sîrbu n-au deranjat pe nimeni.

Cu duritate a fost abordat şi Nicolae Betea, despre care membrii comisiei de reabilitare ajunseseră la concluzia că a fost agentul plasat de SSI în scopul provocării lui Pătrăşcanu de a-şi declara intenţia de fugă în străinătate, pe baza căreia fusese arestat. Calitatea de agent SSI şi de „provocator" a lui Betea fusese confirmată de Gheorghe Pintilie[3], de Teohari

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 4, ff. 233–237 (Declaraţia lui I. Popescu-Puţuri din 25 aprilie 1953).

2 Asemenea „pete" au fost apoi bine ascunse până şi de cei apropiaţi, după cum dovedesc memoriile lui Mircea Răceanu, *Infern '89*, Editura Silex, Bucureşti, 2000. Autorul este fiul Ilonei Popp şi al lui Andrei Bernath (decedat într-un lagăr din Transnistria în anii războiului), adoptat după căsătorie, de Grigore Răceanu.

3 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 260–269 („Stenograma discuţiilor avute cu Gh. Pintilie în ziua de 19 octombrie 1967").

Georgescu[1], și de însuși fostul șef al SSI, Sergiu Nicolau.[2] „Înseamnă că mergem pe anchetă" este replica lui Betea în fața acuzațiilor ce i se aduc. „Există dovada lucrurilor? Până în clipa când nu există, vă rog să mă scutiți de acuzația că aș fi o canalie în legătură cu vreo agentură. Nu are rost să mi se facă imputări."[3]

Siguranța fostului „provocator" și „organizator" (cum va fi numit în limbajul Securității de fostele cadre de conducere) provine din faptul că informările sale, în calitate de agent SSI, erau date cu alt nume. Primele sale declarații după arestare fuseseră semnate Dan Demetrescu.[4] Din discuțiile purtate de membrii comisiei cu foștii șefi ai serviciilor speciale reiese și că misterioasa „dovadă" pe care Gheorghiu-Dej i-a arătat-o lui Teohari Georgescu, după vizita pe care i-au făcut-o împreună lui Lucrețiu Pătrășcanu în prima sa perioadă de detenție din 1948, era o informare adresată SSI de Betea și semnată cu alt nume.

Chestiunea „agentului provocator" Nicolae Betea va genera o nouă dramă, de data aceasta în rândul foștilor torționari. Interogat în legătură cu rolul lui Betea a fost astfel Gheorghe Filipescu, fostul șef al Direcției II (contrainformații) a SSI în 1948. Discuțiile cu el n-au putut fi, însă, finalizate din cauza misteriosului său deces. Conform relatărilor lui Grigore Răduică, „poliția" a conchis că, în timp ce se afla într-o mașină, portiera acesteia s-a deschis din mers. Filipescu a căzut, decesul survenind în urma lovirii lui de asfaltul drumului. Evenimentul s-a consumat după ce Filipescu recunoscuse verbal în fața

1 *Ibidem*, ff. 294–315 (Stenograma declarației date de Teohari Georgescu în fața comisiei la data de 23 octombrie 1967).

2 *Ibidem*, ff. 210–211 (Declarația lui S. Nicolau din 9 martie 1968).

3 *Ibidem*, f. 249 (Stenograma declarației date de N. Betea în fața comisiei la 23 octombrie 1967).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 260–269 (Stenograma discuțiilor avute cu Gh. Pintilie în ziua de 19 octombrie 1967).

comisiei că „l-a avut pe Betea pe lângă Pătrăşcanu“, urmând să aducă declaraţia scrisă comisiei.[1]

În informările şi discuţiile anterioare, Filipescu refuzase să recunoască faptul că l-a avut în cadrul serviciului său în subordine pe Betea. Din relatările sale reieşea însă şi rolul confuz jucat de Remus Micşa (care-i frecventa casa) în raporturile dintre SSI şi Pătrăşcanu. Relevant este, de asemenea, faptul, amintit în aceste discuţii, că după ce dă declaraţii despre pregătirile de fugă în străinătate ale lui Pătrăşcanu, pilotul Ion Zaharia, care, în acel moment, nu avea serviciu, nu numai că nu fusese imediat arestat, dar peste o lună fusese angajat, arestarea sa survenind mult mai târziu.[2] Interesante sunt şi informaţiile oferite de Filipescu cu privire la modul în care serviciile speciale reţin în zona lor de interes persoana liderului comunist. „În iarna 1945–1946, după discursul lui de la Cluj“ – informează Filipescu – „conducerea partidului a însărcinat pe Teohari Georgescu – ministru de interne, de a se deplasa la Cluj să ia contact cu studenţii. Eu, fiind locţiitorul politic al jandarmeriei, mi-am însoţit ministrul la Cluj şi am constatat la faţa locului că Pătrăşcanu, mânat de dorinţa de a-şi face propagandă personală, crease – prin discurs – o atmosferă nesănătoasă în sânul studenţimii clujene.“[3]

Consecinţa acestei constatări va fi concluzia amară şi târzie a lui Pătrăşcanu că nu din întâmplare şi admiraţie a venit Betea în apropierea sa, nu fără interes îl lăudase şi îl sfătuise în compunerea „discursurilor naţionaliste“...[4] În realitate, denunţurile şi supravegherea lui Pătrăşcanu

1 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, ff. 93–100 (Stenograma discuţiilor avute cu Filipescu în ziua de 24 octombrie 1967 la tov. Patilineţ).

3 *Ibidem*, f. 86 (Notă informativă dată de Gh. Filipescu în 7 iulie 1967).

4 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 1, f. 110 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 18 noiembrie 1949).

începuseră mai devreme, după cum dovedesc alte documente păstrate în arhivă. Astfel, în mai 1945, acuzatorul public Z.L. Şerban (alias H. Leibovici) îl denunţă „tovarăşei Ana" că „urmăreşte împiedicarea pedepsirii unor criminali de război, împiedicarea arestării altor criminali de război şi eliberarea unor criminali de război deja arestaţi", precum şi că a dispus eliminarea funcţionarei Gabi Wexler pentru că aflase că dă informaţii SSI despre Tribunalul Poporului.[1]

În 1967 sau 1968, cadavrul lui Pătrăşcanu a fost deshumat. Într-o notă nedatată şi nesemnată, faptul este astfel consemnat:

„În legătură cu găsirea osemintelor lui Lucreţiu Pătrăşcanu, precizăm următoarele:

1. S-a identificat locul în care a fost îngropat. Acesta a fost stabilit pe baza declaraţiilor date de cei doi subofiţeri care au făcut groapa şi au aruncat în ea cadavrul lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi al lui Remus Koffler după executarea acestora. Subofiţerii au declarat că în groapa pe care o săpaseră au fost găsite oseminte de la trei-patru cadavre îngropate anterior, că peste acestea au aruncat cadavrele lui Pătrăşcanu şi Koffler împreună cu targa pe care au fost transportaţi. Toate acestea s-au confirmat, întrucât la locul indicat de ei au fost găsite oseminte de la şase cadavre, dintre care două schelete complete."[2]

Ce ştia în acest timp conducerea superioară a partidului despre activitatea comisiei de *reabilitare*? Deşi Grigore Răduică susţine că din toamna lui 1967 nu s-a mai păstrat secretul asupra existenţei comisiei, în nucleul puterii comuniste (Prezidiul Permanent al CC al PCR), cu excepţia unor oameni foarte apropiaţi de Ceauşescu în primii săi ani de putere, ceilalţi nu ştiau nimic. Ceauşescu era informat direct

1 *Idem*, vol. 11, f. 266 (Scrisoare cu titlul „Tovarăşă Ana", datată 15 mai 1945).

2 ASRI, fond D, dosar 9604, f. 4 (Notă scrisă de mână, nedatată).

de Stoica şi Patilineţ asupra rezultatelor comisiei. Sinteza finală a cercetărilor acesteia a fost refăcută în repetate rânduri, probabil pe baza consultărilor verbale pe care le aveau cu el cei doi membri ai comisiei. În final, Ceauşescu a cerut să-i fie prezentată sinteza sub forma unui exemplar identic cu cele primite de ceilalţi membri ai Prezidiului CPEx în momentul şedinţei consacrate temei.[1]

Din relatările unor foşti membri ai Prezidiului reiese că despre activitatea şi constatările comisiei instituite de Ceauşescu au aflat într-un mod inedit şi surprinzător. Evenimentul fusese declanşat de cearta dintre nevestele lui Drăghici şi Ceauşescu. „Iată cum a venit la ordinea de zi chestiunea revizuirii procesului Pătrăşcanu", povesteşte Alexandru Bârlădeanu, fost membru al Prezidiului Permanent al CC al PCR în 1968. „Se punea problema unor schimbări administrative, desfiinţarea regiunilor şi înlocuirea lor cu judeţele ş.a.m.d. În această problemă, Lenuţa Ceauşescu, care nu ocupa nicio funcţie în partid sau în guvern, a intrat în conflict cu Marta Drăghici, care era şi ea în aceeaşi situaţie. Marta Drăghici, fiind evreică unguroaică, susţinea crearea unor judeţe ungureşti, după principiul Regiunii Autonome Maghiare. Acuitatea disputei era sporită şi prin caracteristicile feminine ale oponentelor şi era firesc ca la un moment dat să fie antrenaţi în discuţie şi bărbaţii. Cearta celor două femei a avut loc într-un restaurant din Poiana Braşov, în faţa consumatorilor ce se aflau acolo. Dimineaţa a fost convocat Prezidiul, iar Ceauşescu a început cu întrebarea: «Cine e Marta Drăghici să se amestece în politică?»[2] Iar Drăghici i-a răspuns pe acelaşi ton: «Dar Lenuţa Ceauşescu cine e?»

1 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

2 În realitate, Marta Drăghici (Marta Csiko), spre deosebire de Elena Ceauşescu, fusese ilegalistă. A făcut închisoare în anii războiului la Dumbrăveni. După război, numeroşi viitori lideri de partid se căsătoresc cu foste ilegaliste care ocupă, de asemenea, funcţii în partid.

După acest schimb de întrebări, Ceaușescu se ridică de la masă, se duce la o casă mare de bani și o deschide. Revine cu un plic mare, sigilat, în care se afla un dosar. Îl pune pe masă și spune spre stupefacția celor prezenți: «Uite acesta e dosarul comisiei care a anchetat ce ai făcut tu în cazul Pătrășcanu». Mărturisesc că primul meu gând – și sunt convins că și al celorlalți – a fost: «Oare câte dosare mai are acolo?» Și apoi: «Cine a înființat comisia că noi nu știam nimic de ea?». Sigur, cearta de care vorbesc a fost scânteia: Fondul stătea în intenția lui Ceaușescu de a se descotorosi de Drăghici și de a-i ține în lesă pe acei membri ai Biroului Politic care semnaseră la vremea respectivă hotărârea de condamnare a lui Pătrășcanu. Normal ar fi fost atunci să întrebăm cine a constituit acea comisie de anchetă asupra lui Drăghici, al cărei rezultat era dosarul din fața noastră. Dar n-a întrebat nimeni acest lucru. Toate cele ce au urmat – revizuirea procesului lui Pătrășcanu, reabilitarea lui, scoaterea lui Drăghici din funcție sunt cunoscute, au devenit publice. Lumea însă nu știe că ele au pornit de la cearta nevestelor lui Ceaușescu și Drăghici."[1]

Astfel apar lucrurile pentru unii dintre cei aflați în nucleul puterii. Și într-adevăr, între documentele păstrate în arhivă se află și informări ale unor ofițeri de Securitate referitoare la poziția Martei Drăghici privind zonele cu populație maghiară.[2]

Nebuloasa este și mai mare în opinia publică. A urmat Plenara CC al PCR din 22–25 aprilie 1968, care „a cercetat [...] învinuirile pe baza cărora a fost condamnat Lucrețiu Pătrășcanu". Raportul consemnează că „Lucrețiu Pătrășcanu a fost arestat în mod abuziv în 28 aprilie 1948 și cercetat inițial de o comisie din care au făcut parte tov. Teohari Georgescu,

În anii 1955–1960 ele dispar însă de pe scena politică, urmare a unei hotărâri interne de partid de a elimina cuplurile din conducere.

1 *Apud* Lavinia Betea, *Maurer...*, pp. 310–311.

2 ASRI, fond. D, dosar 9604, vol. 4, f. 20–22.

Iosif Rangheţ şi tov. Alexandru Drăghici“. Şaptesprezece luni de anchetă „nu au scos la iveală fapte care să dovedească vinovăţia lui L. Pătrăşcanu“. Şi totuşi „Pătrăşcanu a fost predat organelor de stat pentru a urma calea justiţiei“. Până „în vara anului 1952 nu s-au descoperit probe, nu s-au obţinut mărturii care să dovedească învinuirile aduse“. După plenara din mai 1952, când ministru de Interne a fost numit Alexandru Drăghici, „s-a creat un nou colectiv de anchetă pus sub conducerea nemijlocită a ministrului Afacerilor Interne“. După încă doi ani „pe baza informaţiilor prezentate de tov. Alexandru Drăghici“, Biroul Politic al CC al PMR a hotărât „să se treacă la judecarea grupului de spioni în frunte cu Pătrăşcanu“. Iar procesul a încălcat „cele mai elementare garanţii procedurale“.

Manipulările cu ajutorul minciunii prin omisiune continuă şi în desemnarea vinovaţilor: „Comisia a constatat“ – continuă raportul – că „Gheorghiu-Dej [...], în contrazicere cu normele de partid, a intervenit în mersul anchetei, dând indicaţii privitoare la desfăşurarea acesteia, făcând adnotări orientative pe procesele verbale de interogatoriu, stabilind ce răspunsuri să fie obţinute de la unii din cei anchetaţi şi cine să mai fie arestat, îndrumând nemijlocit întreaga acţiune judiciară împotriva lui Lucreţiu Pătrăşcanu. El a exercitat în acest fel o influenţă negativă asupra întregii cercetări şi apoi a procesului. Din materiale rezultă, de asemenea, rolul nefast şi răspunderea lui Iosif Chişinevschi, care s-a ocupat direct de pregătirea şi desfăşurarea procesului, recurgând la falsuri grosolane şi la încălcarea celor mai elementare norme de justiţie. O răspundere însemnată pentru hotărârea luată de a se trece la judecarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu, fără să se fi asigurat de temeinicia învinuirilor aduse de organele de anchetă, revine membrilor de atunci (Gh. Apostol, E. Bodnăraş, I. Chişinevschi, Chivu Stoica, Dumitru Coliu (supleant), M. Constantinescu, Gh. Gheorghiu-Dej şi Al. Moghioroş) ai Biroului Politic al CC al PCR.“

Un loc special în materialul oficial este ocupat de acuzarea lui Drăghici: „Comisia de partid a constatat că ancheta desfășurată sub conducerea tovarășului Alexandru Drăghici, în loc să meargă pe linia stabilirii cu strictețe a adevărului, spre a constata în ce măsură acuzațiile invocate își au temei, s-a orientat către obținerea cu orice preț a unor dovezi de învinuire penală pentru a se putea ajunge la condamnarea și executarea lui Pătrășcanu – recurgându-se în acest scop la metode abuzive, samavolnice."[1]

În fapt, comisia care reprezenta conducerea partidului „dovedise" că Alexandru Drăghici se făcea vinovat și de „lipsa de obiectivitate în anchetarea Anei Pauker", și de „procesul de la Canal" și de „procesul Vasile Luca". Precum și de uciderea lui Ibrahim Sefit (zis Turcu), fost ilegalist, care îndrăznise să-l insulte. Drăghici îi ordonase lt.-col. Briceag, șeful Securității din Sibiu, să-l facă pe Sefit „să dispară". Tot el a dispus anchetarea cazului și întocmirea de acte care justificau împușcarea lui Sefit (fost deținut de drept comun, care făcuse servicii comuniștilor în închisoare) sub pretextul „fugii de sub escortă".[2]

Pentru „baronii lui Gheorghiu-Dej", lovitura a fost năucitoare. Cazul Pătrășcanu fiindu-le necunoscut – cu excepția materialelor prezentate oficial în ședința Biroului Politic unde fusese aprobată condamnarea lui –, n-au îndrăznit să spună ceva în neconcordanță cu concluziile lui Ceaușescu. Singurul care a protestat a fost cel direct interesat – Alexandru Drăghici. Acesta l-a întrebat pe Ceaușescu de ce nu a luat atitudine, în calitate de membru supleant al Biroului Politic, în 1954, în legătură cu respectivul caz.[3] În apărarea lui Ceaușescu, însă, a venit tocmai Maurer, luându-l la rost

1 Plenara CC al PCR din 22–25 aprilie 1968, *Scînteia*, 26 aprilie 1968.

2 ASRI, fond D, dosar 9604, vol. 4, ff. 163–215 („Notă cu privire la unele aspecte referitoare la cererile prezentate").

3 Convorbire cu Gheorghe Apostol, februarie 1999.

pe Drăghici, în calitatea sa de fost ilegalist. Drăghici „s-a bâlbâit“, invocând „atmosfera generală“ dominată de consilierii sovietici şi pe „nepricepuţii ăia“ de anchetatori, care n-au dovedit până la capăt vina celor condamnaţi. „Ăia, Sandule, n-au lucrat de capul lor“, a fost replica prim-ministrului, devenit cârja de sprijin a lui Ceauşescu în preluarea integrală a puterii. [1]

Drăghici a fost chemat de câteva ori în faţa comisiei de partid în intervalul mai–octombrie 1968. Reţinem că la prima întâlnire, din 13 mai 1968, prima întrebare ce i-a fost adresată lui Drăghici este dacă s-a gândit la viitorul său loc de muncă şi dacă are vreo propunere în legătură cu aceasta. „Până în momentul de faţă nu m-am gândit“, răspunde Drăghici. „Am dureri mari de cap, trăiesc numai cu calmante şi n-am avut timp nici să mă gândesc.“ Până se va hotărî dacă solicită altă slujbă sau se pensionează, fostul ministru exprimă următoarele doleanţe: „Rog să transmiteţi partidului să mi se dea altă casă. Aceasta este o casă ce incumbă cheltuieli mari, este un parc care se distruge. [...] A doua problemă: rog să mi se dea ce este al meu. De exemplu au fost reţinute găinile de la Snagov, s-a spus că nu mi se dau până la noi dispoziţii şi alte lucruri ce le am acolo. Mi s-au oprit găinile, nişte iepuri de casă, deşi toate acestea le-am plătit, am chitanţe.“[2]

În ceea ce priveşte cazurile dorite a fi puse în discuţie – Pătrăşcanu, Vasile Luca, Ana Pauker, canalul Dunăre-Marea Neagră şi cazul Ibrahim Sefit –, Drăghici recomandă comisiei să citească materialele de la Ministerul de Interne pentru a i se cunoaşte poziţia. „Ancheta Pătrăşcanu“ – afirmă el – „s-a făcut cu mijloace partinice“, în condiţiile când existau o conducere şi un control de partid. „S-au făcut cercetări

1 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

2 *Apud* Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op. cit., pp. 184–185 (Stenograma discuţiei avute cu Al. Drăghici în 13 mai (greşit datat cu aprilie).

doi ani de zile și eu am fost pus în fața acestor lucruri cu o oră înainte de ședință", spune el.[1] Confirmă astfel faptul că despre comisia ce-a studiat documentele din arhivă în 1966–1967 nu s-a știut nimic înainte de desfășurarea ședinței CPEx. Încă o dată, surpriza lui Drăghici exprimă ignoranța inexplicabilă a membrilor CPEx față de tulburările din celelalte partide comuniste prin *reabilitarea* victimelor din procesele staliniste.

După ce i se respectă dorința de a fi lăsat șapte-zece zile pentru „a-i trece durerea de cap", în 20 mai, Drăghici revine în fața comisiei. În deschiderea discuției se află problema locului de muncă. Este un om încă tânăr, sănătos, ar putea fi încă de folos, nu trebuie să se pensioneze, îi spune Gheorghe Stoica „Nu crezi că munca este un reconfortant pentru un om pedepsit?" îl întreabă și Popescu-Puțuri. De ce să fie pedepsit? se miră Drăghici și amenință că va ridica această chestiune în congresul partidului. La auzul acestei amenințări, Stoica îi amintește că i s-au oferit câteva case pentru a alege unde să se mute. A fost nemulțumit de toate și vrea casa lui Bucur Șchiopu, pe care n-au cum să-l evacueze. Îi mai amintește și că datoriile sale la gospodăria de partid se ridică la circa 400 000 lei. (O sumă imensă, având în vedere că, în România acelei vremi, salariile medii erau sub o mie de lei!) După un astfel de „preambul diplomatic", se intră în „chestiunea Pătrășcanu". „Eu nu vreau să discut această problemă, tovarăși", declară Drăghici. „De ce? Pentru că după mine problema aceasta este închisă, este o hotărâre și o hotărâre, eu nu o discut."[2]

Nici componenții comisiei nu prea doresc să poarte discuții „antipartinice". Printre altele, Drăghici amintește alte fapte din trecuta istorie a partidului, pe care tovarășii prezenți sunt pregătiți să o șteargă. Precum reorganizarea

1 *Ibidem*, p. 186.

2 *Ibidem*, pp. 188–189.

MAI din 1952, când Pintilie răspundea de Securitate şi nu-l mai avea în subordine. Atotştiutorul Gheorghe Stoica îi aminteşte de dublele responsabilităţi: Drăghici coordonase „secţia administrativ-politică CC“. Drăghici le evocă foştilor cominternişti, convertiţi în naţional-comunişti, şi experienţa sovietică. În 1949, fusese împreună cu Dumitru Petrescu şi cu Leonte Răutu la Moscova să înveţe cum se face organizarea secţiilor.[1] În acest punct dezinteresul se instalează brusc printre membrii comisiei lui Ceauşescu, deveniţi amnezici la cuvinte precum „sovietici“ sau „Moscova“, altădată atât de scumpe demnitarului român. Drăghici mai precizează că Bodnăraş fusese acela care a informat conducerea partidului că Pătrăşcanu recunoscuse în faţa lui Rangheţ intenţia de a fugi în străinătate, o informaţie care determinase în bună parte tragedia.[2] Din nou tema discuţiei se schimbă. Bodnăraş nu este de văzut şi nici nu trebuie să se spună ceva rău despre el – este avertismentul permanent al comisiei, transmis, de obicei, prin Gheorghe Stoica.

Din schimburile de cuvinte ce urmează mai aflăm că Pătrăşcanu fusese exclus din partid abia în 1952. Între Drăghici şi Teohari Georgescu (invitat la discuţie) se iscă o controversă privind determinarea lui Pătrăşcanu (de către unul dintre ei) de a nu recunoaşte discuţiile cu Betea pe tema fugii în străinătate. Ancheta a fost dirijată de consilierii sovietici, se specifică fără dubii în respectivul conclav. Ca şi faptul că datorită ordinului special dat de Drăghici, Pătrăşcanu n-a fost bătut.[3] Referitor la cazul Calmanovici, se citează declaraţia ofiţerului de Securitate Evghenie Tănase, care afirmă că Gheorghiu-Dej îi ordonase să-l transfere pe Calmanovici la „vila de la km 24“. Drăghici neagă aceste afirmaţii pe motiv că la Gheorghiu-Dej nu ajungea să fie

1 *Ibidem*, p. 191.

2 *Ibidem*, p.193.

3 *Ibidem*, p. 200.

chemat Tănase.[1] Mai departe, membrii comisiei se conformează dorinței lui Drăghici și abandonează tema anchetei Pătrășcanu. Demn de menționat este faptul că Teohari Georgescu, arestat și anchetat în 1952, nu cere nimănui socoteală despre situația sa, nici măcar lui Drăghici, care fusese succesorul său în funcție.

De reținut pentru rolul și sarcinile Securității pot fi și următoarele afirmații:

„Tov. Gh. Stoica: Eu aș mai avea o întrebare. D-ta ai avut o întrevedere cu Styrcea. În plenară ai afirmat că motivele pentru care i-ai dat drumul lui Styrcea ar fi că l-ai recrutat ca informator.

Al. Drăghici: Adevărul este că el a plătit; soția lui a plătit. A discutat cu el Negrea sau nu știu care și până la urmă a recunoscut.

Tov. Gh. Stoica: Motivul pentru care i s-a dat drumul era că a fost recrutat să facă servicii statului.

Al. Drăghici: La Prezidiul Permanent am arătat motivul, dar în plenară nu am vrut să spun că am umblat cu bani în chestiunea aceasta. În momentul când am plecat de la Ministerul de Interne am predat în cont la Banca de stat 6 250 000 dolari de la aceștia care plecau afară și plăteau în valută.[2] [...] Cu toate acestea, astăzi se spune că eu am fost o nenorocire pentru statul acesta, că eu am nenorocit țara. Eu aș întreba: cine a adus laserul în țara noastră, cine a adus porumbul hibrid în țară?"[3]

Alte informații interesante despre cele puse în discuție: eliberarea Anei Pauker s-a făcut, în 1953, la solicitarea lui Molotov, iar arestarea lui Vasile Luca se făcuse pe baza unui

1 *Ibidem*, p. 201.

2 *Ibidem*, p. 197.

3 *Ibidem*, p. 228 (Stenograma discuției avute cu Al. Drăghici în 3 iunie 1968).

material întocmit de Miron Constantinescu şi Alexandru Moghioroş.

Punctul slab în apărarea lui Drăghici şi totodată lipsit de pericole pentru componenţii comisiei de anchetă a partidului este ordinul dat de acesta pentru lichidarea lui Ibrahim Sefit, zis Turcul (odinioară de folos comuniştilor, devenit apoi recalcitrant), care-l jignise. Asupra acestui caz vor fi concentrate discuţiile şi, în final, redactat materialul de excludere din partid a fostului ilegalist Alexandru Drăghici.

Să menţionăm şi că în 30 octombrie 1968, la ultima discuţie consemnată, lui Drăghici i se găsise o casă nouă. Pentru a fi în bune condiţii la mutarea acestuia în ea, gospodăria de partid investise 318 000 de lei. Faptul este prezentat ca o recompensă („ţi s-a dat o casă în care s-au băgat 318 000 de lei, ceea ce înseamnă cinci-şase apartamente şi tot vii cu probleme“, îl „ceartă“ Stoica). Până se va hotărî cu privire la pensionare sau alt loc de muncă, fostul ministru de Interne primise şi urma să primească în continuare 4 000 de lei lunar (sumă ce reprezenta în acea vreme salariul a cinci profesori).[1]

Între timp s-a desfăşurat Adunarea activului de partid din Capitală, unde Nicolae Ceauşescu reia schema lansată de Hruşciov în raportul secret prezentat în 1956, conform căreia vinovaţi de toate crimele şi tarele stalinismului erau două persoane – Stalin şi Beria. Cazurile Pătrăşcanu, Foriş – declară Ceauşescu – „îl acuză pe Al. Drăghici ca organizator şi înfăptuitor al acestor crime împotriva activului de partid şi de stat, îl acuză şi-l condamnă pe Gheorghiu-Dej[,] care a iniţiat şi patronat aceste acţiuni“.[2] La aceeaşi manifestaţie, Ion Gheorghe Maurer, pe care Gheorghiu-Dej îl scăpase

1 *Ibidem*, pp. 229–232 (Stenograma discuţiei avute cu Al. Drăghici în 30 octombrie 1968).

2 Nicolae Ceauşescu, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid din Capitală“, în *Scînteia*, 28 aprilie 1968.

de „ghilotina sovietică"[1], va spune: „Meritele sale [ale lui Gheorghiu-Dej, *n.a.*] sunt indiscutabile. Tot atât de indiscutabile, pe cât de indiscutabile sunt și faptele pe care le menționează raportul comisiei de partid din care rezultă contribuția lui la aceste mult prea triste și prea urâte fapte. [...] În cazurile la care ne referim n-a fost însă vorba de greșeli. Aici ne-am aflat în fața unei înscenări, a unui proces deliberat, conștient. Pătrășcanu n-a fost numai ucis mișelește, pe la spate, ci asasinat politic și desființat din punctul de vedere al crezului întregii sale vieți."[2]

Alt lider comunist responsabil de cele petrecute și important în noua configurație a puterii, Bodnăraș, deplasează și mai puternic imaginea propagandistică de realitate: „I-am cunoscut pe amândoi [Foriș și Pătrășcanu, *n.a.*], am lucrat cu amândoi și sunt în măsură să dau referințe care să reflecte cadrul în care s-a situat activitatea fiecăruia și în ce măsură justifica ea învinuiri de natura celor de care s-au servit abuziv în vremea respectivă unii dintre tovarășii noștri din conducere pentru a recurge la cea mai rușinoasă faptă: uciderea pe bază de fals, ticăloasă, nemernică."[3]

După emiterea poziției oficiale, în marile orașe și întreprinderi din țară sunt trimiși conducătorii de partid pentru a lumina masele cu noua poziție a *reabilitării*, ai cărei protagoniști sunt exclusiv Pătrășcanu și Foriș, prezentați cu aura de eroi ai luptei revoluționare, sacrificați pe altarul luptei pentru putere. După atât de mulți ani în care numele lor n-au fost pomenite în istoria partidului, noile imagini acreditate propagandistic prind consistență cu ajutorul discursurilor și festivităților ce glosează temele raportului prezentat la

1 Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu*..., op. cit., pp. 50–70.

2 Ion Gh. Maurer, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid din Capitală", în *Scînteia*, 30 aprilie 1968.

3 Emil Bodnăraș, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid din Capitală", în *Scînteia*, 30 aprilie 1968.

Plenara CC al PCR din 22–25 aprilie 1968. La Galaţi, oraşul mult iubit de Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraş îl prezintă astfel pe Foriş: „Acesta poate fi caracterizat din punct de vedere politic ca necorespunzător condiţiilor care s-au creat în Partidul Comunist în timpul războiului. Dar, de la aceasta şi până la a căuta o justificare a uciderii lui fără sentinţă, fără judecată, mişeleşte, este un abis de dispreţ, un act reprobabil.“ Plin de elogii a fost Bodnăraş la adresa lui Pătrăşcanu, evocând personalitatea remarcabilă de intelectual progresist, „strâns legat de popor“, „ataşat învăţăturii marxist-leniniste, militant cu înflăcărare pentru promovarea ei“. A subliniat „rolul său important în înfăptuirea actului de la 23 August, prezenţa lui la loc de frunte în activitatea tot mai plină de răspundere a partidului în etapa luptei pentru eliberarea socială a clasei muncitoare – ceea ce i-a atras multă popularitate“. Acesta a fost motivul pentru care la Gheorghiu-Dej („această personalitate puternică“) „s-a dezvoltat un sentiment de adversitate şi gelozie faţă de popularitatea lui Pătrăşcanu“.[1]

Cât despre Bodnăraş, rămâne în ochii celorlalţi fără pată! Până şi Belu Zilber ajunsese să creadă aceasta.[2] Grigore Răduică, singurul din comisia de partid care citise declaraţii din anchetă, stabileşte conexiuni între drama lui Pătrăşcanu şi Bodnăraş. Edificatoare i se par intervenţiile Luciei Flicher, care fusese *tehnica* lui Pătrăşcanu în legătura cu Bodnăraş până la 23 august 1944. Aceasta apăruse pe neaşteptate în casa soţilor Pătrăşcanu, în 1948, îndemnându-i să fugă din ţară. Deşi în casa respectivă exista „tehnică de ascultare“ chiar şi în perioada acelor vizite, Flicher nu fusese anchetată după arestarea lui Pătrăşcanu. Misiunea ei de provocare, ca şi cea a lui Betea, conchide Răduică, se realizase cu ştiinţa lui Bodnăraş, care îi avusese în subordine, pe linie de partid

1 *Ibidem.*

2 Belu Zilber, *Monarhia de drept dialectic*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 63.

SSI. Comportamentul lui Răduică, în acest caz, se încadrează, de asemenea, în tiparul bunului activist de partid. Iată ce relatează el în 1999, în legătură cu rezolvarea îndoielilor sale asupra onestității lui Bodnăraș: „Noi, colectivul care am studiat timp de doi ani cele petrecute în cazul Pătrășcanu, nu am redat atunci în scris cele destăinuite de el soției referitor la Bodnăraș. Aceasta, deoarece noi știam că, după moartea lui Gheorghiu-Dej, Bodnăraș era cel mai forte susținător al lui Ceaușescu din cadrul vechii gărzi a conducerii partidului. Ne era clar deci că dacă ridicăm această problemă, noi, cei din colectiv, aveam de suferit, și nu Bodnăraș, deoarece Ceaușescu atunci avea mare nevoie de un susținător ca Bodnăraș și nu avea niciun interes să intre în divergență cu el. Dar, după constituirea comisiei de partid amintite mai înainte, am informat verbal comisia și despre acest aspect. Imediat după ce am terminat de relatat comisiei acest fapt, s-a așternut un moment de tăcere și de reflecție, după care Gheorghe Stoica, președintele comisiei, a întrerupt tăcerea și a spus: «Eh, o bănuială a lui Pătrășcanu» și a trecut imediat la discutarea altor probleme".[1]

Rând pe rând, „oamenii lui Dej" își pun cenușă în cap, învinuindu-i pe fostul conducător al partidului și pe Drăghici de cele întâmplate. Gheorghe Apostol, omul pe care Gheorghiu-Dej îl desemnase ca succesor al său, afirmă în Adunarea activului de partid de la Brașov: „Atribuțiile Comitetului Central și ale Biroului Politic erau monopolizate de primul secretar de atunci împreună cu câțiva membri ai Biroului Politic și ai Secretariatului Comitetului Central, oameni servili ca I. Chișinevschi și Al. Drăghici. [...] În acest mod au devenit posibile abuzurile și ilegalitățile săvârșite de MAI, inclusiv înscenarea procesului și lichidarea politică și fizică a lui Pătrășcanu. Alexandru Drăghici a reușit să plăsmuiască, pe bază de mărturii false, obținute prin presiuni fizice și

1 Grigore Răduică, *op. cit.*, p. 78.

morale, acuzarea împotriva lui Pătrăşcanu, să inducă în eroare membrii Biroului Politic al Comitetului Central, care în 1954, fără o dezbatere colectivă, au semnat o hotărâre, elaborată de Gheorghiu-Dej şi Chişinevschi, prin care Pătrăşcanu era trimis în judecată astfel ca tribunalul să-l condamne pentru aşa-zisele lui fapte duşmănoase. Evident, membrii Biroului Politic, printre care mă aflam şi eu, poartă răspunderea pentru că nu au cerut lui Gheorghiu-Dej şi Drăghici să pună cazul în dezbaterea Biroului Politic şi apoi Comitetului Central, singurul de drept să hotărască într-o problemă care privea soarta unui militant de frunte al partidului. Deşi Drăghici a luat măsuri pentru ştergerea urmelor acestui monstruos asasinat politic, în cele din urmă adevărul a ieşit complet la lumină.“[1]

În forţă atacă „lupii tineri“ din anturajul lui Ceauşescu, care aşteaptă promovarea în locul bătrânilor haitei. Astfel, Virgil Trofin îi acuză pe cei ce deveniseră Stalin şi Beria ai României de „odioasa crimă“.[2] La rându-i, Paul Niculescu-Mizil îi atacă virulent pe cei care au emis „concluzii plăsmuite“.[3]

În întreaga ţară, adunările activelor de partid reiau şi „dezbat“ ideile propagate de raportul prezentat de Ceauşescu la adunarea din 28 aprilie 1968, organizată în Capitală. Acolo Ceauşescu mai afirmase că, în urma unor cercetări „de doi ani şi jumătate, cu concursul unui mare număr de activişti de partid“, „comisia de partid desemnată de Comitetul Executiv“ a studiat dosare însumând peste cincizeci de mii de file şi a ajuns la concluzia că „au fost comise unele abuzuri“. „Cei care le-au organizat şi-au pătat mâinile cu sângele

1 Gheorghe Apostol, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al judeţului Braşov“, în *Scînteia*, 29 aprilie 1968.

2 Virgil Trofin, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al judeţului Satu Mare“, în *Scînteia*, 29 aprilie 1968.

3 Paul Niculescu-Mizil, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al judeţului Timiş“, în *Scînteia*, 30 aprilie 1968.

lui Pătrășcanu și altor activiști de partid și de stat." Procesul a fost „o înscenare odioasă", iar Pătrășcanu, „victima unui asasinat mișelesc". Când în Uniunea Sovietică și în alte țări socialiste se îndreptau asemenea fapte, la noi „tocmai atunci s-a ivit această grabă de a-l judeca și a-l executa după două zile, în mod precipitat, prin împușcare pe la spate". În ceea ce privește portretul lui Pătrășcanu, el va fi impus cu următoarele calități și defecte: „Era un om de mare valoare intelectuală, un om de vastă erudiție și cultură marxist-leninistă, un remarcabil conducător de partid. Desigur avea și el lipsurile sale, dar nu știu dacă se găsește un om pe lume care să poată susține că este perfect și nu are niciun fel de lipsuri. Partidul nostru, poporul nostru se poate mândri cu oameni ca Pătrășcanu. Noi dorim, tovarăși, ca în rândurile intelectualității de astăzi să avem cât mai mulți oameni ca Pătrășcanu, luptători hotărâți pentru cauza socialismului și comunismului, umanismului socialist."[1]

Evenimentul potrivit pentru a impune reprezentări sociale adecvate noii etape ideologice, prilej cu care sunt difuzate noile clișee ale unei „limbi de lemn" proaspăt forjate, este utilizat și pentru a acredita imaginea unui viitor mai bun. Iată, spre exemplu, ce le spunea colonelul Erwin Holțier lucrătorilor din Securitate, la 9 mai 1968, la ședința de la Direcția a X-a, unde s-au prelucrat documentele Plenarei CC al PCR din aprilie 1968: „Am fost închis împreună cu Dej și cu Alex. Drăghici, dar nu mi-am închipuit că au fost capabili să săvârșească abuzuri și ilegalități. [...] Alexandru Drăghici a fost un laș – fiindcă la plenară nu a dezvăluit adevărul, căutând să se apere. [...] După cum cunoaștem, fiica lui Gheorghiu-Dej a plecat de zeci de ori în străinătate, dacă nu de sute de ori, și-a făcut rochii fistichii, s-a făcut actriță, a ținut mai mulți bărbați care au fost făcuți și miniștri." După

1 Nicolae Ceaușescu, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid din Capitală", în *Scînteia*, 28 aprilie 1968.

ce critică jocurile de noroc „Loto“ şi „Pronosport“ şi pe conducătorii de partid ce-şi trimit fiii la studii în străinătate, Holţier propune: „Democraţia în statul nostru consider că ar trebui să fie lărgită, un şef să fie schimbat şi chiar şeful statului să fie schimbat la Congresul partidului pentru a avea garanţia că în viitor nu se vor mai repeta asemenea lucruri.“[1]

Adunările au decurs conform programării şi intenţiilor proiectate, cu excepţia celei de la Facultatea de Medicină şi Farmacie din Bucureşti, unde se afla şi fiica adoptivă a lui Drăghici. Peste ordinea de zi pregătită din vreme, aceasta a luat cuvântul şi a negat adevărul celor spuse despre tatăl ei. Acestuia, acuză studenta, nu i s-a dat posibilitatea nici în Plenara CC să relateze complet cele petrecute. Conform informării prezentate de secretarul organizaţiei de bază IMF, care critică „atitudinea nejustă“ a Auricăi Drăghici-Alexandrescu, aceasta a spus în şedinţă: „Tata a fost şi a rămas un om cinstit [...] a fost cooptat în Biroul Politic în 1955, iar de MAI ştiţi cine răspundea atunci. [...] Dacă admitem că ar fi vinovat, nu ar fi singurul, aşa cum s-a afirmat aici şi se pune totul în seama lui.“[2] În urma acestei defecţiuni, primul secretar de partid al Capitalei, Dumitru Popa, l-a informat pe Ceauşescu, care a dispus reconvocarea activului de partid şi comuniştilor din instituţie, pentru a relua discuţiile. La acea adunare a fost trimis Grigore Răduică (evident că nu şi Alexandru Drăghici), care a venit înarmat şi cu stenograma discuţiilor din Plenara CC al PCR.[3]

În 30 octombrie 1969, comunistul ilegalist Alexandru Drăghici a fost exclus din partid. I se reproşa, în primul rând, faptul că ordonase, în 1954, uciderea lui Ibrahim Sefit, zis Turcu. În ultima discuţie înregistrată cu comisia instituită

---

1 ASRI, fond D, dosar 9604, vol. 4, ff. 341–342 (Cuvântarea lui E. Holţier la şedinţa Direcţiei a X-a din MAI din 9 mai 1968).

2 *Ibidem*, f. 255 (Informare a conf. dr. Răzvan Prişcu din 10 mai 1968).

3 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

de Ceaușescu, Alexandru Drăghici i-a spus lui Gheorghe Stoica: „Eu socotesc că nu mi-am făcut decât datoria și că am adus o contribuție foarte mare la întărirea statului acesta de democrație populară, la cuceririle clasei muncitoare, la cuceririle poporului muncitor din țara noastră, că am îndreptat acțiunile represive numai împotriva dușmanului, dar e posibil să fi făcut unele greșeli. Se știe că astăzi dușmanii sunt dușmani, iar mâine sunt prieteni. Așa este. Eu socotesc că mi-am făcut datoria și n-am ce să-mi reproșez."[1]

Unda de șoc provocată în aprilie 1968 este preluată și amplificată de mediile artistice și literare. Academicianul Zaharia Stancu, președintele Uniunii Scriitorilor, își etalează îndoielnicele amintiri personale pe care le-a avut despre Pătrășcanu și mai ales despre Foriș (pe care nici membrii Comisiei Centrale Financiare a CC, ilegaliștii Calmanovici și Berman, nu apucaseră să-l cunoască în mod direct). Stancu afirmă că „i-a apreciat pentru convingerile lor revoluționare" pe cei doi foști lideri comuniști, *reabilitarea* fiind „un act de dreptate, de respect față de adevărul istoric".[2] George Ivașcu, devenit redactor-șef al revistei *Contemporanul* (învestit între timp de propaganda de partid și cu meritele de a fi contribuit la redactarea primului număr din *România Liberă*, apărut în condiții de legalitate, în locul celor „cu pete la dosar" ce-l redactaseră), atinge culmile hiperbolei în amintirile despre Pătrășcanu. „Patriotismul – iluminat la flacăra marxismului pe care Pătrășcanu știa să-l insufle, a făcut ca în acei ani la Iași, și nu numai la Iași, să atragă și să electrizeze sute de mii de tineri intelectuali"[3] – este relatarea lui despre ilegalistul Pătrășcanu ostracizat în 1935, în Moldova. Cine ar fi putut

1 *Apud* Doina Jela, *Drumul Damascului. Spovedania unui fost torționar*, Editura Humanitas, București, 1999, p. 193.

2 Zaharia Stancu, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al municipiului București", în *Scînteia*, 29 aprilie 1968.

3 George Ivașcu, „Resurecția morală", în *Contemporanul*, 3 mai 1968.

bănui, în spatele acestor cuvinte, un alt crâmpei de realitate în care acelaşi George Ivaşcu, aflat el însuşi în anchetă, era folosit în 1950 de anchetatorul Moraru Gheran ca „agent de cameră“ pe lângă Belu Zilber?[1]

Ecourile *reabilitării* lui Lucreţiu Pătrăşcanu construiesc aura de „cârmaci drept“ a lui Ceauşescu. Anul 1968 a fost anul său de glorie. Discursul său din august, cauzat de invadarea Cehoslovaciei, încununează portretul comunistului patriot, întemeietor de epocă istorică.

1 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 203, f. 162 (Stenograma discuţiei avute cu I. Şoltuţiu).

EPILOG
„Iar restul e tăcere..."

Supraviețuitorii condamnării și familiile victimelor *procesului Pătrășcanu* au ieșit curând din câmpul atenției și preocupărilor noilor justițiari. Interdicțiile discuțiilor libere despre cele întâmplate au rămas în vigoare.

Încălziți de succesul în „restabilirea dreptății", membrii comisiei de *reabilitare* se pregăteau, însă, să-și continue activitatea. Pe adresa noului for justițiar soseau tot mai multe scrisori ale victimelor nevinovate condamnate în anii instalării regimului comunist ori ale urmașilor acestora, care doreau ștergerea stigmatului care-i împiedica să intre într-o anume cadență de normalitate. „Procesul sabotorilor de la Canal" li s-a părut, după spusele lui Grigore Răduică, o bună continuare. Faptul că în 1952 fuseseră executați trei oameni și alți șaptesprezece condamnați la ani mulți de închisoare avea un și mai pronunțat caracter de înscenare: însuși Dej decisese sistarea investiției ca nerentabilă prin concepție, nu prin sabotaj. Se pregăteau, așadar, de tragerea la răspundere a generalului-maior Nicolae Doicaru, care instrumentase ancheta. Ceaușescu i-a dezarmat însă scurt cu întrebarea „alte treburi nu mai aveți?" Cât despre Doicaru, acesta, zisese Ceaușescu, nu făcuse decât să execute ordinele. De altfel, în semn de prețuire din partea lui Ceaușescu, Doicaru va urca în funcțiile politice (devenind membru supleant al CC) și în „servicii" (șef al DIE și prim-adjunct al

ministrului de Interne). Competențele sale vor fi bine apreciate și în 1990, când devine consilierul noului revoluționar Gelu Voican-Voiculescu, carieră curmată de drama sinuciderii sale... la vânătoare!

În istoriografia contemporană, din 1968 până în 1989, cu excepția lui Ceaușescu, personajul care beneficiază de cele mai multe referiri a fost Lucrețiu Pătrășcanu. După *reabilitare*, scrierile lui Pătrășcanu au fost retipărite, fiind însă, în continuare, adaptate cerințelor ideologice. În 1968, Institutul de Studii Istorice de pe lângă CC al PCR a început editarea selectivă a lucrărilor și cuvântărilor sale. Volumul șase, *Scrieri, articole, cuvântări (1944–1947)*, a fost pregătit, în mod neobișnuit, în două variante. Una conține discursul de la Cluj din iunie 1946, cealaltă nu. În 1983 s-a considerat oportună tipărirea variantei eliptice, pentru a nu-i indispune pe tovarășii de la Budapesta. Peste trei ani, după ce apăruse însă, în Ungaria, lucrarea în trei volume *Istoria Transilvaniei*, s-a tipărit volumul complet.

În ceea ce privește efectele *reabilitării* din 1968 asupra condamnaților în procesul Pătrășcanu, dintre victimele directe, singurul care nu a primit compensații materiale a fost Belu Zilber. Foștii ilegaliști au fost reprimiți în partid „cu vechimea corespunzătoare". Au primit pensii, dreptul de a frecventa policlinicile și spitalul partidului și li s-au oferit compensații bănești în valoare de 90 000 de lei. Le-a fost retrocedat și ce mai rămăsese din bunurile confiscate.

Vila de la Snagov construită de soții Pătrășcanu a fost refăcută de Gospodăria de partid și redată Elenei Veakis-Pătrășcanu. I-a fost dată și învoirea de a constitui acolo un elevat cerc artistic și cultural. Frecventat de elita bucureșteană, repede atrasă pe orbita „noilor orientări", cercul a fost, cu siguranță, bine supravegheat și utilizat de „organele" în puterea cărora s-a aflat, în cea mai mare parte a vieții sale, fosta soție a lui Lucrețiu Pătrășcanu. O vreme, în căsuța din spatele vilei a locuit și „coana Victorița", fosta

menajeră a soților Pătrășcanu. Soții Veakis au primit și un apartament pe Calea Moșilor, unde la loc de cinste au amenajat un „colț Lucrețiu Pătrășcanu".

Acolo i-a vizitat pentru ultima dată și Petre Pandrea, cumnatul lui Lucrețiu Pătrășcanu, însoțit de fiica sa, Nadia. Avocatul Pandrea, trecut în mai multe rânduri prin închisoare, înțelesese mai repede decât ceilalți rosturile *reabilitării*. Înțelegerea i-a agravat ciroza cu care se întorsese din închisoare, astfel că în 1968 a decedat.

Mama lui Lucrețiu Pătrășcanu decedase la sfârșitul lui martie 1954, cu puțină vreme înainte de procesul fiului său. Văduvă din 1937, după arestarea fiului și a ginerelui, fusese mutată în domiciliu obligatoriu la Poiana Țapului, împreună cu fiica sa și cei doi nepoți. Trăiau din lecțiile particulare date de fiica licențiată în litere la Sorbona, dar mama, optimistă ca în anii ilegalității comuniste, și-a așteptat cu speranță, până la capătul vieții, fiul iubit. După *reabilitare*, surorii lui Pătrășcanu, periculoasă prin amintirile sale de dublu ostracizată, i s-a sugerat că ar fi mai bine să emigreze. Împreună cu cei doi copii, Nadia și Andrei, a emigrat în Franța. Printre amintirile dureroase ale Nadiei Marcu se află și milogeala zadarnică la prietenii de stânga ai tatălui ei, Geo Bogza și Tudor Vianu, pentru a fi ajutată să se angajeze.

Dar într-o asemenea încâlceală politică, nu doar oamenii au destine neobișnuite! Casa de la Poiana Țapului a intrat în urma unor dubioase împrejurări în proprietatea familiei Ponta, „micul Titulescu" din zilele noastre fiindu-i acum moștenitor.

După *reabilitare*, soții Lena Constante și Hari Brauner s-au bucurat de succes și considerație în viața artistică românească.

Au primit dreptul de emigrare în străinătate Jac Berman și Lili (Eleonora) Revesz, fostă Weigl. Recăsătorit, doctorul Weigl a emigrat și el. Fiul lui Calmanovici, Gad, a rămas în Suedia cu prilejul unei reuniuni internaționale pe tema limbii

esperanto. Curând, mama, soția și cele două fiice ale sale au primit drept de emigrare în scopul reîntregirii familiei. După decenii, a aflat din revista românească *Magazin istoric* drama tatălui său. Tot ce știuseră despre el după sentința din 1954 fusese înștiințarea venită de la Aiud că deținutul Emil Calmanovici decedase în urma unui atac de cord.

Despre cele întâmplate au scris Lena Constante, Belu Zilber și Anton Rațiu. A recompus fiecare drama prin care a trecut fără să fi avut putința de a cunoaște adevărul despre soarta, faptele și spusele celorlalți. Nici membrii Comitetului Central, nici victimele, nici foștii anchetatori n-au aflat, în 1968, despre *procesul Pătrășcanu* mai multe decât cititorii ziarului *Scînteia*.

După *reabilitare*, Alexandru Drăghici a fost scos din funcții, exclus din partid și pensionat la cerere. Fostul ministru de Interne Teohari Georgescu, ca unul ce avusese de suferit în vremea lui Gheorghiu-Dej, a fost readus pentru scurtă vreme (1972–1974) ca membru supleant în Comitetul Central. Pe aceleași considerente, Miron Constantinescu a fost readus în conducerea partidului și în funcția de ministru al Învățământului. Pentru Simion Bughici, misteriosul „tovarăș Cohn" care i-a trasat lui Koffler sarcina de partid de a se declara vinovat, Ceaușescu a creat funcția de ministru al Industriei Alimentare. Unul câte unul, oamenii pe care se sprijinise Gheorghiu-Dej au fost îndepărtați. Ca reprezentant al vechilor ilegaliști a fost păstrat Bodnăraș, care din conducerea partidului a trecut în lumea veșniciei, condus, ca un bun creștin, de un alai de preoți. Au fost îndepărtați apoi și cei care-l slujiseră cu fidelitate pe Ceaușescu în primii ani de putere. Morțile lui Virgil Trofin și Vasile Patilineț – „aghiotanții" săi de-atunci – sunt socotite azi misterioase.

Fostele cadre ale Securității și foștii anchetatori socotiți vinovați au primit sancțiuni pe linie de partid și au fost pensionați. Fostul anchetator Ludovic Weiss a emigrat și el în Israel. Gheorghe Pintilie, care și-a asumat disciplinat sarcina recunoașterii uciderii lui Foriș – „mișelește, cu o rangă,

pe la spate" –, a fost decorat cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea PCR. A trăit până la adânci și liniștite bătrâneți, împreună cu soția sa, Ana Toma.

Dintre cei care i-au adus servicii lui Lucrețiu Pătrășcanu, unii mai întreprinzători au avut de câștigat. În iulie 1974, Cancelaria CC al PCR a emis o notă prin care aproba cererea făcută de până atunci necunoscuții Emilia și Andrei Dufală de a li se acorda distincții ale RSR pe motiv că i-au găzduit pe soții Pătrășcanu în casa lor din Baloteşti înainte de 23 august 1944. „Pentru această faptă", Secretariatul CC al PCR aprobase în 1972 o pensie de 1 800 de lei lunar lui Andrei Dufală, iar în 1974 ambii soți au fost medaliați.

În după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989, după fuga lui Ceaușescu, la sediul CC, printre „oamenii de bine" ce-au răspuns apelului lansat prin intermediul televiziunii de Ion Iliescu se aflau și Alexandru Drăghici cu soția sa, Marta. După 1990, când presa a început să scoată la iveală adevărurile din spatele propagandei comuniste, soții Drăghici au emigrat în Ungaria. Cererii românești de extrădare a lor, autoritățile maghiare nu i-au dat curs. În 1993, ziarele au informat că Alexandru Drăghici a decedat.

Cu numai o zi înainte de a apărea în fața tribunalului, în aproximativ aceeași perioadă, a fost anunțat și decesul fostului general de Securitate Alexandru Nicolschi.

„Căderea" lui Chișinevschi obstrucționase ceva mai înainte și cariera lui Șoltuțiu. Se reîntorsese la Cluj pentru a ocupa postul de director adjunct al Bibliotecii Centrale Universitare și funcția de secretar de partid al universitarilor clujeni. În 1968 s-a aflat la Cluj că secretarul de partid ce făcea figură de comunist democrat fusese „unul" dintre anchetatorii lui Pătrășcanu. La ședința cu activul de partid al Clujului, prezidată de Maurer în 1968, Șoltuțiu nici măcar nu a fost obligat să fie de față.

Celui ce fusese în 1951–1954 principalul instrument în mecanismele anchetei în care au fost uciși și chinuiți zeci de oameni, cazangiu la origine, i s-a dat, ca o retrogradare, misia

de a păstori elita universitară a Clujului. După declarațiile date la București în 1967–1968, s-a întors de nimeni tulburat acasă. Universitarii clujeni au continuat să-l salute atașându-i respectuos titulatura de „profesor". A continuat să trăiască mult mai bine decât majoritatea semenilor, din pensia de colonel de Securitate cu sporuri de ilegalist. Urmașii săi au intrat, cu succes, în elita intelectualilor de renume, tehnicile de fabricare a prestigiului funcționând pentru privilegiații serviciilor speciale cu același succes ca și manipulările de compromitere ale neagreaților.

După timpul îndelungat petrecut cu lectura în arhivă, voiam să așez în ordine logică informațiile și imaginile date de documentele citite. Voiam să știu în ce condiții, în ce haine a stat fostul ministru al Justiției în cei șase ani de anchetă. Doream să aflu ce se întâmpla între anchetator și anchetat dincolo de procesele-verbale. Orice spuneau Pătrășcanu și Koffler despre viață, înainte de moarte.

L-am căutat la telefon pe fostul anchetator-șef Ioan Șoltuțiu. „Pătrășcanu? A fost judecat, a fost reabilitat. Pentru mine nu mai există. Au venit și din America să mă întrebe. Nu vreau să vorbesc nimic despre el", a spus pe tonul de anchetator, trântind telefonul.

Am vrut apoi să-l văd: din muzeul memoriei, o astfel de rară insectă cum ar lipsi?

În plin centrul Clujului, pe o stradă din spatele Universității „Babeș-Bolyai", într-o casă ce va fi fost smulsă prin naționalizare vreunui exponent al burghezo-moșierimii, locuia, în anul 1999, familia Șoltuțiu. Vara însă se retrăgeau în „conacul de la Ileanda". O vilă arătoasă construită, se spune, cu material gratuit provenit din demolarea vechiului gard al Grădinii Botanice din Cluj. Am sunat la ușa reședinței clujene. Am fost privită de după perdeaua ferestrei, dar nu mi s-a deschis. Abia când au sunat vecinii mi-au descuiat ușa. Soții Șoltuțiu s-au scuzat: ascultau muzică simfonică – era concertul unui nepot – și n-au auzit soneria.

În spațiul luxos al încăperii sunt față în față cu Șoltuțiu. Mobila stil de lemn curbat trezește fulgerul „amănuntului" că anchetatorul-șef Șoltuțiu cumpărase patul și așternuturile lui Pătrășcanu după ce fusese executat. Dormise, visase, iubise ori zămislise poate urmași în patul omului pe care-l dusese la moarte... Vorbesc însă neutru, din poziția cercetătorului care stabilește conexiuni între acțiunile și personajele *cazului Pătrășcanu*. Îi spun că am citit, ca și el, întregul conținut al anchetei, dar și materialele din 1967–1968 pe care el nu le cunoaște. Fostul anchetator-șef continuă însă să-și profeseze meseria de-o viață: minciuna. Dar „pune problema" altfel. Cu ton mic, mă roagă politicos „să înțeleg situația": tot ceea ce a știut a așternut pe hârtie și a predat însemnările făcute „unor doi tineri istorici". Nu poate să strice rezultatul muncii lor povestindu-mi și mie câte ceva. „N-are rost să mai insistați, nici acum, nici altădată", repetă stăruitor, împingându-mă spre ușă.

A doua zi, întâmplarea a făcut să ni se încrucișeze drumurile. În piața străjuită de statuia lui Matei Corvin, un domn cu baston, elegant și rasat, deprins să fie chemat „domnul profesor" de către concitadini, se plimba senin sub soarele amiezii de iarnă. Cine să bănuiască, în eleganta urbe clujeană, unde e tratat cu mare respect de-o jumătate de secol, că este un ucigaș cu crima prescrisă? Cine să știe, privindu-l, că în urmă cu mulți ani își lăuda „osul de muncitor" și se autopropunea „să demaște banda de spioni și complotiști în frunte cu Pătrășcanu", apărând, vigilent, „organele Securității de mâna dușmanului"?

S-a făcut că nu mă recunoaște, trecând pe lângă mine.

Cum e să duci oameni la nebunie, cum e să duci la moarte oameni? Sunt întrebări care încă zăbovesc în mintea multora. Pe Ioan Șoltuțiu, judecata semenilor ori Judecata de Apoi nu par a-l fi tulburat nici ziua, nici noaptea.

BIBLIOGRAFIE

I. Documente inedite

Arhivele Serviciului Român de Informații (ASRI): fond P, dosar 40002, volumele 1–204 ; fond D, dosar 40008, vol. 2, 4.

Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), fondul Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Secția Cancelarie, dosarele 30/1945, 31/1945, 24/1946, 29/1953, 43/1953, 47/1953.

ANIC, Arhiva Executivă a Comitetului Central al PCR, nr. 264/18.02.1972, Vol. 7.

Istoria PCR, manuscris dactilografiat, „Fondul Miron Constantinescu", constituit prin donație testamentară în 1974 la biblioteca Școlii Normale „Dimitrie Țichindeal" din Arad.

Scrisorile lui Lucrețiu Pătrășcanu, datate Leipzig, 23 februarie 1923, respectiv, 1 decembrie 1923, colecția istoricului Cristian Popișteanu.

II. Documente edite

a. Publicate în volume

Rezoluția Biroului Politic al CC al PMR în chestiunea națională, Editura PMR, București, 1949.

Rezoluții și hotărâri ale CC al PMR, vol. 1 (1948–1949), Editura PMR, București, 1952.

În ajutorul celor ce urmează cursurile serale de partid, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1954.

România. Viața politică în documente. 1945, Arhivele Statului din România, București, 1994.

România. Viața politică în documente. 1947, Arhivele Statului din România, București, 1994.

Lichidarea lui Marcel Pauker. O anchetă stalinistă (1937–1938), documente traduse și adnotate de George Brătescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995.

Principiul Bumerangului. Documente ale Procesului Lucrețiu Pătrășcanu, Editura Vremea, București, 1996.

Misiunile lui A. I. Vîșinski în România (Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944–1946). Documente secrete, Academia Română, I.N.S.T., București, 1997.

Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, vol. I, 1948, Arhivele Naționale ale României, București, 2002.

Buzatu, Gheorghe, *România cu și fără Antonescu*, Editura Moldova, Iași, 1991.

Buzatu, Gheorghe, *Românii în arhivele Kremlinului*, Univers Enciclopedic, București, 1996.

Buzatu, Gheorghe; Chiriţoiu Mircea, *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete, 1944–1989*, Editura Paideia, București, 1999, vol. 1.

Cătănuș, Dan; Chiper, Ion, *Cazul Ștefan Foriș, lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu*, Documente 1940–1968, Editura Vremea, București, 1999.

Chiper, Ion; Constantiniu Florin; Pop, Adrian, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, Editura Iconica, București, 1993.

b. Publicate în periodice

„Directivele de bază ale NKVD pentru țările din orbita sovietică, Moscova 2–6–1947 (strict secret), K-AA/CC 113. Indicația NK/oo3/47", în revista *Memoria* nr. 8/1993.

„Plenara a V-a a CC al PMR din 23–24 ianuarie 1950 despre sarcinile partidului în domeniul muncii organizatorice", în *Lupta de clasă*, nr. 2/februarie 1950.

„Rezoluția Plenarei CC al PMR cu privire la rezultatele verificării membrilor de partid și la primirea noilor membri de partid", în *Scînteia*, 20 iunie 1950.

„O minută românească a ședințelor conferinței Armistițiului, 11–12 septembrie 1944", în *Magazin istoric*, oct. 1990.

„Stenograma Ședinței Plenare a CC al PCR din ziua de 22 octombrie 1945" (Arhiva Biroului Politic al CC al PMR), în *Sfera Politicii*, nr. 37, aprilie 1996.

„Stenograma de la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", fragment reprodus de revista *Dilema*, 31 mai – 6 iunie 1996.

Apostol, Gheorghe, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al județului Brașov", în *Scînteia*, 29 aprilie 1968.

Bodnăraș, Emil, „Cuvîntare la Adunarea comemorativă a eroilor de la Doftana", în *Scînteia*, 11 noiembrie 1955.

Bodnăraș, Emil, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 17 decembrie 1961.

Bodnăraș, Emil, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al județului Galați", în *Scînteia*, 30 aprilie 1968.

Ceaușescu, Nicolae, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 13 decembrie 1961.

Ceaușescu, Nicolae, „Raport la Plenara CC al PCR din 22–25 aprilie 1968", *Scînteia*, 26 aprilie 1968.

Ceaușescu, Nicolae, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid din Capitală", în *Scînteia*, 28 aprilie 1968.

Constantiniu, Florin, „Gh. Gheorghiu-Dej, ședința Biroului Politic al CC al PMR din 29 noiembrie 1961", în *Curier Național Magazin*, 2 noiembrie 1996.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe, „30 de ani de luptă a partidului sub steagul lui Lenin și Stalin. Raport prezentat în 8 mai 1951 la Adunarea solemnă în cinstea celei de-a 30-a aniversări a întemeierii Partidului Comunist din România", în *Scînteia*, 11 mai 1951.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe, „Vigilența revoluționară a popoarelor în lupta pentru socialism", în *Scînteia*, 6 septembrie 1951.

Marin, Gaston, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 12 decembrie 1961.

Maurer, Ion Gheorghe, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 14 decembrie 1961.

Maurer, Ion Gheorghe, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 17 decembrie 1961.

Maurer, Ion Gheorghe, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid din Capitală", în *Scînteia*, 30 aprilie 1968.

Moisescu, Anton, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 10 decembrie 1961.

Niculescu-Mizil, Paul, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al județului Timiș", în *Scînteia*, 30 aprilie 1968.

Roman, Valter, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961", în *Scînteia*, 12 decembrie 1961.

Stancu, Zaharia, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al municipiului București", în *Scînteia*, 29 aprilie 1968.

Trofin, Virgil, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al județului Satu Mare", în *Scînteia*, 29 aprilie 1968.

III. Presă

Colecții de presă

Libertatea (august 1944).

Monitorul Oficial, partea a III-a (dezbateri parlamentare), nr. 1, 4 și 6 din 18, 22 și 24 iunie 1931.

Patriotul, Arad (octombrie–noiembrie 1946).

România Liberă (1944).

Scînteia (1944–1949, 1961, 1968).

Socialismul (1924).

IV. Memorii, jurnale, însemnări

*** *Închisoarea din Sighet acuză, 1950–1955*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1991.

Betea, Lavinia, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Fundaţiei „Ioan Slavici", Arad, 1995.

Betea, Lavinia, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997.

Biberi, Ion, *Lumea de mâine. Culegere de interviuri*, Editura Forum, Bucureşti, 1945.

Bossy, Raoul, *Jurnal (2 noiembrie 1940 – 9 iulie 1969)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001.

Brucan, Silviu, *Generaţia irosită*, Editura Univers & Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992.

Câmpeanu, Pavel, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iaşi, 2002.

Constante, Constantin, *Colindând prin Rusia Sovietică. Note şi impresii de călătorie. 1916–1918*, Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2004.

Constante, Lena, *Evadarea tăcută*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea. Convorbiri neterminate, Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Crăciunaş, Silviu, *Reabilitarea*, Editura Vremea, Bucureşti, 2000.

Georgescu, Adriana, *La început a fost sfîrşitul*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

Groza, Petru Dr., *În umbra celulei*, Editura Cartea Rusă, Bucureşti, 1945.

Ioanid, Ion, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. III, Editura Albatros, Bucureşti, 1991.

Ionniţiu, Mircea, *Amintiri şi reflecţiuni*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993.

Jela, Doina, *Drumul Damascului. Spovedania unui fost torționar*, Editura Humanitas, București, 1999.

Novicov, Mihai, *Moartea lui Grigore Preoteasa... Catastrofa de pe aeroportul Vnukovo (1957)*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1998.

Pacepa, Ion Mihai, *Moștenirea Kremlinului*, Editura Venus, București, 1993.

Porter, Ivor, *Operațiunea „Autonomous"*, Editura Humanitas, București, 1991.

Rațiu, Anton, *Cumplita odisee a grupului Lucrețiu Pătrășcanu. Adevăruri dureroase*, Editura Gestiunea, București, 1996.

Răduică, Grigore, *Crime în lupta pentru putere*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1999.

Rădulescu, Mihai, *Tragedia lui Lucrețiu Pătrășcanu, Convorbiri cu omul politic Corneliu Coposu*, Editura Ramida, București, 1992.

Rădulescu-Motru, Constantin, *Revizuiri și adăugiri. 1945*, Editura Floarea Darurilor, București, 1999.

Rosen, Moses, *Primejdii, încercări, miracole*, Editura Hasefer, București, 1990.

Sănătescu, Constantin, *Jurnalul generalului Sănătescu*, Editura Humanitas, București, 1993.

Schuyler, Cortlandt V. R., *Misiune dificilă. Jurnal, 28 ianuarie 1945 – 20 septembrie 1946*, Editura Enciclopedică, București, 1997.

Sebastian, Mihail, *Jurnal*, Editura Humanitas, București, 1996.

Sfetcu, Paul, *13 ani în anticamera lui Dej*, Prefață, selecție a textului și note de Lavinia Betea, ediția a II-a, București, Curtea Veche Publishing, 2008.

Soljenițîn, Alexandr, *Arhipelagul Gulag*, Editura Univers, București, 1997.

State, Aurel, *Drumul crucii*, Editura Litera, București, 1993.

Sudoplatov, Pavel, *Misiuni speciale. Arhitectura terorii*, Editura Elit Comentator, București, 1996.

Şerbulescu, Andrei, *Monarhia de drept dialectic*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

Toma, Sorin, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist*, Editura Compania, Bucureşti, 2004.

Troncotă, Cristian, *Torţionarii*, Editura Elion, Bucureşti, 2006.

Zane, Gheorghe, *Memorii (1939–1974)*, Editura Expert, Bucureşti, 1997.

Zilber, Herbert (Belu), *Actor în procesul Pătrăşcanu*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997.

V. Interviuri nepublicate

Gheorghe Apostol, fost ilegalist şi demnitar comunist, noiembrie 1997.

Ioana Berindei, fiica lui Ioan Hudiţă, martie 2004.

Tatiana Brătescu, fiica Anei Pauker, septembrie 1999.

Gad Calmgran şi Geta Calmanovici, fiul şi respectiv nora lui Emil Calmanovici, iulie 1998.

Adalbert Cercel, fost secretar al Comisiei judeţene electorale Arad în 1946, februarie 1998.

Romulus Galu, fost activist de partid din Arad, ianuarie 1998.

Maria Hui, din Ghioroc (Arad), fostă deţinută politic în Penitenciarul Miercurea Ciuc, februarie 2000.

Dan Ivan din Arad, ianuarie 1998.

Ioan Lupescu, din Bata (Arad), martie 1998.

Nadia Marcu, nepoata lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi fiica lui Petre Pandrea, septembrie 2005.

Tatiana Pokivailova (Moscova), istoric specializat pe tema relaţiilor dintre Kremlin şi statele-satelit, iulie 1998.

Grigore Răduică, gen.-lt. (r) de Securitate, decembrie 1997.

Mihai Retegan, istoric, fiul sociologului Gheorghe Retegan, septembrie 1999.

Ioan Şoltuţiu, fost anchetator-şef al lui Pătrăşcanu, septembrie 1999.

VI. Lucrări speciale

Andrew, Christopher; Gordievski, Oleg, *KGB. Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Editura All, București, 1994.

Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, București, 1994.

Bîtfoi, Dorin-Liviu, *Petru Groza, ultimul burghez*, Editura Compania, București, 2004.

Besançon, Alain, *Originile intelectuale ale leninismului*, Editura Humanitas, 1993

Betea, Lavinia, *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2001.

Carrère d'Encausse, Hélène, *Imperiul spulberat*, Editura Remember, București, 1993.

Constantiniu, Florin, *PCR, Pătrășcanu și Transilvania (1945–1946)*, Enciclopedică, București, 2001.

Deletant, Denis, *România sub regimul comunist*, Editura Fundației „Academia Civică", 1996.

Duplan, Christian; Giret, Vincent, *Viața în roșu*, Editura Nemira, București, 1997.

Furet, François, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Editura Humanitas, București, 1996.

Ionescu, Ghiță, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994.

Karpinski, Jakub, *Istoria comunismului polonez și mondial*, Editura de Vest, Timișoara, 1993.

Koestler, Arthur, *Întuneric la amiază*, Editura Albatros, București, 1991.

Lăcustă, Ion, *1948–1952, Republica Populară și România*, Curtea Veche Publishing, București, 2005.

Lenin, Vladimir I., *Opere complete*, vol. 9, Editura Politică, București, 1962.

Marcou, Lilly, *Stalin. Viaţa privată*, Editura Antet, Bucureşti, 1997.

Medvedev, Roy, *Despre Stalin şi stalinism*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

Pătrăşcanu, Lucreţiu, *Sub trei dictaturi*, Editura 100+1 Gramar, Bucureşti, 1996.

Petcu, Ion, *Ceauşescu, un fanatic al puterii, biografie neretuşată*, Editura Românul, Bucureşti, 1994.

Petric, Aron; Ioniţă, I. Gheorghe, *Istoria contemporană a României. Manual pentru clasa a X-a*, EDP, Bucureşti, 1985.

Radzinski, Edvard, *Stalin*, Editura Aquila '93, Bucureşti, 2003.

Rădulescu-Zoner, Şerban; Buşe, Daniela; Marinescu, Beatrice, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, Editura Cavallioti, Bucureşti, 1995.

Rotman, Liviu, *Evreii din România în perioada comunistă, 1944–1965*, Editura Polirom, Iaşi, 2004.

Scurtu, Ion, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999.

Soulet, Jean-Paul, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Editura Polirom, Iaşi, 1998.

Sturdza, Mihail, *România şi sfârşitul Europei*, Editura Fronde, Alba Iulia – Paris, 1990.

Todorov, Ţvetan, *Confruntarea cu extrema. Victime şi torţionari în secolul XX*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996

Troncotă, Cristian, *Eugen Cristescu: asul serviciilor secrete româneşti*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1994.

VII. Articole apărute în periodice

Buzatu, Gheorghe, „Ana Pauker; portret şi autoportret", în *Dosarele istoriei*, nr. 8/1997.

Chiper, Ion; Constantiniu, Florin, „Modelul stalinist de sovietizare a României", în *Arhivele Totalitarismului*, I.N.S.T., nr. 3/1995.

Chiriţoiu, Mircea, „Mărirea şi decăderea lui Al. Drăghici", în *Dosarele istoriei*, nr. 5/1996.

Chiriţoiu, Mircea, „1956 – Ana Pauker la a doua judecată a partidului", în *Dosarele istoriei*, nr. 8/1997.

Cocea, Dina, „Ăia sunt de-ai lui Pătrăşcanu", în *Dilema*, 31 mai – 6 iunie 1996.

Duţu, Alexandru; Dobre, Florica, „Drama generalilor români: Generalul Aurel Aldea", în *Magazin istoric*, august 1996.

Hazard, Elisabeth, „Războiul rece a început în România", în *Magazin istoric*, iunie 1996.

Hodos, H. George, Interviu cu Stelian Tănase, în *Sfera Politicii*, nr. 35/1966.

Iutis, R., „Procesul de la Craiova", în *Jurnalul Naţional*, 25 mai 2005.

Ivaşcu, George, „Resurecţia morală", în *Contemporanul*, 3 mai 1968.

Levy, Robert, „Arhive secrete", în *Sfera Politicii*, an IV, iulie–august, 1995.

Muraşko, Galina, „Represiunile politice în ţările Europei de Est la sfârşitul anilor '40: conducerea sovietică şi nomenclatura naţională de partid şi de stat", în *Analele Sighet*, Fundaţia Civică, 1998.

Negrea, Constantin, „Vasile Roaită nu e... Vasile Roaită!", în *Magazin istoric*, iunie 1996.

Pokivailova, Tatiana, „Tragica greşeală a lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în *Magazin istoric*, august 1996.

Pop, Adrian, „Iubirile lui Teohari Georgescu", în *Dosarele istoriei*, nr. 7/1997.

Popişteanu, Cristian, „Un martor uitat", în *Magazin istoric*, august 1996.

Suciu, Mircea; Levy, Robert; Panaite, Laurenţiu, „MAI şi Securitatea; documente inedite", în *Dosarele istoriei*, nr. 5/1996.

Şperlea, Florin, „Cazul Pătrăşcanu şi procesele staliniste din „democraţiile populare", în *Revista de istorie militară*, 4–5/2004.

Ştefan, Marian; Neacşu, Gheorghe, „Piese noi la Dosarul Anei Pauker", în *Magazin istoric*, nr. 10/octombrie 1992, pp. 23–25.

Ţăranu, Liviu, „Gheorghe Gheorghiu-Dej în istoriografia actuală", în *Dosarele istoriei*, nr. 7/2005.

Vasilichi Gheorghe, „Cum am evadat din închisoare", în *Magazin istoric*, mai 1968 (număr care, din dispoziţia Secţiei de propagandă a CC al PCR, nu a fost difuzat.

Werth, Nicolas, „Félix Dzerjinski et les origines du KGB", în *L'Histoire*, septembrie 1992, Paris.

INDICE

A

Abakumov, Victor, 277
Agiu (Hagiu), Constantin, 67, 70, 167
Aladar, Imre, 26
Aldea, Aurel, 68, 86
Alexandrescu, Maria, 16
Alexandrini, Alexandru, 484
Alexeev, Iaşka, 210
Alexianu, Gheorghe, 98
Andronache, Nicolae, 438, 441
Andruhov, Gheorghe, 360
Anghel, Mircea, 271, 283, 331, 490
Antal, Györgyi, 473
Anton, Constantin, 54, 107, 108
Antonescu, Ion, 62, 64, 66–69, 72, 94, 97–99, 113
145, 155, 156, 181, 224, 243, 254, 301, 324, 335, 338, 339, 346, 352, 362, 380, 485
Antonescu, Maria, 365
Antonescu, Mihai, 72, 98, 252, 392
Antonescu-Pravcu, Ion, 421
Apostol, Gheorghe, 56, 108, 120–121, 123, 126, 152, 412–413, 476–477, 525, 534
Apostol, Ioan, 156
Apostol, Pavel, 241, 242
Aradi, Victor, 142–143
Ardelean (Ardeleanu), Aurel, 405, 417, 434, 495
Argetoianu, Constantin, 75
Atanasov, Nicolae, 307
Auschnitt, Max, 214, 218, 253, 256, 261, 275, 337, 252, 390–391

B

Babenko, Simion, 319
Bacalu, Paul, 421
Baltic-Dăncuşi, Traian, 152
Baranov, Leonid, 278

Barbu, Gabriel, 418
Bădică, Ilie, 438, 441, 495
Băleanu, Alexandru, 261
Bănciulescu, agent, 24
Bârlădeanu, Alexandru, 413, 504, 517, 523
Beria, Lavrenti, 363, 407, 508, 531, 535
Berman, Jacques (Jac), 69, 295, 301, 313, 320–324, 332–334, 336–337, 343, 344, 383, 388, 416, 419, 422, 429, 435, 462, 475, 483, 509, 539, 542
Berry, Burton, 347, 483
Betea, Nicolae (nume conspirativ SSI „Dan Demetrescu"), 139, 153–158, 175–177, 183, 188–189, 192, 194–197, 201–203, 210, 212, 222, 227, 255, 260, 272, 282, 366, 368–373, 377, 387, 420, 443, 456, 460, 485, 499, 509, 511, 519–521, 529, 534
Bierut, Bolesław, 166
Biji, Mircea, 156, 299–300, 366, 376
Birtaș, Aurora, 359, 361, 418, 444
Birtaș, Mircea, 359, 361, 420, 443, 456, 459, 468, 501, 510
Bistran, Maria (căs. Rădulescu), 448
Blaga, Lucian, 103, 252, 496
Blank, Aristide, 267
Blank, Gustav, 30
Bocu, Sever, 339
Bodnăraș, Emil (nume conspirativ: inginerul Ceaușu), 62, 64, 69–74, 106–109, 116, 119–124, 158, 167–168, 187, 190, 197, 210–212, 241–243, 250–253, 280, 314–318, 323, 338, 340, 356–357, 376, 382, 387, 391, 404, 431, 472–479, 514–515, 524, 527–534
Bodnăraș, Florica (Florica Munzer), 72
Bogățean, Vasile, 474
Bogosian, Artin, 486
Bogosian, Sache, 391
Bogza, Geo, 366
Boilă, Romulus, 372
Borcescu, Maria, 24
Borcescu, Traian, 60, 243, 420, 483
Borilă, Petre, 409–411

Bossy, Raul, 73
Botta, Dan, 16
Brainer (Breiner), Bela (nume conspirative: Kelemen Ştefan, Balogh, Ghiţă Orlov), 29, 58
Brancov, Lazar, 256, 326
Brauner, Hari (Harry), 139, 140, 148–150, 170, 193, 198, 213, 243, 259, 268, 271, 391, 396, 416, 419, 422, 435, 448, 456, 458, 466, 483, 486, 509, 512, 542,
Brăiloiu, Constantin, 148
Brătăşanu, Alexandru, 421
Brătescu-Voineşti, Alexandru, 15
Brătianu, Constantin (Dinu), 66–68, 71, 77, 112, 243, 324, 338–339, 346, 418, 421
Brătianu, Ion, I.C., 345
Bretzel, 485
Brewer, Sam, 115
Briceag, Nicolae, 526
Brucan, Silviu, 375
Bruteanu, Colette (Coleta), 287, 419
Bucicov, Valerian, 211, 325, 472
Bucurescu, Gheorghe, 156
Budionîi, Semion, 497
Bughici, Simion (nume real Simon David; nume conspirativ tovarăşul Cohn), 305
Bugnariu, Teodor, 242
Buharin, Nikolai, 18, 39, 160, 206, 220, 223
Buican, Alexandru, 87
Bujoiu, Ion, 260, 420
Bunaciu, Avram, 185, 352, 255, 381, 445
Buru, Lefter, 489
Butica, Francisk, 498
Byrnes, James, 483

C

Cahane, Moise, 438–439
Callimachi, Scarlat, 50
Calmanovici, Cecilia, 350, 383, 421
Calmanovici, Emil, 69, 251, 260, 282–283, 301, 313, 320–326, 332, 336–344, 351, 382–383, 390, 396, 403, 416, 419, 421–422, 429–432 , 435, 449, 456, 471–475, 491, 500, 518, 529–530, 538
Calmanovici, Gad, 383

Cambrea, Nicolae, 124
Caragiale, Ion Luca, 15, 388,
Carandino, Nicolae, 163–164, 235,
Carp, Constantin (nume conspirativ Matei), 260, 386, 397, 420, 461
Călin, Vera, 384
Ceaușescu, Nicolae, 404, 478, 482, 488–491, 495, 499, 511, 513, 518, 522–537, 539
Cernîșevski, Nikolai, 15
Chica, Dumitru, 261, 341, 419
Chișinevschi, Iosif (Iosif Roitman), 48, 87, 126–127, 142, 205, 209, 243, 278, 299, 317, 376, 404–412, 417, 433–433, 476–477, 492–494, 498–499, 504–506, 527, 534–535, 544
Chivu, Stoica, 31, 56, 58, 210, 472, 476–477, 525
Christu, Ion, 76, 266
Churchill, Winston, 89, 116, 296
Ciolpan, Vasile, 401
Ciucă, Iulian, 358–359
Ciucă, Livia (Işfănescu), 358–359, 361, 418, 444, 449, 468
Ciulei, Ion, 417, 434
Clark, Kerr, 79,
Cleante (Kleante)–Gheorghiu, Ion, 351, 390, 418, 483
Clementis, Vladimir, 207, 295
Cocea, N.D., 152
Coliu, Dumitru (Dimităr Coleff), 525
Comăniciu, Horaţiu, 371
Constante, Elisabeta, 219–220, 269, 418
Constante, Lena, 113, 139–140, 146–153, 170–174, 186–187, 191, 198–201, 204, 219, 243, 251–252, 259, 261, 268–270, 282, 332–334, 376, 390–392, 394, 396, 415–419, 422, 427, 435, 448, 463, 465, 466, 483, 485, 486, 491, 509–510–514, 518
Constantinescu, Miron, 87, 120, 123–127, 174, 236, 241, 265, 300, 366, 377, 398, 407, 409, 411,

414–415, 477, 480, 502–506, 526, 531
Constantinescu-Iaşi, Petre, 37, 66,
Constantinovschi, Ilie (Leon Bercovici), 144, 388–389
Coposu, Corneliu, 63
Corbea, Dumitru, 156, 366
Coropiţă, Marin, 420, 483
Cosma, Neagu 287, 469–471,
Costa-Foru, Constantin, 21
Costea, Iosif, 263, 341, 419
Costea, Mirel (Nathan Zeider), 382, 500
Crainic, Nichifor, 456
Crăciun, Constanţa, 299
Crăciun, Gheorghe, 454
Crăciunaş, Silviu, 342, 371, 372,
Cristea, Miron, 345
Cristescu, Eugen, 27, 44, 98–99, 143–144, 251, 342, 421,
Cristescu, Gheorghe (Plăpumaru), 20–21
Cristescu, Pavel (Fifka Kleiman), 284
Crizostomu, Cosma, 420

D

Daicoviciu, Constantin, 242
Danciu, Alexandru, 360
Dante, Tuliu, 485
Dawyl, Ernest, 261
Dămăceanu, Dumitru, 69, 70, 76, 80, 84–85, 131,
Dănulescu, Constantin, 222
De Chastelain, Alfred George Gardyne, 69, 336, 338
Demeter, Alexandru, 417, 434, 494
Demetrescu, Camil, 164–165, 355, 418, 421
Demetrescu, Liviu, 379
Dimitrov, Gheorghi, 42–43, 166, 178, 180
Dincă, anchetator, 389
Dinu, Constantin, 418, 421
Dinu, Lomy, 333
Dobrogeanu-Gherea, Alexandru, 20, 29
Doicaru, Nicolae, 540
Doncea, Constantin, 29, 31, 110
Dorobanţu, Vasile, 391

Dostoievski, Fiodor, 15
Dragnea, anchetator, 327, 328
Dragu, anchetator, 327
Drăghici, Alexandru, 35, 128, 201–203, 291, 294–295, 326, 354–355, 383, 406, 410–412, 417, 452, 467, 482, 494–495, 498, 507, 523–534, 537–538
Drăghici, Marta (Csziko), 303, 523
Drăghici, Toma, 360, 432, 445–448,
Drăghici–Alexandrescu, Aurica, 537
Driesch, Hans, 18
Duclos, Jacques, 132
Dulgheru, Mișu (Dulberger), 209, 282, 284, 286, 288, 295, 304, 325, 492
Dumitrescu, Liviu, 303
Dumitrescu, Nicolae, 219, 282, 284, 324–325
Dumitrescu, Sava, 163, 421
Durma, Mircea, 123, 222–223, 260, 420
Duțescu, Dan, 152, 156, 183, 188–189, 377
Dzerjinski, Feliks, 288

E

Economu, Nicolae, 156
Ehrenburg, Ilya, 276,
Ellerington, ofițer, 336
Ejov, Nikolai, 310
Engels, Friedrich, 178, 322, 327, 472
Enoiu, Gheorghe, 510
Eremia, Florea, 327
Ethridge, Mark, 252

F

Fabian, David, 20
Fărcașu, Florica, 371
Feltev, Boris, 278
Ferguson, Vaughan, 188–189
Filipescu, Gheorghe, 374, 379, 520–521
Filipescu (Filipovici), Elena (Lenuța) (nume conspirativ: Maria Ciobanu), 29, 32, 38
Filipovici, Gheorghe, 261, 394–395, 419
Fleancu, Aurel, 470
Flicher, Lucia, 151, 187, 533, 534
Focșăneanu, colonel, 76
Föen-Mocsonyi, Antoniu de, 354, 459

Foriş, Ştefan (nume conspirative: Bătrânul, Hahn, Arion), 29, 34, 38–39, 47, 48, 57–58,, 61, 105–106, 121–124, 157, 257, 260–261, 285, 296–307, 312–320, 329, 340, 375, 384–386, 403, 422–423, 429, 436, 446, 476–480, 501–502, 511, 531–533, 538
Franasovici, Richard, 130, 173, 246, 347

G

Galaction, Gala, 40, 152
Ganev, Dimităr, 24, 55
Gelep, Vasile, 51
Geminder, Bedrich, 295
Georgescu, Adriana, 402–403
Georgescu, Constant, 102
Georgescu, Rică, 339
Georgescu, Teohari, 48–49, 91, 99, 105–109, 111, 119–120,127–128, 132, 157–159, 168, 178–179, 183, 186, 193–203, 209–210, 218, 234–239, 251, 278–279, 284–288, 291–295, 299, 304, 316–317, 321, 326, 329, 355, 364, 368, 376, 381, 391, 409, 477, 479, 494–501, 515, 520–530
Georgescu, Traian, 156
Ghelerter, Leon, 48
Gheorghe, Petre, 296, 307, 385–386, 478
Gheorghiu–Dej, Gheorghe, 29, 31, 52, 55–58, 88, 91, 105–106, 115, 119–132, 137, 162, 167–173, 178, 182, 184, 190, 199–205, 209–220, 236–249, 256–257, 265–267, 271–279, 281–285, 291–294, 299, 302, 305, 308, 317–321, 326, 345, 364, 376, 407–413, 417, 425, 467, 471–473, 476–482, 491–494–514, 518, 520, 525–526, 530–537
Gheorghiu, Maria, 391
Gheorghiu, Ronea, 294, 306–307, 519
Ghika, Alexandru, 50, 52, 261, 483
Ghilezan, Emil, 63
Ghircuţa, Vasile, 391
Gigurtu, Ion, 124
Giurga, Virginia, 189
Gligor, anchetator, 327

Goldenberg, Lascăr, 417
Goldenberg, Valentina, 391, 418
Goldstein, Dori, 22
Golopenția, Anton (obiectiv „Tibi"), 61, 135, 146–147, 155–156, 177, 212, 282–283, 366–372, 378, 510
Gomulka, Władysław, 480–481
Gorun, Alexandru, 445
Gottwald, Klement, 166, 280
Graur, Alexandru, 141
Grigorescu, Lucian, 152
Gromîko, Andrei, 279
Gross, Nicol, 204, 259, 261, 270, 390, 483
Gross, Osias, 261, 390
Grossmann, Adolf, 391
Groza, Petru, 92–93, 100, 109, 113–114, 117, 121, 123, 178, 225–226, 253, 300–301, 342, 356, 381, 436, 445
Guină, Nicolae, 489, 498
Gusti, Dimitrie, 140, 147, 177, 198, 224, 365
Guşe, Nicolae, 418, 421
Gutmann, Maximilian, 390
Gyr, Radu, 456

H

Hall, maior, 172, 356–357, 483
Hamilton, Bill, 358
Harriman, Averell, 79, 81–83
Harstein, Emil, 383, 421, 473
Hațiegan, Emil, 232
Heleport, Iosif, 360
Hirsch, Eva, 184
Hitler, Adolf, 43, 339
Hîra, Victoria, 389–390
Holman, Adrian, 166, 347
Holostenko, Vitali, 24
Holțier, Erwin, 536–537
Hricinic, Mihai, 391
Hruşciov, Nikita, 413, 480–481, 503, 531
Hudiță, Ioan, 66, 351, 418
Hulubei, Horia, 224
Husak, Gustav, 412

I

Iagoda, Ghenrih, 320
Iavorschi, Adolf, 360–361, 420, 449, 456, 459, 468, 502, 510
Ibrăileanu, Garabet, 14
Iliescu, Alexandru, 38, 56–57

Isac, Leon, 391
Ioanid, Ion, 456–459
Ionescu, Alexandru, 260, 339, 343, 421, 470–471
Ionescu, Ghiță
Ionescu, Nae, 103
Ionescu, Radu, 516
Ionescu, Traian, 389
Ionescu, Vintilă, 24, 27, 143–144, 430
Ionescu-Bălăceanu, Gheorghe, 362, 418, 469
Ionnițiu, Mircea, 71, 116
Ivașcu, George, 538–539

J
Jdanov, Andrei, 43, 275
Jebeleanu, Eugen, 366
Jianu, Marin, 187, 196
Jitianu, Romulus (Koffler), 261, 303, 379, 380

K
Kabelaz, Fritz, 340
Kadar, Janos, 481
Katz, Goldîna, 417
Kavtaradze, Serghei, 180–184, 192, 212,
Kernbach, M(?), 242
Killinger, Manfred von, 221
Kirov, Serghei, 206, 275
Klappholtz, Teodor, 418
Koci, Dodze, 207, 257–258
Koffler, Remus (nume conspirative: Konrad Specht, Leonin, Sergiu; în anchetă: Gheorghe Stănescu), 25, 259, 261, 282, 296–308, 313–314, 319, 324, 328–332, 336–338, 375, 379, 382, 386, 403, 416–422, 429–431, 435–447, 456, 467, 475–476, 491, 496, 502, 507, 511, 519, 522
Koestler, Arthur, 206
Kollontai, Aleksandra, 40
Kostov, Traicio, 207, 256–258, 480
Kun, Béla, 22
Kun, Suzana, 419

L
Lācis, Mārtiņš 310
Lazăr, Ilie, 163–164
Lăzărescu, Emil, 418
Lăzărescu, Traian, 485
Lecca, Radu, 98, 221–222, 352, 419
Lengyel, Wilhelmina, 418

Lenin, Vladimir Ilici, 16, 20–22, 41, 111, 125, 127, 159–160, 195, 244, 275, 309, 322, 437
Leoveanu, Emanoil, 51, 261, 420, 483
Leoveanu, Şerban, 54, 420
Le Rougetel, 248–250, 341, 483
Lesakov, V.I., 167–168
Leucuția, Aurel, 339
Levente, Mihai, 134, 155–156, 188, 282, 366, 373–376
Lichtblau, Leon (nume conspirativ: Cristin), 30
Losniov, Eugen, 196, 260, 373
Luca, Vasile (Luka Laszlo), 78–79, 106, 110–111, 120–123, 129, 166–168, 178, 182, 199, 208, 233–234, 241, 243, 281, 283, 285, 295, 319, 341, 348–349, 376, 387, 389, 412–413, 477, 479, 502, 507, 515, 526–527, 531
Lupaş, Ioan, 232
Lupu, Petre (Lupu Pressman), 475, 477, 485

M

Macca, Virgil, 156
Macavei, Mihai, 48
Madison, Louis, 151, 171–172, 252, 327, 483
Mahuleț, colonel, 448
Maimuca, Constantin, 45
Malaxa, Nicolae, 108, 144, 254
Malenkov, Gheorghi, 412–414, 477, 502–503
Malinaş, Iuliu, 156
Malinovski, Rodion, 81, 83
Maniu, Iuliu, 47–48, 61, 63–64, 66–69, 71, 76–77, 86, 90–92, 111, 117, 146, 164, 225, 235, 244–245, 252, 266, 301, 324, 338–339, 354, 367
Manolescu, Max, 188, 195, 373, 387
Manu, George, 372
Manuilă, Sabin, 59, 67, 146, 156, 176, 188–189, 195, 212, 222, 242, 366–368, 372, 378, 387, 485
Marcovici, Edith, 60, 63
Marcovici, Şmil, 35
Marcu, Nicolae, 419

Margulies, Samuel, 37, 142–143, 196–197, 260, 418, 421
Marin, C-tin, 327
Marin, Gaston Gheoghe (Grossman), 167, 478
Marshall, George, 162
Marx, Karl, 16, 18, 178, 322, 377, 472
Mateescu, Imperio, 418, 421
Mathonys, Ivan (Vranghelistul), 25
Maurer, Ion Gheorghe, 36–37, 51, 56–59, 86, 105, 120, 131, 167, 190, 193, 209, 222, 253, 261–262, 266, 343, 364, 372, 479–480, 487, 502, 527, 532
Mauvais, Léon, 24
Mazuru, Vladimir, 209, 282, 286, 288, 294–295
Mădârjac, Alexandru, 261, 420
Mănescu, Corneliu, 156, 366, 379
Mănescu–Dunăre, Marin, 156Mârzescu, legea, 21
Mecca, Veturia, 260
Medrea, Ion, 489
Meir, Golda, 276
Melinescu, Ilca (Ilca Wasserman), 303, 306, 420, 431
Melinte, Petru, 329, 431
Meţianu, Silviu, 69, 338
Micle, Gheorghe, 366
Micle, Teodor, 331, 332–333, 444, 490–491
Mihai de Hohenzollern, 68–69, 72–73, 79, 97, 100, 113, 116, 163, 225, 244, 261, 263, 402
Mihail, Gheorghe, 418
Mihalache, Ion, 69, 92, 117, 163, 164, 351, 418
Micşa, Remus, 153–154, 158, 189, 195, 197, 201, 387, 509
Mihăilescu, industriaş, 336
Minovici-Furnică, Dumitru, 391
Mocsonyi-Styrcea, Ioan, 65–68, 151, 164, 261, 353, 355, 357–361, 394–397, 400, 416, 420, 422, 435, 451–453, 456, 458, 469, 470, 484, 509, 530
Moga, Ioan, 421

Moghioroș, Alexandru, 35, 126, 210, 376, 406, 526, 531
Moghioroș, Stela (Estera Radoșoveșkaia), 35
Moisescu, Anton, 386, 477–478, 502–503
Moisescu, Ilie, 404–406, 417, 433, 434
Moisil, Grigore, 60, 147, 153, 213, 224, 244
Molocikov, activist sovietic, 505
Molotov, Viaceslav, 43, 77–84, 277, 364, 474, 531
Molotova, Polina, 277, 364
Moraru, Alexandru, 60, 261
Moraru, Gheran, 333, 349, 394, 399–400, 415, 445, 447, 455, 490, 539
Moruzi, participant la Conferința de Pace de la Paris (1946), 132
Moruzov, Mihail, 143–144
Moscos, Mihail, 485
Moscovici, Ilie, 20
Mugur, Constantin, 339, 343, 419
Munteanu, Grigore, 213–214, 264, 389
Murgescu, Costin, 517
Mureșan, Alexandru, 343, 421
Mureșan, Ileana, 259

N

Nagy, Ferenc, 181
Nagy, Imre, 481
Naum, Ana (Nuțu Fuxman), 157, 384, 418
Nălbanțu, Grigore, 260
Năvodaru, Petre (Peter Fischer), 144, 377, 455
Neagu, Andrei, 54
Neamțu, Octavian, 355, 357, 421, 429, 443, 462
Neceaev, Serghei, 437
Neculce, participant la Conferința de Pace de la Paris (1946), 131
Nedelcu, Mihai, 466
Negel, Dimitrie, 113, 116, 347
Negoescu, Coman, 485
Negrea, Vasile (gen.-lt.), 282, 469, 530
Negulescu, Petre P., 103
Neumann, Carol, 267, 388

Nicolae, Petrea (nume conspirativ Dan), 260, 375, 384–385, 395, 420, 443, 463
Nicolau, acad., 225
Nicolau, Jan, 244, 260, 352–353, 420
Nicolau, Sergiu (Serghei Niconov), 209–211, 280, 371, 376, 494, 499, 520
Niculescu, Miron, 102
Niculescu-Buzeşti, Grigore, 71, 76, 113–114, 151, 164, 356
Niculescu-Buzeşti, Radu, 164, 266, 356, 361, 397, 400, 420, 484, 509
Niculescu-Mizil, Paul, 535
Nicolschi (Nikolski), Alexandru (Boris Grünberg), 186–187, 196, 209, 317, 501–502
Nistor, Alexandru, 156
Novicov, Mihai, 57–58
Novikov, Nikolai, 61
Nuţă, Alexandru (Samuel Nathanson), 187, 421, 502

O
Oancea, Ioan, 366
Obrad, Constantin, 26
Obreja, legionar, 197
Odoviciuc, activist, 158
Oggins, Isaac, 473–475
Onescu, Cornel, 482, 489, 497
Orban, Liviu, 391
Oţetea, Andrei, 142

P
Pacepa, Ion Mihai, 496
Palade, general, 374
Pandrea, Petre (Petre Marcu), 15, 41, 59, 138, 380–381
Pantazi, Constantin, 98
Paraschivescu, Miron Radu, 152, 366
Paraschivescu-Bălăceanu, Constantin, 417
Parodi, însărcinatul cu afaceri al Elveţiei, 452
Pas, Ion, 515
Pascu, Ştefan, 242
Patilineţ, Vasile, 488–489, 497–498, 513
Patrikeev, V.S., 214, 280
Pauker, Ana (Ana Rabinsohn), 35, 46, 78–79, 85–86, 98, 106–112,

119–124, 135–136, 166–169, 173–174, 178–183, 199, 209, 238–240, 271, 278–279, 285, 295, 305, 341, 350, 356, 364, 376, 381, 431, 477–479, 507, 515, 526–527, 531
Pauker, Marcel (nume conspirativ Luximin), 20–21, 24, 34, 38, 46
Pavel, Constantin, 155–156, 175, 189, 196, 210, 260, 366, 369, 372–373, 377, 418, 443, 456, 461, 502
Pătrașcu, Andrei, 108, 229
Pătrășcanu, D. Dumitru
Pătrășcanu, Elena (Hertha Schwamen)
Pătrășcanu, Elise (Zizica), 15–16, 505
Pătrășcanu, Lucreția (Nonina), 16, 51
Pârâu, Nicolae, 343, 444
Pîrvulescu, Constantin, 87, 106, 110, 120, 125, 184, 296–300, 305–306, 315, 321, 324, 375, 410–411, 431, 472, 519
Penescu, Nicolae, 64, 163–164, 245, 261, 351
Periș, Ileana, 150–151
Petcu, Gheorghe, 391
Petrache, Constantin, 219, 516
Petrescu, Alexandru, 164
Petrescu, Petea (Petea Goncearuk sau Gonciariuc), 140, 210, 286–287, 330
Petrescu-Griviță, Dumitru, 31, 413, 502–503, 506–507, 529
Petrescu, Titel, 61, 65–68, 71, 90, 346, 351, 378, 391, 418, 421
Petrovici, Emil, 242
Petrovici, Tasia (Tatiana Bulan), 374
Petruk, Mișa, 210
Pintilie, Gheorghe (Pantelei Bodnarenko, Pantiușa), 209, 281, 283, 284, 286, 288, 295, 299, 304, 385, 405, 420, 439, 495, 497–499, 519, 529
Pintilie, Ilie, 31, 38
Pjade, Mosha, 349
Placa, Sylvia, 394–395, 419
Pohonțiu, Ion, 405, 417, 435
Pop, Alexandru, 261, 343, 421

Pop, Ghiță, 76, 82–83, 92, 351
Popa, Dumitru, 537
Popescu, Dumitru, 418
Popescu, Gheorghe, 156
Popescu, Ileana, 155, 175, 366, 376
Popescu, Iorgu, 420
Popescu, Ștefan, 75, 154–156, 175, 259–260, 366, 369, 376–377–379
Popescu-Craiova, Gheorghe, 419
Popescu-Doreanu, Nicolae, 87
Popescu-Cetate, comisar regal, 36
Popescu-Puțuri, Ion, 37–39, 489, 518, 528
Popovici, D., prof., 232
Popp, Dragoș, 260, 337, 344, 421
Porter, Ivor, 69, 338, 343
Posteucă, Vasile (Mișa, Mihail Povstanski), 473, 475
Poulopol, avocat, 128
Preoteasa, Grigore, 155, 190, 511
Protopopescu, Radu, 260
Protopopov, Mișa, 210
Prunescu, Ioan, 301

R

Rajk, László, 207, 256–258, 278–279, 326, 480–481, 495, 500, 506
Rákosi, Mátyás, 166, 207, 278, 280, 506
Ralea, Mihai, 64, 75, 213, 346
Rangheț, Iosif (Iosif Rangetz), 62, 70–71, 106, 120, 124, 177, 201–203, 209, 288, 314–315, 324, 340, 460, 525, 529
Rapală, Charlota, 392
Rațiu, Anton (nume de cod „Anton Rădulea"), 146, 154–158, 175–176, 189, 194–197, 210, 222, 260, 272, 282, 334, 366–369, 377, 379, 420, 444, 485, 509–513
Răceanu, Grigore, 298, 306, 420, 431, 519
Răceanu, Ileana (Ilona Popp), 298, 375, 420, 431, 519
Rădăceanu, Lothar, 178, 193, 515
Rădescu, Nicolae, 92–93, 103, 246, 266, 383, 402–403, 485

Răduică, Grigore, 305, 441, 487, 488–489, 497–498, 503, 510–513, 520–522, 533–534, 537
Rădulescu, Dorina (Dorina Rudich), 389
Rădulescu, Gheorghe (Gogu), 144, 388–389
Rădulescu-Motru, Constantin, 103
Rădulescu-Pogoneanu, Anina, 382
Rădulescu-Pogoneanu, Cecilia, 420, 423, 471
Rădulescu-Pogoneanu, Victor, 113–114, 117, 164, 355–356, 362, 382, 418, 471
Răutu, Leonte (Lev Oigenstein), 87, 237–238, 529
Rîpeanu, Grigore, 294, 435–441
Retegan, Gheorghe, 156, 175, 260, 369, 392
Ristoiu, Constantin, 420
Roberts, Henry, 171, 483
Robu, Nichifor, 27
Roller, Mihai, 166
Roman, Valter (Ernst Neuländer), 77, 479
Rosenthal, Elsa, 298
Rossman, Rudolf, 207, 405, 416–417, 435, 493, 496
Rotman, Marcu, 417
Rosetti, Alexandru, 102, 224
Roşca, D.D., 242
Rozin (Rosin), Constantin, 261, 351, 390–391
Rudenko, Ivanka, 306–307, 419
Rudenko, Teodor, 210
Rujan, Gheorghe, 327, 444, 492
Ruleta, (?), 245
Rupenian, Emanuel, 151–153, 213, 222, 259, 377, 420, 444, 469, 486, 509

S

Sadoveanu, Mihail, 224, 351
Safianu, Berger, 65, 69
Saharovski, Alexandr Mihailovici, 214, 280–281
Samuel, Antoniu, 282, 286
Samueli, Ani (Ana), 343, 421

Savenco, Ilarion, 438, 495
Sălăjan, Leontin (Leontin Silaghi/Szilágyi), 229, 237
Sănătescu, Constantin, 65, 67, 69–71, 73–77, 89, 91–95, 97, 125, 354
Sârbu (Sîrbu), Victoria, 259–260, 282, 296, 303, 307, 314–319, 332–333, 375, 385–386, 396, 416, 420, 422, 435, 446, 463–464, 502, 510, 519
Schuyler, C.V.R., 94, 115, 117, 173, 349, 483
Sebastian, Mihail, 267
Secară, Dumitru, 418
Sefit, Ibrahim (zis „Turcu"), 526–527, 531, 538
Seidel, Eugen, 156
Serdici, Vasile, 164
Serghie, căpitan, 448
Sermova, Maria, 412
Sidorovici, Alexandra (Saşa), 375, 377
Slansky, Rudolf, 280, 294–295, 494
Smith, Adam, 18
Soljeniţîn, Alexandr, 311
Schraer, Iosif, 40, 329
Socor, Matei, 148
Solomon, Alexandru, 419
Solomon, Ana, 419
Stahl, Henriette Yvonne, 143, 384
Stahl, Henri, 147
Stalin, Iosif Vissarionovici (Djugaşvili; nume conspirativ Filipov), 17, 32, 42–43, 46, 85, 89, 111, 116, 119, 126–127, 156, 160–161, 168, 178, 180, 203, 206–208, 214, 220, 223, 229, 240–242, 258, 274, 276–277, 280, 285, 295, 309, 312–313, 350, 363–364, 407–408, 411–412, 472, 531
Stanciu, Dumitru, 54
Stavrescu, colonel, 485
Stroe, Mihnea, 282, 390
Staicu, Teodor, 282, 331, 490, 492
Stănescu, Ion, 50, 418, 489
Stefanov, Boris, 20, 25
Stepniak, Serghei, 17
Steinberg, Gabriel, 255, 390, 420
Stere, Constantin, 14
Stoian, Avram, 419
Stoianovici, Tudor, 156

Stoica, Gheorghe (Moscu Kohn), 24, 477, 489, 495, 498, 503, 506–507, 517–518, 523, 528–531, 534, 538
Stoica (Stoika), Ștefan, 51, 53, 164, 246, 252–253, 261
Stoican, Vasile, 132, 352
Stoilov, Simion, 224, 244
Stromingher, Iosif, 142
Subasici, Ivan, 127
Suciu, Ioan, 232
Suchianu, D.I., 15, 59, 213, 247
Suditu, Elena, 445
Sudoplatov, Pavel, 473–474, 508
Susaikov, Ivan, 98, 116, 128–129, 137, 167, 169, 356
Suslov, Mihail, 167

Ș
Șandru, Ovidiu, 54–57, 420, 483
Șchiopu, Bucur, 366, 528
Șeicaru, Pamfil, 27
Șelmaru, Florica, 154
Șelmaru, Traian, 154
Șerban, Z.L. (H. Leibovici), 522
Șoltuțiu (Șoltuț, Șoltuz), Ioan, 13, 64, 282, 287–288, 290–295, 306, 326–328, 330–333, 342, 344, 347–355, 360, 381, 383, 387–388, 401, 405–407, 415, 427, 433–434, 445, 447–448, 451–452, 467, 487, 490–494, 498, 507
Ștefan, D(?), 26
Ștefănescu, Alexandru, 69, 213–214, 218, 248–251, 259–261, 282, 296, 314, 321–324, 328, 335–344, 351, 355, 358, 364, 396, 416, 419–423, 429–435, 449. 456, 471, 517
Ștefănescu, Constantin, 260, 363
Ștefănescu, Matilda (Matilda Demetrescu), 373–376
Ștefănescu-Parhon, Constanța, 403
Știrbey, Barbu, 61, 79, 338

T
Taflaru, (?), 301, 375
Tănase, Evghenie, 472, 489, 530

Tătărescu, Gheorghe, 36, 66, 113, 261, 345–347, 410, 420, 432–433, 484, 509
Teodoru, Florin, 113, 367, 386–387, 444, 462
Thorez, Maurice, 42, 132
Tiganov, consilier sovietic, 288–289, 483, 493–494
Tiriachiu, Vasile, 474
Tiriung, Mircea, 366
Titeanu, Eugen, 485
Tito, Iosip Broz, 127, 208–209, 256, 258, 280, 326, 349, 388
Tobescu, Constantin, 421, 483
Tolstoi, Lev, 15, 40
Toma, Ana (Ana Grossman), 299–300, 306, 420, 431, 477, 519
Toma, Sorin, 237–238, 299
Torosian, Herant, 113, 139, 146, 151–153, 172, 195–196, 213, 223, 259, 282, 368, 394, 396, 416–419, 422, 429, 435, 455–457, 468, 483, 485–486, 509
Trandafirescu, (?), 56
Trofimovici, Alexandru, 58
Troţki, Lev Bronstein, 160, 206, 220, 223, 297, 473
Tudor, Nicu, 317–318
Tudose, Ioan, 391
Turcu, Nicolae, 261
Turgheniev, Ivan, 15

Ţ

Ţabrea, magistrat, 109

U

Udrescu, Petre, 360
Ulbricht, Walter, 166
Ulea, Octav, 54, 65

V

Vaida, Vasile, 229, 237
Valentin, Marcel, 422
Valiani, Leo, 402
Varga, Vasile, 417, 435–436, 438, 440
Vasilichi, Gheorghe, 31, 87, 125, 127, 129
Vasiliu, Constantin (Piki), 62, 98, 246, 261, 339, 483
Vasiliu, Teodor, 489
Vasiliu–Răşcanu, Constantin, 69–70

Vass, Ghizela, 477
Veakis, Ianis, 512
Vidican, Alexandru, 156
Vidrașcu Gheorghe (Vanea Didenko), 209, 315, 472
Vijoli, Aurel, 133, 209, 237, 480, 500
Vincze, Ion (Ion Vinţe), 133, 157
Vinogradov, Alexei, 81
Vişoianu, Constantin, 61, 79, 84–85, 173, 221, 224, 252, 266, 338
Vînătoru, Victor, 296, 304–308, 332, 347, 353, 359, 387, 399–400, 445, 452–453, 490–491
Vîşinski, Andrei, 78, 81, 83–84, 111, 129, 130, 168–169, 226, 231, 238, 345–349, 397
Vlădescu-Răcoasa, Constantin, 336
Vogel, Adolf, 318
Voicu, Ştefan, 144
Voitec, Ştefan, 13, 48, 102, 130, 193, 515
Voitinovici, Alexandru, 284, 504–505
Vrabie, Mihalache, 391
Vrînceanu, Gheorghe, 224
Vulcănescu, Mircea, 147
Vulpescu, Petru, 419

W

Wald, Henri, 384
Waletzki, 32
Weigl, Egon, 421
Weigl, Lili (Eleonora Revesz, nume conspirativ Vera), 403, 419, 467
Weiss, Ludovic, 359, 360–361, 444, 467, 490
Wexler, Gabi, 522
Wexler, Etta, 306, 338, 375, 421
Wexler, Paul, 306, 338, 375, 421
Wurmbrandt, Richardt, 37–38

X

Xenopol, Radu, 98–99, 113, 204, 214, 235, 244–247, 261–264, 275, 391, 418, 486

Z

Zaharia, Ilie (Haimsohn), 177, 187–188, 502

Zaharia, Ion, 260, 387–388, 420, 444, 485, 509, 521
Zăroni, Romulus, 167
Zeiger, Simion, 167
Zelea-Codreanu, Corneliu, 48
Zevedei, Barbu, 157, 485
Zilber (Silber, Silbert), Herbert (Belu; pseudonim Andrei Şerbulescu), 46, 59, 66, 70, 75, 100, 104, 109, 117, 135, 139–147, 151, 155, 157–158, 172–175, 179, 183–199, 206, 212, 214, 223–227, 251–268, 282, 295, 327, 333, 344–357, 362–367, 377, 384–388, 394–397, 404, 416–435, 449, 455–460, 480–490, 509–518, 533, 539
Zinoviev, Grigori, 127, 160, 206, 223

CUPRINS

Prefață la ediția a patra 7

CAPITOLUL I
Andrei 13

CAPITOLUL II
Sub trei dictaturi 42

CAPITOLUL III
Primul comunist la guvernare 75

CAPITOLUL IV
„Neînțelegerile cu tovarășii" 105

CAPITOLUL V
Admiratori și devotați 136

CAPITOLUL VI
Kto-Kogo 159

CAPITOLUL VII
Dictatura proletariatului – dictatura
a patra 186

CAPITOLUL VIII
Antisovietism şi naţionalism 216

CAPITOLUL IX
„Dragă tovarăşe anchetator..." 248

CAPITOLUL X
Principiul dominoului 274

CAPITOLUL XI
Dialectica *terorii roşii* 309

CAPITOLUL XII
Spioni şi complotişti 335

CAPITOLUL XIII
Peşti în năvoadele dese 365

CAPITOLUL XIV
Procesul 393

CAPITOLUL XV
Revoluţionarul – capital destinat sacrificiului 427

CAPITOL XVI
Morţi vii în celule 451

CAPITOLUL XVII
Anchetatori anchetaţi 476

CAPITOLUL XVIII
„Aceste mult prea triste şi urâte fapte" 509

Epilog
„Iar restul e tăcere..." 541
Bibliografie 549
Indice 563

Tipar: ARTPRINT
E-mail: office@artprint.ro
Tel.: 021 336 36 33

În efortul de a reconstitui cazul Pătrășcanu, **LAVINIA BETEA** a parcurs o bogată literatură de specialitate și a studiat peste 70 000 de pagini de documente aflate în arhive. De asemenea, a intervievat ea însăși foști lideri comuniști, foști anchetatori și foste victime. Astfel, a reușit să scoată la lumină un caz celebru, a cărui istorie a fost scrisă și rescrisă în funcție de interesele fiecărei etape a regimului comunist. Rezultatul acestei cercetări poate fi considerat o grilă de interpretare a totalitarismului de tip comunist și a particularităților acestuia în România.

Cazul Pătrășcanu deține recordul celui mai lung proces politic din istoria comunismului mondial. Peste o sută de anchetați au fost forțați să semneze declarații mincinoase, soldate cu două execuții, trei condamnări pe viață, iar pentru alți douăzeci și trei de acuzați au fost pronunțate pedepse care depășesc o sută de ani de închisoare.

Licențiat în drept și doctor în științe economice al Universității din Leipzig, Lucrețiu Pătrășcanu a fost o figură singulară printre puținii comuniști din perioada interbelică, fapt care i-a atras antipatia și suspiciunea din partea multora dintre ei. Primul comunist devenit ministru, a deținut portofoliul Justiției și, în mod ironic, dar în logica istoriei totalitarismului, a fost strivit chiar de mecanismul la a cărui „bună" funcționare contribuise. Procesul său a făcut parte din seria de procese staliniste postbelice, organizate sub laitmotivul conspirației imperialiste. Lucrarea de față demonstrează implicarea până în cele mai mici detalii a sovieticilor, începând de la modelul de interogatoriu perfecționat sub regimul stalinist.

Secvențe parcă desprinse dintr-un film dezvăluie o lume dominată de haos, teroare permanentă, oportunism, demagogie, paranoia, zvonuri și dezinformare. O lume în care, sub forța împrejurărilor și sub amenințarea torturii, cel mai bun prieten îți poate deveni cel mai mare dușman, în care victimele se transformă în torționari și invers, în care destine se schimbă în urma unei șoapte și a unei simple semnături.

Cartea Laviniei Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, a fost distinsă cu Premiul Academiei Române pentru Istorie în 2003.

55.00

curteaveche.ro

ISBN 978-606-44-0118-2

9 786064 401182

CURTEA VECHE